

INSTITUTUL DE STUDII ISTORICE SI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ CC. AL P.C.R.

**CONSTANIN
DOBROGEANU
GHEREA
OPERE
COMPLETE**

vol.

1

t
1976

EDITURA POLITICĂ

BUCUREȘTI — 1976

*Ediție îngrijită
de un colectiv format din:*

ION POPESCU-PUTURI, ȘTEFAN VOITEC
(coordonatori),

AUGUSTIN DEAC, ION IACOȘ, ION MAMIN A,
TEODOR POPESCU

PREFĂȚĂ

De-a lungul deceniilor, pînă în zilele noastre, opera teoretică de prestigioasă valoare a ideologului și militan-tului socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea, format ca marxist în efervescența de idei, a realităților economice, sociale și politice din România, a suscitat și continuă să suscite un interes deosebit atît în țara noastră, cît și peste hotare. Opera lui C. Dobrogeanu-Gherea și activi-tatea sa de militant revoluționar ocupă un loc de mare însemnătate în istoria științelor sociale din România, în răspîndirea ideilor marxiste, în dezvoltarea concepției re-voluționare a proletariatului despre lume și societate, în fondarea criticii literare marxiste în țara noastră. Serie-rile sale relevă contribuția și locul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea în cadrul gîndirii social-politice ro-mânești, al activității ideologice a mișcării noastre mun-citorești, al vieții culturale din România, al contribuției la mișcarea muncitorească internațională.

Personalitatea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea s-a impus încă din fragedă tinerețe *, cînd se apropie de

* Constantin Dobrogeanu-Gherea s-a născut la 21 mai 1855, în satul Slaveanka, guvernămintul Ekaterinoslav din Rusia. în-cetează din viață la 7 mai 1920, la București.

Coperta :
CONSTANTIN NIȚULESCU

mișcarea social-democrată rusă, care avea în acea vreme o orientare revoluționar-democratică și narodnică. Activitatea sa revoluționară atrage după sine urmărirea și persecuțiile din partea autorităților țariste, astfel încît în 1875 Gherea se refugiază în România, unde se încadrează în cercurile socialiste, în mișcarea noastră muncitorească și socialistă, devenind în scurtă vreme unul dintre fruntașii săi cei mai de seamă. Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea s-a contopit cu lupta maselor muncitoare, a poporului român, ale căror interese le-a afirmat și apărut în întreaga sa viață. Drept recunoștință a meritelor sale a fost ales în 1948, membru de onoare post-mortem al Academiei Republicii Socialiste România.

Opera vastă a lui C. Dobrogeanu-Gherea abordează o serie de probleme de importanță majoră sub aspect economic, social, politic și cultural, care se ridicau cu acuitate în fața societății românești. Ea a avut și are o semnificație deosebită pentru evoluția gândirii socialiste din România, pentru întreaga gândire a epocii. Pornind de la analiza în spirit marxist a condițiilor economico-sociale și politice, a realităților concrete existente, de la specificul și particularitățile de dezvoltare ale României, Gherea a deslușit și a arătat că, în funcție de aceste coordonate esențiale, în fața mișcării socialiste stă sarcina de a elabora programul și tactica de luptă ale clasei muncitoare, ale partidului ei revoluționar, marxist.

Pe bază de date concrete și în urma unui studiu profund, el a făcut aprecieri judicioase privind stadiul de dezvoltare al României la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și a tras concluzia că România este o țară cu o dezvoltare de tip capitalist, cu o economie înapoiată, în agricultură menținîndu-se încă puternice resturi feudale. În raport direct cu aceste trăsături, C. Dobrogeanu-Gherea a preconizat necesitatea înlăturării vestigiilor trecutului și a dezvoltării societății românești mai întîi în direcția burghezo-democratică și apoi socialistă. C. Dobrogeanu-Gherea definește cauzele determinante ale dezvoltării sociale în România, modul de producție și, totodată, motorul acestei dezvoltări — lupta de clasă; demonstrează caracterul inevitabil al înlăturării rînduierilor capitaliste și al apariției unei noi societăți, socialiste, și stabilește, pentru prima oară în literatura socialistă din România, rolul istoric al prole-

tariatului în această revoluție. C. Dobrogeanu-Gherea, alături de alți fruntași ai mișcării noastre muncitorești, a militat cu consecvență pentru industrializarea țării ca suport real pentru dezvoltarea multilaterală a acesteia, în opoziție cu diversele teorii, sămănătoriste, poporaniste ș.a., care considerau că România poate ocoli calea evoluției capitaliste. C. Dobrogeanu-Gherea a demonstrat că destinul și viitorul națiunii române erau intim legate de industrializarea țării.

Problema țărănească-agrară, cu toate implicațiile sale pentru evoluția structurilor social-economice ale epocii, a stat permanent în atenția lui C. Dobrogeanu-Gherea. El i-a consacrat numeroase studii, în care analizează raporturile agrare din România, structura socială a satului, proprietatea funciară, politica guvernanților, fundamentînd programatic poziția socialiștilor în această chestiune și stabilind, totodată, soluții și căi de rezolvare. Neoio-băgia rămîne lucrarea de cîpătîi în acest domeniu. Analiza problemei agrare din România, atît de complexă și de deosebită de a țărilor occidentale, reflectă dragostea lui nemărginită față de țară și, în același timp, constituie o splendidă operă închinată țărănimii împilate, o încercare reușită de aplicare a marxismului la situația existentă în țara noastră. Studiile sale în această privință sînt, totodată, printre cele mai de seamă din acea vreme pe tărîm internațional.

Activitatea sa intensă și neobosită de militant și teoretician îl așază printre cei mai fecunzi gînditori ai marxismului din România. În lucrări marcante și studii de amploare: Karl Marx și economiștii noștri, Anarhia cugetării, Concepția materialistă a istoriei, Din ideile fundamentale ale socialismului, în articole și conferințe, în interviuri a făcut cunoscut publicului românesc esența învățăturii lui Marx și Engels, a arătat importanța cunoașterii ei de către proletariat și necesitatea aplicării ei creatoare la realitățile din România. Situîndu-se pe pozițiile socialismului științific, Gherea a reliefat importanța pe care a avut-o socialismul utopic în dezvoltarea gîndirii marxiste. El a adus o contribuție esențială la fundamentarea programului socialist în România, la înțelegerea de către masele muncitoare a principiilor fundamentale ale socialismului științific. Gherea a luat poziție deschisă împotriva anarhismului și a altor curente

de idei nemarxiste ce aveau circulație pe plan mondial, contribuind, în acest fel, la întărirea unității mișcării muncitorești revoluționare.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când în mișcarea muncitorească internațională s-a încercat să se golească marxismul de conținutul său revoluționar, Gherea a respins aceste încercări, susținând cu și mai multă hotărâre necesitatea înțelegerii profunde, în spirit creator a marxismului, socotit a fi o busolă științifică ce permite analiza obiectivă a fenomenelor din lumea materială și din societate. El și-a înscris numele printre fruntașii mișcării noastre muncitorești, care s-au preocupat constant de aplicarea în mod creator a marxismului la condițiile și realitățile României, reușind să contribuie la elaborarea bazelor teoretice ale mișcării socialiste din țara noastră.

Avînd o pregătire filozofică materialist-dialectică temeinică, el a dezvăluit cu multă competență inconsistența teoriilor emise de exponenții ideologici ai claselor dominante cu privire la problemele de bază ale evoluției economice, sociale, politice și culturale ale României. C. Dobrogeanu-Gherea, interpret cu mari resurse de analiză critică, a dezvăluit netemeinicia gnoseologică și substratul de clasă al teoriilor de esență conservator-romantică atât ale liberalilor și radicalilor, cît și ale sămănătoriștilor și poporaniștilor. Ca și alți socialiști, Gherea a formulat ideea potrivit căreia mișcarea socialistă din România este continuatoarea tradițiilor democratice și înaintate din perioada revoluției de la 1821 și îndeosebi a revoluției de la 1848, dînd dovadă de o adîncă înțelegere a unității și continuității procesului istoric.

Una dintre problemele teoretice fundamentale abordate de Gherea este aceea a existenței condițiilor obiective pentru dezvoltarea mișcării muncitorești din România, a clasei muncitoare și a partidului ei socialist în lupta pentru transformarea burghezo-democratică a țării, pentru socialism. C. Dobrogeanu-Gherea are o contribuție importantă în lupta pentru încheierea partidului politic al clasei muncitoare, în orientarea lui programatică, îndeosebi în Ce vor socialiștii români?, în abordarea de către partid a unor probleme de ordin politic, social și economic, în formularea unor principii generale și de ordin tactic; de-a lungul anilor, el a participat la

laborarea sau redactarea unor documente importante \, partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, a ^m ^ P a r t i e ^a congrese sau conferințe ale partidului aducîndu-și o contribuție activă teoretică și practică.

Alături de fruntașii partidului clasei muncitoare, Gherea a demască politica de jaf și cîmpire, de imixtiune în treburile interne și de dictat a marilor puteri imperialiste, sesizînd just natura contradicțiilor dintre marile •puteri, pericolul și caracterul primului război mondial, în lumina socialismului științific, el a relevat faptul că războiul nu rezolvă contradicțiile lumii capitaliste, ci determină noi focare de contradicții; că numai revoluția socială, transformarea socialistă a societății sînt menite să rezolve și să înlăture și în România antagonismele și contradicțiile profunde din societatea împărțită în clase exploatate și exploatatoare.

Militant activ pentru libertatea și independența popoarelor, pentru dezvoltarea lor de-sine-sătătoare, C. Dobrogeanu-Gherea a susținut necesitatea desăvîrșirii unității naționale a poporului român, pentru dezvoltarea nestîngîrită în granițele sale etnice. Relevînd dorința unanimă a poporului român de desăvîrșire a unității naționale, el a arătat că această cerință este vitală și logică, este temelia firească, organică a evoluției societății românești, situîndu-se, în acest fel, alături de marile figuri progresiste ale poporului român, care au militat pentru realizarea acestui deziderat.

O parte însemnată a activității și operei lui C. Dobrogeanu-Gherea este consacrată literaturii și criticii literare marxiste din țara noastră. De aceea, operei sale i-a fost consacrat un capitol important în istoria culturii naționale. Curentul materialist insuflat de puternica individualitate a lui Gherea, susținut de polemicile sale literare în orientarea esteticii și criticii literare prin intermediul revistelor „Contemporanul”, „Literatură și știință”, analiza atentă a operelor lui Eminescu, Caragiale, Coșbuc, volumele sale de Studii critice reprezintă un moment de seamă al istoriei literaturii române. În critica și gîndirea estetică românească, în opoziție cu concepțiile idealiste asupra artei, Gherea a formulat teza despre artă ca produs social, a adus puncte de vedere noi cu privire la esența, funcțiile și rolul creației artistice.

Metoda critică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea a găsit adepți și susținători talentați printre participanții la mișcarea socialistă și în afara ei, a imprimat o nouă mentalitate, o nouă atitudine despre rolul intelectualului în societatea românească, un larg curent de simpatie, cu ecouri profunde în conștiințe, cu consecințe și înrîuriri fertile. Adînc cunoscător al literaturii europene, Gherea a dezvăluit și apropiat valorile literaturii realiste universale de publicul românesc, de cerințele sale spirituale.

Ca sociolog propriu-zis, Gherea va rămîne un autentic creator. Și în domeniul publicisticii socialiste, democratice, Gherea a avut o înrîurire deosebită, stabilind numeroase direcții de orientare și atitudine revoluționară.

Opera gînditorului și militantului socialist, Constantin Dobrogeanu-Gherea, are o valoare intrinsecă nu numai națională, ci și una internațională. Prin cercetările și analizele sale asupra structurii societății capitaliste, prin înfrîngerea unor teze idealiste, poporaniste, burghezo-liberale cu privire la căile și metodele de dezvoltare a României, prin activitatea sa în domeniul criticii și esteticii literare, Gherea a adus o contribuție valoroasă atît mișcării socialiste din România, cît și mișcării muncitorești internaționale. El, ca și alți socialiști români, ca și mișcarea socialistă în ansamblul său, a promovat cu consecvență internaționalismul proletar. În cadrul consfătuirilor și congreselor socialiste internaționale a adus o contribuție prețioasă în combaterea anarhismului, a militarismului, în dezbaterile unor probleme importante ale mersului înainte a mișcării jnuncitorești internaționale. C. Dobrogeanu-Gherea a relevat necesitatea solidarității frățești cu celelalte partide socialiste, a politicii de colaborare și înțelegere a poporului român cu celelalte popoare, a respectului reciproc, a unirii tuturor forțelor patriotice, progresiste împotriva politicii reacționare a marilor puteri imperialiste. A abordat în spirit marxist raportul dintre patriotism și internaționalism, categorii istorico-sociale care se condiționează reciproc, se completează și se armonizează în mod necesar una pe alta.

Scrierile lui Constantin Dobrogeanu-Gherea constituie un capitol important în mișcarea de idei din România de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și de-a lungul primelor două decenii ale secolului nostru. Lucrările și

studiile sale pe plan teoretic și politic, ca și critica sa estetică, literară materialistă, atît sub raportul cuprinderii tematice cît și sub cel al conținutului de idei au reprezentat și reprezintă o valoroasă operă. Cunoașterea acestor scrieri face necesară publicarea lor integrată, nu numai pentru că au devenit rarități bibliografice, ci și pentru că ele ne introduc în epocă, în frămîntările mișcării socialiste din țara noastră, în problematica vieții social-economice și politice a României de atunci. Ele prezintă interes istoric și literar și conțin judecăți și analize care își păstrează valabilitatea. Alături de ceea ce este pozitiv și trainic, în opera lui C. Dobrogeanu-Gherea sînt formulate și unele puncte de vedere neconforme cu realitatea, idei depășite sau neconfirmate de practica vieții sociale. Cititorul zilelor noastre, înarmat cu teoria materialismului dialectic și istoric, se va orienta, desigur, în coordonatele gîndirii vii și pătrunzătoare a lui Gherea, așa cum se desprind din bogata sa operă.

Prezentul volum deschide prima ediție a Operelor complete, care reunesc scrierile cu caracter politic, ideologic, sociologic, de estetică și critică literară precum și corespondența lui C. Dobrogeanu-Gherea.

Volumul I cuprinde studiile și articolele sale cu caracter social-politic, publicate în revistele „Emanciparea”, „Revista socială”, în ziarul „Drepturile omului”, în intervalul cuprins între începutul anului 1883 și sfîrșitul anului 1885.

Multe dintre texte sînt editate pentru prima oară, datorită faptului că printr-o analiză atentă s-a constatat că ele aparțin lui C. Dobrogeanu-Gherea, care le-a publicat în epocă sub diferite pseudonime sau nesemnate.

Studiile și articolele din acest volum ilustrează activitatea teoretică de început întreprinsă de Constantin Dobrogeanu-Gherea în lumina ideologiei marxiste. Analiza profundă pe multiple planuri efectuată asupra societății românești a permis lui C. Dobrogeanu-Gherea să desprindă caracteristicile și esența evoluției structurilor ei sociale și politice, dinamica raporturilor dintre forțele politice și de clasă, să pună cu vigoare în evidență

dezvoltarea obiectivă a proletariatului în țara noastră, lupta și idealurile sale.

Gherea a realizat o fundamentare teoretică de înaltă ținută științifică asupra necesității și posibilității dezvoltării mișcării socialiste din România, dînd prin aceasta o puternică ripostă ideologilor claselor dominante, care încercau să tăgăduiască dreptul la existență al mișcării muncitorești și socialiste în România, să prezinte socialismul drept o „plantă exotică”, neaplicabil realității românești.

Scrierile lui Constantin Dobrogeanu-Gherea constituie, totodată, ample lucrări de popularizare a tezelor fundamentale ale socialismului științific în rîndurile clasei muncitoare, ale intelectualității progresiste și ale altor categorii sociale. Ele se înscriu la loc de frunte în acțiunea generală a propagandei socialiste, care a adus în planul discuțiilor teoretice, ca și al acțiunilor practice, aspecte fundamentale ale dezvoltării pe calea progresului social, necesitatea organizării politice și profesionale a clasei muncitoare din România.

În ediția de față, textele sînt ordonate după criteriul cronologic. Notele aflate între paranteze drepte aparțin colectivului de îngrijire a ediției. În transcrierea textului s-au aplicat normele ortografice astăzi în vigoare. Fiecare text are indicată sursa primară și semnătura sub care s-a publicat.

Volumul este însoțit de adnotări, indici de nume, de organizații, instituții și publicații.

Institutul de studii istorice
și social-politice de pe lingă
C.C. al P.C.R.

**UN RĂSPUNS
D-LUI PRIM-MINISTRU I. C. BRĂTIANU
LA DISCURSURILE SALE DE LA CRAIOVA
ȘI SALA ATENEULUI ÎN PRIVINȚA
PROPRIETĂȚII**

Dedicat memoriei socialistului
MIRCEA C. ROSETTI

Mă vei ierta, sînt sigur, că eu, om neînsemnat și necunoscut, îndrăznesc să mă adresez d-tale, conducătorul destinelor României, primul ministru al regelui Carol, capul partidei național-liberale, diplomat consumat etc. etc.

Pricina îndrăzelii mele este foarte simplă : cînd d-ta te cerți în parlament cu opozițiunea, care dorește cu multă ardoare să-ți ia locul, noi nu ne amestecăm, acestef] fiind treburile dv. familiare ; cînd dv. votați în Camere o mulțime de legi, dintre care unele rămîn ficțiuni, iar altele se aplică de-a-ndoaselea, deși ne ating foarte mult, totuși noi le privim ca o minie a lui Dumnezeu, cum de pildă : ciuma, holera, pelagra etc., și iarăși nu ne amestecăm ; cînd dv. votați pensiuni, recompense naționale, biruri, cînd votați bugetele, deși toate acestea ne ating, de asemenea, și încă foarte de aproape, ne mulțumim însă a le primi cu aceeași bunăvoință cu care călătorul primește alternativa pe care i-o pune tîlharul care-ți iese în cale cerîndu-ți punga sau viața : dăm punga și tăcem. Da, sîntem învățați a tăcea. De cînd strămoșul nostru Traian ne-a adus pe țărmurile Dunării,

a curs apă multă pe dînsa, dar glasul nostru nu s-a auzit. Și cite schimbări nu s-au făcut de atunci !

În veacul trecut, noi am hrănit o mulțime de boieri cu fes și cu caftan, iar astăzi hrănim o mulțime și mai mare de boieri civilizați cu cilindru și cu frac. Acum cincizeci de ani ni se luau banii precum îi ia[u] locuitorii codrilor, iar astăzi ni se iau în numele progresului și al civilizației ; adică acum cincizeci de ani ni se lua sudoarea *pentru a întreține* fesul și caftanul, iar astăzi ni se ia pentru a întreține fracul și cilindrul. Acum cincizeci de ani ni se spunea că trebuie să plătim fiindcă sintem ființe inferioare, clăcași, robi ; astăzi ni se fac complimente, ni se spune că sintem temelia casei, eroi, scoboritori din romani, biruitorii de la Plevna... Foarte mulțumim de dragoste ! Dar un lucru nu ne prea vine la socoteală : este că pentru dragostea de astăzi trebuie să plătim mai mult decît pentru brutalitatea de ieri.

Cu toate acestea, ce să-i faci românului dacă el este învățat a răbda și a tăcea !

Vine însă cîteodată vremea cînd ne apucă o poftă neînfîntă de a vorbi, și aceasta se întîmplă mai ales cînd vă ocupați prea mult de noi.

S-au votat o mulțime de legi agrare care nu ne țin nici de cald, nici de frig, între care legea tocmelilor agricole. Astăzi vedem, în sfîrșit, zădărnicia acelor legi, deși nădăjduisem o clipă în îndreptarea soartei noastre.

A venit, cred, vremea să începem și noi a vorbi, în sfîrșit, și aceasta cu atît mai mult că într-unui din discursurile dv. ați atins interesele noastre cele mai scumpe.

De aceea, eu, fiu al poporului, om care trăiesc în rîndul stăpîniților, îndrăznesc să mă adresez d-tale, sperînd că voi fi ascultat pînă la sfîrșit.

*

Zilele din urmă ați rostit două cuvîntări : una la Craiova și alta la București în sala Ateneului, în care cuvîntări ați polemizat cu d-l M. Kogălniceanu.

Întrucît se atinge în polemică și de d-l Kogălniceanu puțin ne pasă, fiindcă aceasta nu ne privește, dar ceea ce ne privește cu prisosință și de care ne pasă netăgăduit este că toată cuvîntarea d-tale s-a întemeiat pe teorie a proprietății individuale și pe familie, și, acestea fiind

lucruri foarte serioase, credem că liber este și un plebeu ca să-și dea părerea.

D-ta ai zis că, ca om politic, ai studiat neîncetat istoria dezvoltării popoarelor și condițiunile care definesc existența unui popor și că acest studiu te-a condus la următoarea concluzie : numai popoarele care au avut cultul familiei și al proprietății individuale au putut ajunge la o mare dezvoltare și că arabii, care n-au avut cultul familiei, și slavii, care n-au avut proprietatea individuală, au ajuns la o desăvîrșită *nimicire*; că slavii abia acum încep să iasă din starea de barbarism, fiindcă caută să reguleze proprietatea pe principiul individualist; că romanii și grecii de aceea au ajuns la cel mai înalt grad al civilizațiunii pentru că aveau proprietatea individuală și cultul familiei și că dacă noi ne-am păstrat naționalitatea este că noi am avut cultul familiei și proprietatea individuală, proprietatea personală, și că la noi s-au dezvoltat alături proprietatea mare și proprietatea mică pe principiul individualist.

Nădăjduiesc că am rezumat foarte corect ideile dv. și, prin urmare, să-imi dați voie să vă spun că întrucît privește proprietatea ați făcut atîtea greșeli cîte cuvinte ați rostit.

Mai întîi de toate, chiar metoda logică a dv. cu care vă slujiți pentru a dovedi este cu totul greșită.

Luînd doi factori care există într-un timp dat unul alături de celălalt, d^ta, într-un mod cu totul arbitrar, stabilești între ei o legătură cauzală, adică, că unul din factori e cauza și celălalt rezultatul, și la urmă consideri problema ca rezolvată.

Rușii, din punctul de vedere al civilizațiunii, sînt foarte înapoiți, rușii au proprietatea colectivă a pămîntului ; prin urmare, proprietatea colectivă este cauza barbarismului.

Ce ați spune însă dv. dacă eu aș tipări, spre pildă, un asemenea silogism : în România poporul este foarte sărac ; în România d-l I. C. Brătianu este prim-ministru ; prin urmare, cauza sărăciei poporului român este d-l Brătianu, fiindcă e prim-ministru. Faptele sînt netăgăduite, dar concluziunile sînt cu desăvîrșire absurde.

Să luăm un exemplu și mai complicat : în Englitera legile privitoare la femei sînt foarte barbare, în România sînt foarte liberale ; în Englitera pozițiunea femeii din

punctul de vedere moral și social e mult mai bună decât în România; prin urmare, legile liberale sînt cauzele celei pozițiuni morale și sociale ale femeii. Vedeți oare ce groaznică absurditate?

În Engiltera, deși legile privitoare la femei sînt foarte proaste, dar progresul istoric și cultura poporului englez au dezvoltat respectul față cu femeia în contra legilor în ființă; în România condițiunile istorice^{cul-}turale au fost mai rele, și de aceea, cu toată tendința legilor de a îmbunătăți starea femeii, totuși, soarta ei este mai rea decât în Engiltera.

Înțelegeți dar, d-le Brătien, că nu se pot lua două fapte izolate din istoria dezvoltării unui popor și a pune între ele legătura cauzală, ci trebuie dovedit prin fapte istorice, prin probe logice că una din aceste fapte este cauza celeilalte. Nu este de ajuns a spune că Rusia a rămas înapoi pe calea civilizațiunii, că Rusia are proprietatea colectivă a pămîntului și că, prin urmare, acest fel de proprietate este cauza barbarismului; acest lucru trebuie-dovedit.

D-ta, ca ministru, ești obișnuit ca nimenea să nu te contrazică și vrei ca toată lumea să te creadă pe cuvînt. Noi însă, d-le Brătien, dimpotrivă, credem că principiul colectivismului aplicat la pămînt este mîntuirea omenirii, prin urmare și a noastră. Noi sîntem convinși că civilizațiunea romanilor și a grecilor de aceea a pierit fiindcă a dezvoltat pînă la extremitate principiul proprietății individuale și că numai atunci au ajuns la o dezvoltare mai mare cînd au știut să pună stavilă acestui principiu, cînd au știu să-l restrîngă. Sîntem convinși că romanii și grecii, ca toate popoarele Europei, au trecut prin periodul proprietății colective a pămîntului și că numai prin reintroducerea acestei forme a proprietății — bine-înțeles, într-un sens mai larg și mai progresist de cum a fost — Europa va intra într-o eră necunoscută încă, era fericirii și a binelui. Fiindcă noi însă nu avem la subțioară portofoliu ministerial, nu putem fi crezuți pe cuvînt și, în neputința de a păcătui, precum este papa de la Roma, și de aceea trebuie să sprijinim mărturisirile noastre cu o mulțime de dovezi. D-t[ale] nu-ți vom cere decât răbdare.

Auzit-ați oare, d-le Brătianu, despre *marca* Germaniei; nu despre marca monedă, căci pe aceea o cunoașteți foarte bine, ci despre vechea marcă germană, adică vechea comună a popoarelor de viță germană? N-ați auzit? Ascultați dar *

Popoarele germane, care ocupau Europa medie, după ce au ieșit din starea pastorală și au trecut în starea agricolă, n-aveau idee de proprietate, și în ceea ce privea pămîntul tot teritoriul *clanului* ** se chema *marcă*, sau *Allmende*, care cuprindea pădurea, pășunea, pămîntul de arat și apele. Această marcă era cîteodată de o întindere foarte mare, încît una singură cuprindea un stat întreg, precum este Bavaria, Austria, Brandenburg. În aceste mărci, fiecare familie (*gens*) putea cultiva o parte din pămîntul arabil, fără ca acest pămînt să fie privit ca proprietate a acelora care-l cultivau, ci el era considerat ca proprietate a întregului trib. Fiecare se putea folosi de ape, fiecare putea să taie din păduri oricîte lemne îi trebuiau.

Același lucru îl spune și Cezar despre gali și Tacit despre germani. Pînă la ce punct le era străină germanilor ideea de proprietate se poate proba cu aceea că celebrul filolog Grimm nu găsește în vechea limbă germană un cuvînt care să exprime ideea de proprietate; cuvîntul „*Eigenthum*” *** s-a introdus mult mai tîrziu, precum se vede din edictul regelui Hilperic, anul 561 după Hristos.

Cezar zice despre germani că nici unul din ei n-are pămînturi îngrădite, care să fie socotite ca proprietate individuală. Aristotel n-a cunoscut decât două feluri de proprietate colectivă: sau pămînturile erau comunale și roadele individuale, sau pămînturile individuale și roadele comunale. Diodor din Sicilia zice că pe insula Panahaia cultivatorii au proprietatea colectivă asupra roadelor după ce au fost culese de pe ogoare, și acela care dovedise că a lucrat mai bine primea o parte mai mare din aceste roade, spre a pildui pe ceilalți⁵.

* Partea istorică luată după Lavelaye.

** [tribului].

*** [proprietate].

Din nefericire, marginile acestei scrisori nu ne dau voie a face și mai multe citațiuni, dar dacă această chestiune vă poate interesa puteți consulta opera clasică a lui Maurer *Einleitung zur Geschichte Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung** sau vestita operă a renumitului economist belgian Lavelaye, intitulată *La propriété primitive**, precum și operele celebrului jurist englez Henry Men¹.

Maurer, cu nemărginitele lui cunoștințe și cu un spirit de necrezut, a urmărit fazele prin care a trecut marca germană de la aparițiune și pînă la căderea ei, precum și drepturile și obiceiurile formate de ea.

După cruciade găsim marca într-o stare foarte înfloritoare și cu o întindere mai mică, mai ales în sudul Germaniei. Aceasta s'a datorit faptului că, mai toți seniorii ducîndu-se în cruciade, cea mai mare parte dintr-înșii au pierit, astfel că, de fapt, comunele rurale au rămas fără seniori și dăjdiile se micșorară foarte mult.

În veacul al XIV-lea au început să înflorească orașele cele mari din Germania. Feudalii, care trăiau prin jafuri, au fost neîncetat în luptă cu aceste orașe. Pentru a se îmbogăți, ei începură a storce bani de la țărani și a nimici drepturile lor colective. Clerul lucra și mai bine încă : el falsifica documentele și cu chipul acesta începu a restrînge și mai mult drepturile țăranilor.

Împotriva acestor nedreptăți, țăranii s-au ridicat ca un singur om, pe la sfîrșitul veacului al XV-lea, și au luptat crîncen cu feudalii și cu clerul pînă la anul 1525.

Cunoașteți, desigur, d-le Brătien, cum s-a sfîrșit această singeroasă dramă. Ea s-a sfîrșit prin înfrîngerea drepturilor țăranilor, prin nimicirea lor în gloate și prin uciderea unuia din cei mai mari agitatori ai poporului, Thomas Miinzer. După această înfrîngere, în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, țăranii au început să piardă drepturile lor unul cîte unul, însă cea mai mare lovitură le-a fost dată de veacul zis liberal, de veacul al XIX-lea, mai ales prin introducerea desăvîrșită a dreptului roman la pămînt.

Este de cel mai mare interes urmărirea eforturilor întreprinse pentru a se nimici cele după urmă rămășițe ale proprietății colective a pămîntului în Germania.

* [Proprietatea primitivă].

EDITURA REVISTE! „EMANCIPAREA”

UN RESPUNS

p-LUI jf'HIV-MIMJSrPL'

IOAX i. \ BKATJAXU

CAIUS GRACHUS

Bt'CUKKHC1

tt, - TSPDSBAIA KO&EBHA, &BEGORIE IUIS, STRMJ» , - 2« :

Între liberali, conservatori și radicali, între cei din dreapta și cei din stînga, înțelegerea cea mai desăvîrșită a domnit în ceea ce privește proprietatea pămîntului, fiindcă în cazul acesta interesele tuturor acestora sînt aceleași. Conservatorului, scoborîtor al feudalilor, i-a[u] plăcut foarte mult izolarea țaranului de comună și introducerea dreptului individual, fiindcă atunci el își putea rotunji proprietățile cele mari cu mai multă ușurință, și, afară de aceasta, țaranul fără pămînt este un lucrător mai ieftin și un rob mai supus.

Liberalilor, burghezimii oare reprezintă industria mare, le erau trebuincioși țaranii fără de pămînt, fiindcă ei dădeau contingentul cel mai mare de lucrători de fabrici. Astfel, toate partidele s-au unit în această privință și, pe cînd statul nimicea cele din urmă drepturi ale țăranilor rămase de la marca primitivă, în același timp burghezimea, prin înființare de bănci, de așezăminte financiare, făcea credite foarte ieftine bogaților spre a cumpăra și a concentra în mîinile lor întinderi mari de pămînt.

Rezultatul acestor fapte este emigrarea în gloate mari de sutimi de mii de oameni din Germania în America, emigrare care a pus pe gînduri pe principele de Bismarck.

Ar fi lucru foarte interesant de a urmări calea pe care au mers în anii din urmă atît liberalii cît și conservatorii din Germania, și lucrul este cu atît mai interesant cu cît și noi parcurgem tot același drum, căci și acolo, ca și la noi, clasele stăpînitoare au fost convinse că lucrează în interesul sătenilor, pe cînd ele lucrau împotriva lor. Din nefericire însă, precum am spus-o și mai sus, marginile acestei scrisori nu ne dau voie a ne întinde prea mult asupra fiecărei națiuni în parte, mai ales că de Germania ne-am ocupat îndestul.

La anglo-saxonii cei vechi, proprietatea a fost întemeiată tot ca la germani. Lucrările vestitului jurist Henry Men nu lasă în această privință nici o îndoială. Întîia lovitură dată dreptului colectiv asupra pămîntului a fost îndreptată de către normanzi, care cuceriră Engiltera. Aristocrația, lorzii englezi, urmași ai acestor cuce-

ritori, au restrîns în fiecare veac, din ce în ce mai mult, drepturile asupra pămînturilor. Pentru a arăta în ce chip se expropria țaranul englez, să cităm numai *Enclosures acts* (legile asupra îngrădirii pămînturilor), care s-au promulgat de la 1710 pînă la 1843.

Înainte de anul 1710, comunele aveau încă pămînturi în stăpînirea lor, adică pășunile, pădurile etc. oare nu trecuseră încă în proprietatea individuală, și, fiindcă nici un individ nu putea să-și sprijine drepturile ce avea asupra acestui pămînt, *Enclosures acts* dădea voie lorzilor de a îngrădi o parte din aceste pămînturi pentru trebuințele lor proprii. Astfel au fost uzurpate de către proprietățile mari, după cum spune Lavelaye, 7 660 413 acri*, iar ceea ce nu se putea lua prin uzurpațiune se cumpăra cu bani, folosindu-se proprietarii mari de nevoile țăranilor, încît celebrul membru al parlamentului englez John Bright, într-un discurs rostit la Birmingham la anul 1866, a zis cu drept cuvînt următoarele : „Știți oare că jumătatea teritoriului englez este stăpînit de 150 [de] oameni ? Știți oare că jumătate din Scoția este stăpînită de zece familii ? Știți oare că proprietatea asupra pămîntului devine din ce în ce mai exclusivă ?”.

De la 1866 încoace, pămînturile se concentrează din ce în ce mai mult, și proprietatea individuală și uzurparea au adus pe Engiltera în starea păcătoasă de astăzi. Iată de ce partea cea mai nobilă a națiunii engleze a format Liga agrară, cerînd reîntoarcerea pămînturilor în stăpînirea națiunii (*Nationalizations of lands*).

Să trecem acuma la greci și la romani. Cu toate afirmațiunile d-tale, d-le Brătienne, că la greci și la romani n-a existat proprietatea colectivă, noi sîntem în stare a vă dovedi contrarul.

Viollet, în tratatul său despre proprietatea imobiliară, zice că în Grecia și în Roma proprietatea pămîntului a fost colectivă. Marele istoric Mommsen zice că în Italia primitivă comunele stăpîneau pămînturile, întemeiate pe principiul proprietății colective*. Dovada cea mai bătoare la ochi despre existența proprietății colective la

* [O măsură engleză : 1 acru = 4 046 m²].

greci și la romani este legenda despre veacul de aur. După cum se vede în *Georgicele* lui Virgiliu, pînă la Jupiter nici un agricultor nu stăpînea pămîntul și nimenea n-avea voie să pună hotare și să facă îngrădiri; totul era obștesc și pămîntul rodea mai bine ca acum.

Pe vremea lui Saturn, zice prescurtatorul lui Troga Pompei, n-a[u] fost nici robie, nici proprietate individuală: averile erau comune și toți oamenii, pentru a zice astfel, aveau una și aceeași moștenire. Acesta a fost veacul de aur, atît de drag poeziei, veacul de fericire și de concordie universală. „Filozofii și legiuitorii antichității știau foarte bine — spune Lave'laye — că libertatea și egalitatea politică nu pot exista decît numai atunci cînd există și egalitatea averilor”. Aristotel, în cartea lui despre politică, citează mai multe din mijloacele pe care le întrebuițau grecii spre a pune stavilă proprietății individuale, proprietății mari, hotărînd maximul pămîntului pe care-l poate stăpîni un individ, declarînd că proprietatea pămîntului nu se poate înstrăina și cătînd a micșora efectele principiului individualist prin prînzurile obștești, unde să-și găsească toți hrana.

„*Inegalitatea* — zice Aristotel — *este izvorul tuturor revoluțiunilor*”.

Boekh * zice că „*inegalitatea a fost cauza pieirii democrației grece*”.

Vedeți dar, d-le Brătienne, că oamenii cu minte ca Lave'laye, ca Boekh sînt de părere că proprietatea individuală împreună cu rodul ei, inegalitatea bunurilor, au omorît Grecia, pe cînd d-ta, dimpotrivă, susții că tocmai proprietatea individuală a pricinuit dezvoltarea Greciei. Nu zice nimenea ca să nu roștiți discursuri, dar e întotdeauna lucru foarte trebuincios ca cineva să se gîndească la aceea ce spune, căci într-alt fel un brătienist înfocat, pronunțînd peste cîtăva vreme un discurs, ar putea face ca să încremenească lumea rostind o frază ca aceasta: „Deși Aristotel, Lave'laye, Mommsen, Boekh, Men, Maurer *et tutti quanti*** sînt de cutare părere asupra cutarei chestiuni, dar aceasta nu e drept, fiindcă d-l Ion Brătianu, după studii îndelungate, a ajuns la o concluziune contrarie”.

* *Economia politică a atenienilor.*

** [toți cîți sînt; pînă la unul].

N-aș voi atunci să fiu în pozițiunea d-tale, d-le Brătienne.

Este lucru neîndoios că romanii au pierdut proprietatea colectivă înaintea altor popoare; cu toate acestea, întreaga istorie a Romei este martoră a luptei dintre plebei, care țineau în mod instinctiv la rămășițele principiului colectivist, și dintre patricieni, care, fie prin uzurpațiuni, fie prin introducerea dreptului quirît, adică a dreptului individual, tindeau a pune mîna pe *ager publicus*. Acest *ager publicus* era partea de pămînt care n-a trecut în proprietatea individuală, pămînt care aparținea națiunii; un fel de domenii de ale noastre. A înțelege această luptă este a înțelege cauzele măririi și căderii Romei.

Tribunii Romei înțelegeau destul de bine groaznicele urmări ce era să aibă admiterea în întregime a dreptului roman, a dreptului quirît, la pămînt. Ei înțelegeau foarte bine că rezultatul aplicării acestui drept va fi trecerea tuturor pămînturilor în mîinile patricienilor. Iată cauza pentru care tribunii propuneau atît de des împărțirea pămînturilor și totdeodată pentru ce propuneau ca să se hotărască prin legi cîtimea de pămînt pe care să o poată stăpîni un individ.

Legile lui Liciniu opreau pe romani de a stăpîni mai mult ca 500 de iugăre de pămînt (*Ne quis plus quingenta jugera agri possederet*) *.

Apian, istoricul grec, zice: „Nimenea n-are dreptul să trimită mai mult de 100 de vite spre a paște pe *ager publicus*, nici mai mult ca 500 de oi pe pămîntul său”.

Legile lui Liciniu, spune Lave'laye, după limbajul tuturor istoricilor, au slujit la înălțarea Romei.

Vedeți dar, d-le Brătienne, că înflorirea republicii romane se datorește nu introducerii proprietății individuale, ci restrîngerii acestui drept.

În ciuda legilor lui Liciniu și ale lui Solon¹⁰ însă, patricienii au izbutit să introducă legile individualiste, legi în puterea cărora proprietatea rurală putea să se mărească nemărginit.

* [Nimeni să nu stăpînească mai mult de 500 de iugăre de pămînt].

Cine nu cunoaște bogățiile enorme ale patricienilor romani !

Cras avea o stare de o sută de milioane de sesterți. Sula era și mai bogat.

Tiberiu Gracchu a reintrodus legile lui Liciniu, hotărînd ca nimenea să nu stăpânească mai mult de 500 de iugăre ; legea a fost votată, dar patricienii știau s-o violeze.

Caius Gracchus, la rîndul său, a introdus din nou aceste legi, dar rezultatul a fost că frații Grachi, cei mai mari cetățeni pe care i-a produs Roma, au căzut. De atunci începe epoca proprietăților mari. *Latifundia* cresc într-un chip fabulos și războiul pune robi la dispoziția patricienilor. Erau moșii de acestea care aveau pînă la 20 000 de robi. Proprietățile mici încep să piară. Cîmpiile Italiei, care odinioară erau atît de înfloritoare, rămîn nelucrate, și luxul și corupțiunea vestită a patricienilor iau proporții nemăsurate. Roma mergea cu pași uriași către pieire. în trei cuvinte, Pliniu a caracterizat această dramă năprasnică : *latifundia perdidere Italiam* *.

Și latifundiile puteau să se dezvolte numai cu introducerea principiului quirit, principiul individual, principiul personal asupra proprietății rurale.

Să trecem la Rusia.

în Rusia, precum știți, proprietatea colectivă a comunei asupra pămîntului s-a păstrat pînă în zilele noastre. Deși comunele rusești sînt foarte cunoscute totuși, nu ne putem opri de a nu spune cîteva cuvinte despre „obșcina rusească”.

„Obșcina rusească” cuprinde în ea pe toți locuitorii comunei, întocmai ca *marca* germană. Pămîntul se socotește a fi proprietate a obșcinei, a comunei, și la un timp dat tot pămîntul bun de arat se împarte în atîtea bucăți cîți muncitori sînt în comună. Aceste bucăți de pămînt se împart prin sorți. Împărțirea pămînturilor, ca și toate celelalte afaceri de căpetenie ale comunei se hotărîsc și se controlează de către *mir*, adică de adunarea

membrilor comunei. Intermediul împărțirii variază. în sudul Rusiei, unde pămînturile nu sînt supuse îngrășării artificiale, pămîntul se împarte în fiecare an ; acolo însă unde îngrășarea artificială se face de către muncitori, împărțirea se face de la 3 pînă la 15 ani. Această formă a proprietății a dat naștere unui drept consacrat prin obicei. Locul nu ne permite a expune pe larg toate obiceiurile formate de această organizare a proprietății ; vom spune numai că toți oamenii de știință care s-au ocupat de obșcina rusească, începînd cu conservatorul Haxthausen și sfîrșind cu radicalul Lavelaye, sînt unanimi [în] a admira gradul de umanitarism și de bunăsimț oare se observă la membrii obșcinei și la obșcine între ele¹². întrucît privește însă barbarismul, ignoranța și celelalte obiceiuri sălbatice care se văd la obșcine, aceasta se datorează unor alte cauze.

Dacă ați fi studiat în adevăr istoria dezvoltării popoarelor, atunci ați fi știut că înainte de năvălirea tătarilor Rusia avea un grad de civilizațiune și niște instituțiuni politice pe care le-ar fi putut invidia Europa occidentală ; ați fi știut, de asemenea, că chiar după învaziunea tătarilor, aolo unde ei n-au putut străbate, precum în Pskov și Novgorod, au existat republici cu vot universal și cu un grad de civilizațiune foarte înaintat ; ați fi știut că aceste republici au fost nimicite tocmai în veacul al XVI-lea de către țarismul moscovit, care, împreună cu toată aristocrația, era de viță tătară și care a fost o moștenire nenorocită pentru Rusia ; ați fi știut că în veacul al XVI-lea un tătar, țarul Boris Godunov, pentru a face pe placul aristocrației, a introdus robia, care a durat pînă la Alexandru al II-lea ; în sfîrșit, ați fi putut ști multe, d-le Brătien, dar dv. v-ați ocupat numai de istoria dezvoltării dreptului polițienesc al popoarelor. Aceasta însă nu e totuna, d-le Brătien.

Pentru a vă dovedi și mai mult că nu organizarea proprietății este pricina înapoierii Rusiei, vă pot da un exemplu : comuna *Aliment* din *Elveția* ; *Aliment* se aseamănă întocmai cu *obșcina* rusească, avînd aproape aceleași moravuri, dar ou o dezvoltare politică foarte mare. Astfel de comune se găsesc în provincia germană Holstein, precum și în Ardennes, în Francia. Nu cred că veți zice că și aceste din urmă două țări sînt înapoiate.

* [latifundiile au dus Italia la pierzanie].

Asupra României ar trebui să vorbim mai mult, dar, din nenorocire, noi n-avem încă lucrări speciale în această privință. Judecînd prin analogie dar (căci ar fi lucru foarte curios ca numai România dintre toate statele Europei să nu fi trecut prin periodul proprietății colective) și judecînd după puținele elemente cunoscute, putem spune cu siguranță că în România a fost odinioară proprietatea colectivă. Aceasta se poate deduce și din faptul că, chiar pînă astăzi, pășunile moșnenilor sînt neîmpărțite, ci stăpânite în comun. Prin toate legiuirile lui Caragea străbate ideea despre *ager publicus* al românilor¹³. Pămîntul României este al românilor, adică al *tuturor românilor*, este, ca să zicem astfel, moștenirea neamului românesc.

Afară de aceasta, ce dovedește oare chiar acel hrisov pe care l-ați găsit în Pitești? Pentru a vinde 10 stînjeni de pămînt, vînzătorul a trebuit să probeze de unde a plecat acel pămînt, prin cîte miini a trecut, s-au cerut o mulțime de mărturii, o mulțime de formalități ne-fîrșite.

Apoi aceasta nu dovedește oare netăgăduit că a fost o vreme cînd pămîntul nu se putea vinde deloc, precum este acuma în Rusia, și că atunci chiar cînd s-a introdus dreptul de a se vinde totuși acest drept a fost restrîns pînă la infinit? Dv. însă pînă și hrisovul acesta l-ați înțeles ca pe toate celelalte, adică pe dos.

Desigur că dreptul polițienesc nu poate fi de nici un ajutor în rezolvarea profundelor probleme ale economiei sociale.

Sfîrșind acest mic și foarte necomplet răspuns, nu mă pot opri de a cita următoarele cuvinte pline de adevăr și de teme ale lui Lavelaye, cu care își sfîrșește capitoul *Inegalite de la propriețe jonciere* * :

„Dacă dezvoltarea popoarelor europene ar fi fost «normală», ar fi trebuit ca toate națiunile să fie la nivelul cantoanelor din Elveția.

Guvernul direct, autonomia locală s-ar fi menținut în sensul micilor democrații rurale independente și s-ar fi unit între ele prin legătura federativă, așa încît să constituie, pe baza identității limbii și originii etnogra-

* [Inegalitatea proprietății funciare].

fice, națiuni organizate, precum sînt Statele Unite de astăzi ale Americii de Nord.

Feudalismul, aristocrația privilegiată, despotismul monarhic, centralizațiunea administrativă, inaugurată în veacurile al XV-lea și al XVI-lea, au fost atîtea elemente perturbatoare. Astăzi organizațiunea la care tind și aspiră societățile europene este vădit aceea numită *township* în America și a comunei din Elveția, care nu este alta decît aceea din țara *Ditmarchen* și valea d'Andorre, adică acea organizațiune care într-un mod spontan a format popoarele libere la începutul civilizațiunii și care s-ar putea numi naturală. Unirea comunelor federative și proprietare, iată ce trebuie să fie stabil, și federațiunea statelor trebuie să serve de bază într-o zi la organizațiunea societății umane universale".

După ce am aruncat această scurtă privire asupra istoriei dezvoltării proprietății, să trecem acum la teoria proprietății și analiza ei.

Ce este proprietatea? Dreptul roman definea proprietatea astfel : „*Dominium est jus utendi et abutendi re sua quatenus juris ratio patitur*”*. Juriștii romani socoteau că proprietatea a provenit din dreptul de a ocupa un lucru care nu aparține nimănui (*quod enim nulus est id rationi naturali ocupanți conceditu* **). Mai întîi de toate, cel puțin vorbind de timpurile istorice, pămîntul niciodată n-a fost al nimănui, triburile pastorale, pentru a se hrăni, aveau trebuință de atîta pămînt încît, cu toată micimea populațiunii de atunci, ea [ele] avea [u] trebuință de tot pămîntul. Dar, chiar dacă am admite această explicațiune a provenienței proprietății, totuși ea nu aprobă proprietățile individuale de astăzi.

Și este natural că, dacă eu am dreptul de a pune mîna pe un lucru care nu aparține nimănui, atunci, întrucît este vorba de pămînt, eu nu pot să nu pun mîna pe mai mult decît pot să lucrez ; altminterea eu, găsind o bucată de pămînt cît o țară întreagă de mare, aș putea într-un nimic să spun că e a mea. Alții zic că proprietatea a provenit din muncă. Această teorie o împărtășește

* [proprietatea este dreptul de a te folosi și de a abuza de un lucru în limitele dreptului].

** [căci ceea ce nu aparține nimănui se admite prin nrea lucrurilor să fie luat în stăpînire].

și micul burghez: Thiers¹⁴, cu toate că pământul nu este și nu poate fi rezultatul muncii nimănui; dar chiar dacă am admite această teorie ea se întoarce în contra acelor care vor ca prin ea să aprobe proprietatea de astăzi, căci, dacă proprietatea provine din muncă, fiecare om trebuie să stăpânească numai atîta pământ cît poate să muncească, astfel că, luînd mai mult, ia o parte muncită de alții și, prin urmare, își apropriează lucrul altuia. Alții zic că proprietatea a provenit din libera înțelegere, adică s-au strîns strămoșii noștri, au hotărît să împartă pământul între dînșii și proprietatea să fie individuală. Această explicațiune Lavelaye o numește, cu drept cuvînt, culmea absurdității. Cel ce face o astfel de aserțiune ar trebui să dovedească că a existat vreodată un astfel de contract, dar în istorie, zice Lavelaye, nici nu se pomenește de asemenea lucru, și chiar dacă ar exista el n-ar fi obligatoriu pentru noi, pentru că, precum strămoșii noștri acum cîteva sute de ani în urmă nu puteau să ne vîndă în robie, tot astfel n-a[u] putut să dea altora partea noastră de pământ. Alții, în sfîrșit, între care cea mai mare parte a juriștilor romani, numesc dreptul de proprietate drept înăscut pe care îl au oamenii asupra planetei noastre. Aceasta e, desigur, cea mai raționabilă explicațiune, care corespunde mai mult cu dreptatea; dar atuncea fiecare om, născîndu-se, are drept pe o parte a pământului, și omul care răpește mai mult decît poate să lucreze ia partea altora, fură generațiunea viitoare.

Ei bine, veți zice dv. ca răspuns la reflecțiunile noastre atît de drepte, să presupunem că aveți dreptate, că proprietatea a provenit din cîmpiri, din violare, din uzurpări, din înșelăciuni, dar, oricare ar fi proveniența ei, această formă a proprietății, adică proprietatea individuală și personală, proprietatea mare și mică, este cea mai avantajoasă pentru omenire, căci numai prin ajutorul ei noi, ca toate popoarele greco-latine, vom putea să ajungem la prosperitate și fericire. Aceste aserțiuni ar fi tot atît de drepte ca și toate celelalte pe care le-ați făcut mai înainte. Ca să vă arătăm cît sînteți de greșiți, trebuie să facem o analiză completă din punctul de vedere al dreptului și economiei sociale formulei dreptului

roman „*Jus utendi et abutendi*” *. Acest drept poate să fie despărțit în patru elemente principale: dreptul de liberă stăpînire, sau *Jus utendi et abutendi*, propriu-zis; dreptul de excluziune; dreptul de apropiatiune și dreptul de rentă. Aceste patru elemente împreună formează dreptul roman de proprietate; dacă lipsește unul din aceste elemente, proprietatea nu mai e completă; dacă lipsesc toate, încetează și dreptul proprietății. Să analizăm dar în parte fiecare din aceste elemente.

Dreptul de liberă stăpînire relativ la pământ înseamnă că cineva poate dispune nu numai de produsele pământului, ci și de pământ chiar după cum îi va veni mai bine la socoteală, adică poate să prefacă pămînturile bune de arat în pășuni, în parcuri și, dacă vrea, poate chiar să prefacă pământul său într-o pustietate.

În Englitera, unde o jumătate a teritoriului aparține la puține familii, dacă s-ar dezvolta mai mult la lorzii englezi gustul de vînătoare, ei ar putea să prefacă jumătate din înfloritoarele cîmpii ale Engliterei în parcuri, însă fără îndoială că jumătate din populațiunea rurală ar trebui să emigreze, să moară de foame. Nu băgați oare de seamă că acest drept creează un despotism înaintea căruia țarismul rusesc este o glumă nevinovată? Să nu-mi spuneți, vă rog, că exemplul meu este absurd și imposibil. În economia politică a celebrului Stuart Mill¹⁵ veți găsi citat faptul că lorzii englezi, cînd prețul lîinii s-a suit pe piețele Europei, au găsit de cuviință să arunce pe drumuri pe locuitorii a sute de comune pentru a prefacă cîmpiile în pășuni de berbeci. Lîna Engliterei a fost, ce e drept, cea mai frumoasă și berbecii ei cei mai grași, dar sârmanii cultivatori emigrau și mureau de foame.

Dreptul de excluziune este dreptul exclusiv ce are cineva asupra pământului său și excluderea tuturor drepturilor concetățenilor săi privitor la acest pământ. Se poate oare da acest drept unui individ luînd în considerațiune legătura climatică-fizică care există pe planeta noastră?

Țineți oare minte, d-le Brătienă, cînd d-ta împreună cu soția d-tale strîngeați bani pentru nefericiții care au suferit atît de mult din cauza revărsării rîurilor?

* [dreptul de folosire și stăpînire].

Aceste revărsări se explicau de învățați că ar proveni din nimicirea pădurilor, căci apa din munți, întilnind în drumul ei păduri cu pământul mai moale și cu o mulțime de frunze căzute, pun o stavilă repeziciunii apelor; distrugerea pădurilor însă a dat posibilitate apelor de a curge cu o repeziciune mai mare și riurilor de a se revărsa.

Și cine, permiteți-mi să vă întreb, are dreptul să mă oprească să nu tai pădurea? Nimeni, fiindcă dreptul de excluziune este sfânt și nu-l puteți atinge.

Eu distrug un pod de pe riul moșiei mele pentru că așa îmi vine la socoteală; la câțiva kilometri de moșia mea, mulțumită distrugerii podului, riul se revarsă și nimicește o pădure întreagă. Să nu-mi răspundeți că aceasta nu se poate întâmpla. Nu cunoașteți oare plingerea economiștilor în contra aducerii pământului în stare de a nu mai putea rodi și în contra nimicirii pădurilor, care, pe lângă toate celelalte, are și o influență rea asupra igienei populației? Iată un exemplu: eu am aproape de oraș o moșie cu o mare pădure pe dînsa; într-o bună dimineață se întâmpla să am nevoie de bani și vînd pădurea pentru tăiere. Cred că aceasta se întâmplă foarte des, d-le Brătienescu.

Această pădure atrăgea în timpul verii norii asupra orașului, împiedica vînturile și avea cea mai bună influență asupra aerului. Cu distrugerea ei s-au ivit boli, precum: angina, pelagra, tifosul, și copiii mor cu sutele. Eu i-am omorît oare? Nu, ci principiul exclusivist, individual, atît de iubit de d-ta, principiul excluziunii. Cu toate acestea, îmi vei zice d-ta: *Jus utendi et abutendi* are și el margine, fiind împiedicat de drepturile celorlalți; toți juriștii romani sînt de această părere. Adică, cu alte cuvinte, d-ta vrei că zici că poți să interzici d-lui Cantacuzino ca să nu-și vîndă pădurile și d-lui Vernescu ca să nu-și dea pământul în arendă lui Leib, care, cu cultura-i sălbatică, are să-l prefacă într-un deșert. Admiteți dreptul preponderent al națiunii asupra pământului?...

Da?... dar atunci ce s-a făcut cu dreptul d-tale quirrit, cu dreptul roman? Dar atunci d-ta cazii în prăpastia colectivismului. ...Totuși nu te teme, d-le Brătienescu, căci nu vei cădea jos, ci te vei ridica, pentru că colectivismul stă sus, deasupra capetelor noastre, învăluit în lumina

strălucitoare a zilei, sublim ca viitorul omenirii, purtînd în el germenii păcii, ai fericirii, ai iubirii și ai armoniei obștești. El se va scobori jos pe pământ, înconjurat de cei care au luptat pentru el spre a încălzi pe cel gol, a sătura pe cel flămînd, a adăpa pe cel însetat și a șterge lacrimile celui care plînge. A! d-le Brătienescu, de ce nu poți pătrunde acolo sus!

Să trecem acum la dreptul de accesione, adică la dreptul ce are cineva de a mări proprietatea pământului, dreptul de a concentra mai multe pămînturi în mîinile sale. Aci vom face o mică digresiune.

Noi de multe ori am zis că proprietatea individuală, quirrită, ajută la concentrarea pămînturilor în proprietăți mari, ajută la expropriațiunea țărănimii. Pe ce insulă nelocuită ați trăit oare, d-le Brătianu, ca acest fapt atît de știut, atît de răspîndit să nu vă fie cunoscut! Acum douăzeci sau treizeci de ani vă era încă iertat de a vă hrăni cu iluzii în această privință, dar astăzi nu. Dv. credeți că principiul proprietății individuale este unicul principiu care ne garantează proprietatea țărănească și care garantează societatea în contra răspîndirii proletariatului. Dar în Anglia, unde cîteva zecimi de oameni stăpînesc aproape tot pământul și țărani sînt expropriați cu totul, ce principiu domnește? Dar în Scoția, dar în nenorocita Irlandă domnește oare principiul colectivist? Dar în Franța, unde țărani pe fiecare an pierd pămînturile lor, și chiar aceia care-l păstrează au atît de puțin încît nu știu ce să facă cu el, acolo nu e oare proprietatea individuală? Acolo oare nu sînt proprietari mari și proprietari mici? Acolo proprietarii nu sînt stăpîni absoluți pe proprietatea lor? Acolo pământul nu primește personificarea stăpînului și nu devine trup dintr-însul? Dimpotrivă însă, nu numai proprietatea colectivă, așa cum o înțeleg colectivistii, dar chiar comunele primitive, marca, obșcina, Aliment garantau țărănimea în contra expropriațiunii, pentru că pământul aparținea comunei și individul nu putea vinde pământul, el nefiind considerat ca proprietar. Cu totul altfel se întâmpla însă cînd proprietatea este individuală. Aici avem față în față, de o parte, pe marele proprietar, și, de altă parte, pe țăranul izolat de comună cu o palmă de pământ, și interesele lor nu sînt deloc aceleași precum credeți dv., d-le Brătianu. Marea proprietate are ten-

dința de a se mări neîncetat, de a-și rotunji hotarele, marele proprietar are nevoie de lucrători ieftini și supuși, ceea ce niciodată nu poate fi cînd țaranul este proprietar, întrucît privește apoi concurența, credeți oare că poate concura micul cultivator cu marele proprietar ? La 1841, cînd țărănimea engleză nu pierduse toate pămînturile ei, lordul Lincoln a zis în parlament, fără a întîlni cea mai mică contradicțiune, că din 20 de cazuri de neînțelegere dintre marele proprietar și țaran nici unul nu ajunge pînă la parlament pentru că țaranii n-au mijloace de a-și îndrepta plîngerile înaintea parlamentului, întrebați pe bătrînul dv. prieten, pe d-l C. A. Rossetti, să vă spună cită vreme au ținut oare țaranii proprietatea în urma împrumutării și n-au căzut ei oare în deplină robie la marii proprietari, care s-au folosit de toate mijloacele pentru a aduce pe țaran în sapă de lemn. Dar principiul culturii mari, adică mașinile ! Acestea sînt, fără îndoială, unii din cei mai puternici factori care au contribuit la expropriațiunea țaranului, căci numai proprietățile mari pot să introducă cultura rațională a pămîntului, semănături raționale, numai ele pot introduce mașini agricole cu abur din cele mai noi. Cum voiți dv. ca țaranul cu palma lui de pămînt, neavînd nici puțința de a lăsa pămîntul să se odihnească, cu instrumente cu care lucrau încă strămoșii strămoșilor noștri, cum voiți ca el să țină piept pe piața universală ? Neputînd concura, neavînd mijloace de a trăi, țaranul vinde pămîntul și, dacă nu poate, se leapădă și caută alte mijloace de trai. Acești țărani formează proletariatul, de care vă temeți atît de mult, și nu vă veți putea lupta în contra acestei tendințe a proprietății individuale nici chiar cu paliativul destul de serios precum este legea care oprește pe țărani de a-și vinde pămînturile. Se va găsi întotdeauna mijlocul pentru a călca legea sau chiar de a o abroga, pentru că această lege este în contradicțiune cu toată legislațiunea economică a dv. Ne veți ierta această digresiune pe care am crezut-o foarte trebuincioasă pentru noi, românii, astfel că nu m-am putut opri de a nu zice cîteva cuvinte.

Acum să ne întoarcem la al treilea element, la dreptul de accesiune. Noi sîntem convinși că și acest drept nu poate fi admis. Dacă pămîntul este moștenirea tuturor oamenilor, cum aș putea eu oare să-mi însușesc par-

tea cuvenită la zecimi de mii, și încă nu numai partea contemporanilor mei, dar și partea generațiunilor viitoare ?

Luînd în stăpînire o mare parte a Engliterei, lordul englez — Crezusul contemporan — zice, adresîndu-se către sutimi de mii de copii ai dezmoșteniților care se nasc în lume : „Pentru ce ați mai venit și voi în lume ? Locul vostru pe pămînt este ocupat de mult ; pieriți sau vă faceți robii mei !”. Unde este dar dreptatea, unde e bunul-simț ? Ați citit oare în jurnale, d-le Brătienă, că la o serată dată de un Crezus contemporan în America erau de față șapte bancheri ale căror averi împreună reprezentau cîteva miliarde ? Să presupunem, d-le Brătianu, că acești bancheri au venit în România cu scopul de a cumpăra pămînturi ; dv. i-ați fi împămîntenit, desigur, pentru că sînt oameni cu greutate, oameni cu avere. Ei bine, cu cîteva miliarde ei puteau să cumpere o mare parte din pămînturile noastre strămoșești. Ce credeți oare, d-le Brătianu ? Acești șapte bancheri, asemenea celor șapte vaci grase visate de Iosif din Biblie, n-ar înghiți oare România ? N-ar fi oare atuncea o ironie de a zice : țara noastră, tendințele noastre naționale etc. ? Nu am cădea oare nu numai plebeii, dar chiar dv., burghezii, în robia acestor saci cu aur ? Dar la cea dinții împotrivire a noastră ei ar putea să ne poftască afară după pămîntul „lor”, pentru că, după dreptul de accesiune, pămîntul este al lor. Nu e așa că e frumos de tot acest principiu roman ? Dar cu cît analizezi mai mult, cu atîta găsești mai multe frumuseți în el.

Să trecem acum la rentă. Ce este rentă ? Renta este rezultatul deosebitelor roduri ale pămîntului. Dacă, spre pildă, la un timp dat un pogon de pămînt de o calitate inferioară și care nu produce decît atît cît s-a cheltuit pentru a fi cultivat produce X chile de grîu, atuncea pogoanele unor cîmpii mai fertile vor produce mai mult decît X, [de] pildă X+a, X+2a, X+3a etc. Acești 2a, 3a etc. reprezintă renta.

Dacă un muncitor dintr-o bucată de pămînt de 10 pogoane scoate 20 de chile și altul dintr-alt pămînt de aceeași întindere și întrebuițînd aceeași muncă scoate 30 de chile, pe piață acest al doilea muncitor va fi în condițiuni mult mai avantajoase ca cel dintîi și va cîștiga tot pentru aceeași muncă 50% mai mult. Acești

50»/o care sînt renta, îi vine muncitorului pe deasupra, fără a avea nici un merit pentru aceasta și fără a fi semănat mai mult. Iată pentru ce foarte mulți economiști, chiar dintre burghezi, precum sînt Senior, Gamier, Mill și economiștii din școala nouă germană, ca Wagner¹⁴, zic că renta trebuie să aparțină națiunii, iar nu individului. Afară de fertilitatea pămîntului, adică de factorii fizici, naturali, renta se creează, de asemenea, și prin factorii sociali, cum sînt drumurile de fier, canalurile, crearea piețelor în apropiere etc. Să presupunem o moșie oarecare al cărei venit este de 500 de galbeni. Mulțumită drumului de fier care s-a făcut în apropiere pentru a înlesni transportul, venitul moșiei se urcă la 800 de galbeni. De unde provine acest prisos de 300 de galbeni? Cultivatorul, care n-a întrebuițat nici o muncă, cu ce drept se poate face stăpîn pe acești 300 de galbeni?

Ei aparțin de-a dreptul națiunii.

Analiza dreptului proprietății individuale este sfîrșită, deși recunoaștem că e foarte incompletă și foarte scurtă din cauza lipsei de spațiu; dar, cu toate că această analiză este atît de puțin dezvoltată, totuși, din principiul proprietății individuale, atît de rîzgîiat de dv., n-a rămas piatră peste piatră. Aici ne așteptăm ca d-ta împreună cu mulțimea să ne strigați: „Dar, bine, voi distrugeți temeliile societății actuale, negați aceea ce noi am fost învățați să privim drept lucruri sfinte și nediscutabile. Care sînt principiile voastre pe care voiți să se întemeieze societatea? Unde vă este programa, unde vă sînt principiile, unde sînt condițiunile istorice care vă dau rațiunea de a fi, unde vă este drapelul, unde vă este idealul, unde vă sînt mijloacele de a ajunge la scop?... *Cine sînteți ?*”

Înțelegem destul de bine, d-le Brătianu, că aveți deplină dreptate să ne faceți aceste întrebări. Înțelegem, de asemenea, toată seriozitatea pozițiunii noastre și toată gravitatea răspunderii care cade asupra-ne dacă n-am răspunde fără cotituri, limpede, nu cu fraze umflate, nu cu strigări patetice, nu cu tirade revoluționare, ci întemeiați pe știința modernă, întemeiați pe calea martirolologică pe care a trecut omenirea, întemeiați pe istoria dezvoltării popoarelor. Ar fi trebuit să vă răspundem pe larg cine sîntem, unde mergem, unde trebuie să mergem, ce voim, precum și că numai aceea ce voim noi

este drept, sublim și chiar trebuincios. Din nefericire însă, aici nu o putem face. Ne veți permite dar să vă adresăm o a doua scrisoare, în care vom dezvolta mai pe larg principiile noastre. Cu toate acestea, și aici vom căta a ridica măcar cît de puțin perdeaua care ascunde vederilor dv. principiile noastre. Vom spune numai cîteva cuvinte despre bazele proprietății colectiviste, întru cît se atinge de pămînt, păstrîndu-ne dreptul de a dezvolta acest subiect mai pe larg într-un alt loc.

Care a fost scopul tuturor legiuitorilor cinstiți, din toate timpurile, relativ la pămînt? Toți au dorit să creze cît prin putință mai mulți proprietari; toți au voit ca fiecare om să-și aibă bucățica lui de pămînt. Dintre acești legiuitori faci, fără îndoială, și d-ta parte, și mai ales bătrînul d-tale prieten C. A. Rosetti. Pe acești legiuitori îi îmoldeau nu numai principiile umanitare, ci și interesele fiscale și politice, pentru că cu cît un stat posedă mai mulți proprietari, cu atît el este mai sigur, mai temeinic, mai puțin supus zguduirilor și mai bine apărat împotriva vrăjmașilor din afară. De aceea, mai toți legiuitorii prevăzători au stăruit ca să dea cîte o bucată de pămînt fiecărui țaran. Dar noi am arătat că proprietatea mică pe bazele actuale trebuie să piară. De altă parte, partizanii proprietății mari susțin cu multă dreptate că proprietatea mică este reacționară din punctul de vedere al dezvoltării agriculturii, căci numai proprietatea mare poate introduce toate îmbunătățirile, precum și mașinile agricole cele mai perfecționate, în sfîrșit, că numai proprietatea mare poate să realizeze progresul culturii pămîntului, fără de care am sta pe loc. Dar proprietatea mare, afară că dezmoștenește națiunea, are și inconveniente economice, pentru că trebuie să se lucreze cu muncă plătită, cu brațele oamenilor, care nu sînt deloc interesați la productul muncii; și cine nu știe cît este de păgubitoare și de simțită neglijența în agricultură! Cum să ieșim dar din această dilemă, căci proprietatea mică nu realizează nici un progres, iar proprietatea mare creează muncitori neglijenți și dezmoșteniți? Ar trebui dar ca toți să fie proprietari și, totodată, să fie și proprietari mari, ceea ce e imposibil, cel puțin fără intervenirea unei minuni.

Ei bine, această minune nu o poate face decît proprietatea colectivistă. Colectivismul nu admite ca pămîn-

tul să intre în stăpînirea individului, fiind proprietate a națiunii, iar comunele sînt acele unități producătoare care iau locul individului relativ la pămînt, însă chiar ele au drept de proprietate asupra pămîntului numai pe cît timp îl muncesc. Nefiind nici chiar comunele stăpîne absolute asupra pămîntului, ci numai națiunea, ele, deși vor avea o autonomie foarte mare, vor fi totuși supuse regulilor rurale admise de națiunea întreagă. De exemplu, dacă, luînd în considerație știința, națiunea va admite că nu se poate tăia din păduri mai mult ca 5% pe an, atunci nici comuna rurală nu va avea dreptul să distrugă pădurile comunei. Rămîne, bineînțeles, că se pot admite excepțiuni; noi aci vorbim despre principiu.

Din punctul de vedere al producțiunii, comuna este o unitate producătoare, cum este obșcina rusească ori Alimentul elvețian, cu însemnata deosebire numai că în comunele primitive pămîntul se împărțea între membri, pe cînd în gospodăria colectivistă pămîntul nu se va împărți, ci o moșie mare, de pildă, se va lucra de toți membrii comunei după un plan dat, precum se lucrează astăzi pe proprietățile marilor proprietari englezi sau francezi. Deosebirea cea însemnată este numai că în comunele colectiviste voința și hotărîrea colectivă a membrilor ei înlocuiesc voința absolută a unui singur om, voința marelui proprietar. Roadele se împart proporțional cu munca fiecărui membru, adică proporțional cu timpul întrebuințat la munca comună*.

Aceste comune colectiviste vor avea avantajul proprietăților mici, pentru că vor face ca fiecare să aibă pămînt, să nu fie exclus de la moștenirea cea mare care se cheamă țara noastră, vor garanta pe fiecare membru în contra exproprierii și în contra îmbucătățirii prea mari a pămîntului. Avînd toate avantajele proprietății mici, fără să aibă și dezavantajele ei, comuna colectivistă va avea, de asemenea, și avantajele nemăsurate ale proprietăților mari; comuna va putea să introducă irigațiuni, mașini perfecționate, cultura rațională. Toate acestea se vor face ca și serviciurile comunale de astăzi,

* Formula că fiecare muncește cît poate și primește cît îi trebuie, a lui Louis Blanc, va fi aplicată în vremuri mai depărtate, deși este mai dreaptă. Într-un alt loc vom vorbi mai pe larg despre aceasta.

precum: poduri, șosele, clădiri comunale etc. Totodată membrii nu vor fi plătiți; ei vor fi stăpîni neatîrnați, oameni liberi, interesați de productul muncii lor.

Fantezie! Vis! Utopie! Vei zice, desigur, d-ta. De două mii de ani de cînd tot se fac planuri utopice pentru fericirea omenirii, și tot nu s-a realizat nimic! Nu, d-le Brătien, acestea nu sînt nici utopii, nici planuri făcute în cabinetul vreunui visător; acestea sînt rodul unui lung, foarte îndelung studiu asupra dezvoltării omenirii; aceasta este o treaptă a progresului, o treaptă a evoluțiunii istorice, la care, vrînd-nevrînd, trebuie să ajungem. Chiar proprietatea individuală și așezămintele economice de astăzi, cu toate neajunsurile lor nemăsurate, ne duc la colectivism.

În altă parte vom dovedi aceasta mai pe larg; aicea însă vă vom arăta numai cîteva fapte: că societățile anonime care încep a se aplica la producțiunea pămîntului, că îmbucătățirea pămîntului în Franția împing pe țărani francezi de a uni bucățelele lor de pămînt pentru a le cultiva împreună. Aceeași tendință au toate mașinile, toate descoperirile, toate inovațiunile, și chiar concentrarea pămînturilor ne aduce acolo. Concentrarea pămînturilor, care ne arată pînă la ce absurditate poate să ajungă principiul individualist, pe de altă parte, făcînd ca în Anglitera sute de familii să lucreze în colectivitate cu mașinile și cu toate îmbunătățirile posibile pe o moșie oarecare, ne dă o comună colectivistă gata. Depărtați numai lordul* și dați această moșie, cu tot ce se află pe dînsa, lucrătorilor. Din lumea veche trebuie să iasă lumea nouă, precum din feudalul veacului de mijloc a ieșit veacul burgheziei liberale. Utopie, capete extravagante, murmurăți dv. Nu pentru întîia dată am auzit asemenea lucru din gură-vă. Trebuie însă s-o scoatem odată la capăt.

Citiți dar: „Cînd se vorbește de caracterul sacru al proprietății, ar trebui întotdeauna să ne amintim că, acest caracter sacru nu aparține și proprietății pămîntului. Nici un om n-a făcut pămîntul, căci el este moștenirea primitivă a întregii omeniri, și însușirea sa poate; să fie numai pentru o trebuință obștească. Dacă pro-

* Prin răscumpărare ori nu, aceasta nu ne privește cum.

prietatea privată a pământului nu este trebuincioasă, atunci este nedreaptă".

Și mai departe : „Proprietarii funciari, prin proprietatea lor, sînt priviți ca funcționari publici, și dacă statul este liber a considera pe posesorii pământului ca funcționari publici mai facă un pas și declare că este liber a-i da și afară din funcțiuni".

Aceasta este o citațiune ; iată și a doua : „Justiția nu admite proprietatea aplicată la pămînt, pentru că dacă o parte a pămîntului poate fi a unui individ care o reține pentru trebuința sa proprie ca pe un obiect asupra căruia el exercită un drept exclusiv, tot astfel celelalte părți ale pămîntului pot fi ocupate cu același drept, și așa toată suprafața planetei noastre ar putea să cadă în mîinile cîtorva indivizi. Iată atunci dilema la care se poate ajunge :

Dacă toată suprafața locuită a globului devine proprietate exclusivă a cîtorva familii, în acest caz aceia care nu sînt proprietari n-au nici un drept de a ocupa un loc pe pămînt. Aceștia din urmă există numai prin toleranță sau sînt toți uzurpatori și numai cu voia stăpînului pămîntului ei găsesc un loc pe care să-și pună piciorul, și dacă stăpînii pămîntului ar voi să le refuze acest loc, atunci oamenii aceștia fără de pămînt pot fi surghiuniți pentru totdeauna din această lume. Dacă admitem dar că pămîntul poate fi obiectul proprietății exclusiv, urmează că tot globul poate deveni proprietatea cîtorva indivizi, domeniile lor private, și în acest caz toți cei care n-au pămînt nu și-ar putea exercita facultățile și chiar n-ar putea să existe decît cu consimțămîntul proprietarilor. E lucru lămurit dar că proprietatea exclusivă violează principiul libertății, pentru că oamenii care nu trăiesc și nu se mișcă decît cu voia altuia încetează de a fi ființe libere ca și stăpînii lor. Nici *mise en culture* *, nici chiar împărțirea egală a pămîntului nu pot da naștere dreptului absolut și exclusiv, pentru că, ajuns la limitele sale extreme, un asemenea drept dă naștere despotismului desăvîrșit al proprietarilor și întotdeauna legile votate de parlament sînt negațiunea unui asemenea drept. În fine, teoria dreptului colectiv al moștenirii fondare, recunoscută fiecărui om,

* [Cultivarea pămîntului].

este conformă cu progresul și cu civilizațiunea și, oricît ar fi de grea realizarea acestei teorii în practică, totuși dreptatea cere ca aceasta să se îndeplinească".

Și cine credeți d-voastră că zice aceasta ? Niscaiva capete zăpăcite ! Jos căciula, d-le Brătianu ! înaintea unor asemenea oameni nu e lucru rușinos de a-și scoate căciula nici chiar un bătrîn ministru.

Întîia citațiune a scris-o marele savant care a îmbătrînit în analiza dezvoltării popoarelor, autorul logicii, vestitul John Stuart Mill, în articolul despre Liga agrară.

A doua citațiune a scris-o celebrul filozof și enciclopedist, gloria bătrînului Albion, Herbert Spencer *. Noi n-am voi să fim în locul dv., d-le Brătianu, nici chiar cu prețul portofoliului ministerial.

Iată un cuvînt și cel din urmă.

Dv. ați zis că, ca om de stat, într-una studiați, studiați și iarăși studiați. D-1 Bismarck apăra în anii trecuți în Reichstag planurile sale economice, și un deputat i-a răspuns că el nu pricepe nimic din toate acestea. Atunci el a început să explice că, fiind om de stat, întotdeauna învață, învață și iarăși învață.

„*Studieren Sie nur weiter !*" ** — i-a răspuns deputatul progresist Reichter în aplauzele parlamentului.

Studieren Sie nur weiter ! — te sfătuim și noi pe d-ta, d-le Brătianu.

Caiu[s] Gracchu[s]

EMANCIPAREA (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 3, 1883, P. 46-55.

* *Social Statistics*, capitolul IX.

** [Studiați mai departe !] .

KARL MARX
ȘI ECONOMIȘTII NOȘTRI

Orice idee nouă a avut, are și totdeauna va avea potrivnici. Lucrul e firesc, ba și trebuincios chiar pentru ideile noi, căci numai din luptă și dezbateri se face lumină.

Din nefericire însă, nu toți potrivnicii se călăuzesc de dorul adevărului, de dragul binelui.

Sînt unii potrivnici, foarte vrednici de cinste, care știu carte, crescînd însă într-un mijloc care-i făcu părtași ai ideilor celor vechi, luptă cu înverșunare, cu tot focul unor oameni convinși împotriva ideilor noi. Acești potrivnici sînt cu atît mai de prețuit, cu cît știm că mersul propășirii omenești a fost așa de greu, cuceririle culturale au costat așa de mult sînge și suferințe, că e foarte firesc a se ține cu toate puterile de cele dobîndite și a cerceta cu toate puterile cugetării ideile cele noi. Asemenea potrivnici, convingîndu-se, se fac de obicei sprijinitori puternici ai ideilor împotriva cărora au luptat.

Sînt alți potrivnici, mai puțin vrednici de cinste, care nu știu carte ori știu cîte ceva, dar numai frunzărit în treacăt, aceștia se reped cu furie împotriva ideilor noi, fără măcar să le înțeleagă, fiindcă li se par mincinoase.

Sînt și alții, cu totul nevrednici de laudă, care de știut nu știu nimica, cîteodată știu ceva, dar, totdeauna de rea-credință, se luptă împotriva ideilor celor noi cu înverșunare, chiar cînd văd că sînt drepte, se luptă pentru că astfel le dictează interesul lor egoist, interesul personal.

Aceste gînduri ne treceau prin minte citind cele ce scriu la noi potrivnicii socialismului și, mai ales în timpul din urmă, citind articole publicate în două organe de publicitate, unul într-o capitală și altul în cealaltă : *Socialiștii noștri și Karl Marx*, la Iași, în *Convorbiri literare*, și *Libertatea în economia politică*, la București, în *Telegraful*.

Cum văd ușor cititorii noștri, răspunsurile ce trebuie să dăm nu pot fi decît potrivite cu grupa din care fac parte potrivnicii. Dacă trebuie și putem să fim convinzători, plini de respect, cu cei dintîi, dacă de multe ori sîntem mai puțin respectuoși cu cei din grupa a doua, cu cei din a treia sîntem și cîteodată trebuie neapărat să fim foarte aspri. Spunem acestea cititorului pentru că, dezvăluind toate meșteșugirile d-lui Missir în acest articol, vom fi poate ici-colea mai aspri decît am fi dorit. D-l Missir, care înaintea celor ce-l ascultau la conferința de la universitate a avut curajul să pună dilema că *socialiștii sînt ori proști, ori șarlatani*, nu se va supăra dacă nu vom pune mînuși în tot lungul articolului, cu atît mai mult că și în *Convorbiri literare* a găsit de cuviință să ne ia cam prea la vale.

Pentru ca să vă dezvelim *mai toate* meșteșugirile, d-le Missir, n-avem alt chip decît să vă însoțim pas cu pas în articolul dv.

Articolul îl începeți mărturisind că la noi „sînt o seamă de oameni care țin să aibă îmbrăcămintea și ornamentele lor după cea din urmă *modă*”. „De multe ori (aveți mare dreptate, d-le Missir), la noi se admit niște forme care de mult s-au învechit în Occident”. „Ceva analog se întîmpla deseori la noi și în domeniul intelectual”.

Pînă aici foarte bine, numai o singură și mică greșală : n-ați nimerit adresa. Toate acestea, despre care, cum se vede, vorbiți în deplină cunoștință de cauză, ați voit să le aruncați asupra socialiștilor, dar se potrivesc cu totul altora. În adevăr, în fiecare an o mulțime de

cuconași se duc din țara noastră în străinătate ca să se „lumineze” ; căzînd însă din satele și orașele noastre gloduroase și necivilizate în mijlocul unor orașe strălucite ca Parisul, Viena, Berlinul..., își pierd capul, se tehuiesc. în loc de lumină și învățătură, bat trotuarele, cheltuiesc banii luați din sudoarea și singele sărmanului nostru popor pe cilindre, cravate și „metrese”. Dar, fiindcă *papă* nu vrea să trimită veșnic parale la Paris și fiindcă de altă parte *fiis* înțelege că trebuie să se întorcă în țară pentru a se căpătui, lucru ce nu se poate fără diplomă, cuconașul se duce din cînd în cînd și pe la universitate, unde ascultă lecțiile vreunui profesor rămășiță interesantă din epoca terțiară, învață cite ceva din caietul acestui profesor și după cinci-șase ani, cu ajutorul moral al lui Dumnezeu și, mai ales, cu cel material al lui „papă”, se întoarce în țară licențiat ori și doctor în drept. Venind în țară, acest „bon garcon”... se face procuror, judecător de instrucție, profesor la universitate. Căpătuindu-se, acest „bon garcon” începe a lua în serios poziția sa, se crede merit a învăța pe toți acei care nici măcar „bal Mabilie” n-au văzut, nici pe „Unter den Linden” nu s-au plimbat. Aducîndu-și aminte de caietul profesorului, își închipuie că acolo e toată știința și cu mîndrie vorbește în numele științei moderne. Dat[e] fiind atîtea caiete cîți profesori și adeseori făcute din puncte de vedere deosebite, de aceea ne trezim cu o mulțime de științi moderne. D-l Ștefănescu, care a ascultat lecțiile la Bruxelles, unde domnește școala franceză a lui Bastiat¹⁸, cea mai superficială din toate cite au fost în economia politică..., pe aceasta o botează de știință modernă. D-l Missir, care, cu toate că se sfiește să-și arate ideile sale economice, dar e contra școalei *Bastiat Bau-drillart și tutti quanti*, vorbește și d-sa din partea științei moderne.

Iată, d-le Missir, către cine a trebuit să fi fost îndreptat începutul articolului dv., și nu către socialiști, cărora nu li se cuvine nici partea a doua, nici cea dintîi a bucatîi amintite.

Să mergem acum înainte !

„Orice propagandă cu scop practic trebuie să se afirme în două direcțiuni. Ea trebuie mai întîi să se prezinte în domeniul ideilor cu expuneri teoretice, pentru a cîștiga convingerea celor ce cugetă și a-și forma adepți

convinși. De altă parte, stratul intelectual astfel dobîndit, trebuie să se poată rezema pe o pătură de interese practice și pe partizani interesați. Numai cînd sînt întrunite aceste două condițiuni, se poate afirma și distinge în viața socială a unei țări curentul ideilor luminate și al voințelor energice ca o putere reală care duce spre progres întreaga dezvoltare. Cînd unul din acele elemente lipsește într-o agitație, cea mai puternică energie a celuilalt nu hotărăște nimic asupra recerînței practice” (p. 338, col. a H-a, nr. 9, anul XVII, din C.L.) *.

Această bucată, d-le Missir, este de cea mai mare însemnătate și ar fi putut fi chiar dreaptă dacă ați fi lămurit-o mai bine.

Așa însă ar putea crede cineva că mai întîi se nasc ideile teoretice, găsesc părtași și pe urmă, fiind practica priincioasă, prefac viața reală după dîsele.

A scoate astfel viața socială reală din ideea teoretică se numește hegelianism, d-le Missir, de care învinuiți pe Marx.

Marx, dimpotrivă, scoate ideile din viața practică, reală.

Cînd va fi vorba în articolul acesta despre socialismul științific, cînd vom arăta ideile științifice socialiste, vom vorbi pe larg despre acest punct, care, cum am mai spus, este de mare însemnătate. Acum vă vom răspunde în treacăt.

Pentru ca o prefacere socială să fie cu putință, trebuie ca viața reală să dea toți factorii pentru prefacere. Acolo unde lipsește o pătură socială în care să se intrupeze ideile, o pătură socială care prin puterea ei materială și morală să facă steag din idei, acolo propaganda unor asemenea idei ar fi zadarnică.

Asta ați voit să ziceți, d-le Missir ; îmi închipui că v-am înțeles.

Să luăm, de pildă, veacul de mijloc, cu nobilimea lui, cu *servagiul*, cu monopolurile de tot felul. Atunci erau două clase, nobilimea și clerul, dintr-o parte, și poporul muncitor, de alta. Puțin cite puțin au început a se dezvolta orașe cu burghezime. Diviziunea muncii, busola, descoperirea Americii, îmbunătățirea uneltelor de muncă, creșterea orașelor, toate ajutară la creșterea ma-

* [Convorbiri literare].

KARL MARX

S c o a a , o x 3 C L i ^ t i i x x o s t x i

EXpUKRE POPULARA A TEOfilofi SOCIALISTE

cu

Prilejui uauu respuns D-lui Missir

(K»tra» din J W s i i . W «)

I A S i .

Tpograjv-st Imcr&tofilar Momim Atseciaft, strada B<uton.

»*»«.

terială a burghezimii. În veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea a început propaganda ideilor liberale burgheze, care aveau clasa burghezilor ca acea pătură de interese practice despre care vorbiți dv. Alături cu mersul istoric material, care mărea puterea burghezimii, s-a adăugat și lupta ideilor tot pentru ea. Acești doi factori au adus burghezimea acolo că ea de fapt era clasa dominantă în societate, și, fiindcă poziția ei juridică nu se potrivea cu cea de fapt, atunci burghezimea a făcut revoluția prin care, și de fapt și de drept, a ajuns clasă dominantă.

Vedeți dar, veți striga dv., d-le Missir, că am dreptate și că socialiștii n-au ce face la noi în țară.

Gîndiți-vă însă numai la mișcarea noastră națională de la 1848. în vremea aceasta, noi aveam două clase de oameni : boieri și mojici clăcași. Clasa burghezimii mai mici acum nu există, cu atîta mai puțin atunci. Comerțul era abia *în fașă*, profesii libere, care ar fi putut fi acea pătură socială de care vorbiți, mai nu erau. Dar cîțiva tineri energici, devotați ridicară steagul revoluției franceze celei mari. în țară, prigonirea, risul, disprețul au întâmpinat propaganda tinerilor *utopiști*, dar n-au trecut nici douăzeci de ani și acești tineri au văzut ideile lor puse în lucrare. Care a fost acea pătură socială pe care se sprijineau tinerii aceia ? Și cu toate acestea au învins. Lucrul e foarte simplu. Dacă România noastră ar fi singură în Europa ori îngrădită cu un zid chinezesc, atunci pentru aducerea la îndeplinire a ideilor liberale ar fi trebuit sute de ani, adică pînă ce s-ar fi dezvoltat și la noi acea pătură care prin „curentul ideilor luminate și al voințelor energice" să ducă înainte întreaga dezvoltare. Din fericire însă, drumurile de fier, telegraful, legăturile internaționale, fie materiale, fie intelectuale, schimbă cu totul mersul lucrurilor. Despre acest fapt, pe cît se pare, n-aveți nici cea mai mică cunoștință. Dacă este adevărat, cum se vede că sînteți aplecați a admite că în Europa contrastul între muncă și capital, între muncitori și capitalist, e așa că îndreptățește și poate să pricinuiască revoluția socială, atunci și la noi această revoluție poate să se îndeplinească fără să avem proletariat ca o pătură socială cu totul deosebită de celelalte.

Lucrul în sine este așa de lămurit că n-ar trebui să ne oprim la dînsul, dar, fiind de cea mai mare însemnă-

tate pentru noi, socialiștii români, vom vorbi despre această chestie cînd vom arăta ideile generale socialiste.

După ce ați dovedit că nu aveți cunoștințe lămurite de însemnătatea legăturilor internaționale în dezvoltarea omenirii, luați asupra-vă îndatorirea de a demasca inutilitatea științifică a lui Marx.

Înainte de a începe critica „valorii”, țineți foarte mult să spuneți sus și tare că Marx e metafizic și hegelian.

Astfel împărtășiți și dv. soarta celor care au citit pe Marx, dar nu l-au înțeles. Veți vedea cît de greșit sînteți cînd vă vom arăta popular ideile acestui economist; aici vom spune numai că încă la 1846 Marx a scris împotriva lui Hegel. Iată ce zice cu drept cuvînt : „Metoda mea dialectică nu numai că se deosebește prin baza sa de metoda lui Hegel, dar îi este chiar potrivnică cu totul. Pentru Hegel mișcarea cugetării, pe care o personifică sub numele de Idee, este plămuitorul realității, care nu-i decît forma fenomenală a Ideii. Pentru mine, dimpotrivă, mișcarea cugetării nu-i decît răsfrîngerea mișcării reale, transportată și pusă în creierii omului” (p. 350, coloana a H-a, din *Le Capital* par Karl Marx, Paris, Editeur Maurice La Châtre et c-ie)¹⁰.

După această declarație așa de adevărată că Marx este hegelian, vă apucați de teoria „valorii” din cartea lui Marx.

Metoda critică pe care o întrebuințați e într-adevăr foarte originală și foarte îndemînică. Luînd cartea lui Marx și, găsind că cele dintîi 50 de fețe sînt expuse într-un stil greoi *, dv. luați vreo zece bucățele, care au un stil mai greoi, le rupeți din locul lor, adăugați la fiecare bucățică cîte un bucătoi de la dv., tot într-un stil cam nemțesc, și critica e gata. Prin aceasta ați voit să ajungeți la două scopuri : pe de o parte, publicul cititor, neînțelegînd bucățile din Marx, să se mire de prostia lui ; iar pe de altă parte, neînțelegîndu-vă nici pe dv., dar știind că înjurați pe Marx, să se mire de adîncimea științei dv.

Să ascultăm mai întîi pe Marx :

* Băgați de seamă, d-le Missir, e mare deosebire între modul de expunere și metoda științifică a cercetărilor; această neînțelegere v-a făcut să numiți pe Marx hegelian.

Bogăția unei societăți în care domnește modul de producere capitalistă se arată ca o grămadă de mărfuri.

Marfa e un obiect exterior, un lucru venit a îndeștula trebuințele noastre, fie ale stomacului, fie ale fan-teziei.

Orice lucru folositor poate să fie privit din două puncte de vedere, din al cantității și din al calității.

Folosința lucrului face din el valoare de întrebuințare.

Valoarea de schimb ni se arată ca un raport de cantitate, ca proporția în care se schimbă două lucruri între dîsele. Fiindcă această proporție se schimbă după timp și loc, valoarea de schimb e un lucru foarte relativ.

Dacă luăm două mărfuri, griu și fier, atunci vom vedea că, dintr-un punct de vedere, pot fi aduse la o egalitate în oare X oci de griu vor fi deopotrivă cu Z oci de fier ; prin urmare trebuie să fie ceva în aceste lucruri care le face deopotrivă. Acest ceva nu pot să fie însușirile lor naturale, proprietățile lor fizice ori chimice, pentru că atunci cînd se schimbă două lucruri se face abstracție de aceste însușiri firești, care dau valoare de întrebuințare. Cînd se face schimb, orice lucru folositor e tot așa de bun ca și altul, prin urmare în schimb nu se iau în seamă însușirile firești, e destul ca două lucruri să fie într-o proporție cerută pentru ca să se schimbe.

Dar dacă facem abstracție de valoarea de întrebuințare, pentru a vedea ce au comun lucrurile care să le facă valori de schimb, dacă facem, zic, abstracție de valoarea de întrebuințare, atunci împreună cu însușirile naturale facem abstracție și de însușirea lor de *muncă specifică omenească*, care și ea intră în formarea valorii de întrebuințare. Luînd scaunului ori mesei calitățile lor firești și forma specifică a muncii ce le-a produs, va rămîne numai *munca omenească în general*, adică cheltuirea de putere omenească, fără a ține seamă de forma anumită sub oare această putere s-a cheltuit.

Prin urmare, valoarea * e muncă omenească abstractă, cristalizată în lucru.

Mărimea valorii se măsoară prin timpul cît a ținut munca, prin zile, ceasuri etc.

* Cînd se zice „valoare” fără altă lămurire, înțelegem valoarea de schimb¹¹.

De aici ar putea să scoată ceva încheierea că un leneș cu cât va lucra mai încet, cu atât va face marfa lui mai de mare valoare.

Această încheiere nu poate să aibă loc pentru că e vorba de muncă omenească în general, de cheltuirea puterii unei societăți întregi, cheltuire care se arată în totalul produselor, prin urmare se socotește numai munca mijlociu trebuitoare și produsă în împrejurările obișnuite ale societății în care are loc.

Citimea valorii unei mărfi ar rămâne neschimbată dacă nu s-ar schimba timpul în care se produce. Dar vremea aceasta se schimbă odată cu schimbarea productivității (adică rodniciei) muncii.

Cu cât e mai mare activitatea muncii, cu atât mai puțină vreme trebuie pentru a produce marfa și cu atât mai puțină va fi și valoarea ei.

Cu cât e mai mică productivitatea, cu atât e mai mare valoarea mărfii.

Dacă într-o industrie, o fabrică de postav de pildă, din oareșicare pricini, fie naturale, fie sociale, s-ar mări de cinci ori productivitatea muncii, atunci fiecare cot de postav ar avea numai a cincea parte din valoarea de schimb de acum, pentru că ar trebui numai a cincea parte din vreme pentru producerea lui.

Un lucru poate să fie valoare de întrebuințare fără să fie și valoare de schimb. Astfel sînt toți factorii naturali, ca aerul, care are o valoare de întrebuințare nemăsurat de mare, fără a avea cea mai mică valoare de schimb; astfel sînt toate producerile pentru întrebuințare personală.

Pentru a produce mărfuri trebuie să producem valori de întrebuințare pentru alții, valori de întrebuințare socială.

În sfîrșit, nici un lucru nu poate fi valoare fără să fie de folos. Dacă e nefolositor, oricîtă muncă ar cuprinde, acea muncă e cheltuită fără folos, prin urmare nu poate să facă valori.

Dacă dv. ați fi arătat astfel capitolul întii din Marx, dacă l-ați fi analizat în întreg, punîndu-i împotriva teoria dv. despre valoare, atunci asta s-ar numi critică științifică, dar dv. îl îmbucățiți ca vai de el și pe urmă vă bateți joc de fiecare bucățică în parte. Iată cum criticați dv.

Mai întii lăsați la o parte cuvintele cu care Marx începe cartea sa, adică acea bucățică în care spune că „bogăția unei societăți în care domnește *producțiunea capitalistă* se arată prin o grămădire de *mărfuri*” și că analiza mărfii este punctul de plecare al cercetărilor lui Marx²¹. Această lăsare la o parte e foarte caracteristică. Dv. nu-i dați nici o însemnătate pentru că nu înțelegeți că aici stă ascunsă deosebirea școalei lui Marx de școala veche burgheză și de a lui Ricardo, cum veți înțelege mai jos.

Cînd Marx pune față în față două mărfuri care se schimbă pentru a afla ce au comun, dv. la această bucățică adăugați un bucătoi de la dv. în care faceți morală lui Marx de ce nu spune chiar deodată ce au comun aceste lucruri, ce mai încurcă cu abstracția calităților fizico-chimice etc.

Pentru că, d-le Missir, Marx are o logică puternică și o limpezeală de cugetare neasemănată.

Cînd punem față în față două lucruri deosebite, de pildă un cal și o masă, și voim să găsim ce au aceste obiecte în comun, nu putem afla altfel decît făcînd abstracție, lepădînd tot ce au deosebit, și astfel putem vedea dacă mai rămîne ceva prin care se aseamănă, sînt de același fel.

Această metodă logică de a dovedi o numiți dv. ne-trebuincioasă, faceți morală lui Marx de ce pune dovezi în loc să zică ce are de zis, așa, fără nici o dovadă. Foarte caracteristic pentru studiul dv., d-le Missir !

Dv., în locul lui Marx, ați zice așa : „Punînd în față două lucruri care se schimbă, calul și masa, vedem că le schimbăm și că au ceva comun, și nimeni nu stă la îndoială că acel ceva e munca omenească”, și s-a mîntuit. Nu numai că așa ați face, dar chiar așa și faceți în tot studiul dv.

Punînd o teză ce voiți a dovedi dv., în loc de dovezi spuneți : „Nimeni nu stă la îndoială”. Și nu vă mulțumiți că întrebuințați singur această metodă fără seamăn, dar faceți o crimă lui Marx pentru că nu face și el tot așa. Nemaiauzit, d-le Missir !

Altă citație din Marx : „Bunurile economice ca valori de întrebuințare se deosebesc prin însușirile lor, ca valori de schimb, prin cantitate prin urmare nu cuprind nici un pic de valoare de întrebuințare”.

După dv. înseamnă că, „dacă reducem lucrul la extrem, că fiecare atom al unui obiect, trebuind să aibă porțiunea lui de cantitate și calitate, n-are pe una când are pe cealaltă și viceversa !”. Ba ați pus și semn de mirare !

Marx zice că dacă un obiect va fi privit *numai* ca valoare de schimb, numai din punctul de vedere al muncii, atunci privit astfel nu va mai cuprinde însușiri fizice, chimice etc., oare fac dintr-însul valoare de întrebuintare “.

Acest lucru așa de simplu vă pare o absurditate. Să vă fie de bine !

După aceasta faceți câteva glume asupra metodei lui Marx, îl batjocoriți pentru că face o abstracție de forma muncii ca să afle ce au ele comun. V-am mai văzut făcând asemenea vitejii. Aici vom adăuga numai că această abstracție de formele muncii este de mare însemnătate, pentru că ea a făcut cu puțință să se înlăture greșelile lui Ricardo. Veți vedea când vom arăta popular teoria lui Ricardo și a lui Marx.

În sfârșit ne spuneți : „De această dată avem însă și avantajul de a afla că produsele în calitatea lor abstractă de *muncă omenească cristalizată sînt în fine valori*”.

În adevăr ați avut avantajul de a afla aceasta, dar ați avut mare dezavantaj de a nu înțelege. Îndată vă veți încredința.

După ce mai faceți câteva ironii asupra lui Marx (vai de dîsele) și după ce adăugați câteva observații curat scolastice, ajungeți la încheierea că, oricum ar fi, deosebirea între valoarea de întrebuintare și cea de schimb și scoaterea acesteia din urmă din muncă sînt false.

Aici ne așteptam, în sfârșit, la critica valorii și prin urmare a școlii engleze și a lui Marx.

Și, în adevăr, s-ar părea că aveți de gînd să faceți analiza teoriei valorii potrivnicilor și să puneți în loc pe a dv.

Nimic mai simplu și mai firesc, ziceți dv., decît a crede că valoarea este numai o formă a muncii omenești. Aerul și diamantul stau gata de atîta vreme să dea sprijin acestei teorii.

Aici s-ar fi așteptat oricine să începeți a aduce dovezile dv., în loc de aceasta însă ne trezim cu o nouă meșteșugire din Marx.

„Un lucru poate fi *valoare* de întrebuintare fără a fi *valoare*, ceea ce se întîmpla atunci cînd utilitatea sa pentru viața noastră nu se produce prin muncă. Astfel aerul, pămîntul virgin etc.”

„Lectorul va primi deci și ideea unei *valori nevalori*” ; acuma, zicem noi, începeți a fi nesuferit prin nepriceperea ori reaua dv. credință.

Marx spune că unde zice „valoare” trebuie înțeles valoare de schimb, prin urmare Marx zice că poate să fie o valoare de întrebuintare fără să fie și valoare de schimb, și anume cînd în valoarea de întrebuintare nu se cuprinde munca omenească. Aerul, apa mării sînt valori de întrebuintare, dar nu sînt valori de schimb, dv. folosindu-vă de aceea că publicul nu știe că Marx a spus mai dinainte cum trebuie să se înțeleagă cuvîntul „valoare” [și] se miră, de bună seamă, că valoarea de întrebuintare nu-i valoare, adică o *valoare nevaloare*, cum insinuați dv. Ce nume trebuie să fie dat unei asemenea critici ?

Dar mirarea noastră a fost fără de margini cînd v-am văzut aducînd falsificarea pomenită ca dovadă că teoria valorii din Marx este falsă și că toată munca dialectică a fost în zadar ; ca să judece oricine buna-credință ce aveți, cităm toată bucata :

„Lectorul va primi deci și ideea unei *valori nevalori*, dar nu trebuie să treacă cu vederea că, după cele ce ne spune Marx în rîndurile de mai sus, principiul identității în muncă a contrarietăților înjghebate de dînsul rămîne părăsit, deoarece el singur ne spune că sînt utilități și valori de întrebuintare ce nu-s produse de munca omenească. Toată truda de a îmbrăca materialul valorii economice în erudiție dialectică a fost deci în deșert și nu ne rămîne decît a vedea dacă așa-numita descoperire poate pretinde de altminteră un loc în știința economică”.

Dar, în numele tuturor sfinților, ce voiți să combateți dv. ? Cîteva rînduri mai sus ați spus că voiți să combateți deosebirea acestor valori, adică a valorii de întrebuintare și a celei de schimb, și scoaterea valorii de schimb din munca omenească. Acum, cînd Marx vă spune

că între valoarea de întrebuințare și cea de schimb este așa de mare deosebire încât un lucru poate să aibă valoare de întrebuințare fără a avea și valoare de schimb, adică când vă spune încă o dată tocmai ceea ce voiți să combateți, dv. ziceți : „Vedeți deci, principiul unității e lăsat la o parte și toată munca a fost zadarnică”. Doamne sfinte ! Care unitate ? Marx vă pune în vedere deosebirea între valoarea de întrebuințare și cea de schimb și dv. luați ca dovadă pentru dv. tocmai ceea ce era să combateți !

Faceți întocmai ca cel care ar crede că dovedește că sînt foarte proști și foarte greșiți cei ce sînt convinși că pămîntul se mișcă aducînd bucăți din vreo scriere care apără ideile lui Galileu și strigînd plin de mulțumire : „Vedeți, a părăsit principiul nemișcării pămîntului, prin urmare toată truda dialectică a fost în zadar !”. Ce nume merită asemenea critică ?

După această ispravă urmați, bătîndu-vă joc de Marx : „Dacă fenomenele reale ar fi cîrmuite numai de rațiunea noastră abstractă, atunci... atunci... de, poate ar avea Marx dreptate”, dar dv. vă trebuie „ceva ca să găsim legile adevăratei dezvoltări reale, și acel ceva nu-i așa de simplu...”.

Pentru a găsi așa ceva dați un exemplu care este o *capodoperă* în felul său, și-l reproducem în întregime pentru ca urmașii să știe ce profesori am avut la universitate :

„Exemplele invocate în textul reprodus mai sus ne fac să ne punem întrebarea : de unde iese valoarea în bunurile naturii care au utilitate, însă cu deosebire de aer etc. nu le putem avea gratis, ci numai în schimbul unui echivalent de valoare ? Dacă utilitatea este creată fără fața omului, atunci munca omenească a fost în stare cel mult să mărească și să adauge calitățile acestor bunuri. Așa, de exemplu, în prețul care se plătește pentru o găină, excluzînd porțiunea care naște prin concurență între consumatori, o parte din rest reprezintă, desigur, munca întrebuințată de cel ce i-a dat îngrijirea pentru a ne-o procura. Dar nu poate nimeni sta la îndoială că din utilitatea care o are acest bun natura procură partea cea mai însemnată, că prin urmare porțiunea de echivalent pentru muncă este cea mai mică și că acest element produce cea mai mică parte din valoarea eco-

nomică a unei găini. Dar restul valorii sale economice de unde intervine ? Iată ceea ce teoria ce și-a apropiat Marx nu ne poate lămuri. O teorie a valorii însă trebuie să se poată întinde să explice proveniența și cauzele tuturor categoriilor de valori care există în realitate, independent dacă natura și cauzele unor asemenea valori pot sau nu să fie justificate din punctul de vedere al dreptății sociale”.

încă o dată, d-le Missir, ce combateți dv. ? Teoria valorii a lui Ricardo și a lui Marx ? Bine, dar această teorie deosebește valoarea de întrebuințare și de schimb. Esența valorii de întrebuințare e folosul, a valorii de schimb munca.

Această teorie susține că bunurile firești, ca aerul, de pildă, nu intră ca parte constituitoare în valoarea de schimb, bunurile firești n-au nici un pic de valoare de schimb, fiindcă n-au nici un pic de muncă omenească, deși au valoare de întrebuințare nemăsurat de mare. Dv. voiți să combateți aceste idei. Să ascultăm !

„Exemplele invocate fac să ne punem întrebarea de unde iese valoarea în bunurile firești, care au utilitate fără însă a le putea avea gratis, adică pentru care trebuie să dăm în schimb altă valoare”.

Dv. combateți teoria care pretinde că bunurile firești n-au nici un singur pic de valoare de schimb și pentru aceasta vă puneți întrebarea de unde au bunurile firești valoare de schimb.

Dacă veți dovedi că natura intră ca factor constitutor de valoarea de schimb, atunci ați învins și pe Ricardo, și toată școala engleză cu Marx cu tot.

După întrebarea ce v-ați pus, luați un exemplu bător la ochi, un exemplu care vă va face nemuritor, un exemplu prin care vă închipuiți că veți putea dovedi că natura produce valoare de schimb.

Acest exemplu este o simplă părere, curat o găină și nimic mai mult,

„In prețul ce se plătește pentru găină, lăsînd la o parte ceea ce s-a produs prin concurență, o parte (unde ați arătat că numai o parte, unde-s dovezile ? Dar ce mai trebuie dovezi, nu-i de ajuns dacă ziceți dv. că nimeni nu stă la îndoială ?) se plătește pentru munca întrebuințată la creșterea găinii, dar restul valorii (care rest, d-le Missir ?) ei economice de unde-i ? (Bravo ! Aici i-ai

înfundat.) Nimeni nu stă la îndoială că natura produce partea cea mai însemnată, că prin urmare porțiunea de echivalent pentru munca omenească e cea mai mică".

Mai presus de orice laudă, d-le Missir!

Cîte cuvinte, atîtea greșeli, de nu și mai multe. Ar fi bine să vă luați ca deviză : „Nimeni nu stă la îndoială".

Ce fel de metodă logică întrebuințați ? Trebuie să dovediți că în prețul găinii se plătesc și factorii naturali, pentru aceasta ați scris articolul și, ca să dovediți, spuneți numai : nimeni nu stă la îndoială !

Mulți tovarăși veți găsi la absurditățile dv. economice, dar în privința logicii sînteți unic în felul dv.

Dv. spuneți că nimeni nu stă la îndoială că în prețul găinii se plătesc și factorii naturali, pe cînd toată școala engleză din trecut și de acuma neagă asemenea idee. Acest exemplu ajunge pentru a dovedi cît sînteți de diletant (ca să nu zicem mai mult) în economia politică.

În orice compendiu de economie politică, după școala engleză, veți afla următoarele cunoștințe :

Omul cu munca lui nu e în stare să producă nimica din nou. Toată activitatea omului se mărginește la a combina materia, la a-i da altă formă în timp și în spațiu.

În această schimbare a materiei făcută pentru scopurile lui îl ajută puterile naturii, legile neschimbate ale universului. Omul nu poate face nimica fără a fi ajutat de puterile naturale, el numai pune așa fel lucrurile ca să poată puterile naturii lucra în folosul său.

A prețui aceste puteri este cu neputință, pentru că fiecare din ele cere nu numai existența noastră, dar chiar a planetei noastre. Factorii naturali nu pot fi prețuiți, atît de mare este lucrarea lor față cu munca omenească, și afară de aceasta s-a primit ca firesc lucru că la lucrarea acestor factori, fără să se amestece munca omenească, au drept toți oamenii deopotrivă. Chiar d-l Ștefănescu a înțeles aceasta fără a-și încorda peste măsură mintea : „Ce valoare poate să aibă, bunăoară, vîntul ?" — zice d-sa.

Exemplul cu găina arată mai presus de orice îndoială superficialitatea dv. Văzînd găina care a crescut din pui fără ca în procesul fiziologic de creștere să ia parte de-a dreptul munca omenească, dv. v-ați zis : „Iată exemplul potrivit" și dintr-o bucată ne declarați că în prețul acestei

păsări se plătesc mai ales procesele fiziologice ale creșterii.

Nu numai în găină, d-le Missir, dar în orice lucru din natură se arată puterile naturale. Așa, de pildă, în scaun ori în haină credeți dv. că se află alt raport între cantitatea de muncă făcută de puterile naturale și între aceea făcută de om decît în găină ? Rău v-ați înșela. Procesul fiziologic al creșterii copacului din care s-a făcut scaun, munca cheltuită de eterul în mișcare pentru a ține particulele așa ca să fie lemnul solid, lucrarea razelor soarelui pentru a pricinui în frunze materiale din care se hrănește copacul... întrec de multe mii de ori munca trebuitoare pentru a tăia copacul și a face scaune dintr-însul, și totuși, după dovezile aduse de Marx, trebuie să admitem că în valoarea de schimb nu se ține seamă decît de munca omenească, cheltuită atît cu creșterea găinii cît și cu facerea scaunului. Cînd plătim munca omenească cheltuită cu îngrijirea puilor, costul hranei etc., nu rămîne nici un rest, d-le Missir, pentru procesele fiziologice. Cînd plătim un franc și cincizeci o găină, probabil că prețul este mai jos decît valoarea de schimb a găinii, nu plătim adică nici munca omenească cheltuită de țaran cu creșterea acestei păsări. Dv. însă se vede că v-ați închipuit că plătiți vreo 10 bani pentru munca țăranei și 1,40 fr. *pentru natură* (?) ; căci ați zis „Porțiunea de echivalent pentru munca omenească e cea mai mică etc.". Dacă ați fi crescut găini, ați fi înțeles că 1,50 fr. nici nu plătește toată munca ; un găinar nu face greșeala pe care ați făcut-o dv. în calitate de profesor de economie politică.

De ce n-ați luat ca exemplu gîsca ? Poate că această pasăre deșteaptă, care a scăpat odinioară de la, pieire pe strămoșii romani închiși în Capitoliu, poate, zic, scăpa și societatea burgheză amenințată de hidra revoluționară.

După ce înșirați toate aceste monstruozități logice și economice, dv. strigați : „Iată ce nu poate să ne explice teoria ce și-a apropiat Marx (adică exemplul cu găina)" și apoi învățați pe Marx că teoria valorii trebuie să explice proveniența și pricinile tuturor categoriilor de valoare ; pentru că, altminterlea, ferească Dumnezeu, „ar fi ușor de dovedit că proprietatea găinilor este nedreaptă" (ce tot ai cu găinile, d-le Missir ?).

După ce arătați cum teoria valorii lui Ricardo înlătură unele greutăți, de pildă în exemplul cu producătorul cel leneș și prost, rupeți o bucățică din Marx, care de astă dată trebuie să vă încununeze cu laurii învingătorilor. Iat-o :

„Diferite împrejurări determină puterea productivă a muncii : astfel sînt abilitatea mijlocie a lucrătorilor, gradul de dezvoltare a științei și a mijloacelor sale tehnice, combinarea mijloacelor de producție și dimensiunea și energia acesteia și, în fine, *agenții naturali ai producțiunii*. Aceeași cantitate de muncă produce în *timpuri favorabile* o cantitate îndoită de grâu decît în *timpuri nefavorabile* și *procură mai multe metale din minele bogate decît din cele sterpe*”²².

După ce scoateți această bucățică, declarați că aceste cuvinte ale lui Marx sînt cea mai convingătoare critică în contra teoriei lui : spuneți că nici nu v-ar veni a crede dacă nu vedeți cu ochii, căci (așa argumentați dv.) „cine recunoaște că ploaia, căldura, vîntul... măresc sau micșorează rezultatul muncii și influențează *astfel asupra valorii produselor* trebuie să recunoască că puterea acestor elemente intră într-un mod oarecare alături cu munca în cauzele care produc valoarea în bunuri”.

D-le Missir, se vede că ați dat iscălitură undeva să nu înțelegeți nimica, dar nimica de tot din cite zic potrivit dv. Dacă tipăreați toată bucata din Marx, ați fi adus folos și dv., și mie, și cititorului dv., căci nu v-ați fi făcut de rîs, mie că mă scuteați de trudă și cititorului pentru că ar fi aflat adevărul cu citeva luni mai devreme.

Marx, în bucata citată, zice că sînt felurite împrejurări care influențează asupra productivității muncii și între aceste împrejurări numără factorii naturali.

În timpuri bune se scoate de două ori pe atîta sfeclă din lanuri semănate și îngrijite tot ca și în anii din urmă ; deci factorii naturali au făcut pe fabricanți să aibă de două ori pe atîtea sfece, dar astfel au căpătat de două ori cît altădată *valoare de întrebuințare*, nu valoare de schimb. Căci, presupunînd, cum se și întîmpla, că anul a fost bun pentru sfece, atunci se vor fi produs pretutindeni tot așa de bine și valoarea lor de schimb, precum și prețul, vor scădea.

Într-un an s-a întrupat muncă omenească într-o cîtime oarecare de sfece și în anul cel bun în o cîtime îndoită, și valoarea de schimb a scăzut așa încît cîtimea cea îndoită de sfeclă are aceeași valoare de schimb ca și cea din anii răi. Dacă se întîmpla să se facă numai într-un loc sfece multe, se înțelege că cel ce le are cîștigă, luînd *preț* mai mare decît în alți ani. Am zis *preț*, d-le Missir, căci, cum ați fi putut afla din Marx și cum poate admiteți și dv., prețul nu se confundă cu valoarea de schimb și nici valoarea de întrebuințare cu cea de schimb. Această amestecare de lucruri deosebite a încîlcit pe mulți economiști însemnați, și dv., d-le Missir, nu trebuie să vă mirați dacă ați pățit-o și dv.

Că creșterea productivității muncii n-are a face cu creșterea valorii de schimb, se vede ușor din fabrici ; dacă un cot de pînză costă acum în jumătate atît muncă omenească cît costa pe cînd se țesea cu stativale, și valoarea de schimb a scăzut în proporție. Dacă s-ar întîmpla să se apuce de acum înainte să ploaie din cer cu piine în fiecare zi (cum ploua în Arabia cu mană) ori cu găini (fiindcă atîta țineți la aceste zburătoare), fiți încredințat, d-le Missir, că productivitatea muncii (de vreme ce n-am avea decît să strîngem darurile căzute din cer) n-ar face să aibă piinea (ori găinile) valoare de schimb mai mare decît acum.

Ați înțeles oare măcar acum că poate cineva să recunoască că ploaia, căldura, vîntul... măresc și micșorează productivitatea (și cine n-ar recunoaște asemenea lucruri elementare ar fi bun de trimis la Golia) fără să fie împiedicat de a nega cu desăvîrșire „că puterea acestor elemente intră în valoarea de schimb ?”

Nu mai mergem cu descurcatul înainte, ar începe a fi prea plicticos, căci ce-a încurcat d-l Missir nici zece nu pot descurca, și de aceea, ținînd seama de suferințele cititorului, vom arăta aici istoria teoriei „valorii” susținută de Ricardo și de Marx și apoi ne vom întoarce iar la dv., d-le Missir.

*

Înainte de a începe a arăta teoria „valorii, rentei, profitului, salariului”... după Ricardo, rugăm pe cititorii noștri să ne ierte că-i vom plictisi cu asemenea materii, dar singuri vor vedea, dacă nu vor fi știind și pînă

acum, cît de însemnat lucru este să înțelegem aceste chestii pentru a putea pricepe frământările societății de astăzi. Cine înțelege aceste lucruri înțelege cele mai însemnate chestii economice.

Cum că munca trebuie să fie măsurătoarea, regula-toarea și pricinuitoarea valorii de schimb nu poate fi o descoperire a lui Ricardo. Trebuie să căutăm începutul teoriei în obiceiurile popoarelor primitive, la care munca individuală aducea după sine proprietate individuală ; iar cea comună, colectivă, proprietate colectivă. Omului primitiv[^] i-a fost ușor să înțeleagă că munca e esența, pentru că după muncă urma și consumarea. Țesea o cămașă, să zicem, apoi o îmbrăca, după muncă — consumarea. Se înțelege că și schimbul se dezvoltă tot pe principiul muncii. Despărțirea muncii a deosebit producerea de consumare pentru că producătorul lucrează pentru alții și nu consumă singur roadele muncii sale, ci roadele muncii altuia. Stolerul face mese nu pentru întrebuințarea sa, ci pentru lucrătorul de pămînt, de pildă, care din partea lui face grîu și păpușoi pentru stoler. Împărțirea muncii nu numai că depărtează pe producător de consumator, dar încă și dușmănie se iscă între dînșii. Stolerul va cere pe masă cît se poate mai mult; dacă-l costă o zi de lucru, va cere în schimb un product care costă două zile ori mai mult. Lucrătorul de pămînt iarăși va căuta, dacă se poate, să dea numai atîta cît se cuvine pentru jumătate de zi. Avînd amîndoi nevoie unul de altul, tîrgul se va sfîrși că vor da o zi de lucru pe o zi de lucru. Se înțelege că se poate ca unul dintr-înșii, folosindu-se de nevoia mai mare a celuilalt, să capete mai mult decît i s-ar cuveni, dar economia politică nu se ocupă cu economia unui om privat, ci cu economia națiunii întregi; concurența face să se schimbe cîtimi de muncă egale. Dacă stolerul ar căuta să înșele pe lucrătorul de pămînt, acesta se va duce la alți stoleri, care, prin concurență, vor sili și pe cel lacom să lase la prețul convenit, să fie cîstit.

Prin urmare, munca este esența, măsura valorii de schimb și tăria nevoilor celor ce schimbă ; or, concurența scoate la iveală această lege. Deși se pare foarte ușor de înțeles, totuși s-au găsit economiști francezi și germani care au susținut că nu munca, dar tăria relativă a nevoilor este măsura valorii de schimb. Adică iau

drept valoare de schimb puterea care ajută la ieșirea la iveală, la arătarea acestei valori. Este tot atît de logic ca și cum ar lua cineva mijlocul social care ajută la arătarea unui geniu drept geniul însuși, ori ca și cum un astronom ar lua telescopul care-l ajută să vadă un corp ceresc drept steaua însăși. Deși absurdă, dar această părere domnește în școala franceză.

Economia politică s-a dezvoltat într-o epocă cînd interesele schimbului erau cele mai însemnate interese ale societății, se înțelege deci că valoarea de schimb, analiza mecanismului schimbului... au fost cele mai însemnate chestii care mișcau pe economiști.

Am zis că n-a găsit Ricardo adevărul că munca formează valoarea de schimb; într-adevăr, mulți înainte de dînsul au fost de această idee ; vom aminti aici pe unii din cei mai cunoscuți.

Foarte limpede arată această teorie a valorii un economist din veacul al XVII-lea, William Petty*. „Dacă cî... — zice Petty — poate să scoată și să aducă din Peru o uncie de aur în aceeași vreme cîtă e trebuitoare pentru a produce un bushel** de grîu, atunci cea dintîi va fi prețul firesc al celui de pe urmă. Dacă cineva va putea într-aceeași vreme, cu aceeași ușurință, să scoată dintr-o mină mai bogată două uncii de aur în loc de una, atunci un bushel cu prețul de 10 va fi tot așa de ieftin ca înainte cu 5".

Petty, prin urmare, în veacul al XVII-lea, înțelegea ceea ce nu puteți înțelege dv. acum, d-le Missir, adică faptul că munca e factorul principal al valorii de schimb și că natura nu intră ca element producător de valoare de schimb. *Scumpetea sau ieftinătatea firească a lucrurilor* (zice Petty la p. 76) *atîrnă de la cîtimea de muncă cerută pentru producerea lucrărilor trebuitoare*. „Grîul este de două ori mai scump acolo unde două sute de oameni se cer pentru a produce aceeași cîtime care aiurea poate fi produsă de o sută".

Alt scriitor vestit din veacul al XVII-lea, Locke***, care întemeia proprietatea pe muncă, zice : „într-adevăr,

* *A Treatise of Taxes and Contributions*, nr. 67. Vezi Siber traducerea germană, p. 602, 603. Roscher. *Zur Geschichte der englischen Volkswirtschaftslehre*, p. 75.

** (1 bushel = 36,3 litri).

*** Locke. *The Works*, vol. II, *On civil government*, p. 174.

numai munca face deosebirea de valoare între lucruri. Dacă vom prețui bine toate lucrurile ce consumăm și vom socoti cât se datorește muncii și cât naturii, vom găsi că 99% din valoare vin de la muncă numai".

Cum vedeți, d-le Missir, și Locke amestecă încă natura, dar cel puțin înțelege atîta că trebuie să-i dea de 99 [de] ori mai mică însemnătate decît muncii omenești... Pe cînd dv. !

Mai încolo Locke zice : „în pîinea ce mîncăm, trebuie să fie socotită nu numai munca celui ce merge în urma plugului, dar și a celui care seceră, care macină, care a îngrijit de boi, care a făcut plugul, care a scos fierul din pămînt etc.".

Alt autor cunoscut, Boisguillebert, în scrierea sa *Le detail de la France* și *Factum de la France*, este tot de această idee, deși părerile lui sînt arătate mai întunecos.

„Cea dintîi analiză conștiințioasă a valorii de schimb a fost făcută de un om din Lumea Nouă, de Benjamin Franklin * — zice Marx, — voind el să afle altă măsură comună a valorii lucrurilor decît aurul, a ajuns la încheierea că acea măsură nu poate fi decît munca și că prin muncă se poate măsura și valoarea aurului, ca și a oricărei mărfi"²⁴. „Să presupunem, zice el, [Franklin] că un om se îndeletnicește cu producerea griului și altul în același timp cu scoaterea argintului, atunci la sfîrșitul anului produsul unuia va fi prețul firesc al celui-lalt product, și dacă unul din acești oameni a scos 20 de uncii de argint, iar celălalt 20 de busheli de grîu, o uncie de argint va fi prețul unui bushel de grîu. Dacă s-ar găsi însă mine mai bogate (băgați de seamă, d-le Missir, cît de bine înțelege Franklin că natura nu intră în producerea valorii de schimb) și un om, muncind tot atîta, poate scoate 40 de uncii, pe cînd muncind la grîu face tot 20 de busheli, 2 uncii vor fi prețul unui bushel".

Vedeți d-le Missir? Valoare a 20 de uncii de argint se exprimă în cazul dintîi în 20 de busheli de grîu..., cînd însă, mulțumită minelor mai bogate, mulțumită naturii, s-au produs 40 de uncii de argint, o cîtime îndoită în același timp de muncă, prețul unui bushel este

* Franklin B. *The Works*, ed. by I. Sparks, vol. II, Boston, 1836, citat de Marx în *Zur Kritik...*, p. 33—34.

2 uncii, adică cele 40 de uncii scoase acum au aceeași valoare cît cele 20 produse în alt an aiurea, pentru că s-a cheltuit tot atîta muncă pentru dînsule. Dacă din pricina sărăciei minelor s-ar produce în același timp numai 10 uncii și grîu tot cît înainte, s-ar vinde cu 1/2 de uncie bushelul de grîu ; 10 uncii ar avea aceeași valoare cît 20 înainte.

Mai apropiat de Smith și de Ricardo este Stewart : acesta formulează aproape în întregime legea valorii lui Ricardo și o scrîntește numai la „profit", pe care îl scoate din preț, și nu din munca neplătită.

Din fiziocrații, înaintemergători ai teoriei lui Ricardo în teoria valorii, putem numi pe Kene * și, mai ales, pe talentosul Mercier de la Riviere**. În scrierea sa *L'ordre naturel [et essentiel] des societes politiques* zice : „Omul care are mai mult vin, dar n-are pîine intră în legătură cu altul care are prea multă pîine și prea puțin vin ori n-are deloc, schimbă și pentru 50 de unități de valoare de pîine dă 50 unități de valoare [de] vin. Acest schimb nu mărește bogăția nici a unuia, nici a altuia, fiindcă fiecare înainte de schimb avea tot atîta valoare cît și după schimb. Cu toate acestea, schimbul a fost de folos pentru amîndoi, fără acest schimb nici unul nu putea să consume tot cît a produs și ar fi trebuit să-și micșoreze producțiunea".

Mercier de la Riviere înțelegea mai bine mecanismul schimbului decît mulți economiști ! El înțelegea că scopul schimbului este schimbarea de cantități egale de valoare de schimb, dar deosebită prin calitate. Dacă se schimbă o masă cu o haină, schimbarea nu se face pentru ca unul să primească o valoare de două zile pentru muncă de două, ci pentru că fiecare are nevoie de lucrul ce se află în stăpînirea celui-lalt. Altă cauză a schimbului este împărțirea muncii.

Ca toate teoremele economice, nici aceasta, deși este foarte simplă, n-a putut să fie înțeleasă de mulți nici chiar acum. Astfel, Emile de Lavelaye, în cartea sa din urmă, *Le socialisme contemporain*, găsește împreună ca Condillac că scopul schimbului este de a lua mai mult

[Francois Quesnay].

- *Physiocrates*, vol. II, edition Daire, p. 146-147.

și a da mai puțin. „Dacă — zise Condillac *, și împreună cu dînsul Lavelaye ** —, dacă doi fac schimb, pricina este că le vine la socoteală, și tocmai din această pricină trebuie să tragem încheiere că fiecare dă mai puțin pe mai mult.” Cu totul altceva ar trebui să scoatem, zice un economist de talent, și anume că fiecare dă un lucru care nu-i trebuie pe altul de aceeași valoare, dar de care are trebuință.

Dintre fiziocrați, afară de Quesnay și Mercier, poate fi socotit între înaintemergătorii lui Ricardo — Le-trou

Adam Smith este, fără îndoială, cel dintîi care a formulat în mod științific că munca e esența valorii, și anume munca sub forma ei actuală, adică împărțită. Dar nu se poate ține la această înălțime științifică, nu poate rămîne logic și de aceea prețuiește cîteodată produsele de pe munca ce cuprind, alte **dați** însă de pe prețul muncii, lucru cu totul greșit.

Dacă o masă se lucrează în 10 ceasuri, atunci valorează 10 ceasuri de muncă, și totuna este dacă meseriașul a făcut-o singur ori dacă a pus să o facă un lucrător cu leafă — valoarea va fi aceeași. Dar lucrătorul primește de la stăpîn, de pildă, un product care valorează numai 6 ceasuri de muncă, și valoarea de 4 ceasuri rămîne ca folos ori cîștig pentru stăpîn ori întreprinzător. Valoarea celor 10 ceasuri este prețul muncii, prin urmare Adam Smith, definind valoarea mesei cînd prin muncă, cînd prin prețul muncii, o definește cînd prin 10 ceasuri, cînd prin 6.

„Adarn Smith — zice Ricardo, care cu atîta exactitate a definit izvorul valorii — trebuie, dacă voia să fie logic, să susțină că produsele au valoare mai mică ori mai mare după cum s-a cheltuit cu producerea lor muncă puțină ori multă. Cu toate acestea, Adam Smith a pus și altă măsură pentru valoare și zice că productul va avea cu atîta mai mare valoare cu cît se va schimba pe mai mult. Cîteodată privește ca măsură de valoare pîinea, cîteodată munca, însă nu ceea ce se cheltuiește

* Vezi *Le commerce et le gouvernement*, p. 57.

** Cîteodată Lavelaye spune cu totul alta decît Condillac, și în general cartea aceasta este plină de contradicții.

*** [Le Trosnel].

pentru producerea lucrului, ci ceea ce s-ar putea cumpăra cu lucrul în chestie în tîrg; pare că ar fi tot una, ori pare că dacă munca omului se va face de două ori mai roditoare va și primi numaidecît și el de două ori mai mult pe munca lui” *.

Această lipsă de consecvență, aceste expresiuni echi-voce au fost pricina că mici elevi ai marelui învățător, de pildă școala franceză cu Say și Bastiat în cap, s-au folosit de dînsule și au vîrît în economia politică o mulțime de vederi greșite sprijinindu-se pe autoritatea marelui scoțian.

Ricardo, dimpotrivă, cu o logică puternică, cu o consecvență rară, cu o limpezeală la care nici unul din elevii lui din școala burgheză n-au mai ajuns, a arătat că izvorul, măsura, regulatorul valorii de schimb este munca.

Cititorii doritori de a vedea luminîndu-se chestiile economice ne vor lua în nume de bine dacă vom arăta aici pe scurt teoria valorii și a rentei după Ricardo. Este cu atît mai de trebuință asemenea expunere, cu cît tot ce s-a scris la noi în țară, începînd de la I. Strat și sfîrșind prin domnii Missir și Ștefănescu, n-a fost alta decît expunerea vitejiilor lui Bastiat, Dunoyer, Baudrillard și c-nie **.

Ricardo începe scrierea sa prin statornicirea deosebirii între valoare de întrebuințare și valoare de schimb. Pot să fie lucruri care să aibă cea mai mare valoare de întrebuințare fără să aibă și valoare de schimb; valorile de schimb însă nu pot să nu fie și folositoare. Folosul ce aduce un lucru nu face dintr-însul valoare de schimb, căci atunci și soarele ar avea asemenea valoare, ba încă mare, căci ne este de cel mai mare folos.

Lucrurile care ne sînt folositoare își trag valoarea de schimb din două izvoare, din raritate și din muncă. Sînt unele lucruri a căror valoare se statornicește numai de pe raritate, nici o muncă omenească n-ar putea să le facă mai numeroase și acestea au un preț monopol, care atîrnă de la tăria dorinței de a le avea la cei ce le cum-

* Vezi *The Works of David Ricardo* by I. R. M-e Culloch, London, John Muray, Chap. I, p. 3. Asemenea vezi *Ricardo în colecțiunea economiștilor*, de Guillaumin.

** Se vede că d-l Missir a citit și pe Henry George, *Progress and Poverty*, de împrumută de la acesta pilda cu găina.

pară, adică numai de legea *ofertei și a cererii*. Așa sînt tablourile unor pictori mari, așa mai sînt cărțile vechi etc. Dar aceste lucruri luate la un loc sînt foarte puține și neînsemnate față cu lucrurile produse prin munca și capitalul întrebuințat la producerea lor. Ricardo, în toată cartea sa, vorbește numai despre acestea din urmă și are deplină dreptate nu numai pentru că acelea sînt numai o parte neînsemnată din bogăție, dar și pentru că acelea nu pot să intre în legile economice.

Valoarea de schimb a lucrurilor este hotărîtă prin cheltuielile de producere ori prin cantitatea de muncă cerută pentru a le face. Astfel, în valoarea de schimb a unei haine trebuie de socotit nu numai munca croitorului, dar și munca agricultorului care a semănat cînepă, munca fierarului care a lucrat fierul plugului pentru agricultor, munca minerilor care au scos fierul din pămînt și l-au lucrat pînă ce i-au dat forma sub care se află în negoț, munca țesătorului care a țesut pînza, a celor care au transportat haina etc... Toate aceste cantități alcătuiesc la un loc valoarea de schimb a hainei. Prin urmare, după Ricardo, valoarea de schimb, dacă ni se îngăduie a ne exprima astfel, se desface în cantități de muncă și acestea în cantități de timp (cît au durat) — ani, zile, ceasuri.

Putem scoate următoarea încheiere din cele spuse : cu cît un lucru cuprinde mai multă muncă, cu atît are și mai mare valoare de schimb, și două lucruri care vor cuprinde aceeași cîtime de muncă vor schimba între sine.

Care este însă puterea care le compară, care face să iasă la față acea muncă care este ascunsă în lucruri, care face ca două lucruri să se schimbe cînd au în sine cîtimi deopotrivă de muncă ?

Puterea aceasta este *cererea și oferirea*, tăria relativă a trebuințelor, concurența : cînd un product se aduce în tîrg, să poată fi schimbat pe muncă mai multă sau mai puțină decît cuprinde. Dacă, de pildă, fabricantul de mese aduce masa în tîrg, se înțelege că va cere pe dînsa mai multă muncă decît s-a cheltuit ; de pildă, va cere un product făcut într-o zi și jumătate dacă masa îl costă o zi de lucru. Dacă vor fi mulți cumpărători și mese puține, atunci se poate să ia fabricantul mai mult decît cheltuielile lui de producțiune. Iar dacă, dimpotrivă, vor fi

de vînzare mulțime de mese și cumpărători puțini va fi silit fabricantul să dea o masă care costă o zi de muncă pe argint sau pe altceva care costă numai 3/4 de zi.

Cum se vede deci, prețul atîrnă de la ofertă și de la cerere (adică de la raportul între numărul celor ce vînd și cumpere și între al celor ce vor să vîndă) și poate să fie uneori mai mare, alteori mai mic decît valoarea de schimb a lucrului.

Am zis „uneori” căci concurența aduce prețurile la cheltuielile de producțiune. În adevăr, dacă fabricantul de mese va lua, din pricina cererii prea mari, pe o masă în valoare de o zi de muncă o pălărie în valoare de o zi și jumătate, lucrătorii vor începe a fugi de la pălărierie și vor căuta de lucru în alte meșteșuguri, chiar și în fabricarea meselor, și astfel se va împuțina numărul pălăriilor și va crește cel al meselor și se vor schimba pe o zi de muncă ori chiar, dacă se vor fi înmulțit prea tare, și pe mai puțin. Așadar, prin fuga capitalului și a lucrătorilor de la industriile ce produc mai mult decît se cere la cele ce produc mai puțin, se tinde să se statornicească echilibrul în schimb, așa ca să se dea în schimb cîtimi egale de muncă omenească.

Așadar, concurența ajută la arătarea principiului valorii, dar nu este pricinuitoarea valorii. Cu cît concurența va fi mai mare în tîrg, cu atît prețul va fi mai aproape de valoarea de schimb a lucrului.

împotriva lui Condillac și a tuturor superficialilor din școala franceză, Ricardo scoate profitul tot din muncă. „Dacă lucrurile s-ar schimba astfel încît să se dea cantități deopotrivă de mari de muncă, atunci, zic economiștii tot așa de adinei ca și Condillac, n-ar fi schimb, de vreme ce n-ar fi de nici un folos vreunuia din părți”. Ricardo însă spune că schimbul se face pentru că fiecare dă un lucru ce nu-i trebuie pe unul care-i trebuie. Stolerul schimbă masa pe haină pentru că are nevoie de haină, și nu de masă. Croitorul, dimpotrivă, dă haina de care n-are nevoie pe masa ce-i trebuie. împărțirea muncii ne silește să facem lucruri care nu ne trebuie nouă, și în această împărțire și specializare a muncii stă tot progresul economic al omenirii. Stolerul numai de aceea poate face mese mai multe și mai bune pentru că se specializează numai în această breaslă ; tot așa și croitorul. Deci împărțirea muncii pricinuieste

schimbul. Să presupunem că stolerul și croitorul ar fi trăit înainte de împărțirea muncii; să presupunem că fiecareia, pentru a face o haină ori o masă, i-ar fi trebuit o zi de lucru, prin urmare într-o lună de zile putea să aibă fiecare 15 mese și 15 haine, lucrînd cîte 30 de zile pe lună. Specializîndu-se însă, adică făcîndu-se unul stoler și altul croitor, munca lor poate fi îndoit de roditoare, așa că stolerul poate face cîte două mese pe zi, iar croitorul cîte două haine și, schimbînd, fiecare va avea cîte 30 de haine și 30 de mese; deci mai mult decît dacă ar fi lucrat fiecare și mese și haine. Iată deci că oamenii se folosesc prin schimb fără să ia lucru de o zi și jumătate în loc de unul de o zi numai, cum își închipuia Condillac și chiar Lavelaye. Acești învățați socoteau că numai dacă se schimbă lucruri care costă, de pildă, 15 zile pe lucruri care costă mai mult poate ieși un folos pentru unul (căci nu ne închipuim că vor fi zicînd cum că, schimbînd fiecare, înșală pe celălalt) și chiar așa își explică ei profitul; în cazul de sus, valoarea celor cinci zile ar fi fost profitul unuia dintre schimbători. După Ricardo e cu totul altfel. Fabricantul vinde o masă pentru o bucată de aur egală cu un napoleon. Cheltuielile de producere ale mesei vor fi deopotrivă cu ale producerii napoleonului *.

De unde iese deci cîștigul fabricantului, fără de care acesta nu-și va pune capitalul în producție? De unde vine dar cîștigul lui și al tuturor capitaliștilor dacă, cum am văzut, legea cererii și a ofertei, concurența îi va sili să schimbe cîțimi egale de muncă, să schimbe lucrurile după valoarea lor de schimb? Iată de unde.

E adevărat că fabricantul de mese dă o masă în valoare de o zi de lucru pe o bucată de aur care are aceeași valoare, dar o parte din acest aur intră în buzunarul lucrătorilor sub nume de salariu pentru muncă, o parte însă (vom vedea pe urmă ce parte) rămîne în mîinile capitalistului ca profit pentru capital. Dacă fabricantul de mese le schimbă pe pălării cu pălărierul (de-a dreptul ori prin mijlocul banilor, pentru noi totuna vine acuma),

* Dacă oferta și cererea nu s-ar echilibra și s-ar oferi mai puține mese decît se cer, așa ca fabricantul de mese să poată lua mai mult decît cheltuielile de producere, atunci capitalurile s-ar grămădi la producerea meselor, oferta s-ar mări și prețul lor ar scădea pînă la cheltuielile de producere.

își dau valori egale de schimb unul altuia, *profitul nu-l au din schimb, ci din producere*. Cînd fabricantul vine în piață ou o masă a cărei producere a costat o zi de lucru, profitul lui se cuprinde chiar* în acea zi pentru că lucrătorul n-a primit ca salariu valoarea zilei, ci numai cît $\frac{3}{4}$, și un sfert a lucrat gratis pentru stăpîn. Productul se împarte deci în două părți la cele două elemente ale producției *, între capital și muncă. Partea luată de capital se cheamă profit. Aceeași concurență care aduce prețurile lucrurilor la *valoarea* lor face ca profiturile capitaliștilor să fie deopotrivă. Dacă vom presupune că mijlocia profiturilor ce se capătă în industria meselor este 100/o și în alta 15%, atunci capitalurile vor fugi de la industria meselor la aceasta, așteptîndu-se la profit mai mare, dar, mesele înmulțindu-se, în curînd le va scădea prețul și profitul va scădea la 100/o și pentru fabricarea lor, și așa mai departe.

Dacă vom lua tot ce s-a produs într-un an de o națiune întreagă, vom numi *product național* totalitatea lucrurilor produse prin toate puterile productive ale societății. Productul național se va împărți în două părți (între capital și muncă **, care intră amîndouă în producție). Mai este însă și un al treilea element care ia parte la împărțirea bogățiilor. Acest element se cheamă rentă.

Ce este renta?

în vorbirea obișnuită se numește rentă orice venit prin care un om poate trăi fără să muncească; deci în vorbirea de toate zilele nu se face deosebire între profit și rentă**, cu totul altfel este însă în economia politică. Cînd s-au așezat oamenii pe pămînt, făcîndu-se din

* Economia politică pune și un al treilea element de producție, natura. Natura însă nu primește nimica pentru ajutorul ce dă (cum se vede, n-are nevoie de bani). Faptul acesta că natura, deși element al producției, nu ia parte, trebuie, d-le Missir, să vă convingă că natura nu intră ca element în valoarea de schimb. Dealtminteri, toată truda de a pune natura ca element al valorii de schimb se face cu scopul următor. Sînt trei elemente de producție: natura, capitalul și munca. La împărțire însă iau parte numai două elemente, adică capitalul și munca: natura însă, care-i un element mult mai însemnat, neluînd nimica, trebuie să se însărcineze capitaliștii să încaseze partea naturii... Sărmanii! Ce abnegațiune!

** Să nu uita cititorii noștri că aici arătăm ideile lui Ricardo, cu care nu ne unim în toate; vom arăta ideile noastre mai pe urmă, cînd vom vorbi despre economia socială.

nomazi agricultori, ei, se înțelege, au ales cele mai bune pământuri *, pe urmă creșterea populației i-a silit să înceapă a lucra pământuri din ce în ce mai proaste.

Să presupunem că într-o țară în care se află multe de feluri de pământ, a căror rodnicie este foarte neegală (să numim aceste pământuri cu A, B, C, D, E etc.), s-a așezat un popor. Poporul va începe a lucra pământul cel mai bun, A. Dacă acest pământ va fi de ajuns pentru hrana poporului, atunci rentă nici nu va fi. Prețul cerealelor, materiilor prime va fi după munca cită se va cere pentru producerea lor. Dacă pe acest pământ va trebui muncă de o lună pentru a produce o chilă de grâu și tot o lună pentru a produce o bucată de aur de trei napoleoni, atunci trei napoleoni vor fi prețul unei chile de grâu.

Să presupunem acum că, din pricina înmulțirii populației, nu ajung cerealele produse pe pământul A. Atunci populația va fi nevoită a lucra pământul B, care se presupune că e de două ori mai puțin roditor decât A. Pe acest pământ, o chilă de grâu va putea fi produsă cu o muncă de două luni de zile și, prin urmare, prețul ei ar fi 6 napoleoni. Mai puțin de 6 napoleoni nu va putea fi de vreme ce se cere de două ori pe atîta muncă. Dacă ceilalți producători, de pildă cei de aur, de postav etc., vor voi să plătească mai puțin, profitul agricultorilor va fi mai mic decât al celorlalți și se vor lăsa de producerea cerealelor. Se știe însă că pe piață nu pot să fie două prețuri. Prin urmare producătorul de pe pământul A, nitam-nisam, se trezește că grâul lui de la 3 napoleoni chila se suie la 6. Acești 3 napoleoni, care s-au adăugat numai din pricina deosebirii între rodnicia pământului A, comparat cu B, se numește rentă.

Dacă sporirea populației va sili națiunea să treacă la pământul C, a cărui rodnicie eu o presupun de trei ori mai mică decât A, atunci o chilă de grâu va fi produsă în trei luni și va costa 9 napoleoni.

Prețul cerealelor este dar hotărît prin cel mai sărac pământ care intră în lucrare. Să presupunem acum că de la un timp se pun în lucru trei feluri de pământ, A, B, C. Dacă în condiții egale, adică cheltuind aceeași

muncă și același capital *, C va rodi 100 de chile de grâu, B 150 și A 175, atunci pământurile A și B vor avea rentă, A de 75 de chile și B de 50 (adică deosebirea între rodnicia lor și [cea] a pământului celui mai prost din cîtens puse în lucrare). Dacă în lucrare va intra un pământ D, care produce numai 50 de chile, în aceleași condiții în care A produce 175, atunci renta lui A va fi 125 (175-50).

Am văzut că cel mai sărac pământ care e în lucru hotărăște prețul cerealelor. Prețul cerealelor, prin urmare, va fi cu atît mai mare cu cît va fi mai sărac pământul ce va trebui să lucreze nația; dar cu atît mai mare va fi renta, pentru că cu atît mai mare va fi deosebirea între rodnicia pământurilor puse întîi în lucrare și a acestora din urmă. Cînd au fost în lucrare numai A și B, renta era de 25 de chile pentru A, cînd a intrat și C, renta lui A a fost de 50, și, în sfîrșit, cînd a intrat și D, renta lui A a ajuns la 125... Prin urmare renta e cu atît mai mare cu cît societatea e silită să lucreze pământurile mai sărace; renta, prin urmare, e cu atît mai mare cu cît societatea e nevoită să cheltuiască pentru producerea materiilor prime mai multă muncă; renta e mai mare, prin urmare, cu cît se scumpește viața mai mult și omul este nevoit să muncească mai din greu și să asude mai tare. Productul național, suma tuturor obiectelor produse într-un an, ori venitul net al națiunii, se împarte dar în 3 părți: o parte se dă muncii, altă parte capitalului și alta rentei, ori o parte muncitorilor, o parte capitaliștilor și o parte proprietarilor de pământ.

Să vedem acum în ce relație stau între sine aceste părți ale productului național.

Am văzut că renta crește cu cît munca trebuitoare pentru producerea cerealelor crește. Prin urmare renta

* în economia politică se deosebește strict renta de profit, chiar cînd e vorba de pământ. Astfel, din prețul care plătește arendașul pentru moșie, se scade ceea ce se plătește pentru capitalul proprietarului, capital cheltuit în case, instrumente, îmbunătățiri, și numai ceea ce rămîne se numește rentă. Dacă proprietarul pe moșia lui care-i dă arendă de 10 000 de franci, a cheltuit 50 000 de franci pentru case etc. și dacă procentul (Faux du profit) este de 6%, atunci din 10 000 de franci arendă trebuie scăzute 3 000 dobînda capitalului de 50 000 de franci și renta este numai de 7 000 de franci.

* Mai amintim că-i vorba de ideile lui Ricardo.

crește pe paguba celorlalte două părți. Să vedem acum în ce relații stă profitul cu fondul muncii (adică acea parte care vine muncii).

Pentru a produce trebuie, după Ricardo, trei factori : unul care dă pământ, altul care dă capital și altul care dă muncă. Am văzut că proprietarul de pământ își ia partea în formă de rentă. Cum își ia munca ?

După Ricardo, munca e o marfă ca oricare alta. Muncitorul vine pe piață și vinde munca sa celui care are trebuință de dînsa, adică capitalului, cum vinde pălărie-
rul pălăriile. Ca orice altă marfă, munca e o marfă care n-are preț monopolizat (valoarea rarității), dimpotrivă, e o marfă care poate fi mărită sau micșorată. Am văzut că valoarea de schimb a unor astfel de mărfuri e deopotrivă cu a cheltuielilor de producere, adică cu munca cerută pentru producerea lor. Cînd e vorba de muncă, asta înseamnă : valoarea de schimb a muncii e egală cu valoarea cantității de produse trebuitoare muncitorilor pentru trai și înmulțirea neamului fără a lăsa să se împuțineze numărul celor trebuitori. Asta e valoarea de schimb a muncii, care, ca orice marfă, e hotărîtă prin munca trebuitoare pentru producerea ei.

Am văzut că prețul mărfii, care se statornicește sub legea concurenței, sub legea ofertei și a cererii, poate să fie cîteodată mai mare decît „valoarea” mărfii și cîteodată mai mic. Dacă cererea va fi mai mare, se va lua preț mai mult decît valoarea mărfii, dar asta nu poate ține mult timp, pentru că din pricina cîștigului mai mare capitalurile vor începe a curge la producerea acelei mărfi și prețul va trebui să cadă pînă la valoarea ei, adică pînă la cheltuielile de producere. Dacă prețul mărfii va fi mai mic decît valoarea ei, adică decît cheltuielile de producere, din pricină că oferta va întrece cererea, capitalurile vor fugi de la producțiunea acestei mărfi, oferta va scădea și prețul mărfii va fi iarăși la valoarea naturală a mărfii.

Tot așa e și cu munca, care e și ea o marfă. Cînd în piață e prea mare ofertă de brațe, cînd cererea, dimpotrivă, e prea mică, atunci prețul muncii scade sub valoarea ei, adică sub cheltuielile ei de producere, lucrătorul va primi mîi puțin decît are trebuință pentru trai și pentru susținerea neamului. Din această pricină (prin foame, prin moarte, prin înșurători mai puține) numărul

brațelor, numărul lucrătorilor va scădea pînă ce iar se va face echilibru între cerere și ofertă și atunci munca se va vinde iarăși după valoarea ei, adică după cheltuielile de producțiune. Cînd însă pe piață se vor plăti mai sus decît valoarea ei, muncitorii vor primi mai mult decît le trebuie pentru a-și ține viața și neamul, de aceea se vor înmulți și, prin concurență între dînșii, prețul muncii va scădea iarăși la strictul necesar. Prin urmare, prețul muncii, ca și al oricărei alte mărfi, nu va putea să fie multă vreme nici mai sus, nici mai jos decît cheltuielile de producere și va cădea mereu la strictul necesar pentru susținerea muncitorilor. Salariul nu va putea să fie multă vreme nici mai mare, nici mai mic decît strictul necesar. Această lege a salariilor, formulată de Ricardo, se numi mai în urmă legea de fier a salariilor, și sub acest nume o vom întrebuița și noi. Strictul necesar fiind ceva relativ, se hotărăște prin obiceiurile, dezvoltarea morală etc. a lucrătorilor, care, avînd un minimum statornicit, nu vor să se înmulțească mai mult, pentru a nu scădea prin concurență între dînșii și acest minimum. Aceasta e legea lui Ricardo.

Acum știm ce parte din productul național vor primi lucrătorii, anume atîta cît e trebuitor pentru ținerea puterii lor de a munci și pentru a familiei lor, iar restul va rămîne capitalului sub felurite forme de profit. Dacă din vreo pricină salariul ar crește, partea capitalului se va micșora. Împotriva tuturor înaintemergătorilor săi, Ricardo a arătat că dacă salariile vor crește capitaliștii nu vor putea să se despăgubească ridicînd prețul fabricatelor, cum se credea mai înainte. Asta se înțelege și *apriori*. Dacă productul național este, să presupunem, x , partea trebuitoare pentru traiul lucrătorilor să o numim y , atunci $x - y = z$, și z va fi partea capitalului și renta. Se vede că dacă y crește, z trebuie să fie mai mic; deci dacă salariul crește trebuie să scadă partea ce vine rentei și capitalului. Însă, fiindcă renta este hotărîtă cum am văzut în urmă, pierderea va cădea numai asupra capitalului *.

* Această teoremă a dezvoltat-o cu mare preziciune numai Marx, și cînd vom vorbi de Marx o vom dezvolta și noi mai pe larg.

Renta, cum am văzut, se mărește numai atunci cînd sînt oamenii siliți să lucreze mai greu, cînd munca se face mai puțin roditoare, prin urmare crește în paguba capitalului și a muncii ; partea muncii mărindu-se, [cea] a capitalului iarăși scade ; cu cît este salariul mai mare, cu atît este profitul mai mic și, dimpotrivă, cu cît este salariul mai mic, cu atît și profitul se face mai mare. Prin urmare, cele trei părți în care se împarte produsul național sînt dușmane între dinsele și una poate să se mărească numai cînd suferă celelalte. Vom vedea mai pe urmă cum toată istoria omenirii sprijinește această încheiere.

Ricardo, deși a formulat antagonismul între rentă, profit și salariu, nu a vorbit nimica despre acest antagonism. Pentru dînsul producțiunea în această formă din care urmează împărțirea în trei părți a produsului, pentru dînsul, zicem, această organizare economică este un lucru despre care nici nu mai încapă discuție. Dealtminteri el nici nu vorbește despre aceasta, atît de mult este convins că această stare de lucruri (se înțelege în principiu, nu în amănunte) nu poate să fie supusă la vreo critică.

Cîteodată din vorbele lui poți să tragi încheierea că nu numai că este acum, dar că așa a fost și așa va să fie pe vecie. Dar nu numai că are aer de a zice asemenea lucru, ci chiar îl și zice în adevăr. Astfel, în articolul său *Despre protejarea agriculturii* ajunge la anacronismul că pescarul și vinătorul, prețuind instrumentele lor de muncă, se uită în tabelele de anuități care se întrebuintau la bursa engleză la 1787.

Proprietari de pămînt, capitaliști, muncitori, rentă, profit, salariu, iată organizarea economică a cărei raționalitate, după Ricardo și școala lui, nu poate fi pusă la îndoială. Apoi, după dînșii, ar fi și de prisos asemenea discuție, pentru că așa a fost, așa este și așa va fi. Deci economia politică trebuie să se ocupe cu fenomenele economice, care iese din astfel de organizare economică. Analiza acestor fenomene a făcut-o Ricardo cu rară măiestrie și obiectivitate, adică nepărtinire *. Făcînd parte

* Unul dintre contemporanii lui Ricardo, lord Broom, vorbind de această analiză, de această cercetare care merge pînă în fundul lucrurilor și trage cele mai logice urmări, a zis:

însă din acea clasă care trăiește din profit, într-un cuvînt fiind din clasa burghezilor, Ricardo are mare interes mai ales pentru această clasă, ca toată școala engleză în general. Vom numi în articolele noastre această școală economică *școala clasică engleză*, ori *școala economică burgheză* (luînd în seamă originea și simpatiile exclusive ale acestei școli).

Din această școală a economiei clasice, al cărei reprezentant cel mai ilustru a fost Ricardo, s-au dezvoltat (în parte din ea, în parte împotriva ei) două școli principale (fiecare cu mai multe subîmpărțiri) : școala *economiei sociale* și școala *armonică* (după scrierea întemeietorului *Harmonies economiques*, F. Bastiat), ori școala franceză (pentru că are cei mai mulți reprezentanți în Franța).

Școala economiei sociale, dușmană economiei burgheze, și școala franceză, cu totul prietenă.

Școala economiei sociale neagă temelia economiei burgheze, neagă că producțiunea pe baza salariatului și a împărțirii produsului național în trei părți, în formă de rentă, profit și salariu, ar fi o formă veșnică, ea neagă că această formă ar fi fost totdeauna și, mai mult încă, neagă că această formă va fi pentru totdeauna.

Organizația economică de acum, care dealtminteri putem s-o numim organizația burgheză (după însemnătatea ce are capitalul și capitaliștii burghezi), este, după școala socială, o formă economică care a venit după multe alte forme și care, la rîndul ei, va trebui să piară, lăsînd loc astfel altei forme de organizare, mai rațională decît cea de acum, după cum și asta de acum este mai rațională decît aceea ce exista în timpul robiei.

Din acest punct de vedere, școala economiei sociale poate fi numită *evoluționistă*. Dar, afară de acest punct de vedere științific, economia socială e contra economiei burgheze și din punctul de vedere etic, moral, găsind că pieirea modului de producțiune burghez (întemeiat pe salariat și pe împărțirea produsului național în trei părți : rentă, profit, salariu) va fi pricinuită, pe de o parte, prin evoluția economică, iar pe de altă parte va fi o urmare a unei moralități mai dezvoltate.

„Mister Ricardo seemed as he has dropped from heaven”, adică „Domnul Ricardo pare că a căzut din cer”.

Văzut este deci că între economia burgheză și economia socială e o prăpastie fără fund. Economia socială nu poate să se ocupe numai de fenomenele economice ale organizațiunii sociale actuale (deși și acestea trebuie să fie o parte însemnată din cercetările ei), ci cu critica lor și a organizării economice actuale înseși. Afară de acestea, trebuie să arate drumul pe care organizația actuală trebuie să treacă către cea viitoare și, cel puțin în trăsături generale, acea organizație viitoare.

În articolele noastre vom arăta cum economia socială împlinește această sarcină colosală.

Școala economiștilor francezi, dimpotrivă, găsește că actuala organizație economică e cel de pe urmă cuvânt al progresului, că producțiunea pe baza salariatului și împărțirea produsului național în trei părți e cel de pe urmă cuvânt al progresului și trebuie numai lăsat deplină libertate puterilor economice existente, și ele, prin jocul lor natural, vor face ca lumea asta să fie cea mai bună și cea mai fericită din toate cele ce pot fi închipuite.

Cum văd cititorii noștri, această școală nu se deosebește în principiu de cea engleză, și una și alta sînt burheze „par excellence”.

Dar de aici urmează un lucru foarte ciudat. În vreme ce școala engleză, economia socială, admite că analiza făcută de Ricardo fenomenelor economice care urmează din organizarea actuală e logică, dreaptă și făcută cu mare măiestrie, școala prietenă, alcătuită din școlarii marelui învățat englez, neagă cu îndărătnicie toate deducțiunile fundamentale făcute de Ricardo*. Fiecare din acești școlari, după ce fac cîte o închinăciune înaintea „celebrului economist”, începe a spune la lucruri de care s-ar cruci sărmanul celebru economist dacă ar mai trăi.

În vreme ce școala socială admite teoria rentei, deși cu unele modificări, dîndu-i o formă cu totul științifică, cum a făcut Rodbertus.

În vreme ce școala socială admite în principiu teoria valorii formulată de Ricardo, făcînd-o mai plauzibilă și ducînd-o la cele din urmă consecințe logice, cum a făcut

* Vom dezvolta acest punct mai pe urmă pe larg. Vorbind de Ricardo, de economia politică, avem în vedere Apusul, unde a trăit Ricardo, unde s-a dezvoltat economia politică. La noi burghezimea încă nu joacă un rol așa de însemnat.

un învățat și mai logic decît Ricardo, un cap și mai genial decît al genialului englez, vorbim de Karl Marx*.

În vreme ce școala socială admite legea salariului a lui Ricardo, făcînd numai toate deducerile logice și morale, cum a făcut Lassalle**.

Școala burgheză armonică nu admite nici legea rentei, nici a valorii, nici legea de fier a salariului. ^

Presupuneți acum o școală darvinistă care să nu admită schimbarea speciilor; o școală galileeană care să nu admită că pămîntul se învîrtește !

De unde vine oare această schimbare de roluri, de unde vine acest fapt așa de ciudat ?

În numărul viitor, vorbind de școala franceză armonică și de școala socială, vom lămuri contrazicerea.

*

În articolul din urmă am încheiat cu întrebarea : De unde vine acest fenomen ciudat că școala economică burgheză respinge analiza burghezului Ricardo, iar școala socială o primește ? Lucrul este însă foarte simplu. Cînd Ricardo a scris vestitul său tratat, dușmănia între clasa stăpînitore burgheză și lucrători nu era așa de tare ca acum, și Ricardo lucra neîntrerînit de cele ce se petreceau în lumea lucrătorilor, lucra la analiza fenomenelor economice cum ar fi lucrat un învățat la analiza unei pietre, cu toată nepărtinirea cerută de știință, și astfel a formulat teoria rentei, a valorii, a salariului și, mai ales, teoria că cele trei părți în care se împarte produsul național sînt antagonice între dîsele. Au trecut însă douăzeci de ani, și lucrurile s-au cam schimbat. Dezvoltarea burgheziei a

* Chiar aici ținem să facem o observație, că adică ceea ce a făcut pe socialiști să numească pe K. Marx Darwin și Newton al economiei sociale nu e atît analiza valorii (deși și aceasta putea să facă cinste unui învățat de cei de frunte), dar critica fenomenelor economice și mai ales introducerea principiului evoluționist în economia politică, introducerea metodei istorice, arătarea drumului pe care merge organizarea economico-socială de astăzi și la ce trebuie să ajungă. Despre toate acestea, din reavointă ori din neștiință, tac toți cei ce au scris despre Marx, cum e Lavelaye, Maurice Block, celebrul economist cu găina, d-l P. Missir, și *tutti quanti*. Despre aceasta mai pe larg pe urmă.

** Lassalle, în aprinderea luptei, a făcut cîteva greșeli ; pe acestea le vom arăta mai jos.

dat din ce în ce mai tare pe față partea ei vătămătoare. Creșterea bogăției la o minoritate și a sărăciei celei mai înfricoșătoare la mulțime; crizele periodice, care aruncă sute și mii de lucrători în uliță, domnia vițelului de aur în totul și în toate; înlocuirea tuturor sentimentelor morale prin unul singur — prin sentimentul pentru câștig... au fost faptele care au arătat că starea de lucruri adusă de revoluția cea mare nu e tocmai așa de frumoasă cum o visau revoluționarii cei mari: Danton, Marat etc... în iunie 1848, proletariatul cu mîna pe armă a arătat că nu mai vrea să sufere această stare de lucruri și în același timp o falangă de scriitori au început să arate că tot ce se petrece este o urmare neînlăturată a organizării sociale înseși, că chiar economiștii burghezi din școala engleză au arătat că cele trei părți din venitul național (renta, profitul, salariul) sînt antagonice și, prin urmare, și cele trei clase ce-și împart productul național (proprietarii de pămînt, capitaliștii, lucrătorii) nu pot să fie decît dușmane veșnice, că, în sfîrșit, dacă valoarea de schimb nu-i decît muncă omenească, ce mai caută cei ce nu muncesc, ci numai consumă?

Astfel, potrivnicii burghezimii se sprijineau chiar pe analiza fenomenelor economice făcută de învățați burghezi. Din asemenea stare nepriitoare a trebuit să iasă burghezia cu orice preț. Pe de o parte, burghezimea se aruncă în brațele reacțiunii, se începe creșterea nemăsurată a militarismului; [pe] de alta, economiștii burghezi primesc poruncă să nimicească sau cel puțin să mascheze urmările teoriilor lui Ricardo. Lupta împotriva științei s-a început chiar din acea țară în care burghezimea era mai amenințată. S-a văzut o priveliște dezgustătoare, știința în slujba vițelului de aur zvîrcolindu-se, cheltuind mulțime de spirit pentru a nimici adevărul prin cuvinte seci. Economistul francez care mai ales s-a deosebit în meseria aceasta cîstită a fost F. Bastiat. Ținem a arăta cel puțin unele din vitejiile școlii franceze, mai întîi pentru că vederile acestei școli domnesc și la noi, al doilea pentru că dovezile ei se aduc ca arme strașnice împotriva socialismului.

În ce stă, după potrivnicii burghezimii, nedreptatea rentei? În aceea că se folosesc de dînsa niște indivizi, deși renta este creată de colectivitate. Dacă avem trei feluri de pămînt A, B, C, din care A, în condiții egale, rodește 150

de chile de grîu, B — 125 și C — 100, atunci A va avea renta de 50, B de 25. Dacă însă dir pricina înmulțirii oamenilor ori din pricina progresului industrial va intra în lucru pămîntul D, care rodește 75 de chile cu același capital și cu aceeași muncă cu care A dădea 150 și B 125, atunci A, în loc de 50 de chile, va avea rentă de 75 (deosebirea dintre 150 — [și] 75). Din pricina înmulțirii omenirii, a progresului industriei*, proprietarii pămîntului A, pe lîngă cele 50 de chile, vor mai primi 25, care, cum am văzut, vor fi luate din productul național. Cu ce drept le iau proprietarii, unde-i logica?

Pentru a scăpa aparențele, școala lui Bastiat, întemeindu-se pe cercetările economistului american Carey, a început să nege partea istorică a teoriei lui Ricardo, adică că omenirea a început să lucreze mai întîi pămînturile cele mai bune și pe urmă a fost nevoită să se apuce de altele mai proaste. „Dimpotrivă — zic ei —, oamenii primitivi, fiind mai puțin culți, avînd unelte proaste, puteau să lucreze numai pămînturi de obicei puțin roditoare și tocmai tîrziu, mulțumită cooperației și uneltelor mai bune, s-au putut apuca de pămînturile mai roditoare, ca mlaștinile, pădurile etc.” Această obiecție este întrucîtva adevărată, dar nu dă nici un răspuns criticilor rentei. Nu-i vorba de care pămînturi s-au lucrat întîi**, dar e de seamă de știut că *în condiții date* sînt pămînturi de felurite grade de rodnicie, că înmulțirea omenirii va sili pe societate să lucreze pămînturi care pentru starea de cultură a societății vor fi mai proaste. Să presupunem că — mulțumită dezvoltării culturii, științei, unor născociri agronomice — s-a schimbat cu desăvîrșire modul de a lucra pămîntul, astfel că pămînturile care au fost mai bune s-au făcut cele mai proaste și dimpotrivă. Atunci, în loc ca A în condiții egale să producă 150, B — 125 și C — 100, se va ajunge ca A să dea 150, B — 200, C — 250. Acum A nu va mai avea rentă, C însă va avea 100 și B 50. Deci pămînturile s-au schimbat, dar renta, cu toate nedreptățile ei, a rămas.

* Cu cît se dezvoltă mai mult industria, producerea, fabricarea, cu atît trebuie mai multe materii prime, prin urmare cu atîta mai mult pămînt trebuie pus în lucrare.

** Vorbim din punctul de vedere al criticii socialiste; din alte puncte de vedere are faptul însemnătate.

Dar nu se arată numai aici părțile rentei, păgubitoare omenirii. Ricardo a spus de mult că renta vine nu numai din pricina feluritelor rodnicii ale pământului, dar și din pricina poziției pământului, din apropierea mai mare ori mai mică de piețe, de pildă. În timpul nostru, și asta are însemnătate. În adevăr, fie moșia A cu renta de 1 000 de galbeni. Mulțumită dezvoltării industriale a poporului, au început să se facă drumuri de fier, drumul trece pe lângă moșia A și iată renta se ridică la 2 000 de galbeni. Moșiile rămase departe ori dau renta mai mică, ori se părăsesc cu desăvîrșire. Iată ce logică este renta și în cazul acesta !

Dezvoltarea orașelor ne arată mai ales toată absurditatea rentei. De unde vine creșterea orașelor ? De la dezvoltarea industriei naționale, de la dezvoltarea politică etc. Prin urmare, creșterea orașelor, după spusa burghezimii, este produsul progresului poporului întreg. D-l A are o bucată de pământ pe care are o casă, această bucată de pământ costă 1 000 de galbeni, din pricina creșterii orașului, prețul se ridică la 100 000 de galbeni *. De unde acești 99 000 de galbeni ?

„Dar ce vă pasă — ne zic economiștii francezi — că s-a îmbogățit un concetățean al vostru, e o întâmplare fericită care nu lovește în nici un drept... etc.” (vezi Baudrillard, p. 393 etc.).

Ei, d-lor economiști, dacă ați fi știut a face puțină socoteală, nu mai spuneți asemenea vorbe, ori poate știți, dar vă faceți că nu știți, cu atât mai rău pentru dv. Noi ne facem datoria și arătăm cititorilor noștri cit de ipocrită e această raționare a școlii lui Bastiat.

Să luăm dar exemplul nostru cu bucata de pământ care costă 1 000 de galbeni. Să presupunem că pe această bucată de pământ proprietarul Stan face o casă care costă 10 000 de galbeni. Dacă vom presupune că venitul imobilului e de 6%, atunci d-l Stan va lua chirie 660 de franci (socotind 6% pentru 11 000 [de] galbeni — 10 000 casa și 1 000 locul).

Să luăm cazul când, mulțumită creșterii enorme a orașului, prețul bucății de pământ a ajuns la 100 000 de galbeni.

* Exemplul nostru nu-i de fel exagerat. În Paris, Londra, o bucată de pământ în mijlocul orașului e o avere colosală.

Dacă și în cazul acesta venitul imobilelor e de 6%, chiria pentru aceeași casă va fi de 6 600 de galbeni (pentru 10 000 de galbeni casa și 100 000 de galbeni locul). Această „întâmplare fericită” face deci pe sărmanii chiriași să plătească de zece ori pe atîta chirie cît înainte. Dirî pricina acestei întâmplări fericite, chestia chiriilor a ajuns așa de grozavă, încît chiar partida reacționară a Engliterei a dat anul acesta alarma, zicînd că chestia chiriilor în Londra poate să fie pricina unei revoluții *. Cînd vei vedea, cititorule, o familie întreagă stînd în ploaie, în frig, cu copii mici, neștiind unde să meargă pentru a-și odihni capul, fiindcă au fost goniți de proprietarul casei, neputînd plăti chiriile peste măsură de mari, să știi că pricina este „acea întâmplare fericită care nu atinge dreptul nimănui” **.

Dacă renta pămînturilor de sub case atinge atît de grav drepturile și interesele chiriașilor, apoi renta pămînturilor de arat atinge într-un mod mai simțitor interesele societății întregi. Pentru a arăta aceasta, să luăm iar exemplul nostru, adică să presupunem că o societate oarecare are trei feluri de pământ : A, care rodește 150 de chile, întrebuițînd, de pildă, 10 lucrători și un capital de 1 000 de galbeni; B, care dă 125, și C, care dă 100 pentru tot atîția lucrători și capital, adică tot pentru 10 lucrători și 1 000 de galbeni. Dacă cheltuielile de producere ale celui mai sărac pământ, C ***, le vom socoti la 10 000 de franci, atunci prețul unei chile de grîu va fi de 100 de franci. Proprietarul pămîntului B, avînd aceleași cheltuieli, va primi 12 500 de franci pentru 125 de chile, va avea deci 2 500 de franci rentă. Proprietarul pămîntului A va primi 15 000 de franci pentru 150 de chile, va avea deci 5 000 de franci rentă, și prețul grîului va fi de 100 de franci chila, fiindcă în piață nu pot fi două prețuri.

Așa va fi prețul grîului sub regimul rentei apropiate de indivizi. Să vedem acum ce ar fi dacă societatea și-ar apropria renta, această „întâmplare fericită”. Cum ar fi

* Vezi discursurile conservatorului lord Salisbury din anul acesta.

** Vezi Baudrillard; de asemenea articolul d-lui Ștefănescu în *Telegraful* si Ioan Strat.

*** Adică susținerea a 10 lucrători, procent la capitalul de 1 000 de galbeni și profitul antreprenorului.

atunci prețul griului judecînd după cheltuielile de producere ? Să vedem.

Pămîntul C, cu cheltuială de 10 000 de franci, produce 100 de chile de grîu, pămîntul B, cu aceeași cheltuială, produce 150. Cu totul în această societate se produc 375 de chile, care costă 30 000 de franci, și prețul chilei va fi 80 de franci și 80 de bani.

Sub regimul rentei apropiate de indivizi, prețul chilei este 100, în acea societate în care ar fi apropiată de societate costă numai 80 de franci 80 de bani.

Să presupunem acum că, din pricina înmulțirii oamenilor ori din a dezvoltării industriei (care cere mai multe materii brute), societatea este silită să treacă la un pămînt mai prost, D, care în aceleași condiții, cu cheltuială de 10 000 de franci, dă numai 50 de chile. Care va fi prețul griului sub regimul de azi al rentei ? Va fi 200 de franci chila. Fiindcă pe piață nu se pot [afla] două prețuri, tot griul se va vinde cu cîte 200 de franci.

Să presupunem acum că renta e apropiată de societate ; care va fi prețul griului ?

Societatea va avea :

De la pămîntul D — 50 de chile — 10 000 fr.

De la pămîntul C — 100 de chile — 10 000 fr.

De la pămîntul B — 125 de chile — 10 000 fr.

De la pămîntul A — 150 de chile — 10 000 fr.

din toate pămînturile — 425 de chile — 40 000 fr. Prin urmare, o chilă va costa $40\,000 : 425 = 94$ fr. și ceva peste 35 de bani. Iată adevărul !

Se înțelege că pentru noi e totuna de unde vine renta, din deosebirea între rodire ori din felul poziției. În loc de exemplul nostru, cititorul poate pune următorul. Pămîntul A să-l închipuie lîngă oraș, B mai departe, C și mai departe și D chiar nici lîngă drumul de fier și departe. Efectele rentei vor fi cu desăvîrșire aceleași. Scumpea cerealelor în toate țările civilizate trebuie să fie atribuită rentei în mare parte.

Cititorul acum va vedea ce preț trebuie să pună pe afirmarea școlii franceze că renta e o întîmplare fericită, că nu e un monopol, că nu lovește drepturile nimănui etc.

Economistul nostru Ioan Strat, a cărui carte nu-i decît o compilație credincioasă după *Harmonies économiques* ale lui Bastiat, luînd prea în serios pe acest „bla-

gueur" * de spirit, neagă cu totul renta. Adică nu este deosebire între fertilitatea pămînturilor, nici între așezarea lor și s-a mîntuit. Ce atîta încurcătură ! Trebuie să spunem însă drept că nu toți școlarii lui Bastiat merg așa de departe ; astfel, de pildă, Baudrillard, după ce înșiră cai verzi pe pereți, că renta e o întîmplare fericită, că nu e monopol și nu lovește dreptul nimănui, că omenirea n-a ocupat pămînturile roditoare etc., zice : „*Nous ne nions pas tout à fait la rente*” **.

Dealtminteri trebuie să spunem că economiștii burghezi nu numai că n-au negat renta, dar mulți dintr-înșii, cum Gamier, John Stuart Mill, Spencer, școala economiștilor noi în Germania, ajung la încheierea că renta trebuie să fie apropiată de societate. În timpul din urmă, două cărți au făcut mai mare zgomot : *Progress and Poverty*, a profesorului de economie politică H. George, și cartea vestitului învățat englez Wallace : Alfred Russel Wallace, *Landnationalisation, its necessity and its aims*, London, 1882.

„Wallace e naturalistul care a ajuns înainte de Darwin să descopere *selecțiunea naturală*. Se înțelege dar întipărirea ce a făcut această carte. Dacă unul din cei mai vestiți naturaliști se lasă de specialitatea sa îngrozindu-se de starea economică a societății, nu este acesta un semn ? George și Wallace ajung aproape amîndoi la aceeași încheiere : că pricina sărăciei este renta și fiecare propune, în modul său, regularea ei (prin răscumpărarea pămînturilor de la proprietarii actuali).

Nu ne vom opri pentru a analiza aici aceste două opere însemnate, mai întîi că nu ne îngăduie lungimea ce am hotărît pentru articol și apoi pentru că, cum va vedea cititorul curînd, *aproprierea rentei de către societate nu-i încă deloc dezlegarea chestiei sociale*.

Cele spuse pînă aici ajung, credem noi, pentru a dovedi cît de puțin serioase sînt afirmațiunile școlii franceze.

Dealtminteri, școala lui Bastiat nu și-a arătat toată vitejia numai la teoria rentei. Renta atinge mai mult interesele proprietarilor funciari, urmași ai feudalilor, duș-

* [hîtru, bun de glume].

** [noi nu negăm în întregime renta].

mani de singe ai burghezimii. De ee dar să se expună pentru interesele lor ?

Altă chestie, a *valorii*, a capitalului, a profitului, atinge pe burghezie de aproape și tocmai aici și-a arătat și Bastiat vitejia.

A vorbit despre urmările neplăcute ce putea să tragă proletar'atul din definiția dată valorii de Ricardo.

Dacă valoarea (de schimb) nu-i altceva decât munca cuprinsă în lucru, dacă toate valorile sînt cantități de muncă, ce caută capitaliștii de consumă fără să producă ? Dacă profitul, cum urmează din analiza lui Ricardo, e antagonic cu renta, cu salariul, atunci dușmănia între boierime, burghezie și lucrători e veșnică și de neînălțurat în starea de astăzi a societății *.

Trebuie, prin urmare, de găsit cu orice preț altă definiție pentru valoare în locul celei date de Ricardo, și, după înșirări de cai verzi pe pereți pe sute de pagini, muntele a născut un șoarece caraghios și strălucitul Bastiat a scos la lume marele termen de „servicii”.

În loc de *valoare de schimb* a scos *schimb de servicii*.

Economistul nostru Ioan Strat (vezi p. 238—239) ** zice despre această noutate : „Aceasta e adevărata natură a valorii, de care trebuie să ne pătrundem bine, pentru că din neînțelegerea ei urmează cele mai multe și mai periculoase erori” (p. 239) !

În ce stă oare această teorie nouă, menită a ne scăpa de „cele mai periculoase erori” ?

Iată-o.

„Eu vă dau un lucru, prin aceasta vă scutesc de nevoia de a-l face, vă fac un serviciu, îmi dați în schimb alt lucru, care îmi trebuie, prin urmare mă scutiți de asemenea muncă, îmi faceți și mie un serviciu. Prin urmare, valoarea este un raport între două lucruri și constituie o tranzacțiune”. Și atîta-i tot. Dar în ce stă acest serviciu — va zice cititorul —, nu tot în muncă ?

Nu, vă spune Bastiat.

„Depart de a corespunde cu munca săvîrșită la producere, serviciul mai degrabă corespunde cu munca ce s-a

* Ricardo a dat materialul pentru aceste încheieri ; de scos le-a scos însă, cum vom vedea, alt om și mai genial decît Ricardo : Karl Marx.

scutit celui ce primește serviciul. Acesta e o lege universală care n-^a fost luată în seamă de economiști”.

Așadar, „serviciul” este o sforțare, dar nu sforțarea celui ce face serviciul, ci aceea de care scutește pe cel ce primește serviciul.

Înainte de a analiza această nouă născocire, vom cita o față din însemnata scriere polemică a lui Lassalle, intitulată *Bastiat-Schulze-Delitzsch* ; în această scriere nu știu ce să admirăm mai mult : tăria polemicii, ironia neîntrecută ori logica de fier.

Arătînd teoria serviciului pe care Schulze a luat-o de la Bastiat, Lassalle zice :

„Dar nici burta lui Falstaff nu a fost așa de umflată și de nesănătoasă ca această categorie a lui Bastiat, și e vremea, d-le Schulze, de a tăia această burtă și de a îndepărta aceste sucuri nesănătoase, care otrăvesc economia politică de la Bastiat încoace. «Serviciul», înainte de toate, nu-i o categorie economică și de aceea noi, cu voia dv. și a d-lui Bastiat, vom face un «serviciu» acestui serviciu și-l vom da afară din economia politică, unde n-are ce căuta.

Ce nu poate fi socotit ca serviciu, d-le Schulze ?

Cînd marinarul, după multe luni de călătorie, se întoarce în Hamburg, femeile cu purtare ușoară îi fac un serviciu de netăgăduit. Un deputat care-și vinde votul la un ministru face acestui ministru un «serviciu» mare. Munci de bună seamă nu sînt acestea, dar «servicii» da, și încă servicii care s-ar plăti al dracului de scump dacă s-ar plăti, cum cereți, *cu munca aceea de care s-a scutit cumpărătorul*.

Un clown care mă face să rîd la circ îmi face un serviciu și chiar dacă aș socoti acest serviciu ca muncă tot nu l-aș putea plăti cu «munca de care se scutește primitorul», adică în cazul nostru cu silința ce trebuia să fac singur pentru a mă face să rîd”.

Cititorul care voiește să aibă analiza completă a acestei categorii economice a lui Bastiat poate citi cartea lui Lassalle ; noi vom putea-o scurta în cîteva rînduri.

Mai înainte de toate, cum zice Lassalle, „serviciu” nu e o categorie economică.

Mai pe urmă, e cu desăvîrșire nelogic a măsura lucrurile prin munca scutită, în loc de a le măsura cu cea săvîrșită de producător. A le măsura cu munca nefăcută

de „amator”, cum zice Bastiat, înseamnă a întrebuința o măsură negativă, în loc de munca pozitivă a producătorului. Afară de aceasta, după teoria serviciului, munca întrebuințată pentru producerea unui lucru și munca de care se scutește „amatorul” ar trebui să fie egale, pe cînd tot progresul omenirii constă în aceasta că munca producătorului e mai mică decît cea de care scutește pe cumpărător.

Dau la ciubotar să-mi facă o pereche de ciubote, după Bastiat ar trebui să le plătesc cu munca de care-s scutit. Dar eu de-abia le-aș putea face într-o lună de zile, ba încă se poate nici să le pot scoate la capăt. Apoi ce sume ar trebui de plătit pentru un ceasornic ceasornicarului, care mă scutește de munca de ani întregi ?

Voți să călătoriți, luați un bilet de la drumul de fier; închipuiți-vă cît v-ar costa biletul dacă ați plăti munca de care vă scutește, adică aceea de a face un drum de fier ?

Apoi tot progresul economic al omenirii pricinuit prin împărțirea muncii stă în aceea că munca producătorului e din ce în ce mai mică în comparație cu aceea de care e scutit cumpărătorul dacă ar voi să facă singur lucrul.

În starea primitivă a societății, cînd fiecare făcea toate treburile, își îndeștula toate nevoile, în adevăr s-ar putea zice că munca făcută e deopotrivă cu cea scutită. Un țăran care e cizmar, dulgher, zidar, croitor etc., schimbînd o pereche de ciubote cu o haină făcută de altul, își scutește în adevăr munca de două zile ce i-ar fi trebuit lui pentru a o face. Dar, cu cît merge progresul, cu atîta deosebirea între aceste două cîtimi de muncă se face mai mare. „Dacă progresul — zice cu drept cuvînt Lassalle — ar fi mers după Bastiat, aVunci ar fi fost sugrumat în leagăn”.

Și asemenea caraghioslic ne e recomandat ca o născocire menită a regenera știința, „a mîntui de cele mai multe și pernicioase erori din economia politică” *. Și, totodată, această categorie nouă e menită a fi un argument victorios împotriva socialismului!

„Dar — va zice cititorul — ce-are a face acest «serviciu» cu socialismul, la urma urmelor mărfurile se măsoară tot prin muncă, fie produsă, fie scutită, fie pozitivă,

fie negativă. E greșeală, dar prin ce poate această greșeală să fie folositoare burghezimii ?”

Cititorul care ne va face această observație va arăta că nu cunoaște încă șiretlicurile și șuruburile școlii economiștilor burghezi. Mai întîi de toate s-a pus în economia politică un fundament fals, prin urmare toate încheierile scoase din analiza făcută de economia politică clasică pier ori se încurcă și tocmai a încurca este și mînirea principală a acestei școli.

Al doilea rezultat al teoriei serviciului este foarte mănos.

Am văzut ce urmări supărătoare pentru burghezime se pot scoate din teoria că valoarea este muncă cuprinsă în lucru.

Dacă toate valorile sînt muncă, de ce să fie ale celor ce nu muncesc ? Cu teoria serviciilor, altă treabă. Toți oamenii fac fel de fel de servicii, și, serviciul fiind ceva relativ, se pierde toată realitatea și preciziunea relațiilor omenești. Proprietarul dă o moșie în arendă, prin aceasta face un serviciu arendașului, arendașul, plătind arenda, face un serviciu proprietarului. Lucrătorul, lucrînd 16 ceasuri pe zi, face un serviciu arendașului, iar arendașul, plătind 30 de bani * lucrătorului, îi face tot serviciu. Unde e lupta de clase ? Unde e antagonismul între rentă, salariu și profit, antagonism care, sub formă istorică, s-a arătat ca luptă între feudali, burghezii și lucrători ? Unde e legea crudă a salariilor (pe care, dealtminteri, Bastiat o primește) ? Unde e antagonia dintre bogat și sărac, dintre proletar și capitalist ?

Nimica din toate acestea. Ca prin farmec, ne trezim într-o societate cu totul deosebită de cea reală, plină de servicii reciproce, plină de armonie. (De aceasta a și numit Bastiat scrierea sa *Harmonies economiques*.) Toate antagonismele de interese, toate luptele, corupțiunile, meschinăriile ce urmează de acolo, foame, vițiu, toate acestea sînt lucruri păruite, care se arată așa numai unor oameni ce nu pot vedea lucrurile în fond. În fond însă, toate interesele sînt armonice, oamenii, ca frații, își fac unul altuia servicii, și treaba s-a mîntuit. Cînd o fată tînră își vinde trupul unui bătrîn pentru a-și scăpa părin-

* Vezi documentele publicate în *Românul* cu ocazia legii tocmelilor agricole.

ții de foame, nu avem de considerat decît o reciprocitate de servicii. Fata face un serviciu bătrînului, bătrînul face un serviciu fetei dîndu-i parale. Nu-i oare o armonie încântătoare de interese? Greu e de a înăbuși dezgustul și mînia văzînd ce încheieri scot urmașii lui Bastiat*. Greu, dar să trecem mai departe, cititorule, căci multe avem de spus încă.

Astfel dar, printr-un singur cuvînt, societatea burgheză a voit să scape de toate supărările! Dar pentru a pune în locul definiției lui Ricardo alta trebuie cel puțin un pretext, și l-au găsit. Cum d-l Missir, pentru a introduce natura în „valoare”, a ales găina, așa și Bastiat, pentru a introduce serviciul în „valoare”, a ales diamantul (deosebirea lucrurilor atîrnă, se înțelege, de gusturi: unuia îi place găina și altuia diamantul; cum s-ar zice: unuia îi place popa, altuia preoteasa). Cei ce nu pot să aibă la îndemîină scrierile lui Bastiat pot să găsească, cum am zis, raționamentele lui la Ioan Strat. Un om, zice Bastiat, se plimbă și găsește un diamant, n-a cheltuit nici o muncă și, cu toate acestea, are în mînă o valoare foarte mare. „Valoarea nu e, așadar, hotărîtă în acest caz nicidecum prin mărimea cheltuielilor de producție, ci numai prin dorința ce au unii oameni de a avea asemenea piatră scumpă”**. Exemplul cu diamantul este acel exemplu, purtător de biruință, cu care Bastiat a vrut să nimicească teoria valorii-muncă a lui Ricardo. Răspuns cu desăvîrșire lămurit în chestia diamantului ne va da numai teoria valorii din economia socială, teoria lui Marx, dar teoria lui Ricardo, cu toate că necompletă, ne dă un răspuns foarte lămurit.

Pentru a găsi diamante se cere muncă foarte mare. Claus e aplecat a crede că diamantele de obicei nu se plătesc nici cît s-ar cuveni pentru munca cheltuită cu dinsele. În Brazilia se caută diamante cu robi; cheltuielile sînt așa de mari încît căutarea de diamante nu se socoate ca o treabă bună. Asta se înțelege de la sine, altminteri neguțătorii europeni s-ar fi aruncat la asemenea treabă și ar fi scoborît prețurile. Prețul diamantelor se

* Se înțelege că se sfîșie de a lua astfel de exemple supărătoare, ei zic numai că toate interesele sînt armonice, lăsate în voia lor. Scoateți singuri încheierea!

** Vezi Ioan Strat, p. 238.

statornicește deci prin munca ce trebuie la găsirea lor. Dacă un rob găsește într-o zi diamante de 1 000 de franci și apoi două luni de zile nu găsește nimic, lucrul nu se schimbă, trebuie să se socoată munca mijlocie cheltuită pentru găsitul diamantelor*. Dacă, plimbîndu-mă, am găsit un diamant de 500 de galbeni, am găsit un lucru pentru a cărui scoatere acolo unde se caută diamante, de pildă în Brazilia, ar trebui o muncă de doi ani unui rob pînă să dea de dînsul. Cele spuse sînt atît de simple și de adevărate încît oricine va primi că, dacă munca și capitalul întrebuițate pentru găsirea diamantelor s-ar micșora, atunci și valoarea lor s-ar micșora și, dacă pentru aflarea unui kilogram de diamante ar trebui o zi, atunci și prețul acestui kilogram ar fi deopotrivă cu al unei zile de muncă. Dacă munca cheltuită pentru a face diamante din cărbuni ar fi deopotrivă cu cea cerută pentru a face cărămidă din lut, diamantele ar fi tot atît de ieftine cît și cărăizile. Prin urmare, valoarea diamantelor este în legătură cu munca trebuitoare pentru găsirea ori producerea lor. Dacă Bastiat ar sublinia faptul (cum face Ioan Strat, greșind împotriva profesorului său chiar) că diamantul n-a costat nimica pe cel ce l-a găsit, chiar dacă ar costa pe altcineva, care l-a produs, atunci am fi în drept a presupune la Bastiat tot atîta pricepere științifică cît la d-l Missir în pilda cu găina.

Dar de ce numaidecît, am întreba noi, exemplul cu diamantul? Despre orice lucru s-ar putea zice tot așa: merg pe uliță și găsesc o pălărie pentru a cărei producere au trebuit cheltuieli de 15 franci; o vînd'cu 15 franci, dar eu n-am cheltuit nici un minut cu producerea ei — prin urmare și de aici s-ar putea scoate frumoasa încheiere „că valoarea nu e determinată prin cheltuielile de producție, ci prin dorința oamenilor de a avea pălării”.

Apoi școala lui Ricardo niciodată n-a zis că valoarea lucrului se hotărăște prin munca celui ce vinde, ci a celui ce a produs. Economia socială însă a arătat că toată societatea burgheză se întemeiază pe faptul că cel ce vinde e altul decît cel ce produce, așa cel ce vinde pînza vinde pînza ce e produsă de lucrători, proprietarul — griul produs de țărani etc... Dar din aceasta nu urmează că e

* Munca mijlocie este un termen de-al lui Marx.

neadevărat că un cot de pînză care cuprinde o zi de lucru se vinde pe o bucată de argint care costă, de asemenea, o zi de lucru. E oare schimbat adevărul dacă a cheltuit munca Bran și de vîndut a vîndut Stan ? Toate aceste cugetări nu sînt așa de grele încît să nu fi putut veni în minte armoniștilor ; de aceea zicem că nu scriu greșit numai din neștiință, ci și din rea-**Aroință**, din interes de castă.

Credem că cititorii s-au luminat de ajuns în privința zvîncolirilor economiștilor burghezi și despre ura împotriva profesorului lor Ricardo.

Totuși ne simțim datori a mai spune cîteva cuvinte despre un economist cu mare nume care nu face parte din școala sus-numită, vorbim de Lavelaye. Emile de Lavelaye a scris o carte însemnată despre începutul proprietății primitive ; încheierile la care a ajuns se aseamănă mult cu ale socialiștilor. Socialiștii citau des cartea lui Lavelaye, dar Lavelaye e burghez, lucrează în jurnalele economiștilor francezi „L'Economiste”.

Voind, cum se vede, a se scuza de greșeala făcută cu scrierea unei cărți însemnate, în care n-a fost stăpînit decît de iubirea adevărului, de nepărtinirea științifică, a scris altă carte, *Le socialisme contemporain*, cu scopul de a combate socialismul. Aici s-a dovedit încă o dată că, oricît de învățat să fie un om, fie el nu numai Lavelaye, dar chiar și un Spencer ori un Darwin, cînd e stăpînit de interesele castei, în loc de nepărtinire științifică, omul acesta va da la iveală îndărătnicie și va scrie prostii. Altfădată vom vorbi de această carte, acum vom arăta numai dovezile aduse la Lavelaye împotriva teoriei valorii statornicite de Ricardo și Marx. Lavelaye zice că, odată primind teoria valorii lui Ricardo și Marx, toate urmările scoase de socialiști sînt adevărate. Marx te ține atunci într-un cerc de fier. Dar teoria valorii măsurate prin muncă nu este bună, și iată pentru ce, după d-sa. Să-l ascultăm.

„Iată faptele care dovedesc — zice Lavelaye — că valoarea nu este în proporțiune cu munca. Făcînd vînătoare, împușc o căprioară, dv. un iepure. Sînt produsul aceleiași munci, vor avea oare aceeași valoare ? Vai, nu : căprioara vă hrănește 5 zile, iepurele însă numai o zi ; valoarea unuia va fi de 5 ori mai mare decît a altuia. Butelca de vin «Château Laffitte» costă 15 franci, vinul ordinar va fi numai 1 franc și cu toate acestea tot atîta

muncă costă. Recolta strînsă pe un teren roditor are mai mare valoare decît cea de pe unul mai prost, deși a costat tot atîta muncă” *.

Cum vă place ? Și aceste lucruri se tipăresc ca critică la teoria lui Marx la 1883. Eu împușc o căprioară, dv. un iepure, dv. mîncăți însă cinci zile, și eu numai una, prin urmare aveți mai multă valoare de întrebuițare. Dar e vorba de valoare de schimb ! O oaie în munți costă 5 franci și o cutoară de trufe tot 5 ; cu carnea de oaie puteți trăi o săptămînă, cu trufele nici o zi. Și ce iese de aici ? Că valoarea lucrurilor nu stă în raport cu utilitatea lor, ci cu munca cheltuită pentru a le produce. Dacă aflarea unei cantități mici de trufe cere tot atîta muncă cît și creșterea unui vițel, atunci valoarea lor de schimb va fi aceeași ; așadar, exemplul întărește teoria lui Ricardo. Să presupunem însă că Lavelaye a greșit și că a voit să zică nu că o căprioară ne va hrăni 5 zile și iepurele numai o zi, dar că valoarea de schimb a căprioarei în piață va fi de 5 ori mai mare decît a iepurelui, deși amîndoi costă aceeași muncă.

Știm că teoria lui Ricardo are a face cu lucruri a căror producere poate să fie crescută după cerință, nu însă cu acelea care, cum zicea Ricardo, trag valoarea lor de la raritate, de la întîmplare etc. Prin urmare, ce fel de argument ne dă Lavelaye, care nu putea să nu știe rezerva lui Ricardo ? Dar exemplul lui Lavelaye nici atîta nu arată, pentru că este știut că dacă împușcarea căprioarelor ar fi ușoară și a becașinilor grea, atunci un becașin ar costa mai mult decît o căprioară, prin urmare și aici valoarea de schimb e în raport cu munca, nu însă și cu utilitatea. Despre vinul de la „Château Laffitte”, apoi Ricardo singur îl pune în categoria lucrurilor rare, asupra căroră nu se întinde teoria lui de valoare. Cît despre exemplul cu recolta, apoi aici nu se ține de d-sa în seamă renta. Știm că valoarea cerealelor e în proporție cu munca întrebuițată pentru producerea lor pe pămînturile cele mai puțin roditoare ; excedentul îl iau proprietarii pămînturilor mai bune, ca rentă.

Toate acestea le știe Lavelaye și iată de ce zice mai departe : „De netăgăduit este că munca e elementul esențial în valoare, dar în toate cazurile unde raritatea, adi-

* Vezi *Le socialisme contemporain*, p. 39—40.

că monopolul, se amestecă (și unde nu se amestecă?) munca numai e singurul element".

Prin urmare, munca nu e singurul element al valorii unde se amestecă raritatea, dar unde raritatea nu se amestecă acolo e singurul element munca. Iată dar, cuvînt cu cuvînt, cele zise de Ricardo. Lavelaye însă vrea să facă pe cititori a crede că combate pe Ricardo. Frumos de tot.

Dar Lavelaye merge și mai departe. Pe aceeași pagină zice : „In adevăr, valoarea vine de la utilitate". Iată deci ce vrea să zică a se tocmi la scris minciuni. în acest caz, Lavelaye nu mai face parte din nici o școală economică. E împotriva lui Ricardo, ca și în a lui Marx, împotriva lui Mill, ca și în a lui Bastiat, în contra d-lui I. Strat, ca și în a d-lui Missir.

în această privință avem puține de zis pentru că cititorul va găsi în orice carte de economie politică, a oricărei școli moderne, dovedită falsitatea acestei afirmări.

Dacă valoarea vine din utilitate, e în proporție cu utilitatea, cum se poate ca o bucătică de aur să aibă aceeași valoare de schimb cît o tonă de cărbuni ? Un rubin, tot atîta valoare cît o chilă de grîu ? Apoi poate oare să se asemeneze utilitatea unei chile de grîu cu [cea] a unei bucățele de aur ? Din grîu ne putem hrăni un an de zile. Dacă valoarea ar fi în proporție cu utilitatea, atunci un kilogram de aur ar avea mai puțină valoare decît o ba-niță de grîu. Că Lavelaye la utilitate mai adaugă și raritatea nu-l ajută deloc. Aurul nu e rar, dar se cere muncă foarte mare pentru a-l alege, iată de ce are valoare așa de mare.

„Dacă cineva • — zice Lavelaye — primește teoria valorii lui Ricardo-Marx, atunci e silit să primească toate concluziile lui Marx, atunci e ținut ca într-un cerc de fier".

Ca să scape din acest cerc de fier, Lavelaye susține că „în realitate valoarea vine de la utilitate". Vai de scăpare ! Repetăm aici : Nici unui om în lume, fie el nu numai Lavelaye, dar Aristotel, Newton ori Darwin, nu-i este îngăduit a sprijini neadevărul, și, cînd îl sprijină, adevărul, mai degrabă ori mai tîrziu, își răzbună făcînd de ris pe apărătorul minciunii.

Născocirea lui Lavelaye a fost cea din urmă din cele făcute împotriva teoriei lui Marx. Cartea lui Lavelaye a ieșit la 1883.

Am văzut, prin urmare, principalele argumente împotriva teoriei valorii — ale d-lui Missir, ale școlii franceze, ale lui Lavelaye — și știm acum ce temei trebuie să punem pe aceste argumente ! Să trecem acum la altă chestie, la care, de asemenea, economiștii burghezi au dat probe de voinicie.

Vom vorbi numai de două : de profit și de capital.

Am atins în urmă chestia profitului după Ricardo și școala franceză. Să explicăm și aici pricinile neînțelegerilor. Ricardo, cu obiectivitatea sa științifică, scoate profitul din muncă. în prețul lucrului, după Ricardo, se plătesc cantități de muncă, profitul însă iese de acolo că o parte din prețul cantităților de muncă rămîne ca profit în mîinile capitalului. Dacă lucrul se vinde cu 20 de franci, atunci bucata de 20 de franci înfățișează cantitățile de muncă cheltuită pentru producerea obiectului, și din acești douăzeci de franci ia o parte stăpînul ca profit și altă parte lucrătorul ca salariu. Cititorul vede ușor ce încheieri supărăcioase pentru burghezie pot fi scoase de aici. Mai întîi nu-i vine defel la socoteală să știe lucrătorul că profitul vine de la munca lui, fiindcă ridică nasul ; și al doilea, dacă valoarea lucrărilor se împarte în salariu și profit, apoi cînd se ridică partea ce vine lucrătorilor — salariul — cade aceea oare îi vine antreprenorului — profitul, și dimpotrivă. Prin urmare, aceste două categorii economice stau în proporție inversă, sînt antagoniste, de unde socialiștii, fără inimă, scot mulțime de încheieri despre dușmănia claselor, și atunci ce s-a făcut cu „perfecta armonie a intereselor lăsate în voia lor", unde s-au dus teoria serviciului și toată clădirea minci-noasă zidită cu atîta trudă ? Haidem să negăm și aceasta ! Nu. zic economiștii vulgari ai școlii franceze, profitul nu vine din muncă, profitul vine din tranzacțiuni și e plătit de consumatori. Dacă antreprenorul vine în piață și are un lucru de vînzare a cărui valoare în aur e de 20 de franci, atunci el nu va da lucrul cu 20, ci cu 25 ori 30, după cum este înălțimea profitului pe piață (le taux du profit). Plătind 25 de franci pe un lucru a cărui valoare e de 20, consumatorul plătește 5 franci ca profit antreprenorului, 20 de franci însă, care reprezintă cantități de muncă cuprinse în lucru, cheltuielile de producțiune, sînt plătite lucrătorilor. Prin urmare, lucrătorii primesc toată valoarea lucrului, profitul însă vine de la preț și e plătit de

consumatori. Astfel, prin această argumentare, școala burgheză a voit să scape de pretențiile proletariatului și de afirmările socialiștilor că interesele economice ale păturilor sociale numai armonice nu-s.

După aparență, această teorie e adevărată și se potrivește cu părerile publicului neluminat. Dar trebuie numai puțină băgare de seamă, puțină analiză pentru a vedea minciuna în toată goliciunea ei. Mai întâi, cum poate un lucru atât de real ca profitul să urmeze din tranzacțiuni, prin care lucrul trece numai de la unul la altul? Ciubotele cizmarului Stan, prin tranzacțiuni comerciale, se duc la croitorul Bran.

În schimb, ha na făcută de croitorul Bran, prin tranzacțiuni comerciale, ajunge la cizmarul Stan. Menirea tranzacțiunilor comerciale este, prin urmare, numai de a schimba locul lucrurilor. De unde dar din această schimbare să iasă acele mulțimi de bogății care alcătuiesc profitul?

Dar să presupunem pentru un moment că așa este cum zice școala vulgară a economiștilor. Stan * are o pereche de c'ubote în atelierul său, a căror valoare totală corespunde cu două zile de muncă ori cu o bucată de aur de 20 de franci, care și ea e produsă în două zile de lucru. După școala engleză, ciubotele se vor vinde cu 20 de franci, iar profitul antreprenorului va ieși de acolo că din acești 20 de franci, 15 spre exemplu, au fost plătiți lucrătorilor și 5 au rămas la stăpîn ca profit. După școala franceză lucrul stă altfel.

Dacă valoarea cizmelor din atelierul lui Stan e de 20 de franci, atunci d-l Stan va lua mai mult, de pildă 25 de franci dacă mărimea profitului în piață este de 25%; va lua 30 dacă mărimea va fi de 50%.

Să presupunem că-i așa. Să presupunem că Stan vinde cizmele cu 25 de franci, avînd profit 25%. După ce a vîndut cizmele, Stan se va duce să ia o haină și, găsind-o pe cea făcută de Bran (tot în două zile ca și cizmele) și a cărei valoare este tot de 20 de franci, va voi să o cumpere dînd 20 de franci; dar, după spusa economiștilor,

* Argumentarea următoare e luată după Marx. în general, e foarte greu a face o analiză cît de mică a afirmărilor burgheze fără a întrebuița analiza adîncă a lui Marx. Iată de ce socialiștii au drept[ate] cînd zic „teoria valorii de Marx”, căci el i-a dat totalitatea ce-i lipsea lui Ricardo.

Bran nu va da cu 20 de franci haina, va voi să aibă și el profit și, fiindcă am presupus profitul de 25%, Stan va trebui să dea cei 25 de franci luați de pe cizme. În sfîrșit, Stan a schimbat o pereche de cizme cu o haină și una și alta de aceeași valoare (două zile de lucru ori 20 de franci). Dar unde-i profitul? Dacă am crede pe economiști de-ai lui Say-Bastiat, atunci săracii de antreprenori și de capitaliști ar trebui să moară de foame.

Să facem acum o silință nefirească și să presupunem că Stan a înșelat pe Bran dîndu-i o valoare de 20 de franci și luînd una de 25 (și această presupunere trebuie să o facem nu în mod excepțional, ci [în] general, pentru că profitul e cam general). Acum sîntem în regulă, zic economiștii francezi, toate se explică. Stan a avut o valoare de 20 de franci și a luat de la Bran 25, cei 5 franci sînt profitul, care nu iese decît din tranzacțiuni și e plătit de cumpărători. Puțină răbdare, domnilor, și vom vedea cîtă dreptate aveți! Stan, zicem noi, a dat o valoare de 20 de franci și a luat de la Bran 25 de franc, înainte de tranzacțiunea comercială, Stan împreună cu Bran au avut o valoare de 45 de franci (20+25), după tranzacțiune, Stan și Bran n-au mai mult decît 45 de franci, tranzacțiunea n-a adăugat prin urmare nici un atom de valoare, și tot 45 de franci cîți erau înainte tot atîția au rămas și pe urmă, cu deosebire că mai înainte Stan avea 20 [de] franci și Bran 25, iar după tranzacțiune are Stan 25 [*de*] franci și Bran 20. Dar profitul unde-i dacă nu vine din muncă? Noi vedem că clasa antreprenorilor în general cîștigă; de unde? *

Luăm acum cea din urmă categorie economică despre care am vorbit — capitalul.

Capitalul e una din cele mai de căpetenie categorii ale economiei politice. John Stuart Mill are deplină dreptate cînd zice că cei care s-au deprins cu termenul „capital” în înțelesul științific al cuvîntului s-au descurcat de mulțime de prejudecii metafizice în economia politică. Școala clasică engleză, începînd de la Adam Smith, a definit capitalul astfel: „Capitalul sînt acele produse care slujesc pentru o producere viitoare”. După această definiție, hrana lucrătorilor va fi capital, hrana celor ce

* în articolul viitor, cititorii vor avea o explicare definitivă a teoriei profitului, cînd vom vorbi despre plusvaloarea lui Marx.

nu produc — nu. O casă locuită de lucrători va fi capital, una locuită de nelucrători — nu. Noi nu ne unim cu această definiție, și cititorii vor vedea ce definiție dăm noi capitalului când vom vorbi despre economia socială; dar, oricum, această definiție are oareșicare valoare științifică și cu cea economică politică tot poate să mai meargă, schiopătând, înainte.

Însă nici această definiție nu-i venea la socoteală școlii franceze. Mai întâi, după această definiție, capitalul nu este altceva decât produsul muncii menit a fi întrebuințat mai pe urmă la producere.

Capitalul să fie produsul muncii și tocmai cei ce muncesc n-au capital! Nu, definiția nil poate fi bună.

Al doilea, după definiția școlii clasice engleze, numai acele produse sînt capital care slujesc pentru o producere viitoare. Astfel dar hrana celor ce nu muncesc nu e capital. Adâncind chestiile economice, economiștii englezi, se înțelege, au ajuns la încheierea că ceea ce mai ales trebuie națiunii este capital în înțelesul științific și, prin urmare, și trecerea acelei părți a bogăției naționale care nu e capital la capital, prin urmare și trecerea, spre pildă, [a] hranei celor ce nu muncesc la cei ce muncesc, încheiere foarte supărăcioasă, ba supărăcioasă de tot! Și iată de ce economiștii de pe continent, și mai ales cei din Franția, încep a scoate fel de fel de definiții ca să mascheze lucrul.

După Bastiat, de pildă, „capitalul” e partea economisită din venit. Se înțelege că e cu neputință de a ține această definiție; alături sînt și altele. Ioan Strat zice că capital sînt toate lucrurile produse fără excepțiune.

Baudrillart, care a înțeles că această definiție poate să prefacă știința economică într-un manual de petrecere publică, primește definițiunea școlii engleze, dar zice astfel: „Această definiție ne pare cea mai bună: capitalul e acea parte din bogățiile create care slujește pentru a produce alte bogății, ori, ceea ce e tot una, un product economisit care slujește pentru producțiune”. A doua definiție pusă lingă cea dintîi e menită a încredința pe cititori că capitalul e economisit și, fiindcă numai capitaliștii sînt în stare să economisească (căci lucrătorii primesc numai strictul necesar), prin urmare ei trebuie să aibă și capital.

Fiecare definiție înlătură vreo obiecție supărătoare. Astfel, după definiția lui I. Strat, adică că toate lucrurile produse sînt capital, nu mai poate fi vorba de hrana trintorilor că nu ar fi capital. Dar rămâne de știut cum se face că aceia care produc totul, deci capitalul, tocmai ei nu-l au. Cu definiția lui Bastiat nu merge mai bine. Dar iată că s-a găsit un viteaz care s-a gândit: „Dacă e vorba de născocit, să născocim, cel puțin, cum se cade, nu cu dramul, ci cu chila”, și iată-l de dușcă ne spune: „Capitalul e totul: munca, inteligența, sănătatea, morala, educațiunea, gustul (păcat că n-a zis și virginitatea!)”. Numele acestui voinic este Dunoyer. Acum nu mai poate fi vorba de ce e capital, dar de ce nu este.

Școala engleză, care a fondat economia politică, zice că economia politică se ocupă cu legile producerii și împărțirii bogățiilor, iată sfera economiei politice. Dunoyer, introducînd în înțelesul cuvîntului capital, termen curat economic, înțelesurile de sănătate, inteligență, morală, educație etc., face din economia politică, totodată, și fiziologie, și psihologie, și etică etc. etc... și economia politică, ca știință specială, dispăre. Se înțelege că, nu numai din punctul de vedere al clasificării științelor, această născocire a lui Dunoyer e o absurditate. Absurditatea e așa de vădită că ar fi o ocară pentru cititori să ne mai oprim mult asupra ei. Vom arăta însă ce urmări priitoare se pot scoate din această teorie absurdă, urmări pentru care s-a și iscodit definiția. Dacă în înțelesul de capital intră și mintea și sănătatea, capitalul după înțelesul dat de școala engleză este numai o parte din capitalul după Dunoyer și lumea e umplută de capitaliști; despre neegalitatea averilor nici nu mai poate fi vorba. Toate celelalte definiții, orioit de greșite, tot se supuneau oareșicum cererii științifice ca să ne dea puțința de a compara — chiar definiția d-lui Strat, că capitalul e tot ce e produs de om, tot ne dă puțința de a compara felurite părți de capital. Dacă toate produsele omenirii alcătuiesc la un loc capitalul, se poate să fie într-o parte mai multe și în alta mai puține. La Dunoyer pierе și aceasta. Lucrătorul, proletarul se face nu numai capitalist, dar un fel de capitalist care n-are drept să se plîngă că e mai puțin bogat decât Rothschild. La cel dintîi bănat al proletarului, care moare de foame, despre nedreptate socială, că el, cel care muncește, moare de foame, iar

capitalistul, care nu face nimic, are milioane, Dunoyer îi răspunde : „Apoi bine, dragă, te plîngi fiindcă n-ai aflat, se vede, ce înseamnă «capital» în economia politică. Stăpînul tău are milioane, dar e trîndav, prost, s'ab, stricat, tu însă ești muncitor moral, sănătos, deștept, și < aceste sînt capitaluri. De unde urmează că milioanele nu-s un capital mai mare decît moralitatea etc. și, prin urmare, se poate să fii tu capitalist mai mare decît milionarul".

Nu ne vom opri la această scamatorie, vom spune numai că această prostie n-a prea plăcut economiștilor francezi și, după cîteva complimente lui Dunoyer (corb la corb nu scoate ochii), nu primesc însă necondiționat această definiție ; lucrul e prea caraghios, prea miroase a șarlatanie *. Noi am vorbit atît de pe scurt cît ne-a îngăduit locul ce ne-am hotărît pentru răspuns la întrebarea ce ne-am pus : de unde vine că economia politică burgheză modernă neagă mai toată analiza făcută de dascălii ei cei mari, ca Petty, Stewart, West, Smith, Ricardo, John Stuart Mill etc... Am dovedit, prin puține exemple, că economia politică a armoniștilor francezi nu-i decît o încercare deznădăjduită pentru a apăra pe capitaliști, o falsificare a tot ce i-a stat în drum.

Studiul nostru nu-i complet, căci pentru a descurca tot caleidoscopul minciunilor avocaților burgheziei ar trebui volume, dar și ceea ce am zis este de ajuns pentru ca cititorul să-și facă idee despre seriozitatea acestei

* D-l Ștefănescu face excepție și e din aceia care primesc toate caraghioslicurile lui Dunoyer fără rezervă. „Am subliniat — zice d-sa (în nemuritorul articol din *Telegraful* de la 29 noiembrie 1883) — cuvîntul de --capital» ca să-l înțelegem în sensul economic, pentru ca să nu ni se răspundă că Ricardo nu vorbește de capitaliști propriu-zisi, ci de muncitori : munca, brațele, educațiunea, morala sînt în înțelesul economic si modern (? ! !) capitaluri". D-l Ștefănescu e' așa de încîntat că cunoaște pe Dunoyer încît într-un articol nou, și mai... decît cel dintîi (îi vom răspunde altă dată), sfătuiește pe directorul acestei reviste să citească pe Dunoyer dacă nu l-a citit, iar de l-a citit să-l mai citească o dată. Prea puțin, d-le Ștefănescu, noi credem că ar trebui de învățat pe de rost, ca *Tatăl nostru*, și, sculîndu-ne din somn, să tot zicem în fiecare zi : „Capitalul în accepțiunea economică este : munca, brațele, sănătatea, morala, mintea, prostia". (Și prostia să o pui, d-le Ștefănescu, pentru că mintea si prostia sînt lucruri relative. Pentru dv. Dunoyer strălucește prin minte, pentru noi prin boscării și șarlatanii.)

școli, care e doamnă la noi și care aduce dovezi împotriva socialismului din punctul de vedere economic.

În numărul viitor vom trece la expunerea teoriilor lui Marx la economia socială și pe urmă vom avea destul material pentru a începe a arăta socialismul științific modern. Vom stărui să fie cît se poate de lămurit și de scurt.

Trecînd la analiza făcută fenomenelor economice de către școala socială, trebuie înainte de toate să arătăm deosebirea de căpetenie între economia burgheză și cea socială. În urmă am arătat cum o parte din economiștii burghezi, și anume școala franceză, stăruiesc a întuneca analiza fenomenelor economice făcută de dascălii școlii. Am arătat că această falsificare este făcută cu scop de a masca niște încheieri supărăcioase pentru clasa domitoare de acuma, adică pentru burghezie. Această mascare este deosebirea între școala clasică burgheză și cea nouă, încolo se înțeleg, fondul este tot același.

Care este acest fond ?

Fondul tuturor școlilor economice burgheze este următorul : susțin că întocmirea economică astăzi în ființă este cel din urmă cuvînt al dezvoltării omenești, susțin că principiile ce stau la temelia organizării economice de acuma sînt cele mai sănătoase și singure bune pentru organizarea societății și că, dacă este încă cîte ceva rău, apoi tocmai de acolo vine că nu se lasă mers slobod tuturor principiilor economice burgheze.

Care sînt dară aceste principii, care este fondul organizațiunii economice de astăzi ?

Am pomenit despre fundamentul organizațiunii economice de astăzi. Economia politică se ocupă cu două părți ale vieții economice : cu *producțiunea* și cu *distribuțiunea* *.

Producțiunea se face în societatea de acuma prin gospodării individuale. A doua trăsătură caracteristică a producțiunii de astăzi este salariatul, adică producțiunea cu muncă plătită.

* Mai e și *consumațiunea*, dar pentru noi acuma această parte n-are însemnătate.

În privința distribuțiunii, apoi bogățiile produse se distribuie în trei părți : în rentă, capital și muncă ; între rentieri, capitaliști și muncitori. Relațiunile oamenilor în astfel de societate, din punctul de vedere economic, se fac prin schimbul mărfurilor. Schimbul, vrea să zică, este acel factor economic care pune pe oameni în relație unul cu altul. Schimbul între oameni poate să se facă în felurite chipuri și în cursul veacurilor a luat forme felurite. Schimbul în societatea de astăzi se caracterizează prin aceea că se face prin concurență liberă. Am văzut în urmă ce vrea să zică concurență în privința schimbului de mărfuri și, totodată, am văzut că concurența cârmuiește și relațiile între stăpîni și lucrători, hotărînd prețul muncii. Prin urmare concurența este rezultatul de căpetenie al relațiilor economice de astăzi. Dar ce mă face să concurez cu concetățeanul meu, ce mă face să cer mai scump pe lucru decît valoarea lui, ce face pe potrivnicul meu să dea mai puțin, așa că, „la urma urmei”, mă face pe mine lucrător să cer mai mult și ce face pe stăpîn să dea mai puțin ? Văzut lucru că interesul personal, interesul egoist. Prin urmare, adevăratul motiv al concurenței este egoismul, și egoismul e factorul ce cârmuiește relațiile economice ale omenirii.

Acestea sînt, în cîteva cuvinte, trăsăturile generale ale organizației economice burgheze date chiar de burghezi. Adam Smith, capul și dascălul recunoscut al economiei burgheze, numește asemenea organizație : firească, unică, rațională. Prin urmare, organizația actuală nu este o stare prin care trece omenirea, după cum a trecut prin multe alte organizări, ci această organizare este firească și absolută. Metoda întrebuintată de școala burgheză este a tuturor absolutiștilor (în știință), metoda deductivă. Dar metoda deductivă, cum a arătat atît de bine John Stuart Mill în logica sa, este bună numai pentru acele științe care pot să pună niște premise axiomale, despre adevărul cărora nu poate să fie nici o îndoială. Astfel, matematicile pot să facă deducțiuni întemeindu-se pe axiome ca : *două cantități egale cu a treia sînt egale și între sine, ori partea este mai mică decît întregul din care se ia.*

Dar științele economico-sociale sînt departe de a avea astfel de axiome și cu atîta mai puțin poate să fie axiomă că *organizația actuală este cel din urmă cuvînt al pro-*

pășirii omeneshi. Se înțelege dar la ce greșeli, la ce deduceri false trebuie să ajungă economia burgheză (vorbim de știința burgheză clasică, de școala engleză ; de boscăriile unor Dunoyer-Bastiat nu mai este de vorbit) după ce pune ca punct de pornire asemenea axiomă.

Economia socială se deosebește prin metoda științifică în totul de cea burgheză. În economia socială se întrebuintează metoda inductivă. Nepunînd premise după placul său, ea studiază faptele istorice și din ele scoate deduceri. Gînd vom vorbi, în a treia parte a articolelor noastre, despre socialismul propriu-zis, atunci se va lămurii cum a ieșit organizația de acuma din cele trecute și de unde vine punctul de vedere atît de greșit al economiei burgheze ; acolo se va lămurii și partea morală și filozofică a organizării actuale ; aici, în partea aceasta, vom analiza categoriile economice mai însemnate din punctul de vedere al economiei sociale, și analiza de față ne va arăta sub forma ei adevărată organizarea actuală a societății.

Să începem cu „valoarea”. Noi am văzut furia cu oare se azvîrlă fel de fel de voinici asupra lui Ricardo pentru definiția ce a dat „valorii”. În adevăr, sînt cîteva obiecții la care teoria lui Ricardo nu ne poate da răspuns. Să luăm, de pildă, timpul crizelor comerciale, cînd mulțime de mărfuri se vînd pe nimica toată din cauza crizei. Cum, va zice producătorul, eu am cheltuit atîta muncă pentru producerea bumbacului (crizele de bumbac sînt foarte dese) și acuma trebuie să dau pe a zecea parte din munca cheltuită ? Unde e dar adevărul că lucrurile se schimbă după munca ce cuprind ?

Să luăm alt exemplu. Am lucrat un an și am produs 100 de pălării de modă, dar, iată, s-a schimbat moda, și nimeni nu-mi dă pe pălării nici un ban, nici un product de o zi de muncă, nu de un an.

La aceste întrebări, teoria lui Ricardo, în adevăr, nu poate da răspuns. Pricina e foarte simplă. Ricardo, ca toată școala burgheză, n-a băgat în seamă mediile sociale. Este adevărat că „valoarea” se definește prin muncă ? Într-o comună primitivă, unde un om, făcînd o masă mai mult decît îi trebuie, o schimbă pe o haină a vecinului ori a unui om-din comuna vecină, acest schimb se face prin socoteala muncii cită cuprind masa și haina. Munca aceasta e o muncă individuală. În această comună, defi-

niția lui Ricardo ar fi cu totul adevărată, dar acolo nu pot avea loc nici obiecția cu criza, nici cea cu schimbarea modei, cel puțin nu ca ceva obișnuit. Asemenea stare de lucruri, când fiecare făcea valori de întrebuințare pentru sine și numai ce prisosea schimba, prefăcea în valoare de schimb, asemenea stare de lucruri de mult nu mai este în societățile europene. Ceea ce caracterizează epoca noastră este cu totul dimpotrivă : fiecare produce lucruri ce trebuie altora, valori de întrebuințare pentru alții. Astfel, producătorii de lacăte de la Manchester fac lacăte nu pentru întrebuințarea lor, ci pentru alții, spre pildă, pentru țesătorii din Belgia, care fac țesături pentru lăcătușii din Manchester. Producătorul de astăzi nici nu știe măcar pentru cine lucrează, lucrează pentru piața universală*, pentru toți, și toți lucrează pentru dînsul. Deci ceea ce se întrupează în marfă, ceea ce se cristalizează în lucrul produs nu este munca individuală a lui Stan ori a lui Bran, ci muncă în general, muncă omenească abstractă. Măsura cantității de muncă prin timpul întrebuințat se face nu prin timpul întrebuințat de un individ, ci prin timpul social, prin urmare valoarea unui lucru se hotărăște prin cantitatea de muncă socială ce cuprinde, prin cantitatea de muncă socialmente trebuitoare pentru producerea lui. Lui Stan poate că i-a trebuit pentru a face o masă cinci zile, dar dacă în societatea în care trăiește Stan astfel de masă poate fi făcută în două zile, apoi masa va cuprinde două zile de muncă socială, deși Stan a cheltuit cinci zile de muncă individuală, și valoarea mesei va fi de două zile după munca socială, dar nu după cea individuală.

Munca omenească în general, munca abstractă omenească, timpul socialmente trebuitor pentru producere, din punctul de vedere al valorii, au o personificare a lor, o ființă proprie, banii. Un lucru dar, pentru a arăta că are într-însul atîta și atîta muncă omenească socialmente trebuitoare, trebuie să facă un salt mortal în bani, care vor arăta dacă are obiectul într-însul muncă socialmente trebuitoare și cită anume.

* Atragem încă o dată luarea-aminte că vorbim de țările cu industrie dezvoltată, de țările unde, prin urmare, s-au realizat mai mult principiile burgheze.

Dacă luăm acuma obiecțiunile cu criza, cu schimbarea modei etc., toate se dezleagă foarte ușor. Și, în adevăr, ce este criza industrială ? Producerea mai multor mărfuri decît are trebuință societatea. Dacă, spre exemplu, societatea are trebuință de 1 000 de pălării și pălărierul a produs 3 000, apoi muncă individuală s-a cheltuit multă, dar muncă socială se va cuprinde în 3 000 de pălării cît s-ar fi cuprins în 1 000.

Cînd pălărierul a lucrat un an pentru pălării, oare au ieșit din modă, a cheltuit muncă individuală multă, dar socială nu cuprinde marfa lui deloc, de aceea nici nu poate face saltul mortal în bani. Dar ce-mi pasă mie, va zice pălărierul, ce vină am eu dacă s-a schimbat moda ; cînd am început să lucrez, am lucrat după modă, vina mea e că s-a schimbat ? ori cine ne-a spus nouă, pălărierilor, să nu facem atîtea pălării, de unde puteam noi ști cîte pălării trebuie pe piața universală ? Ei, cititorule, asta e altă treabă, asta e tocmai una din cele mai mari bube ale societății de acuma, și cel dintîi pas către analiză a scos cititorului un strigăt împotriva nedreptății, ce va face mai încolo ? Ai răbdare, cititorule, și vei vedea tot mai limpede cît e de minunată organizația economică de astăzi.

Acuma însă rugăm pe cititor să aibă în vedere definiția valorii care este a celui mai genial din întemeietorii economiei sociale, a lui Karl Marx. Valoarea unei mărfi este deci munca mijlociu trebuitoare pentru producerea mărfii. Dacă haina e făcută în două zile și după ce s-a gătit s-a născocit o mașină cu care aceeași haină poate să fie făcută într-o zi, valoarea hainei făcute va fi tot de o zi de lucru, pentru că acesta e timpul socialmente trebuitor pentru producerea ei.

A doua îndreptare introdusă de Marx în teoria valorii lui Ricardo este în privința muncii simple și calificate. În adevăr, se știe că un ceas de muncă al unui giuvaergiu se schimbă, de pildă, pe două ceasuri din munca stolerului. Marx a introdus formula că munca calificată e egală cu munca simplă înmulțită cu un număr. Astfel, un ceas din munca inginerului poate să fie deopotrivă cu cinci ceasuri de muncă simplă, adică cu $1 \times 5 = 5$. Acest lucru este însă de o însemnătate mai mică, pentru că

într-o societate niciodată nu s-a hotărît bine care munci sînt calificate și care simple și de multe ori își schimbă locul.

Rugăm pe cititor să țină în minte definiția „valorii” după Marx, care în adevăr poate să ne mîntuie de cele mai pernicioase erori din economia politică : *Valoarea unei mărji este cantitatea de muncă socialmente trebuitoare pentru producerea acestei mărji.*

Să trecem acum la altă categorie economică, a cărei înțelegere este poate și mai însemnată decît „valoarea”, și anume la „capital”.

Ce este capital ? Să lăsăm la o parte vitejiile falsificatorilor științei, ca Dunoyer, și să vedem cît e de adevărată definiția școlii Smith-Ricardo-Mill. „*Capital* — zice școala engleză — *sînt produsele care slujesc pentru producere viitoare*”. Dar de unde se iau aceste produse ? Cad ele din cer ? Nu, ci sînt produsul muncii anterioare, prin urmare *capital este muncă anterioară strînsă care slujește pentru producere nouă*. În articolul *Muncă plătită și capital*, tipărit în *Rheinische-Zeitung* * la 1849, Marx, cu mare spirit, pune în fața definiției capitalului de către școala burgheză următorul exemplu :

„Ce este un negru rob” — „este un om de rasă neagră”. Această definiție este tot așa de bună ca și a economiștilor. „Nu — zice Marx —, negrul este negru și numai în condițiuni sociale cu totul speciale se face rob. Mașina de țesut este mașină de țesut și numai în condițiuni speciale se face capital”²⁸.

Dacă nu sînt aceste condiții, mașina nu va fi capital, cum și aurul nu va fi bani, decît în anumite condițiuni date. Fără aceste condiții, aurul va fi metal, dar nu monedă, bani.

Greșeala ce face școala burgheză și aici este din pricină că nu ține socoteală de istorie, dă definiții absolute, care n-au nimic a face cu relațiunile reale între oameni.

În adevăr, după definiția economiștilor, bastonul ascuțit al omului primitiv este capital, căci îi slujește pentru a omorî o pasăre ori a scutura poame din copaci și pentru că este *muncă anterioară strînsă pentru producere*

* (Neue Rheinische-Zeitung).

nouă. Absurditatea e vădită. Dar dacă s-ar găsi unii care, călcînd rațiunea, ar zice că bastonul e capital, apoi puțină băgare de seamă ne va arăta că bastonul ascuțit, oricîtă muncă va fi costat, nu e capital. Unul din semnele cele mai de căpetenie ale capitalului e că el e productiv, face pui, cum zice Marx, capitalul dă venit. Dar ce venit putea da bastonul pentru sălbatic ? Cum putea această unealtă de muncă anterioară să aducă sălbaticului rentă ? Iar aducerea rentei și a profitului este semnul cel mai caracteristic al capitalului.

Să luăm alt exemplu, care ne va lămuri și mai bine greșeala acestei definiții. Să luăm societățile vechi, în care producțiunea era întemeiată pe robie. Acolo robul era alături de plugul, de mașina, de boul, instrument de muncă. Tot așa ca și boul făcea parte din capital, prin urmare acolo în „capital” se cuprindea și producătorul. La noi însă, producătorul este muncitor liber și nu face parte din capital. Toată forma producțiunii s-a schimbat, dar definiția capitalului dată de economiști este atît de generală, atît de nehotărîtă, așa de puțin reflectează adevăratul caracter al relațiunilor economice între oameni că e deopotrivă bună pentru două forme de producțiune așa de deosebite ca robia și salariatul.

Definițiunea economiștilor în privința aceasta seamănă cu următoarea : „*Ce este soldat ? Soldatul e un om ?*”. Dar om e și neguțătorul, și boierul, și ministrul, și regele. Prin acest răspuns nu ni s-a răspuns nimica. Că e om, știm și noi, voim să aflăm însă care sînt condițiile speciale ce fac din om soldat. Știm foarte bine despre capital că e alcătuit din produse ale muncii, voim însă să ni se spună ce condiții istorico-sociale fac din aceste produse capital. Pentru a avea deci o definiție a capitalului, trebuie să cunoaștem condițiunile în care se creează capital și, fiindcă corpul capitalului este din produse, apoi trebuie să știm în ce condiții se fac produse în societatea noastră și rolul ce-l joacă capitalul în producțiune. Această analiză ne va deschide porțile celor mai intime părți ale relațiunilor economice moderne. Pentru a ne lămuri asupra modului de producțiune în timpurile noastre, să apucăm la cercetare pasul cel dintîi, cînd se începe producțiunea, acel moment cînd capitalistul, înar-

mat cu capitalul său *, vine în piață să caute muncă care să-i pună în mișcare capitalul.

Aici în piață, capitalistul găsește, între multe alte mărfi, și o marfă foarte ciudată, care se numește muncă omenească. Am văzut că munca omenească e în timpul de față marfă. Ca marfă ea e supusă tuturor legilor care cîrmuiesc în general schimbul mărfurilor. Astfel, „valoarea” mărfii este cheltuiala trebuitoare pentru a o produce, valoarea muncii este tot cheltuiala trebuitoare pentru producerea ei, adică acea cheltuială care e numai-decât trebuitoare pentru muncitor ca să poată trăi și a-și înmulți neamul. Asemenea am văzut că prețul mărfii atîrnă de la concurență, de la ofertă și cerere; dacă se oferă mai multe mărfuri decît se cer, prețul mărfurilor cade sub valoare, adică sub cheltuielile de producție, dacă se oferă mai puține mărfuri decît se cer, atunci prețul se ridică mai presus decît valoarea lor. Astfel e și cu această marfă ciudată — munca. Și ea, ca și orice marfă, e supusă legii concurenței, legii ofertei și cererii. Dacă în piață este mai multă marfă-muncă decît se cere, dacă brațele sînt mai numeroase și cumpărătorii cer mai puține, atunci prețul mărfii (salariul) cade sub „valoarea” mărfii, adică e mai mic decît strictul trebuincios pentru ținerea vieții; 'în cazul de puțină ofertă și mare cerere, e mai mare decît strictul trebuincios. Capitalistul, înfățișîndu-se în piață pentru a cumpăra munca, nu va fi unul singur, vor fi și alți capitaliști care vor voi să cumpere, prin urmare ei între ei își vor face concurență. De altă parte, nu e un singur muncitor, ci mai mulți care vor să vîndă unica marfă ce au, adică munca, prin urmare și aceștia își vor face concurență între ei, scoborînd prețul muncii. Din toate acestea vor ieși pentru muncitori, să presupunem, 4 franci pe zi. După ce tocmeala s-a făcut, capitalistul nostru, de pildă un fabricant de pînză de bumbac, va lua pe muncitorul Stan și-l va duce la fabrică, unde marfa lui Stan trebuie să fie consumată, ca orișicare altă marfă cumpărată. În fabrică Stan se pune pe muncă și, să presupunem, lucrează de-a rîndul 6 ceasuri. În aceste 6 ceasuri, să presupunem că Stan a făcut următoarea

* Luăm aicea de exemplu un capitalist fabricant și niște muncitori de fabrică. Se înțelege că tot atîta va fi dacă vom lua un proprietar de pămînt și un muncitor agricol.

treabă. I s-a dat o cîtîime de bumbac brut (nelucrat) în valoare de 20 de franci, pe care a prefăcut-o într-o pînză de 25 de franci. Să presupunem încă că, în timpul muncii, cu mașina cu care lucra Stan, cărbunii, untdelemnul pentru uns etc... s-a cheltuit de un franc.

Să vedem rezultatul. Stan are în mină o bucată de pînză care valorează 25 de franci. În această pînză s-au transportat din valoarea veche a bumbacului brut, din mașină, cărbuni etc. 21 de franci. Acești 21 de franci sînt, în bucata de pînză, bumbac, mașină, cărbuni degnizați, nu-s valoare nouă. Stan n-a produs, prin urmare, nici un pic de valoare cînd e vorba de acești 21 de franci, care sînt ai capitalistului pe drept*. Rămîn încă în pînză 4 franci, adică $25 - 21 = 4$ franci. Aceștia sînt valoarea nouă adăugată de Stan la cea veche (a bumbacului, a mașinii etc.), adică la capital. Acești 4 franci sînt produși de Stan. Am spus că Stan a luat de la capitalist 4 franci, pînă acuma schimbul între Stan și capitalist este drept. Stan a luat 4 franci și a dat iar 4. Dar capitalistul știe că cu dreptate nu se face mămăligă și nu e mulțumit defel, vrea profit. De unde însă să-l ia? Vînzînd bucata de bumbac, cum am văzut, nu va putea lua mai mult decît 25 de franci (vorbim în general), și dacă, voind profit, va raționa cu fabricantul de mătase că nu cîștigă nimic și va cere o bucată de mătase în valoare de 30 de franci pentru cea de 25 de bumbac, atunci fabricantul de mătase nu va putea să îndeplinească gustul celui de bumbac, pentru că și el a tocmit pe Bran, care în 6 ceasuri, luînd 4 franci, i-a prefăcut 21 de franci de valoare veche în 25. Prin urmare, amîndoi fabricanții nu s-ar alege cu nici un profit, capitalul n-ar face pui. Treaba ar fi grea de tot dacă marfa-mtrncă nu s^ar deosebi de celelalte; dar, spre fericirea capitaliștilor, ea se deosebește foarte mult și e în stare a produce mai mult decît costă, a da mai mult decît primește.

Stan în 6 ceasuri a întors capitalistului o valoare deopotrivă cu cei 4 franci ce a luat. Dar Stan mai e în stare să lucreze încă 6 ceasuri, prefăcînd astfel încă un capital de 21 de franci în 25. Acuma într-o zi Stan a prefăcut

* Noi facem o plăcere economiștilor și presupunem, pentru acuma, că capitalul capitalistului nostru e rezultatul muncii lui, rezultatul înfrînării, mai departe vom vedea ce fel de înfrinare este aceasta.

un capital de 42 de franci în unul de 50, adică în 12 ceasuri a adaus 8 franci la unul de 42, adică în 12 ceasuri a adaus 8 franci la valoarea cea veche a capitalului. Acuma capitalistul are mai mult decât a avut, capitalul i s-a înmulțit, s-a făcut mai mare. Dar de unde vine această înmulțire? E acuma limpede de văzut. Stan a lucrat 6 ceasuri, în aceste 6 ceasuri a produs un echivalent cu ce a luat de la capitalist, în aceste ceasuri a lucrat pentru sine, pentru aceste 6 ceasuri i s-a plătit rodul muncii; în a doua parte a zilei a lucrat iar 6 ceasuri pentru capitalist, gratis, fără plată. Iată dar că începe să ni se facă lumină asupra caracterului capitalistului. Din puține cuvinte zise, aici urmează mai întâi două lucruri: 1) că capitalul trebuie să fie hrănit prin muncă, trebuie să fie înmulțit ca să răspundă caracterului său de „capital”, 2) că înmulțirea capitalului se face prin muncă neplătită.

Dar, va zice cititorul, cine pune pe Stan, cine îl nevoiește să lucreze pentru capitalist 6 ceasuri gratis, de ce nu lucrează pentru sine toate cele 12 ceasuri; nu-i rob, îi om slobod, cine îl face să se tocmească la capitalist?

Cine îl face? Aici e toată buba și aici ni se deslușește cea mai de frunte parte a caracterului capitalului. E adevărat că legile nu-l silesc să lucreze la capitalistul nostru, dar în societatea noastră pentru a munci trebuie capital. Munca cu miinile, munca individuală nu poate să țină luptă cu munca *colectivă*, care se face în fabrica capitalistului. Stan dară, pentru a munci, are nevoie de capital și, neavîndu-l, e silit sub amenințare de moarte (liberă) de foame să intre la capitalist și să muncească o parte din zi pentru sine și o parte pentru capitalist gratis. Deci *capitalul silește pe muncitor să lucreze o parte din zi gratis, pentru capitalist. Capitalul este dar puterea prin care o parte a omenirii stăpînește economicește pe cealaltă.*

Astfel, una după alta ies la lumină părțile de căpetenie ale caracterului capitalului, care în definiția economiștilor burghezi ne pare de tot nevinovat și nesu-părăcios.

Să ne întoarcem iar la Stan al nostru, care lucrează în fabrica capitalistului. Cum am văzut, cele dintîi 6 ceasuri Stan a lucrat pentru a produce un echivalent de valoare cu ce a primit de la capitalist. Aceste 6 ceasuri

înfățișează munca trebuitoare, a doua parte a zilei, cele 6 ceasuri în care Stan lucrează gratis, înfățișează „munca de prisos”. Producerea celor dintîi 6 ceasuri **o numește Marx valoare necesară, pe a celorlalte plusvaloare** (plus-value, *Mehrwerth*) ori supravaloare.

Plusvaloarea este deci acea parte a productului muncii de o zi care rămîne neplătită. Această plusvaloare înmulțind-o cu numărul zilelor de muncă într-un an, vom avea plusvaloarea pe un an etc.

Să vedem acuma în ce relație stă plusvaloarea cu valoarea ori munca necesară cu munca de prisos (plus-valoarea urmează din supramuncă ori munca de prisos).

Să luăm exemplul nostru cu Stan, care lucrează, cum am presupus, 12 ceasuri, 6 muncă necesară și 6 supra-muncă.

Cum poate să se mărească „plusvaloarea”? Firește numai atunci cînd din 12 ceasuri de muncă, în **loc** de 6 ceasuri, se vor întrebuița 8 pentru producerea plus-valorii. Dar atunci pentru munca trebuitoare rămîn numai 4 ceasuri, s-a micșorat. Prin urmare cînd se mărește plusvaloarea, valoarea necesară se micșorează. De asemenea, valoarea necesară poate să se mărească cînd din 12 se întrebuițează pentru producerea ei mai mult de 6 ceasuri, dar atunci va rămînea mai puțin pentru **plus**-valoare. Prin urmare valoarea necesară și plusvaloarea stau în astfel de relație încît cu cît crește una cu atîta scade cealaltă și viceversa. Interesul capitalistului este să fie plusvaloarea cît se poate mai mare și valoarea necesară mai mică, interesul lucrătorului e tocmai **dim**-potrivă. Prin urmare, chiar de aici se vede că interesele capitaliștilor sînt antagonice cu ale muncitorilor.

Înainte de a urma cu analiza „plusvalorii”, **vom da** aici un exemplu din viața reală care e menit să **ne ex**-plice vădit ce este plusvaloarea, rolul ei în **viața econo**-mică, rolul ei în formarea capitalului etc. Acest exemplu ne va pune în relief și caracterul capitalului. De aceea, cu tot dinadinsul cerem luarea-aminte a cititorilor noștri.

Să luăm, de **pildă, o marfă oarecare, să presupunem** o bucată de **stofă de lînă de 100 de coți**. Să cercetăm toate întâmplările **acestei bucăți de lînă**. Ca **punct de** plecare să **luăm timpul cînd fabricantul vine în piață și** tocmește **pe Stan și pe alți tovarăși de-ai lui la fabri-**

ca sa. Aici, după exemplul nostru, ziua de muncă este de 12 ceasuri, din care în cele dintâi 6 ceasuri muncitorii produc valoarea necesară, adică salariul de 4 franci, în celelalte 6 ceasuri produc plusvaloare de 4 franci. Vra să zică, în totul fiecare produce valoare de 8 franci pe zi. Venind la fabrică, capitalistul pune 5 muncitori să țeară acea bucată de stofă de 100 de coți, despre care am pomenit, le dă materialul brut, adică lână, în valoare de 100 de franci, și îi pune să țeară. Să presupunem că muncitorii fac bucata de stofă în două zile; m aceste două zile, uzarea mașinii, cărbuni etc. pentru bucata de stofă ajung la 20 de franci. Să vedem acumă cât va fi valoarea celor 100 de coți.

Mai întâi în această bucată a fost transformată o valoare veche în formă de lână, de 100 de franci, pe urmă o valoare veche în formă de mașină, cărbuni, de 20 de franci. Prin' urmare bucata cuprinde de 120 de franci valoare veche. Valoare nouă a adăugat fiecare lucrător câte 8 franci pe zi, de câte 12 ceasuri ori câte 16 în cele două zile. Cei 5 lucrători au vîrit deci în lână de 80 de franci valoare nouă ($16 \times 5 = 80$). Valoarea stofei va fi $120 + 80 = 200$ de franci. Pe capitalist însă îl costă 120 franci valoarea veche și 40 de franci salariul lucrătorilor pe două zile, câte 4 pe zi ($8 \times 5 = 40$), deci 160 de franci. Vmzînd, va avea o plusvaloare de 40 de franci. Să presupunem acumă, pentru a face exemplul și mai complicat, că capitalul nu e al capitalistului. Lîna va costa tot 100 de franci; dacă capitalul e al fabricantului ori al bancherului, 5 muncitori tot două zile vor întrebuița pentru lucru. Prin urmare valoarea stofei tot 200 de franci va fi. Dar de unde va plăti fabricantul procentele, care pentru capitalul de 120 de franci (lîna, mașina etc.) a 10% se urcă la 12 franci? Firește că nu de la lîna nelucrată ori de la mașină, pentru că acestea înfățișează capitalul, valoarea veche, care trebuie să iasă iar în stofă integral, nu poate, de asemenea, să plătească din acei 40 de franci ce-i iau muncitorii ca salariu, prin urmare poate plăti, și chiar plătește, din cei 40 de franci ai „plusvalorii” care-i vin gratis. Așa că plusvaloarea se împarte în 12 franci pentru bancheri și 28 pentru fabricant. Vedem aici un lucru asupra căruia atragem luarea-aminte a cititorilor noștri: *nu numai capitalul industrial, dar și cel bancheresc se hrănește, se înmulțește tot din „plus-*

valoare”, tot din munca de prisos, pe deasupra, tot din munca neplătită.

Se știe că mărfurile se expediază prin comptuare deosebite, ale expeditorilor. Aici toată treaba se face de muncitori, fie cu mîinile, fie scriitori, iar stăpînul, ca și fabricantul, oprește o plusvaloare pentru capital și risc. Vom vedea în curînd ce risc au capitaliștii.

Să ne întoarcem acumă la bucata de stofă. Să presupunem că e lucrată în Londra, dar capitalistul vrea s-o vîndă în București. Pentru aceasta trebuie împachetată, făcut fracht și, în sfîrșit, dusă în spinare ori cu căruța la malul Tamisei și pusă în vaporul care pleacă la Galați. Aceste munci vor adăuga stofei o valoare de 20 de franci. Dar expeditorul va plăti oare toți acești 20 de franci muncitorilor. Nu, le va da 10 franci, însă [10] îi vor rămînea lui, aceasta e o nouă „plusvaloare”. Dacă muncitorul ce a dus coletul în spate ar fi cerut mai mult, expeditorul ar fi căutat și găsit altul, muncitorul însă are nevoie de mîncare, și concurența tovarășilor îl silește să se supună capitalistului expeditor. Acumă coletul pus în vapor are valoarea de 220 de franci. Transportul de la Londra la Galați îi va adăuga încă o valoare de 60 de franci, să presupunem. Această valoare nouă îi va fi adăugată de muncitorii de pe vapor, începînd cu căpitanul și mecanicul și sfîrșind cu marinarii de rînd. Toți acești 60 de franci vor fi oare valoare nouă? Nu. O parte din ei va fi valoare veche: uzura vaporului, cărbunii și untdelemnul etc., să presupunem 20 de franci.

Acești 20 de franci nu-s altceva decît pîrticica de vapor, de cărbune, de untdelemn care s-au prefăcut în stofă de lîna ori mai bine zis în valoarea ei, acești 20 de franci sînt ai capitalistului (amintim că am fost așa de buni de am presupus că capitalul este rodul muncii capitalistului). Iar 40 de franci adăugați de muncitorii de pe vapor li se vor plăti oare în întregul lor? De bună seamă că nu, fiindcă altminteri ce ar rămîne proprietarului vaporului ca profit, ca plusvaloare? Și dacă nu i-ar rămîne folos de ce n-ar vinde vaporul și nu și-ar vîri capitalul în fabricarea stofelor de lîna, care, cum am văzut, dau „plusvaloare” așa de frumoasă? Muncitorii de pe vapor vor primi deci 20 franci, deși au adăugat stofei valoarea de 40, 20 vor rămînea proprietarului de

vapor, ca profit, cum zic ei, ca muncă neplătită, cum zicem noi. Se înțelege că cei 20 de franci nu se vor împărți deopotrivă între muncitori : căpitanul va lua mai mult, marinarii simpli mai puțin, dar aceasta e altă chestie și știm din urmă că o zi de muncă calificată poate fi plătită de 5 ori cît una simplă. Bucata de stofă a ajuns acum la Galați și are valoarea de 280 de franci. Din Galați transportul la București iar costă 60 de franci, ori adaugă o valoare de 60 de franci. Această valoare adăugată pe jumătate, să zicem, este valoarea pierdută de șine, de mașină, de vagoane etc. și intrupată în stofă, acești 30 de franci se cuvin proprietarilor drumului de fier, restul de 30 de franci e adăugat de muncitori*, începînd de la director, ingineri și mîntuind cu cantoniștii; 15 din acești 30 vor fi plătiți ca salariu de companie și alți 15 vor forma o „plusvaloare” nouă, muncă neplătită, care în formă de dividende se va împărți între acționari. Acum stofa a ajuns la București și are valoarea de 340 [de] franci.

Ajungînd la București, vom schimba puțin exemplul nostru și-l vom face mult mai real. Să presupunem dar că e vorba nu de o bucată, ci de 1 000. Se înțelege că chestia nu se schimbă în nimica și toate cifrele pe care le avem trebuie să le înmulțim cu 1 000. Toată marfa, socotind o bucată de 340 {de] franci, are valoare acum de 340 000 de franci. Ajungînd în București, fabricantul ori reprezentantul lui vrea să vîndă marfa. Se adresează la un burtă-verde, la un lipscan și-i propune marfa sa. Din* nefericire pentru fabricant, nu e numai el în piața Bucureștilor, ci sînt mai mulți, nu numai englezi, ci și francezi, nemți etc... Aceștia vor concura, voind și ei să vîndă, și prețul englezului poate cădea. Dealtminteri are de unde lăsa. Am văzut că pentru fiecare bucată are o „plusvaloare” de 40 de franci, la toată marfa, prin urmare, are 40 000. Din aceasta poate lăsa 20 000 și tot rămîne cu o plusvaloare de 20 000. Poate, prin urmare, să lase bucata cu 320, deși valoarea ei e de 340. Tot astfel poate face și expeditorul și drumul de fier, că tot nu e munca lor. Dacă fiecare va lăsa din plusvaloarea sa cîte ceva, poate să ajungă bucata la 300 de

* Noi presupunem drumul de fier al acționarilor ; dacă este al statului, se schimbă în cîtva chestia, deși în fond tot una este.

franci. Cu acest preț o cumpără burtă-verde, lipscanul. Valoarea reală a acestei stofe este, cum am văzut, tot 340. La această valoare se mai adaugă prin munca celor din prăvălia lipscanului și prin uzarea localului etc. Să presupunem că lipscanul, burtă-verde, plătește pe oamenii lui tocmai după valoarea muncii și dacă va vinde și marfa după valoarea adevărată, tot va avea o plusvaloare de 40 de franci la bucată (340 valoare adevărată, el a cumpărat-o însă cu 300) și la toate 40 000 de franci de „plusvaloare”.

Va fi oare această plusvaloare ceva nou ? Nu, este vechea plusvaloare, este munca neplătită a muncitorilor englezi, a marinarilor, a muncitorilor români de la drumul de fier ; răpitorii și-au împărțit-o între dînșii. Să vedem acum pe lipscanul nostru. Am presupus că va vinde cu valoarea adevărată ; e cu puțință să vîndă și el ceva sub valoarea mărții, silit prin concurență ; în acest caz vor gusta și consumatorii ceva din „plusvaloare” ; se poate să vîndă și mai sus decît valoarea, și atunci consumatorii vor fi înșelați. în orice caz, vînzînd în mai mulți ani mai multe transporturi, burtă-verde își face un capital rotund de vreun 1 000 000 de franci, și jurnalele cîntă pe cinstitul comerciant care prin munca lui (adică prin munca neplătită a mii de lucrători) a agornisit un capitălaș de 1 000 000. Primind *benemerenti și virtutea militară* (de ce nu și pe aceasta, nu-i oare curaj a înșela mii de oameni ?), burtă-verde se hotărăște să se odihnească de atîta muncă, se lasă de negoț și cumpără acțiuni de-ale drumului de fier, care îi dau dividende (am văzut de unde ies dividendele), și cu acest venit rezultat din munca sa (cum nu, am văzut noi ce fel de muncă) trăiește omul cum poate, revoltîndu-se împotriva acelor tulburători ai ordinii publice, acelor socialiști, care în tot capitalul d-sale nu văd decît o despoiere.

Dar, va zice cititorul, de unde vine că comercianții fac falimente (nu vorbim de falimente șarlatanești, ci de acelea venite din* pierderi adevărate), nu riscă și ei capitalurile lor etc. ?

Se înțelege că e cu puțință. E cu puțință ca comerciantul să plătească din neștiință nu cu 300, ci cu 340 [de] ori chiar cu 360 bucata și, din pricina concurenței, să fie silit să vîndă sub valoarea adevărată, adică cu

340 de franci, va pierde 20 de franci la bucată și 20 000 la 1 000 de bucăți etc... Acești 20 000 de franci vor intra în buzunarul fabricantului, mărindu-i plusvaloarea. Nu vorbim de indivizi, se înțelege, că chiar din exemplul nostru se vede că sînt cu puțință foarte multe cazuri deosebite, cînd unii capitaliști vor primi mai mult și alții mai puțin, dar plusvaloarea n-are unde dispărea decît tot în buzunarele capitaliștilor ca clasă, nu ca indivizi.

Din exemplul nostru urmează neîndoielnic următoarele și asupra acestei încheieri atragem luarea-aminte a cititorilor : toate capitalurile, fie industriale, ale fabricanților, fie comerciale, ale neguțătorilor, se hrănesc, se înmulțesc, se fac productive numai prin plusvaloare, prin muncă neplătită.

Dacă am voi să scoatem toate urmările din exemplul nostru, nu ne-ar ajunge sute de pagini ; sîntem convinși că, dacă cititorii vor cugeta asupra acestui exemplu și vor face singuri toate deducerile logice, vor înțelege de o sută de ori mai bine adevăratele relații economice ale omisirii decît cea mai mare parte din economiștii burghezimii.

Să ne întoarcem acum iarăși la analiza plusvalorii. Am zis că, fabricantul luînd pe Stan în fabrică, acesta din urmă lucrează 12 ceasuri din zi ; în cele 6 dintîi lucrează pentru sine, pentru a produce strictul necesar vieții sale, și 6 ceasuri pentru capitalist, producînd „plusvaloarea”.

Să vedem acum cum poate fi mărită plusvaloarea. Firește că mărind numărul ceasurilor de lucru întrebuintate de Stan pentru producerea ei. Dar dacă ziua de muncă va rămîne tot de 12 ceasuri, n-are de unde lua ceasuri pentru a face plusvaloarea mai mare. Nu rămîne decît de lungit ziua de lucru, de pildă pînă la 16 ceasuri. Chiar dacă ziua de muncă se va împărți iar în părți egale, chiar dacă raportul între munca necesară și supramuncă nu se va schimba, tot se vor întrebuinta cîte 8 ceasuri la fiecare și, prin urmare, plusvaloarea va crește cu o cîtîme de valoare vîrîtă de Stan în lîină în timp de două ceasuri de muncă, în adevăr însă, toată creșterea zilei e confiscată de capitalist. Dacă ziua de lucru se va mări de la 12 pînă la 16 ceasuri, atunci pentru munca necesară, pentru muncitori, tot 6 ceasuri vor rămîne, și adaosul de 4 ceasuri va fi în folosul ca-

pitalistului, adică în loc de 6 ceasuri, pentru producerea plusvalorii, se vor întrebuinta 10 ; muncitorul va munci gratis 10 ceasuri.

Dar, va zice cititorul, oare numaidecît vor merge toate ceasurile adăugate în folosul capitalului ?

Da. Pentru că lucrătorul, cum admite și economia burgheză însăși, primește, în mijlociu, numai strictul necesar pentru ținerea sa. Așa admite și economia socială, numai că argumentarea ei este cu totul altfel decît a burgheziei. Strictul necesar al lucrătorului e produs în cele 6 ceasuri dintîi, în care Stan lucrează pentru sine. Mai jos vom vedea și mai lămurit această lege a „valorii” muncii, dar chiar cu legea lui Ricardo vedem că salariul strict necesar * nu poate să se ridice (în mod general). Ceasurile adăugate de muncitor vor cădea deci în folosul capitalului. Este văzută dar acum pricina lăcomiei cu care capitaliștii caută a prelungi cît mai mult ziua de muncă. Mărimea zilei de lucru pînă la un grad care întrece puterile omenești este ceva caracteristic pentru timpul nostru. Proprietarii de robi în vremile vechi nu-i lăsau să lucreze afară din cale pentru că putea robul să se îmbolnăvească și să moară, și paguba era a proprietarului. Dar ce pierde fabricantul ori proprietarul de pămînt acum dacă mor lucrătorii de prea multă muncă ? Muncitori sînt mulți, materie vie de despoiat e destulă și dacă moare unul se înlocuiește ușor prin altul.

Ca să nu creadă cititorii noștri că exagerăm, vom aduce aici mai multe exemple despre prelungirea zilei de muncă din bogatul material ce se află în cartea lui Marx *Capitalul* și care material e luat după anchete oficiale engleze.

Ca să arate deosebirea între alergarea după plusvaloare²⁹ în societatea burgheză și [cea] în societățile organizate altfel din punctul de vedere economic, Marx ia ca exemplu România noastră pe timpul Regulamentului organic al lui Kiseleff. Dăm aici toată bucata din Marx ca să facem plăcere cititorilor noștri :

„In provinciile, dunărene, claca era alături cu dările în natură și cu alte îndatoriri; dar ea forma tributul

* Mai jos vom vedea argumentarea economiei sociale.

de căpetenie plătit clasei domnitoare. În asemenea corf-diții, claca vine rar din robie; dar robia (servage), dimpotrivă, mai adesea vine din clacă. Așa a fost în provinciile române. Forma de producere primitivă era întemeiată pe proprietatea comună, totuși deosebită de formele slave și indiene. O parte din pământ era lucrat ca proprietate privată, de membri neatârnați ai comunei; alta — *ager publicus* — era lucrată de dînșii în comun. Productele acestei munci comune slujeau, pe de o parte, ca fonduri de asigurare împotriva anilor răi și pentru alte întâmplări; de altă parte, ca visterie publică pentru cheltuielile războaielor, bisericilor și alte cheltuieli comunale. În cursul timpurilor, șefii armatei și ai bisericii uzurpară proprietatea comună și împreună cu dînsa și munca obișnuită pentru cultivarea ei. Munca țaranului care lucrase slobod pământul comun se prefăcu în clacă pentru cei ce furaseră acest pământ. De acolo se născură și se dezvoltară raporturile de *servaj*, care nu primiră sancțiunea legală decît cînd mîntuitoarea lumii, Sf. Rusie, sub cuvînt de a nimici servajul, îl prefăcu în lege. *Codul clătii*³⁰, proclamat la 1831 de generalul rus Kiseleff, fu dictat de boieri. Rusia cuceră astfel și pe magnații din provinciile Dunării și aplauzele cretinismului liberal din Europa întreagă.

După *Regulamentul organic*, așa au numit codul în chestie, tot țaranul român datorește așa-zisului proprietar funciar, afară de o mulțime de prestații de tot felul: întîi, 12 zile de lucru la general; al 2-lea, 1 zi pentru muncă la cîmp, și al 3-lea, 1 zi pentru adus lemne cu carul, în total 14 zile pe an. Însă, cu o pricepere adiutcă economică, au avut grija de a înțelege prin zi de lucru nu ce se înțelege de obicei prin acest cuvînt, dar ziua de lucru trebuitoare pentru a face un product mijlociu, și acest product a fost hotărît cu atîta șiretenie, încît un ciclop n-ar fi în stare a-l îndeplini în 24 de ceasuri. «Regulamentul» însuși declară, cu o nerușinare curat rusească, că trebuie să înțelegem prin 12 zile de muncă productul muncii cu mîinile în timp de 36 de zile; pentru o zi de muncă la cîmp — iar trei zile; și prin o zi de cărat lemne — iar trei zile, în total 42*de zile de clacă. Dar trebuie să adăugăm pe lîngă acestea și ceea ce numeau *iobăgie*, totalul prestațiilor ce datorau boierului pentru servicii agricole extraordinare. Fiecare sat,

după numărul locuitorilor, trebuie să dea pentru iobăgie un contingent. Această clacă suplimentară se socotea la 14 zile de fiecare țaran român. Aceste 14 adunate cu cele 42 dau 56 pe an. Iar anul agricol are, din pricina cliimei, 210 zile. Să scădem 40 de zile pentru duminici și sărbători, 30 pentru vreme rea, ne rămîn 140. Raportul muncii de clacă la munca necesară este deci 56/84, or 66 2/3 0/0 arată că plusvaloarea luată de boieri din munca țăranilor era mult mai mică decît ceea ce se ia în *Englittera* de la lucrătorii manufacturieri și agricoli. Dar cele spuse mai sus erau claca legală. Și Regulamentul organic, într-un spirit încă și mai liberal decît legislația engleză, a avut grijă să ușureze călcarea lui însuși în picioare. Nu era de ajuns că aveau 54 de zile din 12, au hotărît din **nou** ce lucru trebuie să fie făcut în fiecare din cele 54 de zile, așa fel că mai trebuia de luat din zilele ce se lăsaseră țaranului. **Intr-o** zi, de pildă, trebuie să se prășească cutare întindere de pământ, și la lucrul popușoiului mai ales se cere de două ori pe atîta timp. Pentru unele lucrări agricole, ceea ce trebuia fi făcut într-o zi poate fi așa de frumos tălmăcit, încît adesea ziua începea în mai și se sfîrșea în octombrie. Pentru Moldova, condițiile sînt și mai aspre. Astfel, un boier a strigat, în beția triumfului: «Cele 12 zile de clacă din „Regulamentul organic” se urcă la 365 pe an» (Marx, *Le Capital*, p. 102. **În** notă citează pe E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*)³¹.

Această alergare după plusvaloare o numește Marx *foame cîinească pentru supramuncă*. Ce ar fi zis Marx dacă ar fi cunoscut toate actele tipărite de Românul cu ocazia legii tocmelilor agricole, ce ar fi zis dacă afla că, după ce țăranii s-au liberat, au ajuns cetățeni, primesc adesea 30 de bani pe zi (ba și 5 parale în unele locuri), și, prin urmare, plusvaloarea se ridică la sute de procente!

„Dacă Regulamentul organic al provinciilor dunărene dă pe față și legalizează articol cu articol o *foame cîinească de supramuncă* — zice Marx mai departe —, legile fabricilor (Factory acts) dau la iveală aceeași boală etc... ?”³²

Ce sînt aceste „Factory acts”? Sînt legile votate de parlamentul englez prin care se pune stavilă prelungirii

zilei de lucru de către fabricanți, prelungire care amenință cu degenerarea poporului întreg. „Aceași lăcomie oarbă — zice Marx — care stoarce pământului toate puterile atacă puterea de viață a nației pînă în rădăcină”³³.

S-au numit anchete oficiale pentru a constata starea lucrurilor, aceste anchete au publicat rapoarte care au îngrozit parlamentul și l-au făcut să voteze legi care reduc ziua de lucru. Pentru a face respectate aceste legi s-au numit inspectori ai fabricilor, care la fiecare 6 luni tipăresc un raport. Rapoartele sînt o pagină grozavă, pagină neagră a istoriei moderne. Dăm și noi aici cîteva extracte din aceste anchete, rapoarte și alte acte autentice, care mai pe larg se pot afla în Marx.

„D-1 Broughthon, magistrat al comitatului, declară, ca președinte al unui miting ținut la primăria din Nottingham la 14 ianuarie 1860, că se află, în partea din populație a orașului ocupată cu facerea dantelelor, un grad de mizerie și de lipsă necunoscut în lumea civilizată... Pe la 2, 3 și 4 ceasuri dimineața, pe copiii de la 9 la 10 ani îi scoală cu sila din paturile lor necurate și-i silesc de lucrează pînă la 10, 11 și 12 de noapte. Sînt slabi ca niște schelete, mici de trup, trăsăturile feței se șterg și toată ființa lor se înțepenește într-o topeală că te înfiori văzîndu-i... Nu ne mirăm că d-1 Mallet și alți fabricanți au venit să protesteze împotriva a oricărei discuție... Sistemul, așa cum l-a descris reverendul d-1 Montagu Valpu, este un sistem de robie din toate punctele de vedere, social, fizic, moral și intelectual... Ce să gîndim de un oraș care organizează un miting public pentru a cere ca munca să se reducă la 18 ceasuri pe zi ! Strigăm împotriva stăpînilor de robi din Virginia și Carolina. Tîrgul lor de robi negri cu toate grozăviile loviturilor de biciu, negoțul lor cu carne de om să fie oare mai grozave decît această jertfire în ceață de oameni care n-are alt scop decît fabricarea văluștilor și a gulerelelor de cămăși pentru folosul capitaliștilor ?” (Marx citează *London Daily Telegraph* de la 14 ianuarie 1860, p. 104 și 105, *Le Capital*.)*

În 1863 a trimis guvernul o comisiune pentru a vedea starea copiilor în fabrici. Iată unele din mărturisi-

rile strînse de comisiunea numită „Children's Employment Commission” :

„Wilhelm Wood, în vîrstă de nouă ani, «era de 7 ani și 10 luni cînd începu a munci». El «ran moulds*» (ducea oalele la uscat și aducea tiparul gol). Atîta a făcut neconținut. Vine în fiecare zi la 6 ceasuri dimineața și lucrează pînă la 9 ceasuri seara. «Lucrez în toate zilele pînă la 9 ceasuri seara ; așa a fost în cele din urmă 7 ori 8 săptămîni». Iată deci un copil care, de la 7 ani, a lucrat cîte 15 ceasuri pe zi. J. Murray, copil de 12 ani, spune astfel : «Run moulds and turn th'jigger» (duc tipari și învîrtesc roata). Vin la 6 ceasuri, uneori la 4 dimineața. Am muncit toată noaptea trecută pînă la 8 ceasuri dimineața. Nu m-am mai culcat; 8 ori 9 băieți au lucrat ca și mine toată noaptea. Primesc pe săptămână 3 șilingi 6 pence [4 fr. 40 c.]. Cînd muncesc toată noaptea, nu iau mai mult. Săptămîna trecută am lucrat două nopți». Ferryhough, copil de 10 ani : «N-am totdeauna un ceas pentru mîncare ; ri-am decît jumătate, joile, vinerile și sîmbetele»” (K. Marx, *Le Capital*, p. 105, după „Children's Employment Commission”, *First Report*, 1863, Appendix, p. 16, 17, 18)³⁴.

Dr. Charles Pearsons zice : „Nu pot vorbi decît după observările mele personale, și nu după statistică, dar încredințez că am fost adesea nu se poate mai revoltat văzînd acești sărmani copii a căror sănătate este jertfită pentru a îndestula prin muncă peste puterile lor lăcomia părinților și a celor ce-i întrebuințează” (K. Marx, *Le Capital*, p. 105)³⁵.

Iată acum ce dau pe față martorii înaintea comisiunii pentru fabricile de chibrituri :

J. Leach : „Iarna trecută (1862), din 19 fete 6 nu mai veniră la lucru din pricină că se îmbolnăviră de muncă peste măsură. Ca să nu adoarmă, pe celelalte le zgîlțiau din cînd în cînd”. W. Duffy : „Copiii sînt așa de osteniți că nu pot ține ochii deschiși, și, în adevăr, adesea chiar noi nu putem”. J. Lightbourne : „Sînt de 13 ani. Am lucrat iarna trecută pînă la 9 ceasuri de noapte și cealaltă iarnă pînă la 10. Mai toate serile, în iarna aceea, îmi erau picioarele așa de rănite încît plîngeam de durere”. G. Ap-sden : „Pe băiatul meu acesta îl aduceam în spate cînd era de șapte ani și tot așa îl duceam și acasă, dirt pricina

omătului, și lucra de obicei câte 16 ceasuri !... Adesea mă puneam în genunchi lângă dînsul de-i dam să mănînce pe cînd era la mașină, căci nu avea voie să lase lucrul ori să-l întrerupă" (K. Marx, *Le Capital*, p. 106)³⁷.

Tipărirea actelor oficiale a făcut să se revolte opinia publică, și jurnalele, fără deosebire de culoare, apostrofau pe mîncătorii de plusvaloare.

Morning Star zicea : „Robii noștri albi sînt jertfele muncii, care-i duce la mormînt; își sleiesc puterile fără trîmbiță și fără tobă". *Times* scria : „Mulți smt de părere că, pe cîtă vreme vom sili să muncească de se omoară fetele tinere și femeile, întrebuițînd spre a le îmboldi foamea în loc de pocnetul de bici, nu vom avea drept să cerem fier și foc împotriva unor familii născute stăpine de robi și care cel puțin dau de mîncat îndeajuns robilor și nu-i pun la muncă peste puterile lor". *Standard* zicea : „Afurișiți pe stăpînii de robi, dar vă rugați lui dumnezeu împreună cu niște oameni de treabă care, fără mustrare de cuget, pun de muncesc câte 16 ceasuri pe zi și pentru o plată ce n-ar primi-o nici un cîine"³⁸.

De ajuns, cititorule, cine vrea citească în Marx această îngrozitoare și, totodată, instructivă pagină a vieții contemporane, îngrozitoare pentru că ne arată tablouri mai întunecoase decît cele din iadul lui Dante ; instructivă pentru că aceasta e adevărata istorie a omenirii, martirologia popoarelor, iar nu isprăvile împăraților, regilor și curtezanilor lor. Un tată ingenuncheat înaintea copilului său de șapte ani ca să-l hrănească fiindcă acest copil lucrează 16 ceasuri pe zi (!!!). 16 ceasuri pe zi învrtește roata și n-are vreme să bage o bucățică de pîine în gură. Acesta e un tablou pentru istoria modernă, pentru civilizație, pentru bogățiile nemăsurate. Vă lăudați cu civilizația, cu bogăția ! Sîngele și viața copiilor de șapte ani sînt în' bogățiile voastre ! Este cu neputință să ne stăpînim minia față cu asemenea grozăvii și, cu toate acestea, și acum, ca și în nr. 3, trebuie să spunem că avem încă mult, foarte mult de spus.

Am văzut din puține exemple ce este plusvaloarea. În nr. viitor vom sfîrși cu analiza plusvalorii și atunci ni se va lămuri și vom fi în stare a da definiția capitalului, atunci vom avea destul material pentru a analiza *ce este socialismul*.

Pînă acum am vorbit despre plusvaloarea absolută, adică despre partea produsului care se produce în acea parte din zi care nu costă nimica pe capitalist. Dacă, după exemplul nostru, Stan a lucrat 12 ceasuri, din care cele 6 dintîi au fost întrebuițate pentru a produce valoarea echivalentă cu salariul primit și celelalte 6 ceasuri pentru a produce o valoare care nu-l costă nimica pe capitalist, acest product din urmă va fi plusvaloare absolută. Această plusvaloare absolută ne arată anume productul unui număr hotărît de ceasuri intrat gratis în punga capitalistului. Plusvaloarea însă poate să fie privită și din alt punct de vedere, ca o parte din productul întreg al muncii lucrătorului, și în asemenea presupunere ne arată în ce relație stă plusvaloarea cu valoarea necesară ori supramuncă cu munca necesară. Dacă Stan a lucrat 6 ceasuri pentru sine și 6 pentru capitalist, atunci relația între valoarea necesară și plusvaloare e ca 6:6, ori ca 1 : 1, ori 100%. Dacă Stan ar lucra 9 ceasuri, din care 6 pentru sine (valoarea necesară) și 3 pentru capitalist (plusvaloare), atunci relația între plusvaloare și valoarea necesară ar fi ca : 3 : 6, ori ca 1 : 2, ori 50%. Această relație între două părți ale zilei o vom numi *plusvaloare relativă* *.

Plusvaloarea absolută și plusvaloarea relativă se deosebesc mult, se deosebesc într-atîta încît uneori una se ridică, pe cînd cealaltă cade. Astfel, să luăm exemplul nostru cu Stan. Stan lucrează 6 ceasuri producînd valoare necesară și 6 producînd plusvaloare. Plusvaloarea absolută va fi deci deopotrivă cu un product de 6 ceasuri, plusvaloarea relativă va fi 6 : 6, ori 1 : 1, ori 100%. Să presupunem acuma că ziua de muncă care a fost de 12 ceasuri s-a mărit pînă la 16, să presupunem pe urmă că relația între munca plătită și cea neplătită rămîne aceeași, adică că jumătate de zi muncitorul lucrează pentru sine (adică pentru salarîu) și jumătate pentru capitalist, atunci ziua de muncă se va împărți astfel : 8

* Marx nu înțelege tocmai așa plusvaloarea relativă ; plusvaloarea relativă a noastră e mai degrabă ceea ce Marx numește „le taux de plus value", noi însă ne ținem de definiția noastră, fiind mai simplă și mai lesne de înțeles.

ceasuri muncă necesară și 8 supramuncă. Plusvaloarea absolută a crescut, căci e deopotrivă cu produsul a 8 ceasuri de muncă, dar cea relativă nu s-a schimbat, căci $8:8 = 100\%$. Iată deci un caz cînd plusvaloarea absolută s-a mărit fără ca cea relativă să se prefacă și ea. Să luăm alt caz. Să presupunem că ziua de muncă a căzut la 9 ceasuri și că din cauza mai marii productivități a muncii salariul muncitorului, adică strictul necesar pentru viață, poate fi produs numai în 4 ceasuri, atunci ziua de muncă se va împărți în 4 ceasuri de muncă necesară și 5 ceasuri de supramuncă. Plusvaloarea absolută în cazul acesta a căzut de la 6 ceasuri la 5, plusvaloarea relativă însă s-a mărit, este ca $5:4 = 125\%$. Creșterea plusvalorii absolute și a celei relative poate fi pricinuită de multe cauze și în combinații foarte felurite. Să luăm aici trei cazuri, cele mai însemnate: creșterea zilei de lucru, creșterea productivității (rodniciei) muncii, creșterea intensității (tăriei) muncii. Să analizăm fiecare din aceste cauze îndeosebi și pentru aceasta să venim iar la exemplul cu Stan al nostru. El lucrează 12 ceasuri pe zi, 6 valoare necesară și 6 plusvaloare. Să presupunem acumă că s-a mărit ziua de lucru cu 4 ceasuri, adică ziua de lucru s-a făcut de 16 ceasuri. Ce va fi cu plusvaloarea absolută și cu cea relativă? Am văzut că 6 ceasuri în exemplul nostru înfățișează vremea trebuitoare pentru a produce strictul necesar ori salariul; am spus în urmă că economia socială primește legea lui Ricardo, că salariul nu va putea să se ridice pentru mult timp mai sus decît strictul necesar (ceea ce trebuie numidecît) și că nici nu va putea cădea iar pentru mult timp mai jos decît acel strict necesar, numai altfel argumentează economia socială, precum vom vedea mai jos. Creșterea zilei de lucru nu va lucra asupra acestui salariu, și mai pe urmă, ca și mai înainte, tot 6 ceasuri vor fi cerute pentru producerea strictului necesar vieții, adaosul de 4 ceasuri se va întrebuița în întregime pentru a produce plusvaloarea absolută, care de la 6 ceasuri se va sui la 10. Plusvaloarea relativă va fi acum $10:6 = 166,6\%$. Deci, cînd se mărește ziua de lucru, se măresc plusvaloarea absolută și cea relativă. Dar ce însemnează plusvaloarea absolută? însemnează acea parte a produsului pe care o ia capitalistul gratis de la muncitor. Și ce însemnează plusvaloarea relativă? Raportul în

care stă produsul luat de stăpîn către cel luat de lucrător, ori raportul economic între lucrător și capitalist. Cînd se mărește dar plusvaloarea absolută și relativă, asta însemnează că capitalistul ia mai multă muncă gratis și că raportul între bogăția capitalistului și a muncitorului se schimbă în dauna acestuia din urmă. Creșterea zilei de lucru înseamnă deci pentru capital realizare de cîștig mai mare și creșterea deosebirii între dînsul și muncitor; pentru muncitor înseamnă mai multă muncă și cădere în mai mare sărăcie față cu capitalistul. Citiitorul va înțelege și acea luptă colosală a lucrătorilor din toate țările industriale pentru micșorarea zilei de lucru.

Să luăm acum al doilea caz, adică mărirea productivității muncii. Să luăm iar exemplul nostru cu Stan, care lucrează 12 ceasuri, 6 pentru sine și 6 pentru capitalist; 6 ceasuri înfățișează munca necesară pentru producerea salariului necesar, dar cînd se mărește productivitatea muncii acest salariu necesar (adică strictul necesar pentru viață) poate fi produs în mai puțin timp, să zicem în 4 ceasuri. Acum plusvaloarea va fi de 8 ceasuri (4 muncă necesară și 8 plusvaloare) și plusvaloarea relativă va fi ca $8:4 = 200\%$. Mărirea productivității muncii pentru capitalist înseamnă mărirea bogăției (mărirea plusvalorii) și mărirea puterii lui față cu puterea economică a lucrătorilor. Pentru lucrător, chiar dacă ziua de lucru rămîne aceeași (mai departe vom vedea că mărirea productivității are și păcatul de a mări și ziua de lucru), mărirea productivității muncii înseamnă mărirea prăpastiei între dînsul și capitalist.

Al treilea caz e mărirea intensității muncii, adică se presupune că munca se face mai cu stăruință, mai cu multă cheltuire de putere musculară, mai cu multă luare-aminte etc.

Dar, lucrînd cu mai multă stăruință, în 10 ceasuri se produce cît s-ar produce altfel în 12. O zi de muncă mai întinsă e dar deopotrivă cu munca făcută mai cu puțină stăruință, însă în timp de o zi de lucru mai lungă. Mărirea intensității muncii este deci totuna cu lungirea zilei de muncă, și am văzut ce urmări are această prelungire pentru capitalist și pentru lucrător.

Micșorarea lungimii zilei de muncă, a productivității muncii ori a intensității muncii va avea urmări tocmai dimpotrivă. Să luăm cazul cu micșorarea producti-

vității. Dacă munca va fi mai puțin productivă, atunci, în exemplul nostru, pentru salariul trebuitor lui Stan nu vor fi de ajuns 6 ceasuri din 12, ci vor trebui 8 ; atunci pentru plusvaloare vor rămîne 4, în loc de 6, plusvaloarea absolută și cea relativă vor cădea și prăpastia între capitalist și muncitor se va micșora, se va slăbi puterea capitalistului asupra muncitorilor. La caz de micșorare a zilei de lucru, se adaugă, pe lingă aceasta, pentru lucrător și împuținarea cheltuielilor de puteri. Marx analizează și își propunea a analiza în al III-lea volum și mai multe cazuri de mărire și micșorare a plusvalorii absolute și relative ; pentru noi și atîta ne ajunge ca să vedem prăpastia grozavă ce desparte clasa capitalistilor de a proletarilor, antagonismul care face că orice este folositor pentru o clasă să fie vătămător pentru cealaltă și, dimpotrivă, care face ca munca, stăruința la muncă, progresul industrial, mărirea productivității să fie vătămătoare celor ce muncesc, celor ce fac progresul industrial, celor a căror muncă se face mai rodnică.

Înainte de a merge mai departe atragem luarea-aminte a cititorului că plusvaloarea nu trebuie confundată cu profitul, pentru că profitul se socotește relativ la tot capitalul pus în industrie. Astfel să presupunem că Stan, venind la fabrică, primește de 20 de franci bumbac brut, care în 10 ceasuri se preface în o bucată de pînză în valoare de 30. Dacă Stan primește ca salariu 5 franci (cînd a adus valoarea de 10 la valoarea dată 25), plusvaloarea relativă, gradul de exploatare va fi $5:5 = 100\%$. Dar profitul ? Capitalistul a pus în industrie 20 de franci (în materii prime, mașini etc.), pe care Marx îi numește *capital fix*, și 5 franci salar (*capital schimbător*)*. La acest capital de 25 [de] franci, capitalistul a cîștigat 5 franci, dar $5 : 25 = 20\%$; prin urmare profitul este 20%, iar plusvaloarea relativă este de 100%.

* Capital fix și capital schimbător e o chestie în privința căreia fiecare școală economică are definițiunea ei. Noi rugăm pe cititori să țină minte definițiunea lui Marx, căci o vom întrebuința în revista noastră. „Capital variabil e suma salariilor, suma produselor ce vin lucrătorilor; capital fix e suma produselor puse în industrie”.

Este foarte de nevoie să luăm aminte la această deosebire pentru că altfel am cădea în greșeli multe. Dăm aici un exemplu prețios care arată cît de însemnat este a ne pătrunde de ceea ce e plusvaloare relativă și, de altă parte, ne arată pînă unde pot merge șiretlicurile claselor domnitoare și boscăriile economiștilor acestor clase. Cînd în Engiltera se votă legea care scurta ziua de muncă, capitaliștii au făcut zgomot îndrăcit împotriva legii, părea că a sosit ziua judecării celei de pe urmă.

Știința care mai totdeauna se pune în slujbă la cei tari a început să apere pe capitaliști, și iată un economist, al cărui nume se citește în toate compendiile cu epitetul de „celebru”, profesorul de economie politică la Oxford, *Senior*, cum aduce argumente împotriva scurtării zilei de lucru³. Să luăm exemplul nostru : Stan lucrează 10 ceasuri și preface o valoare de 20 de franci în una de 30, prin urmare adaugă în 10 ceasuri valoare nouă de 10 franci, și, fiindcă primește numai 5 franci, adică atît cît a produs în 5 ceasuri, a lucrat 5 ceasuri gratis pentru capitalist. Senior însă argumentează astfel. Stan, zice el, produce o bucată de madepolon de 30 de franci în 10 ceasuri de muncă, prin urmare în fiecare ceas produce 3 franci. Capitalistul îi dă 20 de franci ca materii brute, mașini etc. (*capital fix* și 5 franci salariu, adică 25 de franci)*. Pentru a produce acești 25 de franci, Stan, producînd cîte 3 franci pe ceas, întrebuințează 8Vs ceasuri ; prin urmare cele 8 ceasuri și o treime de la început Stan lucrează pentru a întoarce capitalistului ceea ce i-a înaintat și numai în cele din urmă 1% ($10 - 8\frac{1}{3} = 1\frac{2}{3}$) rămîn pentru producerea profitului, a plusvalorii capitalistului. Dacă ziua de muncă se va micșora cu un ceas, capitalistul va pierde mai mult de jumătate din profit, dacă se va micșora cu două, va pierde și o parte din capital.

Născocirea lui Senior a făcut zgomot și, în adevăr, cum vede cititorul, are aerul de a fi adevărată ; cu toate acestea nu-i decît o prostie zdravănă.

De unde vine deosebirea că după Senior lucrătorul muncește pentru capitalist numai $1\frac{2}{3}$ s ceasuri, pe cînd după noi muncește gratis 5 ceasuri ? Iată de unde. Senior presupune că Stan produce bucata de madepolon

* Luăm argumentarea, nu exemplul lui Senior.

de 30 de franci, pe cînd în adevăr lucrătorul produce numai o valoare de 10 franci, pentru că bumbacul, mașinile etc... (capitalul fix) a[u] fost făcut [e] de alți muncitori. Presupunînd deci că Stan, lucrînd pînă, totodată produce bumbac brut, face mașini etc., se înțelege că va produce 3 franci pe ceas, va trebui să producă valoarea bumbacului, a mașinii etc., valori produse de alții... adică admitînd o prostie vom ieși și la încheieri proaste. Ca să vadă și mai bine cititorul cît de proastă e argumentarea lui Senior, să luăm alt exemplu.

Un argintar primește comanda să facă un vas de argint. Argintarul dă lucrătorului argint brut în valoare de 1 000 de franci. Lucrătorul de argint se pune pe treabă și în 20 de ceasuri toarnă un vas care gata va avea valoare de 1 020 de franci. Să presupunem că lucrătorul pentru o zi de lucru așa de mare primește 10 franci. Se vede acum că lucrătorul, vîrînd în argint prin muncă o valoare de 20 de franci și primind 10, e înșelat cu 10 franci, adică cu atît cît a produs în jumătate din ziua lui de muncă, adică a lucrat 10 ceasuri pentru sine și 10 pentru stăpîn; rodul muncii lui în aceste 10 ceasuri din urmă alcătuiește profitul capitalistului. După Senior însă e altminteri. În 20 de ceasuri, lucrătorul a turnat un vas de argint în valoare de 1 020 de franci, prin urmare în fiecare ceas face 51 de franci ($1\ 020 : 20 = 51$). Capitalistul-argintar i-a dat 1 000 de franci argint și 10 franci salariu — 1 010, pe aceștia el trebuie să-i întoarcă capitalistului; pentru a-i întoarce 1 010 franci, producînd cîte 51 de franci pe ceas, trebuie 19 ceasuri, 48 de minute și aproape un sfert. Prin urmare, din 20 de ceasuri, în cele dintîi 19 ceasuri, 48 de minute și un sfert va lucra ca să producă capitalul argintarului și numai în cele din urmă 11 minute și trei sferturi va lucra pentru capitalist. Dacă, prin urmare, vom micșora ziua de lucru cu 11 minute, vom nimici tot profitul* capitalistului. Iată dar această frumoasă argumentare, această adîncă analiză, totuși a făcut zgomot în Engllitera!

Plusvaloarea nu-i născocită de clasa domnitoare de astăzi, de burghezie. în orice epocă istorică, de cînd sînt clase domnitoare și clase supuse, cele dintîi au stors plusvaloare de la cele din urmă, timpurile noastre se

* Profitul în înțelesul vulgar.

caracterizează numai prin forma sub care se stoarce plusvaloarea. în vremea robiei e văzut lucru că proprietarii de robi storceau plusvaloarea de la robi, dar s-ar părea că pe atunci tot produsul sclavului e plusvaloare, ceea ce nu-i deloc adevărat. Robul, producînd o valoare oareșicare, consumă o parte, și numai ce rămîne este profitul*; numai relațiile sociale ale robiei fac să pară toată muncă robului ca muncă gratis, ca plusvaloare.

în veacul de mijloc, în vremea clăcii, formarea plusvalorii e foarte limpede: clăcașul, să presupunem, lucrează 3 zile pe săptămînă pentru dînsul și 3 pentru stăpîn, vine deci tot atîta ca și cum ar lucra jumătate de zi pentru stăpîn și jumătate pentru sine, și dacă ziua de lucru va fi de 12 ceasuri, va lucra 6 ceasuri muncă necesară și 6 ceasuri supramuncă, producînd plusvaloare.

în societatea contemporană, în care muncitorul e liber și puterea de a munci se vinde în piață ca orice marfă, se pare că nu este defel plusvaloare. Muncitorul liber își vinde puterea de a munci cu 4 franci pe zi, capitalistul o cumpără, plătește acești 4 franci, se pare deci că toată puterea muncitorului e plătită. Tîrgul s-a făcut după toate legile schimbului, și, după cum în societățile sclavagiste relațiile fac să pară că munca robului produce numai plusvaloare, libertatea politică a lucrătorului de azi face să pară că nu există deloc plusvaloare. Marele și nepieritorul merit al lui Marx este că a descurcat încurcatele relații economice dintre oameni și a arătat limpede și simplu: că plusvaloare este și acum cum a fost în toate timpurile cît au fost clase domnitoare și clase supuse și că numai modul cum se stoarce această plusvaloare s-a schimbat, că lupta de clase prin stoarcerea plusvalorii este esența istoriei omenеști și că acum se face mai pe ascuns, mai mascat. Aflarea și analizarea plusvalorii este deci unul din cele mai frumoase titluri ale lui Marx la nemurire.

Să vedem acum cum se formează *capitalul*.

Acum, după analiza plusvalorii, formarea capitalului e foarte ușor de înțeles.

Un capitalist are un capital de 300 000 de franci, din care întrebunțează 250 000 pentru cumpărare de fa-

* Luăm profitul în înțelesul obișnuit, căci în economia politică, cum am spus, este deosebire între plusvaloare și profit.

brică, mașini și materialuri brute, de pildă bumbac; acesta e capitalul fix, 50 000 îi întrebuințează pentru a cumpăra puterile lucrătoare, adică pentru salariul lui Stan și al altora ca dînsul. Să presupunem acum că într-un an fabricantul a produs (adică lucrătorii au produs și el s-a plimbat) 17 500 de bucăți de madepolon în valoare de cîte 20 de franci bucata, totalul producerii va fi de $17\,500 \times 20 = 350\,000$ de franci. Fiindcă cheltuielile făcute de capitalist au fost peste tot 300 000 de franci, va rămîne capitalistului o plusvaloare de 50 000 de franci. Din acești 50 000, capitalistul, să presupunem, va consuma în formă de venit 10 000 de franci pe an și 40 000 va pune în producțiune, îi va capitaliza; acești 40 000 de franci puși în industrie vor produce iar 8 000; socotind profitul de 200%, 8 000 puși din nou vor produce 1 600 etc. etc. „In istoria veche — zice Marx —. Abraham a născut pe Isac, Isac a născut pe Iacob etc. etc.” De unde vine capitalul primitiv de 300 000 de franci? Economistii zic că sînt productul muncii... capitalistului. Să presupunem că e adevărat, dar 50 000 de franci „plusvaloarea” nu-s nimic alta decît rodul muncii neplătite, sînt plusvaloare, și dacă vom lua ca punct de plecare un an în care vom declara că toate capitalurile în ființă în acel an sînt munca capitaliștilor, după cîtiva ani „plusvalorile”, munca neplătită adică, vor întrece cu mult capitalurile primitive pe care, făcînd o silință supraomenească, le-am fi declarat cinstite agonisite. Școala lui Proudhon⁴⁰, prin vestita definiție „*La Propriete c'est le vol*”, adică *Proprietatea e tilhărie*, s-a agățat mai ales de aceste capitaluri primitive și a greșit pentru că în fiecare an, în fiecare zi, în acest moment cînd Domnia-ta cititorul citești aceste rînduri și cînd noi le scriem se produc mase enorme de plusvaloare, de valori făcute prin muncă neplătită, și lucrul de căpetenie nu este [de] a pune mîna pe capitalurile în ființă, ci de a curma odată pentru totdeauna producerea de plusvaloare, munca neplătită. Cît de proastă e deci afirmarea unor burghezi care pun în spinarea socialiștilor dorința de a împărți egal toate capitalurile de acum! Ce ar folosi cu aceasta dacă ar rămîne modul de producțiune și de împărțire a roadelor muncii tot ca și acum? Am văzut dar că 40 000 de franci produși de Stan și de tovarășii lui de muncă sînt capitalizați de stăpîn; cu acești 40 000 pro-

duși de Stan și de semenii lui în ceasurile de muncă gratis, prin supramuncă, capitalistul va tocmi pe Bran și pe alții, și astfel unii lucrători produc lanțuri pentru alții. Capitalul vine deci din capitalizarea unei părți din plusvaloare, iar altă parte e mîncată de capitalist sub numele de venit. În loc să capitalizeze 50 000, capitalizează numai 40 000, iar 10 000 consumă. „Dar putea să consume și toate cele 50 000 — zic economiștii burghezi — și atunci n-ar mai fi fost capital: dacă este capital, urmează că capitaliștii se înfrînează, cruță, se opresc de a consuma. Capitalul vine deci din înfrînarea capitalistului”. Iată teoria cea frumoasă a „abstinenței”, ori înfrînării, teorie care umple cărțile economiștilor burghezi menite a apăra pe cei tari; această teorie face pe economiștii burghezi să verse lacrimi de recunoștință pe lăzile de fier ale capitaliștilor! Capitaliștii, împuținîndu-și consumarea, scapă omenirea și asigură progresul! „Capitalistul — scrie Molinari — își impune o lipsă împrumutînd lucrătorilor instrumentele sale de producție.” „Chiar numai păstrarea unui capital cere o silință neînteruptă pentru a împotrivi ispitei de a-l cheltui, zice Courcelle-Seneuil! Trebuie deci — zice cu ironie Marx — să fii lipsit de omenie cu desăvîrșire pentru a nu mîntui pe capitaliști de ispite și de chinuri, adică mîntuindu-l de capital”, adăugă Deville.

Acuma înțelegem în ce stă înfrînarea care după economiști e pricina existenței capitalurilor. Această abstinență nu e altceva decît capitalizarea productelor muncii străine, a rezultatelor muncii neplătite, adică a plusvalorii.

În această teorie, economiștii sînt tot așa de plini de spirit și de logică ca și în multe altele. Dacă capitalul există, se înțelege că există pentru că nu s-a consumat, altminteri nu există, dar cine se înfrînează, de unde vine acest capital? Tăcere adîncă. Noi, cum am văzut, știm că capitaliștii pun pe lucrători de rabdă, nelăsîndu-i să-și consume roadele muncii lor, pentru ca ei să aibă ce băga în buzunare. Aceasta și nu alta înseamnă înfrînarea capitaliștilor. „Dar, va zice cititorul, la urma urmei tot e adevărat că capitalistul se înfrînează, nu consumă tot ce i-a căzut în mîna pe drept ori pe nedrept”. Nu-i vorbă, e cam puțină vitejie morală a strînge roadele muncii altuia și apoi a se lăuda că nu le-a con-

sumat cu totul {căci o parte, cum am văzut, consumă), dar chiar și cu atîta capitalistul poate să se laude numai în parte. O parte a capitalului social în adevăr se consumă și nu poate să nu fie consumat pentru că se strică, astfel e carnea, pîinea și altele pentru consumația zilnică, altă parte însă, și cea mai însemnată, nici nu poate fi consumată, oricît de mare bunăvoință ar pune capitalistii, așa sînt : fabricile, casele, fierul, arama etc... În polemica lui Lassalle cu Schulze-Delitzsch¹¹ este o pagină foarte plină de spirit relativ la această chestie. „Faceți un merit capitaliștilor — zise Lassalle — că n-au mîncat aceste mașine, locomobile, îmbunătățirile pămîntului, cărămizile, arama brută, fierul etc... îi laudați pentru asemenea înfrînare. Ori vă închipuiți că ar fi putut să vîndă totul și să împrăstie paralele primite? Fie și așa, d-le Schulze, dar ce iese de aici? Ce înrîurire ar fi avut aceasta asupra formării capitalului social? Aceste capitaluri, locomobile, îmbunătățiri ale pămîntului, cărămizi, aramă, fier, ar fi ale lui Vasile, [în] loc de a fi ale lui Ion, ceea ce pentru nație, pentru capitalul social ar fi totuna. încă odată te întreb ce scrii, d-le Schulze ?»

Analiza plusvalorii absolute și relative ne-a arătat, cum am și zis, unele din cele mai intime relații economice și, totodată, ne-a arătat în parte caracterul capitalului. Astfel, chiar de la început am văzut că „capitalul” este acea putere care silește pe muncitor să lucreze o parte din zi gratis, pentru capitalist, am văzut că toate capitalurile, fie comerciale, fie ale bancherilor, fie ale industrialilor, se hrănesc din plusvaloare : munca neplătită este izvorul capitalului.

Să vedem acum ce însemnează creșterea capitalului.

Economiștii burghezi spun că interesele capitalului și ale muncii sînt aceleași pentru că cu cît crește capitalul cu atît se suie salariile și „dacă salariile scad din pricina numărului prea mare al lucrătorilor vina e a lor, de ce se înmulțesc așa de tare”. Pe capitaliști îi laudă economiștii pentru că se opresc de a consuma, pe lucrători îi îndeamnă să se frîneze în privința sexuală dacă voiesc să-și îmbunătățească soarta. Legea lui Malthus¹² piatra fundamentală pe care se reazemă mai toată economia politică clasică. Aceste aserțiuni ale economiștilor clasici, cum sînt Ricardo, Malthus, Mill etc. în privința

creșterii capitalului și în privința legii lui Malthus sînt cele mai de frunte aserțiuni ale economiștilor burghezi, și, dacă unii dintre burghezi combat legea lui Malthus, nimeni însă nu se îndoieste că bunăstarea lucrătorilor merge crescînd cu cît cresc capitalurile ; această părere din urmă e privită ca o axiomă. Și, în adevăr, nici că putea altfel odată ce burghezia ar cunoaște și ar mărturisi singură că din creșterea bogăției poporul muncitor nu se folosește cu nimica ar mărturisi, totodată, că toată e o minciună enormă, care trebuie nimicită cît se poate mai iute. Să trecem dar la analiza acestei din urmă născociri. Să analizăm singuri, căci am văzut că pe cuvînt nu trebuie să credem pe economiști.

Am văzut de unde vine capitalul — din plusvaloare. Dar nu toată plusvaloarea se preface în capital, se capitalizează, o parte e consumată de capitalist. Din partea ce rămîne și care se preface în capital, o parte iarăși se întrebuițează pentru cumpărare de mașini, de instrumente de muncă etc., adică se preface în capital constant, fix, și numai o parte în capital variabil ori salarii ; prin urmare, pentru a ști ce anume înrîurire are creșterea capitalului, trebuie să știm în ce proporție se măresc capitalul constant și cel variabil. Iată o condiție neluată în seamă de economiști și care e foarte de căpetenie *. Nu e, prin urmare, orice mărire a capitalului folositoare lucrătorilor, ci numai mărirea părții întrebuițate ca salarii, capitalul variabil ; cît pentru capitalul constant, cum sînt mașinile, spre pildă, apoi acestea, cum vom arăta mai pe urmă, sînt cele mai mari dușmane, nenorocirea lucrătorilor. Prin urmare poate să fie vorba numai de creșterea părții de capital pe care o numim variabilă. Dar și aici este alt păcat, trebuie să știm pentru ce anume se va întrebuița capitalul variabil, ce lucrători va sprijini. Pentru ca cititorul să înțeleagă însemnătatea acestui punct, dăm aici un exemplu. Să presupunem că într-o societate sînt 1 000 de lucrători care produc lucrurile trebuitoare cum sînt casele, hainele, bucatele, care societate cu femei, copii, capitaliști și lucrători (chiar numărînd și pe cei ce lucrează la lucruri de lux) formează 10 000 de capete. Să întrunim toate producerile necesare sub o singură numire și să zicem că cei 1 000 de lucrători ce se înde-

* Barton, Ricardo ating această chestie, dar în treacăt numai.

letnicesc cu lucruri trebuitoare produc 100 000 de chile de grâu, atunci pentru fiecare membru din societate vin cîte 10 chile de grâu. Să presupunem acum că a crescut capitalul capitaliştilor prin plusvaloarea economisită şi acel capital produs din nou îl întrebuinţează pentru a produce covoare scumpe pentru dinşii, trăgînd de la producerea lucrurilor de trebuinţă 500 de lucrători, atunci însă vor rămîne pentru producerea necesară numai 500 de lucrători, care, în loc de 100 000 de chile, vor produce numai 50 000 şi de fiecare membru vor veni numai cîte 5 chile. Dacă înainte de creşterea capitalului 10 chile de fiecare cap însemnau : casă bunicică, haină curată, acum, după creşterea capitalului, 5 chile vor însemna : vizuine în loc de casă şi zdrenţe în loc de haină. În acest caz, creşterea capitalului, dînd celor bogaţi covoare preţioase, bagă în mizerie pe popor. Cum că creşterea capitalului, deşi nu în aşa proporţie, trebuie să aibă acest efect e foarte firesc, pentru că cu cît creşte capitalul capitaliştilor, cu atîta li se dezvoltă gustul şi putinţa de a avea lucruri de lux. Că creşterea capitalurilor are acest efect, fiecare poate vedea uitîndu-se împrejur şi văzînd că în vreme ce mulţimea poporului umblă desculţă, trăieşte în vizuini, n-are iarna haine calde, nici o bucată de piine cum trebuie, în vremea aceasta mii şi mii de lucrători se ocupă cu producerea de covoare scumpe, trăsuri de lux, pălării à la mode, mătăsării etc. etc.

Prin urmare, chiar dacă creşte capitalul variabil, adică partea aceea a capitalului care vine lucrătorilor sub formă de salariu, această creştere poate să fie cu totul vătămătoare pentru naţie dacă se întrebuinţează pentru producerea unor articole de lux ori netrebuitoare poporului.

Numai într-un singur caz e cu putinţă ca creşterea capitalului să mărească suma salariilor şi să îmbunătăţească soarta lucrătorilor, adică cînd creşte capitalul variabil şi se întrebuinţează pentru a produce lucruri trebuitoare. Dar chiar în acest caz ce ar însemna creşterea capitalului ? Să vedem.

Mai întîi de toate am văzut cum capitalul este cea putere duşmană care sileşte pe lucrători să muncească pentru capitalist, creşterea capitalului ar mări această putere, supunînd sub jugul ei mai mulţi inşi din clasa

lucrătorilor ; adică mărind capitalul lucrătorul prin munca sa măreşte proletariatul. Afară de aceasta, dacă lucrătorul primeşte firimituri mai mari din masa bogatului în forma de salariu mai mare, le primeşte numai mărind şi mai mult puterea capitaliştilor, acea putere care-l face proletar salariat, prin urmare orice ridicare de salariu (din pricina creşterii capitalului variabil) nu poate schimba acele relaţiuni care fac ca de o parte să fie salariaţi, iar de alta capitalişti, prin mărirea capitalului se prelungesc şi se întăresc aceste legături.

Aceste deduceri putem să le facem dinainte, să trecem acum la viaţa reală, să vedem în fapt cum creşte capitalul şi atunci vom vedea şi mai de aproape ce anume influenţă are această creştere asupra poporului muncitor.

Cînd creşte capitalul, creşte numărul lucrătorilor, creşte numărul mărfurilor, creşte concurenţa între capitalişti. Cînd creşte concurenţa, care este arma cu care un capitalist poate birui pe altul ? Arma este ieftinătatea relativă a mărfurilor. Cu cît marfa unui capitalist va fi mai ieftină, cu atît mai curînd va putea să o vînză, căci din pricina creşterii capitalurilor se înmulţeşte cîtîmea mărfurilor. Capitalistul nu poate însă să vîndă marfa mai ieftin decît cheltuielile de producţiune, cel puţin nu poate multă vreme fără să se ruineze ; ca să poată vinde mai ieftin, trebuie să împruţineze cheltuielile de producere. Cheltuielile de producere poate să le micşoreze micşorînd salariile, făcînd mai mare împărţirea muncii şi introducînd maşini mai bune, mai perfecte. Salariile nu va putea să le micşoreze * capitalistul nostru pentru că lucrătorii vor merge la alţi capitalişti, prin urmare nu-i rămîne decît să introducă mai multă împărţire în muncă şi maşinile cele mai bune. Mai pe urmă vom vorbi mai pe larg de împărţirea muncii şi maşinisim din punctul de vedere socialist, aici spunem numai că în fiecare compendiu de economie politică cititorii vor găsi scris despre însemnătatea împărţirii muncii şi despre faptul cît de tare măreşte ea producţiunea. Astfel, în fiecare compendiu cititorul va găsi exemplul dat de Smith şi rămas clasic, exemplul cu facerea acelor. Un lucrător singur n-ar putea face

* Micşorarea salariilor va fi o urmare a grămădirii capitalului, cum vom vedea mai departe.

lucrînd singur nici o duzină de ace pe zi. În fabrici însă, unde munca e împărțită așa că unul trage sîrma, altul o taie, altul ascute etc, etc., un lucrător e în stare pentru partea lui să facă mii de duzini. Această putere, care vine de la cooperațiune și de la mașini perfecționate, e nevoit capitalistul nostru să o întrebuințeze ca să producă mai ieftin. Să presupunem că în vreo breaslă a industriei, cum e fabricarea postavului, un cot de postav are valoare de 6 franci cotul. Să presupunem acum că un capitalist a introdus îmbunătățiri în privința împărțirii muncii și mașini, așa că poate să producă un cot de postav ale cărui cheltuieli de producere vor fi 5 franci de cot. Știm că valoarea mărfurilor se hotărăște prin munca socialmente trebuitoare. Din pricină că un capitalist a ajuns să producă mai ieftin, nu se va schimba munca socialmente trebuitoare pentru producerea postavului, și valoarea lui va fi tot 6 franci cotul. Capitalistul nostru va avea un fel de monopol de 1 franc la cot, dar, producînd mai mult și mai curînd, are trebuință să vîndă mai mult și mai curînd și de aceea va vinde cu 5½ franci și în acest caz el tot cîștigă 1/2 de franc mai mult decît alții. Dar ce vor face ceilalți capitaliști? Vînzînd cu 5½ franci, ei pierd, de aceea vor fi siliți a introduce și ei împărțirea muncii ca la cel dintîi și mașini scumpe și perfecționate ca să coboare costul de producere al unui cot la 5 franci, și concurența nu numai că va reduce prețurile la „valoare”, ci de multe ori și mai jos. După ce au introdus îmbunătățirile, capitaliștii stau în aceleași relațiuni ca înainte. Dacă pînă la introducerea îmbunătățirilor capitalistul producea cu 100 de lucrători 10 000 de coți cu cîte 6 franci cotul, acum va produce tot cu 100 [de lucrători] 20 000 de coți, dar fiecare cot va costa 3 franci. Înainte și pe urmă va vinde producerea anuală tot cu 60 000 [de] franci, de aceea va stărui să introducă și mai mare împărțire în muncă și mai bune mașini ca să fie în poziție privilegiată pînă vor introduce și ceilalți îmbunătățiri. Dar, orice îmbunătățire va introduce, am văzut că concurența îi va lua rodul ostenețelor, pentru că și ceilalți vor fi siliți a introduce aceleași îmbunătățiri. Acest joc e veșnic, bine nu se mîntuie și începe din nou. Cum vedem dar, într-o societate capitalistă diviziunea muncii și perfecționarea mașinilor aduc după ele și mai mare diviziune pentru muncă

și mai mare perfecționare de mașini. Dacă productivitatea muncii, din pricina diviziunii și a mașinilor mai bune, se va face de 10 ori mai mare, capitaliștii vor produce de 10 ori mai multă marfă și o vor scoate la vînzare, dar din această pricină își vor face concurență mai mare decît mai înainte și cu atît mai mult vor fi nevoiți a introduce mașini perfecționate și diviziune mai mare în muncă. Cu creșterea capitalului productiv se măresc tot mai mult diviziunea muncii și perfecționarea mașinismului.

Cu cît se măresc însă diviziunea muncii și perfecționarea mașinilor, cu atît mai mult trebuie de cheltuit cu instrumente de muncă, prin urmare *mare parte din capitalul adunat va trece în capital constant și numai o mică parte va veni la capitalul variabil, unicul care intră în buzunarele lucrătorilor.*

Pentru a ne lămuri mai bine lucrul, trebuie să vedem ce influență poate avea sporirea diviziunii muncii și a mașinismului? Cu cît e mai mare diviziunea muncii, cu atît e mai mare productivitatea, astfel că un lucrător se face în stare a produce atît cît produceau mai înainte 5, 10 ori 20. Același lucru se **întîmplă** și cu mașinile, și încă într-un mod mult mai simțitor. Introducerea mașinilor și a diviziunii mai mari a muncii va avea de efect că o parte din lucrători se va face netrebuincioasă și va rămîne fără lucru. Dacă capitalistul a avut o fabrică în care 100 de lucrători produceau 100 000 de coți de postav pe an și a introdus mașini care fac productivitatea de 10 ori mai mare, atunci are trebuință pentru a produce tot 100 000 de coți numai de 10 lucrători, și chiar producînd 200 000 ori 300 000 tot rămîn o parte din lucrători fără muncă. Lucrătorii rămași fără lucru vor face concurență celorlalți și, din această pricină, vor cădea salariile. Pentru a putea primi cît înainte, lucrătorul începe a lucra mai mult, ziua de muncă se lungeste și concurența între lucrători crește și din această pricină. În adevăr, dacă un lucrător muncește 18 ceasuri pe zi în loc de 9 face treabă pentru doi oameni, adică face pe alt lucrător să-și piardă locul; muncind deci mai mult, lucrătorul concurează cu sine însuși ca cu un membru al clasei lucrătorilor. Am spus mai de mult că mașina mărește ziua de lucru și acum diviziu-

nea muncii, progresul industrial, mărirea capitalului, prin urmare, crește ziua de lucru; aducem următorul exemplu:

În 1770 a ieșit în Englitera o carte sub titlul: *Essay on Trade and Commerce* *.

În această carte, autorul se plînge că capitaliștii englezi nu pot face concurență celor din alte țări pentru că lucrătorii în Englitera iau salarii peste măsură de mari și lucrează numai 4—5 zile pe săptămînă. Această carte e plină de ieremiade * dobitocești împotriva poporului muncitor și la sfîrșit propune un mijloc grozav. Propune ca pentru săraci, vagabonzi și leneși să se facă o casă ideală de lucru, „Workhouse”. Această casă trebuie să fie o casă de spaimă (Such ideal workhouse must be made a „House of Terror” and not an asylum for the poor **), nu un azil pentru săraci. În această casă îngrozitoare vor lucra 14 ceasuri, adică, scoțînd două ceasuri odihna de la amiază, în adevăr numai 12 ceasuri pe zi.

„Douăsprezece ceasuri de lucru pe zi — strigă Marx — în casa de teroare de la 1770” ***. La 1833, adică 63 de ani după aceasta, cînd parlamentul englez a micșorat în patru districte manufacturiere ziua de lucru pentru copiii de 13 ani la 12 ceasuri pe zi, fabricanții făceau zgomot, ca și cum ar fi sosit ziua cea de pe urmă a industriei engleze. Cînd Napoleon al III-lea, pentru a plăcea burghezimii, voi la 1852 să schimbe ziua legală de 12 ceasuri de muncă, lucrătorii strigau: „Legea care a scoborît ziua de lucru la 12 ceasuri e unicul bine ce ne-a rămas de la republică”. În Elveția ziua de lucru a fost scoborîtă la Zurich la 12 ceasuri pentru copiii de 10 ani, în 1866 în Austria s-a scurtat pînă la 12 ceasuri ziua de muncă pentru copiii între 15 și 16 ani. „Ce progres de la 1770 !” — iar striga Macaulay cu aprindere.

„Casa de teroare” ce visa sufletul capitalului pentru sărac în 1770 se realizează peste cîțiva ani în colosala „casă de muncă” zidită pentru lucrătorii din manufacturi; numele ei este „Fabrică”, și idealul fusese palid înaintea realității *.

* (tînguiri).

** Ap. Marx, p. 119, nota 5, loc. cit.

*** K. Marx, p. 119, loc. cit.

Tendința mașinismului, progresului economic de a lungi ziua de lucru rămîne incontestabilă. Creșterea diviziunii muncii și perfecționarea mașinilor, afară de mărirea concurenței între lucrători și, prin urmare, de scăderea salariului, afară de prelungirea zilei de muncă, are și altele. Astfel, cu cît se face mai mare diviziunea muncii, cu atît lucrul se face mai simplu și mai ușor. Dacă în perioada meseriilor, pentru a bate cu ciocanul la fierărie trebuie o putere destul de mare, acum un copil de 8 ani, întorcînd un șurub, poate mișca un ciocan de 1 000 de oca. Deci cu mersul progresiv al producției se face cu puțință de a înlocui lucrătorii mari prin copii și femei. Concurența între lucrători din cauza introducerii mașinilor, a diviziunii muncii și a lungirii zilei de muncă se mărește și mai tare prin introducerea femeilor și a copiilor în fabrici. Cu introducerea muncii femeilor și a copiilor crește și mai mult numărul lucrătorilor fără muncă. Am arătat în mai multe rînduri că productivitatea mai mare a muncii crește cîtînea mărfurilor, dar nu valoarea lor. Astfel, dacă un lucrător produce o duzină de penițe de oțel într-o zi și valoarea lor va fi exprimată prin 10 franci, însutindu-se productivitatea, 100 de duzini vor avea valoarea tot de 10 franci. Cînd deci capitalistul, mulțumită productivității însutite, are de o sută de ori mai multă marfă, valoarea ei va fi tot aceeași și, prin urmare, pentru a avea același cîștig ca mai înainte, e nevoit să vîndă acum de o sută de ori mai multă marfă; cu cît merge mai înainte dezvoltarea industriei, acumularea capitalului, dezvoltarea mașinismului, cu atît mai multe mărfuri se produc, dar aceeași dezvoltare a industriei, care mărește atît producțiunea mărfurilor, măbind concurența între lucrători, nu numai că nu mărește salariile, ci le micșorează; prin urmare poporul muncitor nu numai că n-are mai mare posibilitate de a cumpăra aceste mărfuri, ci are, din contra, mai puțină. Ce e dar de făcut cu acești munți de mărfuri? Trebuie de exportat, trebuie de căutat piețe străine, trebuie de produs pentru Orient, pentru Africa, pentru Australia. Dar dacă pe piața chiar unde lucrează * capitalistul nu știe cît anume din marfa sa se va cere ori se va trece, dacă pe piața națională, în alte

* Adică pune pe lucrătorii lui de lucrează.

orașe, nu poate ști cât va putea vinde, apoi ce să mai zicem despre piețele îndepărtate, cum e Australia, Africa? De unde poate fabricantul de postav din Englitera să știe anume câtă marfă se va vinde în țară, să știe anume câtă marfă se va vinde în Rusia, Austria, România etc.? Afară de această neștiință, nu poate ști, de asemenea, cât vor fi produs concurenții lui din Englitera, apoi adesea are concurenți și în țările în care i se vinde marfa. Capitalistul trebuie deci să lucreze cu ochii închiși în acest cîmp, fără nici o regulă a producției. O telegramă de la niște agenți ai capitalistului în Egipt, un câștig gras făcut de un concurent, prevederea unor schimbări politice, prevederea de mari cereri fac pe capitaliști să întrebuițeze toate puterile pentru a produce, a produce și iar a produce. Și iată munți de mărfuri produși, iată 2x milioane de coți de postav produs. Dar piețele străine, din cauze nenumărate, pot să n-aibă trebuință decît de x milioane de coți de postav. Ce e de făcut cu celelalte x milioane de postav ce rămîn? Sînt de multe ori mărfuri care nu pot să stea multă vreme neîntrebuițate fiindcă se strică ori cel puțin trece moda, de altă parte mulți fabricanți sînt datori, au lucrat pe credit, și de aceea trebuie să vîndă cu orice preț. Oferta ajunge peste măsură de mare, prețurile, în loc să cadă pe jumătate, cad de multe ori și mai mult, încep falimente, fabricile se închid, producția pentru un timp se micșorează, pînă ce consumarea acelor produse pune iarăși în relații mai pașnice oferta cu cererea. Dar echilibrul nu poate ține mult, sînt multe cauze care vor pune din nou pe capitaliști să se întreacă în producere; dar cauza cauzelor este că niciodată nu pot să știe câtă marfă anume va trebui pe piața universală, nici câtă se va produce. Se înțelege că pot fi multe cauze care să facă pe capitaliști să producă cît mai cu prevedere, să producă, de pildă, numai JL. milioane de coți cînd ar fi trebuit x milioane, dar atunci prețurile se vor sui cel puțin de două ori peste valoare*. Cel dintîi cîștig gras al unui

* Valoarea e munca socialmente necesară pentru producere, deci în exemplul nostru, deși s-au produs 2 x milioane coți, dar, fiindcă a fost trebuință numai de x milioane, numai munca cuprinsă în aceste x milioane va defini valoarea producției întregi.

capitalist va face pe ceilalți să se întreacă în a produce din nou munți de mărfuri, pînă ce un „crah” general va azvîrli producția și comerțul într-un haos. Crizele pot să fie felurite. Pot să fie parțiale, adică numai într-o singură localitate și o singură breaslă a industriei; pot fi într-o țară întregă în mai multe bresle; în sfîrșit pot fi și universale. Dacă cititorul va gîndi la cele spuse, va înțelege cum crizele sînt un rezultat tot așa de necesar al producției și distribuției moderne cum sînt și perfecționările industriilor și căutarea de locuri unde să desfacă mărfurile, chiar cu arma în mînă. Fără crize producția capitalistă e tot așa de neînțeleasă ca și fără concurență.

În general producția trece prin următorul ciclu: producție pașnică, producția se îmbunătățește, producția este înfloritoare, treburile slăbesc, treburile se fac prost, *crahul*! Acest ciclu industria îl îndeplinește în general în zece ani. Dar zece ani e termenul observat pentru crizele universale ori cel puțin naționale; crizele parțiale sînt însă, am putea zice, permanente, ba ici, ba dincolo, ba într-o industrie, ba în alta. Marx a făcut socoteala că într-o singură breaslă, în producerea pinzei de bumbac, de la 1815—1863, în 48 de ani prin urmare, au fost 28 de ani de crize și 20 de ani de înflorire.

Să vedem acum ce influență vor avea aceste crize asupra soartei lucrătorilor. Să presupunem că în producerea postavului, din pricina supraproducției, a început o criză. Prețurile postavului cad sub valoare, ajung de 2 ori 3 ori mai mici decît se cuvenea. Ce se va întîmpla cu fabricantul nostru de postav? Dacă lucra pe credit, va da faliment, va închide fabrica, iar lucrătorii vor rămîne pe drum, pieritori de foame; dacă are însă destul capital pentru a putea să se țină, va da drumul la o parte din lucrători, iar la cei rămași va stăruia să le scoboare salariile. În orice caz, prin urmare pentru lucrători nu rămîne decît ori să fie dați afară, să rămînă pieritori de foame, „supranumerari”, cum zice Marx, ori să lucreze pentru un salariu de rîs dacă nu s-a oprit de tot lucrul. Să mergem mai departe. Lucrătorii, rămînînd fără de muncă, nu mai pot să consume mai nimica, cei care lucrează chiar nu mai pot consuma cît înainte, căci primesc salarii mai mici. Dar pentru ce cheltuiau lucrătorii salariile? Pentru a-și cumpăra cele trebuitoare: de-

ale mîncării, îmbrăcăminte etc. Dar acum, neavînd cu ce cumpăra, mărfurile ce se consumau de lucrători vor rămîne nevîndute și va începe criza și în industriile acele[a] ale căror produse le cumpărau lucrătorii supra-numerari, cînd aveau de lucru. Criza este deci ca o boală epidemică, molipsitoare și de aceea nu va începe într-un loc fără a molipsi mai multe localități și mai multe bresle industriale. Cele ce am spus despre crizele parțiale e adevărat și pentru crizele naționale, numai cu deosebirea că, dacă în cele dintîi cazuri sute de lucrători rămîn fără muncă și la alte sute li se scoboară salariile, în cel de-al doilea, adică în crizele naționale, sute de mii de lucrători rămîn fără lucru și la sute de mii li se scoboară salariile. Am văzut că producția capitalistă descrie un ciclu mai în fiecare zece ani și după crize urmează îmbunătățirea și pe urmă înflorirea producțiunii. Dacă în timpul crizei lucrătorii au fost dați afară de capital și salariile celor rămași au scăzut, acum, cînd începe înflorirea producțiunii, se cer mai multe brațe, de aceea lucrătorii rămași pe din afară vin înapoi, salariile se suie pînă ce vine altă criză, și aceleași fenomene de care am vorbit mai sus se repetă iarăși...

Am văzut cum grămădirea capitalului face de crește partea lui constantă în paguba părții variabile, unica folositoare muncitorilor*. Am văzut cum creșterea capitalului constant (mașini etc.) alungă pe lucrători, formînd un număr de lucrători peste numărul trebuitor, supra-numerar; am văzut cum lungirea zilei de muncă, simplificarea muncii are ca urmare introducerea femeilor și a copiilor, fapt care mărește numărul lucrătorilor de prisos, supranumerari. Această suprapopulație se preface într-o instituție de nevoie publică ori mai bine de necesitate pentru producția capitalistă. În adevăr, dacă n-ar fi această suprapopulație, de unde ar lua capitaliștii lucrători atunci cînd la înflorirea producțiunii se cer mai multe brațe. Acest supranumerar de lucrători produși de mișcarea progresivă a acumulației capitaliste, care

* Rugăm încă o dată pe cititori de a ținea seamă de această clasificare a capitalului. Sub numele de „capital fix” înțelegem tot capitalul pus în producere, cum sînt fabricile, mașinile, materiile prime etc., afară numai de salarii. Capital constant sînt mașinile și în general instrumentele de muncă; capital variabil este suma salariilor, adică acea parte a capitalului care se dă muncitorilor.

intră la lucru cînd treburile merg bine și iese cînd merge prost, a primit de la Marx numele de *armata de rezervă a capitalismului*. Această armată de rezervă nu poate să fie statornică, crește cînd merg treburile prost și scade cînd merg mai bine.

Afară de aceasta, armata de rezervă are multe subdiviziuni. Astfel sînt supranumerari cronici, cum sînt bătrîinii, invalizii muncii etc. Aceasta e acea pătură socială în care domnește mizeria, pauperismul la culme, de acolo ies vagabonzii, criminalii, prostituatele etc. etc. Capitalismul a creat această pătură socială și apoi tot el se năpustește asupra ei cu toată poliția și magistratura sa. Logică burgheză.

Altă parte a acestei armate de rezervă intră într-însa numai cînd merg treburile rău. Dar, fiindcă nici un lucrător nu poate fi sigur că nu va rămîne și el supranumerar și prin urmare că nu va face parte din armata de rezervă, de aceea tot proletariatul, toți lucrătorii capitalismului nu pot fi niciodată siguri de ziua de mîine. Marx, în cartea sa, descrie pe larg armata de rezervă, și nu putem decît să arătăm părerea de rău că spațiul menit pentru acest articol nu ne îngăduie a-l urma pas cu pas; trimitem însă pe cititori la Marx și aici mai spunem numai că din toate rezultatele capitalismului acesta este poate cel mai funest.

Înțelegerea celor zise despre grămădirea capitalistă este de cea mai mare însemnătate și numai acum putem să ne luminăm asupra legii salariilor.

Cu cit merge înainte acumularea capitalistă, cu atît mai multe bogății se produc și, prin urmare, toți ar trebui să fie mai bogați; de unde vine însă că lucrătorii, departe de a se face mai avuți, de multe ori cad în cea mai mare mizerie și mijlociu nu primesc decît atît cît le trebuie strict pentru viață? Economia clasică își explică astfel lucrul. Presupune că este un fond constant pentru lucrători (labour fund); acest fond este tocmai de ajuns pentru a ține în viață pe lucrători. Dacă capitalul, zic ei, se mărește, se mărește și acest labour fund, și fiecare lucrător primește mai mult decît „valoarea” muncii, adică decît strictul necesar; dar, primind mai mult, lucrătorii se înmulțesc și, dacă se vor înmulți proporțional cu fondul de muncă, atunci iar vor primi numai strictul necesar; dacă se vor înmulți mai mult, atunci

pentru fiecare va veni mai puțin decît strictul necesar. Salariul atîrnă după dinșii de la înmulțirea lucrătorilor ; dacă ei se înmulțesc mai mult decît a crescut fondul de muncă, fiecare din ei primește mai puțin decît strictul necesar; prin urmare pricina mizeriei lucrătorilor nu va fi nimeni altul decît lucrătorii înșiși.

Acum putem judeca cît de absurdă este teoria aceasta. După economiști, fondul muncii, adică ceea ce am numit capital variabil, este ceva statornic, noi știm însă că nimica nu-i așa de schimbător. Cînd merg bine treburile, acest fond crește, crizele, dimpotrivă, îl micșorează ; creșterea și scăderea lui atîrnă de mersul treburilor și nicidecum de înmulțirea lucrătorilor. Să luăm un exemplu. Anul acesta merg bine treburile și sînt ocupați într-o nație 1 000 000 de lucrători și primesc pe timp de un an o mie de milioane de franci. Acest miliard de franci este fondul muncii. Anul viitor, din pricina unui crah general, pot să fie ocupați numai 700 000 și să primească numai 400 000 000. Fondul muncii s-a schimbat foarte mult, [de] asemenea și salariul, căzînd de la 1 000 de franci pe an la 570 de franci aproximativ, și cu toate acestea lucrătorii nu s-au înmulțit într-un an. Pentru ca să se simtă în preț înmulțirea lucrătorilor, ar trebui să treacă o generație. Toate acestea putem să le spunem și în privința salariului necesar al lui Ricardo. După el, cum știm, salariul este deopotrivă cu strictul necesar ; dacă acest salariu se ridică din pricina creșterii capitalului, de pildă, atunci lucrătorii se înmulțesc și prin concurență iar le scoboară la strictul necesar pentru viață. După Ricardo dară, dacă salariul s-a ridicat peste „valoarea” muncii, cum zic burghezii, adică peste strictul necesar pentru viață, atunci ar trebui să treacă o generație pînă se vor înmulți lucrătorii ca să-si facă concurență ; cu toate acestea, în timpul unei generații, salariul poate să se ridice și să cadă de trei ori. E o absurditate vădită această aserțiune a economiștilor burghezi și, cu toate acestea, a fost susținută de oameni celebri ca Ricardo, John Stuart Mill. De aici se vede cît de mult întunecă relațiile sociale mințile cele mai mari !

Cînd într-o industrie, cum e fabricarea postavului, merg bine treburile și din această pricină se suie salariile, atunci în această industrie încep să vină mulți muncitori de la alte industrii, dar cînd această grămă-

dire ajunge peste cît se cere, oferta de brațe fiind mai mare decît cererea, salariile cad și muncitorii se duc la alte industrii. Această împărțire a brațelor între felurile industrii au confundat-o economiștii cu înmulțirea și scăderea populației, cu legea populației în general.

După ei, dacă în fabricarea postavului s-au ridicat salariile, pricina este că a scăzut populația. Dacă însă salariile scad pentru dinșii e vădit că populația s-a înmulțit prea mult. Frumoasă logică ! Dar faptul că salariile scad la strictul necesar pentru viață e un lucru despre care nu încapă îndoială. După ce, de pildă, în cele din urmă două veacuri producțiunea, capitalul s-a [u] însutit, partea ce vine lucrătorului nu numai că nu s-a însutit, dar este încă chestie dacă nu a scăzut. De unde oare vine aceasta ? Acum știm noi pricina mai bine decît economiștii burghezi. Cînd se mărește capitalul, se mărește mai ales partea lui constantă și în aceeași proporție se micșorează cea variabilă, care vine lucrătorilor. Cînd se mărește capitalul constant, prin perfecționarea mașinismului de o parte, iar de alta prin diviziunea mai mare a muncii, se creează un prisos de lucrători, o armată de rezervă, care prin concurență scoboară salariile la strictul necesar, ba în unele cazuri, de pildă în vreme de criză, și chiar mult sub acest strict necesar. Economiștii burghezi zic că salariul rezultă din ofertă și cerere. Capitalul cere brațe și muncitorii le oferă, din concurența acestor doi factori va urma mărimea salariului. Așa zic economiștii burghezi ; adevărul însă e altfel. Capitalul lucrează deodată din două părți. Pe de o parte cere brațe, [pe] de alta le oferă tot el, creînd armata de rezervă. Oastea de rezervă, odată creată, va da lucrători în timpul treburilor și prin concurență, în vremile, scoboară salariul sub ceea ce e strict nevoie pentru viață și ce numesc economiștii burghezi valoarea muncii. Armata de rezervă prin concurență nu va lăsa nici chiar cînd treburile vor merge bine, nu va lăsa, zicem, să ridice salariul mult mai sus de strictul necesar.

„Deci lucrătorii produc acumularea capitalului — zice Marx (vezi *Le Capital*, p. 279) —, și cu cît reușesc mai mult, cu atîta produc ei singuri instrumentele care îi vor da afară de la lucru ori îi vor prefăce în suprapopu-

lație relativă *. Iată *legea populației* care deosebește epoca capitalistă și corespunde cu modul ei de producere. În adevăr, fiecare mod istoric de producere socială are legea sa proprie de populație, lege care nu se aplică decât numai acestui mod, lege care piere odată cu dînsul și n-are, prin urmare, decât valoare istorică. O lege a populației abstractă și neschimbătoare nu este decât pentru plante și animale și încă și pentru dînsule numai dacă nu suferă influența omului"⁴⁵.

Economiștii burghezi, între care se află oameni de talia unui Ricardo, John Stuart Mill, la toate suferințele vădite ale lucrătorilor n-au decât un singur sfat de dat și îl repetă în toate chipurile : „Nu vă înmulțiți !”. După ei, dacă populația se va înmulți puțin și capitalul mai mult, atunci pentru fiecare lucrător va veni o parte mai mare din capitalul social.

Să presupunem pentru moment că lucrătorii au ascultat și că nu numai au început a se înmulți încet, mai încet decât capitalul, dar chiar au încetat de a se înmulți chiar de tot. Așa fel [că], pleicînd de la un an oarecare, populația va rămîne pe loc, avînd atîția morți cîte nașteri. Ei, și ce va fi ? Oare înmulțirea capitalului va face să capete fiecare lucrător mai muk ? Deloc. Toată înmulțirea, acumularea capitalului va intra ca și înainte în punga capitaliștilor. În adevăr, să luăm teza noastră că populația nu se înmulțește și că capitalul se înmulțește. Dar oare din cauza neînmulțirii populației cu creșterea capitalului nu va crește mai ales partea lui constantă ? Oare mașini îmbunătățite, diviziune mai mare a muncii nu vor da afară pe unii lucrători, făcînd dintr-înșii supranumerari ? Oare acest supranumerar de lucrători, prin concurența lui, nu va lungi ziua de lucru ? Oare mașinile și diviziunea muncii nu vor simplifica munca și, prin urmare, vor atrage în fabrici femei și copii, lucru care va mări armata de rezervă ? Oare producțiunea anarhică de astăzi va căpăta siguranță, va ști capitalistul cît anume să producă și nu va produce de prisos, din care pricină, ca din multe altele, nu se vor ivi crize ?

* Marx numește pe lucrătorii supranumerari suprapopulație relativă pentru că ei sînt de prisos, numai față cu cerințele capitalului, iar nu cum își închipuie malthusienii că această suprapopulație ar veni din pricina înmulțirii prea mari a populației, așa ca să nu mai aibă hrană.

Oare înflorirea treburilor nu va atrage în fabrici pe supranumerari și crahurile nu-i vor respinge afară ? Oare această armată de rezervă a capitalismului nu va reduce, prin concurență, salariul la mărimea aceea încît în vremea stagnațiunii de-abia să ajungă pentru o bucată de piine și de ridicat pe vremea înfloririi nu-l va lăsa să se urce mult peste strictul necesar ? * Oare toate aceste cauze nu vor avea tendința de a aduce salariul în mijlociu la strictul necesar pentru viață etc. ? Oare... oare, în sfîrșit, lăsînd producțiunea capitalistă să funcționeze, nu va produce toate relele ce produce acum ? Oare, lăsînd hoituri și bălți să infecteze aerul, nu se vor produce boale ? Oare ? ?...

Da, în adevăr, salariul are tendința de a ajunge la ceea ce numea Ricardo salariul necesar, dar faptul nu atîrnă de legile naturii, de legile înmulțirii populației, de aceea că populația ba se mărește prea mult, ba prea puțin în comparație cu capitalul. Acest salariu necesar urmează din instituțiunile omenesti, urmează din capitalism „și corespunde cu modul de producțiune capitalist” și va pieri împreună cu capitalismul, împreună cu „felul său particular de producțiune”. Acest mod va fi înlocuit prin altul, despre care vom vorbi mai departe, acum însă încheiem articolul cu cuvintele lui Marx, care a făcut mai mult decât oricine pentru analiza relațiunilor omenesti în societatea capitalistă.

„Această lege — zice Marx (adică legea că progresul grămădirii capitalului este și progresul suprapopulației!) — așază o corelație fatală între grămădirea capitalului și între creșterea sărăciei, așa că la un pol se înmulțește bogăția și la altul sărăcia, suferința, neștiința, îndobitocirea, înjosirea morală, robia ; acesta este polul clasei ce produce capitalul !” (*Capitalul*, p. 285) ⁴⁶.

Dacă cititorii au studiat cu băgare de seamă articolele din urmă, apoi au putut să se încredințeze că economia

* Se înțelege că numai burghezii cred că strictul necesar pentru viață e salariul necesar și care nu poate să se schimbe. Și noi credem că e necesar, dar numai în condițiile de producțiune capitalistă. În alte condiții stau altfel lucrurile. Așa trebuie să ne înțeleagă cititorul.

politică burgheză a avut însărcinarea, cu voie, fără voie, să găsească pentru toate neajunsurile adevărate, pipăite, ale vieții economice teorii fantastice menite a scăpa aparențele.

În articolul din urmă am arătat răul ce urmează pentru lucrători din dezvoltarea economică a societății, și mai ales din întrebuințarea mașinilor. Acest lucru, mai ales cît privește mașinile, e prea vădit pentru a putea fi negat. Cînd se introduc mașini perfecționate, atunci o mulțime de lucrători rămîn pe drumuri; lucrul se în-tîmplă prea des pentru ca să mai aibă cineva obraz de a-l nega. De aceea nici nu-l neagă, ci scot o teorie menită a masca lucrurile, această teorie este „*a compensației*”. Cînd un capitalist (zic teoreticii compensațiunii, în fruntea cărora stau economiștii vestiți: James Mill-tată!, Mac Culloch, Torrens, Senior, J. St. Mill-fiul) dă afară lucrători din pricină că a introdus mașini perfecte, se face slobod un capital care dă chip de a ține alți lucrători, așa că, „*au bout du compte*” *, se face compensare, și sărăcia pricinuită de mașini e trecătoare, ca toate pe lumea aceasta. Iată deci o teorie nouă a economiștilor burgezi. Să vedem ce e adevărat într-însa. Un capitalist fabricant de pînză de bumbac întrebuințează în fabrica lui 100 000 de franci capital, din care 50 000 pentru mașini etc. (capital constant) și 50 000 salarii (capital variabil). La un moment dat, capitalistul introduce o mașină care costă 25 000 de franci. Atunci capitalul constant a crescut la 75 000, și pentru salarii au rămas 25 000, adică numai jumătate cît înainte, deci jumătate din numărul lucrătorilor vor fi alungați din fabrică. Unde e dar capitalul ce se făcuse slobod? Cu ce se va face compensația? Dacă vom presupune că costul mașinii e mai mic decît salariile economisite, de pildă dacă mașina ar costa 15 000 de franci, ar rămîne 10 000 de franci capital slobod prin introducerea mașinii. Dar acești 10 000 de franci vor face să fie întrebuințați numai 20 din cei 50 de lucrători rămași fără lucru. Dar nu se vor întrebuința nici atîția, pentru că cea mai mare parte din cei 10 000 de franci se vor cheltui ca capital constant, în formă de mașini, instrumente de muncă, pentru a da de lucru muncitorilor.

* [la urma urmelor].

Ni se va zice că dacă 50 de țesători nu mai au de lucru, apoi capătă de lucru alții care lucrează la mașini.

Dar, mai întîi, ce fel de compensare este aceasta pentru țesătorii din Bruxelles dacă vor fi la Birmingham, de pildă, întrebuințați mai mulți lucrători la fabricile de mașini? Afară de aceasta, de cînd s-au introdus mașini pentru fabricarea mașinilor, alungarea lucrătorilor din fabricile de mașini e tot așa de cronică ca și în alte industrii.

Dacă vom mai lua în seamă că lucrătorii dați afară dintr-o industrie sînt specializați și, prin urmare, nu sînt în stare de a fi întrebuințați în altele, vom înțelege toată frumusețea teoriei de compensare.

Teoria compensării stă în legătură cu altă teorie burgheză despre fondul muncii — „*labour fund*”. Dacă e adevărat că fondul muncii e ceva statornic *, să presupunem de x milioane de franci ori de y milioane de chile de grîu (întrunind toate articolele trebuitoare lucrătorilor sub nume de grîu). atunci, alungind pe lucrători, o parte din fondul muncii, cîteva kile de grîu, vor rămîne slobode ca fond de muncă pentru alți lucrători. „Iată faptul în realitatea sa întristătoare — zice Marx (p. 190), — iau hrana din gura muncitorului și domnii pîntecoși zic-**ea** pun astfel hrană la îndemîna lucrătorului ca fond nou de întrebuințare în altă industrie. Cum vedem, totul atîrnă de la chipul de a numi lucrul. *Nominibus mollire licet mala* **” ¹⁷.

Am văzut cît de dreaptă e teoria despre fondul muncii. Dar, chiar așa de-ar fi, lucrătorii alungați cheltuiau salariile pe lucruri numaidecît trebuitoare. Acum, nemaiavind de lucru, pierzînd salariile, nu vor mai cum-păra, prin urmare cererea acestor lucruri va scădea și, odată scăzînd cererea, va trebui să scadă și producerea lucrurilor celor mai de nevoie. Adică teoria compensării ne dovedește tocmai dimpotrivă de ceea ce voia, în loc să ne dovedească că, lucrătorii din fabrica de țesut pierzînd de lucru din pricina introducerii mașinilor perfecționate, un capital se va libera pentru a le da de lucru în altă parte; în loc să ne dovedească aceasta, ne

* Am văzut cît de falsă e teoria aceasta.

** [Se cuvine ca răul să fie îndulcit prin cuvinte — Ovidiu, *Ars amatoria*].

arată că dacă lucrătorii de pînză pierd lucrul, atunci îl vor pierde și din[tre] acei lucrători care lucrau la producerea lucrurilor de prima necesitate, lucruri cu care cheltuiau lucrătorii salariile lor.

Să lăsăm economia burgheză la o parte și să vedem cum se petrec în adevăr lucrurile. Cînd se introduc mașini perfecționate, o mulțime de lucrători pierd lucrul. Acești lucrători, cum am văzut, intră în rîndurile așa-numitei suprapopulații relative. E cu puțință să afle de lucru în alte industrii, dar mai de regulă, fiind specializați în meșteșugul lor, vor putea afla cu mare greutate. Femeile lucrătoare poate vor găsi de lucru, dar poate vor umple casele de prostituție; bărbații poate vor găsi de lucru, dar poate vor umple și criminalele. A introduce astfel de axiomă, ca teoria compensației, într-o societate în care domnește producția anarhică capitalistă e o nebunie.

Să mergem mai departe. Cînd se introduc mașini mai bune, atunci este cu puțință de a lucra mai multe materii brute, spre pildă ou cît se mărește producția țesăturilor în Englitera, cu atît se mărește și producerea bumbacului brut în America, cu cît ăritr-o' industrie se introduc mașini, cu atîta toate industriile din care se iau materiile prime își măresc producerea. Creșterea producției poate să se facă însă ori punînd mai mulți lucrători să lucreze la aceste materii prime, ori introducînd și în producerea acestora mașini, împărțirea muncii etc. în general, introducerea de mașini perfecționate într-o industrie molipsește și pe altele și le face să introducă și ele mașini mai perfecte, cu toate urmările lor, cum sînt: crizele, suprapopulația relativă, proletariatul, nesiguranța pentru ziua de mîine etc.

„Cu dezvoltarea mașinismului în Englitera numărul lucrătorilor pedepsiți să lucreze sub pămînt, în mine de metal, e foarte mare. în 1861 erau 246 613, din care copii de La. 5- pînă la 10 ani (! ! !) 835 și de la 10 pînă la 15 ani 42 010" *.¹⁸

Isprăvile mașinismului în societatea în care domnesc producerea capitalistă și proprietatea individuală sînt cîteodată surprinzătoare. Astfel, dezvoltarea enormă a

* Vezi Marx, p. 191.

industrii țesăturilor de bumbac a făcut să se producă foarte mult bumbac brut în Statele Unite, dar totodată s-a dezvoltat și negoțul cu robi negri. În 1790, în Statele Unite erau 697 000 de robi, la 1861 numărul lor ajunsese la 4 000 000 *.¹⁹

Sărmanul Watt, gîndea el oare că mașina cu abur era să pricinuiască întinderea peste măsură a negoțului cu robi ?!

„Țesutul lîinii cu mașini a pricinuit în Anglia prefacerea pămînturilor de arat în pășuni pentru oi și izgonirea țăranilor cu grămada de pe pămînturile acestea spre a-i prefaca în populație supranumerară pusă la îndemîna capitalismului." Despre această izgonire a țăranilor vom vorbi în altă parte, aici vom spune numai că este una din cele mai groaznice și mai dureroase pagini din istoria Engliterei.

„Irlanda — zice Marx — suferă și acum această operație dureroasă, care scoboară populația acestei insule la suma trebuitoare proprietarilor de pămînt și domnilor englezi ce au nevoie de lînă" ²⁰.

La toate învinovățirile ce se aduc de socialiști împotriva urmărilor producerii capitaliste, a progresului industrial, a mașinismului etc., domnii burghezi și economiștii lor strîmtorați, în loc de răspuns, încep să strige : Cum, sînteți împotriva mașinilor, împotriva progresului economic, voiți prin urmare să distrugeți mașinile, să ne întoarceți la starea sălbatică, barbară?!! etc. etc.

Toate aceste fraze fățarnice sînt prea cunoscute ca să le mai repet. Dar, tocmai fiindcă învinovățirea e atît de obișnuită, aducem aici răspunsul lui Marx acestor „flecari bîrfitori" burghezi, un răspuns care ar trebui să facă pe economiștii burghezi să moară de rușine dacă ar avea :

„Mașina — zice Marx — nu-i de vină de nenorocirile ce aduce cu sine ; nu-i vina ei dacă în mediul nostru social desparte pe muncitori de mijloacele de hrană. Acolo unde a fost introdusă, face ca produsele să fie mai ieftine și mai multe. înainte, ca și după introducerea ei, societatea are cel puțin tot aceeași sumă de provizii pentru muncitorii alungați, făcînd abstracție de uriașa parte din productul anual irosită de trîntori.

* Vezi Marx, p. 192.

Mai cu seamă în tălmăcirea acestui fapt strălucește spiritul prostituat al economiștilor.

După acești domni, contrazicerile și antagonismele nedespărțite de întrebuițarea mașinilor în mod burghez *nu există*, pentru că nu vin de la mașină, ci de la exploatarea ei de către capitaliști !

Deci pentru că mașina, triumful omului asupra puterilor naturale, se preface în mîinile capitaliste în instrument de robire a omului la aceste puteri naturale ; pentru că, mijloc sigur de a scurta munca de fiecare zi, mașina o lungeste în mîinile capitaliștilor; pentru că, varga vrăjită pentru a înmulți bogăția producătorului, mașina îl sărăcește fiind în mîna capitaliștilor, pentru că... economistul burghez spune fără nici o tulburare că toate aceste contraziceri strigătoare nu-s decît aparențe înșelătoare și deșarte și că, în adevăr și prin urmare, în teorie nu există.

De bună seamă, nu neagă ei relele trecătoare, dar care medalie are numai o față ! Și pentru dinșii mașinile nu pot fi întrebuițate altfel decît în modul capitalist. Exploatarea muncitorului de către mașini este totuna cu exploatarea mașinilor de către muncitori. Deci cel ce arată realitățile întrebuițării capitaliste a mașinilor se împotrivește întrebuițării lor și progresului social. Acest raționament nu ne amintește oare pledarea lui Bill Sikes, vestitul bandit ? „Domnilor jurați — zice el —, gîtul unui comis-voiajor a fost tăiat fără îndoială. Faptul există, dar nu-i vina mea, ci a cuțitului. Și voiți să scoateți din lume cuțitul din pricina acestor rele trecătoare ? Gîndiți-vă. Cuțitul este una din uneltele cele mai folositoare în meserii și în agricultură, tot atît de binefăcătoare în chirurgie pe cît de priceput în anatomie și tovarăș vesel la petreceri. Osîndind cuțitul, ne scufundați din nou în sălbăciea cea mai desăvîrșită”⁴¹.

Nu se poate mai nimerit. În adevăr, nu-i seamănă burghezimea, care, învinovățită că prin mașină aruncă în ticăloșie pe lucrători, aduce ca răspuns strigăte ca cele următoare : „Ce, voiți să nimiciți mașinile !”. Nu se aseamănă, zic, cu țilharul care, învinovățit că a omorît un om cu cuțitul, ar începe să strige : „Cum, voiți să nimiciți cuțitele, să ne aruncați în barbarie !?”.

În ce mijloc social va fi mașina „triumful omului asupra puterilor firești, mijloc sigur de a scurta munca,

varga vrăjită pentru a crește bogăția producătorului... etc.” În ce mediu social, în ce organizație socială mașina va fi toate acestea vom vedea mai pe urmă, acum să mergem să analizăm altă urmare a producerii capitaliste și a proprietății individuale, anume *centralizarea bogățiilor*.

Noi am văzut că concurența silește pe capitaliști să introducă tot mai mare și mai mare împărțire în muncă, să întrebuițeze mașini tot mai perfecționate. Dar ce însemnează împărțire mai mare a muncii ? însemnează că același lucru care se făcea mai înainte de mai puțini lucrători acum se împarte între mai mulți lucrători, dintre care fiecare face numai a suta parte din munca cerută pentru acel lucru, cum e exemplul cu facerea acelor *. Deci cu cît e mai mare împărțirea muncii, cu atît mai mulți lucrători trebuie să producă u_n lucru, dar îl produc în cîtimi mult mai mari. În societatea capitalistă, în care este proprietatea individuală, această grămădire de lucrători stă sub comanda aceluiași capital. Cu cît însă mai mulți lucrători vor fi grămădiți la un loc, cu atît mai mult capital va trebui pentru materii prime, cu atît mai mult pentru clădirile în care lucrează. Pe de altă parte, cu cît se introduc mașini mai perfecte (lucru de viață ori de moarte pentru fabricanți în societatea capitalistă), cu atît trebuie cheltuieli mai mari pentru dinsele și pentru fabrici. Am văzut, de asemenea, că acumularea capitalului cere mărirea capitalului constant.

Deci grămădirea lucrătorilor în fabrici și centralizarea capitalului sînt pricinuite de însăși producțiunea.

Ca să se încredințeze cititorii despre acest adevăr, n-au decît să compare fierăria veche în care se lucrau lacăte înainte de dezvoltarea capitalismului cu complexa fabrică modernă engleză în oare sînt sute, dacă nu mii, de lucrători, sute de mii, dacă nu milioane, de franci cheltuiți în fabrică, mașini, materii prime, adică sub formă de capital fix. Odată ce este o fabrică pentru a produce vreun lucru, atelierul cel mic nu mai poate

* Vom vorbi în a doua parte a articolelor noastre mai pe larg despre acest fenomen însemnat al centralizării ; acolo vom vorbi, de asemenea, și despre cooperatie, împărțirea muncii etc. din punctul de vedere socialist.

exista, căci în fabrică se lucrează mult mai ieftin. Concuranța va omorî deci pe meseriași în folosul fabricantului.

Dar cu cît fabrica e mai mare, cu cît capitalistul are mai mulți bani pentru a face cumpărături în mare a[le] materialelor prime etc. ... cu atît producerea lui va fi mai ieftină, cu atît deci va fi mai greu de concurat cu dînsul nu numai meseriașului (care a dispărut în țările industriale ca Englitera), dar chiar capitalistului mai mic, cu capitaluri mai mici. Capitaliștii mai mici vor fi dar bătuti de capitaliștii mari și e destul o criză pentru ca ei să dispară, să ajungă faliti și să cadă în șirurile salariaților ca țiitori de registre, privighetori în întreprinderi etc. Lupta, prin urmare, nu se petrece numai între capitaliști și meseriași, aceștia au pierit de mult în țările industriale, dar chiar între capitalurile mari și cele mici. Capitalurile mici sînt învinse, cele mari deci au o putere de atragere în societatea de azi, așa că atrag capitalurile mai mici, le absorb, și pe cîmpul de luptă rămîn luptîndu-se numai capitaluri uriașe.

Dacă trecem de la aceste cîteva observații la practică, la fapte, atunci vedem că faptele ne dau cea mai deplină dreptate. Dacă vom merge în Englitera, vom vedea fabrici uriașe în care, sub comanda unui singur capitalist, lucrează 1 000, 2 000 și chiar 10 000 de lucrători, pe cînd mai înainte în ateliere, pe cînd capitalismul nu se dezvoltase încă, lucrau cel mult cîte 10 lucrători sub același stăpîn. Atunci proporția între stăpîn și lucrători era 1:10, acum a ajuns la 1:1 000, 1:2 000 ori chiar 1:10 000. Numărul lucrătorilor a crescut și al stăpînilor s-a micșorat.

Dar nu numai în industrie se află acest fapt al centralizării capitalurilor în mina unui număr din ce în ce mai mic de capitaliști, ci și în alte sfere ale activității omenești.

În comerț capitalurile mici sînt bătute de cele mari. Cu cît crește grămădirea capitalistă, cu atît profitul trebuie să fie socotit pe un capital mai mare, prin urmare cu atîta scad procentele ori renta în înțelesul obișnuit al cuvîntului. Dacă într-o societate în care folosul e de 30% un om poate să trăiască avînd un capital de 10 000 de franci, într-o societate în care profitul ori procentul * e

* Lăsăm deoparte deosebirea dintre profit și procent, căci n-are însemnătate aici.

de 3% trebuie, pentru a trăi din profit, un capital de 10 ori mai mare (100 000 de franci). Prin urmare toți rentierii mici trebuie să iasă din rîndul capitaliștilor și să intre în [cel] al proletarilor, numărul capitaliștilor merge îpușinîndu-se. Dar însemnătate și mai mare decît cele zise are centralizarea pămînturilor. Din multe pricini, pe care le vom analiza aiurea, capitalismul n-a putut să pătrundă în agricultură așa de tare ca în industrie. Dar, pe zi ce merge, se întinde exploatarea oapitalistă și la pămînturi și, totodată, duce la centralizarea proprietății asupra pămîntului. Cu cît mașinismul și metodele științifice vor intra mai mult în agricultură, cu atît mai mult va fi trebuincioasă centralizarea pămînturilor. Un lucrător avînd cîteva pogoane de pămînt nu mai poate lupta ou un capitalist care, avînd pămînturi întinse, va fi în stare să introducă mașini perfecționate de arat, de treierat etc... va face semănăturile mai sistematice și împărțirea pămînturilor între felurite semănături mai rațională ; toate acestea și multe altele fac ca proprietarul mare să învingă pe cel mic, și cu cît exploatarea pămîntului se va face prin mijloace mai științifice, cu mai mare întrebuițare de mașini, cu atît centralizarea proprietății asupra pămîntului va merge crescînd. Se înțelege că vorbim despre acea centralizare care se face prin jocul legilor societății burgheze, prin jocul puterilor economice lăsate în voia lor, prin concurență liberă, și nu prin mijloace tilhărești, oare, dealtminteri, joacă un rol așa de mare în grămădirea pămînturilor în mîna unuă singur proprietar. în Englitera, pămîntul e așa de centralizat încît mare parte din Englitera este a cîtorva familii și numai legile care primesc *majoratul* împiedică concentrarea și mai mare. în Franța pămîntul se concentrează tot mai tare și în fiecare an se micșorează numărul proprietarilor. Dar cel mai mare exemplu ni-l dă America. Cu toate că mult pămînt stă la îndemîna cui vrea, capitalismul nevoiește pe micul proprietar să părăsească proprietatea sa, și proprietatea merge concentrînduse. Iată cifrele oficiale date de Henry George, cunoscutul autor al cărții *Progress and Poverty*, în cartea sa tipărită în anul acesta sub titlul de *Social problems*. Cifrele sînt oficiale. După censul de la 1870—1880, numărul fermelor care aveau mai puțin de 3 acri de pămînt a scăzut cu 30% ; între 3 și

10 acri a scăzut cu 21%, între 10 și 20 — cu 14% : între 20 și 50 — cu 8% ; între 50 și 100 numărul fermelor începe să crească cu 37% ; între 100 și 500 — cu 200% ; între 500 și 1 000 — cu 400% și, în sfârșit, ferme mai mari de 2 000 de acri, cum s-ar zice moșii mari, au crescut cu 700% (! ! !).

Aceste cifre sînt prea limpezi și prea convingătoare și nu mai e nevoie să le comentăm. Este deci de înțeles pentru ce cel mai elocvent propagator al naționalizării pămîntului a ieșit din America.

Dar averile nu numai că au aplecare a se concentra, dar mai au și aplecarea de a rămîne în aceeași familie. Ajungînd la un grad mare de dezvoltare, capitalul atrage ca un magnet pe cele mai mici, capitalismul mare ruinează pe cel mic și cu cît e mai mare cu atît n-are grijă de a putea fi doborât de altele.

Vorbind în *Social problems* despre această tendință către socializarea averilor, elocventul învățat Henry George zice următoarele :

„Mare schimbare suflă peste toată lumea civilizată, o schimbare care se aseamănă cu feudalismul, care în Europa prefăcuse proprietarii neatîrnați în vasali și adusesse întreaga societate sub această ascultare de o ierarhie de privilegii și de avere. Dacă aristocrația nouă e moștenită ori nu, puțin are a face. Numai norocul, întîmplarea hotărîsc cine va cîștiga mai mult într-o loterie. Dar e neîndoielnic că marea majoritate care ia parte la loterii vor scoate bilete albe. Puterile erei noi n-au avut încă vreme să facă o ierarhie *statornică*, dar se vede că dacă organizația socială silește 1 000 de lucrători să muncească sub porunca unui singur stăpîn, raportul între aceștia și lucrători va fi ca 1:1 000. *Stăpîn !* Dincolo de Oceanul Atlantic nu iubim acest cuvînt. Cuvîntul nu e american. Dar ce folos dacă vom protesta împotriva cuvîntului cînd avem lucrul real reprezentat prin cuvînt ? Omul care îmi dă de lucru și la care trebuie să lucrez ori să pier de foame e stăpînul meu, numiți-l cum poftiți”.

În nr. 4 al *Revistei sociale*, luîndu-ne sarcina de a face analiza capitalului, am zis că „această analiză ne va deschide porțile celor mai ascunse părți ale relațiilor economice”. Credem că ne-am împlinit această sarcină pe cît ne-a îngăduit spațiul îngust al acestei reviste, în

care nu putem să dăm decît trăsăturile cele mai de frunte ale capitalului.

Cititorii văd cît de deosebit e adevăratul caracter al capitalului de aceea ce ne vorbește economia burgheză definindu-l ca „produse întrebuințate pentru producerea viitoare”. Ce deosebire între acel lucru nevinovat chemat în mintea noastră de definiția burgheză și adevăratul caracter al capitalului !

Am văzut, chiar după ce am început în nr. 4 să analizăm capitalul, că „capitalul” este acea putere care silește pe lucrători să lucreze o parte din zi gratis pentru capitaliști ; adică acea putere prin care o parte din omenire stăpânește pe cealaltă. Am văzut că „capitalurile” în toate formele lor (adică capitalurile industriale, comerciale, agricole, baneherești etc.) se hrănesc, se înmulțesc din plusvaloare, adică din munca neplătită a lucrătorilor, am văzut că capitalurile se formează din grămădirea unei părți din plusvaloare, adică din grămădirea produselor muncii neplătite. Am văzut că grămădirea capitalului, mai ales a părții sale statornice, mașini etc. — făcute de lucrători —, îl dau afară pe cel ce ie-a făcut, prefăcîndu-l în supranumerar. Pe de altă parte, am văzut cum grămădirea bogățiilor din pricina producției anarhice pricinuieste crize care, pe de o parte, sînt cel mai mare rău pentru lucrători de vreme ce îi prefac în supranumerari, într-o armată de rezervă a capitalului, iar pe de alta ruinează o mulțime de capitaliști, am văzut, în sfârșit, cum în societatea capitalistă concurența și progresul născocirilor, precum și împărțirea muncii duc neconținut la centralizarea bogățiilor în mîinile cîtorva, azvîrlind tot mai mare parte din omenire în rîndurile proletarilor.

Cu „capitalul” se repetă același lucru ca și cu mașinile. Cînd socialiștii azvîrlă în fața burgheziei ticăloșiile societății capitaliste, economiștii burghezi și, după dînșii, toată burghezimea încep să strige : Sînteți împotriva „capitalului”, sînteți împotriva grămădirii produselor pentru producerea viitoare, dar fără aceste produse, fără „capital” nu e cu putință producerea, nimicînd capitalul, nimiciți producerea și ne zvîrliți în o stare cumplită de mizerie, în sălbăticie.

În Europa este o ligă numită a păcii. Membrii acestei ligi sînt oameni cunoscuți în știință, în arte și în poli-

tică. Scopul acestei ligi este de desființarea războaielor și a armatelor. închipuiți-vă acum oînd un membru al acestei ligi ar începe a descrie toate ticăloșiile războiului, ar face un tablou sfâșietor de suferințele ce urmează din război, cînd ar arăta cite jertfe, câtă corupție, cit sînge ne costă militarismul și toate ticăloșiile ce le produce și ar cere desființarea armatelor, închipuiți-vă că la acest discurs s-ar găsi cineva care să-i răspundă cam astfel : „Cum, voiți să suprimați armata, dar în ea sînt cei mai puternici fii ai nației, tinerimea și dv. voiți să-i suprimați, să-i nimiciți, să ne lăsați fără cei mai voinici dintre fiii noștri, care poate ne vor fi sprijinul bătrînețelor ? etc.”.

Se înțelege că la astfel de întâmpinare prostească membrii ligii păcii n-ar avea decît să răspundă : „Domnule, nici prin gând nu ne trece să nimicim viața tinerimii care se află în armată ; tocmai aceasta voiește militarismul, noi voim să nimicim o formă *socială* sub care funcționează tinerimea voastră și a face astfel ca, sub altă formă de viață socială, să fie în adevăr oameni producători și folositori societății și să vă sprijinească la bătrînețe”.

Deși obiecția ce am presupus că s-ar face ligii pentru pace va părea tuturor o prostie curată, se pare cu toate acestea un ce foarte corect cînd se face socialiștilor, deși în amîndouă cazurile există o analogie desăvârșită! Noi, ca și membrii ligii pomenite, răspundem potrivit cîlor noștri : „Domnilor burghezi și toți cei ce stați la nivelul intelectual al burghezimii, nici prin gînd mi ne trece să nimicim bogățiile, capitalurile, mai degrabă această însărcinare și-o iau crizele și concurența societății voastre, noi voim să nimicim acea *formă socială* (nimicirea aceasta este, dealtminteri, o urmare neînlăturată a dezvoltării capitalismului însuși) sub care aceste bogății se fac capitaluri și, în loc de a fi mijloc de îndestulare a cerințelor omenești, mijloc de fericire, se fac un mijloc de apăsare, un mijloc care nenorocește și robește pe cea mai mare parte de oameni, și anume pe aceia care produc bogățiile. în forma de societate despre care vorbim noi, socialiștii, nu numai că nu vor dispărea bogățiile făcute pînă acum, cum nu va dispărea tinerimea dacă s-ar desființa armatele, ci, dimpotrivă, vor crește și toți vor fi bogați fără a fi capitaliști”. Despre

această societate vom vorbi în articolele viitoare, acum trecem încă la o chestie, cea din urmă despre care vom vorbi în aceste articole, anume la chestiunea cum se împart produsele într-o societate întemeiată pe concurență și salariat, în societatea capitalistă.

Ani văzut că produsul național după economia clasică burgheză se împarte în trei părți : rentă, profit și salariu. Renta — [pe] care o iau proprietarii de pămînt, profitul — pe care îl iau capătaliștii și salariul — pe care îl iau lucrătorii ; produsul național se împarte dar, după școala clasică engleză, în trei părți : *salariul + 4- rentă + profit = produs național*. Dacă vom scădea din produsul național partea care vine muncii, vor rămîne renta și profitul. Să presupunem acum că tot produsul național se urcă la 100 000 000 de galbeni și că partea ce vine muncii e de 40 000 000, atunci partea rentei și a profitului este de 60 000 000. Acești 60 000 000 de galbeni se vor împărți între profit și rentă. Este ușor de văzut că, dacă unul din aceste două lucruri va lua mai mult, pentru celălalt va rămîne mai puțin și dimpotrivă. Să presupunem dar două clase de oameni care trebuie să împartă între dînsii renta și profitul. Se înțelege că interesele acestor clase vor fi cu totul dușmane și că, de aceea, clasele acestea vor fi veșnic în luptă de vreme ce, după exemplul nostru, au și împărțit 60 000 000 și fiecare va căuta să ia cît mai mult, păgubind pe celălalt. Această stare de lucruri o vedem acum în Anglia, acolo majoratul a păstrat pămîntul în mîna unei clase, a lorzilor, și capitalul în mîna alteia, acolo dușmănia intereselor a format două partide politice, „whig” și „tory”. în alte părți, cum e, de pildă, în America, unde pămîntul se poate înstrăina ca orice marfă, renta și profitul sînt în mîinile unei singure clase, a capitaliștilor*.

Faptul că produsul național se împarte în trei părți a fost dat la lumină de școala clasică engleză, al cărei reprezentant cel mai ilustru a fost Ricardo**. Dacă ne

* În America, ca și la noi, mai sînt și proprietari mici, dar au început a dispărea.

** Cu mare părere de rău lăsăm la o parte analiza teoriei rentei și compararea teoriei rentei după Ricardo cu teoria lui Rodbertus. Rodbertus se deosebește de Ricardo. După Ricardo, cum am văzut, renta este deosebirea de productivitate între cel mai sărac pămînt pus în lucrare și cele mai bogate, prin urmare,

vom aduce aminte de cele ce am zis despre valoarea și plusvaloarea lui Marx, vom putea să formulăm cam astfel împărțirea produsului național. Să presupunem că la nație valoarea tuturor produselor produse într-un an este de 100 000 000 de franci. Să presupunem că acea parte care vine muncii, adică factorului care a produs aceste 100 000 000, este de 40 000 000 ; aceste 40 000 000 alcătuiesc suma cu care s-a plătit munca, dar cele 60 000 000 ce mai rămân, deși produse tot de muncitori, vor intra în buzunarul stăpînilor de tot felul, aceste 60 000 000 vor fi rezultatul muncii neplătite.

întrebuințind terminologia noastră, 40 000 000 vor alcătui suma tuturor valorilor necesare, sau valoarea necesară națională, și 60 000 000 vor fi suma tuturor plusvalorilor, sau plusvaloarea națională. Să facem dar analiza împărțirii produsului național în două părți, în valoare națională necesară, care e acea parte care vine muncii, și în plusvaloare națională, care cuprinde renta și profitul... astfel că tot produsul național va fi egal cu valoarea necesară națională adunată cu plusvaloarea națională. Valoarea necesară națională, în exemplul nostru 40 000 000, e acea sumă strict necesară pentru viața lucrătorilor, care sumă, după închipuirea greșită a școlii engleze, se determină prin numărul nașterilor, iar după economia socială prin mecanismul organizației actuale a

după dînsul, pămîntul cel mai sărac nu dă rentă. După Rodbertus, și cel mai sărac pămînt tot aduce rentă. După Ricardo pricina rentei este deosebirea de rodnicie, după Rodbertus pricina este, pe de o parte, apropierea pămîntului și pe de alta faptul că în produsele fabricilor se socotesc în cheltuielile de producție și materiile prime, în agricultură însă această materie primă e pămîntul, care e gratis etc... în orice caz, deși pe alte căi, și Rodbertus și Ricardo ajung la aceeași încheiere, că cu cît merge omenirea înainte pe calea progresului, cu atîta renta înghite mai mare parte din produsul național. Numai o deosebire mare rămîne : după Ricardo, cu cît mergem înainte, cu cît se înmulțește omenirea mai mult, cu atît scade productivitatea pămîntului. Rodbertus însă admitea că rodnicia pămîntului nu numai că nu scade cu înmulțirea omenirii, dar chiar poate să crească și mai mult decît se înmulțește omenirea, și în această privință ne unim cu Rodbertus. În orice caz, noi, împreună cu Lassalle, credem că se pot împăca amîndouă teoriile, se înțelege făcînd cîteva îndreptări la teoriile lui Ricardo. Avînd în vedere însemnătatea subiectului, vom da un articol special, în care vom pune alături teoria rentei după Ricardo, Rodbertus și Henry George.

societății ; dar, în orice caz, și după unii și după alții, suma aceasta nu va trece peste strictul necesar pentru întreținerea clasei lucrătorilor. Noi am văzut mai departe că dacă omenirea nu s-ar înmulți deloc, totuși produsul care va veni pentru lucrători nu va trece peste strictul necesar pentru viață. Aducîndu-ne aminte de aceste premise, să vedem ce se va face ou valoarea necesară națională cînd se va mări productivitatea muncii omenestii *. Să presupunem acum că, mulțumită unei mari împărțiri de muncă, introducerii mașinilor, productivitatea muncii s-a mărit de două ori, astfel că societatea noastră va produce acum 200 000 000, în loc de 100 000 000, ca mai înainte. Să vedem ce se va întîmpla cu partea produsului național oare vine lucrătorilor și oare în exemplul nostru e de 40 000 000.

Această sumă poate să se mărească, ca și productivitatea, de două ori, adică din 40 000 000 să se facă 80 000 000. În acest caz, partea muncii se va mări în comparație cu strictul necesar (de la 40 000 000 la 80 000 000), dar va forma aceeași parte din produsul întreg, adică $40 : 100 = 2/5$ și $80 : 200 = 2/5$. Partea muncii poate să se mărească mai puțin decît productivitatea, spre exemplu să se mărească de la 40 000 000 la 50 000 000, cînd produsul se va mări, cum am presupus, de la 100 000 000 la 200 000 000. În acest caz, partea muncii se mărește în comparație cu strictul necesar, ridicîndu-se de la 40 000 000 la 50 000 000, dar scade ca parte a produsului întreg, de unde în cazul întîi ea a fost ca 40 la 100, adică $2/5$, acum va fi ca 50 la 200, adică $1/4$; prin urmare, de la $2/5$ a scăzut la $1/4$ din produsul național. Al treilea caz este cînd partea muncii va rămîne *siatu-quo*, adică, măriindu-se productivitatea muncii, [care] va crește [de] două ori, partea muncii va rămîne tot de 40 000 000. În acest caz, partea muncii va fi egală cu strictul necesar, adică partea muncii nu se micșorează față de strictul necesar, dar se micșorează ca parte din produsul întreg în proporția în oare s-a mărit productivitatea muncii. Dacă înaintea măririi pro-

* În această analiză presupunem că populația nu se înmulțește, o presupunere contrară ar încurca analiza fără să schimbe deducțiile noastre, asemenea presupunem că productivitatea pentru aur se schimbă în aceeași proporție ca și a celorlalte mărfuri.

duetivității muncii proporția între partea muncii la produsul întreg a fost ca $40 : 100 = 2/5$, acum, mărindu-se productivitatea de două ori, proporția va fi ca $40 : 200 = 1/5$; înainte partea muncii era $2/5$ din totalul producției, acum este numai $1/5$, deci partea muncii s-a făcut de două ori mai mică când productivitatea s-a făcut de două ori mai mare.

în sfârșit, al patrulea caz este când partea muncii va cădea mai jos decât $40\ 000\ 000$, de pildă $25\ 000\ 000$; atunci partea muncii va cădea mai jos decât strictul necesar, în acest caz, partea muncii va cădea mai mult decât s-a ridicat productivitatea. Mai înainte, partea muncii era $2/5$ ($40 : 100$) din total, acum va fi $1/8$ ($25 : 200$).

Să trecem de la aceste speculații teoretice la practică și să ne întrebăm care din cele 4 cazuri înșirate se va întâmpla în societatea capitalistă * când se mărește productivitatea muncii. Dacă cititorii au citit cu luare-aminte articolele trecute, apoi fără multă greutate vor ajunge la încheierea că acest caz nu poate fi altul decât al treilea, adică că, deși productivitatea crește, partea muncii nu va trece peste strictul necesar. Și în adevăr. Mărindu-se productivitatea muncii din pricina împărțirii muncii și a mașinilor perfecționate, cum am văzut, bogățiile se grădădesc, se centralizează, se grădădesc sub formă de capital constant și că de acolo urmează robie și mai mare pentru lucrători. într-o societate în care nu sînt încă centralizate bogățiile, în care un stăpîn are în atelierul lui 10 lucrători, în oare fiecare lucrător poate să se aștepte a fi stăpîn, e de o mie de ori mai mică atîrnarea lucrătorului decât într-o societate în care un stăpîn are sub sine 1 000 și chiar 10 000 de lucrători și în care, pentru a ajunge stăpîn, i se cer sute de mii de franci pentru instrumente de muncă, adică pentru fabrică, mașini etc. Afară de acestea am văzut că mașinile alungă pe lucrători, că concurența, crizele etc. formează armata de rezervă a capitalului, care, prin concurență,

* Reamintim încă o dată că noi vorbim de țările industriale în care progresul industrial a despărțit pe muncitori de uneltele de muncă, astfel că societatea se împarte în două clase mari : patroni și salariați. Despre țări ca a noastră, în care sînt și lucrători proprietari pe uneltele lor, vom vorbi mai pe urmă.

va scădea întotdeauna salariul la strictul necesar pentru viața lucrătorilor ori și mai jos.

Dar, zic economiștii burghezi, strictul necesar e lucru foarte relativ. Strictul necesar al unui sălbatic e foarte puțin îndestulător pentru un lucrător din o țară civilizată. Așa este. Dar, dacă vom lua ca punct de plecare starea lucrătorului din vremea cînd s-a început dezvoltarea capitalismului, atunci cu cît vom merge mai înainte vedem că strictul necesar al lucrătorilor merge scăzînd. Strictul necesar al lucrătorilor nu atîrnă de gustul acestuia, ci de relația între stăpîn și lucrător. Apoi, fiindcă toate ajută pe stăpîn, acesta a fost în stare să mai micșoreze strictul necesar, nu să-l ridice. Dacă trecem apoi la fapte, aflăm că economistul englez Rogers a dovedit că traiul lucrătorului e acum mai rău decât înainte de dezvoltarea capitalismului, adică, că lucrătorii „en masse” se hrănesc, se îmbracă etc. mai prost decât se hrăneau și [se] îmbrăcau mai înainte. Sînt două lucruri care ne înșală, făcîndu-ne să credem că acum lucrătorii trăiesc mai bine. Mai întîi, noi socotim salariile în bani și, asemănîndu-le cu cele de astăzi, se înțelege că găsim că sînt acum mai mari. Dar facem astfel o mare greșală. Nu-i vorba de salariu în bani, ci de salariu în produse, adică cîte produse poate avea lucrătorul pentru banii primiți. Călătorii zic că în nordul Siberiei sînt așa de scumpi banii încît cu cîțiva franci poți trăi o lună. în California, dimpotrivă, a fost o vreme cînd lucrătorii primeau 10 dolari (50 de franci) pe zi și trebuiau să cheltuiască tot pentru a putea trăi, așa de scumpe erau toate. Chiar bătrânii noștri pot să ne spună că la noi primea lucrătorul un leu prost pe zi, dar pe atunci oca de carne costa 10 parale, oca de vin 5 etc. într-o vreme se cumpăra cu o para un căuș de ouă, dar paraua era așa de rară că pentru o para puneau oamenii stăpînirii pe birnici cu ochii la fum. Comparand deci starea lucrătorilor din două epoci, trebuie de luat seama cît consumau atunci și cît acum, dar nu cîte parale primeau ori primesc. Al doilea lucru care ne înșală este că vedem în țările industriale adesea lucrătoare cu pălării de paie, cu manteluri și lucrători chiar cu cilindre și, noi, neîntrebîndu-ne de cîte ori mănîncă carne pe an acest lucrător cu cilindru, începem a striga : „Ce progres !”

Dacă însă, lăsând la o parte aceste forme înșelătoare, vom socoti cită carne, pîine, legume, vin consuma lucrătorul înaintea dezvoltării capitalismului, dacă vom cerceta hainele ce purtau din punctul de vedere al îndemînării, dacă vom socoti cîte lemne ardea etc. și dacă vom face aceeași socoteală pentru lucrătorii de astăzi, atunci..., ne spune Rogers, consumația lucrătorului era mai bună înainte decît acum. Prin urmare, întemeiați pe deducțiunile lui Rogers, ar trebui să vorbim chiar de cazul al patrulea al împărțirii productului național, dar noi facem plăcere burgheziei și presupunem că strictul necesar al lucrătorilor nu s-a micșorat cu mersul propășitor al productivității, dar nici nu s-a mărit, adică avem cazul al treilea. Dar încă odată ce ne spune cazul al treilea? Ne spune că, dacă se mărește productivitatea cînd se mărește productul național, partea muncii nu crește. Dacă productivitatea se mărește de două ori și productul național ajunge de la 100 000 000 la 200 000 000, partea muncii rămîne și în cazul întîii și în al doilea de 40 000 000. Dar în cazul întîii partea muncii face 2/5 din total și în al doilea numai 1/5. Să presupunem că productivitatea muncii a crescut de 10 ori; atunci productul național de la 100 000 000 se va ridica la 1 000 000 000, dar partea muncii restrînsă la strictul necesar va fi tot de 40 000 000 și va face numai a 25-a parte din productul întreg ($40 : 1\,000 = 1/25$), în loc de a fi 2/5, deci, ridicîndu-se productivitatea muncii de 10 ori, partea muncii, socotită ca parte din productul național, scade tot de 10 ori. Deci *cu cît se face munca mai roditoare, cu cît produce mai mult, cu atît și în aceeași proporție scade partea ce i se cuvine din productul național*. Această lege a fost formulată științific pentru întîia dată de Rodbertus în cartea sa care a făcut epocă în știință și al cărei titlu este : *Zur Beleuchtung der sozialen Frage* și în care această lege e aproximativ astfel : „*Plata relativă a muncii cade în aceeași proporție în care se face mai productivă*”. Cu aceste cuvinte, scrise cu litere mari, mîntuie Rodbertus cartea. Și, în adevăr, aceste cuvinte ar trebui bătute pe frontonul civilizației europene, cum se pun seînduri negre pe pieptul osîndiților la moarte și pe dînsule se arată crima pentru care sînt osîndiți.

Economiștii burghezi nu neagă cu totul această lege grozavă. Nu neagă că cu cît munca se face mai rodnică, cu atîta cade partea relativă a muncii, numai ei zic că nu cade în aceeași proporție, adică presupun cazul al doilea al împărțirii productului național. Nu-i vorbă, destul de frumos ar fi și aceasta, dar am văzut că nici cu atîta nu se poate lăuda capitalismul. Alții zic : Ei bine, chiar dacă plata se ține la nivelul strictului necesar, progresul industriei și al civilizației în general făcînd unele lucruri peste măsură de ieftine și altele chiar fără de plată, „au bout du compte” *, tot ajung lucrătorii mai bogați. Ei au pat, scaun, pot asculta muzică care cîntă fără plată în grădinile orașelor, pot merge la teatrul pentru popor etc... lucru care e un lux peste putință pentru cel mai bogat sălbatic și chiar pentru un rege al zulușilor... Că din masa bogaților cad firimituri și pentru proletari nu făgăduim, dar că lucrătorul trebuie să fie socotit mai bogat numai pentru că are mai mult decît un rege al zulușilor negăm cu desăvîrșire. Bogația nu e ceva absolut, cum nu e nimic absolut în lumea aceasta. Bogația e un lucru foarte relativ și se condiționează, pe de o parte, prin puterea productivă a omului și, pe de alta, prin simțămîntul lăuntric de mulțumire. Dacă puterea omenească a ajuns să producă case cu cîte o odaie, atunci o casă cu două odăi va fi lux și cel ce o va avea va fi bogat. Cît despre sentimentul de mulțumire, apoi acest sentiment, din punctul de vedere economic, atîrnă de cele ce are vecinul meu. Dacă vecinii mei au case cu cîte două odăi și eu voi avea casă cu 3 odăi, atunci voi fi mulțumit; dacă vecinii mei vor avea case cu 3 odăi și eu casă cu o odaie, atunci mă voi simți nefericit, sărac **. Să ne întoarcem acum la exemplul nostru. O nație produce 100 000 000, din care 40 000 000 vin celor ce produc și 60 000 000 celor ce nu produc nimic. Să presupunem acum că munca, din pricina progresului industrial, se face de 10 ori mai productivă.

Pentru ca lucrătorul față cu puterea productivă să rămînă în aceeași poziție, trebuie ca el să fie de 10 ori mai bogat, ca relațiunea între puterile lui producătoare

* [la încheierea socotelilor].

** Vorbim din punctul de vedere economic, nu moral, altruist.

și între ceea ce consumă să păstreze proporția dinainte. Noi însă am văzut că dacă productivitatea se înzecește și, în loc.de 100 000 000, se produc 1 000, partea muncii rămîne tot deopotrivă cu strictul necesar, adică tot 40 000 000. Pe de altă parte, dacă, mărimdu-se producția de 100 000 000 la 1 miliard și partea muncii, valoarea necesară națională rămînînd tot 40 000 000, suma plusvalorilor oare intră în buzunarul claselor privilegiate se va mări de la 60 000 000 la 960 000 000 ($1\ 000 - 40 = 960$), adică se va mări și mai mult decît productivitatea muncii, se va mări de 16 ori. Afară de acestea, cele 960 000 000 se vor concentra în mîna unui număr de oameni mult mai mic decît al muncitorilor. Deosebirea între starea lucrătorului și [cea] a capitalistului (asemănîndu-i individ cu individ) va crește într-o proporție mai mare decît productivitatea, ajungînd a fi ca 1 : 1 000 și mai mult. În vreme ce lucrătorul va trăi în vizuină, mîncînd o dată pe an carne, tremurînd iarna de frig, capitalistul va avea castele cu zeci de odăi, va da banche-uri, va face orgii, se va răsfăța în lux. Așadar, starea lucrătorilor scade mereu cu mersul progresului în asemănare cu puterile productive și în mai mare proporție cade starea lor față cu a vecinului capitalist. Deducerea este : ou mersul progresiv al industriei capitaliste, *sărăcia muncitorului crește în mai mare proporție decît crește productivitatea muncii*. Credem de prisos orice comentarii.

Cu aceste cuvinte, deducere logică din cele ce am spus pînă aici, sfîrșim acest șir de articole. În aceste 6 numere ale *Revistei sociale* am analizat legile economice, relațiunile economice ale societății de astăzi. Am considerat societatea parcă oprită în loc, fără să ne întrebăm de unde a venit această stare de lucruri și unde ne duce. De la nr. 7 vom începe altă serie de articole sub titlul *Ce este socialismul ?* Aceste articole vor fi o urmare la articolele *K. Marx și economiștii noștri* și se vor ocupa tocmai cu această chestie : de unde vine starea actuală de lucruri și unde ne duce ? Atunci ni se vor lumina multe lucruri care acum le-am atins -numai în treacăt.

Nota bene. 1) Am luat exemplul ou productul național socotit în aur și totodată, cum am arătat în notă la

p. 228 [a revistei], am presupus și valoarea aurului scăzînd în aceeași proporție în oare crește productivitatea, așa că, deși figurează tot 40 000 000 în mai multe presupuneri, aceste 40 000 000 nu au aceeași valoare de schimb, ci numai aceeași utilitate, adică îndeplinesc strictul necesar. Pentru a face mai limpede exemplul, putem lua lucrurile altfel. Să zicem că tot produsul național într-un moment dat ar fi de 100 000 000 de chile de grîu (socotind ca grîu toate produsele) și din acest produs ar reveni lucrătorilor 40 000 000 de chile. Dacă productivitatea muncii naționale ar crește de două ori, atunci produsul național ar ajunge la 200 000 000 de chile, dar partea lucrătorilor în cazul cel mai bun va rămîne tot 40 000 000 și mai adevărat va cădea mai jos, la 25 000 000 de pildă. Tot așa va fi și cînd produsul național va ajunge la 1 000 000 000 de chile.

2) Altceva avem de adăus pe lîngă spusele lui Rogers pentru a dovedi că lucrătorii trăiau mai bine înainte de întemeierea capitalismului. încă pe la 1829, *Colbett* zicea : „Nimeni nu poate să mă facă să cred că strămoșii noștri au fost săraci și cerșetori cînd citesc că în timpul lui Eduard al IV-lea s-a regulat printr-un act al parlamentului ce haine trebuie să poarte fiecare clasă din societate. în acest act se oprește *lucrătorilor* de a purta stoffe mai scumpe decît doi șilingi iardul*, iar femeile lucrătorilor n-aveau voie să poarte încingători cusute cu aur. De asemenea, nimeni nu mă va convinge că a fost stare ticăloasă acea regulă sub domnia lui Eduard al III-lea, cînd femeia trebuia să primească un «penny» pe zi, cînd un galon de vin roșu costă un penny și o pereche de ciubote bărbătești doi penny”.

H. Hyndman, în însemnata sa scriere *The historical bases of socialism in England*, arată cu cifre în mînă că pe vremea lui Henric al V-lea un lucrător pentru 30 de zile de muncă putea să aibă cea mai bună vacă ; pentru 10 zile, un porc ; pentru 3, o oaie. Șeful justiției (Chief of justice), cunoscutul John Fortescue, scrie despre țărării de pe vremea lui Henric al VI-lea : „Ei beau apă

* Iardul este mai mult decît un cot și mai puțin de un metru (0,91 m) ; doi șilingi ar corespunde în moneda de acum cu 40 sau 50 de franci.

foarte rar ; se hrănesc bine, cu cărnuri felurite și cu pește ; se îmbracă bine, cu stofe de lână ; așternuturile pe paturi le au de lână ; casa lor e plină de cele trebuitoare pentru viață etc."

Am putea adăuga aici și despre starea poporului român în trecut, dar ne păstrăm materialul pentru un articol anume.

REVISTA SOCIALĂ (IAȘI), ANUL 1, NR. 1-6, APRILIE SEPTEMBRIE 1884, P. 6—20, 41—56, 81—99, 121—139, 161—182, 217—314.

Începînd a scrie biografia celui mai mare agitator din veacul nostru, credem de trebuință a cita chiar de la început părerea lui *Emile de Lavelaye*, un potrivnic al socialismului, pentru ca publicul român, oare cunoaște așa de puțin mersul socialismului în Europa, să nu ne învinovățească că ridicăm prea mult la cer pe cei ce-i descriem. Arătînd că Lassalle a făcut cunoscute ideile lui Rodbertus și, mai ales, ale lui Karl Marx, Lavelaye zice : „Dar este mai presus de orice îndoială că puterea stilului, tăria polemicii acestui om și, încă mai mult, elocvența și înrîurirea lui personală au scos socialismul din regiunea visurilor filantropice și din umbra cărților, puțin citite și neînțelese, și l-au aruncat ca un tăciune aprinzător de discuții și de lupte pe piețele publice și în ateliere. În doi ani, cuvîntul și condeiul lui mișcă toată Germania și făcură partidă democratică socialistă. Avea atîta înrîurire ca Abelard și, ca și acela, fermeca femeile și aprindea mulțimile. Cutreiera țara, tînăr, frumos, elocvent, trăgînd inimile tuturor la sine și lăsa pretutindenea admiratori și școlari de ai lui plini de zel, care formau simburii societăților de lucrători, și în tim-

purile noastre nu cunosc alt exemplu de o înrîurire așa de mare și așa de întinsă, câștigată așa de iute. Viața lui e un adevărat roman" *.

Ferdinand Lassalle s-a născut la Breslau în 11 aprilie 1825. Tatăl său a fost un neguțător israelit bogat, care voia ca fiul său să fie tot neguțător și de aceea l-a trimis la școala comercială din Leipzig. Lassalle însă, care nu simțea nici o plăcere pentru asemenea îndeletnicire, a intrat la universitate și a învățat filozofia și dreptul. încă din universitate a început a scrie o carte foarte însemnată : *Filozofia lui Heraclit*. Sfirșind învățătura, s-a așezat în provinciile Rinului și se ocupă cu studiul filozofiei vechi, dar, neavînd destul material, se duse la 1845 la Paris. Acolo făcu cunoștință cu compatriotul său, genialul poet Heine. Ce întipărire a făcut chiar atunci tînărul Lassalle asupra marelui poet vedem din scrisoarea de recomandare către Varnhagen von Ense : „Prietenul meu, Lassalle, are inteligență însemnată, știință adîncă, cunoștințe întinse și o pătrundere cum n-am mai întîlnit pînă acuma, mai are o putere de voință și o dibăcie în lucrare care mă pune în uimire". Lassalle era atunci de 20 de ani.

în Berlin, unde Lassalle era să se așeze ca *privat-docent* la universitate, a făcut cunoștință cu toată lumea științifică și literară, care l-a primit cu brațele deschise. Toți au fost fermecați de atîta inteligență și adîncime. Dintre învățații cu renume l-au iubit mai mult Bockh și Humboldt. Humboldt îl numea Wunderkind (enfant prodige), copil extraordinar.

în acest timp a făcut Lassalle cunoștință cu o femeie, și această cunoștință a avut înrîurire asupra vieții lui întregi, vorbim de contesa de Hatzfeldt.

Contesa de Hatzfeldt era un spirit foarte înalt. Frumoașă, deși mult mai în vîrstă decît Lassalle, și instruită, ea se interesa de toate chestiile politice și economice care tulbură veacul nostru. Ceea ce a lipit mai mult pe Lassalle de contesă era că o știa foarte nefericită. Măritată după un om crud, fără cunoștințe, în cele din urmă fu nevoită să se despartă de conte, care-i fură toată averea și-i luă și copiii, pe care îi creșteafu] dușmanii mamei

* Vezi *Le Socialisme contemporain* par Ém. Lavelaye, Paris, 1883, p. 38—39.

lor, spunîndu-le tot felul de minciuni despre dînsa, și, totodată, risipea averea femeii și a capiilor cu baroneasa de Meyendorf. Mișcat de soarta ei, Lassalle ia asupra-și apărarea procesului contesei împotriva bărbatului și-l ține fără nici o plată nouă ani de zile.

Procesul a rămas vestit în analele juridice ale Germaniei, în acest timp s-a întîmplat istoria cu caseta, care a adus atîtea minciuni asupra lui Lassalle. Niște documente, care mai ales puteau să ajute pe contesă, erau închise într-o casetă la baroneasa de Meyendorf. Doi dintre prietenii lui Lassalle, prea zeloși, voiră să pună mîna pe acea casetă, dar au fost prinși și dați în judecată împreună cu Lassalle, pe care voiau dușmanii să-l facă autorul moral al furtului încercat; Lassalle însă a fost achitat în urma unui discurs vestit. Trebuie să adăugăm că, la urma urmei, Lassalle a cîștigat procesul contesei ⁵³.

în vremea aceasta s-a întîmplat revoluția de la 1848.

Lassalle, în timpul revoluției, a luat parte la jurnalul lui Marx *Rheinische Zeitung*⁵⁴, la care lucrau Engels, Freiligrath, Wolff⁵⁵, Ruge, Bruno Bauer etc.

Dar caracterul înfocat al lui Lassalle nu se putea împăca cu activitatea literară și a început a organiza împotrivirea armată contra ministrului Manteuffel, care atunci lua îndărăt tot ce câștigase revoluția. împreună cu alți cetățeni din Diisseldiorf a pecetluit toate localurile oficiale ale statului și a împrăștiat proclamații, chemând la răscoala înarmată împotriva ministerului. Cînd Diisseldorful a căzut în puterea generalului Drigalsky, Lassalle a fost arestat și dat judecării, învinovătit că a chemat la război între cetățeni⁵⁶. El s-a apărat singur și cu atîta dibăcie și îndrăzneală încît a făcut cea mai mare întipărire nu numai asupra juraților, ci în toată Germania. Ca în toate procesele lui din urmă, Lassalle luă locul procurorului și din învinovătit se făcu el învinovățitor. în discurs susținu dreptul cetățenilor la răscoală. „Numai atunci — zise Lassalle — voi să fiu achitat cînd se vor recunoaște dreptul și chiar datoria poporului de a alerga la arme !". „Doborî — zice Lavelaye vorbind de acest discurs, — cu săgețile ironiei sale fără de milă, pe partizanii împotrivirii pasive". „Așa fac — zicea el — aceia care simt lămurit că trebuie să se împotrivească și sînt prea lași pentru a îndrăzni să se împotrivească chiar

punându-și viața în primejdie. Guvernul nimicește toate libertățile nației și, pentru a-și apăra drepturile, adunarea națională prusiana decretează, ce? «că nu-i mulțumită»!! Nu este de înțeles cum poate o adunare de reprezentanți să ajungă la asemenea copilărie". Cu toate acestea, Lassalle a fost achitat de juriu. Atunci guvernul l-a dat în judecata tribunalului, învinovățindu-l că s-a împotrivit poliției; tribunalul l-a osândit la șase luni de închisoare. Împreună cu timpul cât a stat în prevenție a fost închis aproape doi ani.

După ce a scăpat din închisoare, care i-a zdruncinat rău sănătatea, a scris drama *Franz von Sickingen* în 1857, în vremea șederii la Berlin a publicat una după alta *Heraclitus*²⁸ și *Der erworbenen Rechte*²⁹, care l-au făcut foarte cunoscut în cercurile științifice. În aceste lucrări, și mai cu seamă în *Der erworbenen Rechte*, se vedeau apucături socialiste. Dăm aici o prescurtare din această scriere ca să vadă cititorul cât de originale sînt ideile lui Lassalle.

Împotriva credinței domnitoare, Lassalle susține că progresul nu aduce întărire dreptului de proprietate, ci, cu totul dimpotrivă, îl slăbește din ce în ce mai mult (Lassalle vorbește de proprietate din punctul de vedere juridic). La sălbaticul antropofag, toate cad sub dreptul de proprietate exclusivă: prinsul, femeia, copiii sînt într-atîta proprietatea sălbaticului încît acesta poate să-i taie și să-i mănînce ca pe dobitoace. Chiar Dumnezeu e proprietatea fetișistului sălbatic, oare, făcîndu-și un Dumnezeu dintr-o bucată de lemn, se închină la dînsul, îi face rugăciuni, dar, dacă Dumnezeu nu-l ascultă, îl bate, îl arde chiar; la sălbatic, prin urmare, concepțiunea proprietății se întinde asupra naturii întregi.

La popoarele vechi mai civilizate, dumnezeu, spiritul iese de sub dreptul de proprietate. Feudalul mai are stăpînire asupra puterii de a munci a robului, nu însă și asupra trupului lui; dreptul de proprietate asupra femeii și a copilului este supus la condițiuni.

Cu cît ne apropiem de timpurile noastre, cu atîta vedem cum mai multe lucruri ies de sub dreptul de proprietate.

Feudalii din veacul de mijloc nu mai au dreptul exclusiv nici chiar asupra puterii întregi de a munci a iobagilor, căci aceștia îs datori să lucreze numai o parte

din timp pentru stăpîn. Chiar *dreptul la noaptea dintîi* este o micșorare a dreptului feudalului, care mai de demult avea drept asupra trupului întreg și atunci ajunsesese să aibă drept numai asupra „fecioriei". Desființarea majoratului o privește Lassalle nu ca o creștere a dreptului de proprietate, ci ca o micșorare. În' adevăr, sub legile feudale, pămîntul se socotea ca proprietate exclusivă a unei familii pînă la atîta că nici feudalul n-avea drept să-l înstrăineze ori să-l lase moștenire cui va voi; desființînd majoratul, pămîntul trecu ori la cine. Însă ceea ce poate fi a oricui nu mai poate fi socotit în același grad sub dreptul de proprietate care este „par excellence" un drept exclusiv. În sfîrșit, Lassalle găsește că acest drept există mai puțin în timpurile noastre decît oricînd.

Omul s-a emancipat de sub dreptul de proprietate și sub acest drept a rămas numai puterea lui de a munci, și aceasta numai în urma unei învoieli*. Femeia din ce în ce mai scapă de acest drept, de asemenea și copiii. Mai mult, toate lucrurile economice au suferit aceeași schimbare.

Cînd în veacul de mijloc un baron feudal avea 100 de chile de grîu, știa că poate să-și hrănească cu dînsule oamenii din castel atîta și atîta vreme, prin urmare avea asupra lor un drept netăgăduit. Acuma însă, cînd se produc valori de schimb, nu mai e tot așa. Astăzi 100 de chile pot prețui 10 000 de franci și pot cu prețul lor sînmi cumpăr tot ce-mi trebuie pentru un an; mîine, mulțumită unei telegrame din America, în care recoltele pot fi minunate, grîul meu nu mai prețuiește decît 8 000 de franci. Astăzi fabrica mea are valoare așa de mare că pot trăi chiar luxos cu ai mei din venituri, mîine, mulțumită unei născociri în America ori în Australia, fabrica își pierde jumătate din valoare. Prin urmare progresul și relațiunile internaționale nimicesc dreptul de proprietate exclusivă.

Se poate să nu primească cineva ideile lui Lassalle, dar este peste putință să nu-i recunoaștem originalitatea

* Lassalle vorbește aici ca jurist, din punctul de vedere juridic, dar nu economic; din acest din urmă punct de vedere este puțin deosebire între lucrătorul de azi și robul din vechime.

în idei. Maurice Block, potrivnicul lui Lassalle, vorbind despre *Der erworbenen Rechte* *, arată că Lassalle a fost mare cugetător.

În 1859 Lassalle a publicat o broșură, *Der italienische Krieg* **, în care a arătat cum trebuie să se poarte Prusia în războiul între Austria și Italia. În această scriere a prezis nu numai războiul cu Austria, dar și [pe] cel cu Franța. Lavelaye spune că Bismarck n-a făcut alta decât a pus în practică ideile politice ale lui Lassalle.

La 1861, în timpul luptei între Camere și Bismarck, Lassalle a fost chemat de cetățeni să țină o conferință și a vorbit despre *Ce este Constituția ?* ».

Lassalle a arătat că orice constituție nu-i altceva decât relațiuni reale de puteri. Mai ales în timpul nostru se fac multe constituții scrise, dar numai acea constituție este statornică care e oglinda relațiunilor reale ; prin urmare popoarele trebuie să se intereseze de a schimba relațiunile reale de putere, ca să fie ele mai tari decât guvernele, și atunci constituția va fi liberală ; în cazul contrar, dacă poporul va umbla numai după constituții scrise, atunci va căpăta numai coaie de hîrtie care vor putea fi revocate oricând.

Această conferință a stîrnit mare furtună asupra lui Lassalle, mai ales burghezimea liberală îl învinovătea că susține că dreptul trebuie să plece capul dinaintea puterii și că este profesorul lui Bismarck.

Lassalle, cu obișnuita lui ironie, răspunse printr-o scrisoare, pe care o tipări ca foaie slobodă, căci nici un ziar nu i-o primi.

„Dacă — zice el — aș fi făcut eu lumea, de bună seamă că o făceam așa ca într-însa dreptul să fie mai presus decât puterea, din nefericire n-am fost în stare să fac lumea și de aceea trebuie să resping și laudele și muștrările ce mi s-ar face pentru instituțiunile ei. Dacă am dat pe față faptul istoric, nu se cheamă că l-am găsit bun ! D-l Bismarck dovedește numai prin puterea sa că cele ce am spus eu sînt adevărate !”

Se înțelege că această argumentare este de neînvins. Oare doctorul care constată undeva bălți care otrăvesc aerul și le face cunoscute publicului poate fi tocmai el

[drepturile moștenite].

* [războiul italian].

învinovățit că justifică ființa lor ? Cu toate acestea, burghezimea învinovățește pînă acum pe Lassalle de a fi fost autorul moral al faptelor lui Bismarck și Lavelaye repetă după alții această frază necugetată.

Lucrarea curat socialistă a lui Lassalle se începe pe la 1862. După 1848 căderea morală a burghezimii a ajuns de mirare. Bismarck se purta cu liberalii burghezi parcă i-ar fi luat drept copii, iar ei tăceau mulțumiți că pot storce sîngele și sudoarea poporului muncitor și a-l omori în fabricile lor. Cele mai din urmă iluzii ale lui Lassalle despre partida liberală germană au pierit și s-a aflat plin de dispreț pentru dînsa, de aceea s-a despărțit cu totul de partida progresistă pe care dealtminteri nu o tratase tocmai bine nici în discursul de apărare de la 1848.

La 1863 comitetul unei societăți de lucrători din Leipzig a întrebat pe Lassalle ce ar fi de făcut pentru ca să-și poată lucrătorii îmbunătăți starea. Lassalle răspunse printr-o scrisoare : *Offnes Antwortschreiben (Răspuns deschis)* ». Lassalle, după ce a scris răspunsul, l-a citit la prietenii lui. Mai mulți dintre dinșii, și mai ales Lothar Bucher, îl sfătuiau să nu-l trimită, ci să-l ardă mai bine, căci astfel va produce un scandal nemăsurat și va înarma toate partidele împotriva-i.

Lassalle știa foarte bine că așa era, știa că broșura era mînușă azvîrlită potrivnicilor, că acești potrivnici sînt stăpînitorii de toate culorile : liberali, conservatori, progresiști, și că oricît de despărțiți ar fi în alte privințe, dar împotriva lui se vor uni cînd îl vor vedea că ia apărarea intereselor dezmoșteniților, știa ce soartă îl așteaptă și totuși a respins cu mîndrie sfatul lui Bucher cu vorbele lui Luther : „*Hier stehe ich, anders kann ich nicht, Got sei mir zu Hilfe*”. — „Așa cred, altfel nu pot, Dumnezeu să-mi ajute

În acest „răspuns deschis” se cuprind pe scurt mai toate ideile sociale ale lui Lassalle, care au făcut atîta zgomot și care au mișcat toată Germania. În răspunsul său, Lassalle mai întîi critică partidele liberale din Germania și ajunge la încheiere că din punctul de vedere politic lucrătorii n-au nimica să aștepte de la partidele liberale, cu partida progresistă cu tot. Din punctul de vedere economic, tot programul progresiștilor în privința îmbunătățirii stării lucrătorilor se cuprinde în încercă-

rire lui Schulze-Delitzsch de a forma asociațiuni de lucrători pentru credit, consumație, cumpărare de materii prime. Lassalle trece una după alta în revistă toate aceste societăți cooperative și ajunge la încheiere că nu-s de vreun folos adevărat și au menire[a] de a întoarce luarea-amine a lucrătorilor de la adevărata stare de lucruri.

În adevăr, ce ajutor pot să aștepte lucrătorii de la societăți de credit ori de la cele pentru a cumpăra materii prime. De bună seamă că asemenea societăți pot privi numai pe acei[a] ce lucrează pe seama lor, nu la stăpîni. Cizmarii, de pildă, vor putea cumpăra piele în citimi mari, mai ieftin decît cu bucățica. Dar din ce pricină le merge așa de rău ciubotarilor? Pricina este mersul economic al societății moderne către industria mare, către industria din fabrici.

Meseriașii nu pot să țină pe piață piept fabricantului nu numai din pricină că fabricantul cumpără „en gros” materiale ce-i trebuie, și prin urmare mai ieftin, dar mai ales fiindcă fabricantul are *capital mare fix*, fiindcă fabricantul are mașini bune, cu care lucrul făcut cu mîna nu poate lupta. Tot progresul economic al veacului nostru stă în trecerea către fabricarea prin mașini. Așadar, atîta ajutor vor avea meseriașii de la societățile de credit că, cel mult, vor putea să mai țină lupta cîtiva ani cu industria mare, însă tot vor ajunge la o vreme muncitori salariați. Aceste societăți pot să ajute numai pe stăpînii mici, lăsând afară mulțimea lucrătorilor salariați, și chiar pentru meseriașii slobozi nu vor putea aduce vreun folos trainic și de vreo seamă.

Cît despre societățile de consumare, ce pot să facă ele? Să presupunem întîmplarea cea mai norocită, adică că lucrătorii, și nu unii, dar toți lucrătorii, încredințându-se de folosul cooperativelor lui Schulze-Delitzsch, vor face societăți de consumare, vor organiza magazii, băncii, vor cumpăra „en gros” mai ieftin decît se cumpără acuma, cînd sînt atît de fără de milă jupuiți de negustorii mici, de crișmari, băcani etc.

Să presupunem. Se înțelege că pentru același salariu vor putea cumpăra mai multe lucruri de mîncare, adică va fi ca și cum ar avea leafă mai mare.

Dacă se va întîmpla asemenea lucru mulțumită societăților de consumație, salariile vor scădea, zice Lassalle.

Pentru a înțelege pricina, trebuie de înțeles legea de fier a salariilor statornicită de Ricardo și primită mai de toți economiștii cei mai cunoscuți^{*}. După această lege*, salariile se vor ține la ceea ce este numaidecît trebuit pentru traiul lucrătorilor și pentru păstrarea numărului lor. Dacă salariile se vor ridica mai sus de acest minim, atunci se va înmulți populația; oferta de brațe va fi mai mare și lucrătorii, prin concurență, vor face să scadă salariile pînă la strictul necesar. Acest salariu nu poate să fie nici mai jos decît acest strict necesar multă vreme, pentru că, dacă se va întîmpla așa, numărul brațelor va scădea (prin emigrare, neînsurare etc.) și, oferta brațelor scăzând, salariul se va sui.

Prin urmare lucrătorul va primi strictul necesar în organizația economică actuală, sub legea concurenței.

Dacă, prin urmare, societățile de consumație vor ridica salariul, nu va trece mult și în curînd va căde3 iarăși, așa ca să se poată cumpăra cu dînsul strictul necesar.

„Cu acest prilej — zice Lassalle — vă voi da atît domniilor voastre cît și clasei lucrătorilor un mijloc bun pentru a vă putea feri de înșelători.

Cînd vă va vorbi cineva despre îmbunătățirea soartei lucrătorilor, atunci mai înainte de toate trebuie să-i puneți următoarea întrebare : «Primești ori nu ca adevărata legea de fier a salariilor?».

Dacă n-o primește, atunci fiți încredințați că a vrut să vă amăgească ori că n-are nici idee de economie politică. Pentru că în această privință, cum v-am spus, chiar în școala liberală economică nu se află nici un economist însemnat care să nu o primească. Adam Smith ca Say, Ricardo ca Malthus, Bastiat ca John Stuart Mill, toți se unesc în această privință. Iar dacă acel[a] ce vă vorbește se unește cu legea să-l întrebați iarăși cum vrea el să *nimicească această lege*.

Dacă nu va ști ce să răspundă, întoarceți-i spatele : flecărește și caută să vă înșele pe voi cu fraze goale ori să se amăgească pe sine însuși”^{**}.

* Mai pe larg în articolul *Karl Marx și economiștii noștri*.

** Vezi *Ferdinand Lassalle's gesammelte Reden und Schriften*, New York, Verlag von Wolf und Sonne, p. 38.

Care este deci mijlocul de a nimici această lege crudă, lege de fier ?

Din critica ce a făcut cooperativelor lui Schulze — Delitzsch, se pot scoate o încheiere logică și o dezlegare a chestiei. În adevăr, prin ce greșesc cooperativele de credit ale lui S[chulze]-D[elitzsch] ? Prin aceea că mai întâi au în vedere numai o parte neînsemnată din clasa lucrătorilor, adică pe cei ce nu lucrează la stăpîn ; al doilea prin aceea că, voind să facă deopotrivă puterile lucrătorilor cu ale capitaliștilor ca să poată să țină concurență, au în vedere numai o parte mică, adică cumpărarea materialelor. Ceea ce trebuie făcut este de a avea în vedere toată clasa lucrătorilor și de a-i face în totul deopotrivă cu capitaliștii. Pentru aceasta însă trebuie ca societățile de lucrători să se facă stăpîne de fabrici“.

Dar cum ? Lassalle găsește că statul care se ține de pe spinarea lucrătorilor trebuie să dea creditul trebuitor pentru ca lucrătorii să se facă proprietari pe fabrici.

Lassalle socotea că e destul să dea statul un credit de 100 000 000 de taleri, cu care să poată fi ocupați chiar îndată 400 000 de lucrători. Aceștia vor plăti 5%, prin urmare pe fiecare an alți 20 000 de lucrători se vor face stăpîni de fabrici. Pentru a sili pe stat să facă asemenea lucru, trebuie votul universal. Așadar, votul universal (din punctul de vedere politic), societăți cooperative de producțiune formate cu ajutorul creditului dat de stat (din punctul de vedere economic), iată programa lui Lassalle. Noi nu ne vom opri la dezvoltarea ce dă Lassalle planului său, mai întâi din pricina lipsei de loc, al doilea din pricină că practica a dovedit (de la Lassalle încoace) că nici votul universal nu va putea lucra asupra statului și că statul nu se va uni niciodată cu programul lui Lassalle.

Dacă votul universal s-ar arăta în acest fel, atunci statul l-ar sugruma scurt și cuprinzător.

Cu toate acestea, deși știm că planul lui Lassalle nu se va putea realiza, recunoaștem folosul nespus de mare ce a adus Lassalle socialismului teoretic, dar credem că nimeni n-a lucrat așa de mult pentru agitarea practică ca Lassalle. Chiar Lassalle știa că în ceea ce spunea el nu era dezlegarea chestiei sociale, credem numai că propunerea lui cuprinde în sine un germen din care se va dezvolta dezlegarea chestiei sociale. Acest lucru îl înțelegea Lassalle foarte adînc, așa cum știa el înțelege.

Iată o citație oare ar fi de ajuns spre a dovedi ce om genial a fost Lassalle, chiar dacă n-ar mai fi scris și altceva.

Arătînd în ce stă dezlegarea chestiei sociale, Lassalle zice : „Cea dintîi și cea mai potrivită formă prin care ar putea trece societatea sînt asociațiunile de producție cu credit de la stat. Și de aceea aceste asociațiuni trebuie să fie și de aceea vor fi, oricît ați striga, d-le Schulze, și chiar dacă ar striga cu toții! Pentru că poporul nostru e flămînd și îndobitocit pînă la atîta că te ține pe d-ta drept luptător pentru drepturile sale, și înțelegeți că nu trebuie să fie așa...“

Am zis că aceasta este cea mai ușoară formă prin care vom trece, dar nici într-un chip această formă nu va fi dezlegarea chestiei sociale, care cere generațiuni, dar este într-însa grăuntele de muștar organic, care tinde la o dezvoltare de neîmpiedicat mai departe și se va dezvolta din sine însuși. Tocmai pentru că această formă de trecere este așa de liniștită și de practică de adus la îndeplinire și totuși cuprinde întru sine germenul organic al tuturor dezvoltărilor mai îndepărtate a făcut să izbucnească [la] această propunere a mea un strigăt de furie din pieptul burghezimii prin toate ziarele ei, și tocmai prin aceasta s-a dat agitației mele întinderea colosală ce are acuma.

N-ar fi fost tot așa dacă aș fi înaintat prea departe și aș fi pus vreo cerere abstractă. Legea unei lucrări teoretice este cu totul alta, ba chiar opusă cu a unei agitații practice de felul celei ce am făcut prin scrierea mea *Răspuns pe față* și prin discursurile ce am ținut după aceea. O lucrare teoretică este cu atîta mai bună cu cît mai mult trage urmările cele mai îndepărtate din principiul dezvoltat într-însa. O agitare practică, dimpotrivă, cu atîta-i mai puternică, cu cît se stringe asupra unui punct începător, din care urmează mai apoi totul.

Numai trebuie să fie tocmai astfel de punct care să cuprindă în sine toate urmările mai îndepărtate și din care să se dezvolte cu o necesitate organică. Altfel nu stă chiar de la început pe acea înălțime teoretică, adică este un paliativ mort, o încercare dobitocească, care nu poate avea nici urmări, nici chiar a se realiza ea însăși, cum sînt, de pildă, toate cererile partidei progresiste,

care își pune toată onoarea în a nu sta la înălțimea teoretică convenită și socoate că așa-i *practic*" *.

Aici se vede toată mărimea lui Lassalle. Un cugetător adânc care stătea la înălțimea teoretică a timpului său și, totodată, om practic. În general toți agitatorii ce cunoaștem din istorie au fost ori oameni practici și atunci le-a lipsit știința ori oameni de știință, dar necunosători de ale vieții. Lassalle însă este un exemplu rar, a fost și învățat și agitator practic. Rezultatele căpătate de Lassalle arată îndestul cât de mare simț practic avea pe lângă cele mai întinse și mai adânci cunoștințe teoretice.

În adevăr, statul n-a voit să dea creditul cerut de Lassalle, dar din pricină că chestia a fost pusă cu atîta dibăcie practică, căci el prevedea foarte bine toate urmările teoretice ale propunerii sale, Lassalle n-a putut să piardă.

În adevăr, în ce poziție a fost pus statul în urma propunerii? Dacă dădea credit lucrătorilor, ar fi zguduit societatea din temelii, dacă statul ar fi pus 400 000 de lucrători stăpîni pe fabrici și dacă în fiecare an s-ar fi așteptat încă cîte 20 000 să ajungă și ei la același capăt, s-ar fi făcut o propagandă socialistă nespus de mare nu numai în Germania, dar în toată lumea civilizată, încît căderea organizației economico-sociale întemeiate pe despoiere, pe minciună, pe corupție, pe acea proprietate așa de frumos numită de Lassalle „*Eigenthum ist Fremdenthum*”, adică „*Proprietatea unuia este rodul muncii altuia*”. Lavelaye, vorbind de Lassalle, zice : „Dacă s-ar cere numai 100 000 000 de taleri pentru a prefăce pe lucrători în proprietari, ce parlament nu ar vota asemenea sumă ?” **. Aici se vede ce vrea să zică naivitatea unui învățat nepractic. Nu 100 000 000, dar dacă ar fi trebuit numai 100 de franci pentru a prefăce pe lucrători în proprietari, tot nu s-ar fi găsit nici un parlament să-i voteze. Mai degrabă ar fi voit să vadă țara cotropită de străini, jumătate din populație împușcată pe ulițe decît să consimtă să voteze 5 bani. A vota credit pentru a prefăce colectivități de lucrători în proprietari înseamnă a recunoaște că organizația socială de

* Vezi loc. cit, II Band, p. 391—392.

** Lavelaye, *Le Socialisme contemporain*, p. 83.

astăzi este întemeiată pe aceea că de o parte stă capitalul și de alta munca, adică a recunoaște că starea de acum a omenirii, întemeiată pe producțiune salariată, este o monstruoșitate. Și cînd parlamentele ar ajunge să mărturisească asemenea lucruri nu vor trece tocmai multe zile pînă la căderea acestei stări de lucruri. Iată de ce zicem că parlamentele, care se alcătuiesc din reprezentanții privilegiaților, vor primi mai bine să rămînă în țara lor ca Scipio pe ruinele Cartaginei decît să voteze 5 bani.

Statul prin urmare, primind propunerea lui Lassalle, ar trebui să se facă schimbătorul societății, să fie revoluționar, lucru cu neputință. Deci să respingă cererea? Să respingă? Dar atunci lucrătorii prin gura lui Lassalle zic : „Cum poate statul să nu dea credit lucrătorilor care sînt temelia statului, cum poate statul să nu dea lucrătorilor ceea ce dă în fiecare zi capitaliștilor sub formă de subsidii, garanții etc.? Lucrătorii nici nu cer atîta, numai un credit vor, prin care să facă fabrici în care statul va fi garantat. Prin urmare statul nu poate să piardă; dar dacă nu va primi atunci va arăta că are interes ca lucrătorii să rămînă în robia capitalului; în loc de a fi, cum se pretinde, expresiunea moralei și a ordinii, nu este decît complice al acelei organizații întinse, al acelei societăți de exploatare ce se cheamă burghezie.

Bismarck, strîmtoat de această încheiere, de la început a făgăduit creditul, apoi a început a stala îndoială, făcînd felurite salturi mortale; pe de o parte făcînd să se voteze legea împotriva socialiștilor, iar [pe] de alta întocmind niște cdse *de retragere* foarte caraghioase. Nemulțumind pe lucrători și înarmînd burghezimea împotriva-i, se zvîrcolește acum, ajutînd prin zvîrcolirile lui deznodămîntul neînlăturat spre care merge societatea. Cît despre partida socialistă, apoi doisprezece ani după ce s-a început agitarea lui Lassalle, numără în Germania 800 000 de voturi. În mare parte, acest rezultat s-a datorat lui Lassalle. Acuma nici un socialist serios în Germania nu mai crede cu puțință să dea statul credit, dar pentru a ajunge la această convingere a trebuit să fie pusă chestia de Lassalle, adică să fie și la înălțimea științifică și la cea practică. În vremea lui Lassalle, tocmai așa a fost pusă chestia cum și trebuia, și, după noi, aceasta este pricina urmărilor nespus de mari ale propagandei

lui. Mi se pare că nimeni din biografia lui Lassalle, nici prieteni, nici dușmani, n-a atras de ajuns luarea-
aminte asupra acestui punct.

Răspunsul deschis trimis de Lassalle comitetului societății de lucrători din Leipzig și care cuprinde mai toate ideile lui pe scurt a făcut atîta efect, parcă ar fi fost o bombă explozivă aruncată într-o piață plină de oameni. Presa de toate culorile s-a repezit cu turbare asupra lui Lassalle. Conservatorii îl învinovătesc că vrea să facă revoluție, liberalii că vrea să aducă reacțiunea. În toate părțile se face propagandă împotriva lui Lassalle, făcînd pe lucrători să creadă că agitatorul e reacționar și că vrea să-i arunce în brațele lui Bismarck. Cu toate acestea, mitinguri mari de lucrători la Leipzig, la Hamburg, la Solingen, la Koln, la Dusseldorf s-au declarat pentru propunerile lui Lassalle, din care pricină presa s-a năpustit și mai cu furie asupra agitatorului, și în frunte căpeteniile liberalilor, Schulze-Delitzsch și economiștii Max Wirth, Faucher etc.

Tocmai acum s-a înfățișat lui Lassalle prilejul de a se arăta ca orator, ca tribun popular în toată strălucirea lui. La 16 aprilie a vorbit la Leipzig, la 17 și 19 mai la Frankfurt pe Main.

Succesul nemăsurat de mare ce a avut Lassalle e cu atîta mai de necrezut, cu cît miile de lucrători ce au venit să-l asculte au fost strînși de dușmanii lui pentru a-l huidui. Cei dintîi lucrători cari s-au unit cu asociațiunea cea mare a lucrătorilor care s-a format la Leipzig sub nume de „Allgemeinen Deutschen Arbeiter-Vereins”⁶⁵ au fost dușmani de-ai lui și numai convinși de acest mare fermecător s-au făcut cei mai înfocați părtași ai lui „Allgemeinen Deutschen Arbeiter-Vereins”^{*}, a fost organizată de Lassalle și a primit statutele date de el; Lassalle a fost ales președinte pe cinci ani. Ca președinte, Lassalle a arătat un talent de organizare nu mai prejos decît talentul de agitație, dar este de netăgăduit că primirea președinției a fost o greșeală din partea lui, a pierdut multă vreme prețioasă pentru propagandă și cu atît mai mult cu cît fiecare greșeală a lui a fost primită cu aplauze sălbatice de bucurie de către dușmanii lui.

* [Asociația generală a muncitorilor germani]

Lassalle trebuia să facă agitație întinsă, practică și teoretică, trebuia să țină piept tuturor calomniilor ce se ridicau în toată Germania, trebuia să poarte mulțime de procese criminale care îi veneau din discursuri și, totodată, trebuia să administreze o societate cu mii de membri, o societate asupra căreia s-au năpustit toate intrigile burgheziei. Lassalle însă nu se descuraja. În septembrie, tipărind una după alta broșurile *Zur Arbeiterfrage* ^{*}, *Arbeiterlesebuch* ^{**}⁶⁶ și discursurile de apărare⁶⁷, a plecat la Rin, unde voia să treacă în revistă zeci de mii de lucrători care se uniseră cu Societatea generală a lucrătorilor germani. În Frankfurt pe Main a ținut vestitul său discurs : *Die Feste, die Presse etc.* ⁶⁸ Acest discurs a pricinuit mai ales ura presei germane. Lassalle arăta cum presa în societatea actuală, în loc de a fi un factor cultural, e un factor care corupe conștiința poporului, un factor al minciunii, al imoralității, al destrăbălării, un mijloc de a face parale, calomniind și mințind în toate chipurile. Presa numai atunci va ajunge factor cultural, cum a fost în timpul revoluției franceze, cînd va fi deplină libertate pentru presă, cînd nu vor fi garanții și cînd anunțurile nu se vor tipări în jurnale, lucru care face din fiecare jurnal o întreprindere comercială, care trebuie să scrie cum vreau mușteriii. În aceste condiții, presa va ajunge un instrument de dezvoltare intelectuală a poporului, dar pînă atunci..., dar pînă atunci de bună seamă nici o presă tîritoare n-a fost înfierată mai grozav decît de Lassalle.

„Cînd cineva vrea să cîștige bani — zice Lassalle — să fabrice cit ^{***} sau postav sau să joace la bursă. Dar pentru un cîștig prost de tot să otrăvească toate fîntinile spiritului poporului și să dea poporului din sute de țevi moartea spiritului în fiecare zi — este cea mai mare nelegiuire ce pot închipui”. Și apoi : „Țineți cu tărie, cu inimă înfocată la lozinca ce vă arunc : ură și dispreț, moarte și pieire presei de acum ! Este o lozincă îndrăzneată dată de un om împotriva unei instituții cu mii de brațe, cu care chiar regi s-au luptat în deșert ! Dar cum voi cu patimă și lăcomie atîrnați de buzele mele,

* [problema muncitorească].

** [ghid muncitoresc].

*** [material ieftin din bumbac, înflorat și apretat].

și curn sufletul meu în cea mai curată înspirare tremură când străbate în al vostru, tot așa îmi fulgeră asigurarea că va veni vremea când vom arunca acel fulger care va îngropa această presă în noaptea veșniciei".

Așa vorbă aspră nimeni n-a mai ținut împotriva presei vândute, așa de puternică. Poate deci să-și închiuie oricine turbarea ce a apucat presa. Iată și o pildă. La Solingen, Lassalle vorbea înaintea a 10 000 de oameni. Entuziasmul a fost așa de mare încât autoritățile se temeau de o catastrofă, de aceea întrunirea a fost oprită cu asprime de poliție prin jandarmi. Atunci Lassalle în fruntea unei mulțimi de 10 000 de oameni se duse la biroul telegrafic și trimise o telegramă la Bismarck protestînd. Tot drumul Lassalle întrebuința toate puterile pentru a ține mulțimea, și ar fi fost de ajuns un semn al lui și catastrofa ar fi izbucnit. A doua zi toate jurnalele au declarat că mulțimea era să rupă pe Lassalle și că acesta a scăpat numai prin ajutorul poliției.

întorcîndu-se de la Rin, Lassalle s-a hotărît să atace pe dușmani în cetatea lor cea mai tare, adică în Berlin, unde partidele politice, și mai ales cea liberală progresistă, aveau mai ales înriurire asupra lucrătorilor. Lassalle tipări la 14 octombrie o proclamație către lucrătorii Berlinului și la 22 noiembrie se ținu acel miting după care Lassalle a fost arestat și în timpul căruia a fost insultat personal de cîțiva lucrători.

Marele maestru german Friedrich Spielhagen, în romanul său *In Reih und Glied*, capodoperă a acestui vestit scriitor, arată scena această cu culorile cele mai vii, și credem că vom face plăcere cititorilor noștri citîndu-le o bucată, care se raportează la această întrunire. Se știe că Xieo von Guttmann, eroul romanului, este Lassalle însuși *.

„Localul — zice Spielhagen — în care L. ținea întruniri și în care și azi trebuia să fie întrunirea era într-o mahala îndepărtată a orașului uriaș, într-o parte locuită aproape numai de lucrători. Îi lovi pe L. că astă-seară cu cît venea mai aproape de loc cu atîta se arăta o viață nemaiobișnuită în aceste ulițe dealtfel liniștite. Pretu-

tindenea stăteau în uși oameni ce vorbeau cu aprindere. Trupe mici de lucrători se grăbeau, în berării și în crîșme se auzea zgomotul sălbatic prin ferestrele deschise, o mulțime de ștregari umblau pe ulițe strigînd, patrulare de poliție umblau printre dînșii și pare că nici nu vedeau zgomotul din uliță. La un colț stătea un om care aștepta pe L. și păși iute spre dînsul. Era un lucrător tînăr care ținea pe L. din tot sufletul. Tînărul trase pe L. la o parte și-i spuse că se petrec lucruri ciudate ; că localul de întrunire este ticsit cu lucrători de cei mai răi, care au intrat aproape cu sila. Că se află printre dînșii și oameni foarte bine îmbrăcați, dar care se potriveau la apucături cu ceilalți. Poliția care-i de față nu se amestecă în tărăboi, care se face din minut în minut mai mare. La urma urmei nu-i îndoială că au vreun plan împotriva societății și că au de gînd mai ales să se lege de L. Că el din partea lui roagă pe L. să nu se arate în local, președintele ar avea pricină întemeiată pentru a amîna întrunirea și a nimici uneltirile astfel foarte ușor. Tînărul vorbea cu foc și cu stăruință în interesul lui L. căci îl iubea foarte mult. Dar L. nu era de părere că trebuie să asculte de sfatul cel binevoitor.

— La ce folosesc șovăirea și frica ! — strigă el, pășind cu tărie înainte —, nu mai putem da îndărăt. întîmple-se orice.

— Și eu voi fi acolo — strigă lucrătorul, stînd lîngă L., și așa intrară amîndoi în local, care în adevăr avea 0 mutră ce ar fi speriat și pe cel mai curajos. Localul foarte mare, care cu galeria lui putea cuprinde peste 1 000 de oameni, era plin de o mulțime care făcea un zgomot sălbatic, ale cărei mișcări erau cu atît mai ciudate cu cît încă nu se aprinsese decît un policandru, lîngă masa președintelui și tribuna oratorului, așa că mai toată sala și, mai ales, galeria erau aproape de tot întunecoase. Numai cu greu reuși L. să străbată pînă la masa lîngă care stăteau președintele și cîțiva din cei mai credincioși lui L., fără să știe de ce să se apuce. Se spăimîntară cînd văzură pe L. și-l rugară să nu se arate la tribună ; încă nu-l văzuse nimeni, încă era cu putință să se înlăture nenorocirea.

Dar L. nu voia să ia în seamă asemenea sfaturi, întrunirea trebuia să aibă loc, președintele era dator să o deschidă.

* Cităm după biografia pusă în fruntea scrierilor lui Lassalle tipărite în America ; biograful a făcut oareșicare prefaceri. Această biografie americană e însă din cele mai slabe și mai necomplete.

Cu neplăcere se sui președintele pe platformă, dar ce vorbi el și chiar sunetul clopotului nu se auzi[ră] din pricina zgomotului.

Îndată după dînsul se sui L. pe tribună. Și îndată se ridică un zgomot de glasuri ce țipau, șuierau, urlau — se auzeau bătăi din picioare și se făcea așa zgomot de credeai că se va năruî odaia peste nebuni. Palid, dar fără nici o mișcare pe față, cu ochii săi mari și negri, îndreptați asupra mării furtunoase de obraze amenințătoare, stătea L. întinse mîna; ca prin farmec se făcu liniște așa de mare în sală încît cuvintele lui serioase, limpezi, cu sunet metalic, răsunară lămurit pînă în colțurile cele mai îndepărtate ale sălii! Și tot mai mare se făcea liniștea cu cît vorbea mai departe, și din ce în ce mai puternic răsuna glasul lui: parcă un farmec legase sufletele! Nu era o putere fermecătoare aceea care dădea curaj omului palid de la tribună, lui unuia, să păsească singur împotriva unei mulțimi care putea să-l rupă în bucăți de ar fi voit? Ori era poate soarta lui mai bună decît i se spusese? Dar nu era, la urma urmei, adevărat tot ce spunea el despre ticăloșia sărăciei și a neștiinței, care-i făcea orbi și surzi, încît alungau de la dîșșii pe cei ce n-au altă dorință, alt gînd decît a le ușura sarcina ticăloșiei ca să se poată și ei ridica și răsufli la lumina soarelui, care lucește pentru toți?

Nu spunea omul palid, ai cărui obraji se înroșeau încet, încet, curat adevărul: că soarele, cu toate cîte s-ar zice, nu a lucit încă niciodată peste un popor slobod, de atîtea mii de ani, nu luci pentru un popor, în care să aibă fiecare nu numai *dreptul*, dar și *putința* de a trăi omenește? Și că lucrătorul de astăzi nu se deosebește de robul din vechime și de muncitorul supus din veacul de mijloc altfel decît cu numele? Ori nu era adevărat că acest drept, despre care tot vorbesc lucrătorilor amăriți, a ajuns în mîna capitaliștilor un lanț viclean mai mare decît acelefa] cu care lega trufașul roman robii săi, ori decît jugul cu care sălbaticul baron din veacul de mijloc își ținea clăcașii nedeslipiți de pămînt? Un lanț poți să-l rupi, un jug poți să-l lepezi, dar un drept ori un adevăr este ca un șarpe, în miile de îndoituri ale căruia puterea cea mai strașnică se sfarmă încet, încet. Credeți că măresc lucrurile, că voiesc numai să vă ațîț împotriva stăpînilor, cum v-au ațîțat ei împotriva

mea? Vă voi dovedi cele spuse cuvînt cu cuvînt, literă cu literă din mersul istoriei, din știință, adică din învățătura despre ceea ce este.

— Nu-l credeți, oameni buni, spune minciuni! Fiecare cuvînt ce iese din gura lui este minciună... — strigă cineva.

Farmecul se sfîrși, glasul ce se auzise — nu era al unui lucrător — fu înăbușit de un zgomot mult mai grozav decît cel de la început. Partizanii lui L., pe care mersul minunat al întrunirii îi umpluse de curaj, cerură să se facă liniște și voră să fie stăpîni în localul lor; [un] mare număr din cei ce veniseră numai de curiozitate ori ca să vadă scandalul și pe care cuvintele lui L. îi apucase[ră] împotriva voinței lor se uniră cu dîșșii. Cei mai mulți însă, care uitaseră pentru ce li se dăduse atîta vin și bani, nu voiau să fi venit degeaba la întrunire și răspunseră la ocară cu ocară și la lovituri cu lovituri. În clipa următoare, toată masa de oameni forma un haos zgomotos și îngrozitor, în care printre colb de-abia se vedeau cîte un obraz înfocat de mînie, pumni ridicăți, chipuri ce se mișcau încolo și încoace".

În timpul acestei scene pregătite de poliție, Lassalle a fost arestat ca tulburător al liniștii publice și, totodată, învinuit de înaltă trădare. Patru luni a șezut Lassalle în arest preventiv, pînă la proces. În timpul procesului s-a întîmplat și atunci ca și cu alte procese de ale lui, adică a fost achitat. Dar nu numai atîta, ca totdeauna, din acuzat s-a făcut acuzator și fermeca pînă și pe judecători.

Procesul, închisoarea, discursul de apărare plin de pasiune, de logică, de farmec, broșura *Der Hochverraths Prozess* ⁶⁶, tipărită de Lassalle după achitare, au făcut ca în Berlin, ca și în toată Germania, Lassalle să fie idolul lucrătorilor.

În curînd după ce Lassalle fu slobozit din închisoare, era pe drumuri pentru a-și propovădui ideile. Ce a făcut el în acest timp pare aproape de necrezut, peste fire. El ținu piept la 5 procese criminale, care i s-au făcut cîtă vreme stătuse în închisoare. Afară de acestea trebuia să cîrmuiască o societate atît de mare, să intre în toate amănuntele; tot în această vreme, el a scris și tipărit cartea sa *Bastiat-Schulze-Delitzsch* ⁶⁷, despre care pînă și Lavelaye zice că nici Proudhon n-a scris „rien

de plus mordant" și care va rămâne clasică pentru socialism. Dar, cu toate treburile acestea, a fost în provincia renană și a vorbit în mai multe locuri 14 zile de-a rândul, apoi în Leipzig, în Diisseldorf, în Solingen, în Bremen, în Koln, în Duisburg, în Wermelskirchen. în sfârșit, la 22 mai [1864] ținu cea din urmă cuvântare în Ronsdorf despre *Agitația Unirii [Uniunii] generale germane a lucrătorilor și făgăduința regelui Prusiei*". Această cuvântare a ținut-o tocmai la un an după fundarea societății. Este cu neputință să descriem cum a fost primit Lassalle peste tot locul, n-are cineva decît să citească jurnalele de pe atuncea. Vom spune numai cîteva cuvinte despre sărbătoarea din Ronsdorf. Ronsdorful a fost ales ca loc pentru serbare din pricina frumuseții lui — o vale încîntătoare, înconjurată de munți și în care erau o mulțime de sate. La Eberfeld chiar, Lassalle fusese așteptat de peste 1 000 de lucrători. De acolo a fost dus în triumf la Ronsdorf. în tot drumul, din sate și orașe ieșea popor în mase pentru a întâmpina pe agitator. Aproape de Ronsdorf, trăsura lui Lassalle fu acoperită cu flori, fetele lucrătorilor veniseră sute, sute să-l primească. Mii de lucrători se țineau după trăsură și astfel a intrat Lassalle în Ronsdorf. Acolo ținu cea din urmă cuvântare. în acest discurs se vede, se simte tot succesul propagandei, tot succesul societății lucrătorilor germani. Lucru ciudat, în acest discurs se vede presimțirea neagră a morții, care era așa de aproape de dînsul! După ce arată succesul nespus de mare al propagandei sale, zise că starea lui e foarte grea. Osîndit la un an de închisoare la Diisseldorf, osîndit la 4 luni închisoare în lipsă la Berlin, avînd încă 5 procese criminale pe capul său, clevetit de toată presa germană, prigonit de guvern. „Eu cred — zise Lassalle în discursul de la Ronsdorf — că voi nimici aceste procese ca și pe celelalte. Dar oricît de tare să fie cineva, puțină descurajare și-i pierdut. Dacă am ridicat acest steag, știam foarte bine ce mă aștepta, știam că voi pieri (mare mișcare între lucrători). Simțirea ce mă străbătea cînd gîndesc că pot fi înlăturat nu pot a o arăta mai bine decît prin vorbele poetului roman *«Exoriare aliquis nostrae ex ossibus ultor»* ori *«Să iasă, dacă voi pieri, un război notoriu și urmaș din oasele mele»*. Numai să nu piară odată cu mine această mișcare culturală și națională, ci

focul ce am ațîțat să ardă mai departe, cît timp va mai vedea lumina soarelui unul din voi! Făgăduiți-mi aceasta, și ca semn ridicați mîna dreaptă".

întreaga adunare, cuprinsă de entuziasm, ridică mîinile. (Urmează aelamări îndelungate și repetate.)

După triumful de la Ronsdorf, Lassalle plecă în Elveția, după sfatul doctorilor, pentru a-și întrema sănătatea zdruncinată prin prigoniri, închisori și prin o muncă mai presus de puterea omenească.

Apropiindu-ne de cea din urmă dramă a vieții lui Lassalle, ne simțim întristați. în adevăr, Lassalle a murit în duel, ca un tînăr de 20 de ani, pentru o fată. Sfîrșit nevrednic de un Lassalle! Ne putem explica acest fapt prin aceea [ce] medicii au spus că sistemul nervos al acestui om era așa de stors, de slăbit prin muncă peste măsură încît, de nu murea împușcat, tot nu avea mult de trăit. Numai sfîrșirea puterilor nervoase ne face să pricepem cum de a voit Lassalle să se bată cu Iancu Racoviță. Cu inima plină de durere ne apropiem de cel de pe urmă episod din viața lui Lassalle.

în Berlin trăia o familie aristocratică, Donniges, al cărui cap era consilier al legațiunii bavareze. Fata lui Donniges, Elena Donniges, era foarte frumoasă, excentrică și plină de „fantaisies romanesques". în 1862, înainte de a începe agitația între lucrători, Lassalle era unul din[tre] oamenii cei mai cunoscuți din Berlin. Frumos, învățat, plin de spirit, era bine primit în cele mai aristocratice saloane din Berlin. Elena visa să facă cunoștință cu Lassalle, și visul i s-a împlinit mulțumită baronesei K... Aceasta a poftit pe Elena spunîndu-i că la întrunire va fi și Lassalle. Elena aștepta cu mare nerăbdare în saloanele baronesei pe Lassalle, interesîndu-se foarte puțin de publicul aristocratic ce umplea saloanele baronesei. în sfîrșit se deschide ușa și baroneasa K... intră la braț cu doi oameni, dintre care unul mic, cu tip jidovesc și altul înalt, frumos, cu un cap clasic, roman. S-a făcut îndată mare mișcare, parcă intrase vreun actor venit pe scenă. Elena, care știa că Lassalle era jidan, crezu că cel mic era Lassalle și era foarte necăjită*.

* Elena Racoviță (fata lui Donniges) a tipărit o broșură din care se luminează partea din urmă a vieții lui Lassalle. în această broșură, care poartă titlul *Relațiile mele cu F. Lassalle*,

„De ce un spirit mare să nu fie și într-un trup frumos !” Omul cel înalt începu a vorbi și puțin câte puțin se făcu tăcere și vorbi numai el. Atunci Elena a înțeles greșeala și a aflat că omul cu tipul roman era Lassalle. La un cuvânt de spirit împotriva femeilor, Elena se amestecă, protestează, se începe o discuție între dînșii și la sfîrșitul petrecerii merseseră așa de departe încît Lassalle a dus-o în brațe pe scară pînă la trăsura ei. Acest fapt, care ar fi făcut scandal din partea altuia, s-a iertat lui Lassalle. Se înțelege că romantica Elenă, atunci în vîrstă de 17—18 ani, s-a înamorat nebună de Lassalle. În curînd începu vestita campanie de agitație între lucrători. Viața lui Lassalle se petrece pe piețe unde erau strînși mii de oameni, apoi în închisori. Ieșea din închisoare și din nou se arăta în popor. Se înțelege că nu mai avea cînd gîndi la romanuri. Totul s-ar fi uitat dacă nenorocirea n-ar fi făcut ca tocmai cînd s-a dus Lassalle la Geneva să fie trimis acolo Donniges ca ambasador din partea guvernului bavarez. Întîlnirea la Righi-Kaltbad, în Alpi, nu putea decît să le înfierbînte iubirea și-și jurară să rămînă credincioși unul altuia pînă la moarte și de a se lua neținînd în seamă nici o piedică. În Geneva trăia pe atunci un tînăr român, prințul Iancu Racoviță*, tînăr slab și nulitate din punctul de vedere fizic, moral și spiritual. Acest prinț (?) se înamora de Elena și o ceru. Tatăl ei se unește, dar Elena îi mărturiseste că iubește pe Lassalle. Poate să-și închipuie oricine mînia diplomatului. își blestemă fata, îi făcu o scenă îngrozitoare și jură că mai bine să o vadă moartă decît nevasta lui Lassalle. Elena scrisese lui Lassalle următorul răvaș : „Iubitul meu domn ! Mărețul meu vultur ! Nici un ceas n-a trecut de cînd is acasă și nu pot să-ți scriu decît lucruri noi, lucruri triste. Cînd am venit, am aflat pe soră-mea mai mică, Margareta, logodită cu baronul Kaiserlingk, m-am folosit de acest moment și am

a arătat romanul așa de nenorocos pentru dînsa cît și pentru Lassalle. Ea declară că va rămîne credincioasă amintirii celui mai mare dintre bărbați, pe care îl îndumnezeiește. Recomandăm aceloră dintre cititorii noștri care știu nemțește să citească această scriere, titlul ei este *Meine Beziehungen zu F. Lassalle*. Noi arătăm romanul pe scurt după această lucrare.

* Se știe că tinerilor noștri le place să poarte în străinătate titlul de prinți.

vestit mamei vizita ta, dar am dat de mare împotrivire. N-am plîns, n-am tremurat, m-am uitat la chipul tău și te-am rugat încet : vină, înaltule, mîndrule, împărătescule vultur, și cu privirea ta vulturească dă-mi putere și tărie. Așa m-am rugat și credința în tine mi-a ajutat, îți mulțumesc, puternice Siegfried. Acuma sînt 6i/ și tu, domnul și Dumnezeuul meu, ești aici ?”. Un ceas după trimiterea răvașului veni și Elena, spunîndu-i că a fugit din casa părintească, unde viața îi este cu neputință, că de acuma e a lui și să o ducă unde voiește. Lassalle, în loc de a pleca în alt canton și de a se cununa, face o greșeală de neînțeles declarînd că vrea să intre în casa părinților ei ziua mare și că, dacă Donniges nu se va învoi, va cere mijlocirea regelui (!!!) Bavariei. După aceasta a dus pe Elena acasă. Poate oricine înțelege turbarea părinților. Elena fu închisă într-o odaie în care n-avea nimeni voie să intre, iar pe Lassalle l-au poftit să nu le vină în casă. Lassalle desfășură o energie sălbatică, și — lucru aproape de necrezut —, după cererea lui, ministrul de externe al Bavariei și Kettler, arhiepiscopul de la Mainz — cea mai mare autoritate catolică (Donniges era catolic) din Germania —, mijlociră, cerînd lui Donniges să dea fata după Lassalle, după înfricoșatul revoluționar*. Mijlocirea însă veni prea tîrziu. Sub înfriurirea părinților barbari, care nuse rușinau de a pune să o bată crunt, Elena scrisese lui Lassalle că și-a luat de seamă că nu mai poate fi a lui și că consimte la căsătoria cu Racoviță. Lassalle a înțeles mișelia părinților și de aceea a trimis doi prieteni, între care și respectatul bătrîn colonelul Riistow, pentru ca să repete și în fața lor Elena refuzul. Elena l-a repetat, în broșură zice că a făcut așa din pricina intrigilor părinților, simțind că prin acest refuz se sinucide. Primind știrea aceasta, Lassalle pierde cu desăvîrșire singele rece și provoacă pe Donniges la duel. Donniges, ca om cu judecată și diplomat iscusit, fugi din Geneva, nevoind a se bate cu acest revoluționar, cu atîta mai mult cu cît Lassalle era cunoscut ca unul dîntre cei mai buni dușmani. A găsit mai potrivit să trimită în locu-i pe viitorul lui ginere, pe Iancu Racoviță. Prietenii își dădură toate

*Kettler a căzut sub influența lui Lassalle și a scris pe urmă o mulțime de broșuri socialiste.

silințele pentru a împiedica duelul, descoperiră faptul și poliției, dar în' zadar. Colonelul Riistow spunea mai pe urmă : „M-am făcut pînă și agent de poliție pentru Lassalle, dar în zadar”. Prietenii lui Lassalle îl rugau să se exerciteze la țintă, el însă refuză rîzînd. Racoviță toată ziua s-a exercitat, știind că a doua zi avea să tragă la țintă în inima lui Lassalle, o inimă care a bătut cu atîta foc pentru suferințele poporului. Lassalle a scris toată ziua, între altele și-a făcut și testamentul.

Duminică la 28 august, dușmanii s-au dus la Carouge. Racoviță a tras întîi, glonțul lui intră în partea dreaptă a trupului, rupse părțile moi și ieși la stînga. Lassalle stătu cîțva în picioare, se sui chiar singur pe treptele spitalului (lucru aproape de necrezut, căci rana era de moarte), sus însă căzu leșinat.

Contesa Hatzfeldt și prietenii lui Lassalle chemară prin telegraf pe cei mai mari doctori, pe profesorul Thelius, pe vestitul Billroth, dar în zadar. Miercuri 31 august (1864), la 5 ceasuri dimineată, după trei zile de suferințe grozave, muri Lassalle, și proletariatul german află vestea grozavă *.

Îndată se făcu un comitet internațional de emigranți din toate țările pentru ceremonia înmormîntării. În acest comitet au fost : James Fazy și Elie Ducommé din Geneva, colonelul Becker din Biel, F. Reusche din Glogau, Gyorgy Klapka și contele Bethlen din Ungaria, T. Strinsky și F. Bosak din Polonia, Alexandr Herzen și Mihail

* Este interesant de știut ce impresie a produs moartea lui Lassalle asupra Elenei Donniges. Ea știa despre duel, dar era cu desăvîrșire liniștită. Că I. Racoviță va omorî pe Lassalle i se părea absurd. Pe la 10 dimineată ședea în grădină, deodată vine Racoviță galben ca mort și căzînd în genunchi strigă : „Elena, am omorît pe Lassalle”. Ea era așa de incredințată de imposibilitatea faptului încît a început a rîde, crezînd că e vorba de o intrigă. „Tu zici că tu, Iancu Racoviță, ai omorît pe Lassalle !” Dar chiar deznădăjduirea lui Racoviță a făcut-o să afle adevărul și atunci a căzut ca lovită de trăsnet. Toată broșura e plină de cea mai mare idolizare a lui Lassalle și de ură către părinți. Am spus că Racoviță era bolnav. Întîmplarea din urmă i-a îngreuiat încă boala, se muncea groaznic înțelegînd ce rol a jucat el în dramă. Cînd doctorii au spus că Racoviță nu mai are decît cîteva luni de trăit, Elena, mișcată de iubirea și remușcarea lui, i s-a făcut femeie pentru, cum spune ea, a-i îndulci cele din urmă momente. Peste 6 luni, I. R. a murit, iar Elena i-a fost mai degrabă soră de caritate decît femeie.

Bakunin din Rusia, G. Pino și G. Zamperini din Italia și Francesco Garrida * din Madrid.

Nu-i nevoie să mai spunem întipărirea groaznică ce a făcut moartea lui Lassalle asupra proletariatului german' ; 24 000 de lucrători declarară că vor merge și vor primi coșciugul la graniță și-Z vor purta îmbrăcați în negru prin toată Germania. Ar fi fost un spectacol măreț, cum nu cunoaște istoria altul. Această procesiune ar fi pus în mișcare toată Europa, dar guvernul, temîndu-se de urmări, îndreptă pe contesa de Hatzfeldt cu coșciugul la Breslau, la rude, unde îl înmormîntară în grabă.

Pe marmură se vede inscripția : „Aici odihnește ceea ce a fost muritor în F. Lasalle, cugetător și luptător”.

Această inscripție a fost făcută de vestitul învățat german Boekh.

Lassalle a murit, dar iubirea către poporul ce suferă, dar ideea regenerării omenirii, dar marea mișcare populară începută de dînsul nu va muri.

Nu va muri, vor trece veacuri după veacuri, dar legenda acestui om înalt, subțire, palid, cu ochi plini de foc, cu vorba fermecătoare nu va muri. Și chiar dacă întunericul va birui lumina, dacă reacțiunea va dovedi (lucru cu neputință însă) și istoria, prostituata apăsătorilor, nu va da loc lui Lassalle, tot scriind de regi și de împărați numai și de curtezanii acestora, atunci poporul va face o legendă în care va pune toată iubirea sa, și această legendă va cînta pe acest mare învățător și agitator al poporului.

REVISTA SOCIALĂ (IASI), ANUL I, NR. 7, 2 ȘI 3, APRILIE, MAI ȘI IUNIE 1884, P. 20-27, 73-80, 103-115.

* Probabil Fernando Garrida.

POTRIVNICII
SOCIALIȘTILOR ÎN ROMÂNIA

Un răspuns domnului Ștefănescu

După ce a ieșit nr. 1 al revistei noastre, domnul Ștefănescu s-a grăbit și ne-a făcut un răspuns în *Telegraful*, înainte măcar de a vedea ce avem de gând să zicem despre d-sa. Domnul Ștefănescu ține, înainte de a fi criticat, să facă niște declarații franșe redactorului acestei reviste, și anume că d-sa, d-l Ștefănescu, nu-i potrivit ideilor celor noi, că e liberal, contra protecționismului...

În articolul nostru *Marx și economiștii noștri*, d-l Ștefănescu va vedea că noi avem aproape tot atîta comun cu liberalii cît și cu conservatorii, cu protecționiștii cît și cu liber-schimbîștii, prin urmare, dacă articolele d-sale ar fi despre asemenea lucruri, n-aveam nimic de împărțit cu d-sa, căci aceste chestii putem să le tratăm laolaltă fără a ne uita unde-i d-l Ștefănescu, unde d-l Missir, unde Stan, Bran și alții.

Dar d-l Ștefănescu în numerele de la 25 și 20 noiembrie [1883] anul trecut și-a luat sarcina de a dărîma teoriile socialiste, arătînd că se întemeiază pe „temelia putredă a unor observații greșite”. Pentru a combate socialismul, d-l Ștefănescu va mărturisi singur că avea

trebuință de două lucruri : să știe ce vrea să combată, adică teoria socialismului modern ; al doilea să știe ce are de zis împotriva acestei teorii, adică să cunoască teoriile antisocialiste, pentru a le pune față în față cu cele socialiste și a trage încheierile sale. Să vedem cum și-a îndeplinit d-l Ștefănescu această sarcină. Facem aceasta cu atît mai bucuroși cu cît în articolul *Marx și economiștii noștri*, care va mai ține în cîteva numere din revistă, voim să ne ocupăm cu ideile generale ale socialismului modern față cu teoriile potrivnice, fără să mai amestecăm și polemică cu d-l Ștefănescu.

În articolele sale, d-l Ștefănescu, cum am mai zis, și-a luat sarcina de a dărîma teoriile socialiste.

Pentru a face asemenea treabă, dintr-o mulțime de chestii, care rămîn (ne lingușim cu părerea că numai pentru moment) ascunse în bagajul adus din străinătate, numără trei chestii, „cele mai comune în economia politică, și a căror analiză este cu totul îndestulătoare pentru a arăta, în trei coloane de ziar, că ideile socialiste „stau pe o temelie putredă de observațiuni greșite”.

Care sînt aceste trei chestiuni ? Acestea sînt : teoria valorii, teoria rentei și teoria lui Malthus.

Mai întîi, zice d-l Ștefănescu, agenții naturali n-au valoare (parcă socialiștii se îndoiesc despre aceasta !). Apoi într-o coloană întreagă urmează un balamuș-balamuș de cuvinte prin care se zăresc ici-colo utilitate, valoare de schimb, de întrebuințare, cumpărare de servicii (â la Bastiat), cu exemple doveditoare ca următorul : „Valoarea într-o bogăție este munca și capitalul ce conține, iar nu utilitatea...” și după două rînduri alt exemplu doveditor : „Așa, spre exemplu, un tablou al lui Rubens, o armă ruginită, o mobilă veche sînt lucruri de mare valoare, cu toate că n-au costat nici un sfert din munca ce costă acuma o armă din fabrica din Liege etc.”

Un exemplu care se potrivește grozav, n-avem ce zice, cu încheierea că bogăția unei națiuni nu stă în îmbelșugarea de valori, ci în cea de foloase ! De toate acestea ne vom ocupa aiurea, acuma numai întrebăm pe d-l Ștefănescu de unde D-zeu a luat d-sa că socialiștii susțin că agenții naturali au valoare economică, adică valoare de schimb, mai mult încă, că ei întemeiază pe această credință teoriile lor. Dacă d-l Ștefănescu ar fi

citit măcar pe d-l Missir, al cărui articol ieşise mai înainte cu mult, ar fi văzut că potrivnicii socialismului zic că agenţii naturali dau valoare de schimb. Aşa, de pildă, d-l Missir ne spune că în preţul găinii plătim afară de muncă şi de capital şi natura, ba chiar natura mai ales, şi de aici scoate că valoarea de schimb nu este pricinuită prin munca omenească decît în mică parte. Tocmai d-l Missir, potrivnicul socialismului, susţine ceea ce d-l Ştefănescu, în neştiinţa lui, atribuie socialiştilor.

Dacă d-l Ştefănescu şi-ar fi dat osteneală de a gândi, ar fi văzut cît de cu neputinţă este lucrul ce spune. Una din cele mai fundamentale cereri ale socialismului este ca lucrătorul să fie stăpîn pe rodul întreg al muncii sale. Să presupunem că un lucrător de la ţară, lucrînd la un stăpîn de moşie, produce într-un an un product în valoare de 15 franci. Lucrătorul, sprijinindu-se pe principiile socialiste, cere rodul întreg, adică cei 15 franci. Proprietarul i-ar putea atunci spune : „Apoi bine, prietene, dar se vede că uiţi că în valoarea de 15 franci se află valoarea făcută prin munca agenţilor naturali : a ploii, a vîntului, a soarelui, a puterilor fizice şi chimice etc. Apoi se ştie — va urma stăpînul — că munca acelor agenţi este cel puţin de 1 000 de ori mai mare decît munca ta. Eu însă în bunătatea mea în loc să-ţi dau a mia parte din 15 franci, adică un ban şi jumătate, îţi dăruiesc un franc, poftim, ia-l şi pleacă”.

Poate tocmai acum va vedea d-l Ştefănescu că socialismul niciodată nu poate să susţină asemenea absurditate, că agenţii naturali au valoare de schimb ; poate acum va înţelege de ce potrivnicii socialismului susţin asemenea absurditate.

Am putea arăta că organizaţia actuală ar fi nedreaptă, chiar admitînd că agenţii naturali produc valoare, dar altă dată vom vorbi despre aceasta.

Cît de comică trebuie să ne pară deci, după cele zise, veselie d-lui Ştefănescu cînd, după ce mintuie dovezile * cum că agenţii naturali n-au valoare, zice : „Deci (adică fiindcă agenţii naturali n-au valoare) in Justiţia pe care exclamaţiunile socialiştilor se sprijin[ă] nu e in Justiţie şi

* Ne unim numai cu afirmarea d-lui Ştefănescu că agenţii naturali nu produc valoare de schimb, iar cît despre dovezile ce aduce să ne scape D-zeu de dinsele.

visurile lor stau pe o putredă temelie, pe o rea observaţie, pe o neexactitate”.

Cum văd cititorii, toate aceste umflături de „putredă temelie, rea observaţie, neexactitate”, toate se raportează la d-l Missir (alături cu care îi place d-lui Ştefănescu să stea), fiindcă d-l Missir zice că agenţii naturali au valoare. În adevăr, potrivnicii socialiştilor ar trebui să strige : „Doamne fereşte-ne de prieteni...” ; cît despre noi putem zice că, în neştiinţa sa, d-l Ştefănescu a spus şi un adevăr.

A doua chestie de care se leagă d-l Ştefănescu pentru a combate socialismul este teoria rentei. În articolul despre *Marx...* vom vorbi şi de această chestie, aici vom zăbovi foarte puţin. Renta urmează din rodnicia deosebită a pămîntului ; cu cît omenirea e silită, din pricina înmulţirii, să lucreze pămînturi mai proaste, cu atîta şi renta creşte, prin urmare rentierii se îmbogăţesc cînd toţi sărăcesc.

„Şi Proudhon, capul socialiştilor — zice d-l Ştefănescu —, adaugă : «nelegitimitatea rentei, lipsa de drept din partea posesorilor de pămînturi asupra ei»”. Mai întîi de toate, Proudhon nu numai că nu e capul socialiştilor, dar nici nu e măcar socialist. Dacă d-l Ştefănescu n-a citit pe Proudhon, putea cel puţin să fi citit pe Lavelaye şi pe Maurice Block, şi mai ales pe cel din urmă, care, fiind din aceeaşi şcoală din care e şi Baudrillard (după care d-l Ştefănescu a făcut articolul d-sale), zice că Proudhon a fost împotriva socialismului.

După ce pune pe Proudhon în fruntea socialiştilor, urmează : „La aserţiunea lui Proudhon, economiştii au răspuns : 1) că nelegitime nu sînt decît lucrurile care lovesc în dreptul cuiva, însă renta nu loveşte în nici unul ; 2) că cuvintele inechitate şi privilegiu nu sînt totdeauna sinonime, iar renta poate fi privită ca o întîmplare fericită, şi nu ca un privilegiu nedrept ; 3) posesiunea de pămînturi nu-i monopol ; 4) în sfîrşit, dacă renta ar fi un izvor de bogăţie, care să dea naştere unei chestii sociale, nu s-ar vedea atîta stăpîni de moşie ruinaţi (vezi Petty şi John Stuart Mill)”.

Mai înainte de toate vom întreba pe d-l Ştefănescu care sînt economiştii aceia care au răspuns astfel lui Proudhon, Baudrillard. Apoi de ce nu ne spune ? „1. la

rente — zice Baudrillart — n'a rien d'illegitime, puisqu'elle ne choque aucun droit. Les mots d'iniquité et de privilege ne sont point synonymes etc." *. Dar, Baudrillart ori Ștefănescu, caraghioslicul tot caraghioslic rămîne. Cum poate renta să nu lovească nici un drept dacă crește cu cît intră pămînturi mai sărace în lucru, prin urmare cu cît societatea e datoare să muncească mai mult? **. Cu cît mai sărace pămînturi intră în lucru, cu atîta lucrul se face mai puțin producător și în vremea aceasta se ridică renta, iar d-l Baudrillart-Ștefănescu declară, chiar primind teoria lui Ricardo, că nu se lovește nici un drept.

Mai frumos e însă al patrulea punct, de care nici măcar Baudrillart nu e de vină. Dacă renta ar fi izvor de bogăție, atunci nu s-ar vedea stăpîni de moșii ruinați. Iată logica: Capitalul e, desigur, mare izvor de bogăție și chiar a dat în apusul Europei loc la o chestie socială, cu toate acestea cîți capitaliști se ruinează? Jocul la bursă încă este mare izvor de bogăție, dar cîți se ruinează?

Dar mai frumos decît toate este că pentru a spune asemenea comedii d-l Ștefănescu se bazează pe John Stuart Mill. Sărmanul Mill, multe mai pățește și el! În Cameră, în Senat, pe străzi, în jurnale e citat. Și încă cum! Să ferească Dumnezeu pe orice creștin de asemenea cîste! Mill a fost discipol al lui Ricardo și a combătut din răsputeri pe Carey și pe Bastiat, școala franceză, pe care se întemeiază d-l Ștefănescu, și cu toate acestea d-l Ștefănescu pune pe Mill ***. (Poate ca martor pentru greșeli!)

Iată ce zice Mill în vol. 1, cap. XVI, despre rentă arătînd cît de greșit este Carey, de a cărui teoremă s-a agățat**** Bastiat pentru a apăra proprietatea de pămînt:

* Vezi *Manuel d'économie politique* par M. Baudrillart, p. 394—395. Baudrillart împarte punctele sale în trei, d-l Ștefănescu în patru; originalitate nu glumă.

** Vezi art. nostru *Marx etc.* în acest număr.

*** Se poate să fie prin Mill vreo frază, care a făcut pe d-l Ștefănescu să-l citeze, dar de ce nu ne spune ce frază anume și unde?

**** Agățat este chiar cuvîntul ce întrebuițează Mill; d-l Ștefănescu sub nr. 3 zice că posesiunea de pămînt nu-i monopol! Cum vă simțiți acum, d-le Ștefănescu, după citația din Mill? Iată ce înseamnă a cita fără a fi citit.

„Dar argumentele lui Carey sînt ceva mai cuminte decît acelea ce se aduc în general împotriva teoriei lui Ricardo despre rentă. Teoria care poate să fie numită *pons asinorum* (puntea măgarilor) în economia politică, pentru că, pe cît înțeleg eu, cu dînsa nu se pot uni decît aceia ce nu o înțeleg bine. Este foarte însemnat lucru neexactitatea cu care o reproduc unii, care pretind că vor să o combată”.

Aceste complimente se fac la adresa școlii franceze Baudrillart, Bastiat etc.

„De la cea dintîi privire — zice Mill în același capitol — vedem că renta este rezultatul *monopolului*, deși acest monopol este firesc și nu poate fi nimicit, ci regulat ori apropiat de societatea întreagă”.

A apropiat societății întregi renta vor și socialiștii; Mill, cum vedem, e tocmai așa de la loc citat ca și armele cele ruginite pentru a dovedi că valoarea constă din muncă și din capital. (Dealtminteri, fiindcă îi place d-lui Ștefănescu atîta a se pune lîngă cineva, putea să se pună lîngă d-l Stolojan, Lătescu et c-nie, care citează pe bietul Mill tot așa de frumos.)

Aici tot este cel puțin un punct adevărat, adică că socialiștii sînt împotriva rentei și admit, cu unele schimbări, teoria rentei după West, Malthus, Ricardo, John Stuart Mill etc. Dar ce să spunem despre a treia chestie economică pe care își întemeiază socialiștii sistemele lor, după d-l Ștefănescu adică despre teoria populației formulată de Malthus?

O teorie care a fost combătută cu atîta strășnicie de socialiști se privește de d-l Ștefănescu ca o temelie pe care își întemeiază socialiștii ideile lor.

O teorie de care socialiștii zic că e o născocire nelegiuită a burgheziei* se socoate de către d-l Ștefănescu, în calitate de jurnalist român, oa temelia exclamațiunilor socialiște.

Și, cu toate acestea, nu trebuie multă încordare de cugetare pentru a vedea că socialiștii trebuie să fie dușmani ai acestei teorii. În adevăr, ce zice Malthus? Populația crește în proporție geometrică: -H- 2, 4, 8, 16, 32, 64... etc., pe cînd mijloacele de hrană cresc în proporție aritmetică, adică: 4-2, 4, 6, 8, 10, 12... Această

* Vezi *Marx...*, p. 260—261.

disproporție ar fi pricina tuturor ticăloșiilor, războaielor, foametelor etc... Unicul mijloc împotriva acestei nenorociri este înfrinarea, la care, după Malthus, burghezul în-deamnă pe lucrători.

Admițând această teorie, socialismul n-ar mai avea temei să zică că poporul suferă, mai ales pentru că este despuiat de roadele muncii, de vreme ce toate ticăloșiile ar urma de acolo că sînt prea mulți oameni. Ne-ar rămînea numai să primim ca bune sfaturile lui Malthus : înfrinarea, fecioria (care place atîta d-lui Ștefănescu) și s-a mîntuit.

Socialiștii au luptat împotriva acestei teorii și au distrus-o. Cea mai mare parte din argumentele aduse de dv. sînt de la dîșii. Vestitul economist rus Cernișevski *, socialist, a analizat teoria lui Malthus și a arătat cît de false sînt toate deducerile acestei teorii chiar dacă am primi-o ca bună ; Karl Marx, cel mai cu autoritate din teoretici[enii] socialismului, a arătat că nu este o lege generală a înmulțirii populației. Legea populației din timpul feudalismului nu poate să fie tot aceea ca și legea din timpul domniei burgheze și nici aceasta deopotrivă cu a populațiunii din societățile socialiste.

De unde ați luat, d-le Ștefănescu, că socialiștii întemeiază sistemele lor pe teoria lui Malthus. Ei n-o admit nici atîta cît dv. Astfel d-ta zici, ca o fată sentimentală din pension, că, deși teoria e falsă dar „trebuie ** să spunem că are cîteva merite mai multe decît a lui Ricardo și că, fiind pornită dintr-un sentiment moral, face din feciorie, onestitate și înfrînare izvoare de virtuți".

Noi, socialiștii, zicem că virginitatea și înfrînarea sînt bune pentru fetele bătrîne, pentru iezuiți și, mai ales, pentru scapeți. Noi zicem că abstinența e împotriva naturii și nemorală în gradul cel mai înalt, că toată teoria lui Malthus e născocită pentru a arăta că lucrătorii sînt singuri vinovați de sărăcia de care suferă : de ce nu se înfrinează ? De unde a luat deci d-l Ștefănescu că noi întemeiem teoriile noastre pe ideile lui Malthus ? D-zeu să-l ierte că nu știe ce face !

* Vezi traducerea franceză a scrierii *L'Economie politique jugée par la science*. Păcat însă că volumul al II-lea nu s-a tradus.

** Și această bucată a luat-o d-l Ștefănescu tot de la Baudrillard.

Nu-i cuvînt, cum am zis și mai sus, chiar presupunînd că Malthus are dreptate, că se nasc prea mulți oameni și nu le ajunge hrana etc., încă am avea tot dreptul să pretindem întîi să muncească toate clasele care acuma trăiesc ca parazite și al doilea să rabde aceia ce nu vor să lucreze, să-și strîngă chinga în jurul pîntecului aceia care mănîncă acuma atîta cît ar fi de ajuns pentru mai multe familii, să înceteze atîtea mii de muncitori de a mai lucra la obiecte de lux etc. și să se apuce de lucrat pămîntul, care pînă acum este aproape pustiu și rău lucrat. S-a dovedit că numai valea Amazonului singură ar putea hrăni lumea întreagă etc.

Din acestea urmează că de teoria lui Malthus n-avem nevoie pentru a ne întemeia ideile noastre, cum crede d-l Ștefănescu, dar că, dovedindu-se chiar dreaptă, nu ne poate nimici ori slăbi teoriile noastre.

Cît de ridicolă trebuie dar să pară încheierea plină de umflătură prin care mîntuie d-l Ștefănescu articolul : „Am fi putut alege mai multe exemple, pe care reformatorii societății se sprijinesc pentru a răsturna libertatea (cine vrea să o răstoarne ?). Ne mulțumim cu aceste trei, credem, că am stabilit îndestul...". Da, cum nu, d-l Ștefănescu a stabilit îndestul, și bine că se mulțumește numai cu trei ; bine și pentru cititori și pentru dînsul.

Acum cîteva cuvinte despre răspunsul ce a tipărit d-sa după ce a ieșit nr. 1 al *Revistei sociale*.

În acest răspuns, d-sa zice că numai la noi în țară niște juvaieruri ca *Say*, *Dunoyer*, *Bastiat* * pot să fie tratați de *tutti quanti* **. Să-i arătăm în treacăt că din neștiință vorbește așa.

Rodbertus, fost ministru de comerț în Prusia, citat pînă și de Baudrillard (vezi p. 419), zice că, dacă școala Say-Bastiat ar fi logică, atunci ar fi alcătuită numai din taxatori (vezi *Zur Beleuchtung der sozialen Frage*) ***.

* Pe Smith degeaba îl amestecă acolo d-l Ștefănescu. A zice Dunoyer, Bastiat, Smith este ca și cum ai zice : Ștefănescu, Missir, John Stuart Mill.

** (toți cîți sînt, pînă la unul ; aici în sens de oricine).

*** [pentru clarificarea problemei sociale].

În același articol, Rodbertus zice că școala Say-Bastiat a fost cea mai mare piedică dezvoltării științei.

Alt scriitor învățat, F. Lassalle, despre care și potrivnicii zic că scria înarmat cu toată știința veacului său (vezi Lavelaye și Maurice Block). F. Lassalle, vorbind despre vestita categorie economică „serviciu”, introdusă de Bastiat, zice: „Nici burta lui Falstaff n-a fost atât de umflată ca această categorie economică cu care Bastiat a otrăvit știința economică”. Aiurea îl numește „un okonomlscher Kopf” **, la p. 337 zice: „gedankenlos”. Marx numește pe Bastiat (cu toată școala lui) „curtezani ai burghezimii”⁷². În toate scrierile economiștilor moderni germani, din școala raționalistă, cum e Held, Wagner, Scheele etc. (din care școală fac parte mai toți economiștii tineri în Europa), economia politică a lui Say, Bastiat, Dunoyer, Baudrillard et c-nie e taxată de „economie vulgară”. Prin urmare, numai neștiința l-a pus pe d-l Ștefănescu să scrie fraza că numai în România acești luceferi pot fi tratați de *tutti quanti*. În Europa, Bastiat, Dunoyer, Baudrillard sînt taxați de *vulgari*, curtezani, capete fără nici o idee, gedankenlos etc. Dar în ce țară, vom zice noi, e cu puțință un articol ca al d-lui Ștefănescu? În ce țară e cu puțință ca un jurnalist să combată pe republicani într-un articol ca cel următor? "

„Republicanii întemeiază exclamațiunile lor pe aceea că omenirea fără monarh absolut nu poate să existe; relativ la proprietate cred că trebuie să ne întoarcem la instituțiunile feudale din veacul de mijloc; iar în privința căsătoriei cer să se înființeze *jus primae noctis* ***”. Apoi după ce ar pune în capul republicanilor și ateștilor pe Chateaubriand**** și pe Bossuet să arate, într-un

* [Vezi Lassalle, p. 332, 333, 337.]

** [un cap neeconomic].

*** [dreptul primei nopți].

****. Bastiat aproape cu 40 de ani înainte putea să ia pe Proudhon drept socialist, dar chiar în vremea cînd Proudhon făcea polemică cu Marx acesta din urmă a tipărit, ca răspuns la scrierea lui Proudhon *Filozofia mizeriei*, o broșură, *Mizeria filozofiei*. Proudhon e potrivnic socialismului, însă se deosebește de ceilalți potrivnici prin aceea că are mult bun-simț, mulțime de vederi corecte și un spirit incomparabil. Tocmai din această pricină potrivnicii socialismului îl socotesc de socialist. Atîta sînt de săraci, atîta de deprinși a afla în tabăra lor numai

chip ca vai de ei, că toate acestea nu fac parale și pe urmă să strige: „Prin urmare, toate exclamările republicanilor că trebuie monarh absolut, instituțiuni feudale, *jus primae noctis* se întemeiază pe temelia putredă a observațiilor greșite etc.”

În care țară este cu puțință ca astfel de articol să fie tipărit de un ziar răspîndit, să treacă fără nici o observație în public și pe urmă autorul lui să mai vină și să zică altora: „Numai la noi pot să fie astfel tratați marii măștrici Bastiat-Dunoyer...”.

În același răspuns, d-l Ștefănescu zice că la noi nici nu poate fi vorba de *chestie socială*, că se pot ocupa cu asemenea lucruri numai cei ce n-au altceva mai bun de făcut etc.

Despre aceasta nu putem sta la vorbă cu d-l Ștefănescu, pentru că nu știm ce parascovenie va fi înțelegînd d-sa sub numele de *chestie socială*.

Dacă sub acest nume înțelege, spre pildă, schimbarea celor 4 colegii în trei (ori în două, poate și în unul), ori în stringerea unui congres economic pentru ca să voteze ca creștinii să nu cumpere nici un ac de la evrei, ori înscrierea firmelor cu scop de a ridica bogăția națiunii... Dacă d-sa înțelege una din aceste chestii sub numele de *chestie socială*, atunci sîntem de aceeași idee. Cu astfel de chestii sociale în adevăr pot să se ocupe numai aceia care n-au alta mai bun de făcut.

Cel de pe urmă cuvînt, d-l Ștefănescu întreabă în ce categorie de potrivnici ai ideilor socialiste îl punem pe d-sa.

Îi vom răspunde cu vorba bătrînului Socrate: „*Toate greșelile vin de acolo că oamenii cred că știu ceea ce nu știu*”. E potrivnic socialismului d-l Ștefănescu fiindcă crede a ști teoriile noastre, fără a avea însă nici cea mai mică idee. De acești potrivnici are socialismul mulți, foarte mulți !!!

REVISTA SOCIALĂ (IASI), ANULI, NR. 2, MAI 1884, P. 57-67

oameni fără de bun-simț, fără de spirit și cu vederile cele mai monstruoase încît nu se simțesc bine, nil le vine la îndemînă lîngă ilustrul Proudhon”.

în istorie sînt epoci cînd toate par a merge nu așa cum trebuie. Aceste epoci au loc mai ales cînd, în mersul evoluției istorice, ce a fost vechi și-a trăit traiul, iar ce va fi nou nu s-a născut încă. Cel nou nu s-a născut încă, dar este ceva în aerul ce sorbim care ne face să simțim că acest ceva nou în curînd, în curînd se va naște.

În aceste vremuri se întîmplă lucruri neașteptate, ciudate. Oameni care prin înrudire, prin creștere, prin deprinderile lor fac parte din clasa cea veche, împinși de acel „ceva”, împinși mai ales de simțiri alese și de iubirea de oameni, se fac cei mai aprigi apostoli ai ideilor celor nouă, ai acelor idei care vestesc o altă stare de lucruri, regenerarea omenirii, vestesc că zeii cei vechi, care atîta vreme au chinuit lumea, se duc și în locul lor alți zei se arată, care... care, la rîndul lor, vor pieri.

Astfel de vreme, de pildă, a fost sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Este o scenă sublimă în romanul lui Victor Hugo *Quatre vingt treize* cînd viconteul Gauvin republicanul prinde pe unchiul său regalist, marchizul de Lentenac. Întîlnirea acestor doi oameni, unul reprezen-

tantul timpului vechi, celălalt al timpului nou, amîndoi însă de același sînge. Această scenă e una din cele mai sublime și mai adînci din cele scrise de Victor Hugo. Cînd marchizul vede pe nepotu-su, care putea fi marchiz, pair, pînă și duce și, cu toate acestea, a azvîrlit toate pentru a se bate și a muri în rîndurile republicanilor, nu poate să nu strige : „Hai, ce zici de toate cele ce se întîmplă ? Ciudat, nu-i așa ?”. Și cu toate acestea e ciudat numai pentru acei [a] ce nu înțeleg mersul istoriei, pentru acei [a] pe care i-a [u] orbit ori prejudițiile ori lipsa de judecată ; pentru aceia însă care pot adînci lucrurile toate acestea se par foarte firești, e *logica istoriei*.

În adevăr. Unde era să meargă Gauvin, a cărui inimă bătea cu iubire pentru frații lui, oamenii de orice fel, a cărui inimă sîngera pentru suferințele lor ? Să se închine zeilor vechi ? Dar la care ? Religiei ? Dar ea s-a scaldat în sîngele a sute de mii de jertfe nevinovate. Nobleței ? Dar ea reprezintă toate călcările drepturilor omului. Ce putea deci să facă altceva Gauvin decît să intre în rîndurile celor ce duceau vestea cea nouă și [pe] al căror steag era scris : libertate, egalitate, fraternitate ?

Au trecut o sută de ani, un veac de sărăcie și de suferință. Zeii noi nu s-au arătat mult mai buni decît cei vechi.

Libertatea s-a schimbat pentru unii în libertatea de a jupui și pentru alții în libertatea de a muri de foame.

Egalitatea! Da, înaintea capitalului în adevăr toți sînt deopotrivă și de la toți suge sîngele.

Fraternitatea ! Ce batjocură ! Fraternitate cînd toți concură unul cu altul, cînd concurența este baza vieții materiale a omenirii, unde antagonismul de interese este și mai evident și poate mai strașnic decît în trecut, cînd baza familiei e zestrea și a moralei vițelul de aur, cînd... cînd se luptă cetățenii aceluiași oraș pentru a se îmbogăți, se luptă cetate cu cetate pentru a se îmbogăți și nație cu nație tot pentru același scop, cînd fiecare e gata a lua piinea din gura altora... Iată fraternitatea de astăzi. Și Gauvin de astăzi, fiul privilegiaților, împins de sentimente nobile, trece la cei dezmoșteniți, intră în rîndurile lor, gata a lupta cea din urmă luptă a dreptății împotriva nedreptății, care luptă se numește *revoluția socială*. „Este ciudat” — va zice cu batjocură Lentenac

burghezul întâlnind pe socialistul Gauvin; „Este logica istoriei” — vom zice noi.

Aceste gânduri ne-au trecut prin minte când am citit *Drepturile omului*, revista d-lui C. A. Filitis.

D-l Filitis nu e novice, e un cunoscut vechi. La 1883 a tipărit broșura *împușcarea osîndiților*, unde cu avînt nobil înfiera obiceiul barbar și fără de nume de a împușca pe osîndiții la munca silnică. În curînd după aceea, d-l Filitis a tipărit o broșură: *Torturile de la Bordeni*, în care protestă cu tărie împotriva sălbăticiilor și totodată în această broșură arată adevăratele pricini ale omorurilor agrare⁷⁸. Acest fapt al d-lui Filitis cu atît e mai de laudă cu cît d-sa însuși e mare proprietar și cu proprietățile sale. Chiar în acel județ în care Scorțeanu a fost omorît. Atunci ne-am zis că d-l C. A. Filitis va veni în rîndurile noastre. Revista *Drepturile omului* arată că am avut dreptate. Fără sfială d-l Filitis se declară socialist și primește unele din cele mai de căpetenie maxime ale socialismului. El zice: „Tirania nu erau alta decît reprezentanții claselor privilegiate, care prădau mulțimea” și prin urmare, ca toți socialiștii, vede în trecut o luptă de clase, și o luptă de privilegiați și de dezmoșteniți. *Că istoria este o luptă de clasă* este una din cele mai însemnate maxime ori legi la care au ajuns teoretici[eni]i socialismului.

D-l Filitis admite că rodul muncii, fie asupra pămîntului, fie în orice altă ramură, trebuie să se cuvină muncitorului; primește, în sfîrșit, *colectivismul* (cel puțin la pămînt) ca unicul mijloc de a ajunge la o stare de lucruri mai bună decît cea de astăzi și, în sfîrșit, recunoaște că proprietarii pămîntului și negustorii (sub negustori, cum se vede, d-l Filitis înțelege burghezimea în general), adică reprezentanții proprietății rurale și urbane, ai proprietății individuale, sînt cea mai mare piedică a dezvoltării omenirii.

Dar alături de aceste păreri, la care cu bucurie subscriem, sînt altele cu care nu ne învoim. Aici însă vom vorbi pe scurt despre partea aceasta, nu numai fiindcă nu ne îngăduie locul, dar și mai ales fiindcă numai în numerele viitoare ale *Drepturilor omului* vom vedea mai lămurit ideile autorului. Pînă atunci vom face cîteva observații, adică vom spune și noi ce credem,

vestind însă pe cititori că polemica între noi și d-l Filitis nu poate fi decît o convorbire între oameni convinși.

La p. 24, d-l Filitis zice că o revoluție socială ar aduce o schimbare radicală, dar această revoluție e departe, ce e dar de făcut pînă atunci? Și răspunde: „să denunțăm toate legile care țin departe pe unii de alții pe tărîmul politic, să cerem ștergerea din legi a tot ce e întemeiat pe minciună... în sfîrșit a înfiera orice lege etc.”.

Prin urmare schimbarea legilor, iată la ce trebuie să lucrăm!

Noi nu sîntem de această părere, și iată pricina. Legile în orice țară sînt expresiunea adevărată a relațiilor reale din acea țară*. Schimbarea relațiilor reale va aduce prin urmare și schimbarea legilor, nu însă și viceversa. Pentru a lămuri mai bine ideea noastră dăm aici un exemplu doveditor. La 1848 proletariatul francez credea încă că schimbarea legii în societatea burgheză poate să-i schimbe starea și de aici a ieșit vestita cerere „dreptul la muncă”. Dar să presupunem că s-a votat o lege prin care fabricanții să fie siliți să țină lucrătorii ce nu au de lucru ori statul să facă fabrici pe baza economiei de astăzi, adică făcîndu-se și el antreprenor și avînd lucrători salariați, pentru a da loc de scăpare celor ce nu vor avea unde lucra. Să presupunem că trăim într-o societate excepțională unde legile se aplică. Ar fi putut oare să se aplice și această lege? Se înțelege că nu. Și nu e greu de dovedit. Să luăm una din multele cauze care azvîrlfă pe lucrători în ulițe. Vorbim de perfecționarea mașinilor. Cînd în vreo ramură ori în mai multe se introduc mașini mai bune, atunci e mai puțină trebuință de muncă cu mîinile și mulțime de lucrători rămîn pieritori de foame. Ce poate să facă legea care dă drept la muncă? Să silească pe fabricanți să-i țină? Dar ei n-au nevoie de dînșii. Să-i primească statul? Dar și el nu numai că nu va avea nevoie de lucrători, dar va avea nevoie să dea și el afară din muncitori și să introducă mașini noi, ca să poată concura cu ceilalți, și prin urmare va fi silit ca valoarea lucrurilor produse de dînsul să fie dacă nu mai mică decît a particularilor, dar cel puțin deopotrivă. Ori poate ne vor zice că statul, avînd mij-

* Vezi *Ce e Constituția?*, o scriere a lui Lassalle tradusă de grupa ce a scos *Emanciparea* în București⁷⁹.

loace mari, poate să mărească producțiunea, adică să introducă mașini mai bune, lățind însă producția și întrebunțind tot atîția lucrători cît și mai înainte. Dar cu perfecționarea mașinilor în societate nu s-a produs și o trebuință mai mare de produse sau, mai bine, o mai mare puțință de a le cumpăra. Statul, producînd mai mult decît trebuie societății, ar pricinui acele crize industriale de producție prea mare, care azvîrlă mulțime de lucrători *fără muncă* pe uliță. Iată dară ce ar aduce asemenea lege.

Să luăm alt exemplu, de pildă căutarea paternității, lucru despre care confratele nostru vorbește cu atîta căldură. E adevărat că poziția în care pune societatea pe femeia a cărei vină este numai atîta că a îndrăznit a iubi e barbară și infamă la culme. Dar schimbarea legii, care ar da voie să se caute tatăl copilului, ar schimba oare întrucîtva această stare? Noi credem că nu. Mai întîi de toate, de această lege ar putea să se folosească numai femeile mai cu stare, care ar putea să țină un proces lung împotriva înșelătorului, lucru cu neputință pentru fetele sărace, care formează majoritatea fetelor înșelate.

Al doilea, cea mai mare parte, chiar din cele avute, vor fugi de astfel de procese scandaloase și chiar acelea care vor cîștiga procesul ce se vor folosi? Nu cumva legea va sili pe înșelător să ia în căsătorie pe înșelată? Dar ce „casă” va fi aceasta cînd, în loc de iubire, îi va lega pe soți poliția?

Toate acestea arată de ajuns că schimbarea legilor poate să aducă în societatea de astăzi un folos foarte îndoielnic, dacă poate însă și atîta măcar. *Numai schimbarea bazelor organizațiunii, mai ales economice, adică revoluția socială, poate să aducă leac la acestea, ca și la alte multe rele.*

Dar, va zice cititorul, ați primit singuri că revoluția socială este departe, și pînă atunci ce e de făcut? Dacă revoluția socială* e departe, atunci treaba noastră, a socialiștilor, este de a face să grăbească acel timp și pentru aceasta, întrebunțind chiar cuvintele simpaticului nostru confrate, „trebuie ca oamenii de bine să răspîndească prin scris, prin grai, bazele pe care va trebui clădit

* Noi nu înțelegem *revoluția* decît în sens științific. Dacă va fi revoluție socială aspră ori pașnică, nu atîrnă de la noi atîta cît de la clasele cîrmuitoare.

întreg sistemul economic care va regenera viața și starea celor depărtați de la bunurile pămîntești” (vezi *Drepturile omului* p. 22). Aceasta trebuie mai ales la noi, dar trebuie și altele despre care vom vorbi altă dată. Se înțelege că nu avem nimic împotriva înfierării „legilor nedrepte”; nu, dimpotrivă, aceasta e o datorie sfîntă a oricărui socialist, dar, totodată, trebuie să arătăm că nu schimbarea cutărei ori cutărei legi poate să aline suferințele omnirii, ci schimbarea radicală a bazelor organizațiunii sociale care este izvorul acestor legi.

Al doilea punct, în privința căruia nu ne învoim cu simpaticul nostru confrate sînt primirea colectivismului la proprietatea rurală și respingerea lui la cea urbană, la fabrici etc. In aceeași societate nu pot fi două forme de producție, una în privința pămîntului, colectivistă, și alta în a industriei și comerțului, capitalistă; aceasta este cu neputință din pricină că aceste două forme îndată vor intra în luptă crîncenă, care se va sfîrși ori cu biruința colectivismului ori cu a individualismului.

Despre aceasta vom vorbi mai pe larg în alt articol.

Mult ne-ar plăcea să mai stăm la vorbă cu simpaticul nostru confrate, din nefericire ne lipsește locul; dar ne vom întîlni prin publicitate și, mai mult, sîntem siguri că ne vom înțelege. Și, chiar de nu ne-am înțelege, vom ști să respectăm ideile unui om care cugetă și simte, [ale] unui om ca d-l C. A. Filitis, vom ști totdeauna să facem deosebire între dînsul și niște oameni cu care nu ne învoim, dar ale căror sentimente sînt tot atît de problematice ca și inteligența, cum e, bunăoară, d-l Ștefănescu.

Din nefericire, în vreme ce oameni ca d-l Filitis sînt fenomene rare, oameni ca d-l Ștefănescu sînt nenumărați.

Iată de ce ne bucurăm să stăm de vorbă cu d-l Filitis și de ce, trimițîndu-i o strîngere do mină frățască, îi zicem *Za revedere*.

D-L ȘTEFĂNESCU
ORI UN FENOMEN RAR ÎN POLEMICĂ

Al doilea răspuns d-lui Ștefănescu

Cînd cititorii vor vedea articolul nostru, de bună seamă că vor înțelege de ce i-am dat asemenea nume, vor înțelege pentru ce-l numim pe d-l Ștefănescu un fenomen rar în polemică.

Cititorii noștri cunosc polemica noastră cu d-l Ștefănescu încă din nr. 2 al revistei, dar pentru a înțelege cele ce vor urma le vom improspăta încă o dată cele zise acolo¹¹. D-l Ștefănescu anul trecut a tipărit două articole în *Telegraful : Despre libertate în economia politică*. În aceste două articole, care împreună alcătuiesc vreo 4 coloane de ziar, tratează o mulțime de chestii foarte însemnate și cu o adîncime care chiar în ziaristica noastră (și cît de adîncă și de învățată e ziaristica noastră va fi fiind cunoscut oricărui patriot) are puțină asemănare. Între altele, d-l Ștefănescu mai ales luptă împotriva socialiștilor și mai toată erudiția (și ce erudiție !) și-o cheltuiește în această luptă.

Pentru a nimici teoriile lor, d-sa ia „trei exemple pe care acești preinși reformatori ai societății (adică socialiștii) întemeiază pretențiile lor”. Acestea sînt : teo-

ria că agenții naturali au valoare, teoria rentei funciare a lui Ricardo și teoria populațiunii a lui Malthus.

În răspunsul nostru (v. *R.S.* nr. 2) am arătat că d-l Ștefănescu nu știe ce vorbește. Am arătat că socialiștii nu numai că nu primesc ideea că agenții naturali au valoare, dar că cei ce primesc asemenea idee se slujesc de dînsa împotriva socialismului. Am arătat că socialiștii moderni nu numai că nu primesc legea populațiunii formulată de Malthus, dar că această lege a fost făcută cu scop de a combate socialismul de pe acele vremi, înfățișat prin contemporanul lui Malthus, *Godwin*, și că această teorie a fost nimicită de socialiști (vezi *Cernîșevski*). Am zis, de asemenea, că socialiștii primesc în parte teoria rentei formulată de Ricardo și că' aceea ce zice d-l Ștefănescu despre teoria rentei în parte e o „boscărie” (ca să nu zicem mai mult) a lui Baudrillard și în parte o „născocire” originală a d-lui Ștefănescu, care strălucește mai ales prin citarea lui Mill cînd acesta e cel mai zelos școlar al lui Ricardo și zice despre maestrul d-lui Ștefănescu că sînt împotriva teoriei lui Ricardo fiindcă nu o înțeleg. Arătînd aceasta în treacăt, am spus că nu numai economia socială, dar chiar acea economie pe care a învățat-o d-l Ștefănescu la școală o știe așa de încîlcit încît dă exemple așa de potrivite cu ceea ce caută a dovedi de te pune în mirare. Mîntuind, ne-am arătat mirarea și, totodată, convingerea că numai în țara noastră e cu putință ca un articol ca al d-l Șt. să vadă lumina zilei într-un ziar ce se socotește serios. De ce n-ar publica atunci și un articol prin care s-ar spune că republicanii vor numaidecît un monarh și că ateîștii se închină Papei ?

Acesta e răspunsul nostru în cîteva cuvinte. Citînd acest articol, d-l Ștefănescu s-a supărat grozav pe cei de la *Revista socială*. Că s-a supărat înțelegem, dar de ce pe noi ? Sîntem oare noi vinovați dacă d-l Șt...serie așa parascovenii ? în loc să se supere pe caietul profesorului, pe rămășițele din epoca terțiară de la care a învățat a scrie asemenea palavre, d-l Șt. se supără pe noi și face revistei un răspuns grozav, sub titlul *Să sfîrșim vorba*. D-l Ștefănescu nu sfîrșește vorba decît în 4 numere din *Telegraful* și cînd o sfîrșește... cititorii își zic că mai bine făcea de nu o începea defel. Nouă ne mai face și altă impresie și o spunem verde. Niciodată nu ne-am

asteptat ca lipsa de logică și neștiința d-lui Șt. să fie așa de mari. Cum că nu glumim se va vedea din cele ce urmează.

Articolul întâi din nr. 3 612 îl începe d-l Șt. declarându-ne că nu voiește să facă spirit (parcă a face spirit atîrnă de voință. Dacă ar fi așa...), că nu vrea să facă nici economie politică (i-a pierit gustul... de cînd s-a văzut cît is de răi cei de la *Revista socială*), că nu vrea să-și facă călduri și că nu vrea ca pe mormîntul d-sale să fie scris că a murit de călduri (treaba d-sale !). Nu vrea d-l Ștefănescu nimica din toate acestea, ci numai să îndrepte cîteva neadevăruri din critica noastră. Pentru acest sfîrșit, d-l Șt. întrebuițează un sistem ingenios : le născocеște singur și apoi tot singur le și îndreaptă. Astfel, d-l Șt. zice că noi am fi spus că d-sa, în neștiința d-sale, e socialist. Să ne ferească Maica precista de asemenea companie. Noi am zis că, „în neștiința lui, d-l Ștefănescu spune și un adevăr”. Se potrivește ? Ce ziceți ? Mai pe urmă este o afirmare cum că noi am fi scris că d-l Șt. pune pe Malthus și pe Ricardo în rîndul socialiștilor. Nici aceasta nu e adevărat.

Alături cu născocirile merge tăgăduirea celor ce a spus. Astfel, tot articolul nostru a fost făcut mai cu seamă pentru a combate afirmarea absurdă a d-lui Șt. că socialiștii întemeiază pretențiunile lor pe aceste teorii : valoarea agenților naturali, teoria lui Malthus etc. D-l Ștefănescu neagă însă, ori își dă aerul de a nega, că a zis aceasta. Astfel pentru a ne „liniști sufletul”, cum zice el, ne trimite la articolul din *Telegraful* nr. 3 457, din care face citația următoare : „Aceste toate teorii aparțin nu socialiștilor, ci economiștilor, pentru acest cuvînt socialiștii strigă economiei politice : „Ați arătat într-un mod sigur că interesele lăsate în voia lor împing spre nedreptate, sărăcie etc.!!”. După ce face această citație din opera sa nepieritoare din *Telegraful*, d-l Șt. strigă : „Ei ce însemnează aceste rînduri, d-le ?”. însemnează, d-le Șt., ori că nu știi ce spui, ori că speculezi pe aceea că cititorii nu vor căpăta niciodată în mînă nr. 3 460 și 3 457 din *Telegraful*, despre care e vorba. Luăm *Telegraful* nr. 3 460 și găsim articolul cel nemuritor și iată ce citim cuvînt cu cuvînt :

„Pentru ca pretențiile socialiste să fie întemeiate, trebuie cel puțin ca punctul lor de plecare să fie adevărat.

Am luat numai trei exemple : valoarea (adică că agenții naturali au valoare), renta funciară și poporațiunea, pe care sprijinesc acești reformatori închipuirile lor, ele duc, zic, la nedreptate etc., etc. !!” Ce înseamnă rîndurile citate, d-le Șt. ? Poate fi oare ceva mai lămurit ? Socialiștii, după dv., sprijină închipuirile lor pe teoria lui Malthus, pe valoarea agenților naturali și pe teoria rentei. Cu aceste cuvinte începe articolul precedent, în *Telegraful* nr. 3 457 se mintuise cu cuvintele ce le citezi. Și ce înseamnă chiar cuvintele citate de d-ta ? înseamnă (dacă au vreun înțeles) că socialiștii vor să răstoarne societatea întemeindu-se chiar pe aceea că singuri economiștii au găsit prin valoarea agenților naturali, prin legea lui Malthus și prin rentă că societatea merge spre sărăcie etc. Socialiștii, prin urmare, primesc, sincer ori ba, și valoarea agenților naturali și legea lui Malthus. Dar tocmai acesta e punctul de discutat. Tocmai aceasta a trebuit să dovedească d-l Șt. Prin cele arătate în *R.S.* nr. 2 credem că am dovedit că socialiștilor moderni nici prin gînd nu le-a trecut astfel de parascovenie, că ei sînt dușmanii acestor teorii, că aceste teorii au fost chiar anume ticluite (afară de a rentei) pentru a combate pe socialiști.

D-l Șt. trebuia să ne dovedească că socialiștii moderni în adevăr primesc valoarea agenților naturali etc. și își întemeiază pe dînsule pretențiile lor. înțelegem că d-l Șt. n-a putut face asemenea ispravă, înțelegem că a fost într-o poziție „abominabilă”, dar n-ar fi fost mai bine dacă, în loc de a scrie 4 articole sub titlu *Să sfîrșim vorba*, ar fi tăcut, adică ar fi sfîrșit vorba înainte de a o începe ? Afară de născociri și de tăgăduirea celor ce a scris, mai este o chestie la care îndrăznește d-l Șt. a discuta. E vorba de exemplul ce a adus în privința valorii.

„Mă acuzați — zice d-l Șt. — că mă contrazic cu exemplul tabloului lui Rubens susținînd într-un loc că valoarea într-o bogăție este munca și capitalul ce conține, iar nu utilitatea, iar mai la vale dînd exemplu un tablou al lui Rubens, o armă ruginită, o mobilă veche și zicînd că sînt lucruri de mars valoare, cu toate că n-au costat nici jumătate din munca ce costă acum o armă din fabrica din Liege”. În adevăr vedem aici o contrazicere care n-ar fi fost făcută nici de un începător în știință.

D-1 Șt. se face că rămîne de o părere veche și zice că a vedea aici o flagrantă contrazicere este a nu ști să facem deosebire între muncă și capital, a nu avea noțiuni despre formele ce îmbracă capitalul, ne sfătuiește să citim pe Dunoyer (vezi opinia noastră asupra lui Dunoyer, *R.S.* nr. 3) și, în sfîrșit, toată morala o mîntuie cu aceste cuvinte: „Pot să existe lucruri de mare valoare: unele numai pentru că cu *multă muncă* se produc și altele numai pentru că conțin *mult capital*! Ce D-zeu, e atît de elementar și nu puteți pricepe!”.

Ba pricepem, d-le Șt., pricepem că faci aceeași greșeală ca și mai înainte, că o învești într-un balmeș de cuvinte și că pe urmă te miri cum de nu pricepem, făcînd a crede pe acei cititori ai *Telegrafului* care nu s-au ocupat de economie politică că poate ai și dreptate.

Pentru a da [o] lecție d-lui Șt. ca să nu-și mai bată joc de cititorii *Telegrafului* vom da îndată la iveală logica monstruoasă a d-lui Șt.

În nemuritorul articol despre *Libertate în economia politică*, d-sa zice că „valoarea într-o bogăție este munca și capitalul ce conține, iar nu utilitatea”. Ar fi mai bine dacă spunea numai munca, pentru că capitalul nu este altceva decît muncă veche grămădită, dar, în sfîrșit, fie și așa. Admițînd că valoarea este muncă și capital, iar nu utilitate, d-1 Ștefănescu admite teoria clasicilor englezi, care pentru a o dovedi dau un exemplu rămas clasic: o piine de o oca și o oca de aur ori o oca de stofă de mătase. O oca de piine are, desigur, mai multă utilitate decît oca de aur ori cea de mătase pentru că fără piine ar muri omul de foame, iar fără aur ori fără mătase nu; dar, fiindcă aurul cuprinde de o mie de ori mai multă muncă omenească decît piinea, de aceea și valoarea lui este mai mare decît a piinii. (D-1 Șt. ar zice mai multă muncă și capital, ceea ce vine tot la una.)

Prin urmare, zic economiștii englezi, valoarea e muncă și capital pentru că crește și scade în proporție cu suma de muncă și de capital cuprinsă în lucruri. Cît despre exemplul cu arma rară și veche, care, deși cuprinde mai puțină muncă și capital decît una nouă, cu toate acestea are valoare mai multă, îl aduc acei economiști care zic că valoarea atîrnă de la utilitate, dar nu de la muncă și capital. Economiștii clasici privesc acest exemplu cu arma veche așa cum se privește în gramatică o excepție

și admit că valoarea acestor lucruri atîrnă de la raritate; ceilalți susțin că, fiind rară, are o utilitate specială și de aceea are valoare de o mie de ori mai mare decît o armă nouă, adică această școală privește ca regulă ceea ce clasicii privesc ca excepție. Toată această știință, dacă n-ai căpătat-o, d-le Șt. în universitate, puteai să o găsești în nr. 1, 2, 3 din *R.S.*, în care e tratată pe larg chestia „valorii”⁷⁸. Ce face însă d-1 Șt.? Admițînd împreună cu clasicii că valoarea atîrnă de la muncă și capital, aduce exemplul prin care potrivnicii acestora (cei ce admit că valoarea vine de la utilitate) caută să combată pe clasici. Admițînd că valoarea unui lucru este munca și capitalul ce cuprinde, și nu utilitatea, dă exemplul cu arma veche, care arată tocmai din contra, adică că valoarea unui lucru poate atîrnă de la utilitate, și nu de la muncă și capital. Admițînd o regulă, d-sa dă ca exemplu doveditor excepția. Dacă d-1 Șt. va începe a face cărți de școală, ceea ce e foarte cu putință, avînd în vedere curajul d-sale, atunci scriind o gramatică vom găsi, desigur, o parascovenie ca cea următoare: substantivele care se sfîrșesc în *ă* sînt femeiești, spre exemplu: *popă, agă, pașă, Ionică, Todiriță* etc. Ce impresie arhiepiscopie trebuie prin urmare să producă d-1 Șt. cînd — vorbind despre această coloană de ziar în care a înșirat un talmeș-balmeș de cuvinte legate între sine printr-o legătură logică ca aceea cu arma veche — spune în articolul d-sale din urmă: „În *Telegraful* în care am publicat întîiul articol economic al meu, veți vedea că după ce introduc pe cititori în materie, așa ca să știe despre ce e vorba, după ce le expun pe scurt (bine că nu pe larg) ideile asupra valorii și a greșelilor ce *circulă în lumea economică asupra teoriei ei* (se vede că prin exemplul cu arma veche... țineți-vă rîsul!), după ce expun teoria rentei, apoi legea lui Malthus, apoi zic etc.... etc.”. Și toate acestea, și teoria valorii, și greșelile care circulă asupra acestei teorii în lumea economică, și teoria rentei, și teoria lui Malthus și... pentru toate acestea i-a fost destul lui d-1 Șt. o coloană de ziar!

Dar nu tocmai să expui aceste toate, dar cum puteai măcar „să introduci pe cititori în materie”, cînd singur nu ești introdus în ea, d-le Ștefănescu?

În al doilea articol, *Să sfîrșim vorba* (ce bine era, dacă n-o începea), d-1 Șt. schimbă puțin tactica, din

apărare începe să treacă în ofensivă. Să vedem dacă îi merge mai bine.

Primul atac e următorul : „Dv. mergeți pînă acolo să-mi spuneți că nu cunosc pe Proudhon, că el nu este socialist, că dacă aș fi citit pe Block sau Lavelaye aș fi văzut-o”. D-l Ștefănescu însă ne asigură că cunoaște pe Proudhon foarte bine din dicționarul lui Franck și din istoria economiei politice a lui Blanqui *, că noi, cei de la *Revista socială*, cunoaștem pe socialiști numai după economia politică și, în sfîrșit, că noi ne-am fript neconsiderînd pe Proudhon de socialist etc. pentru că Lavelaye zice : „Comunismul, zice socialistul Proudhon etc.”.

Cît despre insinuarea că noi cunoaștem socialismul după economia politică, zicem că e atît de copilărească încît răspuns nu merită. Chiar avînd atîta curaj, cît d-l Ștefănescu, în a spune ce nu știm, tot n-am fi putut ieși cu o revistă socialistă avînd numai atîtea cunoștințe. Noi pe Proudhon îl cunoaștem nu după dicționarul lui Franck, nici după economia politică a lui Lavelaye, ci după scrierile lui, ca *La Justice dans la revolution...*, *Contradictions economiques*, *Revolution sociale*, *Les idées generales de la revolution* etc... etc. Cît despre faptul că ne-am fript neprivind pe Proudhon ca socialist, apoi merită mai multă băgare de seamă, căci sînt chiar și unii socialiști care nu-l înțeleg. Îndată vom vedea cine s-a fript, d-le Șt. ! D-le Ștefănescu, știi, ori cel puțin dacă nu știi s-ar fi convenit să știi, că fiecare partidă are principii esențiale, care alcătuiesc esența crezului acestei partide. Partida socialistă, ca și celelalte, are principii esențiale și principii pe care am putea să le numim amănunte. Ca o partidă a viitorului mai ales, care nu și-a realizat încă ideile sale, ea se împarte în mai multe partide care se luptă între ele, pentru că unii sînt pentru cutare principiu, alții pentru cutare ; însă toate aceste partide trebuie să aibă ceva comun, care le face să fie numite socialiste pe toate. Acest ceva comun tuturor trebuie să fie esența socialismului, principiul principiilor. Care este dară acea idee principală, esențială tuturor fracțiunilor socialismului ? Acest principiu esențial este *proprietatea colectivă, trecerea tuturor instrumentelor de muncă... la societate, socializare[a]* (cum zic socialiștii)

* Este vorba de Jerome Adolphe Blanqui.

instrumentelor de muncă, trecerea lor la colectivitate, ori, vorbind mai pe scurt, înlocuirea proprietății individuale prin proprietatea colectivă. Acesta e principiul esențial al socialismului. încolo partidele nu se mai unesc. Nu se unesc nici în privința statului, nici în alte chestii mai amănunțite, însă înlocuirea proprietății individuale prin cea colectivă o primesc toți : etatiștii ca și anarhiștii, colectivistii, posibilistii, marxistii, bakuniștii etc. Acesta e prin urmare acel principiu care odată neprimindu-l cineva nu mai poate fi numărat între socialiști în înțelesul modern (și numai despre socialismul modern a fost vorba) al cuvîntului. Apoi, spre nefericirea d-lui Șt., Proudhon nu numai [că] nu primea proprietatea colectivă (nu din rea-voință, dar fiindcă nu o înțelegea), ci injuria pe colectivisti și comuniști așa cum știa numai el a injuria *. Acuma vei înțelege pentru ce un scriitor socialist modern, Benoît Malon, a cărui scriere *Istoria socialismului* o laudă Lavelaye, și despre care scriitor zice Lavelaye că i-a dat materialul pentru a face schița socialismului contemporan din Franța.. Malon, vorbind despre Proudhon, zice ** : „Partea luminată a burgheziei, după ce a strigat fără să bage de seamă împotriva lui Proudhon, începe acum a prețui mai drept lucrurile, începe a vedea că acest așa-zis distrugător al treimii proprietare a fost apărătorul forme de familie celei mai apăsătoare și cel mai inteligent apărător din cîți a avut în zilele noastre proprietatea individuală”. Și mai de parte, vorbind de fraza lui Proudhon : „La propriete c'est le voi” *** , Malon zice : „Am arătat în urmă că această formulă se datorește lui Brissot. Proudhon se lauda la 1848 zicînd : «Nu se zice asemenea vorbă în fiecare mie de ani, ea este toată gloria mea», și mai tîrziu va întemeia pe alte baze această proprietate despoietoare, chiar după dînsul”. Ne pare că-i limpede. Cine s-a fript : noi ori ignoranța d-tale, d-le Șt., te-a fript și aici ? Ce năzdrăvăanii nu pot ieși dacă cineva ar pune, ca d-ta, pe Proudhon în fruntea socialiștilor moderni, după ce Proudhon neagă ceea ce e esențial în socialismul modern și admite ceea ce socialismul combate mai cu stăruință. Atunci, după

* Despre Proudhon vom vorbi într-un articol deosebit.

** Vezi *Histoire du socialisme*, p. 201.

*** [proprietatea este hoție].

asemenea boscărie, de ce n-ai zice că Gambetta a fost șeful legitimiștilor din Franța ?

Am mai sta noi la vorbă despre Proudhon, dar articolul e și așa [de] prea mare întindere.

Acum vom spune d-lui Șt. de ce l-am trimis la Lavelaye (*Le socialisme contemporain*, nu *Economia politică*), ca să vadă cine au fost Lassalle și Marx. În Lavelaye putea vedea d-l Șt. și ce este esențial socialismului contemporan și dacă ar fi cunoscut pe Proudhon, fie și după dicționarul lui Franck, că este împotriva proprietății colective, nu-i mai rămânea d-lui Șt. decît puțin lucru de făcut pentru a se convinge că Proudhon n-a fost socialist și că e absurd a-l pune în fruntea socialismului modern. Cît despre chestia de ce am trimis pe d-l Șt. la Lavelaye și Maurice Block, ca să afle cine sînt Marx și Lassalle, aceasta arată numai că sîntem conștiincioși în polemică. Noi n-am citat nici adresa partidei revoluționare ruse trimisă la moartea lui Marx și în care Marx e numit *marele învățător* ; nu am spus cuvintele oratorilor mitingului socialist din New York, miting ținut după moartea lui Marx și în care l-a numit pe Marx *cel mai mare om al veacului* ; nu am citat opiniile scriitorilor moderni socialiști pentru că ar fi putut să zică cineva că sînt exagerați. Nu e de mirare cînd burghezul Bastiat ori Baudrillart laudă pe alt burghez, laude cu care se fălește d-l Ștefănescu; căci se știe de mult că *corb la corb nu scoate ochii*. Darcînd Lavelaye, dușmanul lui Lassalle, îl ridică la cer, cînd Lavelaye ajunge la falsificări numai să combată pe Marx și nu poate să nu arate ba că Marx cunoaște „au fond” economia politică, ba că are o logică de fier etc...

Cînd Maurice Block, apărătorul școalei lui Bastiat, pe care Marx a numit-o curtezana burghezimii, combate cu înverșunare pe Marx și tot nu poate să nu scape fraze ca cele următoare : „Ne pare că un cugetător așa de adînc ca Marx etc.” * ori nu poate să nu arate părere de rău că Marx n-a scos iacă al doilea volum, pentru că, după părerea potrivnicului său, „prin această lucrare Marx se clasează printre spiritele analitice cele mai

alese”. Cînd dușmanii teoretici vorbesc așa despre un om, trebuie să însemneze ceva.

Lassalle, zice d-l Șt., n-a scris decît fleacuri polemice (adică nu lucruri așa de profunde ca articolele d-lui Șt...). Iată ce zice Maurice Block, apărătorul lui Bastiat, armonist, colaborator al lui Garnier, Baudrillart etc., combătînd pe Lassalle, care zicea că școala lui Bastiat a otrăvit știința, zice : „N-am citit scrierea lui despre Heraclit, iar despre sistemul lui despre drepturile cîștigate, este o lucrare de drept foarte erudită asupra retroactivității în materie de drept și oricine va mai scrie despre această chestie va trebui să o consulteze. Dovedește că Lassalle era un cugetător”*. Aceste[a] le zice unul din magistrii d-lui Șt., un potrivnic al lui Lassalle, și d-ta în neștiința d-tale fără seamăn zici că Lassalle n-a scris decît fleacuri polemice, nu ca Baudrillart, care a scris un uvraj **.

În al III-lea articol, d-l Ștefănescu, crezînd că ne-a înfundat, fiindcă am zis că Proudhon nu e capul socialiștilor moderni, d-l Șt. ...prinde la inimă și începe a ne ataca mai ceva. Dar fie că se încălzește prea tare, ceea ce împreună cu căldura despre care se plîngea în articolul I îi ridică din cale afară temperatura, fie din alte pricini mai mult sau mai puțin întemeiate, începe a aiura și bate cimpii de-a binelea.

' Dacă cele ce spune d-l Șt. în articolul al III-lea nu sînt aiurări, rugăm pe cititori să ne explice ce sînt și le vom tipări numele, cum se face cu cei ce dezleagă vreo șaradă grea.

În R.S. nr. 2, în răspunsul ce facem d-lui Ștefănescu zicem :

„D-l Șt. ține înainte de a fi criticat să facă niște declarații «franșe», și anume că d-sa, d-l Ștefănescu, nu e potrivnic ideilor celor nouă, că e liberal, contra protecționismului... În articolul nostru *Marx etc.* ***, d-l Ștefănescu va vedea că *avem aproape tot atîta comun cu liberalii cît și cu conservatorii, cu protecționism cît și cu liber-schimbiștii*; prin urmare, dacă articolul d-sale ar fi despre asemenea lucruri n-am avea nimica de împărțit cu d-sa, căci aceste chestii putem să le tratăm laolaltă fără a ne uita

* Vezi *locul citat*, p. 39.

** [operă].

*** [Katl Marx și economiștii noștri].

* Vezi *Les theoriciens du socialisme en Allemagne*, p. 32.

unde-i d-l Ștefănescu, unde d-l Missir, unde Stan, unde Bran !". Nu credem că e cu puțință să fim mai lămuriiți. N-am putea decît să repetăm aceleași cuvinte.

D-l Șt., citind aceste cuvinte, zice că ele dovedesc și nepriceperea și neconsecvența noastră. Acest citat îi arată, de asemenea, că noi nu cunoaștem socialismul deloc, că am căpătat noțiuni socialiste pe stradă, că n-avem programă etc. Toate aceste nenorociri ale noastre le dovedește d-lui Șt. pînă la evidență fraza noastră că „avem tot atîta comun cu liber-schimbistii cît și cu protecționistii” (căci numai atîta citează d-l Șt.). Sîntem împietriți de mirare. Dar cum așa ? Poate d-l Ștefănescu crede că socialiștii trebuie să aibă mai mult comun cu liber-schimbistii decît cu protecționistii ? Ar fi de discutat, dar nu e vorba de aceasta. Ce e dar ? Se înțelege că cititorii nu vor ghici niciodată. Să luăm *Telegraful* nr. 3 616 și să citim articolul celebru *Să sfîrșim vorba*. Aici, între sudălmii la adresa noastră, cititorii vor găsi fraze cu înțelesul cam astfel : „Cum ziceți că organizația socială e rea și în capul acestei organizări sînt un număr de legi, de oameni și voi n-aveți nimica a face ei ? Cum voiți să cereți rodul integral al muncii și ziceți că nu aveți nimica a face nici cu liber-schimbistii, nici cu protecționistii etc. etc.”.

Acuma, citind articolul, începe a se face lumină. D-l Ștefănescu, nici mai mult nici mai puțin, nu înțelege-cum voim noi să ne luptăm cu liberalii, cu conservatorii, cu liber-schimbistii etc., cînd n-avem nimica comun cu dînsii. Dacă n-aveți nimica comun cu ei, argumentează d-l Ștefănescu, nu voiți să vă luptați pentru realizarea ideilor voastre, nu sînteți socialiști, nu știți ce vrea să zică socialism, ați căpătat numai noțiuni pe stradă etc.

Va să zică, d-l Șt., cu toată seriozitatea și căldura, susține că nu se poate lupta cu cineva neavînd ceva comun cu acela ? Noi însă, în neștiința noastră, gîndeam că tocmai fiindcă n-avem nimic comun nici cu liber-schimbistii, nici cu protecționistii, tocmai de aceea îi vom combate pe unii și pe alții. Dacă d-l Șt. (după argumentarea d-sale). combate pe, un tîlhar care fură averea publică, apoi îl va combate pentru că va avea mult comun cu dînsul (treaba lui, nu-i vorbă); noi însă repetăm că nu avem nimica comun cu liber-schimbistii ori cu protecționistii și de aceea îi vom combate și pe unii, și pe alții. Această logică stranie, că lipsa comunului cu

r

vreo partidă trebuie să aducă nepăsare completă și prin urmare că pentru a lupta împotriva cuiva trebuie să ai multe comune cu acela, are drept urmare că pentru a combate un tîlhar trebuie să fii singur tîlhar. Această logică, de care nu s-a învrednicit nici unul chiar dintre prea învățații noștri ziariști, face pe d-l Șt. să ne declare neconsecvenți, nepricepuți, că nu sîntem socialiști..., că facem socialism de stradă etc.

Ce e aceasta dacă nu aiurare ?

Dar, odată prinzînd curaj, d-l Șt. nu se oprește așa de iute și, după ce ne face aceleași declarații franse că el e liberal, armonist etc. (ce e d-l Șt. în adevăr vom vedea îndată), d-l Șt. se agață de afirmarea noastră, „nenorocită” după d-sa, că „socialiștii nu vor să distrugă libertatea”.

Ca să arate că nu știm ce spunem, d-l Ștefănescu începe să bolmojească o coloană întreagă de ziar cam în modul următor : „Apoi Platon, care a vrut să susțină sclavia ca bază a societății, nu e socialist ? Theodor Moras (Thomas, nu Theodor, d-le Ștefănescu), care admitea robia, nu e socialist ? Campanella nu e socialist ? Owen, Fourier nu-s socialiști ? Proudhon nu e socialist ?”.

D-l Ștefănescu nu merge mai departe de Proudhon, pentru că nu știe nimica din socialismul modern. Cît despre înșirarea socialiștilor utopiști (și noi, d-le Ștefănescu, îi numim utopiști) e cel puțin de rîs.

Dar de ce era vorba, d-le Ștefănescu ? Despre libertate în economia politică, despre armonismul lui Bastiat, despre teoria lui Malthus etc. și despre socialiștii moderni. Ce dovadă strașnică este deci că dacă, cu 2 000 de ani înainte, Platon admitea sclavia, ce dovadă este că și socialiștii moderni vor să introducă siluirea între oameni ? În loc de a bolborosi astfel de lucruri copilărești, mai bine, dacă aveai cele mai elementare noțiuni de logică, judecai așa : „Platon e recunoscut ca premergător al socialiștilor în toate istoriile socialismului, prin urmare are ceva comun cu socialiștii moderni ; dar Platon admitea ca bază a societății robia, acesta să fie oare acel ce comun cu socialiștii ?” Punîndu-ți asemenea întrebare, ai fi dezlegat-o ușor, căci, dacă Platon ar fi socotit între înaintemergătorii socialismului fiindcă era pentru robie, atunci de ce nu ar fi numiți socialiști toți oamenii anti-chității, căci toți au fost pentru robie ? Prin urmare este

„altceva" căre face să' fie trecut Platon în rîndul socialiștilor. Căutînd acest altceva, ar fi trebuit să citești — nu zic pe socialiștii moderni, căci ar fi prea naivă din partea noastră asemenea cerere —, dar cel puțin vreo cîteva cărți făcute de dușmani, atunci ai fi aflat, judecînd puțin, că ceea ce face să fie pus Platon în rîndurile socialiștilor sînt unele vederi colectiviste *, surprinzătoare pentru un om care a trăit cu 2 000 de ani înainte de noi. Atunci ai fi înțeles poate și de ce admitea Platon robia.. Ai fi înțeles poate că în vremea în care a trăit Platon producțiunea era așa de puțin productivă încît *poate* a-trebuit ca o parte să lucreze pentru ca cealaltă să se îndeletnicească cu arte, cu științe etc... atunci *poate* a-trebuit robia pentru dezvoltarea culturii și de aceea cei mai mari oameni ai antichității, cum sînt Aristotel, Platon etc., nu înțelegeau societate fără robie. Acuma însă, munca e așa de producătoare încît, muncind cîte puțin toți, va ajunge cu îmbelșugare pentru toți; acuma e dar vremea cînd ideile socialiste asupra egalității integrale a omenirii *pot și vor fi realizate* (fiți încredințat, d-le Ștefănescu), acuma socialiștii moderni vor să alunge robia din cele din urmă ascunzători ale ei, vor să o alunge din relațiile economice, suprimînd salariatul, vinderea muncitorilor, proprietatea individuală, izvorul tuturor monopolurilor; vor s-o alunge din familia modernă, alcătuită după modelul prostituțiunii și avînd alături ca completare această plagă rușinoasă; vor să o alunge din statul modern, întemeiat pe caste, ca și cel din India, numai sub alte forme. Și, dacă n-ai fi înțeles atîta, apoi tot înțelegeai ceva, tot nu spuneai atîtea năzdrăvănii care te fac de rîs, pentru ca să fim „franși", d-le Ștefănescu.

Dacă ne ascultai și citeai cel puțin pe Lavelaye (*Le socialisme contemporain*) și pe Block, tot ar mai fi fost ceva, dar acum, fiindcă nu ne-ai ascultat, iată ce faci d-ta.

Cităm cuvînt cu cuvînt pentru generațiile viitoare:

„Astăzi — zice d-l Ștefănescu — o școală nouă de bucheri-socialiști a ieșit după ploaie, de spirite incom-

* Lavelaye, sfîrșind cartea lui *Le socialisme contemporain*, zice că vor veni odată „acea domnie a dreptății și cea împărăție a lui D-zeu pe care le întrevădea Platon și pe care au vestit-o prorocii lui Israil și Isus". D-l Ștefănescu nu vede în Platon decît un sclavagist !

plete, ca ciupercile (ce spirit complet e d-l Ștefănescu ! Ți-e mai mare dragul să te uiți la dînsul): socialiști de catedră. Dintr-această clasă de broscuțe faceți parte și dv. «Nu vrem mașini, ziceți, dar vrem progres; nu vrem să plătim drepturile, dar vrem să ni le dați gratis... ne plac banii, fecunditatea, aurul, dați-ni-le, dați-ni-le de pomană»".

Mai departe, d-l Ștefănescu găsește că cateder-socialismul e un fir de ață tras din jurubița mare a imoralității, a destrăbălării în moravuri, a călcării celor mai elementare noțiuni de dreptate etc... etc.

Acestea s-au tipărit în *Telegraful* nr. 3 617, pe a treia pagină, în anul 1884 după nașterea domnului nostru Isus Hristos, care a murit pentru a ispăși păcatele și prostia omenească. Ca să înțeleagă cititorul toată monstrozitatea celor scrise de d-l Ștefănescu asupra cateder-socialismului, rugăm pe cititor să ia în mînă cartea lui Lavelaye *Le socialisme contemporain*, să deschidă la capitolul care vorbește despre cateder-socialiști, de la p. 311 pînă la p. 333. Să vedem cine sînt cateder-socialiștii. Lavelaye ne spune că sînt numiți astfel pentru că au catedre la universități * și au cîte ceva comun cu socialiștii. Să vedem cine sînt ei :

„Schmoller, profesor la Universitatea din Halle, apoi la Strasbourg și acuma la Berlin, în scrierea sa *Istoria...* etc. a arătat ce au relativ fenomenele economice etc.:", „Schonberg, profesor la Universitatea din Tubingerî, în scrierile sale foarte discutate a admis... etc.", „Adolf Wagner, profesor la Universitatea din Berlin, în vestitu-i discurs etc." ; „Rosler, profesor la Rostock" ; „Brentano, profesor la Universitatea din Strasbourg, Held, profesor la Universitatea din Berlin ; Engel, marele statistic. Vorbind despre congresul din Eisenach, unde s-au strîns toți cateder-socialiștii, Lavelaye zice : „Afară de profesorii numiți mai sus au fost acolo Nasse de la Bonn, Gneist ** de la Berlin, Knapp de la Leipzig, Konrad de la Halle, Hildebrand de la Jena, Holtzendorf de la Berlin, Knies de la Heidelberg, Heumann de la Bale și, afară de aceștia, un mare număr de deputați, de oameni de stat, de funcțio-

* Despre cateder-socialiști vom vorbi într-un articol aparte.

** Jurnalele, între care și *Telegraful*, vorbeau zilele acestea despre congresul juriștilor germani sub președinția „celebrului" profesor Gneist. (D-le Ștefănescu, ce zici ?)

nari superiori, de proprietari și de oameni aleși". Afară de cei înșirați mai sus putem numi încă pe *Schäffle*, fost ministru de comerț în Austria și profesor la Universitatea din Viena ; *Dühring*, profesor la Universitatea din Berlin ; *von Scheel*; *Sieber*, la Universitatea din Kiev, în Rusia. (În această țară, cei mai buni profesori de economie politică fac parte din această școală. Vezi *Jahrbücher für Nationalökonomie*, jurnalul acestei școli.)

În Italia, profesori la universitățile din Padua, Pavia, Roma sînt cateder-socialiști, precum : *Messedaglia*, *Lampertico*, *Montanari*, *Errera*, *Tanielo*, *Nazzani*, *Schiatterella*, *Luzzatti* (un politic econom foarte însemnat), *Vidari* etc. etc. *.

În America și Englitera, această școală are mulți adepți la universități, între aceștia sînt cunoscuți *Henry George*, profesor la Boston, și marele naturalist englez *Wallace*.

În sfîrșit, *Emile de Lavelaye* — despre care d-l Ștefănescu zice că are mult spirit — este tot din această școală, deși aceasta nu-l împiedică de a fi potrivit socialismului propriu-zis.

Ei bine, cititorule, toți acești bărbați, care reprezintă o parte însemnată dintre învățații Europei și Americii, după d-l Ștefănescu strigă că „nu vor mașini, strigă că le place fecunditatea, aurul dați-ni-l, dați-ni-l de po-mană". În sfîrșit, după d-l Ștefănescu, ei sînt „o ață din jurubița cea mai mare a destrăbălării, a dezordinii (d-l de Bismarck spune, *urbi et orbi* **, că și el face parte din această școală), a călcării celor mai elementare noțiuni de drept etc....". E cu puțință !

Știm că cititorii încep a se mira din cale afară și a se îngriji de starea sănătății d-lui Ștefănescu, dar fie liniștiți, d-l Ștefănescu e, slavă domnului, sănătos (cel puțin fizicește), mersi, dar suferă de boala de a vorbi despre lucruri în care nu pricepe nici o boabă.

Dacă știa d-l Ștefănescu ce e cateder-socialismul și cine sînt cateder-socialiștii, apoi desigur că nici prin gînd nu-i venea să trateze pe niște consilieri intimi ai tronului, cum e *Wagner*, pe proprietari bogați, foști miniștri etc. ca pe niște hoți care strigă : „Dați-ne aur, fe-

cunditate (?), bani, glorie, femeile". Dar d-l Ștefănescu nu știe nici ce e cateder-socialismul, nici cine sînt cateder-socialiștii, nici ce scriu ei, nici ce scrie chiar d-sa singur.

După d-l Ștefănescu, cateder-socialiștii, cărora le plac așa de mult banii (flămîndul codri visează) sînt *Marx*, *Lassalle*, *Maurice Block*, *Cernîșevski*, *Sismondi*, *Louis Blanc* și *Nădejde*. Iată toți, și dacă nu credeți citiți pe d-l Ștefănescu, care n-a vrut să sîrșească vorba pînă n-a arătat toată știința ce avea. *Sismondi* * a scris atunci cînd cei mai tineri dintre cateder-socialiști nu se născuseră încă, iar cei mai bătrîni sugeau încă țîță, *Cernîșevski* cînd s-a constituit cercul cateder-socialiștilor era în Siberia, la muncă silnică (nu pentru că-i plăceau banii, dar pentru că a fost om cinstit și iubea omenirea). *Marx* e teoreticianul socialismului propriu-zis, și cateder-socialiștii, deși i-au luat mare parte din teorie, îl înjură cum nu s-ar șede a unor oameni cu atîta greutate **. Cînd cuvîntul lui *Lassalle* a mișcat toată Germania, mare parte din cateder-socialiști ședeau în casă și-și făceau cruce.

În sfîrșit, cele ce spune de *Maurice Block* sînt [o] capodoperă din toate cîte a scris d-l Ștefănescu. D-sa se pune să apere ideile școlii economice care cere deplină libertate (libertate cum o înțeleg ei, vai de dînsa) în tranzacțiunile omenestii, admițînd că toate interesele omenestii lăsate în voia lor sînt armonice. Șeful acestei școli este *Bastiat* ⁷⁹. D-l Ștefănescu apără această școală împotriva socialiștilor. Pe socialiști nu-i cunoaște, habar n-are, dar școala armonică, al cărei adept este, trebuia să o cunoască, nu în fond (ar fi prea naiv a cere asemenea lucru de la d-l Ștefănescu), dar cel puțin întrucîtva, trebuia să cunoască pe fruntașii în viață, măcar de pe nume ; d-sa însă nu știe nici a'tîta. D-l Ștefănescu atîta de puțin cunoaște chiar școala armonistă franceză încît pe unul dintre fruntași, pe redactorul ziarului *VEconomiste* ***, îl pune în rîndurile cate-

* *Sismondi* însă tot poate fi pus măcar între premergătorii cateder-socialismului.

** În general cateder-socialiștii sînt foarte dușmani socialismului modern. Cîteodată sînt foarte reacționari ; o fericită excepție fac puțini : *Schäffle*, *Sieber* și încă cîțiva.

*** [*Journal des Economistes*].

* Despre cateder-socialiștii italieni vezi *von Scheel*.

** [cătore oraș și către univers ; aici în sensul de a declara în auzul tuturor].

der-socialiștilor ! Ceea ce e mai curios, Block are misiune de la școala armoniștilor a combate pe cateder-socialiști ! Și pe acest reprezentant al școalei armoniste, care combate cu furie pe socialiști, armonistul d-l Ștefănescu îl crede socialist, își bate joc de dinsul și-l face caraghios, spunându-ne că strigă : „Bani, bani, dați-n'e banii !". Dacă d-l Ștefănescu ar fi citit cel puțin cârticica lui Baudrillard, pe care o apără cu atîta căldură, ar fi văzut la sfîrșit un anunț despre *Anuarul economiei politice*, care cuprinde zeci de volume și care a fost editat de la 1855 la 1864 de Garnier cu Block, iar de la 1865 de Block singur. Dar, dacă n-a citit nimica, cel puțin să fi citit articolul nostru la care d-l Ștefănescu răspunde. Acolo în nr. 2 (*R.S.*) sfătuiam pe d-l Ștefănescu să citească pe Maurice Block, care, fiind din aceeași școală din care e și Braudrillard (după care d-l Ștefănescu și-a făcut articolul), zice etc." :

Va să zică nici articolul nostru nu l-a citit ori citind o pagină a uitat pe celelalte.

Am văzut că d-l Ștefănescu nu cunoaște nici o boabă nici din socialism, nici din' cateder-socialism ; atît de puțin cunoaște încît nu știe, nici pe nume, cine sînt socialiștii și cine cateder-socialiștii și, lucru surprinzător chiar pentru un d-l Ștefănescu, nu știe, pe nume măcar, nici pe frunțașii acelei școli pe care crede că o reprezintă.

Ce știe deci ? Nimica, nimica și iar nimica. Și acest d-l Ștefănescu îndrăznește să ne facă morală că nu sîntem logici și pricepuți, că nu cunoaștem ce este socialismul, că am căpătat noțiuni pe stradă.

Se vede că d-l Ștefănescu prea s-a încrezut în vorba românului că *obraznicul mănîncă praznicul...* citeodată mănîncă și altceva... d-l Ștefănescu.

După toate aceste caraghioslîcuri, d-l Ștefănescu, știind că de la sfîrșitul vorbeii atîrnă de multe ori efectul, încheie articolul *Să sfîrșim vorba* prin următoarele cuvinte : „Au bon entendeur un demi-mot suffit" cu semn de exclamație. Cît despre cele ce zici că : „niciodată nu veți putea să mă convingeți că *fructul* muncii mele ți se cuvine d-tale", dacă ar fi de vorbit, am zice că este ciudat a spune asemenea frază socialiștilor cînd ei alta nu voiesc decît ca nimeni să nu fie despoiat de roadele muncii sale, dar d-lui Ștefănescu îi vom spune că dacă

aceste fructe ale muncii d-sale sînt articolele criticate de noi, apoi poate să doarmă liniștit, cu ușa deschisă, nu se va găsi nici un hoț așa de prost încît să dorească asemenea *fruct*. Iar despre vorbele cele franțuzești spunem că ne pare rău de ce nu le-a urmat d-l Ștefănescu... de ce n-a spus numai un „demi-mot" ca să-l afle lumea ce poate, în loc să umple 7 coloane de caraghioslîcuri...

Acuma cîteva cuvinte către cititori.

Unii dintre prietenii noștri ne-au sfătuit să nu mai stăm la vorbă cu d-l Ștefănescu, căci fiecare cititor va înțelege că nu-i cu cine vorbi. Noi însă știm că, pe lîngă cei ce vor zice : „Ce mai trebuia să stea cei de la *R.S.* la vorbă cu d-l Ștefănescu ?", se vor afla și de cei ce vor zice : „Pînă și d-l Ștefănescu i-a răpus pe cei de la *R.S.* ?!«.

Acuma însă credem că ni se va ține seamă de jertfă, chiar și de generațiile viitoare, și nu vom mai vorbi de d-l Ștefănescu. Prin' urmare, d-le Ștefănescu, cu d-ta cel puțin am sfîrșit vorba pentru totdeauna. Ajunge si prea ajunge !

REVISTA SOCIALĂ (*IASI*), ANUL I, NR. 5 ȘI 6, AUGUST ȘI SEPTEMBRIE 1884,
P. 182-193, 205-20

Cînd ni se întîmpla să vorbim despre fariseii din Iudeea ori despre sofîștii Greciei, de multe ori ne mîngîiem că asemenea ființe sînt oameni ai trecutului depărtat. Ne mîngîiem că la noi știința a ajuns să fie cu totul nepărtinitoare, că se îngrijește numai de fapte și prin urmare de adevăr și nu se pune, ca sofîștii Greciei, în slujba partidelor ori, și mai rău, în slujba celor bogați și tari, împotriva celor săraci și slabi. Dar această credință a noastră e înșelătoare. Nu numai că n-au pierit sofîștii din lume, dar cu cît cunoștințele științifice se înmulțesc cu atîta se face mai mare izvorul din care pot scoate sofîștii de astăzi armele lor pentru a apăra starea de lucruri așa de potrivită pentru dîșii ori pentru stăpînii lor. Să luăm un fapt cît de simplu. Să presupunem că ieșim pe uliță și vedem pe unul... să-i zicem Stan, care, folosindu-se de puterea sa materială, bate și dezbracă pe Bran. Cunoșcînd regulile moralei celei mai elementare ale societății de acuma, chiar d-ta dai un ghiont zdravăn lui Stan și scoți pe Bran de la belea.

Ei și ce, crezi că toți vor lăuda o faptă atît de ome-
nească ? Așa, vorbă să fie ! Se înțelege că se vor găsi și de aceștia. Dar cîți din cei interesați ca Stan să stăpînească pe Bran, cîți se vor găsi care nu numai că te vor opri de la faptă, dar chiar te vor face să-ți treacă gus-
tul de asemenea galantonii ? Dar cîți nu-ți vor arăta, în numele religiei, moralei, științei chiar, că ai făcut rău ?

„Nu ai făcut bine” — îți vor spune, ridicînd ochii spre cer, locuitorii lui D-zeu pe pămînt — popii : „N-ai făcut bine, fiule, pentru că te-ai împotrivit voinței lui D-zeu, care știe ce trebuie să se facă pe pămînt și fără de voia căruia un fir de păr nu se înălbește și care a voit ca pămîntul și viața aceasta trecătoare să fie va-
lea plîngerilor și a întristării. Și dacă Stan e nedrept lasă, Bran, care suferă aicea, își va afla în cer mare și multă milă !”.

„N-ai făcut bine — vor striga moralisții sentimentali, — pentru că prin silnicie nu poți face nici un bine, trebuia să vorbești cu iubire și blîndețe către aproapele tău Stan ca să curmezi silnicia. Cine scoate sabie de sabie va pieri”.

„N-ai făcut bine — vor striga armoniștii din școala liberală^{*}, care au ca lozincă „Laissez faire, laissez passer”, — n-ai făcut bine că te-ai amestecat în relațiile dintre doi oameni, căci numai din deplina libertate a tranzacțiunilor omenești, lăsate în voie, se naște armonia între oameni. Dezbrăcarea lui Bran prin bașbuzucia lui Stan este un rău închipuit, numai ți se pare că-i rău, ori chiar dacă-i rău îi un rău trecător. Lasă-i în pace ; amestecîndu-te între dîșii, aduci sila între oameni, si-
luire în tranzacțiunile omenești : «Laissez faire, laissez passer»”.

„N-ai făcut bine — vor striga filozofii pozitiviști, naturaliști învățați, — n-ai făcut bine amestecîndu-te între Stan și Bran. Apărînd pe Bran împotriva lui Stan, n-ai făcut bine, pentru că în toată viața organică e o luptă, «struggle of life», o luptă pentru trai în care cei slabi trebuie să piară și să rămînă cei tari, cei mai bine potriviți pentru felul de acuma al vieții ; o luptă care e cel mai puternic mijloc de propășire, pentru că prin-
tr-însa se aleg cei tari, care trăiesc mai departe și lasă

* [lăsați lucrurile să meargă de la sine]

copiilor lor ca moștenire însușirile cu care au fost înzestrați în viață, și astfel speciile se îmbunătățesc, progresul este neîntrerupt; apărînd pe Bran împotriva lui Stan, mergi împotriva progresului, căci aperi pe cel slab. Lasă să rămînă cel tare, să rămînă Stan, piară Bran!".

Și multe de acestea îți vor mai zice, fiecare vorbind după cum se va pricepe și după bacșișul ce așteaptă să primească de la Stan. Dacă cititorul nu va fi pregătit pentru a întîmpina asemenea potop de fraze, i se va părea poate chiar și lui că este cel mai vajnic tîlhar pentru că a îndrăznit să scoată pe Bran din' ghearele lui Stan.

Noi, socialiștii, însă nu ne mirăm și nu ne descurajăm de asemenea larmă. înarmați cu adevărata știință, cunoscînd dinainte ce ne așteaptă în spinoasa cale ce am apucat, cînd ne-am hotărît a sluji progresului, și, de se va cere, chiar a ne jertfi pentru dînsul; noi știm cum să ne purtăm cu acești sofîști și ce să le răspundem. Cîteodată însă în acest cor de voci ce se ridică pentru apărarea intereselor burgheze se aude vreun glas puternic care acoperă pe toate celelalte, un glas cu autoritate, glasul vreunui om care a muncit o viață întreagă pentru adevăr și de la care n-am fi așteptat să se amestece cu slugile plătite ale bogaților. De sofîști puțin ne pasă, ni se umple însă sufletul de amar cînd oameni ca Haeckel ori H. Spencer încep a spune tot aceleași fraze lipsite de temelie.

Haeckel (acum, nu cînd a publicat *Crearea naturală a ființelor organice*) spune că adevărata știință arată că organizarea cea mai bună este cea aristocratico-feudală și Herbert Spencer găsește acumă că socialismul nu e altceva decît o *sclavie viitoare*. în articolul acesta ne vom ocupa de Herbert Spencer.

în luna aprilie 1884, în revista engleză *Contemporary Review*, H. Spencer a publicat un articol sub titlul de *The coming Slavery (Robia viitoare)*.

Să vedem ce zice Spencer ?

Vorbind despre măsurile filantropice luate de stat și de municipalități în Englitera, Spencer zice: „Sistema regularizării pe cale administrativă ia tot mai mare întindere, mulțumită obiceiului de a merge pe drumul unor precedente care se fac cu atîta mai autorizate cu cît politica noastră merge tot în această direcție înainte. Apoi

vedem tot mai mare nevoie de siluirea și de amestecarea guvernului, fiindcă amestecul este urmarea firească a unui rău produs prin amestecul dinainte. Pe urmă orice amestec guvernamental întărește între oameni ideea că statul trebuie să se lupte împotriva răului și să apere binele. Dar cu cît crește puterea organizației administrative, cu atîta se pierde în societate puterea de a se împotrivi creșterii și mai mari a acestei organizații și influenței ei".

Despre ce amestec al statului e însă vorba? De legile în privința săracilor, legi care fac cu puțință ca un cerșetor, în loc de a pieri sub cerul slobod, să intre în vreo casă pentru săraci; de aceea că s-au votat sume pentru a zidi școli comunale; de „Factory acts", adică de niște acte votate de parlament și care opresc pe fabricanți de a întrebuița copii mici în fabrici și care reglementează ziua de lucru pentru cei vitstnici. Sub această rubrică a amestecării păgubitoare a statului trebuie, după H. Spencer, să socotim și luarea unor industrii pe seama statului, precum și a drumurilor de fier. Toate acestea, după H. Spencer, sînt foarte păgubitoare și duc către socialismul de stat, care socialism nu ar fi altceva decît o robie viitoare („Coming Slavery").

înainte de a trece la întrebarea — pentru ce numește Spencer socialismul o robie?, — vom arăta punctul nostru de vedere în privința amestecării statului de acumă în treburile societății.

Pentru a înțelege amestecul statului în treburile societății moderne să vedem mai întîi pe ce principii fundamentale se întemeiază societatea de azi.

Principiile fundamentale ale societății europene moderne au fost, cum se știe, proclamate de revoluția cea mare franceză. Care sînt ele? Libertatea de a munci, adică fiecare poate să se ocupe cu orice va pofti; libertatea individuală, adică fiecare poate face ce vrea, numai să nu atingă de-a dreptul libertatea altora; egalitatea politică; egalitatea înaintea legii etc. etc.

Dar după revoluție s-a aflat o lipsă în aceste lucruri așa de frumoase. Pentru a trăi, și prin urmare pentru a fi liber, egal, etc., trebuie să muncești și pentru a munci îți trebuie unelte, și acestea lipsesc majorității oamenilor. Ce era de făcut? Trebuia să se tocmească la cei ce aveau unelte de muncă, să ajungă economicește su-

puși, adică salariați. Au fost oprite robia, vânzarea pe veci, dar s-au lăsat neîmpiedicate vânzarea pe un timp mărginit, neegalitatea economică și salariatul. Vânzarea muncii se face alături cu frazele pompoase despre egalitate, libertate și fraternitate; salariatul și concurența sînt bazele adevărate ale societății burghezo-individualiste. Și salariatul, vânzarea muncii, prefăce într-o minciună proastă mult lăudată egalitate și libertate. Omul care își vinde munca e rob, omul care vinde munca nu poate fi deopotrivă cu cel ce i-o cumpără. Salariatul ca temelie a societății nu s-a arătat îndată cît de uricioasă instituție este. Cu înaintarea industriei, a nașcocirilor, cu grămădirea capitalului în aceleași mîini, atîrnarea muncitorilor de stăpînii capitaliști merge crescînd odată cu creșterea exploatarei. În unele privințe, ce-i drept, lucrătorul salariat e mai presus de robul vechi, dar în altele este mai prejos. Stăpînul din vechime avea interes ca robii lui să fie sănătoși, bine hrăniți și să nu lucreze peste măsură, vătămîndu-și sănătatea, pentru că pierzînd robul pierdea o parte din avere. Cum caută astăzi un gospodar bun de sănătatea cailor ori a boilor, așa trebuia să caute și atunci stăpînii deștepți de robii lor... Pentru stăpînul de astăzi această considerație nu mai are loc. Dacă muncitorul salariat se va ruina într-o lună muncind peste măsură și hrănindu-se cu aer, atunci stăpînul va găsi îndată altul, și cîștigul izvorît din munca peste măsură a lucrătorului va rămîne tot în punga lui (*despre plusvaloare*, vezi *K. Marx și economiștii [noștri]*, în nr. 4 etc. *). Am arătat că progresul economic face pe lucrători din ce în ce mai atîrnători de stăpîn (*R.S.* nr. 4 și 6), prin urmare dă putere stăpînului să-și exploateze lucrătorii de-i omoară. Cînd s-au introdus mașini perfecționate, care simplificau munca, așa că se puteau întrebuința femei ori copii în loc de bărbați vîrstnici, atunci, alături cu exploatarea fără seamăn a lucrătorilor, s-a început și exploatarea, fără pereche în istorie, a femeilor și a copiilor. Copii de la 5 la 6 ani lucrînd cîte 16 pînă la 18 ceasuri pe zi mureau cu grămada, națiunea engleză începu a degenera, mai nu se mai găseau

* În privința criticii societății moderne ne mărginim aici la fapte generale și trimitem pentru analiză mai pe larg la articolul citat.

soldăți după măsura cerută, puterea lucrătorilor scădea. Ce era de făcut? Lăcomia capitaliștilor, care storsese puterile pămîntului Engliterei, amenința să stoarcă și puterile viei ale nației. Dar pentru a produce și a exploata trebuie materie de exploatat.

Pentru cutare ori cutare fabricant, totuna venea orice s-ar alege din Englitera peste jumătate de veac, vină și potopul după dînsul, dar pentru clasa domnitoare lucrul nu e tot așa: dacă nu ar mai avea clasă de exploatat, apoi nici clasă exploatatoare n-ar putea fi. Pentru a vinde toate mărfurile produse prin munca poporului englez trebuie colonii și pentru colonii trebuie soldați și, poporul degenerînd, puteau să-și ia rămas bun de la armată biruitoare, de la colonii și de la supremația economică. Afară de acestea, clasa domnitoare în Englitera nu se alcătuiește numai din burghezi, mai sînt și lorzi, aristocrați proprietari de pămînt. Dacă burgheziimea ticăloșind poporul muncitor are cel puțin un folos trecător, apoi lorzii n-au decît pagubă, și, îmi sfîrșit, lucrătorii înșiși sătui de starea lor ticăloasă au început a se mișca; colosala mișcare a chartiștilor a băgat groază în inima burghezimii și a aristocrației. În fața tuturor acestor fapte, *statul*, *parlamentul* a[u] fost nevoit[e] să pună friu lăcomiei capitaliștilor, regulamentînd ziua de lucru, nedînd voie fabricantului să muncească de moarte pe lucrători; în fața acestor fapte, parlamentul a fost nevoit să voteze „Factory acts”. Ce au fost deci aceste „Factory acts”?

Fost-au un fapt filantropic din partea parlamentului, o filantropie nerațională, cum crede Spencer din înălțimea sa filozofică? Deloc. Au fost numai o necesitate a clasei domnitoare, urmînd din mersul firesc al lucrurilor. Au fost un lucru făcut cu chibzuială, o măsură pentru a face exploatarea cu puțință fără a omorî poporul englez. Lucrînd așa, parlamentul și statul au lucrat ca un stăpîn cuminte, care, în loc de a-și omorî vitele de la plug prin muncă peste puterile lor într-o lună, le pune să lucreze mai cîte puțin, dar se folosește de munca lor ani îndelungați. Pentru fiecare capitalist luat îndeosebi era totuna dacă va pieri poporul englez ori nu, dar pentru clasa exploatatorilor a trebuit „Factory acts”: așa a cerut interesul lor.

Robiea si Sociahsmu

Kespuns tut Herbert Spencer

(BA** «n „«arta» Social*» Mo. 7-12 an. I și » MI. H)

f*rttdf țtse-mi de N«»

1888

Să luăm alt exemplu adus de Spencer ca dovadă de un sentimentalism nerațional din partea clasei domnitoare, anume „poor laws”, legile pentru săraci. Se știe că în Englitera este o taxă ori contribuție destul de mare care se întrebuițează pentru a zidi case în care cerșetorii săraci pot afla adăpost* și primi un ajutor. Să vedem, urmează oare legea aceasta din blindețea caracterului, din sentimentele filantropice, fie raționale, cum cred unii, fie neraționale, cum crede Spencer, ale burghezimii?

Cei care n-au citit *Capitalul* lui Marx ar face bine să citească nr. 5 și 6 din *R.S.* și acolo vor vedea cum se formează proletariatul și armata de rezervă a capitalismului. În acel articol, cititorul va vedea cum mașinismul alungă afară mulțime de lucrători, care se prefac în suprapopulație, după terminologia lui Marx; cum în' producțiunea anarhică de astăzi crizele prefac această suprapopulație într-o instituție neînălăturată a societății de azi și cum o parte din această suprapopulație în timpul înfloririi treburilor intră în lucru, cel puțin în parte, dar rămîne din nou pe drum cînd treburile slăbesc; cum, în sfîrșit, din o parte a acestei suprapopulații se face o pătură socială de cerșetori, vagabonzi, prostituate etc... Acolo s-a arătat că toate acestea sînt o urmare de neînălăturat a organizării societății de azi. Pentru cei care nu vor ori nu pot citi acele rînduri, vom constata un fapt, cunoscut de toți și primit chiar de primul ministru, d-l Ioan Brătianu, în discursul de la Ateneu, anume că dezvoltarea industriei aduce, totodată, proletariatul și o sărăcie înfricoșată. Cu cît o țară este mai industrială, mai civilizată, mai bogată, cu atîta mai mulți săraci, cerșetori va avea acea țară, și nicăieri această lepră a sărăciei și a cerșetoriei n-a luat mai mare întindere decît în cel mai industrial, în cel mai bogat oraș din lume, în Londra. Dar ce e cerșetorul? E un om care nu e legat prin nici un interes de societatea de acum. Neavînd nici proprietate, nici casă, nici masă, nici familie, poate cu drept cuvînt zice: *Nu-mi pasă de toate fleacurile acestea* și, în deznădăjduirea ce-l poate cuprinde, e în sta-

* Nu-i vorbă, acest adăpost e atît de ticălos încît mulți cerșetori voiesc mai degrabă să piară de foame pe stradă decît să intre într-însul.

re să fie și chiar ajunge cel mai mare dușman al tuturor așezămintelor de astăzi. Dușmanii deznădăduiți, săraci, cerșetori, vagabonzi sînt foarte primejdioși pentru societate, chiar cînd sînt puțini ; dar, cînd dezvoltarea industriei mari le înmulțește numărul într-un chip înspăimîntător, atunci ei sînt o primejdie mare și neîncetată. Ce e de făcut ? Rămîne o alternativă : ori să schimbăm toată organizația societății de astăzi, organizația capitalistă, burgheză, individualistă, întemeiată pe salariat și concurență, care schimbare ar nimici răul din rădăcină, fiindcă n-ar mai fi pricina care face săraci, ori prin vreun mijloc mai domol să micșorăm răul, să dăm ceva ca să asigurăm domnia despoierii, domnia clasei burgheze, domnia capitalismului. Se înțelege că burghezii au ales mijlocul din urmă, aruncînd colb în ochii săracilor, făcîndu-i să creadă că-și dau mare osteală pentru a le ușura ticăloșia, virîndu-i în case de muncă și astfel paralizînd răul care amenință veșnic clasa domnitoare. Se înțelege cît de potrivită e imputarea de filantropie ce face Spencer claselor stăpînitoare. Un burghez ar putea ține lui Spencer următorul discurs : „Domnule Spencer, degeaba ne imputezi sentimentalism, filantropie, beție politică (*political intoxication*) ; dacă e vorba de așa, nimeni nu ne poate întrece în individualism, în egoism și poate să ia dracul toată canală de săraci. Adică socoti că noi nu vedem că făcîndu-le case le dezvoltăm gustul, le dăm nas ; cum ziceți foarte bine, fiecare amestec al statului întărește între oameni ideea că statul trebuie să lupte cu răul și să apere binele. Dar ce e de făcut ? De ar fi canalele de săraci oameni de treabă, învățați ; dacă ar fi citit pe Darwin, pe Haeckel ori articolul dv. *The coming Slavery*, s-ar culca binișor pe uliță și ar muri, înțelegînd teoria lui Darwin că, dacă pierde, pierde că așa cere lupta pentru trai, care e legea universală a naturii ; altul s-ar spînzura, lăsînd testament că moare pentru că a înțeles pe mister H. Spencer, care în articolul *The coming Slavery* spune că săracii dacă mor de foame așa e legea naturii, că ființele nu destul de energice pentru a-și ține viața trebuie să moară «A creature not energetic enough to maintain itself must die» *) ; în sfîrșit al treilea

* Despre această frază a lui Spencer și despre altele, mai pe larg în curînd.

s-ar arunca în Tamisa dînd ca pricina morții sale teoria lui Bastiat că toate interesele societății lăsate în voie sînt armonice. Dar, din nefericire, blestemății, în loc de a fi așa de treabă, ca oameni neluminați ce sînt, se răscoală împotriva societății, se fac vagabonzi, hoți, ne string de gît (chiar sprijinindu-se pe aceeași lege că o ființă care nu-i destul de energică pentru a se susține trebuie să piară) ori, și mai rău, se fac revoluționari. Afară de acestea, dacă cerșetorii s-ar îneca cu grămada în Tamisa la vreme de criză, de unde am lua lucrători cînd gheșeurile vor începe a merge bine ? Or, să luăm «Factory acts» ; apoi ar fi poate mai bine, după d-ta, ca păzind principiul neamestecării statului în treburile indivizilor, ale căror interese lăsate în voia lor etc., un principiu de altminteri așa de bun pentru noi, să fi lăsat ca unii din noi în alergarea sfîntă după cîștig să fi degenerat nația ori să fi pricinuit o revoluție ; n-ar fi fost oare în amîndouă cazurile amar de noi ? Vezi deci, d-le Spencer, că degeaba îți bați joc de noi învinovățindu-ne de filantropie, sentimentalism nerațional etc.⁸². De asemenea lucruri, slavă lui D-zeu, nu s-a pomenit la noi, să ne apere Sfîntul și de acuma, tot ce facem e bine socotit în interesul nostru și dacă socialismul (dea D-zeu să-l ia dracul !) în adevăr se va folosi de măsurile ce sîntem siliți să luăm, apoi — ce să facem ? —, cînd sîntem strînși de gît, să dăm mai bine ceva din avere, numai să ne rămîină cealaltă parte".

Deși credem că cititorul înțelege din cele spuse aici vederile noastre în' privința amestecării statului în treburile societății și deosebirea părerilor noastre de ale lui Spencer, cu toate acestea vom cerceta cîteva exemple, fiindcă stăm de vorbă cu marele cugetător Spencer, iar pe de altă parte fiind chestia așa de însemnată.

Să luăm acuma exemplul cu amestecarea statului în instrucție. Cînd, zice Spencer, s-au votat în 1833 20 000 de pfunzi sterlingi pentru ziditul școlilor. Aceia ce au votat nici nu s-au gîndit că pun ca principiu că A... este răspunzător pentru chipul cum sînt educați copiii lui B ; ei nici nu visau că măsura aceasta va duce la instrucția obligatorie, care după Spencer va lipsi pe văduve de ajutorul fiilor lor.

În adevăr este grozav. Ce trebuie să învețe moicula carte și, mai ales, cum să lăsăm să moară văduvele din

pricina instrucțiunii obligatoare ? Acuma însă noi nu criticăm pe Spencer, ci numai arătăm deosebirea ce este între chipul cum privește el amestecul statului în treburile societății și cum îl privim noi. După Spencer cum am văzut, chestia obligativității instrucțiunii se înfățișează cam astfel : statul, parlamentul, voind a vedea pe toți cetățenii luminați, au votat 20 000 de livre sterline pentru a se zidi școli și pe urmă a făcut instrucția obligatoare tot cu acest nobil scop. Toată această lucrare e însă greșită, după Spencer, pentru că prin' astfel de măsuri se ajunge la socialismul de stat (state socialism), care e robia viitoare, pe urmă măsura e și neumană căci lipsește văduvele de ajutorul ce li s-ar putea da de copii.

Pe noi nu ne interesează acuma dacă măsurile acestea sînt umane ori nu, pe noi ne interesează numai principile ce au împins pe stat să le ieie și în această privință nu ne unim cu d-ul Spencer.

Progresul material, industrial, progresul născocirilor cer lucrători mai cu cunoștință de carte ; concurența și salariatul, am zis noi, sînt temelia societății de azi. Și în această concurență, în' această luptă a națiunilor ca să desfacă mărfuri și să-și îmbogățească clasele stăpînitoare vor învinge acelea ale căror lucrători vor fi mai inteligenți, mai cu carte. Dar este și alt factor mai puternic. Am spus că pentru ca burghezimea, clasa domnitoare, să desfacă mărfuri se cer colonii. Pentru a răpi colonii se cer războaie, și fiecare știe că războaiele se fac acuma mai numai pentru interese economice. Progresul industriei a făcut o revoluție întreagă în tehnica războiului, și, între alte cerințe, se pretinde de la soldați nu atîta putere trupească, ca altădată, ci știință de carte. Un soldat cu știință de carte învață slujba într-un an mai bine decît altul lipsit de cultură în cinci. Prin urmare să încheiem : burghezimea, producînd mulțime de mărfuri, lasă pe lucrători în stare în care erau înainte, dacă nu cumva în stare mai rea (am dovedit în altă scriere, vezi *K. Marx etc.*, în nr. 6) decît în vremurile cînd dezvoltarea industriei nu făcea cu puțință asemenea producere ca azi. Lăsînd pe lucrători, pe marea majoritate a națiunii în sărăcie, burghezimea își taie singură căile de export : în țară nu poate desface munții de mărfuri, căci lucrătorii nu pot cumpăra mai mult

decît înainte, cînd nu se producea nici a zecea parte din cît se produce acuma. Deci sînt de trebuință coloniile, și anume cu orice preț, și pentru colonii trebuie armată potrivită cu cerințele moderne, între care cea mai de căpetenie este instrucția. Cum vedem dar, instrucția obligatorie a poporului este în interesul claselor domnitoare și, prin urmare, și în al statului, care nu e altceva decît reprezentantul acestor clase.

Noi nu negăm că sînt unii care au votat legile despre care vorbește Spencer în adevăr din sentimentalism ; nu negăm și chiar sîntem siguri că mulți nici nu visau ce fac ; dar așa le dicta instinctul de clasă, și, dacă ar fi trebuit să așteptăm obligativitatea instrucției de la sentimentul claselor domnitoare și al statului, apoi am fi așteptat mult și bine, repetăm dar că și instrucțiunea obligatorie ca și legea pentru săraci, ca și „Factory acts” au fost dictate de interesul de clasă în folosul exploatării poporului.

Să arătăm acuma în scurt părerile noastre. Societatea de azi se întemeiază pe salariat, concurență, proprietate individuală și libertate politică individuală. Trăind pe aceste baze, societatea se împarte în două clase : a stăpînilor și a supușilor. Mergînd înainte, societățile produc niște fenomene nefericite care amenință chiar existența societății și, mai ales, interesele clasei domnitoare. De aici urmează că temeliile societății sînt proaste și de aceea trebuie de schimbat bazele. O asemenea încheiere înseamnă pieirea claselor domnitoare, de aceea aceste clase și reprezentantul lor, statul, fac fel de fel de încercări de a îpușina și îndepărta primejdia. Aceste încercări și măsuri, deși arată la iveală că bazele organizației sociale sînt proaste, prelungesc exploatarea pe o vreme nehotărîtă, tocmai ceea ce se cerea.

O școală burgheză, școala doctrinară, neînțelegînd bine ce se petrece în viața reală ori din alte pricini, închide ochii la toate relele ce urmează din mersul firesc al lucrurilor într-o societate întemeiată pe bazele numite mai sus și strigă : „Nu vă amestecați, lăsați societatea să se miște pe bazele liberalo-burgheze și va fi bine, toate interesele societății lăsate în voie se vor potrivi de minune între dinsele”. Aceasta e partida cu „Laissez faire, laissez passer”.

Altă partidă, tot burgheză, tot în interesul său de clasă domnitoare, vede că nu se poate merge pe bazele numite mai sus fără a se admite amestecul statului. Aceasta susține amestecul statului. Prin urmare și o partidă și cealaltă sînt cu desăvîrșire burgheze, individuale și egoiste, lucrează în folosul clasei lor.

Ce avem deci de împărțit noi, socialiștii, cu aceste partide cînd socialismul reprezintă interesele claselor sărace, proletare? E văzut lucru că amîndouă ne sînt dușmane prin firea lor de partide ale claselor domnitoare, pe cînd noi sîntem partida poporului muncitor. Se vede deci cît de mare greșeală este să zicem că ideile socialiste au cuprins statul modern. Statul amestecîndu-se își îndeplinește menirea sa de reprezentant al claselor privilegiate.

Dacă ne-am oprit atîta de mult pentru a arăta adevăratul caracter al amestecării statului în treburile societății, pricina este că chestia în sine e foarte însemnată; că ea ne dă lumină asupra poziției socialismului în fața statului, poziție așa de controversată nu numai între prietenii și neprietenii socialismului, dar chiar și înăuntrul socialismului; în sfîrșit pentru că răspunsurile făcute lui Spencer de socialiști, pe cît ne-au căzut în mină, cum sînt *Socialism and Slavery* de Hyndman, broșura lui Franc Fraiman * ori răspunsul din revista socialistă *The Truth*, au greșeala că nu arată bine chestia aceasta. Mai mult decît atîta, talentosul scriitor socialist H. M. Hyndman, în broșura lui *Socialism and Slavery*, ia apărarea statului și a măsurilor lui împotriva lui Spencer. După părerea noastră, Hyndman face greșeală și iscă numai tulburare în capetele socialiștilor. Noi nu negăm că unele măsuri luate de stat pot să folosească socialismului, pot chiar să apropie încîtva revoluția socială, dar statul ia aceste măsuri fără de voie, silit de logica istoriei **. Nu numai statul, dar și fabricantul cînd ruinează pe concurenții lui și pe maeștrii mici și concentrează bogățiile, precum și bancherul cînd ruinează declarînd falită burghezimea mică... apropiere revoluția socială **. Oare nu cumva vom zice că și aceștia ne sînt

* *Herbert Spencer on Socialism etc.*

** Vom explica altă dată mai pe larg pentru ce.

aliați și vom da mîna acestor venerabili și onorabili domni? Toată istoria scrisă a omenirii ne înfățișează o luptă de clase: o minoritate organizată exploatează într-un chip ori în altul masele neorganizate ale poporului muncitor. Statul a fost totdeauna (vorbind de istoria scrisă) un instrument al claselor privilegiate, o organizație care făcea cu putință, ușura exploatarea și ce a fost statul aceea a și rămas. Noi, socialiștii, reprezentăm și noi o clasă, clasa maselor exploatare. Ce putem avea deci comun cu dînsul? Meargă deci el [pe] drumul lui, noi vom merge pe al nostru, și cînd drumurile acestea se vor întîlni statul ne va găsi în fața lui ca vrăjmași neîmpăcați, care-i înțeleg firea. Cînd el, nevoit de împrejurări, ne va face concesiuni, le vom primi, ne vom folosi de dînsule, dar, repetăm, niciodată statul nu ne va înșela asupra adevăratului său caracter. De aceea ne lepădăm hotărît de alianța care, după Spencer, este între socialism și între stat; această alianță nu-i altceva decît manevre făcute de doi dușmani care își lasă teren cînd unul, cînd altul. Văzînd aceste concesiuni, aceste cedări de teren, un om nepriceput ar putea să-și închipuie că are în față cine știe ce prieteni cînd în adevăr aceste concesiuni nu sînt decît fapte de tactică războinică cerute de împrejurări.

Credem că am limpezit, pe cît ne-a îngăduit locul, această chestie și în capitolul viitor vom vorbi despre ideile antisocialiste ale lui Spencer, idei din care scoate el încheierea că socialismul poate fi numit „robia viitoare”.

Statul și pieirea lui de neînlăturat

În capitolul trecut am arătat că greșește d-l Spencer privind unele din măsurile luate de statul de azi ca luate cu scop de a prii socialismului ori din simțire iubitoare de oameni, am arătat, zic, că-s luate în folosul clasei reprezentate de stat și că dacă aceste măsuri folosesc socialismului pricina este o necesitate istorică. Mai jos vom vedea acest adevăr și mai limpede. Să vedem acum ce este statul din punctul de vedere socialist. Cu atîta mai de nevoie este această cercetare mai adîncită cu cît,

scriind articolul trecut, n-am avut la îndemână decît articolul din *Contemporary Review* intitulat *Camming Slavery*, acuma însă a ieşit o carte întreagă, *L'Individu contre l'Etat*, în care, afară de *Commung Slavery*, sînt adunate mai multe alte articole scrise tot cu acelaşi scop, adică pentru a dovedi că statul modern, amestecîndu-se în treburile indivizilor, făcîndu-se stăpîn peste toate, ne va duce la socialismul de stat, care nu înseamnă altceva decît robie, fiindcă în societatea în care ar domni socialismul toată activitatea individului trebuie să fie regulată de stat, adică nu altceva decît robie. în faţa acestei amestecări a statului cu socialismul trebuie să arătăm, pe scurt cel puţin, ideea socialismului asupra statului. Pentru a înţelege ce e statul, pentru a-i înţelege caracterul, trebuie să vedem cum s-a născut statul. Antropologia modernă ne arată triburi preistorice, care nici idee de stat n-au, care trăiesc cîrmuite de obiceiuri, „obiceiuri care urmează din condiţiile lor materiale” (vezi *L'Individu contre l'Etat*, p. 134—138). Cu propăşirea materială a triburilor, propăşire care a atîrnat mai ales de la despărţirea muncii, unii membri au căpătat însărcinarea de a se îngriji de paza tribului, de buna regulă înăuntrul lui etc., dar această însărcinare a fost mai mult ca o funcţie : unul făcea o treabă, altul altă, şi atîta tot. Pînă acuma avem deci statul numai în germen, statul adevărat nu există încă şi sub forma lui de atunci este trebuit pentru propăşirea tribului, pentru a creşte puterea acestui trib faţă de altele, e unealtă de luptă. Dar, împărţirea muncii crescînd, uneltele îmbunătăţindu-se, începe a fi cu putinţă ca unii să fie cu totul scutiţi de muncă, dealtfel, şi să se îndeletnicească numai cu paza tribului, cu armele. Războaie neînterupte cu vecinii fac să se dea din ce în ce mai mare putere celor ce cîrmuiesc tribul cel puţin pe vremea luptelor. Aici vedem dîndu-se la iveală caracterul statului, arătîndu-se ca o putere ce stă deasupra tribului, în afară de trib. Războaiele între triburi sînt, prin urmare, pricina de căpetenie a dezvoltării statului pe lîngă dezvoltarea economică care face cu putinţă ca statul să ia naştere. Dar statul nu poate să capete putere mare, să ajungă la aşa putere covîrşitoare, cum face în timpurile istorice. Un şef de trib, deşi are în timp de război putere nemărginită, o pierde însă în vremuri liniştite.

Statul capătă adevăratu-i caracter (de a fi afară din societate, de a sta deasupra ei, de a fi un parazit al societăţii) tocmai cînd societatea se împarte în clase, împărţire care atîrnă de la diviziunea muncii, de la îmbunătăţirea uneltelor de muncă şi de la introducerea proprietăţii individuale (de la început numai asupra turmelor). Societatea se împarte în două clase : una care produce şi alta care consumă fără a produce. Progresul economic, adică îmbunătăţirea producerii hranei, face cu putinţă această stare de lucruri, adică se poate ca din munca unei părţi să trăiască întreaga societate. Pe de altă parte, proprietatea individuală face cu putinţă ca o parte din societate să se constituie ca o clasă deosebită de cea producătoare *. După ce s-au născut clasele, după ce în societate este antagonism între clase, statul se face reprezentant al clasei domnitoare şi-şi păstrează acest caracter în tot timpul istoriei omenestii. Reprezentant al castelor aristocratice din Egipt şi din India, al aristocraţiei grece şi al patricienilor romani, statul, după căderea Romei, ajunge reprezentantul feudalilor. Cînd burghezimea (Tiers etat) învinse feudalismul, statul îşi schimbă caracterul ca întotdeauna, făcîndu-se reprezentant al clasei domnitoare, al burghezimii. Socialismul în toată istoria omenirii vede mai ales lupta de clase, luptă pricinuită mai ales de interese materiale, de interese economice. în această luptă a fost totdeauna o clasă de oameni cu interese solidare, care clasă a ajuns domnitoare şi a caracterizat epoca. Astfel, feudalii au dat caracterul deosebit unei întregi epoci istorice (feudalismul), tot aşa burghezimea dă caracterul de căpetenie epocii în care trăim (capitalismul). Care clasă de oameni va ajunge de acum la putere şi va da caracterul ei unei epoci istorice noi ? Această clasă este, după noi, proletariatul, e poporul muncitor, şi această clasă va realiza *socialismul*, adică proletariatul, învingînd pe burghezime, va da caracter socialist epocii următoare. Se înţelege că nu putem vorbi pe larg despre societatea viitoare socialistă (vom vorbi despre aceasta altă dată), facem numai

* De la început, la toate triburile a fost proprietate comună, şi această proprietate nu lasă să se nască deosebiri de stare materială a membrilor şi deci nici clase deosebite. Proprietatea

o observație, și anume în privința deosebirii între domnia burghezimii, caracterul epocii capitaliste, și perioada socialistă. Deosebirea este nemăsurat de mare. În adevăr, toate clasele care au ajuns pînă acum la stăpînire aveau sub dînsule clase pe care să le stăpînească. Feudalii domneau peste burghezime (neguțători și meșteri), peste corpurile de meserii din orașe și, în general, peste poporul muncitor. Burghezimea, ajungînd la putere, domnește peste poporul muncitor, peste proletariat. Dar proletariatul, poporul muncitor, ajungînd la domnie (luptînd cu clasa de mai înainte), nu mai găsește altă clasă ca să o stăpînească. Poporul muncitor este cea din urmă clasă (quatrième état) și n-are pe cine să mai stăpînească. Ideea acestei clase, socialismul, cere ca toți să producă și să consume, arată de pe acum că nu poate fi vorba de clase, ci de egalitate socială. Ajungerea clasei muncitoare la putere este deci, totodată, și desființarea claselor împreună cu lupta de clase, care va înceta. Cînd zicem dar că proletariatul va ajunge la stăpînire, asta înseamnă nu că va ajunge să domnească peste celelalte clase, ci că (dacă păstrăm cuvîntul) se va stăpîni pe sine singur, ori că omenirea socialistă va domni asupra-și, stăpînirea în înțelesul de azi va pieri. Iată deosebirea cea mare între ajungerea clasei muncitoare pe arena istoriei și ajungerea celorlalte clase de pînă acum (feudali, burghezi); împreună cu biruința clasei muncitoare pier clasele, pier lupta de clasă. Să vedem cum rămîne cu statul.

Statul, am zis, reprezintă clasa domnitoare. În istorie statul își schimbă caracterul după clasa domnitoare. Acolo însă unde nu-s clase, nu poate fi nici stat. Cînd vor pieri clasele și lupta de clase, va pieri și statul. În adevăr. Ce rol are statul? în epoca feudală înfățișa puterea feudalilor în fața orașelor, în fața poporului muncitor; astăzi statul reprezintă burghezimea în lupta ei de clasă împotriva proletariatului. Dar ce funcție poate avea el cînd poporul muncitor va doborî la pămînt clasele vechi, împotriva cărei clase îi va trebui poporului muncitor statul? Statul, prin urmare, într-o societate egalitară, socialistă, n-are nici un înțeles, întocmai după cum n-ar avea papismul într-o societate ateistă și armatele într-o societate ce n-are de purtat războaie. Aceasta este în cîteva cuvinte ideea socialismului științific, ară-

tată în cîteva vorbe. Așadar, cînd Spencer dovedește în cartea lui că statul a fost reprezentantul silniciei, că s-a zămislit din putere și prin putere a trăit, că statul nu produce nimica, ci consumă, ca un parazit, zice tocmai ceea ce spune și socialismul științific, adică arată că statul este reprezentantul luptei de clasă. Deosebirea cea mai mare între Mister Spencer și socialism este că Spencer restrînge rolul statului la justiție, la păzirea proprietății, familiei etc., adică, prin alte vorbe, zice statului că trebuie să fie (cum vom vedea limpede mai jos) reprezentantul clasei burgheze, pe cînd socialismul zice că statul trebuie să piară cu totul lui tot. De unde dar i-a venit lui Mister Spencer ideea ciudată că se luptă împotriva socialismului cînd se luptă împotriva dușmanului celui mai înverșunat al socialismului, în contra statului? Dar de unde vine, ne vor zice unii, de unde vine dar că socialiștii, partide întregi socialiste, cum e cea germană ori cea engleză, cer de la stat, de pildă, mărginirea muncii la 10 ceasuri pe zi? Prin aceasta nu recunosc ei oare statul, nu legitimează existența lui, nu-i dau astfel și mai mare putere decît are? Răspuns lămurit la această întrebare e cu atîta mai de nevoie, cu cît pot să ne-o facă nu numai burghezii, nu numai spenceriștii, dar și unii socialiști. Pentru a răspunde trebuie să ne întoarcem puțin îndărăt. Am zis că în istorie vedem mai ales lupta de clasă și că o clasă dărimă pe alta prin luptă și-i ia locul. Dar calea pe care ajunge o clasă la domnie e lungă și complicată, nu se petrec lucrurile cu simplitate matematică, cum s-ar părea cuiva după vorbele noastre. Burghezia a învins feudalismul, dar nu a fost o bucată de timp numai feudalismul și apoi să fi venit o clasă gata făcută și să o fi răsturnat, luîndu-i locul. Dimpotrivă. Burghezia s-a dezvoltat încet-încet, a început din veacul al XV-lea și a ajuns clasă domnitoare tocmai după revoluția cea mare franceză, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Timp de 300 ori 400 de ani s-a dezvoltat burghezimea, a luptat pentru aceasta, folosindu-se de împrejurări cum a[ut] fost, de pildă, creșterea atelierelor, a comerțului, descoperirea Americii și a drumului la Indii, creșterea orașelor etc. Cu cît se făcea burghezimea mai puternică, cu atîta statul feudal a fost nevoit să-i facă concesii mai multe, pe de altă parte cu cît statul feudal făcea mai multe concesii, cu atîta se dezvolta burghezimea mai

puternic și cerea concesiuni și mai mari... Un Spencer feudal ar fi muștrat pe statul feudalilor pentru concesiunile făcute burghezimii, crezându-le că vin din sentimentalism etc., pe cînd ele erau silit, aduse de creșterea clasei viitoare. Pe de altă parte, dacă s-ar fi găsit unii care să zică că nu trebuie să se ceară felurite foloase pentru burghezime de la statul feudal, căci prin aceasta i-ar da mai mare tărie, burghezimea ar fi putut răspunde — că nu-i așa de neghioabă — că, dimpotrivă, va cere cît mai mult și se va folosi pe cît cu putință de concesiunile ce va putea scoate și că aceste concesiuni o întăresc pe dînsa și apropie momentul biruinței, adică a[l] desființării statului feudal și al înlocuirii lui prin cel burghez. Avînd astfel de premise, ne întoarcem la exemplul nostru — la cerința socialismului de a se regula prin lege lungimea zilei de muncă la 10 ori la 8 ceasuri. Socialismul va fi pus în practică de clasa proletariatului, de poporul muncitor. Această clasă se dezvoltă în societatea de azi cum s-a dezvoltat burghezimea în societatea domnită de feudali. Ca și burghezimea, are și proletariatul împrejurări care-i folosesc. Așa sînt (și aici se înțelege că nu putem aduce decît puține exemple), de pildă, grămădirea lucrătorilor în orașe și în fabrici în interesul producției (și prin urmare al burghezimii) și al industriei mari. Dar strîngîndu-i în orașe, în fabrici cu miile burghezimea singură, fără să vrea, organizează o armată întreagă de lucrători, care, fiind la un loc, simt interesul de clasă, încep a pricepe că interesele lor sînt altele cu totul decît ale stăpînilor etc... Pe de altă parte, în fabrici lucrătorii produc cu mașinile cele mai bune și lucrează colectiv, în comun, produsul ce iese din fabrică este deci un produs comun al miilor de lucrători, cu alte cuvinte chiar societatea de azi dă formă comunistă producției. Am putea aduce încă o mulțime de exemple cum va fi în societatea viitoare, dar în asemenea amănunte am putea intra într-un studiu deosebit, aici nu este locul. Ne mărginim la aceste două : că burghezia însăși organizează armata proletariană, organizează proletariatul ca clasă și chiar dă producției forma viitoare, cea colectivistă. Dar, oricît ar fi de mulți lucrători într-o fabrică, munca peste măsură îi doboacă, nu-i lasă să se înțeleagă între dînșii, să vorbească despre interesele comune, să-și priceapă starea în care se află

etc....Scurtarea zilei de muncă este de mare nevoie pentru lucrători, căci ei, muncind mai puțin, au mai multă vreme pentru a citi, pentru a se înțelege între dînșii, pentru a fi, în sfîrșit, mai oameni. Pe de altă parte, cîștigarea unui drept împotriva burghezimii (cum este, de pildă, scurtarea zilei de muncă) îi încurajează, le dezvoltă solidaritatea pentru luptă, spiritul de clasă etc... Dar toate acestea sînt de însemnătate uriașă (alături, se înțelege, și cu alte condiții) pentru ca poporul să ajungă la domnie, și *domnia proletariatului înseamnă, cum am spus, nimicirea statului.*

• Să arătăm pe scurt cele zise pînă acum. În toată istoria omenirii vedem lupta de clasă. Statul este reprezentant și expresiunea clasei domnitoare, prin urmare, fiind clasa domnitoare, statul este reprezentant al ei. Dar în societatea burgheză se dezvoltă altă clasă, clasa proletariatului, a poporului muncitor. Cu cît însă se dezvoltă clasa muncitoare, cu atît statul burghez e silit, chiar în interesul său, să facă concesiuni clasei muncitoare. Aceste concesiuni le face, nevoit de mersul istoriei în general și în particular de creșterea amenințătoare a clasei muncitoare și de cererile ei ; într-un caz ori altul, statul face concesiuni de nevoie. Pe de altă parte, aceste concesiuni făcute clasei muncitoare, care se apropie de a veni pe arena istoriei, grăbesc această venire, venire care *va face să piară statul*, pentru că, fiind instrument de luptă și de dominație al unei clase asupra celorlalte, el n-are pentru ce trăi, nu mai are funcție. Greșește deci Spencer cînd crede că statul ia măsuri în folosul poporului muncitor dus de simțiri filantropice ; statul le ia silit, pentru că altminteri ar fi și mai rău. Greșește, de asemenea, Spencer — și cu dînsul unii socialiști — crezînd că prin aceste măsuri statul capătă mai multă putere, lărgindu-și cîmpul de lucrare. Greșesc pentru că aceste măsuri, apropiînd biruința clasei muncitoare, *apropie de asemenea pieirea statului.*

Sînt însă alte măsuri ale statului care se iau anume împotriva poporului, de pildă mărirea armatei. Aceste măsuri se înțelege că se deosebesc mult de cele dintîi, căci întîrzie înfrîngerea burghezimii. Deci celelalte au de urmare nimicirea statului, iar acestea întărirea lui. Așa este din punctul de vedere al proletariatului și teoreticienilor socialismului, dar din punctul de vedere al sta-

tului și al burghezimii aceste măsuri sînt de aceeași categorie, numai cele dintîi sînt măsuri de apărare ori de retragere înțeleaptă din fața dușmanului, iar cele de al doilea sînt năvăliri asupra dușmanului, asupra poporului muncitor. Unele și altele fac parte din războiul în contra poporului. Rolul strategiei socialiste în fața acestor condiții e limpede : trebuie să facem pe burghezie să se retragă cît mai mult, pînă va veni vremea să fie zdrobită.

Noi credem că am lămurit, pe cît ne-a îngăduit locul, poziția socialismului în fața statului și în fața amestecării statului în treburile societății, și cititorii văd cît de departe e socialismul de a fi aliatul statului și cît de departe e de a-l întări, de a aduce o stare de lucruri în care statul să fie totul, *cît de departe e deci socialismul de a fi robia viitoare* („Comming Slavery"). Dar, ne vor zice unii, să presupunem că așa este, că socialismul și statul sînt dușmani, dar socialismul realizîndu-se va aduce după sine o nouă organizație socială, și aceasta poate cuprinde în sine siluire, poate fi cu adevărat *robia viitoare* („Comming Slavery"). În adevăr socialismul presupune o organizare a societății și prin aceasta, cum vom dovedi mai jos, se deosebește de societatea actuală dezorganizată ; această organizare însă va face să crească și libertatea societății, și libertatea indivizilor care o compun. Dovedirea acestui adevăr va fi cuprinsul paginilor următoare. Această dovedire e de mare însemnătate, căci siluirea între oameni, „The coming Slavery", este foarte adesea adusă împotriva realizării socialismului, apoi afară de aceasta chestia statului este una din chestiunile ce despart chiar pe socialiști între dînșii.

Ce este libertatea ?

Înainte de a trece la chestia dacă socialismul ne va duce la libertate ori la robie, trebuie să ne înțelegem asupra cuvîntului „libertate", pentru că neînțelegerea asupra cuvintelor este una din pricinile de căpetenie ale neînțelegerilor și ale încurcăturilor ce întîlnim în discuțiile pentru și contra socialismului. „Libertatea" pare a fi o vorbă deopotrivă înțeleasă de toți ; nimica însă nu e mai greșit decît atare închipuire. Să ascultăm cetele

între partidele politice. După liberali, lucrătorii de azi sînt liberi, au libertate desăvîrșită, pe clăcașii din vremurile feudalismului îi socot drept robi ; după reacționari, țărani erau mai liberi în vremea feudalismului, cînd stăpînii îngrijeau de dînșii, iar lucrătorii de astăzi, proletarii, nu-s siguri pe ziua de mâine ; după socialiști clăcașii cît și lucrătorii din zilele noastre sînt robi, căci sînt în robia economică. Să luăm alt exemplu. Un om se duce într-o pădure necălcătată de picior de om ca să scape de robia societății de azi și să trăiască liber. Unii vor zice că omul acesta va fi în adevăr liber, pe cînd alții cu același drept vor zice că omul nostru va fi într-o robie și mai groaznică, fiind supus la mulțime de întîmplări : la moarte prin foame, la sfîșiatul fiarelor etc... Deosebirea în înțelegerea cuvîntului libertate atîrnă (dacă trecem cu vederea falsificările făcute cu gînd rău) de acolo că libertatea este luată în felurite înțelesuri, și prin urmare zicem încă o dată : *ce este libertatea ?* Pentru a înțelegece este *libertatea*, să luăm alt cuvînt aproape cu același înțeles, dar mai precis. Acest termen este *independența*, ori *neatîrnarea*. În adevăr, omul este liber cînd îi neatîrnat. Îndată ni se ivește întrebarea : neatîrnat *de ce ori de cine ?* Numai înțelegînd acel *ce* și *cine* putem vorbi de independență și libertate. Vorbind de dependența omului, firește, trebuie să înțelegem că-i vorba de atîrnare de un lucru din afară *, și acel lucru este mediul înconjurător. Mediul este tot aceea ce înconjură pe om. și poate fi împărțit în mediu natural și în mediu artificial. Sub nume de mediu natural înțelegem toate împrejurările naturale ce înconjură pe om și de care atîrnă. precum sînt : schimbarea climei, marginile ce ne pune planeta pe care locuim etc... Sub nume de mediu artificial înțelegem acel mediu care este creat prin viețuirea oamenilor împreună, precum : organizația socială etc.. Pentru a aduce mai multă lămurire în cele ce avem de spus, vom analiza în parte amîndouă mediurile.

Omul înainte de toate atîrnă de mediul natural, adică de natura înconjurătoare. Atîrnă de însușirea și alcătuirea pămîntului pe care sade și care îl hrănește ; atîrnă

* Despre atîrnarea psihică (cînd se zice, de pildă, că omul este robul patimilor sale) nu putem vorbi aici.

de schimbările meteorologice atât de mult încît dacă-i lucrător de pămînt şi nu vine ploaie poate pieri de foame ; atîrnă de floră şi de faună *, după felul cărora trebuie să-şi reguleze viaţa... De aceste atîrnări omul niciodată nu poate scăpa cu desăvîrşire. Învăţaţii ne spun că viaţa organică, prin urmare şi omul, trebuie să piară de pe pămînt fiindcă soarele merge tot răcindu-se şi cînd acest izvor de căldură şi de lumină se va răci şi întunece viaţa organică nu va mai putea fi. Iată sfîrşitul grozav al omenirii, şi acest sfîrşit nu se poate înlătura fiindcă omul nu va putea aprinde alt soare (şi anume pe vecie). Dar, dacă omul nu poate să scape cu desăvîrşire de atare atîrnare, totuşi poate pînă la un punct. Puţin cite puţin, omul preface natura după nevoile sale. Astfel : poate ucide animalele vătămătoare ori netrebuincioase şi domestice pe cele folositoare ; poate schimba condiţiile geografice îndreptînd riurile, tăind ori sădind păduri etc. Această luptă a omului împotriva naturii este, totodată, şi lupta pentru neatîrnare, deci pentru libertate. Cu cît omul va preface mai mult natura după trebuinţele sale, cu atîta atîrnă mai puţin de dînsa, este mai liber. Cînd privim un sălbatic care se luptă înarmat cu arme de piatră, care se îmbracă cu piei de fiare sălbatrice, care moare de foame dacă nu găseşte animale de vînat, cînd îl comparăm cu omul din epocile culte, care a stîrpit animalele ori le-a domesticit, care are uneltele cele mai bune pentru a-şi pregăti hrana, care are în puterea-i aburul şi electricitatea, atunci înţelegem că sălbaticul este mult mai robit de mediul natural decît omul civilizat şi, totodată, înţelegem că propăşirea culturii creşte neîncetat neatîrnarea omului de natură, îl face mai liber, aşa că trebuie să ne privim din acest punct de vedere ca mult mai liberi decît oamenii ce au trăit acum 10 000 de ani şi mult mai robi decît cei ce vor trăi peste 10 000 după noi.

Aşa este cînd privim societatea din punctul de vedere dinamic, ori cînd studiem societatea în mişcarea ei evolutivă. Să vedem societatea din punctul de vedere static, adică să analizăm cum trebuie de socotit această neatîrnare într-o societate oprită pe loc. Dacă luăm o so-

* Vezi Herbert Spencer, *Principii de sociologie*, p. 21—58, şi *Economia socială* de Lafargue.

cietate oarecare, de pildă pe cea de azi, şi o privim aşa cum este, fără a ne uita de unde vine şi încotro merge, atunci înţelesul neatîrnării de mediul natural ni se înfăţişează astfel : într-o epocă anumită, individul ori clasa de oameni, ori societatea atunci se bucură de mai mare libertate faţă cu mediul natural cînd se foloseşte de toate născocirile tehnice, ştiinţifice ale epocii de care-i vorba. Dacă după ce s-a născocit plugul de fier, sticla, puşca omul va întrebuinţa plug de fier la arat, sticlă de fereşti şi puşcă pentru vînat şi apărat de fiare, atunci acest om, deşi va atîrnă de mediul natural mai mult decît cel ce va trăi 200 de ani mai pe urmă, pentru epoca lui va trebui să fie privit ca stînd în luptă cu natura la înălţimea culturală cuvenită şi, prin urmare, se va bucura în această privinţă de libertatea cea mai mare. Dacă tot în acea vreme cînd omul citat va întrebuinţa plug de fier, sticlă şi puşcă cu cremene, altul va lucra pămîntul cu sapă de lemn, se va apăra de fiare cu toporul şi va trăi în casă fără fereşti, atunci acest al doilea va fi mai supus naturii şi nu va fi atît de liber cît cel dintîi, căci va sta în privinţa luptei cu natura mai jos decît nivelul cultural al epocii. Dacă după ce s-a născocit plugul cu abur A va lucra cu acest plug, B va lucra cu plugul cu boi (lăsăm de o parte pricinile ce silesc pe B să nu lucreze ca A), C cu cai, iar D cu sapa, atunci A, stînd la înălţimea culturii, va lupta împotriva naturii cu mijloacele cele mai bune şi mai puternice şi va fi cel mai liber din toţi (din punctul de vedere al atîrnării de mediul natural), iar B va fi mai puţin liber, cît despre D acesta va fi rob desăvîrşit.

Să scoatem acuma încheieri din cele spuse.

Ne-am pus întrebare : care om, care clasă de oameni ori care societate se va bucura de mai multă libertate faţă cu mediul natural ? Acuma putem răspunde. Acel om, acea clasă ori acea societate care întrebuinţează toate mijloacele tehnice, ştiinţifice... cunoscute în epoca de care-i vorba — acel om, acea clasă ori acea societate care luptă împotriva naturii întrebuinţînd în folosul său cele mai desăvîrşite unelte de luptă se bucură de maximum de libertate cu putinţă, este mai puţin în robia naturii înconjurătoare.

Să trecem acum de la mediul natural la cel artificial, la mediul social, pricina pentru care îl numim astfel este

că el atîrnă de om, de organizația societății, este creat de oameni. Trebuie să cercetăm atîrnarea și neatîrnarea omului de acest mediu, fiindcă numai neatîrnarea de mediul natural și de cel artificial poate face pe om liber. Pentru a studia mediul artificial îl împărțim în două sau, mai bine, împărțim organizația socială, organizația vieții împreună a oamenilor, în două : organizația politică și organizația economică.

Să vedem ce înseamnă atîrnarea și neatîrnarea individului, și prin urmare libertatea ori robia lui, din punctul de vedere politic. Sub atîrnarea politică înțelegem atîrnarea voinței și acțiunii omului de voința și acțiunea altui om. Neatîrnarea politică va fi deci după definiția noastră neatîrnarea deplină a voinței și a acțiunii unui om de orice alt om, însă deplina neatîrnare a voinței și a acțiunii înseamnă că omul ar avea drept să facă orice i-ar trăsnii prin cap și, prin urmare (trăind în societate), să lovească neatîrnarea altora. De aceea, neatîrnarea unui om din punctul de vedere politic se mărginește prin neatîrnarea celorlalți, și astfel vom avea formula veche, dar adevărată, că neatîrnarea politică înseamnă *neatîrnarea voinței și a acțiunii de voința ori acțiunea altora cu condiția de a nu vătăma neatîrnarea nimănui*, cu alte cuvinte : *omul este deplin stăpîn pe toată voința și pe toate acțiunile sale pînă cînd nu lovește în voința și libertatea altora*.

Să cercetăm acum organizația economică și atîrnarea ori neatîrnarea omului de această organizare. În această privință, ideile lui Spencer sînt atît de lămurite și de drepte încît vom cita toată partea privitoare la atîrnarea economică a omului : „Ce alcătuiește ideea de rob ?” — întreabă Spencer și răspunde : „Ni-l închipuim mai întîi ca un om în stăpînirea altuia. Cu toate acestea, pentru ca stăpînirea să nu fie numai cu numele, trebuie să fie realizată prin privegherea asupra tuturor faptelor robului, priveghere făcută în folosul stăpînului. Starea de robie se caracterizează, vorbind exact, prin aceea că robul lucrează silit pentru a mulțumi dorințele altuia. Acest raport de atîrnare are mai multe trepte. Dacă ne amintim că la început robul este prins în război și că viața lui este în puterea celui ce l-a prins, trebuie să admitem o formă aspră de robie cînd robul, privit ca dobitoc, este silit a-și cheltui toate puterile în folosul

stăpînului. După alt sistem mai blînd, deși robul lucrează mai ales pentru stăpîn, i se dau însă un timp scurt în care să lucreze pentru sine și o bucată de pămînt pe care să o semene ca să se poată hrăni mai bine. O îmbunătățire mai nouă îi dă voie de a vinde roadele bucățelei de pămînt și de a ține pentru sine banii luați, în sfîrșit ajungem la o formă și mai bună care se arată cînd unul care a fost om slobod, avîndu-și pămîntul său, este pus, prin cucerire, în starea de «servaj» ; atunci trebuie să dea stăpînului, în fiecare an, o cîtime hotărîtă de muncă ori de roade, ori de una și de altele, rămînîndu-i cealaltă parte pentru sine. În sfîrșit, în unele împrejurări, ca în Rusia pînă mai deunăzi, robul avea voie să se ducă oriunde, să muncească ori să facă negoț cu condiția de a plăti stăpînului o sumă hotărîtă pe an. Ce ne face să zicem, în aceste cazuri, că robia este mai aspră sau mai blîndă ? Este lucru văzut că părerea noastră este hotărîtă după gradul de constrîngere sub care individul muncește pentru alții, în loc de a munci pentru sine. Dacă toată munca robului este a stăpînului, robia e grea ; dacă, dimpotrivă, partea luată de stăpîn e mică, robia e ușoară. Să mergem acum mai departe. Să presupunem un proprietar mare și că proprietatea lui precum și robii sînt puși sub îngrijirea fideicomisilor ; ori să presupunem că proprietatea împreună cu robii este cumpărată de o companie. Starea robului fi-va oare mai bună dacă este nevoit a da degeaba aceeași cîtime de muncă ? Să presupunem că înlocuim compania prin comunitate : va fi vreo deosebire pentru rob dacă i se ia tot atîta muncă, dacă tot atîta de lung timp va munci pentru alții și iarăși tot atîta de scurt cît și înainte îi va rămîne pentru sine ? Chestia de căpetenie este să știm : cît timp e nevoit robul să lucreze pentru alții și cît pentru sine ? Gradul robiei se schimbă cu raportul între ceea ce este silit să dea și ceea ce-și poate păstra ; fie stăpîn un individ ori societatea întreagă nu-i deosebire" (*L'Individu contre L'Etat*, p. 50—51).

Aici nu numai că este explicat de minune ce este atîrnarea economică și arătat că atîrnarea economică este mai de căpetenie în alcătuirea ideii de rob, dar chiar ni se spune cum să judecăm gradul de robie. Așadar, după Spencer, atîrnarea economică urmează de la cît lucrează omul pentru sine și cît i se ia de către alții. Deci

dacă lui A i se va lua din muncă o treime și lui B două treimi, atunci amândoi vor fi dependenți din punctul de vedere economic (cel mai de căpetenie după Spencer chiar) și B va fi într-o robie de două ori mai mare decât A. Dacă robia, din punctul de vedere economic, se schimbă după partea ce se ia din munca individului, acesta va fi liber când nu i se va lua nimica din roadele muncii sau când individul va fi stăpîn pe rodul integral al muncii sale.

Să prescurtăm cele zise. Omul e liber când nu atîrnă de mediul ce-l înconjură. Acest mediu se împarte în două : în mediu natural și în mediu artificial. Sub numire de mediu natural înțelegem toată natura ce înconjură pe om ; sub nume de mediu artificial înțelegem organizarea viețuirii împreună a oamenilor, adică mediul artificial este creat de oameni. Mediul social, artificial, l-am împărțit în mediu politic și mediu economic. Astfel dar pentru a fi liber omul trebuie să fie neatîrnat de mediul natural, de cel politic și de cel economic. Absolut liber, adică liber cu desăvîrșire, nu va fi omul niciodată față cu mediul natural, dar neatîrnarea lui față cu acest mediu este la gradul cel mai înalt când poate lupta cu natura folosindu-se de toate cuceririle tehnice și științifice. Neatîrnarea de mediul politic înseamnă ca omul să fie stăpîn pe voința și lucrarea sa. Neatîrnarea de mediul economic înseamnă când omul este stăpîn pe rodul întreg al muncii sale. Ca încheiere din cele spuse este că „omul este liber când stă la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura, când e stăpîn pe viața și acțiunea sa pînă când nu se atinge de voința și de acțiunea altora și când e stăpîn pe tot rodul muncii sale” *. Robia fiind negarea libertății, omul rob poate fi definit astfel : „Este cineva rob când în lupta sa cu natura stă mai jos decât cultura epocii, când nu-i stăpîn pe voința și acțiunea sa și când nu-i stăpîn pe rodul întreg al muncii sale”. Intre aceste două extremități, între libertate și robie, pot să fie mulțime de grade, mulțime de cazuri ce întîlnim în istoria omenirii. Astfel, unii indivizi, ori unele clase, pot să stea la nivelul cultural al epocii... fără a fi stăpîni pe voința ori pe roadele

* Am definit ce înseamnă om liber în loc de cuvîntul abstract libertate, dar din cele spuse iese și definiția libertății : „libertatea este neatîrnarea omului de mediul natural... etc.”.

muncii lor înseși, pot unii să fie stăpîni pe voință fără a fi și pe roadele muncii etc. Această mulțime de cazuri, care s-ar putea deduce teoretic și care au și fost în adevăr, sînt foarte însemnate și trebuie studiate, acum însă nu putem să vorbim despre dinsele.

Ne-am propus să căutăm ce este libertatea, să limpezim un termen așa de încurcat, să găsim un criteriu, o măsură a libertății ; aceasta am și făcut pe cît ne-au îngăduit puterile și locul. Acuma să punem criteriul nostru la societatea de azi și la societatea pe care o vor socialiștii și să vedem : organizația burgheză, actuală, ori societatea viitoare, cum o așteaptă socialiștii, dă individului libertate mai mare. Cu definiția ce am dat libertății, definiție care nu se contrazice nici cu a lui Spencer, căci a noastră este numai mai largă *, să vedem unde e robia : în societatea burgheză ori în cea socialistă ?

Robia în societatea modernă

În articolul trecut am găsit condițiile ce ar trebui îndeplinite pentru ca omul să poată fi socotit liber : iată-le : *omul este liber când stă la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura; când e stăpîn pe viață și lucrările sale întrucît nu se atinge de viața și faptele altuia; când e stăpîn pe tot rodul muncii sale.* Să vedem acuma dacă în societatea de azi se împlinesc asemenea condiții dacă nu pentru toți oamenii, cel puțin pentru cei mai mulți dintr-înșii.

1) „Omul este liber când în lupta pentru trai stă la nivelul cultural al epocii sale”. Dacă luăm societățile civilizate ale apusului european, și numai de dinsele ne poate fi vorba, atunci trebuie să mărturisim că privite în total (adică neținînd seamă de clase și de lupta de clase) stau la nivelul cultural al epocii în această privință. Toate descoperirile științifice sînt întrebuințate

* Spencer ia în seamă numai atîrnarea economică, noi am ținut seamă și de cea politică, precum și de cea de mediul natural. Dealtminteri ne unim cu Spencer că în epoca noastră mai ales atîrnarea ori neatîrnarea economică este chestiunea principală și tocmai acesta e argumentul nostru cel mai puternic, cum vor vedea mai departe cititorii noștri.

în industrie, ale chimiei se țin în seamă în agricultură, drumul de fier, care leagă cele mai depărtate colțuri ale Europei, trece peste văi, prin păduri, prin munți uriași, ca Saint Gothard; telegraful leagă toată lumea; vapoare mărește cutreieră oceanele; fabrici năstrușnice, mașini alese fac munca de sute de ori [mai] rodnică decât în vremurile vechi. Dacă societățile europene stau la nivelul cultural al epocii în lupta cu natura, ar trebui ca fiecare cetățean să se folosească de biruințele câștigate de om asupra naturii. Așa ar trebui să fie după toate regulile bunului-simt și ale logicii sănătoase. Dar tocmai aici se arată un lucru atât de ciudat cât și de dureros. Cea mai mare parte din locuitorii țărilor celor mai civilizate trăiesc tot așa, dacă nu chiar mai rău decât acum 500 de ani, când nivelul cultural și mijloacele de luptă cu natura erau de sute de ori mai proaste decât în zilele noastre. După cercetările unor oameni ca Rogers și Cobbett, lucrătorii englezi trăiau 500 de ani în urmă mai bine decât azi și nu numai relativ, ci chiar absolut, adică se îmbrăcau mai bine, se hrăneau mai omenește, ședeau în locuințe mai sănătoase. Deși nivelul cultural în lupta cu natura era mai jos, nespun de mai jos, poporul trăia mai bine. Fără întrebuintărea puterii aburilor, fără drumuri de fier etc... majoritatea trăia, mai ales relativ, mult mai omenește decât acum.

Care-i pricina? Organizația socială cea atât de nedreaptă și de mîrșavă care monopolizează toate puterile culturii înaintate în folosul unei minorități neînsemnate*. *Din acest punct de vedere, omenirea e mult mai roabă decât înainte vreme.*

2) „Omul e liber cînd e stăpîn pe viața și acțiunea sa (fără a atinge viața și acțiunea altora)”. În societățile moderne este o minoritate care nu numai că e stăpînă pe viața și acțiunea sa, dar chiar pe viața și faptele altora. Astfel de minoritate însă a fost în toate societățile istorice. Cît despre cei mai mulți oameni, apoi ei numai stăpîni pe viața și faptele lor nu-s. Nu mai vor-

* Nu-i vorbă, și poporul muncitor se folosește de unele urmări ale supunerii naturii, de pildă de drumurile de fier, de telegrafe, vapoare etc., dar așa de puțin încît putem să le trecem cu vederea. Dealtminteri, de multe ori muncitorii merg alături cu sinele drumului de fier, pe jos, neavînd bani ca să cumpere bilet.

bim de birocrație, în care domnește principiul autoritar; nu mai vorbim de armată, unde fiecare cetățean trebuie să petreacă o parte a vieții sale într-o robie desăvârșită, să-și piardă ou totul stăpînirea asupra vieții și faptelor sale; nu vorbim despre aceste așezăminte uricioase, pentru că nimeni nu le-a înfierat mai strașnic decât însuși d-l Spencer. Vorbim însă de temelia societății moderne, de salariat, de așa-poreclitul contract liber între stăpîn și slugă, contract atît de plăcut d-lui Spencer. Salariații de azi, începînd cu inginerii, tehnicienii etc. și sfîrșind cu muncitorii simpli, și mai cu seamă aceștia din urmă, care alcătuiesc majoritatea societății, sînt ei stăpîni pe viața și faptele lor? Credem că nimeni nu va avea părere deosebită în această privință. Muncitorii, care lucrează 12 pînă la 14 ceasuri pe zi sub bi-ciul stăpînului, se scoală cu clopoțel, se duc la muncă iarăși cu clopoțel, nu seamănă oare mai mult a turme de robi decât a oameni liberi? În timpul cît lucrează în fabrici ori pe moșia cuiva, muncitorul e vîndut rob; dar chiar acasă, după ce sfîrșește ceasurile de muncă, este el mai slobod? Poate el avea ce principii politice va găsi de cuviință? Niciodată, ci trebuie să aibă credințe politice și sociale după placul stăpînului, altfel nu-l mai primește nimeni, pierde munca și salariul, deci nu mai are chip de trăit. Dar ni se va zice: „Da, lucrătorul toc-mindu-se la stăpîn pierde, se înțelege, în cîtva stăpînirea asupra vieții și faptelor sale, dar o pierde de bună-voie, prin contract liber, nesilit de nimeni, prin urmare principiul libertății rămîne neatins”. Chiar așa să fie, chiar de s-ar vinde lucrătorii de bunăvoie, tot ar fi adevărate cele spuse de noi. Cercetînd starea societății, găsim milioane de oameni care nu-s deloc stăpîni pe viața și faptele lor, ci atîrnă de voința altora; dar afară de acestea am greși zicînd că muncitorii vînd munca și odată cu dînsa și libertatea prin contract liber, neasu-priți de nimeni? Ei sînt siliți de foame să facă pasul acesta. Într-o societate în care pămîntul și toate uneltele de muncă sînt monopolizate, adunate în mîinile cîtorva privilegiați, poporul, lipsit de unelte de muncă, e silit a se tocmi la stăpîn, e nevoit sub pedeapsa de a muri de foame; așa că mult cîntata libertate a contractului se reduce la libertatea de a muri de foame. Această puțință însă au avut-o oamenii întotdeauna. Robul din vechime

putea și el să zică : „Nu vreau să muncesc stăpînului, sînt liber” și pentru a nu mai fi rob putea să se spînzure ori să nu mănînce nimica și să piară de foame. Libertatea cumpărată cu prețul vieții, prin moarte, se înțelege că nu o poate lua nimeni, nici într-o societate, și altfel de libertate nu au muncitorii salariați. Spencer însuși înțelegea odinioară foarte bine cum că prin concentrarea uneltelor de muncă în mina cîtorva bogați se nimicește toată libertatea celorlalți. Iată ce zice d-l Spencer despre proprietatea individuală asupra pămîntului în cartea sa *Social Statistic* :

„Justiția nu admite proprietatea asupra pămîntului, pentru că dacă o parte a pămîntului poate fi a unui individ, care o ține pentru trebuința sa proprie ca pe un lucru asupra căruia are drept exclusiv, tot astfel celelalte părți ale pămîntului pot fi ținute cu același drept, și așa toată fața planetei noastre ar putea să cadă în mîinile cîtorva inși. Iată atunci dilema la care se poate ajunge :

Dacă toată fața locuită a globului ajunge proprietatea exclusivă a cîtorva familii, în acest caz aceia care nu sînt proprietari n-au nici un drept de a avea loc pe pămînt. Aceștia din urmă există numai prin toleranță, sau sînt toți uzurpatori, și numai cu voia stăpînului de pămînt găsesc un loc pe care să-și pună piciorul, și dacă stăpînii pămîntului ar voi să nu le dea acest loc, atunci oamenii aceștia fără de pămînt pot fi surghiuniți pentru totdeauna din lumea aceasta. Dacă admitem dar că pămîntul poate fi supus proprietății exclusive, urmează că tot globul poate fi proprietatea cîtorva inși, domeniul lor privat, și în acest caz toți cei care n-au pămînt nu și-ar putea exercita facultățile și chiar n-ar putea să existe decît cu eonsimțămîntul proprietarilor. E lucru lămurit dar că proprietatea exclusivă calcă în picioare principiul libertății, pentru că oamenii care nu trăiesc și nu se mișcă decît cu voia altuia încetează de a fi ființe libere ca și stăpînii lor. Nici lucrul, nici chiar împărțirea egală a pămîntului nu pot da naștere dreptului absolut și exclusiv, pentru că, ajungînd la marginile sale extreme, un asemenea drept dă naștere despotismului desăvîrșit al proprietarilor și întotdeauna legile votate de parlament sînt negarea unui asemenea drept. În fine, teoria dreptului colectiv al moștenirii funciare, recunoscută fiecărui om, este potrivită cu progresul și cu civilizațiunea și

oricît ar fi de grea realizarea acestei teorii în practică totuși dreptatea cere să se îndeplinească”. Se înțelege că întocmai așa este și în privința celorlalte unelte de muncă. Dacă uneltele de muncă industrială (fabrici etc.) s-ar strînge în mîinile cîtorva familii, atunci toată mulțimea de muncitori industriali vor fi nevoiți a se tocmi la acești stăpîni și dacă le-ar veni gust acestor familii de a închide fabricile pentru cîteva luni tot poporul ar fi în primejdie de a pieri de foame. *Iată cum în societatea de azi, în care ființează proprietatea individuală, dreptul acesta face să se nască despotismul cel mai desăvîrșit al proprietarilor; iată cum asemenea întocmire socială nimicește libertatea majorității omenirii și arată ce minciună este contractul liber.*

3) Să trecem la a treia și cea mai de căpetenie condiție care trebuie să fie îndeplinită pentru ca omul să fie în adevăr slobod ; adică trebuie, cum am spus, „ca omul să fie stăpîn pe rodul întreg al muncii sale”. Pentru Spencer aceasta este condiția de frunte pînă într-atîta încît nici nu mai pomenește de celelalte. „Chestia de frunte — ne zice el — este să știm : cît timp e silit robul să lucreze pentru alții și cît pentru sine. Gradul robiei se schimbă odată cu raportul între ceea ce este silit să dea și între ce poate păstra pentru sine” (vezi *L'Individu contre l'Etat*, p. 50—51). Sîntem și noi de această părere. În adevăr, în această chestie putem găsi nu numai un mijloc de a măsura robia, ci chiar izvorul ei. În vremurile îndepărtate, care se pierd în întunericul timpului, cînd omul de-abia putea produce cît îi trebuia ca să se hrănească, robia a fost cu neputință. Pentru ce ar robi cineva pe altul cînd robul nu poate produce mai mult decît atîta cît îi trebuie lui spre a-și ține viața și stăpînului nu i-ar putea rămîne nici un folos ? Atunci pe sălbaticul prins în luptă îl mînceau ca pe orice alt vînat, dar nu-l făceau rob. Mai pe urmă, cînd, cu dezvoltarea omenirii, prin cooperatie și împărțirea muncii, rodnicia muncii a crescut așa că omul putea produce mai mult decît îi trebuia pentru hrana zilnică și pentru îndestularea altor nevoi, s-a întemeiat și robia. Însă cu cît se dezvolta omenirea mai tare, cu cît din pricina îmbunătățirii uneltelor, din a cooperației, împărțirea muncii etc. se făcea mai roditoare munca omului, cu atîta mai mare era prisosul ce putea să rămînă stăpînului. E văzut

că dacă vom presupune ziua de muncă de 12 ceasuri, din care 9 întrebuințate pentru a produce hrana muncitorului, atunci 3 vor rămâne pentru a da folos stăpînului. Dacă va crește rodnicia muncii așa încît un om să poată trăi cu roadele unei munci de 6 ceasuri, atunci stăpînul va putea lua rodul celorlalte 6; deci robia va fi de două ori mai mare. Prin urmare, dacă e drept „că gradul robiei se măsoară de pe raportul între ceea ce [este] silit muncitorul să dea și ce-i rămîne pentru sine”, atunci, pe cîtă vreme vor fi pe lume stăpîni și muncitori, robia va crește cu propășirea economică a omenirii. Am spus că acum 500 de ani muncitorii din Engiltera, patria d-lui Spencer, trăiau mai bine decît acum ori cel puțin nu mai rău, deși productivitatea și producțiunea erau mult mai mici decît acum.

Toată creșterea rodniciei muncii e luată dar de alții, prin urmare pe poporul de azi îl despoaie mai mult decît înainte, prin urmare robia e mai mare acum decît cu 500 de ani în urmă. Iată și cîteva numere luate din cartea lui I. *Sketchley* în privința *Creșterii bogăției în Engiltera*: În 1823 d-l Lowe a socotit cît producea Anglia într-un an și a aflat că 261 000 000 [de] pfunzi sterligi, adică 12 sterligi pe cap, dacă s-ar fi împărțit deopotrivă la toți locuitorii*.

În 1882 d-l Mulhall a aflat producția anuală de 1 247 000 000 de sterligi, deci cite 331/3 de locuitor (lăsam sutimile). Dacă vom lua valoarea produsă de un lucrător, apoi în mijlociu va fi următoarea: în 1823: 48 l, 6 s, 8 d**; în 1840: 81 l, 6 s, în 1871: 137 l, 10 s și în 1878: 171 l, 9 s. Cu alte cuvinte, producțiunea unui lucrător în 60 de ani s-a împătrit. Să vedem acum bogăția întreagă a Engilterei: în 1823, d-l Lowe o socotește de 2 000 000 000 l; în 1882 Mulhall o află de 8 720 000 000 l. Și această strașnică creștere a bogăției s-a întîmplat în cei din urmă 60 de ani, cînd toate născocirile mai mari industriale se făcuseră de mult și se întrebuințau; dar cu cît mai mare trebuie să fi fost creșterea în răstimp de 500 de ani, adică de pe la 1350 pînă azi?

* 1 înseamnă pfunzi sterligi (25 de franci), s este un sheling (1,25 franci) și d o penie (12 1/2 centime).

120 *i2}-t   °i   ° P   society by Sketchley, p. 119,

Dacă lucrătorii trăind tot așa, dacă nu mai rău decît atunci toată creșterea productivității trebuie să intre în buzunarele nesățioase ale despuietorilor. Dacă e adevărată definiția d-lui Spencer, e ușor de înțeles că poporul muncitor va fi cu atîta mai rob cu eît se va dezvolta mai mult procesul economic al omenirii, dacă se va păstra organizația socială de acum. În adevăr Ricardo a arătat că salariul muncitorului e în mijlociu deopotrivă cu strictul necesar pentru a-i ține viața. Am arătat aiurea* că teorema aceasta, cu baza ei științifică, dată de K. Marx este foarte adevărată.

Însă, dacă e adevărată teorema lui Ricardo, adevărată trebuie să fie și încheierea noastră. Se înțelege, dacă partea lucrătorului este ceea ce trebuie numădecît pentru ținerea vieții, dacă salariul adevărat, adică socotit nu în parale, ci în locuință, hrană, îmbrăcăminte, nu se schimbă mai deloc ori foarte puțin, atunci toată creșterea productivității muncii intră în punga exploatatorilor, atunci cu cît crește rodnicia muncii cu atîta mai mare parte din produsul național intră în punga stăpînilor. Să presupunem că vreo 50 de ani în urmă lucrătorul producea pe an 1 000 de franci; raportul între valoarea produsă și partea ce-i rămîne muncitorului va fi: 1 000 : 500 = 2 : 1; acum dacă în acești 50 de ani presupuși productivitatea muncii a crescut de patru ori, adică este de 4 000 de franci, raportul va fi 4 000 : 500 = 8 : 1; adică robia s-a făcut de patru ori mai mare cînd productivitatea a crescut de asemenea de patru ori. Chiar economiștii care neagă adevărul teoremei lui Ricardo nu îndrăznesc a zice că salariul crește proporțional cu productivitatea muncii, ci spun numai că se mărește în cîtva. Chiar și după dînșii se ia din ce în ce mai mare parte din rodul muncii lucrătorului; deci, după definiția lui Spencer, „robia muncitorului de azi crește împreună cu creșterea productivității muncii, cu creșterea progresului economic al omenirii”. Iar dacă vom primi de bună teorema lui Ricardo, dacă vom admite că salariul adevărat al lucrătorului este acum tot așa de mare cît cu 500 de ani în urmă (cel puțin pentru Engiltera, patria d-lui Spencer), atunci va trebui să zicem: „În societatea burgheză, gradul robiei muncitorului

* Vezi Karl Marx și economiștii noștri, p. 88—91.

crește împreună și proporțional cu creșterea progresului economic al societății". Astă încheiere este nestrămutată dacă primim definiția lui Spencer.

Dar, ne vor zice, d-l Spencer vorbește de robi, de oameni care sînt siliți să dea o parte din roadele muncii lor, pe cînd proletarul de azi se învoiește de bunăvoie cu stăpînii, prin contract liber. Dar cum ar putea el să nu se tocmească, i-ar fi cu puțință oare să nu dea o parte din roadele muncii sale cînd e amenințat de foame? Azi în societatea burgheză, robia clasei producătoare este mai mare decît în toate timpurile trecute din pricină că azi productivitatea muncii e mai mare decît oricînd; mai mult, robia merge crescînd din ce în ce, ținîndu-se pas cu pas de progresul economic al omenirii. Cum a putut deci da d-l Spencer această definiție a robiei, care este cea mai grozavă osîndire a industrialismului burghez, atît de iubit d-sale? Cum a putut să dea această definiție a robiei și, totodată, să nu-i vadă urmările logice; mai mult, cum a putut să creadă că o definiție menită a fi arma cea mai înfricoșată în mîinile socialiștilor, cum a putut să creadă că-și va croi dintr-însa argumente zdrobitoare împotriva noastră? Nu-i chip de înțeles. Putem zice tot ce am mai zis în *Karl Marx și economiștii noștri* despre Lavelaye: „Aici s-a dovedit iarăși că, oricît de învățat să fie un om, fie el nu numai Lavelaye, dar chiar un Spencer ori un Darwin, cînd e stăpînit de interesele castei, în loc de a fi de nepărtinirea științifică, omul acesta va da la iveală îndărătnicie și va scrie prostii" (vezi p. 44). Cînd am scris aceste cuvinte, nu citisem încă tomul al III-lea din *Sociologia* lui Spencer, iar *Commings Slavery* nu ieșise încă. Ne pare rău că d-l Spencer ne-a dat dreptate și încă așa de curînd. Analizînd dar a treia condiție cerută pentru ca să fie omul liber, am aflat că majoritatea omenirii, departe de a fi slobodă, e mai robită decît în timpurile trecute.

Am analizat libertatea în societatea de azi privind organizația socială ca oprită locului, să spunem cîteva cuvinte și despre societatea privită în mișcare în mersu-i evolutiv. În această împrejurare două lucruri ni se înfățișează mai limpede: creșterea neatîrnării societății omenești față cu natură și, totodată, creșterea atîrnării economice între membrii aceleiași societăți. Despre creș-

terea puterii omului asupra naturii am vorbit, dealtminteri nici nu este nevoie de dovezi: asemănînd un trib sălbatic și societatea civilizată de azi, vedem cît de tare a crescut puterea omului în această privință. Tot atît de lămurită este și creșterea atîrnării economice între inșii ce alcătuiesc societatea. În adevăr să luăm, de pildă, un trib sălbatic preistoric: oamenii se hrăneau cu fructele copacilor, cu pești, raci, animale etc., locuiau în peșteri etc... în aceste triburi, omul atîrna economicște foarte puțin de alt om; dacă ar fi rămas singur, ar fi trăit mai tot atît de bine cît și cu ceilalți împreună, dar era foarte supus naturii, adevărat rob.

Să luăm acuma țăranul din veacul de mijloc* ori pe al nostru la începutul veacului al XIX-lea. Țăranul își îndestula prin munca sa și a familiei sale mai toate nevoile. El și cu femeia lucrau pămîntul, creșteau vite, făceau case, țeseau haine... își agoniseau toate cele. Avea însă nevoie de fierar pentru plug și alte unelte, de olar pentru străchini și oale... Deci țăranul atîrnă de societate mai mult decît sălbaticul, dar de natură nu mai era așa stăpînit: de frig, de ploaie și vînt se adăpostea într-o casă; purta haine, avea drumuri, lucra pămînt și strîngea roadele; nu mai era robul naturii. Dar, în schimb, se făcuse mai legat cu ceilalți oameni, mai atîrnător de dînșii. Să trecem la timpurile noi. Puterea omului asupra naturii a crescut nespus de mult, și în această privință am lăsat departe în urma toate epocile trecute ale dezvoltării omenirii. Dar atîrnarea oamenilor unul de altul a crescut. Țăranul din veacul de mijloc putea — cam greu, dar putea — să se despartă de alți oameni și să trăiască singur cu familia lui. El ar fi lucrat pămînt, ar fi crescut vite și ar fi făcut casă, haine etc. ca și mai înainte. Luați însă un muncitor care știe să învîrtească toată ziua un șurub ori să taie sîrmă pentru făcut ace și puneți-l undeva despărțit de societate; ce se va întîmpla, putea-va trăi? Piine[a] și-o cumpără de la pitar, care ia făina de la negustor, și acesta o aduce cine știe- de unde, poate din America; ciubotele se fac la Paris, dar pielea a venit din Australia.; casa în care trăiește e zidită de alții, de un șir întreg de specialiști; iar materialul e adus din cele patru

* [eyul mediu].

colțuri ale lumii ; în scurt muncitorul din fabrică atîrnă de mii de alți muncitori, parte din țara lui și parte de peste nouă țări și nouă mări. În vîrsta de mijloc, omul punea calul la trăsură și pleca după nevoile sale. Plecarea și ajunsul la locul hotărît atîrnau de prevederea și dibăcia sa etc., treaba lui era să bage seamă să nu i se rupă capătul [căpăstrul], să fie calul înhămat bine etc... Acuma pleacă omul cu trenul : ceasul plecării nu atîrnă de dinsul, tăria și bunătatea vagonului iară nu, viața călătorului atîrnă de mașinist ori de alt slujbaș pe care nici odinioară nu l-a văzut etc. Nu-i vorbă, în vîrsta de mijloc nu putea face mai mult de 80 de kilometri pe zi, pe cînd astăzi faci și 1 000 ; nu putea trece peste rîuri mici, iar noi trecem fluvii, pătrundem prin inima munților cu o iuțeală înspăimîntătoare, dar ce am cîștigat în neatîrnare față cu natura am pierdut față cu semenii noștri. Același lucru îl aflăm analizând mii de alte fapte și deci putem întemeia următoarea lege : *cu cît se dezvoltă omenirea, cu atîta crește neatîrnarea față cu natura, dar cu atîta oamenii sînt mai tare legați între ei, atîrnă mai mult unul de altul.*

De aici însă nu urmează că am putea numi asemenea legătură politică și economică robie ; ea poate ființa fără a robi pe oameni. Aici nu analizăm sclavia politică în societatea de azi, Spencer însuși a biciuit-o atît de tare încît ajunge să trimitem pe cititori la volumul al III-lea din *Sociologie* și la *L'Individu contre L'Etat*; cît despre cea economică o analizăm. Noi zicem că e foarte cu putință și chiar numaidecît trebuitor că prin creșterea legăturii între membrii societății nu se întemeiază robia. Așa, de pildă, să presupunem că eu singur pot să-mi îndeptez toate nevoile mele : să-mi ar pămîntul, să-mi fac haine, casă etc... Se înțelege că toate acestea le voi face, dar proaste și păcătoase. Să zicem acuma că, întovărășindu-mă cu alți nouă inși, ne-am împărțit treburile încît unul să facă numai haine, altul numai case, altul să are etc... se înțelege că astfel, specializîndu-se fiecare în munca sa, noi cu toții vom fi mult mai bine îngrijiți, vom avea toate cele trebuitoare, vom face progres în lupta față cu natura, vom fi mai neatîrnați ; dar, deși vom fi mai legați unii de alții, deși vom atîrnă în de noi, această atîrnare nu va fi deloc robie economică, toți vor produce și vor produce foarte bine, și atîta tot. Pentru ca atîrnarea noas-

tră să nu se prefacă în robie, în nenorocire pentru noi toți, se cere organizație înțeleaptă, pentru ca să se știe cum și cît se va produce și cum se va împărți ; altfel, se înțelege, cooperarea noastră poate fi izvor de robie. Așa, de pildă, unii din noi, avînd unelte de muncă, pot să se folosească de această împrejurare și să pună pe ceilalți să le lucreze, în vreme ce ei se vor plimba ; aici e vădit că pentru o parte din noi cooperarea va fi pricină de robie ; pe de altă parte, din lipsă de înțelegere între noi, din lipsă de organizare cum se cade, poate să se întîmple să ne apucăm cu toții de făcut haine și case și să rămînem fără hrană ori să ne apucăm de făcut case și de ale hranei și să n-avem cu ce ne îmbrăca. **În** asemenea întîmplări, cooperația noastră, în loc de a ne sluji pentru creșterea puterii în luptă cu natura, o va micșora, ne va robi și pricina robiei va fi lipsa de organizație bine judecată. **Iar** dacă asemenea organizație se arată trebuitoare numai decît într-o societate de zece inși, cît-de mai ales neînlăturată va fi nevoia în societatea modernă, atît de complicată și în care împărțirea muncii a ajuns pînă la a specializa un om la învîrtitul aceluiași șurub ori la tăiatul sîrmei pentru ace ; într-o societate în care cooperația e așa de mare, într-o societate care cuprinde milioane de membri legați așa de strîns, în care organismul total este atît de simțitor ? Să vedem în această societate modernă care este organizarea economică ori care este principiul, regula de căpetenie care hotărăște producția și împărțirea roadelor muncii. Principiul este concurența liberă, așa-numitul „Laissez faire, laissez passer”, principiu propovăduit și de d-l Spencer. Ciracii acestei reguli ne zic : „Nu vă amestecați în treburile societății, între membrii societății, își va găsi ea echilibrul prin jocul neîmpiedicat al puterilor sociale, lăsați-o în pace, în voia concurenței”. Se înțelege că principiul dus la absurd ne împinge la sfărîmarea organismului social, la haos. După asemenea înțelepte cugetări, drumul de fier, care cere un serviciu foarte mare și bine organizat după un plan, n-ar putea să fie după principiul de mai sus, trenurile ar trebui să se ciocnească și să se sfărîme în fiecare zi, telegrafele, poșta n-ar putea lucra. Ba mai mult, pielea cea atît de scumpă a burghezilor ar fi în primejdie, pentru că n-aveți decît să vă țineți o s'ngură zi de regulă că nici o organizație să se amestece în treburile sociale și burghezimea va pieri. Se

înțelege dar că apărătorii concurenței libere sînt departe de a merge așa de departe. După dinșii statul de azi trebuie să trăiască însă numai pentru a apăra interesele insului împotriva altor inși, pentru a sprijini *justiția, dreptatea* — vezi, doamne-te. Să sprijinească justiția ! Ce mică vorbă, dar cît de bine dă pe față toate gîndurile burghezimii ! Ce înseamnă justiția în ziua de azi ? Nimic alta decît a face să fie toate legile ținute în seamă. Dar ce sînt legile ? Nimic alta decît exprimarea relațiilor adevărate de putere înăuntrul societății. În antichitate legile arătau relațiile întemeiate pe robie, în vîrsta de mijloc pe cele feudale, acum pe cele burgheze. Legile fac Sfîntă o stare de lucruri. A zice dară ca statul să țină între inși justiția, respectul pentru legi înseamnă — nici mai mult, nici mai puțin — că toată datoria statului este de a ține neschimbată organizația socială de acum : împărțirea în clase dușmane: capitaliști și proletari ; despbierea muncitorilor de către cei ce-s stăpîni pe uneltele de muncă etc... Un Spencer din societatea antică, de pe vremea robiei, ar fi putut zice că statul trebuie să facă dreptate, să facă legile a fi ținute în seamă și mai mult să nu se amestece în treburile societății ; ar fi putut zice astfel fără de a îriceta cu robia, ba, dimpotrivă, arătând Că pricepe foarte bine interesele clasei sale, ale clasei stăpîne de robi. În adevăr robia era pe atunci un așezămînt sfîntit prîh-legi, prin justiția societății ; cînd zicea deci pe atunci ea statul trebuie să silească pe membrii societății a nu călca justiția, spunea, totodată, că statul trebuie să nu *lașe pe robi să se răscoale etc. Așa cerea pe atunci justiția. Asemenea și acum, împărțirea în clase, capitaliști și proletari, lupta de clasă și de interese sînt sfîntite de legi, sînt primite de „justiție” ; cînd spune deci d-l Spencer că statul trebuie să facă a fi ținută în seamă justiția, nu spune altceva decît că trebuie să apere dominația capitaliștilor împotriva muncitorilor, să-i silească pe aceștia să dea o parte din roadele muncii de sufletul dracului ori mai bine în pungile clasei domnitoare, adică statul să sprijinească organizația de azi cu toate ticăloșiile ei. Însărcinarea ce sedă statului este, slavă Domnului, destul de largă, este din cale-afară de mare, cum văd cititorii noștri ; d-l Spencer se crede dibaci fiindcă a aflat o în-torsătură de frază nevinovată la mutră. Dar dacă d-l Spencer dă (pe înconjur, nu de-a dreptul) poruncă statului

să sprijinească prin putere păcătoșiile actuale, toată robia modernă, pe de altă parte îi neagă dreptul de a face școli pentru săraci, ospicii pentru nevolnici etc. sub cuvînt că amestecarea aceasta duce către robie, către atîrnare prea mare de stat.

Dar mai sînt și altfel de relații sociale, în care nu dă voie d-l Spencer să se amestece statul : anume în cele economice. Însă la dreptul ce nevoie are de asemenea amestec ? Odată ce societatea e împărțită în două clase, capitaliști și proletari, odată ce statul înarmat din creștet pînă-n călcîie, adică justiția, apără interesele clasei domnitoare, stînd cu o mînă pe pușcă și cu alta pe codul civil și criminal, la ce să se mai amestece ? Salariatul și fără de aceasta este rob capitalistului.

Totuși concurența liberă nu este izvor de robie numai pentru clasa supusă, ci și pentru burghezime, pentru societatea întreagă. În această privință nu putem decît să repetăm ceea ce am zis în *Ce vor socialiștii ?* *. Acolo am arătat că libera concurență, legea ofertei și a cererii, care sînt regulatoarele producției în societatea modernă, nu-s în stare să pună în armonie producția cu consumarea și că din această lipsă de armonie se pricinuiesc crizele de supraproducțiune, cu toate urmările lor : mărfurile nepu-tînd fi vîndute, cade prețul, fabricanții se ruinează, fabricile se închid, muncitorii rămîn pe ulițe pieritori de foame, și toate acestea pentru că sînt prea din cale afară de multe produse. Iată ce absurditate groaznică ! O societate în oare drept orice întocmire menită a potrive producția cu consumarea aflăm concurența, care o face să ajungă în starea societății de zece inși presupusă mai sus. Într-o societate în care nu se produce pentru consumare personală, cum făceau țărani din vîrsta de mijloc, într-o societate în care se lucrează mai numai pentru schimb, cum fac fabricile din Europa apuseană, și încă nu pentru schimb într-o piață apropiată, națională, ci în piața internațională, în această societate concurența nu poate fi izvor de libertate, ci de robie. Productele pot face cel mai mare rău producătorilor : pe piață pot fi de prisos și astfel să pricinuiască o criză, să ruineze pe fabricanți și să facă pe muncitori pieritori de foame. O mașină îmbunătățită ori

* Vezi p. 26—28 din broșura scoasă deosebit de *Revista socială*.

născocită de-a întregul ia munca, deci piinea zilnică, de la mii de muncitori ; un an bun în America poate ruina pe producătorii de grîne din România ; o născocire în luminatul cu electricitate poate ruina pe fabricanții de gaz aerian și arunca mii de oameni pe ulițe. Cît de mare dreptate a avut deci Engels cînd, în *Socialismul științific și socialismul utopic*, a zis că „în vîrsta de mijloc omul era rob naturii, dar stăpîn pe roadele muncii sale, iar azi e stăpîn naturii, dar rob roadelor muncii sale, omul, în loc de a stăpîni producțiunea, e stăpînit de dinsa”. Apărătorii așa-numitei concurențe libere ne tot spun plini de încîntare : „Numai uitați-vă ce urmări minunate aduce principiul nostru. Dacă unui om din vîrsta de mijloc, pe cînd toate erau regulamentate, i s-ar fi zis că o societate întregă, orașe mari, pot fi îngrijite cu de toate, că milioane de cetățeni pot afla orice le trebuie fără altă regulă decît concurența neîmpiedică între producători, de bună seamă că omul nostru și-ar fi bătut joc de vorbele spuse, ne-ar fi luat de nebuni. Și totuși iată orașe cu milioane de locuitori că au toate cîte le trebuie, nații întregi produc tot cît li se cere, fiecare cetățean găsește ce vrea, toți sînt îndestulați fără alt așezămînt decît concurență neîmpiedică și cea mai deplină libertate”. Cam așa se laudă burghezii liberali, între care numărăm și pe Spencer. Cît de proaste sînt însă aceste laude ! Se înțelege că omul din vîrsta de mijloc s-ar fi mirat cînd i s-ar fi spus că prin concurența liberă se pot regula toate relațiile economice și pune în armonie producția cu consumarea ; dar, oricît de mult s-ar fi minunat, oricît de multe neajunsuri ar fi putut presupune unei asemenea stări de lucruri, oricît de gogonate absurdități ar fi putut prevedea, tot n-ar fi putut să-și închipuie atîtea cîte s-au cășunat în adevăr. Putea oare el să prevadă crize de supraproducție ? Putea oare să-și închipuie că mii și sute de mii de oameni se vor ruina și vor suferi de lipsuri tocmai pentru că au produs prea mult ? Oare relele de azi nu întrec tot ce-și putea închipui mintea omenească ? Altă absurditate — neputința de a găsi de lucru, *șomajul*; mii de oameni pieritori de foame, căutînd muncă și neaflînd, omul voînd să producă și întocmirea păcătoasă socială întemeiată pe salariat și liberă concurență nedîndu-i mijloacele ! Ce grozavă absurditate ! „Fără altă regulă decît libera concurență toți sînt îndestulați” — ne zic ciracii liberei concu-

rențe, idolatrii formulei „Laissez faire, laissez passer” ! Cît de bine se văd aici sentimentele egoiste de castă și clasă ! Fiindcă domnii burghezi mănîncă bine, trăiesc în belșug, apoi își închipuie că tot astfel se petrec lucrurile la toți ! Dar mergeți în orașele mari civilizate, căutați de sînt cu toții mulțumiți. Veți găsi cel puțin nouă zecimi din popor strîmtorați, veți afla și de cei ce mor în toată puterea cuvîntului de foame, de frig, de lipsuri, și asemenea grozăvii se petrec într-o vreme cînd înaintările tehnicii au ajuns așa de mari încît am putea trăi cu toții din belșug, muncind mult mai puțin decît astăzi. Intrați într-un oraș mare, nu zic în timp de crize, dar în vremea cînd treburile merg bine (lucru foarte neobișnuit), și veți afla muncitori flămînzi care caută de lucru și nu pot afla, veți găsi fabrici în care ar putea munci pieritorii de foame pierzînd valoarea, stricîndu-se fără să lucreze, în piețe veți vedea materii prime așteptînd în zadar să fie cumpărate și prefăcute în mărfuri lucrate. Ce balamuc ! Lucrătorii mor de foame negăsind de lucru, fabricile și materiile prime își pierd valoarea și toate acestea în același oraș chiar ! Ce regulatoriu minunat mai este și libera concurență ! Halal să-i fie ! Burghezii după un dejun stropit zdravăn cu șampanie găsesc toate celea în bună regulă ! Dar pier muncitori de foame ! Apoi așa-i și bine, n-a zis oare Sf. Apostol : „*Cine nu muncește să nu mănînce*” * ? Dar în fața acestui balamuc, în fața acestei harababure, care se cheamă organizația burgheză-capitalistă a societății, cine poate fi sigur pe ziua de mîine ? În fața acestei lipse de regulă în producere, cine poate ști că nu va rămîne pe drumuri pieritor de foame ? Mergați în orașele cele mari, în centrele industriale, strîngeți cea mai mare parte din norod, nouă zecimi, adunați, nu mai zicem pe proletari, muncitori, dar chiar pe neguțatori, funcționari, ingineri, ziariști, doctori etc... și întrebați-i care este cel mai mare dușman al lor și dacă își cunosc bine starea, vor răspunde : „Ziua de mîine”. Azi au poate cu toții ce munci, poate au venit mare, poate că le merge bine ca medici, neguțatori, ziariști etc., cine știe însă dacă mîine concurența, criza nu-i vor ruina pe unii din neguțatori, nu vor lua piinea din gură unor medici ori ingineri etc. ? Cine știe dacă ziua de mîine nu va arunca în suferințele sărăciei mii de oameni ? Mai mult, e chiar sigur că va

* Vezi *L'Individu contre l'Etat*,

arunca pe unii, numai nu se știe pe care. Și tocmai pentru că blăstămata zi de mîine lovește ca orbul, de aceea trăiesc cu toții plini de frică, temîndu-se să nu-i lovească pe dîșii și pe ai lor. Presupuneți un muncitor, fie cu brațele^ fie cu mintea, plin de puteri, cinstit, hotărît a lucra cu stăruință... poate oare fi el încredințat că nu va cădea în sărăcie cum putea fi încredințat muncitorul din veacul de mijloc? E neîndoielnic că omul din zilele noastre, cu hotărîrea de a munci, cu toată hărnicia, nu va putea spune că el și familia lui nu vor cădea în nenorocire. Muncitorul cu mîinile poate rămîne pe drumuri cu nevasta și copiii cînd fabrica în care lucrează se va închide din pricina crizei; ziaristul dacă ziarul la care scrie va înceta și dacă altele nu vor avea nevoie de munca lui, lucru foarte cu putință; doctorul dacă prin concurența altora mai tineri, mai dibaci ori mai șarlatani își va pierde clienții; neguțătorul la o criză poate să se ruineze. Și astfel ori cu ce s-ar îndeletnici cineva, fără nici o vină, se poate trezi aruncat în prăpastia nevoii, în ghearele sărăciei! Omul modern își pune viața și fericirea la loterie și la orice clipă unii scot biletul pe care e scris sărăcie, și în orice clipă cei mai mulți, fără nici o greșală, pot scoate acest bilet îngrozitor. Astfel de viață, care atîrnă de întîmplarea oarbă, nu este oare o robie, o robie rușinoasă? A nu putea fi stăpîn pe viață, a nu putea prevedea ce se va întîmpla mîine, a fi azvîrlit în nevoi fără să ai chip de a înlătura primejdia, a trăi sub amenințarea unei soarte care înjosește caracterele, omoară puterile, corupe conștiințele, o robie cu atîta mai rușinoasă cu cît societatea ajunge roaba productelor sale, a unor întîmplări oarbe, a unui fel de *fatum* tainic ieșit din organizația greșită a societății ori mai bine zis din dezorganizarea socială de azi, întemeiată pe concurența liberă și salariat. Această robie modernă poate fi mai puțin crudă decît cea antică, dar mai puțin rușinoasă nu.

Bi... — Vor zice ciracii înțelepteii reguli „Laissez faire, laissez passer”, — bine, să presupunem că libera concurență, temelia socială, ca regulatoare a producției și aducătoare de armonie între consumare și producere, să presupunem că are toate urmările rele cîte le-ați înșirat, că pricinuieste crizele, robește pe om la produsele muncii lui, că-l face jucăria întîmplărilor, dar libera concurență este o lege universală a naturii, care în natura organică

se cheamă *lupta pentru trai*. Această luptă este instrument de propășire, pentru că printr-însa pier speciile inferioare și rămîn în viață cele superioare, mai puternice, mai potrivite cu condițiile de viață. Prin concurența liberă, prin lupta pentru trai au putut să se dezvolte puterea mușchilor, iuțeala mișcărilor și mintea leului. Astfel și în societatea omenească, ne spune d-l Spencer, libera concurență între oameni face să rămînă în viață cei mai deștepți, cei mai puternici, cei mai de seamă, care vor lăsa prin moștenire aceleași însușiri la urmașii lor, și astfel specia omenească va merge înălțîndu-se; iar dacă vă veți amesteca, dacă veți sprijini pe cei săraci, dacă veți face spitale pentru cei nevoiași, școli pentru copiii celor fără avere, prin aceasta veți ține în viață tipuri slabe, nepotrivite cu împrejurările traiului, aceștia vor lăsa urmași tot de o faimă cu dîșii și astfel, amestecîndu-vă în treburile societății, veți face să degenereze omenirea*. Această introducere brutală a legii lui Darwin⁴ în societatea omenească este argumentul de căpetenie al lui Spencer pentru a apăra concurența liberă. Aici nu putem răspunde pe larg acestei absurde amestecări, vom arăta într-un articol anume toată absurditatea acestui fariseism al învățaților moderni; aici vom spune numai cîteva cuvinte care vor fi, credem, îndestulătoare pentru a arăta ce înseamnă în adevăr această așa-zisă lege universală a naturii introdusă și în societatea omenească.

Mai întîi avem de spus că lupta pentru trai sub forma cum o aflăm la plante și la animale n-a fost și nici nu putea fi [în] vreo societate omenească. Orice organizare socială neagă sau mai bine schimbă această lege. Ni se spune că puterea mușchilor leului s-a dezvoltat prin ajutorul acestei legi, de asemenea despre iuțeala antilopei și viclenia vulpii. Foarte adevărat. Dar să presupunem că animalele au făcut o societate și că au ținut următorul logos către lei: „Domnule leu, domnia-ta poți să trăiești din pradă ca mai înainte, dar să înștiințezi pe dobitocul ce ai de atacat prin trei strigăte puternice, iar de antilope și de alte vite cornute să nu te atingi deloc, ghearele să nu le întrebunțezi deloc, altfel te vom spinzura”.

* Nu dăm cuvînt după cuvînt vorbele lui Spencer, ci numai esența lor, nu numai după *L'Individu contre l'Etat*, ci și după *L'Introduction à la science sociale* și după al II-lea volum din *Sociologie*.

Ori dacă asemenea societate ar zice antilopelor : „Puteți fugi de dușmanii voștri, dar să aveți bunătate să ne lăsați să vă legăm dintru-ntîi picioarele și pe urmă fugiți cît vă place, sînteți libere”. Nu e vădit că în asemenea împrejurări nu mai este concurența liberă, lupta pentru trai sau cel puțin este foarte schimbată. Nu-i tot așa în societatea omenească ? Nu ține ea într-o mînă codul civil, criminal etc. cînd zice cetățenilor : „Cutare lucru să nu-l faci că te pun la ocnă, pentru cutare te închid pe zece ani de muncă silnică, pentru cutare te vom spînzura”, cînd societatea are organe numeroase : poliție și armată, pentru a aduce la îndeplinire amenințările, unde mai poate fi vorba de liberă concurență, de luptă pentru trai ca între animale ori vegetale ? Dar ni se va zice : „Bine, dar voiți să se lase libertate desăvîrșită pentru luptă între indivizi, fără de amestecul societății organizate ? Dar astfel s-ar desființa cu totul societatea și am ajunge în halul dobitoacelor !”. Foarte adevărat, răspundem noi, dar nu dorim noi întoarcerea la starea de dobitoace și deci vedeți că trebuie numaidecât să se schimbe lupta pentru trai, să ia altă formă înăuntrul societății și că altfel nici nu-i chip să dureze vreo societate ; dacă înțelegeți că trebuie să se schimbe lupta pentru trai, apoi noi voim ca schimbarea să se facă în folosul tuturor]. În adevăr însă, pînă acuma lupta pentru trai s-a schimbat în toate societățile, dar în folosul claselor domnitoare. Așa este și în societatea burgheză. Dacă o analizăm, vedem pe de o parte clasa capitalistă stăpînă pe toate bogățiile și pe toate uneltele de muncă, produse tot de poporul muncitor ; pe de altă parte aflăm norodul lipsit de cele mai de nevoie și de uneltele de muncă, prin urmare în adevăr rob al capitaliștilor (lucru pe care l-a cunoscut și Spencer cît e vorbă de pămînt, dar care e adevărat și pentru celelalte unelte de muncă, după cum am și arătat mai sus). Organizarea societății burgheze pune înainte un cod civil și criminal, care cu felurite pedepse lovește pe cei ce s-ar atinge de aceste bogății și unelte de muncă ; pentru a nu rămîne amenințările codului numai vorbe goale, această justiție are organizată poliție și armată, și cînd toate sînt gata și bine pregătite d-l Spencer ne îndeamnă : „Acuma, domnilor, să trăiască libera concurență, concurați-vă, prin această luptă se vor alege cei mai destoinici, vor pieri toți

nevrednicii, și lupta pentru trai să trăiască !” Tot așa ar fi de frumos dacă s-ar apuca oarecine și ar tăia ghearele leului, i-ar lega cîteșipatru labele, i-ar pune botniță și apoi ar slobozi asupra-i un tigrul cu gînd să se aleagă dintre dînșii care-i mai tare. Și dureros este să auzi asemenea păcătoșenie de la un Spencer !

Deci am aflat că în societatea oprită locului omul e liber cînd stă la nivelul cultural al epocii cît e vorba de lupta cu natura ; cînd e stăpîn pe viață și pe faptele sale întru cît nu atinge viața și faptele altora și cînd e stăpîn pe roadele muncii sale.

Punînd aceste norme în analiza societății burgheze, am văzut că este îndeplinită condiția întii dacă privim societatea în întregime ; dar dacă analizăm clasele și divizii ce o compun am văzut că o mînă de privilegiați confiscă în folosul lor această libertate față cu natura, lăsînd pe cei mai mulți să trăiască atît de păcătos parcă nu s-ar cunoaște nici mașina cu abur, nici electricitatea, nici cultura cea atît de înaintată. Prin urmare această majoritate nu poate fi privită ca stînd la nivelul cultural al epocii, deci e *roabă*.

Trecînd la a doua, am văzut că în adevăr clasa capitalistă nu numai că e stăpînă pe viața și pe faptele sale, dar monopolul bogățiilor și al uneltelor de muncă o face stăpînă pe voința și faptele majorității, căreia tocmai îi lipsesc uneltele de muncă și bogățiile, nu e stăpînă pe voința și acțiunea sa, prin urmare e *roabă*.

A treia condiție e departe de a fi îndeplinită. Am văzut că nu este stăpîn pe roadele muncii sale, dar cu cît progresează societatea cu atîta este nevoit muncitorul să dea o parte mai mare din roadele muncii sale ; prin urmare e rob norodul, și robia lui merge, înăsprindu-se și mărindu-se, pas la pas cu progresul economic.

Analizînd pe altă parte societatea în mersu-i evolutiv, se vede cum se dezvoltă din pricina mersului înainte [al] societății burgheze un fel deosebit de atîrnare : oamenii ajung robii productelor ori producției, în loc de a [le] stăpîni. Omul modern ajunge rob întîmplărilor, robul unei fatalități tainice care urmează din dezorganizarea societății de azi. Deci robie, robie și iar robie, iată ce ne arată analiza societății burghezo-capitaliste.

Înainte de a analiza principiul libertății în societatea viitoare socialistă trebuie să facem câteva observații. Mai întâi, vorbind despre libertate în societatea socialistă, nu voim să zicem că atunci omul va fi cu desăvîrșire liber : libertatea absolută e lucru absurd, n-a fost, nu este și nu va fi niciodată. Cînd am vorbit despre creșterea stăpînirii omului asupra naturii, am zis că omul din vremurile noi stă în această privință mai sus decît cel din trecut; de asemenea, oamenii ce vor trăi cînd baloanele vor fi înlocuit drumurile de fier, iar electricitatea aburul vor fi mai neatîrnați decît noi, mai sus, deci mai liberi ; oamenii care vor trăi și mai încolo, după ce se vor face născociri și mai mari decît cîrmuirea baloanelor și întrebuintarea electricității, vor fi și mai liberi și tot așa mai departe, fără ca să ajungă vreodată omul slobod cu desăvîrșire. Deci a vorbi despre libertatea absolută este lucru lipsit de judecată. În acest capitol avem de gînd să arătăm nu că în societatea socialista omul va fi cu desăvîrșire liber, ci numai mult mai neatîrnat decît azi, încît cu drept cuvînt față cu acela de acum, poate fi socotit rob. A doua observație este privitoare la cuvintele „societatea viitoare”. Socialismul modern, reprezentantul teoretic al partidei muncitorilor, alcătuită din zeci și sute de mii de inși, nu face planuri, utopii mai mult ori mai puțin frumoase ; nu-i arhitectul care să arate planul societății viitoare pînă la cele mai neînsemnate amănunte. Socialismul științific cunoaște cît de nesocotit lucru ar fi asemenea încercare, știe că amănunțimile vieții sociale atîrnă de la atîtea pricini deosebite și numeroase încît nici o minte nu-i în stare să le închipuie dinainte. Socialismul științific află prin analiza societății drumul pe care merge societatea către alte forme economico-sociale, către colectivism, adică spre apropierea colectivă a roadelor muncii, alături cu producțiunea colectivă, care este de pe acum. Colectivismul în producție și apropiere, iată principiul general, de frunte, al socialismului științific, principiu scos din cercetarea societății de azi. Fiindcă formele producțiunii și împărțirii bogățiilor într-o societate au înrîurirea cea mai mare asupra întregii vieți a societății ; asupra dezvoltării intelectuale, morale, fizice ; asupra legăturilor politice, de familie etc. E vădit că prin colecti-

vism se vor face schimbări foarte însemnate în toată viața socială. Dar altceva este a arăta că partea cutare sau cutare se va schimba, alta este chiar a hotărî că se va preface în cutare sau cutare fel și cu totul altceva a înșira de-amănuntul cum va fi acea viață nouă. Cînd doctorul igienist usucă o mlaștină care pricinuieste friguri și alte boli în satele vecine, poate să zică fără greș că poporul din împrejurimi va fi mai sănătos, creșterea numărului locuitorilor mai repede etc. Numai atare lucruri generale va putea spune, nu-i va fi cu puțință să înșire cele mai îndepărtate urmări ale secării mlaștinii. Nu va putea spune lui Stan că viața i se va lungi cu atîția ani de zile, nu va fi în stare să hotărască anume cît se va înmulți poporul și, mai ales, nu va putea înșira toate schimbările sociale ce această măsură va putea produce în satele vecine.

Toate prezicerile lui pot să fie numai generale. El poate să zică : „Uscarea mlaștinii, îmbunătățind sănătatea poporului, va urca nivelul intelectual și moral”, dar nu poate să spună lămurit cu cît mai cu minte va fi Stan, cu cît mai moral va fi Bran etc. Și, dacă medicina nu poate răspica toate urmările unui fenomen destul de simplu cum este secarea mlaștinii, dacă mai ales nu poate spune dinainte toate amănuntele ce vor urma din această schimbare, cum va putea socialismul științific să știe de pe acum toate prefacerile sociale ce vor izvorî din colectivizarea apropierei produselor muncii, fenomen cu mult mai încurcat decît secatul unor mlaștini ? Socialismul științific, analizînd mersul societății, găsește că ne duce către colectivism (vom spune îndată ce înseamnă aceasta) ; iar analiza colectivismului arată cîte răni va lecui el în societate, arată în general cît de superioară este această formă economică față cu capitalismul de azi ; arată în general, fără a intra în amănunte, cum va fi cutare sau cutare instituție etc. Se înțelege dar că și polemica împotriva socialismului trebuie să se învîrtească pe lângă aceste două puncte. Dușmanii socialismului trebuie să arate, pe de o parte, că evoluția societății nu duce către colectivism și, pe de altă parte, că forma colectivismului este mai rea decît a capitalismului. Din nefericire, poitrivnicii noștri nu se luptă așa cu noi. Luînd o cerere practică oareșicare din ale noastre ori luînd în seamă o urmare îndepărtată pe care unii socialiști, cu drept ori

ba, o aşteaptă de la întemeierea socialismului şi azvîr-
lindu-se asupra acestor încheieri, cred în naivitatea lor,
că, sfărîmînd această deducere biruie socialismul. Din neferi-
cire trebuie să punem pe d-l Spencer între aceşti po-
trivnici fără chibzuială. În loc de a analiza dacă evoluţia
societăţii nu ne duce către colectivism, în loc de a arăta
că prin colectivism, aşa cum îl înţelege socialismul ştiin-
ţific, vom ajunge la robie, d-sa nu şi-a dat osteneala de
a afla măcar ce este socialismul. Văzînd că în Germania
şi apoi în Englitera socialiştii cer amestecul statului şi
ştiind că prin aceasta se subînţelege siluire, d-l Spencer
numeşte socialismul *robia viitorului* ! Scurt şi cuprinză-
tor. Dacă şi-ar face cineva idee despre socialism după cri-
tica lui Spencer, ar ajunge la încheierea că socialismul
este amestecul statului. Să facem dar noi aici ceea ce n-a
făcut d-sa şi să ne întrebăm : *colectivismul, ca principiu
general, central al socialismului, cuprinde el oare robie,
împuţinarea libertăţii de azi ori, dimpotrivă, presupune
atîta libertate încît faţă cu dînsul capitalismul burghez să
pară robie* ? Pentru a da răspuns trebuie să desluşim ce
înseamnă colectivism. Locul nu ne lasă să vorbim pe larg
despre organizaţia viitoare, de aceea ne mulţumim să ti-
părim din nou cele spuse în *Ce vor socialiştii* ?, credem
că am lămurit acolo destul principiul central al socia-
lismului.

Rugăm pe cititori să se mute cu gîndul în Englitera,
pe care o luăm de exemplu. Acolo împărţirea muncii a
ajuns mai departe decît oriunde : producţia industrială
se face în fabrici mari, unde muncesc cîte o mie şi mai
bine de lucrători, iar cea agricolă pe moşii întinse stăpî-
nite de land-lorzi. Pe aceste moşii lucrează iarăşi cîte o
mie şi mai mult de salariaţi. În fabrici ca şi la pămînt,
lucrările se fac cu maşini perfecţionate, cu cea mai de-
săvîrşită regulă, cu cea mai potrivită împărţire de muncă.
Să numim aceste grupe de oameni ce lucrează la fabrică
şi pe moşii *comune producătoare*. În aceste comune intră :
directorul lucrărilor, inginerii, mecanicii, muncitorii sim-
pli, în sfîrşit toţi cei ce lucrează pentru producţiune, fie
în fabrici, fie pe moşii. Pe grupele ce lucrează în fabrici
să le numim *comune industriale*, iar pe cele de la ţară
comune agricole. Acest nume de «comună» fiind foarte
potrivit pentru o grupă de oameni care lucrează *în comun*,
în acelaşi loc, pentru acelaşi scop. Să presupunem că, fie

prin parlament, fie prin răscoala proletariatului, fie prin
răscumpărare, fie prin expropriere silită, toţi land-lorzii
şi capitaliştii vor pierde proprietăţile în folosul naţiei, aşa
că toate instrumentele (maşinile, pămîntul, minele etc.)
de muncă se vor preface în proprietate naţională. Prin
această expropriere, toţi stăpînii capitalişti lipsesc, în în-
suşire de stăpîni, dar comunele producătoare cu ingineri,
cu mecanici etc... fără cea mai mică tulburare vor lucra
înainte, cum au lucrat şi pînă la expropriere. Naţia în-
treagă, fiind singură proprietară peste toate instrumentele
de muncă, va cerceta prin birourile de statistică anume
cîte produse trebuie şi cîte puteri muncitoare are la în-
demînă. Să presupunem că, luînd în seamă tehnica perfec-
ţionată a Engliterei, trebuie x milioane de ceasuri de
muncă pe an şi că sînt a milioane de lucrători. Atunci
împărţind x prin a vom afla cîte ceasuri pe an trebuie să
lucreze un muncitor şi împărţind acest timp prin 300 de
zile de lucru vom găsi cîte ceasuri să lucreze pe zi, adică
lungimea zilei de muncă. *Owen*, acum mai bine de jumă-
tate de veac, a făcut socoteală că patru ceasuri de muncă
pe zi ar fi de ajuns, într-o societate în care proprie-
tatea asupra instrumentelor de muncă ar fi colectivă, pen-
tru a îndestula foarte bine toate nevoile. De atunci însă,
progresul tehnicii a ridicat tare rodnicia muncii, aşa că
un învăţat englez a făcut socoteală că prin jumătate de
ceas de muncă pe zi omenirea şi-ar putea îndestula ne-
voile cele mai de căpetenie *. Fără să putem fi învinuiţi
de greşeală, vom zice că trei ceasuri de muncă pe zi ar

* Cît de multă muncă se risipeşte în societatea de azi ve-
dem din următorul exemplu. Marx în vestita-i carte *Capitalul*
a făcut socoteală după datele oficiale şi a găsit că numărul
tuturor lucrătorilor şi lucrătoarelor la pămînt sînt în Englitera
1 098 261, iar al slugilor, care nu produc nimic, este la 1 208 648
(vezi *Capitalul*, p. 193), adică numărul slugilor e cu 10% mai
mare decît al lucrătorilor agricoli. Dacă aceste slugi, militarii,
clasele neproducătoare, toţi lucrătorii întrebuinţaţi la produc-
ţiune nefolositoare etc., dacă toate aceste puteri, care se pierd
gratis ori chiar îngreuiază şi împiedică producţiunea folositoare
etc., ar fi bine întrebuinţate, atunci, chiar cu progresul de azi
al tehnicii, prin trei ceasuri de muncă pe zi s-ar ajunge nu
numai la o viaţă omenească, dar chiar foarte bună. Dar cu
avîntul progresului tehnic (cum vom vedea mai departe) ziua
de muncă va fi mai scurtă şi totuşi se va ridica bogăţia socie-
tăţii socialiste pînă la un grad cum nu-şi poate închipui fan-
tezia cea mai bogată.

ajunge ca toți să fie în stare bună când vor munci toți și în împrejurările priitoare din societatea socialistă. Să presupunem că Englitera are 10 000 000 de lucrători, dînd fiecare trei ceasuri de muncă pe zi, vom avea 9 miliarde de ceasuri de lucru pe an ($3 \times 300 \times 10\,000\,000 = 9\,000\,000\,000$). Aceste 9 miliarde de ceasuri de muncă vor înfățișa producțiunea Engliterei. Ceasul de muncă fiind o unitate de valoare, fiecare lucru produs va putea fi socotit în ceasuri de muncă, iar producțiunea toată va fi de 9 miliarde de ceasuri. Toată producțiunea națională poate fi pusă în magazine. Dacă fiecare comună producătoare va lua din totalul producțiunii o cîtimă de produse deopotrivă cu ceasurile de muncă cît a muncit, atunci toate comunele vor lua la un loc produse în valoare de 9 miliarde de ceasuri de muncă, adică vor lua toată producțiunea națională *.

Birourile de statistică vor socoti cît anume trebuie să se producă din fiecare fel de produse și chiar ce produse. Se înțelege că pot fi mici greșeli, mai ales la început, dar chiar dacă se va produce ceva mai mult decît va cere trebuința acest prisos de produse va rămîne pentru anul viitor în magazinele naționale și nu va putea să cășuneze crize de supraproducțiune. După cum în gospodăria unui țaran din veacul de mijloc, lucrîndu-se pentru consumarea personală a familiei, un prisos de producțiune ar fi fost pus în hambar ori în cămară și numai rău n-ar fi prins. Trebuie să avem în vedere că societatea socialistă, din punctul de vedere al producțiunii, este o gospodărie unică, cu mulțime de ramificări, care lucrează pentru consumarea nației, iar nu pentru schimb. Dealtminteri birourile de statistică, după o practică oarecare, vor reuși a armoniza producțiunea cu consumarea. Nu putem să intrăm aici în amănunte asupra organizării societății viitoare **. Cu atîta mai mult cu cît socialismul științific privește cu drept cuvînt ca utopie descrierile pe larg ale acelei socie-

* 9 miliarde de ceasuri înfățișează toată producțiunea luată de comune și consumată. Se înțelege că avem în vedere productul curat (net), nu productul brut; .ăci o parte din productul anual se va întrebuința, atunci ca și acuma, pentru dregerea uneltelor de muncă etc... Asemenea se va întrebuința o parte pentru susținerea unor instituțiuni folositoare, precum universități etc.

** Despre organizația societății viitoare se va vorbi în altă scriere.

tați ; aceste amănunte se vor putea hotări numai de cei ce vor trăi pe atunci în acea societate, care va avea alte cunoștințe, altă dezvoltare morală etc... Oricum, amănuntele lasă neatins principiul general. Va primi oare directorul mai mult decît muncitorii cei simpli, adică se va socoti munca intelectuală mai presus decît cea fizică ori ba ? Socoti-se-ya un ceas de muncă mai grea, în mine de pildă, cît două de muncă ușoară ? Productele ce va lua din productul național o comună fi-vor oare consumate individual ori în comun de către membrii comunei ? * Toate aceste amănunte, oricum ar fi hotărîte, nu ating principul central, apropierea colectivă a instrumentelor de muncă ^{ss}.

Iată dar în cîteva cuvinte ce însemnează colectivism, apropierea colectivă a uneltelor de muncă. Societatea va ajunge stăpînă pe toate instrumentele de muncă, pe pămînt, fabrici, ateliere, drumurile de fier. Comunele industriale muncind în aceste fabrici, care nu sînt proprietate nici a unui fabricant, nici a lor, ci a nației întregi ; comunele rurale muncind moșii mari, care nu-s proprietate nici a lordului, nici a lor, ci a societății ; muncind cu toții pentru toți și luînd din producțiunea națională parte deopotrivă cu munca întrebuințată. Nația proprietară pe toate uneltele de muncă dă direcție unitară și armonică producerii, pune, prin birouri de statistică, în înțelegere consumarea cu producțiunea, produce după un plan hotărît, cum ar fi o singură gospodărie mare, făcînd astfel să nu mai fie anarhie în producere, să nu mai fie ca azi, cînd nu se știe cît și pentru cine trebuie de produs, cînd singura îmboldire este specula și unicul regulator concurența.

Acesta e principiul central, miezul socialismului, care neînlăturat va aduce o schimbare foarte mare în toată viața societății, nu numai în cea economică, dar și în cea morală, pe cît și în cea intelectuală, în cea familială, afectivă etc... Să vedem deci acuma ce schimbare va putea cășuna această prefacere socială asupra libertății societății, chestie de care ne interesăm mai mult în acest articol. Se înțelege că, după cum am și spus, nu putem lua la discutat fiecare faptă omenească și hotări dacă va fi

Despre aceste chestii și despre altele vom vorbi în altă dată.

omul mai liber în aceste privințe ; această treabă o lăsăm utopiștilor și tuturor acelor care n-au altceva mai bun de făcut. Pentru a cerceta libertatea în societatea socialistă, noi vom întrebuința același criteriu pe care l-am avut și pentru analiza libertății în societatea de acum ; vom cerceta societatea din punctul de vedere static pe cît și din cel dinamic. Ne-am înțeles în privința cuvîntului „libertate”. Întrebuințînd definiția dată, am văzut cît de puțin poate fi numit liber omul din societatea de azi. Să vedem acum ce se va întîmpla în societatea socialistă. Întîia condiție a libertății a fost ca omul să stea în luptă asupra naturii la nivelul cultural al epocii. Cît de puțină cunoaștere a principiului colectivist arată îndată că societatea socialistă va sta în această privință mult mai bine decît cea de azi. În adevăr, care e puterea ce împinge societatea burgheză către progresul economic, către născociri etc ?... Concurența, puterea interesului personal. Un capitalist cînd întrebuințează o născocire la vreo producere oarecare cîștigă mult de tot pînă ce alți concurenți află născocirea și o întrebuințează și ei. De nu vor introduce această născocire sau alta aducătoare de tot atîta creștere în rodnicia muncii, se vor ruina de vreme ce nu vor da produsele tot așa de ieftin. Așadar, născocirile se întrebuințează în industrie numai de teama concurenței. Dar tot această concurență face să se întîrzie aplicările științei ! Capitalistul care introduce o născocire nu poate cîștiga din gros decît pînă ce alții nu au fost în stare a o afla și introduce și ei ; deci el va întrebuința toate mijloacele pentru a o ascunde. Acest fapt, adică interesul inventatorului* de a tăinuî descoperirile, spre a se folosi de dînsule numai el, împreună cu alte pricini de mîna a doua, face să se întîrzie aplicarea născocirilor ; din pricina mecanismului economic, societatea nu le aplică decît tirziu după ce-s aflate. Pe de altă parte, introducerea unei invenții lasă fără de lucru mulți muncitori din acea fabrică și, ruinînd pe mulți fabricanți, ia pîinea zilnică din gura muncitorilor ce lucrau la dînsii și deci face pieritori de foame mare număr de muncitori, ba

* Presupunem că fabricantul ori cineva din fabrica lui a făcut invenția ; dacă e făcută de altcineva și vîndută capitalistului, urmările sînt tot cele înșirate în text : capitalistul se va sili ca nime[ni] să nu afle meșteșugul pentru ca să poată cîștiga numai el.

uneori chiar și de foști stăpîni. Așadar, societatea burgheză pentru a introduce născocirile și, prin urmare, pentru a cîștiga în neatinare față cu natura e nevoită să jertfească siguranța vieții și, prin urmare, libertatea a mulți oameni. În societatea viitoare, aceste neajunsuri lipsesc. Acolo societatea, și anume în întregime, va avea mare interes să se facă născociri și să se folosească de dînsule cît mai curînd. În adevăr. Am văzut că o societate socialistă este o gospodărie unică cu mai multe ramuri. E lămurit lucru că gospodarul va introduce orice născocire care-i va înlesni munca în vreun fel de producere. În exemplul de mai sus am presupus că fiecare membru muncitor va trebui să lucreze cîte trei ceasuri pe zi pentru ca să aibă el și societatea toate cele de trebuință. E vădit că, dacă s-ar afla vreun mijloc de a spori rodnicia muncii de două ori, atunci lucrînd tot cîte trei ceasuri va avea fiecare de două ori mai multe lucruri folositoare ori trebuitoare, pe care le va putea lua din magaziiile naționale. E văzut dar că societatea, și fiecare îndeosebi, va avea tot interesul ca să se facă născociri cît de numeroase. Exemplul următor ne va arăta verde deosebirea între societatea de azi și cea socialistă. Să presupunem că într-o fabrică de cizme, în societatea de azi, s-a făcut o descoperire prin mijlocul căreia s-ar putea face cizme de două ori mai ieftine. Știm foarte bine ce se va întîmpla. Fabricantul se va nevoi din răspuțeri ca nu cumva să se dea pe față taina și, prin urmare, ca să-i rămînă descoperirea numai în folosul său cît mai îndelungă vreme ; pe o parte dintre muncitori îi va arunca pe stradă, pe mulți dintre concurenți îi va ruina, și lucrătorii acelor vor fi și ei azvîrliți pe drumuri. Peste un timp, concurenții vor afla născocirea, o vor întrebuința și ei, dar cîte jertfe !

Să vedem acum cum ar fi în societatea socialistă. Să zicem că avem o comună producătoare socialistă, și anume producătoare de cizme ; îndată ce s-ar face în asemenea comună o născocire în stare de a da aceeași citime în jumătate din timpul ce trebuia pînă atunci, fabrica va da prin urmare lucrînd fiecare cîte trei ceasuri pe zi îndoit număr de ciubote. Va avea oare fabricantul nostru, comuna socialistă, interes să monopolizeze invențiunea ? Fi-rește că nu. Fabrica socialistă lucrează pentru magaziiile societății, în care își pune tot produsul muncii de trei

ceasuri pe zi; dacă înainte de invenție, fabrica lucrând trei ceasuri pe zi, dădea 1 000 000 de perechi de cizme pe an și le punea în magazinele societății, după născocire va da 2 000 000 și le va pune tot în magazinele societății, iar lucrătorii înainte ca și pe urmă vor avea de luat din produsul național pentru cîte trei ceasuri de muncă pe zi, adică tot atîta hrană, straie etc... Inșă, dacă fabrica noastră n-are nici un interes de a monopoliza născocirea, are unul de a o face cunoscută de vreme ce atunci, ieftinindu-se ciubotele, vor ține de două ori mai puțină muncă și muncitorii din fabricile de cizme vor putea să se încălțe cu cheltuială de două ori mai mică și pentru ceasurile lor de muncă vor lua mai multe produse decît înainte *. Așadar, în societatea socialistă fiecare ramură de producție, fiecare muncitor va avea interes să se facă des-coperiri cît mai multe.

Toți membrii societății socialiste se vor folosi deopotrivă de aplicarea născocirilor : ridicîndu-se rodnicia muncii, se va mări și neatîrnarea societății, luată în întregul ei, față cu natura ; dar, totodată, va crește și a fiecărui ins îndeosebi. Așadar, pe cînd în societatea de azi aplicarea născocirilor menite a face să crească libertatea societății în lupta cu natura este oprită sau cel puțin îngreuiată de mecanismul economic, organizația socialistă va fi cît se poate de primitoare pentru asemenea îmbunătățiri. Pe cînd în societatea de azi aplicarea invențiilor, mașinilor, progresul economic, deși urcă neatîrnarea și prin urmare libertatea societății față cu natura, în același timp de asemenea neatîrnare se folosește numai o clasă privilegiată, iar partea cea mai mare din o nație rămîne tot așa ca și cum născocirea nu s-ar fi făcut. În societatea socialistă, lupta contra naturii folosește deopotrivă tuturor, ridică libertatea tuturor. Deci numai atunci va putea fi adusă la îndeplinire această condiție a libertății, adică societatea întreagă, și fiecare ins îndeosebi va sta la nivelul cultural al epocii în lupta cu natura.

Să trecem acum la a doua condiție a libertății omului. „Omul este liber cînd e stăpîn pe viața, voința și lucrarea sa întru cît nu jignește viața, voința și lucrarea

* Nu putem presupune că membrii unei comune ar ascunde invenția și ar putea să ia pentru iy. de muncă atîta cît luau înainte.

semenilor săi". Această condiție o împlinește cu prisos socialismul, deși tocmai pe dînsa o aduc potrivnicii noștri asupra noastră zicînd că socialismul nu dă nici o cheazăie ori mai nici una pentru această libertate. Acești potrivnici zic : „Dacă azi statul, organ regulator al societății, este atît de încălcător al libertății, dacă lovește pînă la atîta voința și lucrarea cetățenilor, cu cît mai mult va avea putere statul în societatea socialistă, cînd, alături cu alte însușiri, va avea și dreptul de a regula producția și împărțirea roadelor muncii în societate". Această afirmare este cu totul mincinoasă. Am văzut că statul, ca reprezentant al clasei domnitoare, nici nu va exista în societatea socialistă de vreme ce nu vor mai fi clase. Ca reprezentant al clasei domnitoare se înțelege că chiar funcția de căpetenie a statului este să calce în picioare voința, lucrarea și viața claselor supuse. Cît despre organul regulator, apoi rolul lui, în lipsă de clase, nu va fi de a apăsa pe cineva, ci o muncă întocmai ca oricare alta. Birourile de statistică comunală, districtuală, națională etc. vor fi tot așa de puțin *stat* cum este și serviciul de comptabilitate la primăriile de azi. Tot așa trebuie să zicem despre adunările de județ, naționale etc., care vor fi însărcinate cu regularea unor interese obștești ale societății. Nefiind clase de ținut în jug, funcția lor nu va putea să fie apăsătoare, siluitoare, cum e a statului de acum, ci se va mărgini, firește, numai la regularea acelor trebi pentru care au fost întrunite. Atîrnarea breslei producătorilor de haine de birourile de statistică ori de altă instituție specială de același fel însărcinată cu lucrări speciale și trebuitoare societății va fi tot atît de mare cît și atîrnarea acestora de bresle ; vor atîrnă unii de alții, și asemenea atîrnare e neînălăturată odată ce în societate împărțirea muncii și diferențierea funcțiilor [se fac] ca într-un organism individual (aici e locul de a face analogie între societate și organism) ; dar această neatîrnare nu va robi pe om și cu atîta mai mult va pierde din urmările-i rele, cu cît va fi mai tare luată sub controlul conștient al societății, adică tocmai în societatea socialistă, și nu va mai rămîne lăsată în voia întîmplării ori regulamentată în folosul unei clase, cum este în societatea burgheză.

„Dar în societatea socialistă toți vor fi siliți să muncească". Foarte adevărat, și tocmai, aceasta este întîmpinarea de căpetenie pe care se sprijină învinuirea despre

robia viitoare a societății, această obiecție chiar cînd nu se spune lămurit tot se subînțelege. „A fi nevoit să lucrezi pentru societate un număr oarecare de ceasuri pe zi nu înseamnă oare a fi salăhorul societății ; nu este oare curat robie ?” Iată obiecția de căpetenie a burghezimii împotriva socialismului ; această întîmpinare o are totdeauna pe buze. În aceasta se arată cît de mult înrîurește spiritul de clasă asupra judecății și deci în polemica socială. Un burghez care iarna merge în Italia, vara în Elveția, a cărui muncă stă numai în osteneala ce are de a mistui prînzuri îmbelșugate socotește că în societatea de azi este foarte multă libertate, și pentru asemenea individ se înțelege că societatea viitoare, în care va trebui ca toți să lucreze, este o robie. Dar pentru ca el, capitalistul, să aibă atîta libertate, trebuie ca sute de oameni să fie în robie : pentru ca dînsul să nu muncească și să se lăfăiască în petreceri și desfrînări, iar ca urmare poporul să degenereze din prea multă muncă și sărăcie. Prea marea lui libertate e cumpărată cu robia sutelor și miilor de concetățeni. În societatea socialistă, se înțelege, toți vor munci. Nu-i vorbă, socialiștii cu drept cuvînt cred că în societatea viitoare, în care oamenii vor avea altă moralitate decît azi, în care simpatiile sociale vor fi mult mai dezvoltate decît pînă acuma, în sfîrșit va trebui de lucrat foarte puțin față cu cît se lucrează acuma, munca nu va fi o sarcină și fiecare va munci numai cîteva ceasuri pe zi, încît va lucra cu drag și munca nu va mai fi o pedeapsă pentru om ; noi însă lăsăm toate aceste socotințe, deși ne par foarte drepte, și admitem că în societatea viitoare munca va fi obligatorie, în marginile în care societatea o va primi, pentru toți membrii ei (în exemplul nostru, cîte trei ceasuri pe zi). întrebăm numai dacă asemenea îndatorire poate fi privită ca robie. Dacă nu vom lua cuvîntul robie în înțeles absolut, ci, cum și trebuie, numai relativ, atunci va fi ușor de priceput că datoria de a munci zilnic trei ceasuri trebuie să fie privită ca o creștere foarte mare de libertate. Și iată cum : dacă în societatea socialistă va fi cu puțință ca prin muncă foarte scurtă să se îndeplineze toate trebuințele, apoi această puțință urmează tocmai de acolo că omul va lucra într-o societate cu munca socială împărțită, cu cooperatie și după un plan bine chibzuit. Dacă ar munci omul singur în afară de socie-

tate ar avea nevoie de 18 ceasuri de lucru pe zi și trebuințele și le-ar îndeștula foarte prost ; prin urmare, ajutată de munca societății, neatîrnarea omului crește în două chipuri : pe de o parte va munci trei ceasuri, în loc de 18 *, și pe urmă prin aceste trei ceasuri își va îndeștula mult mai bine nevoile. Dar această creștere a neatîrnării și a libertății poate să se îndeplinească numai dacă oamenii vor face regulat această muncă atît de ușurată prin traiul în societate. Iar dacă unii vor munci și alții nu, atunci se înțelege că oamenii nu vor putea îndeplini libertatea ce ar fi în stare să aibă. Sîntem dar pe deplin înțelegi cu d-l Spencer cînd zice că apostolul Petru avea dreptate zicînd : „Cine nu vrea să muncească nu trebuie nici să mănînce”, sîntem înțelegi cînd d-sa zice că fără această regulă nu poate trăi o societate morală și organizată ; ne unim cu d-l Spencer cînd zice că inșii ce nu muncesc degenerază, se strică și lasă degenerarea și corupția ca moștenire urmașilor lor. Sîntem tot de o părere în această privință, dar tocmai toate aceste critici se potrivesc societății de azi, și nu celei viitoare, tocmai acuma o clasă de paraziți, care nu muncesc, se răsfăță în lux și lene ; pe cînd altă clasă, cea muncitoare, toți de la copilul de șase ani muncesc din toate puterile. Tocmai azi regula apostolului e călcată în picioare, și anume de clasa burgheză, de oamenii cu „*Laissez jaire, laissez passer*”, al căror apărător d-l Spencer a avut ideea tristă și puțin de pizmuit de a se face. Cum a putut d-l Spencer a aduce vorba citată împotriva muncitorilor și a socialiștilor cînd ea lovește tocmai în societatea burgheză și este unul din argumentele morale cele mai puternice ale socialiștilor ? Cum a putut să facă așa d-l Spencer e peste măsură de ciudat și arată pe de o parte cît de mult sentimentul de castă poate să strice judecata oamenilor celor mai plini de talent și pe de altă parte, pe cît e vorba de d-l Spencer, aceasta arată că d-sa, care vorbește cu atîta ironie de publicul neînvățat și îndrăzneț pînă la a se amesteca să judece în treburile publice, însuși d-sa vorbește de socialism fără să-l fi studiat. Cît despre cititori, ei vor înțelege că munca

* Cifrele noastre sînt ipotetice, dar e vădit, punînd cele adevărate și mai lămurit, cît de puțin roditoare e munca individuală față cu cea socială.

obligatorie în societatea socialistă și atîrnarea oamenilor unui de alții cerută de această muncă sînt o cerință firească a vieții în' societate și că, în loc de a fi un element de robie, ea va garanta *libertatea tuturor*[a].

Să trecem la a treia condiție „*Omul e liber cînd primește tot rodul muncii sale*”. Am văzut că tocmai aceasta e condiția de frunte a libertății omenești, cum a zis Spencer, dar e aproape de neînțeles cum un cugetător atît de mare găsește că azi e îndeplinită și că va lipsi din societatea socialistă. După d-l Spencer, societatea socialistă va fi cu un stat autoritar, care va pune pe cetățeni să lucreze ca salahori, plătindu-i cu ziua și despuindu-i, vai și amar de dînșii. Făcîndu-și asemenea idee despre societatea socialistă, Spencer, firește, trebuie să se întrebe : „Ce deosebire e pentru cine lucrează robul, pentru un ins ori pentru o societate?”. Noi am arătat cît de greșită este părerea d-sale, că statul nu numai că nu se va împuternici în societatea viitoare, dar chiar va pieri odată cu clasele ; a zice că în societatea socialistă toți vor munci în folosul statului n-are nici o temelie. Societatea viitoare nu cunoaște decît o singură gospodărie, în care toți muncesc într-un fel ori altul, scoțînd din produsul social roade deopotrivă în valoare cu cele produse ; deci întîia dată de cînd e pe lume societate producătorii vor primi toate roadele muncii lor. Mai mult decît atîta. Noi am presupus în exemplul nostru că în societatea viitoare vor munci toți cîte trei ceasuri pe zi. Dacă vom presupune că în mișcarea înainte a societății socialiste, cu propășirea producției, se va înlesni muncă de două ori, atunci sau societatea socialistă va munci de două ori mai puțin, căpătînd prin o muncă de un ceas și jumătate pe zi atîta cît aveau mai înainte pentru trei ; sau vor munci tot cîte trei pe zi, dar, munca fiind de două ori mai rodnică, fiecare va avea de două ori cît înainte. Oricum va face dar societatea, neatîrnarea întregii societăți și a fiecărui membru va crește de două ori ; dacă s-ar face munca de trei ori mai rodnică, neatîrnarea ar crește tot în această proporție, cu alte cuvinte : *în societatea socialistă, libertatea și neatîrnarea societății și a fiecărui membru în parte se vor mări cu progresul economic al societății și în proporție cu acest progres*. Pe cînd dar în societatea de azi, dacă luăm ca criteriu al

libertății, ca măsură a robiei proporția în care se împarte produsul muncitorului, raportul între cît i se lasă și cît i se ia, aflăm clasele muncitoare robite mai mult decît în epocile istorice trecute și, totodată, am văzut că robia merge crescînd cu progresul economic ; dimpotrivă, ceretînd tot cu același criteriu societatea viitoare, aflăm că ea va garanta producătorului folosința de întreg rodul muncii, clasa muncitoare va fi liberă și libertatea ei va crește pas cu pas odată cu progresul economic. Dar societatea socialistă va mări mai ales libertatea omului, dîndu-i siguranța pe ziua de mîine. Am văzut cum societatea în mișcarea-i înainte a învins natura, s-a făcut stăpînă pe aceasta, dar, în schimb, a pierdut stăpînirea asupra producției, cum societatea a ajuns roaba producției. Prin lipsă de plan, de control în întrebuintarea muncii, prin jocul concurenței, formarea lucrurilor trebuitoare este anarhică, duce la crize, armata de rezervă, iar viața omului în mijlocul acestei produceri destrăbălate este o loterie, și nimeni nu poate ști ce va aduce ziua de mîine. Societatea socialistă, organizînd producția după plan rațional, întrebuintînd ca regulator statistic în locul concurenței, fiind o gospodărie singură, capătă stăpînire asupra producției ; toate fenomenele stupide, ca crizele de supraproducție, armata de rezervă etc., sînt lucruri cu neputință în societatea socialistă. În adevăr să presupunem că pe o insulă oarecare s-a format o gospodărie mare, o comună care cuprinde 100 de lucrători. Să zicem că au împărțit munca între dînșii, astfel că unii lucrează pămînt, alții haine, alții case... au împărțit astfel treaba încît, muncind un număr hotărît de ceasuri pe zi, ar putea face toate cele de trebuință acestei comune. S-ar putea oare să fie vorbă în astfel de gospodărie de crize de supraproducție, de armată de rezervă, de nesiguranța vieții, putea-va cineva muri de foame cu toată bunăvoința ce ar avea de a munci ? Firește că nu. Așa și societatea socialistă, în schimb cu un număr hotărît de ceasuri de muncă, trebuitor la o epocă și hotărît de cunoștințele tehnice, va avea toate cele trebuitoare. Cu o muncă de trei ceasuri (cifră ipotetică), omul în societatea socialistă capătă nu numai îndeplănirea trebuințelor sale, dar, totodată, și siguranța că mîine ori poimîine și pînă la moarte va trăi îndeplănit. Tot timpul, toate puterile nervoase ce rămîn omului după

această muncă ușoară și scurtă, față cu cea de azi, le va putea întrebuița pentru perfecționarea fizică, morală, intelectuală, estetică etc. Cît de mult va înălța această siguranță simțul de demnitate, tăria caracterului și neatîrnarea lui nu poate, de bună seamă, să prevadă închipuirea noastră. În societatea socialistă, omul este garantat nu numai împotriva relelor ce urmează din alcătuirea societății, dar și în a întîmplărilor naturale, cum sînt recolte proaste ori stricate etc... În adevăr. Să presupunem că societatea noastră ipotetică are 10 000 000 de muncitori care lucrează 9 miliarde de ceasuri pe an, să presupunem, zic, niște întîmplări care nimicesc roadele a 100 000 000 de ceasuri de muncă ; în asemenea împrejurare, societatea va munci peste cele 9 miliarde de ceasuri încă 100 000 000, adică fiecare lucrător va da încă 10 ceasuri *pe an*, sau *două minute pe zi* *. Prin acest spor de muncă, societatea se va feri ori va scăpa de urmările întîmplărilor nenorocite. Societatea socialistă, firește, va fi, totodată, o societate de asigurare mutuală. Această garantare, această asigurare a stării, ridică atît de mult libertatea omului încît, cu drept cuvînt, putem spune că în societatea socialistă întîia dată, după lungă robie, omul ajunge slobod cu adevărat. Să prescurtăm.

Punînd același criteriu al libertății pe care l-am întrebuițat în analiza societății burgheze și care ne-a arătat robia de azi, punîndu-l și la cea socialistă, am văzut că într-aceasta nu numai societatea în întregime, dar fiecare cetățean îndeosebi va sta la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura.

Am văzut, de asemenea, că numai în societatea socialistă omul va fi stăpîn pe voința și faptele sale, cît despre îndatorirea de a forma o robie ea, dimpotrivă, garantează libertatea : nu va mai fi cu putință să fie oameni care fără să muncească vor sili pe alții la muncă, lovindu-le și sîluindu-le voința și faptele. Am văzut, de asemenea, că numai societatea socialistă garantează muncitorul, îndeplinește cea mai de căpetenie condiție a libertății omului, chiar din punctul de vedere al lui Spencer ; în sfîrșit am văzut cum societatea socialistă asigură viața omului

și-l mîntuie de cea mai grozavă robie de azi, de „nesiguranță”. Robie, robie și iar robie, iată la ce încheiere am ajuns analizînd societatea burgheză ; în cea socialistă însă aflăm numai libertate.

Unii cititori vor zice poate că sîntem prea subiectivi, că, fiind socialiști, vedem prea în bine toate urmările organizării socialiste, că idealizăm prea de tot. Fie ! Dai nu se va putea nega de cititorul nepărtinitor următorul lucru : *Organizația socialistă în comparație cu cea de azi are ca tendință sporirea libertății omului*. Și numai atît am vrut noi să dovedim, pentru că, dacă *organizația socialistă are tendința de a crește libertatea omului*, atunci d-l Spencer scriind despre dînsa trebuia să o numească nu „Comming Slavery”, ci „Comming liberty”.

ROBIA ȘI SOCIALISMUL, ÎN „REVISTA SOCIALA”, AN I, NR. 7, 8—9, 12 DIN NOIEMBRIE—DECEMBRIE 1884, SEPTEMBRIE 1885, SEPTEMBRIE 1886, P. 249—259, 299—311, 471—487 ; AN II, NR. 1, DIN NOIEMBRIE 1886, P. 24—40. TEXTUL DE FAȚA SE REPRODUCE DUPĂ BROȘURA, APĂRUTA ÎN TIPOGRAFIA H. COLDNER, IAȘI, 1886.

* Repetăm încă o dată că întrebuițăm cifre ipotetice, dar, oricare ar fi cele adevărate, tendința societății va rămîne aceeași.

Ne spune istoria că totdeauna lumea întâmpinat-a cu pietre, cu lanțuri și, mai ales, cu clevetiri pe propovăduitorii tuturor ideilor noi. Hoți, răzvrătiți, egoiști — iată vorbele cu care fost-au ei întâmpinați.

Limba însă, câteodată gata să arunce batjocura, s-a oprit. Înaintea cadavrelor unui Crist, unui Thomas Miintzer, unei Sofia Perovskaia⁸⁶, orice birfeală a rămas cu neputință. Uriașa putere morală, nemărginita dragoste pentru oameni, devotamentul fără margini pentru acei ce suferă al acestor oameni de multe ori au oprit și mâna dimpreună cu limba.

Încurcați, puternicii mormăiau atunci altceva: fanatici, ce e drept cinstiți, dar nebuni, aberațiuni min-tale, și deodată cuvîntul așteptat le venea pe buze.

— Sînteți utopiști ! le strigară ei. Și acest strigăt se aruncă și în fața socialiștilor.

— Dar de ce ?

— Pentru că vă închipuiți, ni se răspunde, o societate cu alte forme sociale, lucru cu neputință de vreme ce este împotriva practicii, împotriva științei : sînteți dar utopiști.

Că sîntem contra practicii, cuvîntul are o prea largă întindere. Contra științei însă, aici protestăm. Nu. Socialismul nostru e socialism științific per excelentiam.

Să urcăm treptele chiar ale universităților bur-gheze și să ascultăm chiar pe dascălii istoriei. Aceștia, alături cu pagina plină de faptele regilor sau ale curte-zanilor, lucru despre care puțin ne pasă, ne vorbesc des-pre o mulțime de forme sociale prin care a trecut ome-nirea, ne vor grăi despre Grecia și Roma, unde produc-țiunea era întemeiată pe robie, unde femeia era roaba bărbatului, ne vor arăta cum robia a sfărîmat acest uriaș stat roman, care a căzut, ca un castel de cărți de joc, în-a-intea barbarilor.

Apoi ne vor vorbi despre feudalism, o altă formă so-cială în care temelia economică a producțiunii a fost ser-vajul, altă formă a robiei, mai ușoară însă, căci stăpînul nu mai are un drept nemărginit asupra robului. Împreună cu schimbarea economică se schimbă și toate relațiunile factice și juridice dintre semeni ; familia chiar se schimbă și femeia devine mai liberă.

O altă formă socială vine. Parisul se răzvrătește și revoluțiunea cea mare aduce era burgheziei.

Aici nu mai e nevoie de a mai asculta pe dascălii is-toriei burghize. Era aceasta este era noastră, trăim în ea și o cunoaștem.

Formele sociale de azi sînt mai superioare decît acelea din evul mediu, dar totuși sînt departe ca să răspundă cu acele cerințe morale și de dreptate pe care le au oa-menii acum și pe care le-au avut chiar de cîteva vea-curi. Salariatul este temelia economică a producțiunii. A pierit servajul. Politicește vorbind, producătorul nu mai e rob. El este deopotrivă cu stăpînul în fața legii, dar economicește el tot rob a rămas. Veacul nostru este acela al robiei economice. Puterea sa de a munci devine o marfă, care se plătește și al cărei preț se hotărăște, ca acela al tuturor mărfurilor, prin legea ofertei și a ce-rerii. Producătorul devenind marfă, totul deveni marfă. Marfă este femeia, iubirea marfă, conștiința tot marfă și familia combinațiune comercială.

În ce formă socială se va schimba forma de azi ? Și se va schimba oare ?

Și iată acum un alt dascăl al universității burghize care, întemeiat pe știința veacului, ne spune că în na-

tură este o veșnică schimbare, o fatală mișcare a formelor materiei, care nici un moment nu se poate opri din mersul ei veșnic. Omul fiind și el o parte a acestei materii, nu poate decât să se schimbe și el. Individul schimbându-se, trebuie să se schimbe și formele sociale. Acestea ni le spun istoria și știința modernă.

Întemeiat pe aceste fapte, socialismul științific a analizat istoria omenirii, schimbarea veșnică de forme, a analizat germeii care s-au dezvoltat deja în societatea de astăzi și care nu mai încap în formele strimte ale societății actuale.

Această analiză a desfășurat atunci, înaintea ochilor sufletești ai mulțimii, o altă societate — aceea a viitorului, în această societate, producătorul nu mai poate să fie nici rob, nici serv, nici salariatul nimănui pentru că toți vor fi producători, pentru că toți, colectivmente producând, își îndeostulează trebuințele. împreună cu egalitatea economică a condițiunilor de trai, și femeia va deveni egala bărbatului.

Conștiința, iubirea, cinstea vor înceta atunci de a mai fi mărfuri. Prostituițiunea va dispărea sub toate formele ei. Lupta și ura dintre oameni vor pieri, lupta și ura care izvorăsc din vrăjmășia intereselor de clasă. Clasele dispărind, această ură va dispărea și ea.

Da !... Frumoasă este această societate a viitorului, dar pentru a ajunge acolo trebuie muncă și o muncă uriașă, trebuie mai ales lumină și iubire.

Aicea însă glasul nostru se stinge în huiduielile și strigătele burgheziei : Aberațiuni mintale, răzvrățiri, utopii, vreți să desființați temeliile sfinte ale societății : familia, statul, proprietatea, care prin firea lor sînt veșnice !...

Răspundem :

— Sînteți în contradicere cu istoria, care dovedește că aceste temelii pe care le socotiți veșnice s-au schimbat mereu și se vor schimba.

— Nu e adevărat. Istoria a descris schimbarea formelor sociale pînă la venirea noastră — liberalii burghezi —, de acum istoria și-a închis porțile, ea nu mai este în sensul de mai sus.

Răspundem :

— Dar aceasta e absurd. Aceasta este în contradicere cu toată știința, mișcarea este o lege a naturii și, dacă

aceste ale noastre forme nu se vor schimba în chip progresiv, apoi ele se vor schimba în mod regresiv. Apoi societatea noastră este un lucru nedrept — societatea noastră, în care bogăția uriașă contrastează cu uriașa sărăcie, societatea noastră, cu justiția și războaiele ei...

Aicea însă sîntem întrerupți cu cel mai de urmă argument, argumentul argumentelor. O mină de fier se lasă pe umerii noștri și un glas răgușit ne strigă :

— în numele legii, vă arestăm.

Vin apoi lanțuri, temnițe, spînzurători...

Noi sîntem utopiști... fie, dar voi ce sînteți ?

N.I.

DREPTURILE OMULUI, ANUL I, NR. 7, DIN 9 FEBRUARIE 1885.

România liberă constată o nouă boală a societății noastre, boală cu mult mai serioasă decât cea economică : aceasta este scăderea nivelului intelectual.

Una din dovezile cele mai bune pentru constatarea acestui adevăr este și chipul cu care ne combat potrivnicii socialismului. Când au început conferințele socialiste de la sala Franzelaru, bărbații de stat, privilegiații din toate partidele și toată ziaristica din țară, uitînd toate certele lor zilnice, au început să intoane în cor : „Socialismul n-are ce căuta la noi ! Socialismul este o boală a Occidentului industrial, care este bintuit de grozava plagă a proletariatului și de boala antagonismului dintre muncă și capital ! Acolo socialismul poate să existe, fie în înțelesul unui leac amar în contra unei boale grele, fie în înțelesul unei manifestațiuni nesănătoase a acestei boale. Dar la noi... oh ! la noi socialismul n-are ce căuta ; la noi pămîntul este ieftin, în țara noastră țărani sînt toți proprietari și trăiesc foarte bine ; la noi cine vrea să muncească trăiește în belșug ; la noi nu există grozava boală a proletariatului, la noi socialismul nu are ce căuta".

Și aceste strigăte pornite de la tribună, din presă, din public produc de la un cap pînă la altul al țării același ecou : „N-avem boala proletariatului ! Socialismul e o plantă exotică !".

Iertare, domnilor ! N-ați găsit oare nimica mai bun în tot bagajul dv. intelectual decât asemenea afirmări goale și lipsite de înțeles ? Este foarte puțin lucru a spune că n-avem proletariet ; lucrul acesta trebuie dovedit, căci într-alt fel avem tot dreptul că ne îndoim de adevărul ziselor dv., cu atît mai mult cu cît dv., cei din opoziție, ați afirmat că țărani au ajuns în sapă de lemn, că nu mai au nici casă, nici masă și ați afirmat că există un proletariet orășenesc.

Bineînțeles însă că pricina acestei rele stări de lucruri o vedeți în aceea că d-l Brătianu este la putere și că nu sînteți dv.

Pe de altă parte, trebuie să ne explicați ce este socialismul și să vedem dacă în' adevăr socialismul este o boală ori, cum ziceți, o manifestațiune nesănătoasă a unei boale grele a proletariatului, și nu o formă mai dreaptă și mai superioară către care merge omenirea, după cum zicem noi, socialiștii.

E mai ușor însă de strigat : N-avem proletariet, socialismul este o plantă exotică. Și în această strigare toate partidele se unesc, oricare ar fi deosebirea și lupta dintre ele.

Și mai este o chestiune în privința căreia toate partidele noastre politice să unesc. Aceasta este chestiunea industriei naționale.

Și asupra acestei chestiuni cu toții : oratorii, întreaga presă, cîntă : Ne trebuie fabrici, ne trebuie industrie națională, altminteri vom fi în robia economică a străinilor, robie mai grozavă decât cea politică. Guvernul, națiunea trebuie să facă toate sacrificiile pentru încurajarea industriei noastre naționale. Idealul nostru este de a deveni Belgia Orientului.

Din nou cerem iertare onorabililor noștri potrivnici și le zicem :

Industria, fabricile sînt lucruri bune, dar acolo lucrează muncitori industriali, care n-au altă proprietate decât cele două mîini, prin care își agonisesc hrana zilnică, și care, știți bine, se numesc proletari.

Sună frumos urechilor fraza : Belgia Orientului, dar Belgia și Anglia sînt tocmai națiunile unde mai ales s-a dezvoltat plaga proletariatului industrial. Voind a preface România într-un stat industrial ca Belgia, ceea ce este idealul vostru, vreți să prefăceți pe țaranul nostru, care, ziceți, este proprietar și trăiește așa de bine, în proletar industrial.

Ziceți că proletariatul este o boală socială grozavă, care aduce după sine pe alta, mai grozavă, care este socialismul și tot voi cereți ca să dea mijloace ca această boală să se dezvolte.

Zbierînd : fabrici, industrie națională, vreți să introduceți boala socială care o negați la noi. Și mai mult. Pentru aducerea acestei boale voi chemați în ajutor guvernul și națiunea de la care cereți sacrificiu !

A face toate sacrificiile pentru a introduce boala socială a proletariatului și a socialismului — iată urmare logică a cuvintelor voastre.

Ce s-ar zice de un ziarist care, arătînd că mlaștinile sînt cauza frigurilor tifoide, a doua zi ar striga din toate puterile că trebuie de făcut toate sacrificiile pentru a prefăce toată țara într-o mlaștină. Desigur că, chiar a doua zi dr. Șutzu, cu amabilitatea-i cunoscută, ar cerceta starea mintală a acestui individ. Și acesta este tocmai cazul presei române.

Ziaristica țării, pe de o parte, strigă că socialismul și proletariatul sînt boli sociale și, pe de alta, cere cu putere ca să se introducă tocmai acele forme de producțiune care sînt mamele proletariatului.

Cu toate acestea, la aiurările presei, țara tace, opinionea publică tace și, mai ales, dr. Șutzu tace !

E trist, e foarte trist.

N.I.

DEPTURILE OMULUI, ANUL. I, NR. 8, DIN 10 FEBRUARIE 1885.

CRIZA MONETARA

Trecem printr-o mare criză bănească. Cu sosirea iernii, sărăcia se arată printre rîndurile muncitorilor din orașe.

Aceștia, nevoiți de a-și vinde brațele, pentru a-și cîștiga pîinea, la bogați și întreprinzători de deosebite speculații comerciale — aceștia, zic, nu-și găsesc de lucru, cu toată dorința lor de a munci, căpătînd salariul cel mai mic.

Afacerile comerciale sînt foarte slabe și multe din ele au încetat cu totul. Comercianții mici stau fără afaceri și fără bani, cei mari, mai groși la pungă, nu voiesc să riște și stau în tăcere.

Masa lucrătorilor suferă în tăcere, negăsind acasă destulă mămăligă pe masa deșartă.

Toți strigă ca curcanii într-un singur glas : „Trecem printr-o criză economică. Ajunge”.

Trecem noi în adevăr printr-o criză și fi-va cîndva o schimbare către bine în condițiunile actualului sistem social ? Nu e oare aceasta o boală cronică, care ne va nimici pe toți în cazul cînd nu-i vom găsi leacul ?

Iată problema sfinxului : „Ghicește sau te înghit”.

O țară care nu are o întindere mare de pământ bun, roditor, are o mulțime de tineri, locuri, păduri etc., o climă dulce, o țară care are linii telegrafice, rețele de drum de fier și alte căi de comunicație — această țară, care în timpul de față poate să vîndă o mare cantitate de grîne, ce se află pe la comercianți și proprietari, suferă sărăcia în toată întinderea ei... Iată în adevăr o stare cu totul ridicolă dacă nu ar fi foarte tristă.

Nu se poate arăta într-un' articol de ziar multe cauze ale stării noastre încurcate, nici mijloacele de îndreptare. Numai pe scurt se poate arăta că criza ce ne bîntuie astăzi este rezultatul sistemului social de azi și că ea nu este ceva trecător, temporal, cum mulți o cred.

Dimpotrivă, criza se va agrava din ce în ce dacă vom sta cu mîinile încrucișate și vom asculta cu supunere pe cîrmacii țării, fie roșii, fie albi*.

Pentru a ieși din această stare, nu vremelnică dar cronică, trebuie să ne transformăm în toate direcțiunile. Trebuie să ne ridicăm în direcțiunea morală și intelectuală, trebuie să uzăm de toate puterile ce le avem la îndemînă pentru a scoate masa poporului din acel întuneric în care el zace de veacuri întregi. Noi și poporul trebuie să ne schimbăm și să înțelegem boala noastră, care nu provine de la evrei, unguri, nemți și nici din concurența americană sau indiană sau a altor țări care îneacă piețele Europei cu produsele lor. Altele sînt cauzele acestei crize, cu totul altele, și nu le vom ști pînă ce nu vom înțelege că tot sistemul de azi, sistemul burghez, este de vină, acel sistem în care bunul trai al unuia este întemeiat pe nefericirea celorlalți.

N.I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 11, DIN 11 FEBRUARIE 1885.

Cînd au început conferințele de la Franzelaru, *România* a fost cea dintîi care a dat alarma strigînd : „Să-riți, oameni buni. Sfintele baze ale societății se clatină”. Ziarul *Lupta*, răspunzînd *României*, asemena, cu drept cuvînt, această frică de socialism, de idei noi cu frica unei babe de mahala care la vederea unui lucru nou își face cruce înspăimîntată. Totodată *Lupta* invită pe po-trivnicii socialismului ca să iasă pe terenul discuțiunii științifice dacă *le dă mîna. România*, supozată și strînsă cu ușa, a răspuns *Luptei* că-i dă mîna să stea la vorbă cu socialiștii, mai mult : să-i combată, deși este cam zadarnic de vreme ce socialismul deja demult este des-ființat teoreticește de către dușmanii săi din Apus.

A trecut o lună și *România* tot tăcea. Se vede că se pregătea, își aduna puterile pentru a da un atac grozav și decisiv socialismului. Și, în' adevăr, la 9 februarie 1885 dădu acest teribil asalt, al Griviței, socialismului sub chipul unui articol de ziar de două coloane, menit pe de o parte să spulbere în cele patru unghiuri a[le] lumii socialismul, iar pe de alta să arate Europei că

* [liberali și conservatori].

României îi dă mîna să stea la vorbă cu socialiștii și chiar cu orișicine.

„Factorul de căpetenie și neapărat pentru înțelegerea socialismului — zice *România* — este istoria transformării și dezvoltării doctrinelor socialiste”.

Și de aceea *România* face istoricul acestor doctrine. Să vedem cum ?

„In India, Creta, Sparta — zice *România* — găsim ideile fundamentale ale socialismului. Mai apoi, de la începutul creștinismului pînă către sfîrșitul veacului trecut, întîlnim din cînd în cînd această doctrină, fie sub forma curat speculativă, fie ca manifestațiune concretă, prin cîteva mișcări cu caracter social, cum e cea a anabaptiștilor⁸⁷. Odată cu secolul nostru vedem...”

Cum? Deja secolul nostru? *România* zice că factorul de căpetenie pentru cunoașterea socialismului este istoria doctrinelor și din tot și din toată istoria nu știe să ne spună mai mult decît atîta, că a fost socialism în India, Creta, Sparta, apoi în era creștină și atîta tot! Curios mai e acest factor de căpetenie care a permis *României* să înțeleagă socialismul și chiar de la început ne strigă că nu l-a înțeles.

Mergem mai departe :

Despre secolul nostru, veșnicul antisocialist de la *România* știe să ne spună numai atîta că o spuză de secte salutară începutul său, că aceștia au fost oameni răi pentru că au voit să suprimă, pînă și din amintirea omenirii, marile instituțiuni sociale : familia, proprietatea, religia, capitalul !

Noroc numai de D-zeu, care este milostiv și nu^a vrut să sfărîme făptura în mîinile sale, altfel era rău de noi.

Dar, fiindcă D-zeu ne-a dat pace, atuncea „știința economică provocată de acea mișcare distructivă — ne spune *România* — începu acea apărare a fundamentelor sociale și acea critică nemuritoare a concepțiunilor utopice, care se sfîrși cu înfrîngerea lor desăvîrșită”.

România însă uită și spune un lucru. Cine a început apărarea și cine a învins. Pentru *România* treaba merge ca în poveste : A fost odată ca niciodată, dacă nu ar fi nu s-ar povesti, au fost utopiști răi și o economie politică bună. Economia politică cea bună a înfrînt pe utopiștii cei răi și a scăpat omenirea de bucluc.

Cum se vede, *România* vrea să vorbească despre puternicia lui Bastiat și a școalei armonice, contra lui Proudhon și a proudhoniștilor. Nenorocirea însă este că Bastiat nu este economia politică, cum *România* nu este presa și cum doctorul Rîmniceanu nu este medicina. Ci-titorii noștri care ar voi să cunoască vitejiile lui Bastiat nu au decît să citească cartea lui Lassalle *Bastiat-Schulze-Delitzsch*⁸⁸ ori, mai pe scurt, studiul economico-social *Karl Marx și economiștii noștri* din *Revista socială*. Vom adăuga aici numai următoarele : ideile fundamentale economice și planurile lui Proudhon sînt burgheze. Cînd Bastiat combate pe Proudhon gîndind că e socialist, el întrucîtva se combate pe sine însuși, căci ideile lui Proudhon în fundamentul lor numai socialiste nu au fost. De aceea, pe lîngă falsificările introduse în știința economică, numai pentru a apăra starea lucrurilor de azi, el a introdus și o mulțime de confuziuni chiar pentru burghezie.

Acesta este atît de adevărat că un alt potrivnic al socialismului, Lavelaye, care, desigur, numai om ignorant nu este, impută lui Bastiat că a dat arma socialismului contra societății burgheze.

Cînd *România* ne spune dar mai departe că [în] *economia politică* Bastiat „a stabilit cu putere incontestabilă” etc. etc., apoi să ne dea voie onor. nostru confrate să ne îndoim că în adevăr „a stabilit ceva”. Dealtminteri *României* nici nu-i trebuie atîtea stabiliri pentru că „o lume (e vorba de comunism) unde libertățile dispar cu desăvîrșire... unde femeile sînt în devălmășie... unde fiii nu-și cunosc părinții etc... nu poate decît să revolte conștiința omenirii”. Depinde de conștiință. Astăzi, spre exemplu, libertatea nu există cu desăvîrșire pentru enorma majoritate a omenirii, care este în o desăvîrșită robie economică, astăzi femeile sînt o marfă și de *facto* în devălmășie, astăzi în adevăr fiii cunosc pe mamă, dar de multe ori nu știu sigur cine e tatăl lor, și cu toate acestea simțitoare conștiință [a] acelora de la *România* nu numai că nu se revoltă, dar ne acuză pe noi pentru cuvîntul că conștiința ne este revoltată.

Pînă acum a fost vorba de socialismul utopic ; acest socialism îl numește utopic și socialismul modern, socialismul științific.

România dar pînă acuma atacă un lucru pe care azi nu-l mai apără nimeni, cu alte cuvinte se luptă cu mo-
rile de vînt.

Să trecem dar la socialismul științific, la socialismul modern. După *România* reprezentanții săi sînt : Marx (pe care îl scrie Marcs, dovadă că l-a avut de multe ori în mînă), Henry George și Schäffle. Deja din această enu-
merate *România* arată cît de bine cunoaște socialismul științific. Marx și Engels — despre aceștia *România* nici nu pomeneste — sînt în adevăr cei mai autorizați re-
prezentanți ai socialismului științific, cît despre Henry George, el în adevăr are oarecare aplicări spre socialism, dar dînsul nu numai că admite proprietatea individuală și procentele capitalului, dar mai toată organizațiunea socială de azi. Afară de aceasta, el singur nu se numără printre socialiști și toți socialiștii îl combat.

Curios reprezentant al socialismului, învățați confrăți de la *România* !

Să venim la Schäffle. Dînsul e unul din învățații, dealtminteri foarte mulți, afle] căror cercetări istorice, economice și filozofice l-au adus la unele concluziuni socialiste. Ca rezultat al acestor cercetări, el a scris o cărticică unde arată ce este socialismul. Prin aceasta devine el oare reprezentant al socialismului ? Și aici completa necunoștință a literaturii socialiste a făcut pe *România* ca să nu știe că după *Chintesența socialismului* * Schäffle a scris o carte, *Die Anssichtslosigkeit de Socialismus*, lucrare îndreptată, în special, tocmai în contra socialismului.

Și acesta, învățați și onorabili confrăți, curios repre-
zentant mai este ! Noi însă cunoaștem izvorul prostiei *României*. Așa a zis d-l Leroy-Beaulieu... căci acesta este unicul izvor al tuturor cunoștințelor doctei *României*. Tot ce spune Beaulieu spune și *România* : Leroy-Beaulieu a zis că socialismul a fost învins prin apărarea strălu-
cită etc., și *România* o zice, Leroy-Beaulieu spune că s-a stabilit cutare lucru, și *România* o zice ; Leroy-Beaulieu zice că reprezentanții socialismului modern științific sînt : Marx, H. George și Schäffle, și *România* papagalicește repetă același lucruri. Rezultatul este acesta : ^ ca Leroy-Beaulieu spune prostii și că *România* le repetă.

* (Albert Schäffle, *La Quintessence du socialisme*, 1875).

Să trecem acum la Karl Marx, în adevăr cel mai auto-
rizat reprezentant al socialismului modern.

Despre Marx, [ca] în general despre scriitorii socia-
lismului științific, *România* ne spune că nu se găsește la el decît „cîte o definițiune rău înțeleasă, din economia po-
litică niște priviri rezezi. Pierind de la o definițiune greșită a valorii, care după Marx nu constă decît în cîtimea de muncă depusă pentru a produce obiectul și neținînd seama de legile schimbului, circulațiunii etc., prin mi-
nuni de sofistică ajunge la concluziunea că capitalul nu este decît fructul înșelătoriei și nedreptății".

Se înțelege că potrivnicilor socialismului nu le poate veni la socoteală concluziunile la care ajunge Marx, dar „că Marx presară scrierile lui cu definițiuni rău înțele-
se" etc. aceasta potrivnicii mai serioși decît *România* nu o mai zic. Așa Lavelaye, care cunoaște mai bine economia politică decît învățații redactori ai ziarului conservator și care, totodată, este dușman al socialismului, iată ce zice :

„Marx își întemeiază sistemul său pe principiile for-
mulate de economiști cu cea mai mare autoritate, Adam Smith, Ricardo, de Tracy, Bastiat și legiunea aderenților lor (vezi *Le Socialisme contemporain*).

Vorbind de definițiunea „valorii" făcută de Marx, La-
velaye zice : „Mai toți economiștii și d-l Thiers, care se face în acest punct organul opiniunii astăzi îndeobște primită, susțin că originea legitimă a proprietății este munca. Dacă se admit aceste premise, Marx va dobîndi [dovedi] cu o logică ireputabilă că capitalul este rodul spoliațiunii".

Ce zice *România* ?

Lavelaye, văzînd în disperare că mai toți economiștii cunoscuți sînt pentru premisele lui Marx și, odată aceste premise admise, trebuie să admită totul — deci și con-
cluziunea —, Lavelaye, zic, în disperare, sfătuiește pe economiști a respinge această definițiune și a face una nouă, pe care el o și dă. Despre lipsa de știință a acestei definițiuni *Revista socială* a dovedit pe deplin în artico-
lul deja citat. Nu vom reveni dar asupra acestui punct.

Așa vorbesc dușmanii lui Marx și altfel ca *România*. Cît despre noi, Marx are o însemnătate mult mai mare decît a dovedi că capitalul este rodul spoliațiunii. Despre aceste însemnate nici nu visează *România* în adîncul

somn al ignoranței sale economice. De astă dată îi vom face plăcerea să nu o deșteptăm din acest somn.

Trecînd peste Henry George, care fără știrea și consimțămîntul său a fost trecut între socialiști, în nr. viitor vom ajunge la Schöffle.

II

După ce am cercetat cît de bine cunosc învățații de la *România* socialismul, după ce am arătat cum fac din Henry George fără voia lui socialist, să vedem cum stau lucrurile cu Schöffle.

Precum am zis la început, Schöffle nu aparține partidei socialiste.

El expune însă socialismul cu mai multă onestitate și critica lui este cea mai bună expunere din toate scrierile asupra socialismului făcute de oameni care habar nu au de acest lucru.

Din Schöffle însă, învățatul redactor al *României* știe puțin lucru : știe numai atîta că oamenii vor munci ca salahorii pentru stat, vor lua bilete de muncă, în loc de monedă, și pe urmă ilustrul redactor al *României* introduce o frază care îi permite a lăsa la o parte pe incomodul Schöffle și se aruncă iarăși asupra acelor care vor ca femeile să fie în devălmășie și ca tatăl să nu cunoască pe mama copiilor etc. Iată chiar și fraza în chestiune.

„Și-apoi nimic nu e nou în socialismul contemporan decît forma, fondul este același și nu poate fi altfel etc.”

Fraza este foarte comodă și ca metodă de polemică foarte recomandabilă. Trebuie dar de combătut pe Spencer, lucrul e cam anevoie ; atunci recurgeți la metoda dv. și începeți să scrieți : nimica nu deosebește pe Spencer de dr. Rîmniceanu, spre exemplu, și apoi, lăsînd pe Spencer la o parte, începeți să combateți pe vestitul doctor.

Aceasta este întîia frază bună de încadrat.

Aceasta și alta unde se spunea că „materia principală pentru socialism este de a preciza toate șuruburile și roțițele în acest mecanism arbitrar și fantastic”, aceste două fraze [arată] că *România* nu are cea mai mică, cea mai microscopică idee despre socialismul modern științific, și de aceea orice discuție devine imposibilă.

Prin urmare, în loc de a discuta cu un dușman care nici nu știe ce voim, să-i arătăm mai bine ce deosebire mare este între socialismul utopic (și noi îl numim utopic) și socialismul modern științific.

Aceasta ar fi mai profitabil din toate punctele de vedere.

Nu numai *România*, dar mai tot publicul cititor sub socialism nu înțelege decît tot socialismul utopic. De aceea cerem atențiunea cititorilor noștri pentru a lămuri o chestiune fără de care oameni de cea mai bună-credință vor bolborosi : „Fiul nu va cunoaște pe tată și tatăl pe mamă”. Se înțelege că într-un articol de ziar această lămurire va fi foarte scurtă și foarte esențială.

Care dar este caracterul comun al tuturor utopiilor socialiste începînd cu Platon și trecînd prin Campanella, Morus pînă la Saint-Simon și Fourier ? Aceea că ei credeau că printr-un plan drept, armonic și bun vor putea să se reconstituiască societatea. Loviți de relele care bîntuie societatea, socialiștii utopici se puneau în cabinet și alcătuiau o societate ideală în închipuirea lor. La formarea acestor planuri ideale se făcea, se înțelege, abstracție de adevăratul caracter al societății, de bazele sale materiale, se făcea abstracție de timp și spațiu. Dacă o societate oareșicare nu trăiește fericită, aceasta este că acolo nu s-a întîmplat din nefericire să trăiască un reformator care să-i dea planul fericirii și atunci totul ar fi mers bine. Dar, fiindcă oamenii cu imaginațiune sînt mulți, și planuri de acest soi trebuie să fie cam multe. Trebuie dar din toate aceste planuri de ales pe cele care vor fi mai bune, și omenirea va avea fericirea sa găsită. Se înțelege că în toate aceste planuri toată viața socială trebuie regulamentată (cum zice foarte bine nevinovata *Românie*, crezînd însă că combate socialismul modern) și de îndată ce lipsește o singură roțiță nu numai că ne întorcem de unde am plecat, dar putem să ajungem și mai rău. A combate asemenea planuri se înțelege că nu este greu. Și cînd dușmanii socialismului, crezînd că fac mari vitejii, combat socialismul utopiștilor, dînșii pur și simplu se bat cu morile de vînt, combătînd lucruri pe care nimeni nu le apără și, din neștiință sau rea-credință, voiesc să arate că socialismul este tot una cu starea de lucruri în care tatăl nu cunoaște pe mama etc.

Nu e locul aicea de a vorbi, cu toate acestea, de marea însemnătate a utopiștilor. Altă dată vom vorbi despre aceasta. Este destul de a spune că Fourier, prin critica sa mușcătoare a societății burgheze, s-a pus alături de cei mai mari satirici ai omenirii. Nu trebuie iarăși de uitat că Fourier, în chip profetic, a prevăzut și a presimțit multe din urmările sistemului capitalist de azi, spre exemplu crizele economice moderne.

Să trecem acum la socialismul științific modern. Punctul de plecare al său este un adevăr incontestabil și incontestat: că formele sociale se schimbă. Această schimbare este o necesitate fatală, care decurge din veșnica schimbare a formelor materiei.

Pentru a pricepe dar ceea ce ne așteaptă în viitor, a trebuit să se studieze cum am ajuns la ceea ce sîntem, adică a fost trebuincios de studiat istoria. Din acest studiu și mai ales din analiza bazelor materiale ale vieții societăților s-a putut arăta că în adevăr formele sociale s-au schimbat și se schimbă și că bazele societății de azi au trecut prin o mulțime de evoluțiuni. Studiind dar evul din mijloc și văzînd cum din sînul societății feudale a ieșit pruncul burghez, s-a văzut că aparițiunea societății burgheze pe vremea istoriei nu a fost ceva accidental, ci că a fost o necesitate dacă studiem bazele materiale, relațiunile economice din lumea feudală. Mai pe urmă, studiind bazele pe care trăiește și se mișcă societatea de azi, studiind mai ales relațiunile economice dintre oameni, socialismul științific a găsit că în sînul societății actuale se dezvoltă o altă societate — societatea socialistă, întocmai cum în sînul societății feudale s-a dezvoltat societatea liberală — burgheză. Socialismul arată cum societatea burgheză capitalistă pe de o parte dezvoltă germenii societății noi, iar pe de altă parte singură, prin mersul lucrurilor, se descompune și stinge puțin, cîte puțin acele elemente esențiale ale societății burgheze care împiedică dezvoltarea acestor germeni. Societatea cea nouă trebuie dar *necesarmente* să iasă din societatea de azi. Dacă această societate nouă socialistă — colectivistă sau comunistă (ne-ar plăcea mai bine termenul comunist dacă de dînsul nu ar fi legate atîtea pornografii, ca devălmășia femeilor etc.) —, în unele locuri, dar numai în unele, seamănă cu societatea visată de Fourier, aceasta dovedește numai atîta că Fourier a avut un geniu prevăzător.

Socotim că cel puțin acum confratele nostru a priceput uriașa deosebire dintre socialismul științific și socialismul utopic.

În studiul viitor vom cerceta și ultima parte a obiecțiunilor *României*.

III

Urmăm înainte cu cercetarea științei economice a confrăților noștri.

La articolul nostru din numărul trecut ni se va putea face obiecțiunea: Foarte bine, socialismul științific deduce necesitatea transformării societății în sensul socialist din studiul istoriei și din analiza mișcării societății de azi. În contra metodei științifice nu e nimica de zis, dar de unde știm că acest metod a fost întrebuințat cum trebuie, dacă analiza s-a făcut bine și dacă din această analiză reiese în adevăr că societatea trebuie să se transforme, și încă în sensul socialismului.

Toate aceste întrebări sînt drepte și ar dovedi că aceia care le-ar face au înțeles, cît s-a putut din cîteva cuvinte, spiritul socialismului modern și terenul pe care trebuie discuțiunea să fie pusă. Ia să se discute cum va fi pus cutare șurub sau așezată cutare roțiță în societatea socialistă; trebuie dar de transportat discuțiunea pe un teren științific, pe terenul istoriei și, mai ales, pe acela al economiei politice. Și acolo potrivnicii socialismului trebuie să arate că analiza istorică și economică făcută de socialismul științific nu este adevărată.

Acum credem că și *România* va pricepe de ce, spre exemplu, toată polemica ce se face în Europa contra socialismului se începe de la teoria *valorii*, pentru că aceasta este una din bazele pe care se întemeiază economia politică. A introduce confuziune în privința definițiunii valorii, iată scopul economiștilor burghezi cînd sucesc și răsucesc această teorie în felurite chipuri. Leroy-Beaulieu dă numai cinci definițiuni, care se potrivesc una cu alta ca nuca în perete. Block se ține de coada lui Bastiat. Numai Lavelaye, în disperare că toți economiștii de valoare admit, cel puțin în fond, definițiunea lui Marx asupra valorii, se hotărăște să proclame că în acest punct

toți economiștii au greșit și că prin urmare trebuie o altă definițiune a valorii, pe care o și fabrichează el.

Am mai avea multe de zis, dar, marginile unui articol de ziar nepermițându-ne, sîntem gata să dăm lămuriri acolo unde nu am fost destul de expliciti.

Mai avem de relevat două lucruri din articolul *României*.

Mai întîi *România* învinovățește pe socialiști că ei vor să comită una din cele mai strigătoare nedreptăți voind de a asemana pe cel slab cu cel tare, pe cel activ cu cel leneș, pe inteligent cu incapabil.

Ca într-o societate de oameni și nu de fiare sălbatice, un om care s-a născut mai slab trebuie să găsească aceleași condițiuni favorabile ca și acela care s-a născut puternic, aceasta o credem în adevăr pentru că nici cel slab nu e de vină că s-a născut slab și nici cel tare nu are nici un merit că s-a născut puternic.

Pentru *România* însă, a cere acest lucru este a face „o nedreptate strigătoare, pe cînd dacă cel tare ar ținea sub călcîiul său pe cel slab aceasta ar fi cea mai strigătoare dreptate”. Ce morală admirabilă !

Cu activul și cu leneșul *România* e și mai hazlie. Socialiștii vor să asemenea pe cel leneș cu cel activ. Însă ar fi trebuit să gîndească învățații noștri confrăți că într-o societate unde toți lucrează și acei[a] care nu muncesc „nu mănîncă leneșii nu prea au prea mulți sorți de a fi favorizați. Să presupunem însă că chiar așa este și să vedem ce se petrece în societatea de azi :

J. Stuart Mill, care nu a fost socialist, a constatat un lucru : că între muncitori aceia care muncesc mai mult și mai greu sînt aceia care sînt mai prost plătiți ; așa acei[a] din mine sînt mai rău plătiți decît acei[a] din fabrici și aceștia, la rîndul lor, mai rău decît, d[e] ex[emplu], cizmarii și așa mai departe, cu cît lucrul e mai greu și se lucrează mai mult, cu atît se plătește mai puțin. Pentru muncitori dar — uriașa majoritate a omenirii — este un fel de premiu pentru lene : cu cît muncesc mai mult, sînt mai activi, cu atîta sînt mai rău plătiți. Cei mai leneși dar sînt mai favorizați față de cei mai activi. Acolo însă este numai munca fizică. Să trecem la muncitorii intelectuali. Să luăm, d[e] ex[emplu], drumul de fier. Telegrafiștii, copiiștii, micii funcționari, care muncesc zi și noapte, primesc cîte 100 de lei, pe cînd funcționarii mai

superiori, care lucrează mai puțin, primesc cîte 300 sau 400 [de] lei. Cei și mai mari, care lucrează foarte puțin, ca directorii, pentru că subscriu hîrțiile primesc mii de lei pe lună. În fine acționarii drumului de fier, care de astă dată nu fac absolut nimic, primesc cei mai mulți bani ca cîștig. Și aceasta e orișune îți vei întoarce ochii. Și acum ascultați lecțiunea de logică a *României*. Într-o societate în care, cu mici excepțiuni, cu cît omul este mai puțin activ, mai leneș cu atîta e mai favorizat, într-o asemenea societate a striga că faci o strigătoare nedreptate asemănînd pe cel leneș cu cel activ este a nu pricepe absolut nimic din cele ce se petrec în jurul tău. Și acesta este cazul redactorilor de la *România*.

încă o citațiune și sfîrșim :

„Amintească-și fiecare — zice ziarul conservator — că omul în cursul vieții sale efemere nu e decît un depozitar a[l] civilizațiunii și să nu compromită, printr-o hotărîre nesocotită, șansele viitorului, comoară moștenită din trecut și care a costat pe biata omenire, în căutarea unei vieți mai bune, atîtea suferințe, atîta singe, atîția martiri”.

Nu știm dacă autorul își dă seamă de ceea ce vorbește. N-ar crede că omul este nu numai depozitar al civilizațiunii, dar că are și foarte mare îndatorire de a mișca înainte această civilizație.

Dacă omul s-ar considera numai ca depozitar, atunci nu ar mai fi progres. Locuitorii imperiului de mijloc (China) se consideră de singuri ca simpli depozitari ai civilizațiunii și ei, pentru a nu compromite prin oricare mișcare înainte șansele viitorului, nu se mișcă deloc ori, mai bine zis, merg înapoi. Cît despre singele și morții care a[u] costat pe oameni mergerea înainte, apoi a cui e vina ? A cui e vina că acei[a] care trag înainte greul la carul progresului și al civilizațiunii sînt opriți la fiecare pas. Dintr-o parte sînt mîini osoase care-l trag înapoi, iar din altă parte oameni așa-ziși practici, liberalii, oportuniștii omenirii, care, ca niște adevărați depozitari, se trîntesc cu toată greutatea lor și [pe] carul progresului zbierînd. „Mai încet, nu-i mișcați, nu compromiteți prin o hotărîre nesocotită comorile moștenite din trecut... stați”. Și cînd la aceste strigări muncitorii progresului răspund cu un zîmbet de dispreț, atunci sînt arestați, surghiuniți, măcelăriți.

Da ! este adevărat, mersul înainte al omenirii a costat mult sînge și martiruri, dar [cine] mi-a plătit cu sîngele său curat progresul omenirii ? Cine au fost martirii ? Toți noi muncitorii singurilor viitoare*. Iar voi care strigați și acuma „Stați, sîntem depozitari trecutului", voi ați fost călăii!

În adevăr multe suferințe, sînge, martiruri au costat mersul înainte al omenirii, dar a cui e vina ?

N.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 23, 25 ȘI 26, DIN
28 FEBRUARIE, 2 ȘI 3 MARTIE 1885.

I

Agiul a ajuns o calamitate națională, agiul ne mîncă, criza monetară ne doboară, mergem rău, rău de tot. Iată fraza ce se plimbă pe buzele altora și care și-a găsit răsunetul în mesajul regal, în Cameră, ca și în presă. Interpelări, discursuri, articole în gazete, broșuri etc., mai credem că n-a fost o chestiune care să ațîțe în așa grad interesul public.

Drepturile omului, ca ziar cotidian, socotește de datorie sa de/ași) spune asemenea cuvîntul în această chestiune, cir-mit mai mult cu cît, după părerea noastră, toate discursurile, articolele sau broșurile de pînă azi au fost departe d-a aduce vreo lumină.

În adevăr s-a scris și s-a zis atîta asupra acestei chestiuni încît nouă nu ne rămîne mai nimic nou de adăugat. Cum însă confuziunea produsă vine dintr-aceea că s-a amestecat adevărul cu neadevărul și s-au introdus chestiuni cu totul străine de chestiunea agiului, noi vom căuta să arătăm mai întîi unele din cauzele care au adus această confuziune. Astfel, după părerea noastră, s-ar putea număra următoarele principale :

* [conform cu originalul].

1) Amestecul chestiunii agiului cu chestiunea crizei economice, două lucruri ce nu sînt deloc necesarmente legate între ele.

2) Neținerea în seamă de ceea ce este moneda ca *categorie economică* în societatea noastră și

3) Nejustificarea chestiunii cu destulă obiectivitate, din cauza spiritului de partidă, unii voind cu orice preț să acuze guvernul, alții cu orice preț să-l scuze.

Pe lângă acestea mai sînt și altele apoi, de mai puțină însemnătate, pe care le vom atinge expunînd chestiunea.

Drepturile omului, nefiind înregimentat în nici o partidă, e garantat d-a nu cade în cel de-al 3-lea păcat arătat, cît pentru celelalte două vom stăruî după puterile noastre a le evita.

Înainte d-a intra însă în miezul chestiunii, protestăm contra unui curent, foarte răspîdit, al cărui ecou s-au făcut și miniștrii și opozițiunea, cum că adică chestiunea poate fi tratată și dezlegată nu teoreticește, prin știință, ci prin practică.

Protestăm și sîntem îndrituiți a zice că cei ce spun astfel de lucruri nu înțeleg diferența ce există între știința și practica zilnică. În adevăr, știința nu e ceva deosebit de practică, numai știința generalizează, face deducțiuni din practică și diferența e aci că, pe cînd practica are înaintea sa un cîmp de observație foarte restrîns, știința face deducțiuni din practica secolelor întregi, din faptele petrecute în felurite țări, în diferite timpuri și sub varii * condițiuni.

Prin urmare, dacă știința poate face greșeli, cu atît mai mult și mai ușor le poate face așa-numita practică, și deci *chestiunea agiului nu poate, nu trebuie să fie dezlegată decît pe terenul curat științific*. Pe acest teren ne vom pune și noi.

Rugăm pe cei ce nu s-au ocupat în special cu chestiunile economice să nu se sperie de cuvîntul știință, pentru că chestiunile tratate științificește au și marele avantaj d-a fi clare.

* [diferite].

Ce e moneda ?

Înainte d-a trece la agiu propriu-zis, vom pune cîteva premise economice, care sînt necesare, spre a înțelege ceea ce vom zice, [că] baza economică a societății moderne e producțiunea mărfurilor. O marfă poate fi considerată din două puncte de vedere : ca *valoare de întrebuințare* și ca *valoare de schimb*.

Valoarea de întrebuințare a mărfii este calitatea mărfii d-a îndestula trebuințele noastre. De exemplu, o chilă de grîu are valoare de întrebuințare pentru că ne îndestulează foamea.

Valoarea de schimb a mărfii e acea calitate ce o are marfa d-a se schimba cu o altă marfă. Așa o chilă de grîu poate să fie schimbată pe un rînd de haine. *Ceea ce dă mărfii valoarea ei de schimb e munca omenească*. Două mărfuri care au aceeași valoare de schimb, adică care conțin aceeași cantitate de muncă omenească, se schimbă între ele. Cînd zicem muncă omenească, zicem munca mijlocie necesară pentru producerea mărfii. Mărfurile de multe ori se schimbă cînd mai sus decît valoarea lor de schimb, cînd mai jos ; aceasta depinde de ofertă și cerere. Dacă, de pildă, o chilă de grîu și un rînd de haine sînt produse fiecare în cîte două zile, dar grîul se va oferi prea mult pe piață, pe cînd hainele s-ar cere mai mult decît s-ar oferi, atunci un rînd de haine poate să se schimbe pe două chile de grîu, ori cu alte cuvinte o marfă produsă în două zile poate să se schimbe pe o altă care e produsă în patru zile.

Această proporționalitate după care se schimbă mărfurile prin ajutorul metalelor prețioase și care se regulează prin ofertă și cerere se cheamă *prețul mărfii*.

Cum văzurăm, prețul mărfii poate să nu coincidese cu valoarea ei, deși în condițiuni normale prețul va gravita totdeauna să coincidese cu valoarea mărfii, așa că o marfă care e produsă în două zile se va schimba pe o altă marfă care asemenea e produsă în două zile. Să vedem acum ce sînt metalele prețioase, aurul și argintul, ce *este acest instrument de schimb*, ce sînt, în sfîrșit, banii ?

Cînd o chilă de grîu se schimbă pe un rînd de haine, apoi rîndul de haine este echivalent cu chila de grîu, și în rîndul de haine chila de grîu își exprima valoarea ei.

Metalele prețioase — argintul și aurul — sînt echivalente generale pentru toate mărfurile lumii și în care toate mărfurile își exprimă valoarea lor. Apoi ca o marfă să-și poată exprima valoarea ei trebuie ca și obiectul în care își exprimă ea valoarea să conțină muncă omenească, adică să fie o marfă. În adevăr, aurul și argintul sînt și ele mărfuri și, ca atare, au o valoare de întrebuințare și o valoare de schimb, cum și un preț, ce depinde de ofertă și cerere.

Dar, afară de acestea, ele au încă o calitate pe care n-o au celelalte mărfuri; această calitate e d-a fi un echivalent general pentru toate mărfurile, un echivalent în care toate celelalte mărfuri își exprimă valoarea lor. Cei ce sînt încîtva familiari cu chestiunile economice știu ce confuziune a adus în economia politică amestecul valorii de întrebuințare cu valoarea de schimb și al acesteia] din urmă cu prețul. Munți de hîrtie și mări de cerneală au fost cheltuite spre alungarea acestei confuziuni și cu toate acestea chiar acum economiștii sînt departe d-a fi de acord în această privință. Ce să zicem dar despre metalele prețioase (pînă acum vorbim de metale prețioase în bucăți, *lingouri*, nu monedă), cărora pe lingă valoarea de întrebuințare, valoarea de schimb și preț li se adaugă încă o altă calitate pe care o văzurăm, aceea d-a fi un echivalent general? Și ce să mai zicem de monedă, care afară de celelalte calități, de marfă și de echivalent general, mai are și o altă calitate specială, pe care i-o dă pecetea pusă pe ea și care o prefăce în monedă propriu-zis*? Se înțelege că cu aceste multiple și misterioase calități ea se prefăce, cum zice Marx, în Dumnezeu Savot în persoană, și cîtă confuziune trebuie să pricinuiască acest Dumnezeu dacă nu se va ține seamă de numeroasele lui calități.

Să vedem acum cum se prefăce metalele prețioase în monedă. Se ia o cantitate de argint d-o probă definită, care conține spre exemplu 2 *ceasuri* de muncă și are x grame de greutate (luăm exemplul voluntar) și se zice că aceasta e un franc; se ia o bucată de aur asemenea d-o

* O analiză mai profundă asupra banilor, asupra monedei, precum și demonstrarea cum moneda derivă necesarmente și necesarmente e legată cu toate bazele economice ale societății de azi ar cere prea mult loc și deci nu poate încăpea aici.

probă definită și care conține 40 [*dej* *ceasuri* de muncă, prin urmare de 20 de ori mai mult decît munca pusă pentru a produce un franc, și se zice că aceasta e 20 de franci ori un napoleon.

Proportionalitatea dară între monedele de argint, ca și cea dintre monedele de argint și cele de aur se stabilește prin cheltuiala de producțiune, or[i] prin munca omenească cheltuită pentru producerea lor. Așa e moneda de un franc, [care] trebuie să conțină de cinci ori mai puțină muncă decît o monedă de argint de cinci franci și de douăzeci de ori mai puțină decît un napoleon.

II

Am zis [că] proportionalitatea între moneda de argint și cea de aur se stabilește prin cheltuielile de producțiune a acestor două metale. În practică însă se întîmplă că se schimbă proportionalitatea stabilită, așa că în loc să se dea 20 de bucăți de un franc de argint pe un napoleon (adică 20 [*de*] franci de aur), se dă de pildă 22 or[i] 19. Astfel, proportionalitatea regulată dintre un franc de argint și un napoleon de aur, ce s-ar exprima matematiceste 1 : 20, în practică e 1 : 22 or[i] 1 : 19. Deosebirile aceste[a] între proportionalitatea stabilită a aurului cu argintul și proportionalitatea de fapt în relațiunile economice se cheamă *agiu*.

Cînd se dă mai mult argint pe aur decît am văzut că e stabilit, atunci aurul se zice că are agiu. Argintul asemenea poate avea agiul său asupra aurului.

Ne întrebăm acum de unde provine acest agiu, această schimbare a proportionalităților stabilite. Dacă ne gîndim la cele zise mai la începutul acestui studiu, e lesne să găsim cauza principală. În adevăr, cauza principală e variațiunea *valorii de schimb* a unui metal or[i] a celuilalt, sau chiar a amîndurora în proporțiuni diferite.

Dacă, de exemplu, cînd s-a stabilit proporțiunea între monedele de argint și cele de aur *un franc* de argint costă două *ceasuri* de muncă, un napoleon reprezintă patruzeci de *ceasuri*. Dar să presupunem că după stabilirea acestor proportionalități s-au găsit mine de argint mai bogate ca înainte, așa că cheltuielile de producere a unei bucăți de argint de un franc se reduc la *un ceas și trei*

sferturi, în loc de două, atunci, cheltuielile de producere a argintului ieftinindu-se, trebuie să se dea mai multe bucăți de un franc de argint pe un napoleon. Așa dacă mai înainte puteam scrie matematiceste 1 fr. argint : 1 napol. aui -H- 2 ceasuri : 40 ceasuri = 20 ; acum această proporțiune se va schimba astfel : 1 fr. argint : 1 napoleon aur **-77-** 1 3/4 ceasuri : 40 ceasuri = 23 cu aprox. Adică pe un napoleon vor trebui date *aproape 23 [de] bucăți* de un franc în loc de 20 și *agiul va fi de 15%*— *Variațiunea cheltuielilor de producțiune dar, ori cu alte cuvinte variațiunea* [a] *valorii de schimb a metalelor prețioase, e cauza principală a agiului.*

O altă cauză [a] agiului poate fi și *schimbarea prețului* metalelor prețioase, care preț, cum am zis, depinde de ofertă și cerere.

Așa dacă un metal, de pildă argintul, se va oferi din vreo cauză oarecare mult de tot, atunci argintul se va ieftini și aurul va avea agiu.

Dacă, din contra, s-ar oferi prea mult aurul or[i] s-ar cere mult argint, atunci s-ar ieftini aurul, și argintul, la rîndul lui, ar avea agiu.

Acum cauzele care pot provoca prea marea cerere or[i] prea marea ofertă a unui metal sînt multiple ; așa oferta unui metal, de pildă [a] argintului, poate fi mare din *cauză că s-a produs prea mult* acest metal, or[i] din cauza agiotajului, or[i] din cauza unei *balanțe comerciale nefavorabile*, adică cînd importul e mai mare decît exportul, căci atunci diferența trebuie să fie plătită în moneda metalică ce se primește mai ales pe piața internațională și, ridicîndu-se cererea unui metal, poate să i se ridice și prețul în comparațiune cu celălalt metal ce nu ar fi așa de favorizat pe piața internațională.

O *observare*. Agiul, care provine din cauza schimbării prețurilor metalelor, prețuri ce, la rîndul lor, depind de cerere și ofertă, acest agiu zic nu poate fi cronic și nici nu poate fi mare cel puțin pe vreme mai îndelungată. Și lucrul e firesc dacă ne dăm bine seama că metalele prețioase, deși sînt mărfuri, au o calitate, cum am zis, deosebită de a tuturor mărfurilor, aceea de a fi un echivalent general, un instrument de schimb.

Cînd grîul, spre exemplu, se oferă prea mult, atunci prețul lui poate să cadă enorm, pentru că grîul trebuie să fie vîndut, altminteri se strică.

Alte mărfuri, cum sînt hainele, trebuie asemenea să fie vîndute căci altminteri își schimbă moda. Metalele prețioase însă oricît de mult să se ofere, aceasta nu poate să aibă o mare influență asupra prețului lor, pentru că ele pot fi închise în ladă, capitalizate fără să se strice orfi] să li se schimbe moda. Sînt totdeauna bune pentru că sînt echivalent general. Iată dar că schimbarea prețului, care depinde de ofertă și cerere, nu poate să influențeze așa de tare agiul și, mai ales, nu-i poate influența multă vreme, și deci cauza principală a agiului rămîne schimbarea valorii de schimb a metalelor or[i] schimbarea muncii necesare pentru producerea lor.

O *altă observare*. Cînd se schimbă valoarea de schimb a unui metal, această schimbare nu se manifestează imediat în practică prin agiu.

Cauza e — și aci se arată cea din urmă calitate a monedei — că *pecetea* pusă pe monedă și care egalează 20 de bucăți de un franc cu un napoleon are tendința continuă d-a susține această proporționalitate și în practică, și trebuie multe condițiuni (pe care le vom vedea) într-un alt articol) ca să facă să se manifesteze diferența între două metale izvorită din schimbarea valorii de schimb a unuia din ele.

Dacă trecem acuși de la aceste cîteva considerațiuni teoretice la practică, la agiu, care există la noi și ne întrebăm de se află condițiunile ce am enumerat, spre a provoca agiul, vom vedea că în adevăr aceste condițiuni există. Mai întîi de toate găsim că s-a schimbat valoarea de schimb a argintului. Așa, mai-nainte proporțiunea între argint și aur a fost ca 1 către 15V2 ; acum ea este ca 1 către 18, adică mai-nainte argintul a fost de 15V2 ori mai ieftin decît aurul și acum e de 18 ori mai ieftin.

Cauza principală dar, adică schimbarea valorii de schimb există.

Cea d-a doua cauză, adică schimbarea prețului din cauza legii ofertei și cererii, există asemenea. Unele state, introducînd etalonul de aur, au azvîrlit printr-aceasta pe piață o mulțime de argint, *astfel numai Germania a azvîrlit mai bine de 600 000 000 de franci argint.*

Firesc lucru dară era ca această prea mare ofertă de argint să-i reducă prețul ; dar cum am zis aceasta nu poate fi considerată decît ca o cauză mai puțin însemnată a agiului și care în tot cazul nu poate face să dureze

multă vreme, deoarece, ieftinindu-se prețul argintului prin prea mare ofertă, producțiunea lui nu va întârzia d-a se împuțina pînă ce iarăși se va restabili armonia între ofertă și cerere.

Prin urmare, dacă vedem că există aceste două condițiuni priincioase agiului — adică schimbarea valorii de schimb a unuia din metale, argintul, și schimbarea prețului —, nu înțelegem de ce s-ar mai căuta explicațiunea acestui fenomen, ba în bancă, ba în bursă și în mai cîte altele. Toate aceste instituțiuni pot să ajute manifestarea agiului, dar cauza lui la rădăcină rămîne *deprecierea argintului*.

Dar balanța voastră comercială [cu] diferențe către export și import? ne vor zice poate unii din economiștii noștri ce au ajuns să explice toate relele prin import și export. Vom arăta imediat cît chestiunea agiului e de puternic legată cu chestiunea balanței economice.

Să presupunem că argintul e depreciat cu ~~15%~~ și d-aceea aurul ar avea un agiu ajuns pînă la limita extremă, adică 15%; să mai presupunem că sîntem așa de bogați noi, românii, așa cum vor să ne vadă economiștii noștri, că adică cu balanțe comerciale stăm astfel de bine încît importăm pentru 600 000 000, de pildă, și exportăm pentru un miliard; că prin urmare în fiecare an ne intră în țară 400 000 000 aur; că vom fi plini de aur. Ei bine, cred d-nii Xenopol et c-ie că nu va fi agiu? Noi susținem că da. Agiul va dispărea poate deocamdată or[i] va scădea, dar la urma urmei tot va trebui să reapară. Iată dovada.

Să presupunem că agiul va dispărea. Banca Națională or[i] alte bănci, avînd stocul în argint și biletele lor reprezentând argint, cumpără, să zicem, pentru 100 000 000 franci argint 100 000 000 franci aur (fiindcă agiul, cum am presupus, nu mai există) și pentru acești 100 000 000 aur cumpăra în mine în America 115 000 000 argint (argintul fiind mai ieftin).

Aducînd în țară aceste 115 000 000 argint, ele vor valora, adică se vor schimba cu 115 000 000 aur, așa că băncii-i va rămîne un profit de 15 000 000 pentru nimica. În curînd, se înțelege, tot aurul, oricît de mult ar fi, prin asemenea operații va trece în străinătate.

Dar cine va permite băncii aceasta? ne-ar putea obiecta economiștii noștri. Ei bine, această obiecțiune ar

arăta numai că vor avea dreptate; pentru că a nu permite exportul aurului e a recunoaște inferioritatea argintului și atunci n-ar rămîne pentru a susține moneda de argint în egalitate cu cea de aur decît a-i decreta un curs forțat.

Cînd ziarul *Lupta* dar lua exemplul pe Rusia, unde, cu toate că exportul e mai mare ca importul, exista agiu, spunea un adevăr ce, cum vedem, se explică foarte ușor. Acum, înainte d-a cerceta ce e de făcut spre a uita răul agiului, vom aborda o altă chestiune foarte importantă și care mai n-a fost analizată de economiștii noștri or[i], dacă [da], a fost analizată greșit; vom lămuri chestiunea: care sînt *anume limitele răului produs prin agiu și cît pierdem noi în adevăr din această așa-numită calamitate*?

Numai cunoscînd întinderea răului putem să înțelegem chestiunea și să știm ce avem de făcut. Aceasta va face conținutul articolului viitor.

III

În articolul acesta ne vom ocupa de limitele răului crizei noastre monetare manifestată prin agiu. Noi credem că aceasta e tocmai partea importantă a chestiunii și după umilele noastre păreri tocmai asupra acestui punct s-au emis opinii false, ca să nu zic mai mult. Pierderile cășunate de agiu, dacă vom asculta pe economiștii noștri, sînt enorme, covârșitoare, întocmesc o adevărată calamitate națională. Astfel, după d-l Xenopol pierdem din pricina agiului 20 000 000 *franci pe fiecare an* numai în relațiunile noastre comerciale cu străinătatea, apoi deosebit pierdem sume enorme negreșit în daraverile lăuntrice.

D-l Bibicescu se abține d-a face socoteli prea exacte; dă însă să se înțeleagă că din cauza agiului toată lumea pierde: proprietarul, arendașul, industriașul, negustorul. În fine, *Telegraful*, după unii din economiștii din străinătate, merge pînă a ne prezice chiar revoluțiuni grave pricinuite de agiu. Să nu ne speriem însă de toate aceste grozăvii și să ne întrebăm care în adevăr poate fi maximum pierderilor aduse de ieftinirea monedei de argint? Să vedem. D-l Bibicescu ne spune că avem argint în țară

68 000 000. D-1 Xenopol presupune că mijlocia agiului va fi 12% (noi credem că va ajunge la 18%). Ei bine, avînd 68 000 000 de argint și acest argint depreciindu-se cu 12%, *toată pierderea va fi de 8 160 000 [de] franci*. Arătarăm credința noastră că agiul va ajunge 18%, lucru de care se temeau atît toți deputații ce au vorbit în Cameră asupra chestiunii. Sîntem dar cu 50% mai pesimiști decît d-1 Xenopol și, cu toate acestea, chiar în cazul ăsta *pierderea la 68 000 000 de 18% nu va fi mai mare de 12 240 000 [de] franci*. Nu e vorbă, 8 or[i] 12 000 000 sînt sume însemnate, dar ce e aceasta dacă nu un nimic în comparație cu socoteala d-lui Xenopol, după care pierdem în fiecare an 20 000 000 și deci în 6 ani 120 000 000 de franci, și să se noteze aceasta numai în daraverile exterioare. Dacă mai adăugăm acum și pierderile din daraverile interioare, atunci vai și amar de noi și în adevăr nu am putea scăpa fără vreo revoluție strașnică. Cum ajunge d-1 Xenopol la cifrele acestea ale pierderilor? Iată. Excedentul importului nostru asupra exportului e de 120 000 000 ; aceste milioane, își zice d-sa, trebuie să le plătim în aur, care, avînd agiu 12%, ne dă o pierdere de îndată de 14 140 000 [de] franci. Procentele datoriei publice, care se urcă la 50 000 000, trebuiesc d-asemeni plătite în aur ; încă o pierdere dară de 6 000 000 ; în sfîrșit, punînd și agiul la 10 000 000 ce cheltuim în străinătate în fiecare an, ajungem la o pierdere de 22 000 000 anual.

D-1 Xenopol în bunătatea sa ne dăruiește însă 2 000 000, zicînd că agiul ne face a pierde 20 000 000 cel puțin. Toate aceste socoteli presupunînd agiul 12%, dar admițînd 18% cum credem noi că va ajunge, pierderile se vor urca la 30 000 000. Judecînd logicamente după calculele precedente, dacă s-ar găsi mine atît de bogate încît argintul s-ar deprecia cu 90%, ajungem să scoatem că pierdem 160 000 000 pe an. Solidă socoteală ! Tepeni economiști !

Să vedem acum unde e greșeala. Pentru acest scop să analizăm întîi cifra cu exportul. Intr-un alt articol vom analiza regulat chestiunea exportului. Aci luăm cifrele cum ni sînt date de d-1 Xenopol, adică că diferența între import și export ar fi de 120 000 000 de franci. Cum vom plăti aceste 120 000 000. Dacă avem aur, le vom plăti în aur, dacă nu, vom cumpăra aur cu argint plătînd 12%.

Să examinăm cazul întîi, adică că avem 120 000 000 de aur și le dăm străinătății. E evident că nu pierdem nimic în cît privește agiul. Un exemplu. Anul trecut, cînd nu era agiu, am cumpărat un costum francez și am trimis în Paris pentru el 5 bucăți d-un napoleon. Anul ăsta am cumpărat iar un costum asemenea ca cel de an și cu tot agiul, eu avînd aur, am trimis tot 5 bucăți d-un napoleon. Unde e pierderea ?

Dar dacă ne punem în cazul că nu avem aur, ei atunci mă voi duce la d-1 Xenopol, de pildă, și voi cumpăra de la dumnealui 5 napoleoni dîndu-i pe ei 112 franci argint, socotînd agiul 12%. Evident că eu stau mai rău comparativ cu anul trecut, adică pierd 12 fr. ; dar, de netăgăduit, d-1 Xenopol cîștigă 12 fr. ; deci pentru națiune ca atare nu reiese nici acum nici o pierdere.

Să presupunem că nu avem aur. Cum vom plăti diferența dintre import și export ce ziserăm că primim a fi de 120 000 000 ? Vom da mai întîi de toate argintul nostru, cele 68 000 000 ce avem. EL însă va fi primit cu 12% mai scăzut după presupunerea d-lui Xenopol, 18% după a noastră, cu alte cuvinte cele 68 000 000 argint vor fi primite drept 60 000 000 (aproximativ). Deci pierdem 8 000 000 din cauza agiului. Apoi vom plăti restul de 60 000 000 în produse prin export și dacă cînd nu era agiu vinde[a]m chila de grîu cu 60 fr. ori 3 napoleoni și azi vom lua pe ea 3 napoleoni. Cu 1 000 000 de chile de grîu dar plătim diferența. Cît pentru că prețul griului poate să cadă or să se ridice, aceasta depinde deja de alte chestiuni, cum de concurența americană, de criza europeană, de calitatea produselor noastre etc. Dar cînd vorbim, cînd analizăm agiul trebuie să facem abstracțiune de alte chestiuni și tocmai păcatul d-a amesteca în chestiunea în dezbattere alte chestiuni străine, cum, de pildă, chestiunea *crizei* economice de o însemnătate capitală mult mai mare decît vedem că ș-o închipuiesc economiștii noștri, i-au indus pe dînșii în eroare. Pe cît timp e vorba însă numai de agiu, nu putem să pierdem mai mult decît 8 000 000, și aceasta nu în fiecare an, ci o singură dată. Să luăm asemenea procentele datoriei publice, 50 000 000. Cum le va plăti guvernul ? Aur n-avem ; argint am presupus că l-am dat pentru diferența importului și exportului ; nu ne rămîne decît să plătim cu produse, cu bucate, iar prin exportul nostru. Și chila de grîu, ce era

3 bucăți de napoleoni cînd nu apăruse agiul, va fi și azi, cînd agiul s-a manifestat, tot astfel (și dacă nu e aceasta depinde de alte cauze). Plătind dar cu grîu, cîte 3 napoleoni chila, vom da 833 333 de chile, sumă ce ar fi trebuit să dăm chiar cînd argintul era *al pari* * cu aurul. Adică nu mai pierdem nimica. Cu alte cuvinte, pierzînd 0 dată maximul ce s-a putut pierde din cauza deprecierei argintului, se înțelege că orice pierdere pe urmă devine cu neputință.

Și cînd dar strigăm agricultorii, proprietarii, comercianții, toți pierd, în imaginațiunea noastră pierderile se ridică la sume colosale, nițică analiză însă ne arată că realitatea nu e așa grozavă cum se crede.

Să luăm încă un exemplu și cel din urmă. Fie proprietarul și arendașul. Dacă contractul pentru o moșie, să ne închipuim de 100 000 fr., e făcut în argint, atunci are dreptate d-l Bibicescu că proprietarul pierde, fiindcă, la rîndul lui, trebuie să plătească la Creditul Funciar și 1 se cere aur etc. ; dar pe de altă parte, în cazul acesta, arendașul cîștiga.

Să presupunem încă că arendașul vinde porumb în străinătate cu 50 fr. chila în aur. Cînd argintul și aurul erau *al pari*, arendașul vînzînd 2 000 chile [de] porumb, lua pe ele 100 000 fr. aur și ori îi dădea astfel proprietarului, ori cumpăra pe el 100 000 fr. argint, or[i] chiar dădea proprietarului în natură cele 2 000 chile [de] porumb, în tot cazul nici arendașul, nici proprietarul nu păgubeau.

Anul acesta, agiul e 12% ; arendașul vînzînd cele 2 000 [de] chile [de] porumb ia pe ele 100 000 fr. Dacă acești 100 000 fr. ar fi în aur, el i-ar schimba în argint și ar cîștiga 12 000 fr., și proprietarul avînd contractul în argint ar pierde aceeași sumă. Acum că în practică arendașul e nevoit a vinde pe orice monedă și că nu i se plătește decît în argint e altă treabă. Lucrul depinde de alte cauze, cum mai ziserăm, de concurența americană bunăoară. Și atît e adevărat ceea ce spunem, încît supozînd că nu s-a făcut grîu în Europa și America și că ar fi cerere mare de grîul nostru, e ușor de înțeles că cultivatorul nu va mai primi argintul cu 100 cînd el nu face decît 82.

[egal].

1

Socotim că am zis destul și într-un articol viitor ne vom ocupa de ceea ce e de făcut în chestiunea agiului, care redus la limitele în care îl reprezentăm nu mai are atîta gravitate și nu va mai speria pe creduli cum i-au putut speria calculele d-lui Xenopol.

IV

În articolul trecut s-a arătat că agiul, venind mai ales din modificarea valorii de schimb a argintului, nu poate să aducă mai mare pagubă decît între 8 000 000 și 12 000 000. Această părere o susținem. Afară însă de pierderea propriu-zisă de care vorbim, este și alta, sînt și alte inconveniente ale agiului : așa nesiguranța în tranzacțiunile comerciale, agiotajul care se dezvoltă în asemenea ocaziune și altele.

De pildă, A a cumpărat de 100 [de] lei aur de la B cu 110 lei argint. Mîine, agiul fiind 150/,, aurul lui A luat de la B se preface în 115 lei. A deci cîștiga pentru nimica 5 lei, iar cei 110 lei luați de B de la A nu mai reprezintă 100 [de] lei aur, ci 95, adică B pierde 5 lei. Se înțelege că de aici țara nu pierde nimica, dar bogățiile se mut[ă] dintr-un buzunar în alt buzunar, fără nici un merit din partea celui care cîștiga, fără nici o vină din partea celui care pierde.

Din aceste schimbări nu se folosesc decît bandiții bursei.

Să nu creadă însă cititorul că agiul este un fapt izolat în privința preschimbării bogățiilor dintr-o pungă în alta, fără nici o vină, fără nici un merit. Aceasta este un fapt general și cronic : am, de ex[emplu] 100 [de] chile de grîu, vecinul meu are 100 [de] perechi de haine și, fiindcă o pereche de haine are aceeași valoare de schimb ca și o chilă de grîu, atunci pot să iau 100 de perechi de haine și vecinul meu să ia de la mine 100 [de] chile de grîu. Iată însă că vine o telegramă din America că grîul s-a ieftinit pe jumătate și eu nu mai pot să iau de la vecinul meu decît 50 de perechi de haine. Fără vina mea sînt de două ori mai sărac, iar vecinul meu cu 100 [de] perechi de haine va lua acum 200 de chile de grîu fără a fi făcut pentru aceasta nici o sforțare mai mult ; el fără nici un merit va fi de două ori mai bogat.

Trecerea bogățiilor dintr-o mână în alta, așa nîtam, nu este dar o excepție, dar o regulă. Atîta tot, că în chestiunea agiului lucrul e și mai vădit și mai general.

Pe lingă aceste inconveniente ale agiului mai sînt și altele de-o mai mică însemnătate.

Chșstiunea agiului trebuie dar de dezlegat, trebuie să-i găsim leacul. Economistii noștri vedeau remediul în aceea ca să dispară argintul. Aceasta este însă și imposibil și nedrept.

Imposibil, pentru că, cum am arătat odată, argintul fiind depreciat în producere, orice măsură de a i se ridica valoarea veche nu va fi decît un paliativ, care, în cazul cel mai bun, va putea să reducă agiul, pentru ca mai pe urmă să se urce iarăși.

Nedrept, pentru cuvîntul acesta : să presupunem că, prin fel de fel de mijloace artificiale, am ajuns să aducem moneda noastră de argint *al pari* cu aceea de aur. Deja acuma argintul umblă depreciat cu 12—15%. Să presupunem că am 100 [de] lei argint; ducîndu-mă la un hăinar, el îi primește numai în 85 [de] lei, pierd dar 15 lei. De acuma înainte însă, acești 100 [de] lei argint nu vor mai trece din mîna în mîna decît tot cu 85 [de] lei, deși stă scris pe monedă 100 [de] lei.

Presupunînd acuma că am ajuns să facem argintul *al pari* cu aurul, prin vreun mijloc artificial, și cînd am ajuns la acest rezultat, acești 100 [de] lei ai mei au trecut la băcanul meu, dînsul dar va cîștiga 15 lei pentru că el a primit argintul cu 85, cînd acesta a avut agiu.

Dînsul dar a cîștigat cei 15 lei, pe care eu i-am pierdut. Acești 100 [de] lei însă nu va rămînea la dînsul, vor trece, de pildă, la măcelar, pentru carne, ori poate se vor întoarce chiar la mine și tocmai atunci poate ca iarăși să se declare agiul (pentru că am văzut că agiul chiar dacă dispăre aceasta nu e pentru mult timp, pînă ce nu se va face o proporționalitate. între aur și argint, după urcarea sau coborîrea valorii de schimb a argintului) și atunci măcelarul va fi acela care pierde ș.a.m.d.

A face dar cît de mici sacrificii pentru a face să dispară agiul, pentru oarecare timp, este a aduce perturbățiuni noi în relațiunile economice.

Unicul mijloc dar care rămîne este a recunoaște sinceramente faptul care există deja, adică a se recunoaște inferioritatea monedei noastre de argint față cu aurul, a recunoaște că agiul necesar, provenit prin faptul că argintul s-a ieftinit în comparație cu aurul, este de 180/0. Statul să primească argintul cu 18% mai jos decît aurul ori să scoată monedă nouă de argint oare să fie cu 18% mai grea decît aceea de azi. Această măsură, necesarmente, va pune argintul *al pari* cu aurul.

Știm că această propunere este cu totul contrarie celorlalte propuneri făcute de alții și pentru a o susține pe larg ne-ar trebui un deosebit articol. Aici însă vom arăta numai că statul este nevoit să facă aceasta. În adevăr, bugetul statului este de 150 000 000. Primind aceste 150 000 000 de la națiune în argint depreciat cu 18%, statul nu primește în realitate mai mult decît 123 000 000 \ Cum va echilibra statul bugetul? Ori să ridice veniturile cu 18%, adică 27 000 000, ori să ceară de la națiune plata în aur, ori, în sfîrșit, chiar conservând etalonul unic de argint, să facă valoarea sa de schimb mai prețioasă cu 18% (aproximativ).

În ce chip ar trebui să se facă aceasta va fi obiectul viitorului articol **.

N. I.

P.S. în articolul precedent cînd am vorbit de limitele răului agiului, la sfîrșitul studiului, din cauza nevizibilității manuscrisului s-a[u] strecurat oarecare erori. Mă grăbesc să arăt adevăratul sens al vorbelor mele. S-ar putea înțelege, de acolo, că admit că tranzacțiunile comercianților noștri cu exteriorul pot fi făcute fără ca ei să pună în prețuri și agiul. Ideea mea este următoarea : dacă comercianții de grîne vor vinde în străinătate în aur, atunci ei nu pierd nimica din cauza agiului ; dacă vor vinde în argint, atunci ei vor pune în preț și agiul. Dacă însă prețul care-l vor lua ei anul acesta în argint

* 18% din 150 000 000 fac 27 000 000. 150 000 000- • 27 000 000 = 123 000 000.

** Nu s-a mai publicat.

e tot așa de mare nominal ca și prețul luat anul trecut în aur, ori și mai mic, aceasta nu va să zică că comerțianții noștri în acest preț scăzut, primit de dinșii în argint, nu au pus și agiul, ci aceasta însemnează că, nefiind cerere de produsele noastre sau ele fiind de o calitate proastă, au scăzut, firește, și în preț.

N.I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 28, 30, 33 ȘI 39, DIN 6, 8, 11—12 ȘI 19 MARTIE 1885.

IDEALUL LOR SI IDEALUL NOSTRU

I

Burghezimea noastră, care încă nu s-a dezvoltat ca clasă astfel cum e burghezia europeană, se află într-o mare greutate ori de câte ori voiește să-și expună idealului ei.

Pe de o parte, ea nu poate să nu recunoască că sîntem robi economicește țărilor industriale din cauză că n-avem industrie națională, iar pe de altă parte este nevoită să admită că industria mare presupune neapărat o clasă lucrătoare proletară, cu toate urmările ei : munca femeilor și a copiilor, distrugerea familiei lucrătorilor, nesiguranța și mizeria lor, precum și neconținutele mișcări ale lucrătorilor.

Astfel, dacă nu introducem industria mare, sîntem în robia economică, dacă o introducem, azvîrlim populațiunea muncitoare în proletariat, într-o desăvîrșită robie economică.

Robie fără industrie, robie cu industrie.

Ce e de făcut ? Cum să [se] iasă din această tristă dilemă ?

Burghezimea noastră mai luminată, după exemplul d-lui Brătianu, găsește refugiul în întrebuintarea electricității și iată cum :

Avem marea nenorocire, judecă burghezii, că am rămas îndărăt cu dezvoltarea economică europeană, dar avem marele folos asupra Europei de a putea introduce orice îmbunătățire, orice formă de producțiune fără a trece prin formele intermediare. Europa astăzi este în ajun de a introduce ca motor electricitatea în locul aburului, și această invențiune va desconcentra fabrica : fiecare păticea a colosalului instrument de muncă lingă care e ocupat lucrătorul în fabrică va fi aduslă] la lucrător acasă și pusă în mișcare printr-o sîrmă prin care va veni electricitatea, după cum astăzi se aduce prin tuburi gaz sau apă ; fiecare lucrător va deveni un mic proprietar pe bucățica sa de instrument, va plăti pentru motorul electric după cum se plătește pentru gazul aerian, va lucra acasă și pe socoteala sa, devenind un fel de meseriaș. Introducînd dar și noi această nouă formă a producțiunii, vom evita toate urmările nenorocite ale industriei mari și, totodată, vom scăpa de robia economică în care sîntem.

Acest raționament al d-lui Brătianu, pe care l-a expus într-unui din numeroasele sale discursuri, a fost relevant și de *Telegraful* într-un articol de fond recent.

în descentralizare, zice *Telegraful*, este progresul. A fost o vreme cînd instrumentele de muncă și oamenii, în interesul progresului producțiunii, se concentrau în fabrici și la fabrici, acum însă se vor descentraliza și instrumentele de muncă și oamenii. în industrie, această minune o va face electricitatea. în agricultură, minunea descentralizării vor face instrumente mici și perfecționate, care vor da puțină proprietarului mic, țăranului să facă o bună cultură pe peticul său de pămînt și să concureze astfel cu proprietatea mare ; ca rezultat vom avea descentralizarea proprietăților mari, oare pînă astăzi, grație progreselor științei, care au introdus mașini tot mai mari și tot mai scumpe, se centralizau mereu, omorînd mica proprietate.

Ca dovadă că proprietățile se vor descentraliza, *Telegraful* ne aduce știrea că în Viena au fost expuse pluguri mici foarte bune.

Să analizăm puțin aceste idealuri mărețe ale *Telegrafului*, idealuri care pentru prima oară au fost expuse de d-l Brătianu.

Mai întîi, noi nu ne unim cu întrebuintarea frazei : „în descentralizare e progres” ori „Descentralizarea e progresul”. Cu același drept am putea zice „în centralizare e progres” ; chiar *Telegraful* singur afirmă că a fost o vreme cînd instrumentele de muncă și oamenii se concentrau, se centralizau în interesul progresului producțiunii, atunci dar în centralizare, în concentrare era progresul.

Pentru noi centralizare și descentralizare sînt cuvinte, termene cum sînt multe altele și care au marele folos pentru ziaristii noștri că li se pot da un înțeles prea larg, care le permite de a se juca cu aceste cuvinte după plac. Neputînd a ne ocupa cu analiza filozofică a acestor termene, care ne-ar duce prea departe, vom spune numai că și centralizarea și descentralizarea sînt trebuincioaseprogresului.

Dar să vedem ce se ascunde sub frumosul termen de descentralizare întrebuintat de *Telegraful*.

Argumentul puternic care permite *Telegrafului* prezicerea desconcentrării pămîntului sau transformării proprietăților mari în mici sînt plugurile mici expuse la Viena și ameliorările instrumentelor mici de muncă.

Acum, cînd e vorba de plugurile cu aburi, de colosalele mașini de arat, treierat, semănat etc., care au motoare puternice de aburi, acum, cînd se știe că mașina cu cît e mai mare și mai scumpă, ou atît e mai bună, acum, cînd se vorbește de mașini colosale care să oprească ploaia pe un teren oarecare, acum *Telegraful* ne vorbește de plugurile mici expuse la Viena !

Apoi nu instrumentele de muncă sînt singurii factori ai concentrării pămînturilor. Irigațiunea, semănăturile variate, lăsarea pămîntului pentru odihnă, rotațiunea, toate acestea sînt factori puternici care cer concentrarea pămînturilor, și, în adevăr, noi vedem cum an cu an, zi cu zi, ceas cu ceas pămînturile tot mai mult și tot mai mult se concentrează.

Pînă la venirea plugurilor din Viena, populațiunea rurală a Europei întregi va deveni oa aceea a Engliterei, adică se va preface într-un îngrozitor proletariat agricol.

Chiar dacă am face o sforțare supranaturală și am admite că în adevăr pămîntul se va desconcentra așa încît alături cu proprietatea mare să fie multe proprietăți mici, oe-ar fi ?

Proprietarii mici, putînd să lucreze bucățelele lor de pămînt și chiar să concureze cu cei mari, nu se vor mai angaja oa muncitori la proprietarii mari, de unde ar proveni neapărat o desăvîrșită cădere a proprietăților mari. Dar proprietatea mare are puteri mari, are pe stat, legislațiunea, armata, și nu e greu de prevăzut a cui va fi victoria în această luptă dintre proprietatea mare cu cea mică.

Să facem încă o supozițiune.

Să presupunem că proprietatea mică va învinge, dar ce se va întîmpla ? Va fi destul ca unul din micii proprietari să fie mai leneș, bețiv ca proprietatea lui să treacă la cel mai muncitor, și nenorociții copii ai celui leneș să devină salariații, robii copiilor celui care a fost mai prevăzător. Și îndată ce pămînturile vor începe să treacă de la unul la altul se vor începe iarăși lupta, concurența, individualismul, egoismul, mizeria, urmări fatale ale proprietății individuale, fie ea mare, fie mică.

Am făcut presupuneri imposibile în favoarea proprietății mici, a descentralizării pămîntului și, cu toate acestea, iată rezultatul la oare ara ajuns.

Iată dar la ce se reduce idealul progresist descentralizator al „Telegrafului” !

Nu și iar nu, nu în proprietatea individuală, fie ea mare sau mică, este scăparea omenirii.

Concentrarea întinderilor mari de pămînt lucrate în devălmășie de marile comune ale lucrătorilor stăpîni pe productul întreg al muncii lor — iată mărețul ideal al omenirii.

Pe aceste întinderi mari de pămînt, comuna va putea să introducă toate îmbunătățirile : irigațiuni, semințe bune și variate, mașinile oele mai costisitoare ; și, afară de marele folos economic, afară de bogățiile materiale, această formă a proprietății exclude oa desăvîrșire lupta între indivizi, exclude concurența, strimtul simțămînt al

egoismului, exclude, în fine, lupta de clase, lupta dintre bogați și muncitori.

Muncitorii din comune lucrînd alături, pătrunși de același interes, se vor dezvolta într-însii acel simțămînt de frăție și iubire care astăzi poate a se dezvolta numai între frații aceleiași familii.

În locul sărăciei, egoismului, urii, luptei și concurenței se vor stabili bogăția, iubirea, pacea și armonia intereselor.

Iată dar idealul lor și idealul nostru !

În unul din numerele viitoare vom vorbi despre proprietatea industrială și despre idealurile burgheze care se vor realiza prin electricitate.

II

În articolul trecut am văzut ce însemnează idealul progresist descentralizator al *Telegrafului* relativ la pămînt. Să arătăm azi ce însemnează cea faimoasă descentralizare relativ la industrie. Am văzut deja că în industria mare minunea descentralizării o va aduce electricitatea. E curios că în această privință împreună cu d-l Brătianu (într-un discurs la Ateneu) și oa *Telegraful* e de acord și Schăffle, pe oare Baulieu și după el *România* îl dădeau de reprezentant al socialismului. Schăffle iată ce zice în cartea sa din urmă, scrisă împotriva socialismului (*Die Aussichtslosigkeit des Sozialismus*), la p. 67, exprimîndu-și speranțele cum că meseriașii vor fi smulși din ghearele socialismului : *e posibil ca meseriașului să-i aducă mare ajutor apropiata eră a electrotehnicii. Dacă am reuși să aducem ieftin în fiecare odaie nu numai apa și gazul aerian, ci și forța mecanică motrice, atunci, desigur, ar cîștiga teren micii meseriași etc.*

Se înțelege că Schăffle ca oa de știință e mai prevăzător decît *Telegraful* și vorbește numai de meseriași, pe cînd gazeta pomenită vorbește de descentralizarea mării industrii în general. Oricum, am putea întreba de unde cred *Telegraful* și Schăffle, că tocmai descentralizarea va fi rezultatul introducerii electricității cu motor ? Noi credem cu totul altfel. Un motor mai perfect va pune în mișcare mașini și mai mari decît cele de azi, va mări fabricile. Afară de aceasta motorul mai ieftin, motorul

electric, înseamnă o mai mare productivitate a muncii și în cazul acesta trebuința unui capital mai mare în materii prime.

Dacă o fabrică cu motor mai puțin perfect — aburul — prelucreează, de pildă, pentru x milioane [de] franci bumbae brut în madepolon, atunci acea fabrică cu un motor mai perfect va prelucra poate de două ori x milioane [de] franci bumbac brut (materie primă) și prin urmare electricitatea va concentra și mai mult pe lucrători și mai cu seamă va concentra capitalurile.

Și apoi de unde și cum un meseriaș lipsit de capital pentru materii prime numai cu părțica de instrument pusă în mișcare, fie și de sistemă electrică, va putea concura cu un capitalist ce ar avea mașini colosale și materii prime cumpărate *en gros* pentru milioane? Repetăm, introducerea electrotehnicii va concentra și mai mult producțiunea. Dar această inovațiune ar avea și o altă însemnătate foarte mare. Electricitatea măbind, spre exemplu, de cinci ori productivitatea muncii, fabricanții nu vor mai avea nevoie de atîția lucrători, deoarece fiecare lucrător va produce de cinci ori mai mult ca acum. Așadar, o mare parte de lucrători ar fi azvîrliți pe stradă, muritori de foame. Și deja cunoaștem din nenorocire prin experiență ce înseamnă crizele de azi ale supra-producțiunii. În adevăr, azi chiar se produce prea mult, cumpărători nu sînt și de aci mizeria, sărăcia, închiderea fabricilor, azvîrlirea muncitorilor pe străzi. Dar cînd electricitatea va face munca mult mai productivă ce va fi? Producîndu-se îndoit, întreit, negreșit crizele de supra-producțiune vor crește într-un mod grozav și cu ele va crește și mizeria. Cea mai mare parte din acei muncitori aruncați pe străzi vor înțelege unde e forța, vor vedea că sînt în această stare cu milioanele de mulți și atunci cine știe ce se va întîmplă. Da, cine știe dacă introducerea electrotehnicii nu va fi semnalul celei mai mărețe transformări sociale ce a văzut vreodată omenirea, semnalul *revoluțiunii sociale*.

Acesta e în citeva cuvinte adevăratul sens și adevărata însemnătate a introducerii electrotehnicii.

Dar să presupunem pentru moment că rezultatul ar fi acela pe care-l visează Schăffle ori *Telegraful*. Să ne închipuim că introducerea electrotehnicii ar duce la des-centralizarea fabricii, că fiecare lucrător ar lucra acasă,

instrumentul său de muncă fiind pus în mișcare de o sîrmă electrică plecată de la un motor central. Mai întîi de toate să ne înțelegem bine. Introducerea electricității nu va schimba în nimic pozițiunea lucrătorului; el se va găsi într-o situațiune analoagă cu ceea ce i-o crease marea revoluție franceză.

În adevăr, s-a proclamat atunci egalitatea tuturor oamenilor și, prin urmare, fiecare lucrător putea să devină capitalist; din nenorocire îi lipsea lucrătorului un mic lucru — *capitalul* —, și această lipsă, în loc de capitalist, l-a făcut sclavul capitalistului. Același lucru va fi cu electrotehnica. Proletarul neavînd capital, capitalistul proprietar al motorului central îi va aduce sîrma acasă, îi va da părțica de mașină lîngă care va lucra și, mai ales, îi va da materii prime, pentru care se cere mult capital, și astfel lucrătorul va rămîne tot salariatul capitalistului ca mai înainte ori va lucra cu bucata, cu ghiotura pe seama capitalistului. Anchetele engleze făcute asupra stării lucrătorilor care lucrează acasă cu bucata au arătat în ce mizerie se zvîrcolesc acești nenorociți. Starea lor e și mai rea decît a celor de la fabrici. Iată dar unde ne-ar duce idealul descentralizator al *Telegrafului*. Dar nu numai atît. Răul ar fi mult mai grav, industria mare, fabrica mare are alături cu partea ei neagră, grozavă, și partea ei bună. Așa, în fabrici lucrătorii, strînși cu miile, lucrează unul lîngă altul, în comun.

Adunați laolaltă, își schimbă vederile reciproc, își largesc orizontul lor intelectual, văd că interesele lor sînt comune, că inamicul e același. În sfîrșit, strînși cu miile, trecînd vremea cot la cot, se dezvăluie într-însii spiritul de solidaritate, de frăție. În această viață împreună se hrănesc înalte vederi și înalte simțăminte omenești. Și cum că proletariatul e superior în simțăminte claselor privilegiate ne dovedește faptul că el a proclamat și tinde a realiza un lucru la care n-a îndrăznit să viseze cel mai mare utopist; frăția tuturor muncitorilor de pe fața pămîntului. Da! Proletariatul singur a îndrăznit să proclame această uriașă idee formînd *Internaționala*. Numai strînși la un loc cu miile, lucrătorii au început să-și dea seama de forța lor, li s-a mărit spiritul de independență, au început să se gîndească la organizarea lor ca clasă deosebită, au început

să formeze grevele, care, la rîndul lor, le-au dezvoltat și mai mult spiritul de solidaritate.

Capitalismul, prin fabrică, organizează armata disciplinată și solidară a muncitorilor, care-i va lua locul. Aci e viitorul.

În fine, în fabrici, strînși cu miile, lucrătorii își dezvoltă cea mai mare, cea mai prețioasă calitate omenască: spiritul de rezistență înaintea unei nedreptăți. E adevărat că toate aceste cîștiguri sînt răsplătite prin cea mai grozavă mizerie, dar idealul descentralizator al *Telegrafului*, departe de a micșora această mizerie, o mărește încă și, pe deasupra, distruge și acel bun ce văzurăm că munca împreună chiar în fabricile de azi aduce. Un lucrător, lucrînd izolat în camera lui, cu familia sa, nu va scăpa din ghearele capitalismului. Schimbarea ce acest lucru descentralizat ar ocaziona s-ar reduce la aceea că vederile largi și spiritul de solidaritate ce se dezvoltă prin contactul omenesc se vor înlocui ou vederile strimte și egoismul omului izolat de alți oameni, tîmpindu-se în odăița lui. Va pieri cu totul mai ales spiritul de independență, acel măreț spirit de rezistență care a permis lucrătorilor ca prin greve, prin lupte să reducă ziua de lucru din 18 ceasuri la 12 și la 10, care a permis să se restrîngă munca femeilor și a copiilor, care a permis să se capete în mai multe locuri sufragiul universal și oare le va permite să-l capete în toate părțile și să cucerească viitorul, care e al lor.

Descentralizarea pe care o visează *Telegraful* ar nimici totul. Un lucrător care lucrează izolat e la dispoziția capitalistului. La fiecare criză, capitalistul va putea nu numai să-i reducă plata pînă la minimum, dar va putea să-l robească moralicește, ca pe o vită.

Prin amenințarea că nu-i va mai da de muncă, lucrătorul ce nu va mai avea în jurul său miile de tovarăși, singur, față în față cu puternicul capitalist, va deveni rob în toată puterea cuvîntului.

În prezent, aceeași sărăcie, viitorul sugrumat. — Nu și iar nu! Nu în proprietatea individuală, fie ea mare ori mică, centralizată ori descentralizată e scăparea omenirii.

Fabrici mari în care vor lucra comune mari de lucrători în devălmășie, stăpîni pe întregul product al muncii lor, iată idealul măreț al omenirii.

În aceste mari fabrici se vor putea introduce numai cele mai bune și mai perfecționate mașini, cea mai bună aerisire și condițiuni igienice. Orice perfecțiune atunci, în loc de crize, lipsă de lucru, mizerie, va aduce bogăție.

Cînd se va introduce electricitatea, care va face munca de 5 ori mai productivă, atunci comuna industrială, lucrînd în loc de 5 ore pe zi o oră, va fi tot așa de bogată ca înainte; lucrînd două ore numai, va fi de două ori mai bogată, lucrînd 4 ore, va fi de 4 ori mai bogată.

Spiritul de solidaritate, de iubire, de frăție, vederile largi se vor mări și mai mult printre proletarii de azi, cînd, în loc de a munci ca acum pentru un stăpîn, vor munci pentru ei înșiși, cînd, în loc de a mai trăi într-o societate de lupi, vor trăi într-o societate de oameni.

Finim și articolul acesta ca pe celălalt zicînd: în locul sărăciei, egoismului, urii, luptei și concurenței se vor stabili bogăția, iubirea, pacea și armonia intereselor.

Iată idealul lor și idealul nostru.

N. I.

Deșteptarea, nedeșteptul organ al burtă-verzimii noastre antisemite, publică un articol de fond, datat de la 27 mai și datorat deșteptei pene a nedeșteptului I. Polychroniade. Acest articol pare a fi un răspuns la articolul tovarășului nostru D. P. Ionescu, care a arătat cât de imbecilă și contrară principiilor socialiste e opinia cum că socialiștii vor să împartă averile. În articolul din *Deșteptarea*, d-l Polychroniade ne pune mai multe întrebări; aceasta nu poate decît să ne înveselească. Oricine înțelege că nu pot toți oamenii să fie învățați, mai ales în societatea noastră, unde ajunge cineva redactor la *Deșteptarea* fără să scrie două rînduri cum-secade.

Repetăm dar lucrul: ca Polychroniade să ne întrebe asupra unei chestiuni pe care nu o pricepe este lucru cît se poate de natural, ceea ce nu este frumos din parte-i e că, în loc de a ne face întrebări cum s-ar cuveni să facă un neștiutor, dînsul ia un aer grav, se preface că ne combate, vrea să polemizeze cu noi. Ei bine, *lucrul* acesta nu e deloc frumos și cu astfel de maniere d-l Polychroniade nu va învăța niciodată nimica. Cu toată

această lipsă de modestie însă, noi tot vom răspunde d-lui Polychroniade, sperînd că pe viitor se va îndrepta.

Chiar de la începutul articolului, d-l Polychroniade spune un neadevăr, și anume că *Drepturile omului* a trimbițat împărțirea averilor. Mare om ar fi d-sa dacă ar descoperi un singur articol în care s-a zis lucrul acesta.

După minciuni, d-l Polychroniade reproduce cea mai mare parte a articolului din *Drepturile omului* și-l rezumează astfel: „Atît proprietatea, cît și meseriile să se facă în devălmășie, primind fiecare din productul comun proporțional muncii fiecăruia”. „Proprietatea să se facă în devălmășie” nu e tocmai un rezumat recomandabil, dar în fine îi iertăm aceasta fiindcă este *negramatisit*.

Acestui rezumat deșteaptă pană a d-lui Polychroniade face următoarea obiecțiune: „Dar, stimabile, dacă admiți a se da fiecăruia din produsul comun proporțional muncii sale, ce am înțeles cu noua dv. reformă, căci astăzi tot astfel stăm cu starea socială a oamenilor; unii care muncesc au mai mult, alții care sînt leneși au mai puțin”. Adică aceea ce cerem noi, socialiștii, o avem deja; cu cît omul lucrează mai mult, cu atît are mai mult și cu cît lucrează mai puțin, cu atît are mai puțin. Trebuie cineva să fie redactor la *Deșteptarea* pentru ca să zică o asemenea prostie.

Dacă, în loc d-a te juca d-a polemica, ai învăța ceva, dacă ai citi — nu zicem cărți —, dar cel puțin aceleași *Drepturi ale omului*, desigur că n-ai fi spus această bazaconie și nu te-ai fi făcut de rîs. Asa, în nr. 26 al *Drepturilor omului* *, în răspunsul făcut *României*, ai fi găsit pasajul următor: „Stuart Mill, care nu a fost socialist, a constatat un lucru: că între muncitori aceia care muncesc mai mult și mai greu sînt aceia care sînt mai prost plătiți, așa lucrătorii din mine sînt mai rău plătiți decît cei de prin fabrici, și aceștia, la rîndul lor, sînt plătiți mai prost decît, spre pildă, cizmarii etc. Pentru muncitori dar — uriașa majoritate a omenirii — este un fel de premiu pentru lene: cu cît fac muncă mai grea și sînt mai activi, cu atît sînt și mai rău plătiți.

[din 3 martie 1885].

Aci însă este vorba de munca fizică ; să trecem la muncitorii intelectuali. Să luăm, spre exemplu, drumul de fier. Aci telegrafistii, copiştii, micii funcţionari, aceia adică care muncesc ziua şi noaptea, primesc câte 100 de lei pe lună, pe când funcţionarii superiori, care lucrează mai puţin, primesc câte 300 sau 400 [de] lei. Aceia care sînt şi mai mari, care lucrează şi mai puţin, precum directorii care iscălesc numai hîrţile, aceştia primesc mii de lei pe lună. În fine, acţionarii drumului de fier, care de astă dată nu fac nimic, dar absolut nimica, primesc cea mai mare parte din bani ca cîştig. Şi aceasta se vede orişunde îţi vei întoarce ochii". Astfel stau lucrurile. Ce ar putea dar să răspundă membrii societăţilor de cizmari, pietrari etc., unde se strecoară d-l Polychroniade pentru ca să-i adoarmă cu discursurile sale patriotice-vomitivă, ce ar răspunde cînd le spune lor, care sînt gîrboviţi de muncă, că dacă ei n-au nimica pricina este că n-au muncit şi că, dacă George Cantacuzino, Neuchatz. sau Evloghiev au milioane, aceasta înseamnă că ei muncesc foarte mult.

După ce susţine că proporţionalitatea pe care o cerem noi, adică să primească fiecare după timpul cît a muncit, există acum, antisemitul nostru urmează : „Devălmăşie ? Proporţional ? Dar, onorabile avocat, aceste lucruri sînt posibile ?". Ei bine, onorabile, cu cinci rînduri mai sus spuneai că această proporţionalitate există deja acum, şi acum întrebi dacă ea poate exista ? Dar cum dracul să nu poată exista dacă există ? Frumos e, d-le Polychroniade ? Un cogeamite om, cu atestat de patru clase gimnaziale, să nu poată scrie trei rînduri logice şi la rîndul al treilea să uite ce a scris în cele dintîi ?

După această *combatere* urmează o serie de întrebări : încă o dată, puteţi oare egala inteligenţa şi activitatea oamenilor ? Nu putem, d-le Polychroniade. Dar clima ? Nici pe aceasta n-o putem egala. Dar reproducţia uniformă dintre oameni ? Nici asta. Şi acum, cînd ţi-am îndestulat curiozitatea, ne-a venit să te întrebăm şi noi : Ei bine, ce ar urma de aicea ?

Nu cumva ar urma că majoritatea enormă a omenirii trebuie să muncească din zi pînă în noapte şi-o infimă majoritate să consume produsul muncii majorităţii ? Nu cumva că din faptul că nu putem egaliza inteligenţa şi clima ar urma că dacă într-o fabrică sau pe o moşie lu-

crează 1 000 de lucrători şi produc 10 000 [de] lei neto, apoi noi să nu putem zice că aceşti lucrători trebuie să împartă între ei acest produs zilnic de 10 000 [de] lei şi astfel să i se cuvină fiecare cîte 10 lei ?

Nu cumva că acum lucrurile se petrec mai drept, cînd acest produs zilnic este luat de stăpîn, care opreşte pentru el 8 000 [de] lei, iar vreo 2 000 numai îi dă lucrătorilor, plătindu-le cîte 2 fr. pe zi (fără ca şi el să egaleze inteligenţele şi climatele) şi frustrîndu-i astfel pe fiecare cu cîte 8 lei ? Dar dacă între aceşti 1 000 de lucrători de fabrică sau lucrători agricoli, cînd ei vor forma o comună productivă fără de stăpîn, dacă se vor găsi unii care să muncească o dată mai puţin ; adică 4 ceasuri, în loc de 8 ? Răspundem, atunci ei vor primi din produsul comun pe jumătate mai puţin, adică un produs egal cu 5 franci, în loc de 10. Cît despre reproducţia neuniformă, adică că unii pot să aibă mai mulţi copii şi alţii mai puţini şi prin urmare cei dintîi vor fi într-o poziţiune mai îngreunată, apoi problema se dezleagă lesne, căci socialiştii socot că copiii vor fi în sarcina comunei. Acest principiu e recunoscut înaintea chiar şi în societatea de azi, cînd comuna face şcoli gratuite egale pentru toţi copiii şi pentru cei care sînt zece într-o familie şi pentru cei care sînt doi.

În loc d-a se mulţumi cu întrebările şi de a aştepta răspunsurile, d-l Polychroniade trece deodată la afirmări precum că comunele productive ar folosi numai jidaniilor. Dar cum, onorabile ? Dar d-ta nu înţelege absolut nimica din toate cîte le vorbeşti ? D-ta faci un zgomot asurzitor că toţi jidanii sînt paraziţi, exploatare şi neprducători şi după aceea îţi închipuieşti că o organizaţie socialistă, o organizaţie unde toţi trebuie să fie muncitori, unde consumarea nu e posibilă fără muncă, că o asemenea organizare să folosească acelora pe care-i numeşti paraziţi ?

Trebuie ca cineva să aibă logica unui redactor de la *Deşteptarea* pentru ca să zică astfel de bazaconii. Afirmarea aceasta poate să rivalizeze cu întrebarea : dacă e posibil ca să existe *aceea ce există*. Cuvîntul jidani îl înfuriază într-atît pe onorabilul încît îl face să-şi piardă cu totul cumpătul şi, după ce zice că organizaţia socialistă foloseşte numai jidanilor, începe să injure pe oamenii nevinovaţi. Ascultaţi numai :

„Și pentru că vi se pare absurd ce v-a spus inteligentul dr. din București, neinteligentul Polychroniade plus idiotul de Heliade, atuncea binevoiți a vedea ce zice prostul de Victor Hugo... Dobitocul de Victor Hugo...”

Dar de ce înjuri, onorabile, pe Heliade și pe Hugo numindu-i proști, dobitoci și punându-i alături cu d-ta ? Drepturile omului a zis că Polychroniade este neinteligent, iar dumneata te superi foc și îți zici : dacă eu sînt neinteligent, atuncea urmează că și Heliade este un prost și Victor Hugo un dobitoc. Dar de unde, onorabile ! Adică nu s-ar putea ca Heliade și Victor Hugo să fie oameni deștepți și d-ta să fii... aceea ce ești ? Or[i] ai vrut să te pui în compania lui Heliade și a lui Victor Hugo, ca, fiind între ei, să pari și d-ta mai deștept ? Degeaba.

Vedeți dar, oameni buni, ce soi de potrivnici avem.

Noi să fim oare vinovați dacă trebuie să stăm de vorbă pînă chiar și cu d-l Polychroniade în lipsă de potrivnici mai serioși ? Noi trebuie să ne facem datoria și chiar în zilele acestea vom scrie un șir de articole prin care vom dezvolta sistematic ideile, principiile și aspirațiunile socialismului științific modern*. Acolo vom răspunde la multe nedumeriri și vom arăta ce este socialismul, precum și dacă este potrivit pentru țara noastră.

Atuncea nădăjduim că mulți nedumeriți se vor dumiri și că pînă și redactorul *Deșteptării* se va deștepta.

N.I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL 1, NR. 99, DIN 5 IUNIE 1885.

E VOR SOCIALIȘTII?

Producțiunea în devălmășie

Patru luni sînt deja de cînd iese *Drepturile omului* și de cînd trîmbițăm lumii ideile socialiste științifice. Cu mîhnire vedem însă că am fost atît de puțin înțeleși că chiar și acuma se aud pe socoteala socialismului prostiile cele mai gogonate, adică că socialiștii vor să împărtășcă averile în deopotrivă părți, că vor să egalizeze inteligențele, activitatea oamenilor, deosebitele climaturi, că vor să egalizeze chiar „dimensiunea” elementelor etc. etc. etc.

De aceea ne-am hotărît încă o dată ca într-un șir de articole să expunem în chip sistematic ceea ce vrea socialismul științific modern, ce voim noi, socialiștii români, în acest șir de articole, intitulate *Ce vor socialiștii ?*, vom expune esența socialismului modern științific și vom răspunde la principalele obiecțiuni împotriva socialismului, și mai ales la obiecțiunea că socialismul este o plantă exotică pentru țara noastră. Vom arăta că pentru țara noastră socialismul este mai important chiar decît pentru restul Europei. Firește că toate acestea vom fi siliți a le trata pe scurt, ca într-un ziar cotidian. Că întotdeauna vom evita frazele retorice. Ceea

* [O va face în ciclul *Ce vor socialiștii*, în *Drepturile omului*, anul I, nr. 103, 105 și 120 din 9 și 12 iunie, 2 iulie 1885],

ce mai cu seamă vom stărui este ca să fim cît mai înțeleși de toți cititorii, să fim înțeleși de amici, ca și de inamici.

Cine are dar urechi să asculte.

Începem prin *producțiunea în devălmășie*. Cînd noi, socialiștii, zicem că voim producțiunea comună, pe românește în devălmășie, un potop de fraze se ridică contra noastră : „Cum, voiți să faceți niște cazarmе unde toți vor lucra, pierzând libertatea individuală ? Sînteți utopiști, despoți”. Aceste lucruri le zic aceia care au auzit ori au citit cîte ceva despre socialism. Aceia însă care în viața lor nu au citit nimica, ca redactorul *Deșteptării*, ajung chiar pînă acolo că spun că producțiunea în devălmășie poate să folosească numai jidanilor. Și tot acești lătrători nici nu bănuiesc că producția în devălmășie există deja și că ea este cauza întregului progres al omenirii, că producțiunea în devălmășie este idealul tuturor oamenilor și partidelor din România, începînd prin Ioan Brătianu și sfîrșind cu Lascăr Catargiu. Celor care li se pare lucru absurd și paradoxal îi rugăm să ne urmeze pînă la sfârșit.

Am zis că producțiunea în devălmășie este cauza întregului progres al omenirii. Să vedem acest lucru. Să presupunem un agricultor oare găsește pe ogorul său un mare pietroi care-l împiedică foarte mult. El singur nu poate face nimic, doi de asemenea, pentru aceasta trebuie 4—5 oameni, care, punând puterile lor în comun, lucrînd în devălmășie, vor ridica această piatră.

Fără această cooperațiune, devălmășie de muncă, piatra niciodată nu ar fi putut să fie ridicată ; sînt. prin urmare, lucruri care, fără cooperațiunea, fără devălmășia a mai multora niciodată nu au putut, nu pot și nu vor putea să fie produse.

Să luăm un alt exemplu. Adam Smith a dat un exemplu de ceea ce și însemnează devălmășia în producțiune, exemplu care a rămas clasic pentru știința economică. O manufactură de ace cu gămălii din timpul său, care ocupă 10 lucrători, producea 40 000 de ace. Producțiunea acelor se împărțea în 10 operațiuni deosebite : unul trage

f

sîrma, altul o taie în bucăți, altul îi face vîrful etc. Dacă fiecare lucrător s-ar ocupa singur de fabricarea acelor, făcînd toate aceste 12/10/ operațiuni fiecare, nu ar putea, după J. B. Say, să facă fiecare lucrător decît 20 de ace cel mult și toți cei 10 lucrători, lucrînd în așa chip, vor produce $10 \times 20 = 200$ [de] ace, în loc de 40 000 cît produc cînd lucrează în comun. Un lucrător, lucrînd singur, produce 20 de ace pe zi. Lucrînd în comun cu alți 10, produce 48 000 !

De cînd a scris Adam Smith, marea industrie mecanică a întrecut de mult ceea ce prevedea Adam Smith și deosebirea s-a făcut și mai uriașă.

De unde provine dar această uriașă diferență care mărește de 250 de ori productivitatea unui om ?

Ea vine din producțiunea în comun, în devălmășie. Cînd oamenii lucrează în comun, de-a valma, se creează o forță nouă, uriașă, care însoțește puterea de producere a fiecărui muncitor în parte.

Această forță nouă este forța devălmășiei. Cea mai mare parte, tot ce se produce în lume se rapoartă la aceste două exemple, cu piatra sau cu acele : în cazul întii. fără devălmășie, nu ar putea să fie produs, în cazul al doilea s-ar produce, dar mai greu cu sute de ori. Tot progresul, toată civilizațiunea se datorește acestei forțe uriașe care izvorăște din principiul cooperațiunii și al împărțirii muncii pentru un scop comun, în sfîrșit al devălmășiei. Fără aceasta nu ar fi fost posibile nici agricultura frumoasă a Babiloniei și a Asiriei, nici civilizațiunea greacă și romană, nici Rafael, nici Dante, nici Shakespeare și Goethe, nici Beethoven, nici Mayerbeer, nici drumuri de fier și telegrafe, nimica, nimica... Un om lucrînd singur pentru a-și satisface toate trebuințele sale nu ar putea decît să-și capete strictul necesar și, nefiind un plus de producțiune, nici una din efectele civilizațiunei de azi nu ar putea exista, am fi în barbarie. Nu e aci locul de arătat cum acest principiu al cooperațiunii, al împărțirii muncii este esența istoriei, scrisă și nescrisă, a omenirii, cum el este cauza dezvoltării speciei, a ridicării și căderii popoarelor etc... Ceea ce însă putem arăta este ce însemnătate are acest principiu pentru timpurile noastre.

Care este națiunea cea mai bogată, cea mai puternică, cea mai civilizată, națiunea care avînd 30 000 000 de locuitori a cucerit sutimi de milioane? Răspunsul e ușor de dat. E Anglia. Și tocmai acolo este mai dezvoltat principiul cooperățiunii, împărțirii muncii, a[l] devălmășiei. Acolo sînt fabrici în care miimi de oameni lucrează în comun, acolo sînt întinderi mari, mari de pămînt la care miimi de oameni lucrează în comun, producînd de opt ori mai mult decît în celelalte țări în care fiecare țăran cultivează bucățica lui de pămînt. Toate celelalte state merg pe același drum, aplicînd din ce în ce mai mult principiul devălmășiei, și acelea care au reușit în aceasta, ca Franța și Germania, devin concurente periculoase Angliei. Am zis că cu cît se aplică mai mult principiul cooperățiunii, a[l] diviziunii muncii, a[l] devălmășiei într-un cuvînt, cu atît producțiunea crește într-o proporție uriașă, se produce mai mult, și cu cît producțiunea se mărește, cu atîta trebuie mai multe debușuri, adică țări în care trebuie de adus și de vîndut marfa produsă. Războiul pentru cucerirea debușurilor, lupta dintre națiunile care au aplicat mai mult principiul devălmășiei, pentru cucerirea debușurilor, este cauzată de această concurență și este cauza tuturor șarlataniilor diplomatice, în aceasta se concentrează istoria contemporană.

Țara noastră, și ea, nu este decît un debușeu pentru mărfurile Angliei, Franței, Germaniei și, mai ales, ale Austriei. Pentru ce am ajuns debușeu, pentru ce am ajuns în robia economică, care, după zisa burgheziei, cu drept cuvînt este cea mai grozavă din toate robiile? Pentru că principiul cooperățiunii, al diviziunii muncii, al devălmășiei în producție nu este aplicat la noi, ca în alte țări. Și toți înțeleg aceasta. Ce vor în adevăr toți oamenii luminați din toate partidele noastre, care le este idealul? Ei vor o industrie mare națională. Adică vor fabrici mari românești, unde sutimi și miimi de muncitori să lucreze de-a valma cu cele mai bune mașini, ca să producă obiectele industriale trebuincioase țării noastre, vor fabrici ca în Anglia. Dîșii vor ca sărmanele noastre produse agricole, care sînt omorîte de concurența celor americane, să nu mai fie produse ca azi. Pentru aceasta dîșii văd trebuința introducerii îmbunătățirilor celor mai mari mașini cu abur, irigații și canaluri, semănături

mari, cultură rațională, și acestea toate pe întinderi mari de pămînt, unde după un plan rațional vor lucra sutimi și miimi de muncitori, ca în Anglia sau America. Și pentru a ajunge la acest ideal ei cred că nu se poate cruța nici un sacrificiu. Noi nu vorbim de motivele care au toți acești oameni cerînd aceste lucruri: unul le voiește pentru îmbogățirea lui personală, altul pentru înăvuțirea țării.

Fără însă a cerceta motivele, constatăm numai atîta că acesta este idealul economic al d-lor Ioan Brătianu, Cîmpineanu, Stolojan, precum e și al d-lor Vernescu, Protopopescu, ca și al d-lor Maiorescu și Carp, Lahovari, Catargiu și ceilalți.

Ei bine! Aceasta voim și noi. Și noi voim fabrici mari, în care sutimi și miimi de oameni să lucreze la același lucru. Și noi voim întinderi mari de pămînt, la care sutimi și miimi de oameni să lucreze în mod sistematic și rațional.

Pentru aceasta noi socotim că nu este nici o jertfă destul de mare, fiind gata de a ne jertfi cea de pe urmă picătură de sînge spre a ajunge la acest ideal.

Ei bine, vor zice cititorii, prin urmare sinteți cu totul înțelegi. Da, pe cît este vorba de producțiunea în devălmășie. Este însă, cu toate acestea, un abis care ne desparte de toate celelalte partide din țară, abis care desparte pe toți socialiștii din lume de toate celelalte partide, abis care este atît de adînc că nu poate fi nici printr-un chip umplut, abis peste care nu putem întinde mîna potrivnicilor noștri, abis în care se va prăvăli toată civilizațiunea modernă, întocmai cum s-a prăvălit civilizațiunea Greciei și Romei, afară numai dacă societățile nu-și vor schimba organizația lor economică în sensul socialist. Și acest abis și această deosebire se rezumă în cîteva cuvinte: ei, ca și noi, voiesc producțiunea în devălmășie, însă *apropriațiunea individuală*. Noi, ca și dîșii, voim producțiunea în devălmășie, dar și *apropriațiunea în devălmășie*. Ei vor apropriațiunea individuală, noi o voim în devălmășie.

În aceasta constă uriașa deosebire care este cauza tuturor luptelor din timpurile moderne trecute și viitoare, întru explicarea acestor lupte ne vom ocupa în articolul viitor.

II

Aproprierea comună

În articolul trecut am arătat că *producțiunea în comun* o voiesc atât partidele burgheze cât și socialiștii, dar, cu toate acestea, între aceste partide și socialiști există o deosebire uriașă : cei dintii vor apropierea individuală, pe când noi voim *ca apropierea ca și producția să fie în comun*. Cu alte cuvinte, burghezii vor ca lucrătorii să lucreze împreună, în comun, atât în fabrici cât și la cîmp, însă produsele, în loc să aparțină tuturor[a], să aparțină numai unui individ, unui *stăpîn*, care să dea din produsul comun o parte lucrătorilor ca salariu, iar restul să-i rămînă lui ca profit; pe când noi voim ca instrumentele de muncă : fabricile, pămîntul etc., să aparțină celor[a] care lucrează, iar produsul produs în comun să se împartă între membrii producători sau să se consume împreună, după cum comuna va găsi cu cale.

Strigătoarea nedreptate ca producerea să se facă în comun, pe cînd apropierea să se facă numai de unii indivizi, de către stăpîni, a fost deja demult obiectul unor atacuri violente. Socialiștii sentimentaliști sau utopiști (în opoziție cu socialismul științific modern), între care au fost oameni geniali, din care fiecare ar putea să facă gloria unui secol întreg, oameni ca Owen, Saint-Simon, Fourier, declarînd război actualei societăți, au arătat de mult cît de nedreaptă este organizația de azi.

În adevăr, noi am văzut că în manufactura de ace 10 oameni, dacă ar lucra fiecare de o parte, ar produce pe zi 20 de ace, pe cînd dacă ar lucra împreună, în comun, într-un atelier, ei ar produce 48 000 de ace; ei bine, întrebau socialiștii sentimentaliști, de ce această colosală diferență, datorită principiului comunismului în producție, se apropiază numai de către stăpîni ? De ce ei confiscă numai în profitul lor progresul întreg al omenirii ? Burghezia răspundea la aceste încriminări prin fel de fel de tertipuri ; spunea, de exemplu, că nu e adevărat că numai ea se folosește de progresul omenirii, deoarece lucrurile care mai-nainte nu puteau să le aibă un rege azi poate să le aibă un lucrător. Dar, cu toate aceste tertipuri, socialiștilor nu le-a fost greu de a dovedi un

lucru, un lucru care sare în ochii tuturor[a], că o infimă minoritate se folosește de tot progresul omenirii, se răsfăță în lux, pe cînd enorma majoritate a omenirii zace în mizerie și, pentru culmea absurdității și nedreptății, tocmai acei[a] care muncesc în comun, tocmai aceia[a] care produc totul, tocmai aceștia zac în mizerie !

Această stare de lucruri e imorală, e nedreaptă, ziceau socialiștii sentimentaliști. Iar burghezii și scriitorii apărători ai lor, luați din scurt, strigau că tocmai această stare de lucruri e morală și dreaptă. Discuțiunea dar se învîrtea asupra punctului de a se ști dacă organizația socială de azi este sau nu morală și dreaptă.

Moral, drept sînt termeni prea abstracți, prea metafizici ; cu acești termeni poți să dovedești orice și discuțiunea astfel condusă nu poate să nu degenereze. Dintr-o parte, burghezia, stăpînii sau, mai bine zis, salariații lor savanți alergau la diferite „drepturi”, la dreptul roman, la dreptul de proprietate, la dreptul de a testa și altele și altele ca să dovedească că ceea ce există este ultimul cuvînt al dreptății și pentru aceasta au scornit fel de fel de teorii pînă au ajuns la tipica teorie a lui Bastiat, la „serviciile reciproce și armonia economică”⁸⁰. După această teorie, totul e armonic și frumos în lumea aceasta, fiindcă toți nu fac altceva decît își schimbă serviciile : comerciantul face un serviciu cumpărătorului vînzîndu-i marfa, cumpărătorul face serviciu comerciantului, stăpînii fac serviciu lucrătorului plătindu-i leafa, iar lucrătorii stăpînului muncindu-i. Se înțelege că cu astfel de teorii, menite ca prin fraze să mascheze trista realitate a faptelor, poți să susții ca morală și dreaptă orice organizație, chiar *robia* : robul face servicii stăpînului muncindu-i, iar stăpînul face serviciu robului hrănindu-l *et omnia bene*.

Burghezii au ajuns la astfel de teorii dezgustătoare numai pentru a arăta că ceea ce există este drept și moral, iar socialiștii utopiști, după ce au arătat într-un mod splendid cît de nedreaptă și imorală e organizația de azi, alergînd și ei după drept și moral, au început să nascocoască, din capul lor, organizații drepte și morale ; avînd în vedere relativitatea dreptului și moralului, precum și subiectivitatea omului : că unuia îi place un lucru și altuia altul, avînd în vedere toate acestea, nascocirile

lor nu puteau decât să ducă socialismul pe calea fanteziilor, lipsindu-l de o temelie puternică.

Această temelie puternică a fost dată socialismului de către socialismul științific contemporan, ai cărui reprezentanți iluștri sînt Marx, Engels, Lassalle etc.

Socialismul științific, înarmat cu toată știința secolului, întemeindu-se pe cea mai mare generalizare la care a ajuns omenirea, și anume pe teoria „evoluțiunii”, spune potrivnicilor : „Domnilor, degeaba mai umblați prin sferele înalte ale metafizicii și prin sferele stupide ale dreptului roman și alte bazaconii pentru a arăta că organizația economică și socială de azi e ideală și veșnică. Teoria evoluțiunii, care are ca temelie toată știința modernă, ne spune că totul în univers se schimbă, și împreună cu totul se schimbă și omul : structura lui fizică, moralul lui, și împreună cu schimbarea omului se schimbă și organizația socială, cum din altă parte, împreună cu organizația socială, se schimbă și omul. Organizația actuală se va schimba în alta, cum altele multe s-au schimbat pînă au ajuns la cea de azi. Aceasta e fatal !

Se înțelege, puteți să fiți de altă idee despre societatea viitoare, puteți să v-o închipuiți altfel decât noi, puteți să doriți alta, aceasta e de discutat, dar nu puteți să ziceți că organizația de azi, că proprietatea individuală, salariatul, familia etc. vor rămînea veșnic așa. Afirmînd aceasta, v-ați pune în contradicție flagrantă cu toată știința modernă, v-ați face de rîs”.

Tot așa socialismul științific zice socialiștilor utopiști : „Fraților, împărtășiri? indignarea voastră în fața nedreptei și imoralei organizații sociale de azi, însă nu creînd în creierul nostru societăți frumoase vom putea ajunge la altă stare de lucruri. Vremea fermecătorilor a trecut. Dacă sîntem siguri că organizația de azi trebuie să se schimbe, și aceasta este o deducție necesară a teoriei evoluțiunii, dacă simțim că ea se va schimba cît de iute, trebuie să analizăm temeliile pe care trăiește societatea de azi, să studiem acei factori ai societății actuale care o descompun și acei germeni care se dezvoltă în societatea de azi și din care trebuie să iasă societatea de mîine”.

Numai așa vom ști unde mergem, unde trebuie să mergem, ce trebuie să dorim și ce e putincios * să realizăm.

Moral, drept sînt lucruri admirabile, dar cît se poate de relative ; ceea ce a fost moral și drept acum 2 000 de ani astăzi este cît se poate de imoral și nedrept ; afară de aceasta, morala depinde de bazele materiale pe care trăiește societatea.

Cînd opinia poporului începe să găsească o organizație nedreaptă, aceasta însemnează că ea și-a trăit traiul și și-a păpat mălaiul ; aceasta însemnează că în sinul societății s-au dezvoltat germenii unei alte societăți și că prezenta e deja descompusă. Roma cea veche, spre exemplu, a fost întemeiată pe munca robilor, care lucrau moșiile mari, latifundiile patricienilor. Cînd aceste moșii (din multe cauze, care nu le putem dezvolta aici) nu se mai rentau prin proasta muncă a robilor, cînd adică munca robilor nu producea mai mult decât hrana lor, așa că nu mai rămînea nimica și chiar nu ajungea stăpînului pentru a hrăni robii, cînd, pentru a se face mai productivă munca, s-a simțit trebuința de muncitori stăruitori, cînd, în fine, pentru ca pămîntul să țină populațiunea muncitoare și să mai lase rentă, s-au făcut necesari proprietari mici, care din cauză că vor munci pămîntul lor vor fi mai stăruitori, atuncea, cu mersul acestei evoluțiuni economice, s-a dezvoltat ideea că robia e nedreaptă, imorală. Această credință, dezvoltîndu-se împreună cu necesitățile transformării economice, mergînd una lîngă alta, a transformat societatea întemeiată pe producțiune[a] robilor într-o societate unde robii au devenit proprietari mici, independenți de stăpînii lor, cărora le dădeau o parte a recoltei.

Tocmai așa este și acum : necesitățile unei alte organizațiuni economice nasc ideile moralei și dreptului socialist, care vor răsturna societatea de azi, dar, încă o dată, pentru a ști unde mergem, trebuie să știm de unde am venit, trebuie să știm care sînt factorii care descompun societatea de azi și care sînt acei germeni din care se va dezvolta societatea viitoare.

Aceasta va fi tema articolelor noastre viitoare.

* [posibil].

Am zis în articolul trecut că socialismul științific a arătat cum din organizațiunea feudală a veacului de mijloc a ieșit organizațiunea actuală, așa-numită organizațiunea burgheză, și cum din actuala organizație va ieși organizațiunea viitoare. În articolul de față ne vom ocupa cu chestiunea întâi, adică cum organizațiunea societății din evul mediu s-a schimbat în organizațiunea actuală.

Să aruncăm o ochire generală asupra bazelor materiale pe care trăia societatea în evul mediu. Cîmpurile erau lucrate, agricultura era făcută de țărani care erau proprietarii pămîntului, pe care-l lucrau însă sub dependența stăpînilor feudali, erau servi, erau legați de pămîntul ce-l lucrau. Stăpînul feudal lua o parte a muncii cîmpului, în general în natură, afară de aceasta servii erau obligați să slujească în armata seniorului, femeile serviciilor trebuiau să dea o parte din munca lor casnică. Nu enumerăm tot șirul obligațiunilor serviciilor, între care era infamul *jus primae noctis*, acestea toate se găsesc în orice manual de istorie. Vom spune numai că toate aceste danii și obligațiuni au fost o formă mai dulce a robiei, ori robia din antichitate preschimbată în servaj, cu pămîntul aparținînd țăranului, din cauză, cum am arătat în articolul trecut, că pămînturile lucrate de robi în antichitate nu mai rentau, așa că trecerea pămînturilor la țărani era o necesitate chiar pentru stăpîni. Meseriile, meșteșugurile și industriile se concentrău mai ales în orașe. Deosebitele industrii au fost organizate în corporațiuni. Așa, spre exemplu, era corporațiunea pietrarilor, lemnarilor, țesătorilor, vopsitorilor etc... Neavînd piețe depărtate, orașele și corporațiunile au putut să știe cît anume se cer obiecte din fiecare breaslă a industriei și au putut să pună în acord producțiunea cu consumațiunea, stabilind odată pentru totdeauna numărul lucrătorilor care trebuiau să fie ocupați în fiecare breaslă.

Pentru a nu tulbura echilibrul între producțiune și consumațiune, pentru ca să nu se producă mai mult decît se cere, ceea ce ar putea să provoace crize ca acelea de azi, să lase pe lucrători fără de muncă, să ruineze pe patroni, pentru evitarea acestor fenomene s-a reglementat producțiunea pînă la ridicol. O industrie nu putea să aibă decît un număr hotărît de lucrători, nu putea

să se ocupe de alte industrii decît de acelea care erau reglementate. Așa, țesători[i] de linuri n-aveau drept să le vopsească, aceia care făceau cuie n-aveau drept să le bată în perete, asta fiind deja specialitatea constructorilor etc. ... etc.... numărul celor chiar care puteau să exercite o meserie într-o localitate era hotărît și altul nu mai putea să se stabilească în acea localitate. Meseriile erau ereditare. Toate aceste măsuri, care ne par ridicole, au fost luate cu scop[ul] de a da o stabilitate organizațiunii economice a societății, pentru a evita zguduirile și schimbările primejdioase. Mișcîndu-se pe aceste baze, societatea feudală a întîlnit în calea sa niște factori care au revoluționat-o din temelie. Vom pomeni aici pe cei mai principali din acești factori. Factorul principal, care săpa în temelie organizațiunea ev-medială, era acela că acea organizațiune era în contrazicere cu îmbunătățirea producerii, cu dezvoltarea cooperațiunii, împărțirii muncii, principiului devălmășiei în producțiune, care, cum am văzut în articolul întâi, este cauza principală a progresului omenirii. În adevăr, cum ar putea să se introducă instrumente mai perfecționate în atelierul industrial din evul mediu cînd era hotărât cîtă marfă trebuie să producă acel atelier; cum ar putea să se dezvolte o mai mare împărțire a muncii, cooperațiunea în mai mare cînd era hotărît anume numărul lucrătorilor care trebuie să ocupe atelierul și cînd țărani erau servi lipiți pămîntului și aparțineau feudalilor și, prin urmare, în neputință de a alimenta industria? O mică încordare de imaginațiune este îndeajuns pentru a înțelege că în organizațiunea ev-medială o fabrică cît de mică în sensul de azi a fost o imposibilitate materială, un nonsens.

Al doilea factor revoluționar era dezvoltarea relațiilor internaționale, comerțul internațional. În adevăr, după deschiderea Americii, drumului la India etc. se dezvoltă comerțul, care devenea o ramură importantă pentru îmbogățire. Ceea ce trebuia de exportat erau mai ales obiecte industriale lucrate, pentru a primi în schimb materii prime de care erau așa de bogate America, India etc. ... Dezvoltarea dar a relațiilor comerciale cerea tot mai mare producere industrială, prin urmare îmbunătățirea producerii, dezvoltarea cooperației. Organizațiunea însă, feudală cum am văzut, se opunea acestei dezvoltări a producțiunii.

Al treilea factor revoluționar era următorul : țăranii care stăteau mai prost cînd aveau vreun stăpîn prea rău fugeau la orașe ; aici erau primiți cu bucurie, căci orașele încurajau această fugă pentru că aveau nevoie de apărători mai mulți și ateliere de lucrători. Numărul lucrătorilor însă fiind stabilit, de la un timp acest flux al lucrătorilor în orașe nu mai putea să fie ocupat în industrii, din care cauză s-a format un fel de proletariat vagabond, fără de lucru, care era o oaste pentru răzvrătire și pentru revoluțiune, pentru schimbarea organizației sociale.

Au fost și alte cauze, dar aceste trei, adică contradicțiunea între organizația socială și dezvoltarea producției, dezvoltarea relațiilor comerciale, mai ales după deschiderea Americii și drumului către India, și creșterea populației orașelor, au fost factori principali care săpau, revoluționau organizația socială din evul mediu. Și în ce sens revoluționau societatea acești factori, adică ce organizație socială cereau acești factori ? Aceasta e evident ; pentru progresul producției industriei se cerea ca lucrătorii să fie liberi la țară, adică se cerea căderea servajului clăcii, se cerea căderea tuturor restricțiilor puse industriei, adică un atelier să întrebuințeze cîți lucrători vrea, să producă cît vrea etc. ... etc. ... adică se cerea căderea corporațiilor, se cerea[u] libertatea individuală, libertatea contractului etc. ... lucruri care s-au și realizat după revoluțiunea cea mare. Care era clasa de oameni mai cu seamă interesați în aceste schimbări ? Erau patroni de ateliere, negustori, comercianți de tot felul, capitaliști ori, cum se numeau, *les bourgeoisie*, *burghezi*. Clasa lor, a *burghezimii*, era aceea care reprezenta mișcarea înainte, reprezenta progresul producției și a[l] circulației bogățiilor și clasa feudală era aceea care reprezenta statu-quo al societății, care reprezenta organizațiunea ev-medială. Intre aceste două clase se încinge lupta, care durează secole. Cu cît se dezvoltau nevoile materiale ale transformării semnalate mai sus, cu atît se răspindea cunoștința că societatea trebuie să se transforme, că e *drept*, *just*, *moral* să se transforme ; se dezvoltă conștiința că societatea cum e este imorală și transformarea în sensul arătat e justă, morală. Acești doi factori : nevoile materiale și conștiința etică, morală, provocată de aceste nevoi, acești factori mergînd alături, se

întăresc unul pe altul și amîndoi împreună întăresc clasa burgheză, care reprezintă transformarea socială și slăbesc în aceeași proporție clasa feudală.

Cînd, în fine, contrazicerea între organizațiunea feudală și cerințele, nevoile materiale se face prea mare, cînd din altă parte ideile etice, morale provocate de aceste nevoi revoluționează cu destulă putere conștiința oamenilor, cînd acești doi factori înarmează cu destulă putere clasa viitorului — *burghezimea* —, atuncea bate ceasul organizației feudale, izbucnește furtuna care se numește marea revoluțiune franceză de la 1789, clasa feudală cade, și pe suprafața istoriei se ivește altă clasă, care se cheamă *burghezimea*, altă epocă istorică, care se numește epoca capitalistă burgheză.

Despre această epocă vom vorbi în numărul viitor²¹.

N. I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL 1, NR. 103, 105 ȘI 120, DIN 9 ȘI 12 Iunie, 2 Iulie 1885.

ARTA DE A SCRIE'

Adesea oameni cu minte spun că nimic nu este absolut pe acest pământ, că fiecare medalie își are reversul ei. Acestea se adeveresc zilnic și, spre a nu lăsa vreo îndoială în astă privință, vom da un exemplu. Vom arunca pentru azi o privire asupra gazetăriei, vom vorbi puțin despre modul cum se scriu gazetele.

Observațiunile de mai la vale se pot face atât gazetelor din celelalte țări [cît] și celor din România, aceluia din această țară mai cu seamă. Vom vorbi dar publicului despre ziariștii români, căci, afară bineînțeles de gazetele ungurești, răul este mai mare la noi.

Cruzii noștri strămoși, romanii, spre a arăta deosebirea dintre un orator și un scriitor, spre a arăta cum celui dintîi i se mai poate ierta de a bate oîmpii, de a spune cai verzi pe pereți, cum se zice, iar celui de-al doilea nu, își săpară în minte și-și repetau aceste cuvinte la orice ocaziune :

Verba volant, scripta manent *.

* Cuvintele zboară, cele scrise rămîn.

Verba volant, scripta manent este un sfat înțelept dat scriitorilor, fără, cu toate acestea, a încuraja pe oratori, a neglija stilul și a nesocoti neadevărul în discursurile lor, și însemnează că, dacă din nenorocire oratorul ce nu știe ce spune face un rău, totuși acest rău este înmiit cînd ușurința sau minciuna se strecoară în scrieri.

Firește că răul este mare dacă un Bismarck, ca să vorbim de tămîiații zilei, sau un Clemenceau sau o Louise Michel ar spune bazaconii, căci ar pierde din calitatea de vorbitori, cu drept sau cu nedrept recunoscută, s-ar degrada pe ei înșiși și ar face rău auditoriului ; dar ce pată n-ar rămînea pe scrierile și pe memoria lui Karl Marx, lui Rousseau, lui Victor Hugo, lui Turghe-niev etc. dacă, cu voință sau din prea marea ușurință, ar fi sfruntat adevărul și ar fi călcat peste buna-cuviință ! Cît n-ar fi scîlciat spiritul public dacă acești scriitori ar fi nesocotit zicătoarea romană !

Mai merge ca d-l Nicolae Ionescu, de la înălțimea tribunei Camerei deputaților, să sacrifice adesea figurilor retorice și frumoasei sale locuțiuni dreapta judecată și adevărurile proclamate de știință, dar nici Rosetti, nici d-l G. Panu nu ar fi meritat numele de scriitori distinși dacă, în loc d-a trata chestiunile politice în mod obiectiv, înjurau pe Catargiu sau pe Brătianu ; dacă, reconvinși cu totul de dreptatea socialismului științific, în loc de a sta neutri, cum a făcut cel dintîi și face cel de-al doilea, făceau zgomot că țara, că lumea merge spre pieire și, punîndu-și cenușă pe cap, se puneau alături cu Polychroniade și înjurau pe Karl Marx, unul din[tre] cei mai puternici cugetători ai secolului, și pe principele Kropotkin, unul din[tre] cei mai dezinteresați oameni din Rusia, numind pe primul smintit, iar pe cel de-al doilea hoț.

Verba volant, scripta manent, iată o axiomă, dacă ni se permite a o numi astfel, de care, ce e drept, s-au ținut și se țin mulți scriitori. Cu toate acestea, cîți alți scriitori, autori de broșuri și gazetari din străinătate și de la noi, mai cu seamă, o uită la fiecare pas al lor, și ceea ce un orator, conferențiar, predicator sau profesor s-ar rușina a rosti în auzul a zece inși strînși la un loc stă scris pe hîrtia mîzgălită de pana d-lor. Nimic nu este absolut în lumea aceasta și, prin urmare, și zicătoarea strămoșilor noștri nu este adevărată decît atunci

cînd scriitorul scrie pe față, adică iscălește cu propriul său nume sau printr-un pseudonim permanent, știut de un cerc de cunoscuți, afară, bineînțeles, de cîtiva, între care putem cita pe d-l Polychroniade, treacă-ni-se indiscrețiunea, și pe d-l Lecca, președintele Camerei deputaților, proprietarul moșiei Ungureni din Moldova, autorul scrisoarei publicată mai zilele trecute, la adresa d-lui Mavrocordat, în *Telegraful* și concepută într-un stil care numai la surugiii unguri mai este la modă.

La umbra anonimului, ziaristul scrie tot ce îi dătează strimtul interes de partid și cel de clasă, încă mai strimt. Spune, prin condei, lucruri pe care nu ar îndrăzni a le spune prin grai nici în fața numai a bucătarului său.

Sistema de a scrie sub egida anonimului pe foarte puțini nu-i ispitește de a abuza. Regula care conducea] pe scriitorii romani a devenit în zilele noastre o rară excepție.

Oameni, preinși cei mai serioși, își iscălesc articolele din gazete printr-un Y sau un Z și, pentru aceasta, cei mai mulți, necontrolați, spun lucruri ce păluiesc adevărul și revoltă bunul-simț. La noi mai cu seamă, articolele din gazetele cele mari nu sînt iscălite și nici au tipărit în fruntea lor numele nici chiar al unuia din cei ce colaborează la dîsele. Prostiile scrise în ele rămîn neșterse (*manent*), dar omul asupra căruia ar trebui să cază oprobriul nu iese la lumină.

Dacă s-ar căuta manuscriptele publicate în *Alegătorul liber*, care înainte de 1876 făcea o opoziție atît de crîncenă guvernului Catargiu și, mai cu seamă, lui vodă Carol, s-ar recunoaște scrierea multora din bărbații ce azi sînt cei mai credincioși consilieri ai regelui României sau demnitarii țării.

Pentru același motiv, cei ce scriu la ziarul *România* nu iscălesc articolele lor. Mîine, partidul conservator poate veni la cîrma țării și, dacă s-ar ști numele acelora care scriu la ziarul acestui partid, mulți nu vor fi demni de a sui treptele palatului.

Binefacerile anonimului se manifestă și pe un alt tărîm. Sînt gazete ce pînă ieri cîntau gloria neamului moscovit și huiduiau pe Austria, care azi se aruncă la picioarele acestei de-a doua puteri.

Arta de a scrie, care constă în a scrie cuviincios și numai adevărul, este necunoscută pentru mulți gazetari, mai în toate chestiunile tratate înaintea publicului. A scrie cît se poate de rău și călîindu-și pe conștiință a devenit o regulă care este observată mai cu seamă față cu socialismul.

Verba volant, scripta manent, avînd în vedere obiceiul ca scriitorul să se ascundă mai ales ori de cîte ori combate socialismul, *știința nouă*, nu mai apasă și nu cheamă la răspundere pe nici unul din potrivnicii noștri, fie de pe tărîmul gazetăriei, fie de pe acela al publicisticii, afară, firește, de d^l Polychroniade, care, chiar pe ghimpi de ar fi pus, nu și-ar șterge numele din fruntea *Deșteptării*, acest paladin al religiei noastre și tribuna păpătorilor de socialiști, a acestor papaveri somniferi ai societății române.

Apelăm la memoria cititorilor noștri în privința tuturor articolelor, toate neiscălite de autorii lor, scrise contra socialismului științific. Ne-ar fi fost peste putință a însemna tot ce s-a scris fără rost și fără șir.

Este de ajuns a spune că ori de cîte ori gazetarii noștri și vreo cîtiva publiciști se încerc a cerceta teoriile celor ce cer reforma economică a societății, precum și îndreptarea atîtor rele ce bîntuie omenirea, țipătul lor de alarmă nu este altul decît că socialismul voiește împărțirea matematică a averilor între toți oamenii, distrugerea familiei și tot ce e nobil și moral în om. Daeă-și dădeau osteneala a citi ceea ce s-a scris și zilnic se scrie în astă privință și ar fi urmat de aproape progresul științelor sociale, ar fi aflat că socialismul, prin colectivizarea mijloacelor de producere, înțelege cu totul altceva de ceea ce ar fi împărțirea matematică a averilor între oameni, depozedarea unora în profitul celorlalți; el înțelege emanciparea muncii de sub greaua exploatare a celor ce nu muncesc, înțelege respectul proprietății asupra lucrurilor ce provin din munca omului; ar fi aflat că știința nouă cere ca familia să fie pusă pe alte baze, mai morale, de cum este pusă azi și, în fine, că în locul basmelor biblice ce se numesc religie el cere ca omul să învețe bine datoriile către semenii săi. Dacă gazetarul, potrivnicul nostru, și-ar fi iscălit nehibzuitele acuzațiuni aduse contra noilor idei, cititorul inteligent nu i-ar

fi mai întins mîna, însă la umbra anonimului trece drept om învățat și cu judecata sănătoasă.

Citească cineva studiul publicat acum vreo cîteva luni în *Revista nouă* din Iași sub titlul *Socialismul și bunul-simț*, studiu ce poate trece drept un capo d'opera de neștiință și de rea-voință.

Citească-se articolele din *România* asupra socialismului și se va vedea neștiința ce tronează în aceste articole în privința științelor sociale și istoria omenirii.

Dar ocările *Voinței naționale* ori de cîte ori deschide gura să vorbească de socialism? Acest organ al miniștrilor, prefecților, subcomisarilor și al tuturor bătăușilor și torturatorilor civili și militari este redactat de oameni cu vază în societate; grație dar numai anonimului de care se servesc pentru a-și ascunde slugărnicia către cei puternici, lumea îi mai crede oameni cu reputație, pe care dealtminteri însă de mult și-au pierdut-o.

Dar *Liberalul* din Iași, *Poporul*, *Resboiul* — *Grande-a* *, organ care pînă în anul trecut se închina partidului conservator și azi celuia al d-lui Brătianu.

Dar nelipsitul apărător al burgheziei sacre și profane *Deșteptarea*, al cărui director și proprietar, mare mîncător de jidani, d-l Polychroniade, nu a avut niciodată două idei lămurite în capul său. Aici, anabaptismul²³, cezarismul, machiavelismul, semitismul, comunismul și tot ce a putut inventa mintea omului sînt reduse într-un fel de *mixtum et compositum* ori de cîte ori vrea să facă pe inteligenții săi cititori a face cunoștință cu socialismul științific.

Într-un cuvînt, scriitorii cei serioși, mai cu seamă cînd sînt în joc chestiuni de principii, sînt datori atît pentru îndemnul celorlalți de a le adopta vederile, cît și în interesul adevărului de a lua răspunderea ideilor lor, subscrind operele lor sau articolele de gazetă.

Sînt, cu toate acestea, rare excepțiuni cînd scriitorul, în interesul chiar al propagării ideii, să se ascundă sub un pseudonim permanent. În acest caz sînt acei[a] care au a divulga ideile mari și generoase și care s-ar nimici de s-ar da ca susținătorii lor pe față.

Aceștia, salvîndu-se pe ei în aceste vremuri, în care cugetarea generoasă este persecutată, fac un serviciu și ideii ce susțin, dar, după cum am mai spus, aceștia trebuie să formeze excepțiunea.

Mai sînt încă și alții, căroră, din cauze cu totul personale și în mod excepțional, le este iertat a se ascunde sub un pseudonim oarecare. În această situațiune, pentru astăzi, sînt și subscrisul și mă voi acoperi cu pseudonimul de mai jos, pseudonim care mă desemnă îndestul față cu amicii mei. Două lucruri mă îndeamnă la aceasta: 1) că am trebuit să fac omagiul la talentul a doi gazetari români, la talentul de scriitor al regretatului Rosetti și la acela al d-lui Panu, directoarele *Luptei*, și, știind lumea prea mult pornită a vedea lucrurile în rău, nu am voit să mi se spună că am voit a linguși familia celui dintîi, precum și pe cel de-al doilea.

Un alt argument și mai puternic de a-mi lua pseudonimul este că în acest articol am îndrăznit a vorbi rău de d-l Polychroniade, acel d-l Polychroniade care, spre a zdrobi cu filipicele sale socialismul român, merge să se inspire din geniul lui Victor Hugo, ascunzîndu-și nasul sub pulpanele redingotei distinsului poet în partea unde sînt posunarele *,

Spartacus

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 127, DIN 10 IULIE 1885

* D. Grande-a azi e și redactor la *Voința națională* și a fost redactor la *Timpu*, la *Ziua*, la *Curierul*.

[buzunarele].

Protecționismul este acum la noi la ordinea zilei. Convențiunea cu Austro-Ungaria¹, pe principii mai mult sau mai puțin liber-schimbate, a degustat lumea atât de mult că noi sîntem gata a vedea în convențiune și liberul schimb cauza tuturor relelor stării noastre economice. Noi, cei de la *Drepturile omului*, sîntem departe de a fi liber-schimbști, ca și protecționiști.

Despre liberul schimb vom vorbi altă dată. Cum am zis, protecționismul este astăzi la ordinea zilei; cădem în extremitatea contrarie, cînd noi sîntem gata a vedea în el leacul tuturor boalelor, cum în convențiunea austro-ungară vedem cauza acestor boale. Tarifele protecționiste trebuie să ne scape din sărăcie, trebuie să ne creeze o industrie națională, trebuie să stabilească independența noastră economică, tarifele protecționiste sînt menite a apăra interesele României și cîte și mai cîte. Să vedem mai d-aproape ce însemnează în adevăr aceste tarife și cît de mult greșesc aceia care pun atîtea speranțe în aceste tarife.

Cea dintîi greșeală care face ziaristica noastră cu această ocazie, ca și cu multe altele, mare este căci ea

consideră România ca o familie de frați a[le] căror interese sînt cu totul identice.

Jurnaliștii noștri în general judecă așa : „Să presupunem că se ridică vama asupra cizmelor, aceasta va scăpa de concurenți pe cizmarii noștri, aceasta îi va face mai bogați ; cizmarii însă sînt și ei români, trăiesc în România și, prin urmare, cînd ei se vor face mai bogați atunci și România va fi mai bogată". Tot acest raționament este însă bazat pe părerea cît se poate de falsă că interesele tuturor membrilor dintr-o națiune sînt identice. Adevărul este însă în părerea contrarie, că interesele feluritelor clase dintr-o națiune sînt cît se poate de dușmănești, că vorba lui Hobbes : „Omul omului este lup" se potrivește cît se poate membrilor aceleiași națiuni în societatea de azi. În adevăr să luăm exemplul citat : se ridică o tarifă mare asupra cizmelor din străinătate ; aceasta va opri intrarea cizmelor ieftine, va nimici concurența care se făcea cizmarilor români, care vor fi în stare să ridice prețurile cizmelor și să se îmbogățească ; în aceeași proporție însă în care se vor îmbogăți cizmarii vor sărăci consumatorii, cumpărătorii de cizme, care vor fi nevoiți să plătească poate îndoit pentru a cumpăra cizme românești.

Tariful protector dar protejează pe unii și sărăcește pe alții. Interesele cizmarilor și ale consumatorilor sînt diametralmente opuse, de unde dar luați aceste fraze dulci că tariful protecționist apără interesele României, pe cînd în adevăr el înăsprește relațiunile și interesele opuse ale cetățenilor români, dinftr] care unii vor lupta pentru tarif, alții contra lui. Cînd vom ridica taxa la intrare pentru buți, aceasta va ridica prețul butoaielor, va proteja pe butnarii noștri, dar în aceeași proporție va lovi în interesele proprietarilor de vii, negustorilor de vin, care vor fi nevoiți să plătească buțiile îndoit mai scump, ceea ce poate să ruineze cultura vinului.

Cînd ridicăm vama la intrarea pieilor, atunci protejăm pe pielării noștri, care pot să ridice prețul pieilor, dar lovim în interesele cizmarilor, care vor plăti pielea mai scump, lovim în interesele consumatorilor, care vor plăti cizmele mai scump. Într-un cuvînt, acea faimoasă apărare a intereselor economice naționale însemnează protejarea intereselor unor cetățeni contra altora, înăsprirea relațiunilor economice între cetățenii aceleiași na-

țiuni. Dar să presupunem că statul ar fi vrut să fie mai just, să nu fie pentru unii mumă și pentru alții ciumă și de aceea ar ridica vama asupra tuturor mărfurilor care trec granița (presupunând că relațiunile internaționale ar permite) cu 50o/_. Atunci, ar zice protecționiștii noștri, trebuie să fiți de acord că aceasta va proteja interesul tuturorfa] și va proteja industria noastră națională. Nici-decum ! Cînd toate articolele vor fi supuse vamei cu 50%, ele se vor scumpi mai în aceeași proporție. Cizmarii noștri, vînzînd cu 40% mai scump decît pînă la introducerea tarifelor protecționiste, ei vor bate pe fabricanții străini, care ar fi nevoiți după introducerea tarifei vamale de 50% să vîndă cu cel puțin 50»/_. mai scump. Același lucru se va întîmplă cu fabricile noastre de zahăr, cu fabrica de hîrtie. Și aceste prețuri mari pot să permită stabilirea chiar a multor industrii mari. Rămîne însă faptul pozitiv că toate articolele supuse vamei se vor scumpi. Noi avem însă produse care n-au nevoie de tarife protecționiste, care și fără tarife n-au nici o concurență din străinătate, acestea sînt bucatele, porcii, materiile prime, pe care le exportăm noi în străinătate, cu care noi facem concurență străinilor.

Ridicarea nu numai cu 50% vamă pentru intrarea bucatelor, dar și cu 500o/_. nu va ridica prețul cerealelor pentru că cerealele și fără tarifă protecționistă n-aveau concurența străină. Cerealele vor rămîne cel puțin în același preț, iar producătorii lor vor fi nevoiți, vînzînd cu același preț productul lor, să plătească însă pentru cizme, haine, zahăr, cafea... etc.... cu 40 și 50o/_. mai scump. Mai mult decît atîta. Dacă vom ridica noi cu 50% vama la toate mărfurile, și străinii vor ridica și ei vama pentru lucrurile care le exportăm noi, adică pentru cereale, materii prime etc. Aceasta ar închide piețele străine agricultorilor noștri, cerealele ar rămîne neexportate, prețul lor va fi căzut grozav și, vînzînd mult mai ieftin decît înainte, agricultorii noștri pentru toate trebuințele lor, pentru toate obiectele care ar fi cumpărate ar fi nevoiți să plătească îndoit de scump.

Cu alte cuvinte, punînd taxă mare asupra tuturor mărfurilor care le importăm, vom ruina pe agricultorii noștri, vom ruina o parte a națiunii în folosul altei părți. Iată la ce se reduce sentimentala apărare a intereselor economice de care vorbesc protecționiștii noștri. Urît

lucru e liberul schimb; convenția cu Austro-Ungaria ne-a arătat-o, dar și protecționismul, că nu vedem, nu e mai frumos, dacă chiar nu-l întrece. In articolele viitoare vom analiza dacă e cel puțin adevărat că protecționismul poate să ne creeze industria națională, chiar cu prețul jertfelor înăsprii luptei de interese între cetățeni; dezvoltării speculei mârșave de care este protecționismul întovărășit. Totodată rugăm, cerem protecționiștilor noștri să ne arate unde am greșit dacă ei o cred că am greșit undeva. Cerem însă argumente, nu fraze sforăitoare și injurii.

N. 1.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL, I, NR. 129, DIN 12 IULIE 1885.

PENTRU CONFRAȚII NOȘTRI

Liberalul din Iași de la 11 iunie a îndreptat articolul său de fond în contra *Drepturilor omului*. În acest articol, redactorii acelei gazete se plîng : pe de o parte de asprimea cu care îi tratează ziarul nostru, iar pe de alta cer lămuriri pentru articolul scris de noi în nr... sub titlul *Devălmășie în producțiune* *. Noi le satisfacem amîndouă plîngerile și sîntem hotărți a le da lămuriri și în privința articolului pe care nu l-au înțeles și în privința asprimei ori necuviinței, cum zic dumnealor, a *DrepturUor omului*.

În nr... al ziarului nostru am scris un articol *Devălmășie în producțiune*. În acest articol am arătat că devălmășia ori comunismul în producțiune, așa cum o înțelegem noi, socialiștii, există deja, că ea însemnează aplicarea în mare a principiului diviziunii muncii și a cooperațiunii (asociațiunii, zic alții) la producțiune, că noi înțelegem însemnătatea diviziunii muncii și coopera-

* [Este vorba de articolul *Producțiunea în devălmășie* prima parte a ciclului *Ce vor socialiștii?*, publicată *Drepturile omului* anul I, nr. 103, din 9 iunie 1885. Vezi în volumul de față, p. 335—339].

țiunii în producțiune, deoarece ele sînt (adică diviziunea muncii și cooperațiunea în producțiune, pe care le-am exprimat într-un cuvînt românesc „devălmășie în producțiune”) cauzele întregului progres și întregii civilizații a omenirii, și că noi, ca și potrivnicii noștri, cerem aplicarea cît mai largă a acestor principii la producțiune. Acolo însă unde ne deosebim de potrivnicii noștri este în idealul nostru de apropiere a bogățiilor.

Acel articol a fost scris cît se poate de popular și nici prin gînd nu ne trecea că nu vom fi înțeleși tocmai de redactorii unui ziar, care găsesc că cele zise de noi nu sînt decît fraze absurde.

Dar acolo unde mirarea noastră a ajuns la culme este cînd am văzut pe redactorii *Liberalului* că au rămas cu gura căscată înaintea acelei părți a articolului unde noi nu spunem decît un lucru îndestul de cunoscut, un lucru aproape banal — că diviziunea muncii și cooperațiunea sînt cauza întregului progres al omenirii.

Liberalul citează următoarea bucată din articolul nostru : „Tot progresul, toată civilizațiunea se datorește acestei forțe uriașe a devălmășiei (în producțiune) care izvorăște din cooperațiunea și împărțirea muncii. Fără aceasta n-ar fi fost posibil[e] nici agricultura cea frumoasă a Asiriei și Babiloniei, nici civilizația Romei și a Greciei, nici Rafael și Dante, nici Goethe și Shakespeare, nici drumuri de fier, nimic... nimic”.

Această bucată excită adîncă mirare a *Liberalului*, el o găsește gogonată, un fel de comedie, subliniază gros cuvintele Goethe și Rafael și exclamă : „Cum să nu ne mirăm de astfel de comedii ?”. Și acești domni sînt redactorii unui ziar ! Aproape de necrezut !

Ei bine, domnilor, Onorabililor, aceea ce este scris în bucata citată a ajuns, pentru oamenii care au citit în viața lor cîteva cărți, un lucru cît se poate de cunoscut, aproape un *lieu comun*; băieți[i] le învață la școală, și aceste lucruri sînt scrise în fiecare manual de economie politică. Deschidem, spre exemplu, manualul de economie al lui Ion Strat^{es}, pe care manual învață băieți[i] la școală, și la p. 116—125 citim : „Diviziunea muncii este o consecință și, totodată, o *cauză a dezvoltării* popoarelor și a progresului ce [se] fac în toate ramurile cunoștințelor omenesti”. Și mai departe, vorbind de co-

operațiune (în loc de cuvântul cooperațiune, Strat întrebuințează cuvântul asociațiune), Strat zice :

„Toate aceste lucruri mari, frumoase, utile prin ce alt se înființează, prin ce alt se pot menține dacă nu prin forța magică a asociațiunii”. Adică Strat zice cuvânt cu cuvânt aceea ce am zis și noi.

Dacă, dar diviziunea muncii, asociațiunea (cooperațiunea) sînt cauza tuturor cunoștințelor omenești, nu mai încapă îndoială că fără ele n-ar fi existat nici o cunoștință omenească, nici Newton și Darwin, nici Rafael și Goethe etc.

Încă o dată, acestea sînt lucruri elementare, care se învață la școală.

Într-un articol de ziar e imposibil ca să explicăm *Liberalului* pe larg influența principiului devălmășiei în producțiune (adică despărțirea muncii și a cooperațiunii) asupra progresului omenirii. În alt loc și altă dată, poate, li vom explica dezvoltarea omului de cînd trăia în pădure și era o fiară sălbatică, cum formarea familiei, în care era diviziunea muncii între bărbat și femeie, precum și cooperarea pentru același scop a fost cel dintîi pas mare al progresului, cum mult mai tîrziu, în triburile barbare, acelea progresau mai mult care realizau mai mult împărțirea muncii și cooperația; cum, în fine, în societatea modernă diviziunea muncii a ajuns extremă, așa că mii de oameni sînt ocupați numai cu facerea condeielor de fier, iar alte mii cu facerea chibriturilor; cum mii de oameni cooperează pentru confecționarea unei haine, cum această diviziune a muncii și cooperația înmiiesc forța unui om, creează bogățiile enorme și dau posibilitatea la o mulțime de oameni ca să se ocupe numai cu știința, cu artele etc., lucru ce-ar fi imposibil dacă n-ar exista această diviziune a muncii și cooperația.

Acolo vom afla și unele neajunsuri ale diviziunii muncii și ale cooperațiunii, pe care neajunsuri voim să le înlăturăm noi, socialiștii; cu alt prilej vom explica toate acestea. Astăzi însă ânvităm pe confrății noștri să se gîndească la un singur lucru : să presupunem, că diviziunea muncii și cooperațiunea au dispărut din societatea noastră, așa că, în loc ca unii oameni să fie ocupați cu fabricarea stofei, alții cu a hainelor, alții cu producerea hranei, alții cu învățarea copiilor etc... fiecare

om ar trebui să facă singur toate acestea, să se ocupe cu agricultura, să confecționeze hainele, să tipărească cărțile] etc. etc. Cu puțină tensiune a cugetării veți înțelege, domnilor, că o mare parte a omenirii ar pieri cîteva zile după ce s-ar întîmpla un așa ceva în societatea noastră, și cel dintîi ar pieri oamenii științei, artiștii etc...

Și, în adevăr, cum voiți ca să trăiască un poet or[i] un pictor care este neobișnuit cu munca fizică dacă ar trebui ca el singur să-și producă hrana, să-și zidească casa, să-și facă hainele? Este evident că el ar pieri, iar cei care ar putea să reziste în lupta pentru existență vor fi osîndiți ca fiecare din ei să-și procure toate trebuincioasele vieții. Cei rămași n-ar putea să trăiască decît în colibe, să se îmbrace cu piei, în fine să cadă în barbare și atunci (acuma credem că înțelegeți și dv.) s-a[u] dus știința, arta, tehnica etc. Adică, încă o dată, fără diviziunea muncii și fără cooperație în producțiune (care diviziune a muncii și cooperație le-am tradus într-un cuvînt : *principiul devălmășiei în producțiune*) nu este nici progres, nici civilizație, nici știință, nici artă, nici, prin urmare, reprezentanții științei și ai artei — Newton, Darwin, Rafael, Dante... etc... etc...

Credem că, în sfîrșit, pînă și redactorii *Liberalului* sînt lămuriți.

Să explicăm acum unde se deosebesc socialiștii de burghezi cînd e vorba de această forță colosală : diviziunea muncii și cooperațiunea. Noi am explicat uriașa importanță a acestor forțe în articolul *Devălmășie*, fără care n-ar putea să fie nici progres, nici civilizație. Aceste forțe, ca forțe sociale, sînt productul dezvoltării omenirii întregi și, fiind astfel, rezultatele sale binefăcătoare ar trebui asemenea ca să aparțină omenirii întregi; în realitate însă, rezultatul acestor forțe uriașe este acaparat de o minoritate care alcătuiește clasa stăpînitore. Din pricina acestei acaparări criminale, aceste forțe sociale, „diviziunea muncii și cooperațiunea”, lucrează defectuos, produc de multe ori rezultate nefericite, contrarii spiritului și tendinței lor. Socialiștii, pe de o parte, protestează împotriva acestei acaparări imorale și arată toate nenorocitele ei urmări, iar pe de altă parte ei arată, în trăsături generale cel puțin, cum trebuie să fie organi-

zată societatea * pentru ca aceste forțe uriașe să poată lucra pentru fericirea și binele tuturor[a]. Burghezii constată și ei uriașa importanță a acestor forțe sociale, dar în același timp socotesc că organizația socială de astăzi, în puterea căreia mai tot rezultatul forțelor sociale a[le] diviziunii muncii și cooperățiunii le aparține lor, că această organizație e cea mai bună, unica posibilă pentru veșnicie. Iată năprasnica deosebire dintre noi.

Nădăjduim că cititorii mai culți au înțeles această deosebire. Cît despre redactorii *Liberalului*, care probabil că nici de astă dată n-au înțeles mare lucru, îi rugăm să aibă răbdare căci cu altă ocazie le vom da o explicație mai pe larg.

Credem că pentru moment ne-am achitat de îndatorirea luată și am explicat confrăților noștri lucrul care i-a mirat atît de mult, că, adică, fără principiul devălmășiei în producțiune nu poate să existe nici progres, nici civilizație și, prin urmare, nici Goethe, nici Beethoven, nici Rafael, nici drumuri de fier, nici telegrafuri etc...

Dacă nici acuma n-au înțeles, apoi n-avem ce să le facem. Să mai citească puțin, să mai învețe puțin și pe urmă ne vom mai încerca ca să mai stăm la vorbă cu dumnealor.

În articolul viitor le vom explica pentru ce ziarul *Drepturile omului* este așa de aspru cu 'dânșii, cu *Deșteptarea*, cu *Noua revistă* /Iași/ cu *Steluța* din Roman, precum și cu toate celelalte *organe de publicitate* de talia lor.

N.l.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL 1, NR. 136, DIN 20 IV-LIE 1885.

* Socialiștii arată, de asemenea, că omenirea merge fatal către această organizație.

PENTRU UNII CONFRAȚI

În articolul trecut am explicat confrăților noștri de la *Liberalul* unele din nedumeririle lor. Să le explicăm acuma pentru ce ziarul *Drepturile omului* este așa de aspru cu ei și cu alți confrăți de seama lor.

Grupul care redactează *Drepturile omului* a avut și are o idee despre rolul presei în societate. Presa, după opinia noastră, trebuie să fie acel *forum* public unde trebuie să se aducă și să se discute chestiunile cele mai arzătoare, chestiunile vitale pentru societate. În presă trebuie să se concentreze tot ce e mai luminat în societate, oameni care să stea la nivelul dezvoltării culturale a epocii în care trăiesc și care, convinși adânc de ceea ce scriu, să fie gata a face cele mai mari jertfe, să sacrifice totul pentru realizarea acelor idei pe care ei le susțin în presă. În aceste condițiuni, presa are un rol mare, util, frumos, ea devine înaintemergătoare societății pe calea progresului, devine încîtva conducătorul ei.

Nu^ încercăm, în cadrul strîmt al unui articol de ziar, să descriem toată însemnătatea [pe] care trebuie să o aibă presa; cele ce am spus mai sus vor lămuri în mintea fiecărui cititor toată însemnătatea ei pentru că

mai toți o înțeleg. Dacă trecem de la idealul nostru și ne uităm la realitate, un adânc dezgust ne cuprinde.

Mai înainte de toate, mai toată presa noastră (afară de puținele excepțiuni fericite) se grupează lângă câteva grupuri politice care își dispută dreptul d-a dispune de destinele țării or[i], mai bine zis, de bugetul ei, de forțele ei economice producătoare. În această polemică se concentrează toată forța intelectuală a ziaristicii noastre. Ca să vedem însă cât de mare este această forță intelectuală, n-avem decît să observăm polemica lor.

Pentru unii, guvernul, și în special Ion Brătianu, este alfa și omega a tot ce se petrece în România, este cauza întregii noastre mișcări sociale de aproape 40 de ani.

Noi, în adevăr, am realizat oareșicare progres, avem universități, drumuri de fier, o instrucție superioară celei d-acum 40 de ani, am desființat claca etc... Aceasta însă, pentru un om oricît de puțin cult, este pe de o parte rezultatul dezvoltării istorice a întregului popor român, iar pe de altă parte și chiar în mare parte este rezultatul dezvoltării întregii Europe și a relațiunilor internaționale, căci pozitiv este că, dacă trăiam în mijlocul Asiei, înconjurați numai de barbari, nu ne mai scăpăm nici de clacă, n-am fi avut nici drumuri de fier, nici universități etc. Ion Brătianu, cu toată activitatea sa, nu este și el nimica alt decît unul din efectele acestei mișcări, și încă de multe ori un efect foarte inconștient, care e tîrît de curentul istoric fără Oa să știe că e tîrît, fără ca să știe unde e tîrît. Brătianu și brătienismul (dacă putem să numim așa sistema guvernamentală actuală) sînt efecte (bune sau rele e altă treabă) a[le] dezvoltării noastre istorice. România a creat pe Brătianu și brătienismul, iar nu el a creat România. După presa guvernamentală însă e contrariu.

Presa opoziționistă, fără ca s-o știe, susține aceeași teză absurdă. După ea tot ce e rău în țară se datorește lui Brătianu. A furat un epistat, Brătianu e de vină; nu s-au făcut bucate, Brătianu e de vină, și ne aducem încă aminte că la incendiul de la universitate un ziar opoziționist scria: „Brătianu și Rosetti au jurat să nu rămînă piatră peste piatră în această țară nefericită etc.”. Așadar, după părerea unora, Brătianu este cauza tuturor bunătăților, a dezvoltării noastre sociale, iar după alții cauza tuturor relelor.

Împrejurul acestei mari absurdități se învîrtește toată polemica ziaristicii noastre, care a creat niște clișeuri stupide, niște fraze învățate pe de rost, care se repetă în fiecare număr, aceleași laude sau acuzații.

„Acest guvern — strigă opoziția —, care n-are nimic sfînt, care a jurat să nu lase piatră peste piatră, care a vîndut Basarabia, Dunărea, Arab-Tabia, care ruinează comerțul și proprietatea etc. etc. etc.”.

Guvernamentalii, la rîndul lor, răspund: „Acest guvern, care a creat școli, a îmbunătățit finanțele, a creat armata, a răscumpărat drumurile de fier, care a făcut din două provincii supuse un regat etc. etc. etc.”.

Dar poate că aceste fraze, oricît de stupide ar fi, reprezintă credințele sincere ale acelor care le repetă? Aș! Să ni se arate cîți din[tre] ziariștii noștri (afară de unii foarte puțini la număr și aceia amici ai conștientului democrat C. A. Rosetti), care n-au schimbat de câteva ori partidele, repetînd în multe feluri aceeași frază: „Acest guvern etc.”. Și dînd-o ba sub greșosul sos conservatoro-opoziționist, ba liberalo-guvernamental. Pe cînd gazetele își petrec vremea într-un chip atît de folositor, alte foite, cu scopuri și mai stupide, s-au furișat pe arena publicității. Unele din ele, ca *Revista teologică*, ar voi să ne cufunde în ignoranța și superstiția evului mediu, reînviind credințele de tristă memorie ale strămoșilor noștri, ar voi să ne aducă în acea stare de barbarie intelectuală, încît să devenim un teren de explorare pentru exploataorii Brazza și Stanley, asemenea popoarelor din Africa, după cum, cu drept cuvînt, a zis d-l Panu, una din fericitele excepțiuni ale ziariștilor români. Altele, ca *Deșteptarea*, exploatează superstițiile religioase, voind a reînvia urile antisemite ev-mediale. Cît despre bagajul intelectual și moral al acestor foite, e destul să spui cum îi cheamă pe redactorii lor. Și, zi după zi, aceleași banalități, același sunet melancolic, adormitor, stupid, aceleași clișeuri se răspîndesc în mii și în zecimi de mii de exemplare, influențînd ca cloroformul asupra puterii d-a cugeta a publicului cititor, ucigînd puterea critică, castrînd virilitatea ideilor mai înalte, infiltrînd minciuna și ignoranța în locul adevărului și al luminii. Și în fața acestei priveriști dezgustătoare cum voiți ca noi, care avem un cult pentru presă, pentru presa așa cum ar trebui să fie, cum voiți ca noi să nu protestăm, cum voiți

ca să nu scoatem un strigăt de puternică indignare, cum voiți să nu azvîrlim în fața presei de astăzi epitete[le] pe care le merită ?

Marele agitator socialist Lassalle, într-un admirabil discurs al său, rostit în contra presei mincinoase, corupte, ignorante, zicea între altele :

„Cînd cineva vrea să cîștige bani, să meargă a fabrica cit * sau postav sau să joace la bursă. Dar pentru un cîștig prost de tot să se otrăvească toate fîntîile spiritului poporului și să se dea popoarelor din sute de țevi moartea spiritului în fiecare zi — e cea mai mare nelegiuire ce pot închipui”.

Acum înțelegeți poate că ceea ce numiți dv. necuviință și înjurături din partea noastră nu este decît expresiunea celei mai adînci uri și indignări în fața uneia din cele mai mari nelegiuiri, care se cheamă *tîmpirea poporului*, ori, cum zicea Lassalle în limba sa energică și figurată, *otrăvirea tuturor fîntînilor spiritului poporului*.

În articolul viitor vom analiza opozițiunea pe care a luat-o presa față cu noi, socialiștii, acest caz fiind foarte caracteristic pentru presă și pentru gazetarii noștri.

N.I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 139, DIN 25 IULIE 1885.

* [material ieftin din bumbac, înflorat și apretat].

PRESA FAȚĂ DE NOI

În articolul trecut am explicat confrăților noștri pentru ce, cîteodată, sîntem așa de aspri cu ei, pentru ce nu putem să reținem indignarea în fața acelei mari nelegiuiri pe care ei o fac : *de a tîmpi într-un mod sistematic pe cititori*. Și aceasta e un adevăr care s-a arătat în toată splendoarea îndată ce am apărut pe arena publicității.

Confrații noștri (am recunoscut în articolul trecut că sînt unele fericite excepții), deelinînd în fiecare zi „acest guvern care...”, avînd, pentru puținele chestiuni ce tratează, clișeuri gata și un bagaj de banalități îndestulător pentru a umple o foiță zilnică, confrății noștri deodată se pomenesc cu o oîicepție nouă, cu un lucru care ieșea cu desăvîrșire din marginile banalităților și stupidităților cu care zilnic erau ocupați.

La început foile opoziționiste s-au încercat să vîre și această chestiune printre vechile clișeuri și au și început să strige : „Acest guvern, care ne-a adus socialismul, care a vîndut Basarabia, care a jurat etc. etc.”, dar foile guvernamentale, începînd să ne înjure și mai bine decît cele opoziționiste, le-au luat terenul de sub picioare și astfel cu toții au rămas într-o mare nedumerire : ce să

zică despre socialism și socialiști care au tot așa de puțin a face cu guvernamentalii ca și cu opoziționiștii, care nu declină deloc : „Acest guvern care...”, care în chestiunea proprietății, religiei, patriotismului, armatei au idei ce ies cu desăvîrșire din marginile banale cu care se ocupă ziaristica de toate nuanțele.

Mai întâi ziaristica a început cu calomniile și înjurăturile, în care e atît de experimentată, a început să strige : „Socialiștii, nihiliștii, comuniștii, petroliștii, asasinii, hoții, vînduții etc... etc...”, dar în urmă însă a văzut singură că acest soi de discuție e prea stupid, mai cu seamă aflînd că pînă și Bismarck se laudă că e socialist și că există cateder-socialiști care ocupă o mulțime de catedre la universități.

A trebuit dar să lase înjurăturile pe seama unor foite care fac rușinea neamului românesc, cum e *Poporul*, *Opinca*, *Deșteptarea*.

Și în acest moment critic stîlpii țării, acei[a] fără care noi am fi umblat încă în costumul lui Adam și Eva și am fi trăit în peștere, acei[a] care sînt cauza, începutul și sfârșitul existenței țării românești, stîlpii țării au dat lozinca și au scăpat astfel societatea românească de hidra socialistă.

Acești stîlpi au zis : „Socialismul este o importățiune străină, o plantă exotică pentru țara noastră. în străinătate, unde există marea industrie și proletariatul, care o însoțește, acolo socialismul este un leac contra boalei, dar noi n-avem boala proletariatului, muncitorii țărani la noi sînt proprietari, prin urmare socialismul n-are ce căuta la noi, e o plantă exotică”. A fost destul atît ca îndată toată presa să repete : „Socialismul este o plantă exotică”, ca de la un colț al țării pînă la celălalt să răsunе : „Socialismul e o plantă exotică... în străinătate... da, ... cu plăcere, fie socialismul un leac, dar la noi, care nu avem boala proletariatului... !”

Se înțelege că nimeni din acei[a] care repetau fraza : „Socialismul este o plantă exotică” nu s-a trudit să aducă vreun argument sau să explice ce înțeleg ei prin socialism. Se vede că *stîlpii* n-au avut vreme să se ocupe cu aceasta, ocupați fiind cu salvarea destinului țării, iar cei care repetau n-aveau însărcinarea să zică mai mult.

Pentru a răspunde potrivnicilor noștri a trebuit să arătăm ce e socialismul, că el nu e leac, că proletariatul,

științificește vorbind, nu e boală, ci un rezultat necesar al organizațiunii actuale, mai mult încă, proletariatul este temelia organizațiunii capitaliste, iar „socialismul” e concepțiunea despre organizarea societății viitoare, care se va dezvolta fatal din organizația actuală.

Aceste[aj toate însă nu pot să fie explicate într-un articol de ziar, ele fac obiectul de ocupare a celor două organe pe care le au socialiștii români : *Revista socială* și *Drepturile omului*.

În așteptarea explicării științifice a socialismului, care va arăta potrivnicilor noștri cît de absurdă este fraza cu plantă exotică, leac etc., noi le-am răspuns în mai multe numere ale acestui ziar, prin care, trăgînd cele mai vădite consecințe logice din argumentarea lor (dacă o simplă afirmare poate să fie numită argumentare), le sfărîmam propriile arme și le întorceam victorios contra lor înșile.

Noi le zicem cam următoarele :

„Domnilor, dv. ziceți că socialismul poate să existe în Occidentul industrial ca leac contra boalei proletariatului, boală care urmează dezvoltării industriei mari, dar, noi neavînd proletariat, pentru noi socialismul este o plantă exotică. Foarte bine, dar dv. în același timp strigați și cereți introducerea industriei mari la noi în țară. pentru a cărei introducere nici o jertfă nu vi se pare mare. Introducerea industriei, a marilor fabrici ca în Occident însemnează chiar după dv. crearea unui proletariat ca în Occident, pînă urmă, avînd ca ideal marea industrie, aveți idealul să introduceți boala proletariatului și atunci de ce nu ne-ar fi permis nouă să avem ca ideal aducerea leacului cînd dv. aveți ca ideal aducerea boalei. De ce dv., care voiți și chiar introduceți boala, sînteți oameni de ispravă, practici, stîlpii țării, iar noi, care voim să introducem leacul, sîntem copii, utopiști, petroliști etc. Credem că în orice caz e mai onorabilă opera acelor care introduc leacul decît a acelor[fa] care introduc boala”.

Cam așa ziceam noi potrivnicilor noștri și acestea nu erau decît deducțiunea logică trasă din obiecțiunile ce ei ni le făceau, nu făceam decît a preface obiecțiunile lor într-o armă puternică întoarsă chiar contra lor.

Argumentarea noastră a zdrobit cu desăvîrșire aceste obiecțiuni, dar ce au răspuns dinșii ? Stîlpii cei mai deș-

tepți au amuțit văzînd că au pus în circulație o zdravă vână prostie, iar presa potrivnică, obișnuită a repeta vechile clișeuri ori de cîte ori vine vorba de socialism, fără bătaie de cap, ținînd în minte lozinca dată de stîlpii țării, fără a pomeni de obiecțiunile noastre, fără a ne răspunde, se îndeletnicește iarăși cu repetarea frazelor : „Socialismul e o plantă exotică..., pentru Occident, pof-tim, cu toată plăcerea, e un leac, dar pentru noi cînd n-avem boala... !”.

Ei bine, noi, care credem presa menită a lumina pu-blicul, un forum pe care trebuie să se aducă în dezba-tere chestiunile vitale ale societății, cum voiți ca în fața acestei sistematice tîmpiri a poporului prin stupidele voastre clișeuri, cum voiți ca un strigăt de adîncă in-dignare să nu ne iasă din piept.

în articolul viitor vom continua cu analizarea presei potrivnice față de noi și cu obiecțiunile aduse de ea contra socialismului.

N.L

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL 1, NR. 142, DIN 30 IU-LIE 1885.

SÎNTEM NOI UTOPIȘTI?

După obiecțiunea potrivnicilor noștri cum că socialis-mul este o plantă exotică și pe care am analizat-o în articolele trecute, după această obiecțiune, zicem, în al doilea rînd vine următoarea : „Socialismul, zic unii din presă și din public (și mai ales aceia care au înțeles că au scrîntit-o cu obiecțiunea că socialismul este o plantă exotică), — socialismul este o utopie; ideile sînt fru-moase, umanitare, bune pentru o lume ideală, dar pen-tru societatea reală socialismul e o utopie”. Și iarăși, ca și cu celebra frază „Socialismul e o plantă exotică”, nici în public, nici în presă n-am văzut nici măcar intenția de a explica ce înțeleg ei prin acel socialism, care după dîșii e o utopie, idei bune pentru o lume ideală etc... Noi am fi avut deplină dreptate ca să nu răspundem potrivnicilor noștri pînă ce ei nu ne-ar fi explicat ce înțeleg sub cuvîntul socialism. Intenția și interesul nostru fiind însă nu d-a ne înveseli de neștiința potrivnicilor noștri, ci de a-i lumina și pe ei și pe toți aceia care vor să ne asculte, le-am răspuns prin grai (conferințele de la sala Franzelaru) și prin scris la toate obiecțiunile. Cele răspunse le rezumăm aici :

Mai ȋritii le-am spus că calificațiunea de *utopie*  i *utopist* care se azv rle cu at ta  nversunare în contra puternicului cuv nt *socialism* ar putea mai curînd să vorbească pentru dec t contra socialismului. Orice idee mare, care trebuia să cucerească lumea, la anun area ei a fost primită cu huiduieli, cu fluierături, cu strigăte : *utopie, idei subversive, r zvr titoare, r stigni i-le !*  i, ca să nu mergem prea departe pentru a găsi dovezile, să ne aducem aminte în ce chip a fost primită propaganda liberală a t n rului grup liberal Brătianu-Rosetti-Golescu etc... etc... etc... Înainte de 1848. Această teză „că toate ideile sublime, mari, practice au fost primite cu huiduieli  i cu strigăte că sînt subversive, utopii, idei r zvr titoare”, această teză a fost sus inut  cu un talent care întrece cu mult for ele noastre de către b tr nul  i consecventul democrat C. A. Rosetti. Ca  i în cazul cu obiec iunea „Socialismul este o plantă exotice ”, armele se rup în mîinile potrivnicilor noștri sau se întorc în contra lor. Dar noi nu le-am spus numai at ta. Din faptul că toate ideile mari  i practice care au cucerit lumea au fost calificate de utopie, răzvrătire, idei subversive etc., nu se poate, desigur, ca să se deducă într-un mod victorios că socialismul, care  i el e  nt mpinat cu asemenea strigăte, e o idee mare, practică, o idee care aparține viitorului.

Acestea toate le-am zis numai pentru a caracteriza logica potrivnicilor noștri. Noi însă avem argumente mult mai puternice  i mai pozitive.

Socialismul, spunem noi  i rugăm încă o dată pe confrății de la *Liberalul*  i de la celelalte ziare care ne tratează de utopiști să ne dea ascultare, socialismul a trecut în adevăr prin faza utopică. Acesta e socialismul lui T. Morus, Saint-Simon, Owen, Fourier  i alții. Ceea ce făcea ca toate scrierile, toate cererile, toate speculațiunile să se prefacă în utopie era metoda ne tiin ific  pe care o  ntrebu tau.  nchiz ndu-se în cabinetul lor, ace ti oameni, foarte inteligen i  i foarte de inimă, alcătuiau pe h rtie o societate ideală, frumoasă, care corespundea cu înaltele lor cer n e morale,  i pe urmă acest model era arătat societății  i se cerea ca să se prefacă după acest model. Societatea însă nu este o bucată de ceară, care să poată fi prefăcută după un model dat, oricît de frumos ar fi acest model. Structura socială a so-

cietății se condi ioneaz , pe de o parte, prin factori fizici, climă, teren, pozi iune geografică,  i, pe de altă parte, prin relațiunile internaționale, prin istoria sa, prin atavismul care este în stare să prefacă în cenu   cel mai frumos plan al organizațiunii sociale. Acești mul ipli factori, care condi ioneaz  organizațiunea societății  i care condi ioneaz  evolu iunea ei, ace ti factori au fost  i sînt luați în seamă de către socialismul științific, care a făcut din evolu iunea societății punctul de plecare  i baza investiga iunii sale.

Lu nd metoda  tiin elor pozitive, el pleacă de la cunoscut la necunoscut, de la istoria omenirii, de la trecutul ei, de la organiza ia ei actuală  i deduce viitorul ei. Se întelege că socialismul științific poate să gre easc  în analiza  i în deducțiunile lui, precum poate să gre easc   i un chimist f c nd o analiză, dar, întocmai ca  i chimistul, socialistul modern nu poate să fie numit utopist.

Idealul nostru este dedus din analiza evoluțiunii omenirii, a mișcării ei  i de aceea noi nu putem fi num ti utopiști. Noi, spre exemplu, cerem proprietatea colectivă a instrumentelor de muncă, adică ca p m ntul să fie na ionalizat  i să fie declarat *de jure* proprietate[a] națiunii, iar *de facto* să aparțină la comune de producători, de muncitori, care vor munci în comun,  mp r ind produsul întreg după vremea c t a muncit fiecare. Noi mai cerem ca fabricile  i celelalte instrumente de muncă să treacă, de asemenea, la asociațiuni de lucrători, care, ca  i acuma, vor munci în comun, iar produsul, în loc să aparțină stăpînului, să aparțină comunei producătoare. Noi arătăm uria ele avantagii materiale, uria ul progres intelectual sf [^]norai[^] ce va rezulta din o astfel de  ntocimirea proprietății; dar, în afară de aceasta, noi arătăm că proprietatea colectivă a instrumentelor este nu numai cer n a noastră morală, dar  i un rezultat trebuincios al dezvoltării societății.

Societatea capitalistă actuală, str ng nd pe lucrători în fabrici, unde ei lucrează în comun, str ng nd pe plugari pe mo ii mari (ca în Englitera), unde ei lucrează iar  i în comun, ne dă comune producătoare gata, a a precum le visăm noi, iar deosebirea este numai acolo că acum roadele apar in stăpînului, în loc d-a aparține lucrătorilor.

Potrivnicii noștri ar trebui să ne dovedească că proprietatea individuală e astăzi mai avantajoasă pentru progresul material, moral și intelectual al omenirii și, mai ales, ar trebui să ne dovedească că instrumentele de muncă nu se concentrează, că producțiunea nu se colectivizează prin progresul tehnic, că bogățiile nu se centralizează, că numărul proletarilor nu crește tot mai mult, că acest proletariat nu se organizează ca o armată vrăjmașă organizațiunii capitalisto-burgheze chiar de către organizația socială de azi. În loc d-a ne dovedi toate acestea, potrivnicii să mulțumesc a striga : comuniștii, petroliștii, utopiștii, idei bune pentru o lume ideală etc., etc.

Acestea toate le-am spus în mai multe rînduri, iar confracții noștri de la *Liberalul*, în articolul în care ne acuză de rea-voință și la care am răspuns, se mulțumesc cu următoarea sentință contra socialismului : „Noi zicem că ideile socialiste sînt bune, dar pentru o lume ideală, aceasta e convingerea noastră”.

Nimeni nu e mai dispus decît noi ca să respectăm convingerile, oricare ar fi ele, dar cum puteți, onor. domni, să aveți o convingere despre socialism cînd în revista dv. de la 27 [iulie] singuri recunoașteți și ați dovedit în nenumărate rînduri că habar n-aveți nu numai de socialism, dar nici măcar de cele mai elementare noțiuni ale economiei politice.

Noi spunem confracților de la *Liberalul* și altor ziare : Vă contestăm dreptul d-a zice că ideile socialiste sînt bune sau rele, practice sau utopice, făcute pentru o lume ideală sau reală pînă cînd nu veți aprofunda ce este socialismul.

Pînă atuncea sentințele dv. dogmatice, cum că am fi utopiști, idealști, petroliști, vor produce aceeași impresie asupra oamenilor serioși ca și sentința unei babe de mahala asupra lucrărilor unui chimist, care este calificat de strigoi ori *lutin* *.

N.I.

P.S. *Liberalul* de la [27 iulie] adresează articolul său de fond nouă personal. Mulțumim pentru onoare. În articolul viitor vom răspunde.

N.I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 152, DIN 12—13 AUGUST 1885.

[Le lutin (fr.) — spiriduș].

1

Unul dintre principalele lucruri care se opun la propagarea socialismului modern, la întinderea și înțelegerea noilor idei de reformă a societății în genere și în special a raporturilor economice este ignoranța imensei majorități a oamenilor ce pot cugeta cu privire atât la ținta ce știința reformatoare își propune, cât și la complexul mijloacelor ce preconizează pentru realizarea acestei ținte.

Ignoranța *cvasiabsolută* despre socialism a celor ce au avut parte a trece prin școli, iată în mare parte pricina că lumea, în loc să se unească spre a cerceta mai cu de-amănuntul relele ce avem a deplânge și a aviza la radicala îndreptare a acestor rele, munca tuturor[ă] se pierde în deșert prin ura și încăpățânarea cu care se caută a se reduce la tăcere vocea acelora care în ziua de azi își fac datoria a spune adevărul și a învăli în noaptea uitării o întreagă știință, oa aceea a noii științe economico-sociale, care în aceste din urmă decenii a incununat cu succes nemărginitul studiu analitic al bazelor pe care se reazemă actuala organizație socială și pentru

care sute de cugetători și filantropi și-au sacrificat cu dărnicie inteligența, odihna și viața.

Ignoranța dar, mai mult ca interesul, ca reaua-credință a celor ce câștigă din actuala stare de mizerie, destrăbălare și tiranie în oare zace omenirea, trebuie combătută și risipită. Exploatatorii și tiranii vor fi reduși la cea mai desăvârșită slăbiciune atunci când nu vor mai găsi reazem în neștiința multora cu privire la ideile cele noi.

În nenumărate rînduri, în coloanele acestui ziar s-a aruncat o lumină abundentă asupra scopului ce urmărește socialismul modern (nu cel utopic, din trecut), s-a dovedit îndestul, se dovedește pe fiece zi care trece și se va mai dovedi că, precum din trecut s-a alcătuit actuala organizație socială, tot astfel din pânțele societății de azi va trebui să se nască o alta, nouă. S-a arătat, de asemenea, cât de *nefondată și iezuitică peste măsură* este acuzarea că prin reforma economică se înțelege împărțirea averilor, că prin moralizarea familiei se înțelege distrugerea ei, că, în fine, prin desființarea religiilor și prin spulberarea prejudecăților se smulge din om sentimentul binelui și frumosului. La aceste toate acuzări s-a răspuns și se va răspunde la timp; acei neștiutori și de bună-credință vor înțelege rătăcirea lor.

Dar atât trebuința de a deschide în această țară un drum sincerei și îndrăzneței discuțiuni a ideilor de reformă, cât și timpul scurt de când avem un organ pentru propagarea și apărarea acestora au fost cauza că nu am lămurit un alt lucru foarte important. Tot neștiința și câteodată reaua-svoință sînt pricina că pînă acum se confundă în unul și același cuvînt, în una și aceeași idee socialismul (cel științific poate fi vorba) și mijloacele violente, cu care din cînd în cînd anarhiștii, nihilistii și irendentiștii de diferite naționalități se servă contra apăsătorilor și tiranilor. Confuziunea lucrurilor și ideilor ne mai oferă încă trista ocaziune de a auzi zilnic aceste cuvinte: „Socialism, terorism etc.”.

Vom dovedi că socialismul nu are nimic comun cu *mijloacele violente*, nu are cea mai mică legătură cu *terorismul*.

În privința terorismului, rătăcirea neștiutorilor și răutatea celor interesați contra socialismului sînt la cui-

mea lor. Ce are de-a face cu socialismul terorismul țarului Alexandru al III-lea sau terorismul pe care l-a desfășurat în Serbia regele acelei țări * acum vreo trei ani? Oare socialiști au fost regele Alfonso al Spaniei ** și miniștrii săi când acum de curînd, ca adevărați teroriști, au înecat în sînge mișcarea republicanilor spanioli?

Istoria ne dovedește cu prisos că alții decît socialiștii au întrebuițat în atîtea rînduri terorismul cel mai sîngeros, fie pentru triumful unor idei noi, fie pentru înăbușirea acestor idei. Oare nu prin teroare un Danton sau un Robespierre au cimentat victoria burgheziei franceze asupra regalității de drept divin și asupra tuturor privilegiilor nobleții? Oare nu tot prin teroare protestantismul anglican a măturat din Marea Britanie corupțiunea și neorînduielele catolicismului? Tot prin teroare, țarul Alexandru al II-lea a îngenuncheat și sfîșiat în 1863 neamul polonez. Tot prin teroare, nemții au ținut sub a lor apăsare pe românii de peste Carpați și tot aceștia martirizară pe Horia, Cloșca și alții. Noaptea *sfîntului Bartolomeu*, această satanică operă a mîrșavei Ecaterina de Medicis și a Guizilor, precum și alte acte de cruzime contra hughenotilor au rămas în istorie ca cele mai strălucite exemple de terorism. Ce alt decît terorism, și încă un terorism ce face rușine neamului omenesc, se poate numi îngrozitorul măcel al sărmanilor helveți cu care se glorifică memoria lui Cezar, sîngerosul erou roman? Teroriști se zice că au fost membrii „Comunei din Paris”. Fie! Dar au fost de o sută de ori întrecuți de trupele din Versailles, comandate de Thiers, Gallifet și alții. Prin teroare, Nero și ai săi voii să înăbușe creștinismul în fașă și tot prin teroare *tribunalul de sînge* al lui Loyola⁷⁷ a căutat să-i ridice prestigiul. Era grozavă, se pretinde, *vrăjitoria*, care acum vreo cîteva veacuri cuprinsese o bună parte din spirite, dar ce lucru mai grozav ca *rugurile* pe care oamenii ordinii le-au aprins cu scopul de a o stîrpi?

Socialismul, întocmai ca și liberalismul, monarhismul, radicalismul, clericalismul etc., nu este decît o idee, o țintă, și triumful său nu cere ca eonditiune *sine qua*

* [Milan al IV-lea].

** [Alfonso al XII-lea].

non terorism sau mijloace violente. Totul atîrnă de împrejurările în care trăiesc oamenii ce își iau sarcina de a face o realitate din ideea ce îi animă. În Franția a fost să se verse mult sînge pentru întemeierea republicii de la 1791 și a aceleia de la 1848, pe cîtă vreme pentru cea de-a treia nici o pușcă nu a fost descărcată. Cu cîtă înlesnire românii și-au dat o constituție, cu atîta greutate și lupte și-o vor căpăta vreodată rușii.

Astăzi ideile cele mari și schimbările folositoare omenirii, precum și acelea cari îi fac rău și o dau înapoi sînt apreciate nu după ceea ce sînt în realitate, ci după izbîndirea sau neizbîndirea lor. Pe cît de sfîntă este *republica* în Franția, pe atît de sfînt este *despotismul unui singur om* în Rusia.

În Anglia ar fi o crimă a încatena * presa, iar în Rusia a o descatena **. întocmai cum acei[a] care astăzi cer neatîrnarea economică a omului sînt declarați de nebuni și de vrăjmași ai ordinii și ai omenirii, astfel erau, în veacul trecut, acei[a] ce luptau pentru cea politică. Rătăcirea oamenilor este atît de mare încît ei nu cercează dacă un lucru este bun sau rău, ci se mulțumesc cu dînsul atunci cînd domnește asupra lor. Este îndeajuns ca un lucru cît de rău și menținut prin mijloacele cele mai tiranice să fie admis, trecut în moravuri pentru ca conștiința publică să îl primească ca sfînt, ba chiar mulțimea orbită își varsă sîngele pentru a-l menține, pe cîtă vreme toți fug de ceea ce este nou, fie cît de folositor. Bunăoară, ce pregătește pe oameni a suporta robia și ce le îngreuiază lanțurile robiei lor ca spiritul religios și militarismul? Și, cu toate acestea, biserica și armata, impuse prin teroare morală și materială, sînt lucruri scumpe și sacre pentru biata omenire, victima neghiobieii sale înseși. Socialismul, dimpotrivă, aducător de pace, de înfrățire între oameni și avînd ca unică țintă fericirea tuturor oamenilor, este prigonit și respins cu furie. Pentru ce? Pentru că este o idee nouă, pentru că tulbură pe mulți în odihna și plăcerile ce le procură, în paguba altora înmiit mai numeroși ca dinșii, actuala stare de lucruri bazată pe întunerice și pe nedreptate.

în numărul viitor vom urma acest studiu.

* [înlanțui].

** [a o descătușă].

Tirania de orice fel, tiranie religioasă, politică sau economică, pe ce se reazemă astăzi decît pe puterea brutală ? Cu ce se țin pe vîrfurile piramidei sociale tiranii de toate soiurile decît prin teroare și prin mijloacele violente ? Și, cu toate acestea, lumea îndobitocită se închină și se jertfește la picioarele altarelor și tronurilor. Robul economic se mulțumește cu căldură darnicului său jefuitor, care se îndură a-i azvîrli vreo cîteva firimituri din pîinea pentru facerea căreia tot acel nenorocit de rob a asudat.

Înapoi și vrednici de plîns dar sînt aceia care se las[ă] a fi atît de mult tirîți de neștiința despre lucruri încît să nu vadă că cruzimea și violența stau la baza instituțiilor și moravurilor de azi. Lipsiți foarte de pătrunderea minții trebuie să fie aceștia ca să nu știe că ziua răfuiei sociale va fi pregătită, că socialismul va triumfa atunci cînd ideile de dreptate și de reformă vor pătrunde în mintea claselor dezmoștenite, și atunci ce nevoie mai poate fi de violență ? Cînd cei ce astăzi suferă vor înțelege mîine că este destul a nu se mai încovoia poruncii și voinței puțin numeroșilor lor asupritori, avea-vor dinșii nevoie de terorism ? Nu. Prin urmare, socialismul nu implică în sine nici terorism, nici mijloace violente. Acestea, ca și pentru sprijinirea altor idei, nu sînt decît efectul împrejurărilor în mijlocul cărora se dezvoltă ideea nouă, împrejurări oare diferă după loc și timp.

Ca dovadă că ceea ce spunem este adevărat, nu avem decît să ne uităm la mișcarea socialistă din Anglia și din Rusia. În Anglia, omul avînd mai multă libertate de a se întruni și de a cugeta, socialiștii (nu vorbim de irlandezi, mișcarea irlandeză are cu totul altă țintă ca socialismul) nu sînt nevoiți a se servi de mijloace violente, pe cîtă vreme în Rusia, unde orice mișcare a omului către un ideal oarecare, ce contrariază pe stăpînitori, este stăvilită, unde omul nu poate nici prin grai, nici prin scris să aducă omagiul adevărului, acolo este firesc ca contra oprimării ideilor și sentimentelor generoase să se recurgă la forța brutală. Orice acțiune puternică trebuie să fie urmată de o reacțiune tot pe atît de puternică.

Jaleabov, presupusul atentator contra lui Alexandru al II-lea, spînzurat împreună cu soția sa, Sofia Perovskaia⁸⁸, și alții au declarat la proces că mijloacele violente de oare sînt învinovați nihiștii nu sînt decît *teroare la teroare*. Au declarat, și au avut dreptate, că ei nu sînt teroriști din principiu, ci din împrejurări, că simt oroare a vărsa sînge omenesc, dar că sînt împinși la aceasta prin răpirea oricărui alt mijloc de a se mișca.

În Belgia, unde socialiștii sînt mai puțin persecutați ca în Germania, atentatele sînt mai rare ca acolo.

Dacă m Anglia, Belgia, Franța etc. s-ar desființa libertatea întrunirilor și s-ar încătușa presa, desigur și lucrurile vor ajunge ca în Rusia, ba încă chiar liberalii, radicalii etc. vor recurge la tot felul de mijloace spre a recăpăta aceste drepturi răpite. Cine poate tăgădui că revoluționarii irlandezi nu au îngrozit pe englezi tot pe atît pe cît nihiștii au îngrozit pe guvernânții ruși ? Cu toate acestea, irlandezii nu ținesc la socialism.

Violența departe de a fi cu orice preț un element indispensabil al propagandei socialiste, vedem că ea este desfășurată pe un vast cîmp tocmai de către aceia care se plîng de dînsa.

Toată lumea știe cită cruzime desfășoară contra socialismului oamenii ordinii în Italia, în Franța, în Austria și, mai cu seamă, în Germania și Rusia. Ce alt decît o cruzime fără margini și o răzbunare perfidă a[u] fost executarea lui Reinsdorf și [cea] a lui Kuchler, acuzați de a fi așezat o mașină infernală sub estrada pe care era să asiste împăratul Germaniei la inaugurarea statuii *Germania* la Niederwald ? Reacțiunea burgheză și cea imperială nu se servesc oare de mijloace violente ?

Fără a face apologia asasinatului și tuturor mijloacelor violente și declarînd că propaganda socialistă nu implică cu orice preț aceste mijloace și oă orice om cu judecată sănătoasă și cunoscător despre lucruri nu poate cugeta altfel decît noi, credem de datorie a afirma aci că aceste lucruri sînt armele de predilecție tocmai ale inamicilor socialismului.

Cezar Borgia, ca și soră-sa Lucreția și toată familia lor, luînd drept deviză *orfi] cezariatul, orfi] nimic*, nu a cruțat nici pumnalul, nici otrava spre a-și servi poftele și ambițiunea. Toate omorurile nihiștilor egaleză oare

în număr pe acelea săvârșite de regina Franciei, Eoaterina de Medicis ? Cromwell nu a pus să se taie capul lui Carol I, regele Angliei ? Cîte *regiciduri* au fost comise de socialiști ? Unul. Acela al țarului Alexandru al II-lea, pe cîtă vreme sute au fost săvârșite de alții. Socialiștii au decapitat pe Ludovic al XVI-lea or[i] părinții liberalilor de azi ? Asasinul lui Henric al IV-lea, regele Franciei, fost-a el socialist sau tot socialiști au fost asasinii predecesorului său Henric al III-lea ? Pe cînd nici nu exista socialismul, regicidurile erau mai mult oa azi la modă.

Pe nimeni n-au omorît socialiștii în Anglia, pe cîtă vreme guvernul lui Beaconsfield a împins și susținut brațul lui Midhat-pașa ca să răpună pe sultanul Abdul-Aziz. Nu a[u] fost oare un grozav atentat contra unui popor și o înfiorătoare crimă lovitura de stat a împăratului Napoleon al III-lea ? Nu socialiștii, pentru a asigura trecerea legii agrare de la 1864 în Cameră, au asasinat pe Barbu Catargiu ? împușcarea la noi în țară a osîndiților fugari care încercau să fugă sau care au numai nenorocirea de a nu place păzitorilor lor este un mijloc violent, un șir de crime, de care din fericire nu socialiștii sînt vinovați. Nu socialiștii ar dezmădula și omorî în bătăile și torturile cele mai înfiorătoare pe bieții parveniți sau acuzați pe drept sau pe nedrept, ci acei[a] care pretind că țin, din mîinile poporului și de la liberul său consimțămînt, grija de a păstra ordinea și a împărți dreptatea. Prin ajutorul legilor și mult lăudatelor moravuri de azi, se trimit sute de mii de europeni nevinovați la marginile Asiei sau în fundul Africii ca să închine și să îngenunche lăcomiei burgheze atîtea popoare nevinovate și liniștite.

Nu trebuie să ne înfiorăm de faptul că în țările unde despotismul este la culme vreun rob lovește pe tiranul ce-l aduce la deznădăjduire, ci de colosalele atentate ce zilnic se săvîrșesc contra omenirii întregi pentru cuvinte politice sau rațiune de stat. Odată ou sfîrșirea acestora vor înceta și cele dintîi, altfel și acestea, ou toată părerea noastră de rău și cu ace[e]a a tuturor adevăraților amici ai omenirii, se vor înmulți în virtutea faptului recunoscut în toate veacurile că un rău dă naștere altuia.

Cine poate tăgădui că ziarele antisemite, avînd consimțămîntul tacit al popilor, nu predică extirparea neamului evreiesc ? Evreii, ei înșiși, din cauza urii religioase, doresc

cel mai mare rău creștinilor, așa încît, dacă nu i-ar opri prescripțiunile religiei lor (dată de Moise în scop igienic), ar fi mîncat de mult pe d-1 Polychroniade, redactorul ziarului antisemit *Deșteptarea* și egalul lui Heliade și al lui Victor Hugo.

Spartacus

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL 1, NR. 157 ȘI 158, DIN 19-20 ȘI 21 AUGUST 1885.

Liberalul din Iași, de la 27 iulie trecut [1885], a publicat un' articol de fond intitulat : *Pentru d-l N. I. de la Drepturile omului*. Vom răspunde redactorilor *Liberalului* cu toată liniștea, deși, după cum vor vedea cititorii noștri și chiar redactorii *Liberalului*, ziarul ieșean ar merita un alt răspuns.

Liberalul, văzînd că-i merge rău cu polemica teoretică și că s-a compromis, rămînînd cu gura căscată înaintea unor adevăruri economice tipărite în manualele învățate de copii, își schimbă tactica. Și, în adevăr, în loc d-a discuta și d-a critica aceea ce am scris, *Liberalul* strîmtorat, văzînd că a pățit-o pe această cale, începe să discute și să critice aceea ce n-am scris. „E bine a se discuta — zice *Liberalul* — făcînd deodată discuțiuni pur ideale, discuțiuni de fraze pe principiuri etc. ?”

După *Liberalul* ar trebui să dăm la o parte principiile și să tipărim o constituțiune ori un catehism (parcă sîntem masoni-francomasoni, după cum se exprimă popa Varlam din Ciolan, schit de oase cuvioase) în care să fie scris cum înțelegem noi ca să transformăm societatea actuală în mod radical etc. După *Liberalul* ar trebui să

scriem : „Că vom stabili cutare reguli... că vom căuta să modificăm sau să preschimbăm cutare mod de trai, înlocuindu-l cu cutare. Acestea v-am cerut să ne spuneți — zice *Liberalul*, — dar nu să ne faceți teorii pur științifice etc.”.

Că *Liberalul* are oroare de teorii pur științifice și de discuții de principii, o înțelegem, nu înțelegem însă să recomande și altora acest lucru. Și *Liberalul* nu numai că ne recomandă această lăsare la o parte a teoriilor științifice, dar zice chiar că, dacă nu le vom lăsa și nu vom face un catehism ori o constituție care să cuprindă regulile traiului viitor etc., atuncia vom fi niște fanfaroni, niște aventurieri, niște negustori de idei politice falsificate etc.

Repetăm că cele zise de *Liberalul*, și mai ales amabilitățile, ca fanfaroni, aventurieri etc. etc. etc., ar merita un alt răspuns, însă noi vom fi liniștiți și nu vom uita că avem de-a face cu oameni neștiutori și care trebuie luminați. Ascultați dar.

Intr-o broșură critică (dealtminteri foarte proastă), intitulată : *Carageali fluerat* este o frază a cărei însemnătate sîntem siguri că autorii ei n-au înțeles-o și care conține un adevăr foarte mare.

„Societatea de astăzi, zic dumnealor, nu se aseamănă cu cea de ieri, tot așa precum societatea de mîine nu va semăna celei de astăzi. Aceasta e un mare adevăr, un adevăr ce nu se poate tăgădui.”

Societatea de mîine nu va semăna cu cea de azi, precum nici cea de azi nu seamănă cu cea de ieri. Astfel dar, societatea de mîine neasemănîndu-se cu cea de azi, noi n-o cunoaștem, prin urmare, ea este pentru noi un x necunoscut, cu care x însă trebuie să facem cunoștință, pentru că, dacă nu vom avea idee despre dînsul, despre societatea de mîine, care trebuie să constituie idealul nostru, noi nu vom ști ce trebuie să facem astăzi ca să ne apropiem de această zi.

Fără cunoașterea acestui x, [a] acestei societăți de mîine, adică a societății viitoare, care va lua locul celei de azi (precum societatea liberală a luat locul celei feudale ev-mediale), cel puțin în trăsături generale nu poate

să fie nici o activitate socială folositoare, nici un program politico-social serios și practic, ci numai o învîrtire într-un cerc vicios, o conducere de interese momentane (oportune, cum zic oportuniștii noștri) fără a ști unde mergi și unde vei ajunge, pentru că un om fără ideal în activitatea politico-socială e orb în toată puterea cuvîntului. Acest x dar trebuie aflat. Inșă cum?

Puși în fața acestei probleme, unii din oamenii noștri, așa-numiți practici, puternicii zilei, conduși de spiritul îngust de castă, de interesul meschin al burții, acești oameni practici zic: x este egal cu „ a ”; $x = „a$ ”, și „ a ” reprezintă pentru ei o stare de lucruri care veșnic le va permite ca să se îndoape din spinarea altora, d-a benche-tui din mizeria mulțimii. Se înțelege că ei nu spun ce este acest „ a ” în potopul de fraze *jrmoase* prin care ei ascund un lucru *urit*; aceste fraze cumă: proprietate] privată, dreptul la lucrul muncit, sanctuarul familiei, religia părintească, fericirea nației și cîte și mai cîte. Aceștia sînt oamenii așa-porecliți *practici*. Intre ei sînt și liberali, și conservatori, și radicali, și roșii, și albi; numele lor e, din nefericire, *legiune*...

Alți oameni cinstiți și sinceri (noi sîntem siguri că și între potrivnicii noștri sînt oameni cinstiți și sinceri), încrezîndu-se fără critică în fraza sforăitoare de protec-tionism, mărire națională, industrie mare națională etc. etc., își fac, după aceste fraze, luate fără critică, un ideal despre România viitoare așa cum ar voi ei s-o vadă și zic x e egal cu „ b ”; $x = „b$ ”, unde „ b ” reprezintă pen-tru ei societatea viitoare așa cum o doresc ei, adică o împărăție cu fabrici mari capitaliste, cu străini și mai ales cu evrei dați afară etc.

Pe aceștia noi am putea să-i numim utopiști, pentru că, după cum am explicat într-un articol trecut*, socie-tatea nu e de ceară, ca să se modeleze după poftele noastre. În fine, noi, socialiștii, puși în fața acestei pro-bleme, pătrunși de toată uriașa însemnătate a ei, înțele-gînd că fără pătrunderea ei nu e nici activitate serioasă, nici un program practic în adevăratul înțeles al cuvîn-tului, noi pentru dezlegarea acesteia întrebăm un

* [Sîntem noi utopiști?, în *Drepturile omului*, anul I, nr. 152, din 12—13 august 1885. Vezi volumul de față, p. 200—205].

metod științific, întocmai ca acela pe care îl întrebun-tează un matematic.

Intr-o problemă din regula de trei (sperăm că regula de trei o cunosc confracții noștri de la *Liberalul*) este un x necunoscut, pentru a cărui găsire se dau trei termeni cunoscuți. Făcînd operațiuni asupra datelor cunoscute, matematica deduce într-un mod pozitiv cu ce este egal x .

În problema care se înfățișează nouă, x este viitorul societății, iar datele cele cunoscute, care trebuie să ne ajute la definirea acestui x , sînt trecutul cunoscut al omenirii, istoria ei și viața ei contemporană. Operațiunea pe care trebuie s-o întrebuițăm asupra acestor date cunoscute este analiza, critica lor.

Analiza, critica istoriei omenirii, a organizațiunii so-cietății actuale (pe care, pentru a o deosebi de orga-nizațiunile precedente, o numim burgheză), a așezămin-telor ei politice și economice, a vieții intelectuale, morale și materiale, a trecutului și a prezentului omenirii este acea cheie care ne deschide ușile viitorului, care ne per-mite a prevedea și a înțelege, cel puțin în trăs[ăt]uri ge-nerale, acest x . Aceste analize ale istoriei omenirii, a întoc-mirilor economice-sociale sînt acele „teorii pur științifice, acele discuțiuni pur ideale”, acele discuțiuni de fraze și principii care v-au speriat, onorați domni de la *Liberalul*.

Dv. n-ați înțeles că ne incriminați acolo unde mai ales avem dreptul să ne mîndrim. Dv. n-ați înțeles că „venind într-o țară veche cu idei noi”, cum vă exprimați dv.. noi n-am adus statute și o constituție modelată după interesele meschine ale noastre ori ale clasei privilegiate căreia aparținem prin naștere, n-am adus statute și constituții care să cuprindă cereri utopice, cereri care își dau toată explicația lor în fraza „Așa ne-ar plăcea nouă”, dar am adus „teorii pur științifice, discuțiuni de principii”, adică analiza științifică a trecutului și prezentului omenirii, și din această analiză tragem cererile noastre.

Venind cu aceste teorii în fața publicului, noi spunem: este adevărată analiza științifică a societății pe care o facem? sînt adevărate aceste premise? atunci sînt ade-vărate și concluziile pe care le facem și deci veniți la noi ca împreună să luptăm pentru frumosul viitor al mult încercatului nostru popor, pentru realizarea stră-lucitului ideal care se desfășoară înaintea ochilor noștri.

Dacă nu este adevărată analiza pe care o facem, dovediți-ne lucrul, și noi vom fi cei dinții, care fără ură, fără pizmă, fără un fals amor propriu vom spune: peccavi*.

Și acest procedeu științific și onest, care ne-a căpătat stima chiar a potrivnicilor noștri mai învățați și cinstiți, v-a făcut să ne numiți negustori de marfă falsă, aventurieri, fanfaroni !

Aceasta dovedește că nu puteți pricepe nimic din ceea ce trece peste marginile clișeurilor gazetăriei noastre naționale și care se rezumă : „In acest guvern, care etc... etc... etc.". Intr-atita nu înțelegeți lucrurile cele mai lămurite încît ne îndoim că ați înțeles măcar acum, și de aceea, chestiunea fiind de o uriașă importanță, într-un număr viitor vom publica un alt articol, unde cu un exemplu real, cu un exemplu luat din cererile noastre practice vom dovedi și mai bine și mai lămurit tot ce am zis aicea.

II

In articolul trecut am explicat celor de la *Liberalul* ce înseamnă „teoriile noastre pur științifice”, discuțiunile de principii etc. Le-am zis că aceste „teorii pur științifice” înseamnă analiza trecutului și prezentului omenirii din care poate să fie aflat viitorul ei, că acesta este unicul mijloc științific, că mai ales aceasta ne deosebește de potrivnicii noștri, dîntre] care unii modelează viitorul țării și, prin urmare, idealul lor după interesele meschine ale burții, iar alții (dealtminteri oameni cinstiți) își formează idealul din bucăți de fraze sforăitoare primite fără critică.

Explicațiunile noastre din articolul trecut fiind prea generale, am promis confrăților noștri un exemplu practic, care le va lămuri și mai bine tot ce am zis în articolul trecut și pe care exemplu îl dăm aci.

In toate publicațiunile tînărului partid socialist român, în conferințele de la sala Franzelaru etc. s-a vorbit de nenumărate ori despre proprietatea colectivă.

* [Peccavi (lat.) — am păcătuit ; exprimă recunoașterea deschisă a unei greșeli].

Importanța care s-a dat acestei chestiuni e naturală dacă vom spune că proprietatea colectivă e baza cererilor socialiste, e piatra fundamentală a socialismului. Pentru a nu lărgi prea mult marginile acestui articol, vom vorbi despre proprietatea colectivă privitoare la pămînt; acesta are cel mai mare interes pentru noi, românii, pentru că sîntem o țară eminentamente agricolă. In programul practic al partidei socialiste române, între cererile noastre, locul de căpetenie îl va ocupa proprietatea colectivă agrară, vom cere adică ca tot pămîntul să treacă la comune de agricultori, care, muncind împreună, colectiv, vor împărți productul muncii potrivit cu munca fiecăruia. Să vedem cum, pe ce fundament bazăm noi această cerere.

Cerem noi oare această proprietate colectivă agrară fiindcă așa ne comandă interesul nostru personal, interesul burții, ori fiindcă ni se pare nouă că așa va fi bine, drept și frumos, ori fiindcă (precum insinuează potrivnicii noștri) am auzit pe cei din' străinătate zicînd că așa e bine și apoi, fără critică, am importat această plantă exotică în România.

Să vedem.

De la început, noi am arătat că forma proprietății individuale nu este veșnică, că e convențională, cum a zis d-l dr. Marcovici în Senat, că omenirea în general și fiecare țară în parte au trecut prin o mulțime de forme ale proprietății, că, societatea fiind în continuă evoluție și societatea de mîine neasemănîndu-se cu cea de astăzi, nici formele proprietății nu vor semăna și, în sfîrșit, că societatea merge către o altă formă de proprietate. In' al doilea rînd, noi arătăm că proprietatea de azi e imorală pentru că, departe d-a fi productul muncii proprietarului, e productul muncii muncitorului, care nu e proprietar, pentru că proprietatea individuală, împărțind pe oameni în proprietari și proletari, seamănă ura, pizma și mizeria : pentru că, prin mecanismul economic al societății, prin concurență, proprietatea tot mai mult se concentrează, împărțind omenirea în proprietari mari, puțini la număr, și într-un mare număr de proletari ; pentru că renta (noi luăm aici cazul special al proprietății agrare) pămîntului, luată în sensul economiei politice, crește în-

tr-un chip enorm din cauza înmulțirii omenirii și a dezvoltării industriale. Această creștere a rentei însă, zorică de dezvoltarea omenirii întregi, este confiscată de către proprietarii de pământ, fiindcă, pământul concentrându-se în mîna unui număr mic de oameni (și concentrarea este pentru forma de azi a proprietății o necesitate), acești oameni capătă o forță colosală asupra restului omenirii și pot să devină despoți înaintea cărora țarul Rusiei și sultanul Turciei sînt o jucărie inocentă.

În al treilea rînd, noi arătăm că proprietatea individuală agrară în forma ei de azi nu convine nici din punctul de vedere al productivității, pentru că atunci cînd pământul e împărțit la mici proprietari, apoi această împărțire nu va dura mult, căci prin mecanismul organizațiunii actuale pământul se va concentra, prefăcînd pe micii proprietari în proletari; dacă însă se vor lua măsuri pentru a susține această mică proprietate, atunci mica proprietate va vegeta, va fi foarte improductivă din cauza imposibilității de a introduce îmbunătățiri, mașini etc., iar concentrându-se în moșii mari, iarăși nu va fi destul de productivă, pentru că va fi lucrată cu salariați, cu oameni care n-au nici un interes d-a lucra bine pământul.

În al patrulea rînd, noi arătăm că, pământul centralizîndu-se în moșii, pe care le lucrează mii de lucrători *în comun*, sub privegherea stăpînului, cu mașini perfecționate, cu irigațiuni și semănături perfecte etc., această centralizare, pe de o parte, arată toate nemărginitele foloase ale acestei forme de cooperatie, ale acestei lucrări în comun a mii de oameni pe o întindere mare de pământ, iar pe de altă parte arată toată absurditatea proprietății private, care face ca din toate produsele lucrării în comun să se folosească numai stăpînul.

Societatea de astăzi dar dintr-o parte pregătește comune de lucrători, arătîndu-le toate foloasele muncii colective, stringîndu-i cu miile pe aceeași moșie, arătîndu-le că interesele lor sînt comune, prefăcîndu-i într-o armată organizată și bine disciplinată; iar din altă parte tot societatea de astăzi arată acestei armate organizate și conștiente că rea este actuala organizare a proprietății.

Așadar, chiar societatea actuală, prin mecanismul ei economic, ne duce către proprietatea colectivă.

În al cincilea rînd, noi arătăm că această proprietate colectivă, către care ne conduce chiar societatea de azi, este morală, dreaptă, frumoasă pentru că face ca ceea ce aparține omului să fie în adevăr produsul muncii sale; pentru că distruge mizeria și antagonismul dintre bogați și săraci, înlocuindu-l cu frăție; pentru că armonizează interesele oamenilor; pentru că e forma cea mai bună pentru o mai mare productivitate și îmbogățire; fiindcă are toate avantajele moșii mari și face pe toți lucrătorii proprietari; pentru că, într-un cuvînt, nimicește toate efectele grozave ale proprietății individuale, producînd efecte contrarii, efecte salutare.

Iată dar cum și pe ce întemeiem noi cererea de naționalizare a pământului, de proprietate colectivă agrară". Noi cerem proprietatea colectivă:

1) Fiindcă societatea, evoluînd cu ea, evoluează și formele proprietății;

2) Fiindcă proprietatea de azi e imorală, injustă, coruptoare;

3) Pentru că proprietatea de azi împuținează productivitatea muncii și producerea bogățiilor;

4) Pentru că societatea de azi, ea însăși, ne duce către colectivism;

5) Pentru că acest colectivism e just, moral, frumos și înlătură toate grozavele efecte ale proprietății private, înlocuindu-le cu efecte salutare.

Se înțelege că fiecare va admite că cererea noastră este justă dacă sînt juste aceste premise. Pentru dovedirea însă a acestor premise a trebuit să facem teorii științifice, dintre care numai pentru teoria rentei, istoriei proprietății orfi] vastei generalizări care să cheamă teoria evoluțiunii s-au scris zecimi de volume.

Înțelege-vor, cel puțin, onorabilii de la *Liberalul* de ce, venind cu idei noi într-o țară veche, am început propaganda noastră cu teorii științifice, cu critica stării de azi etc. Venind cu idei noi într-o țară veche, noi spunem: „Iată premisele teoretice pentru cererile noastre !”.

Sînt adevărate aceste premise, atunci singuri veți admite că cererile noastre sînt drepte și atunci dați-ne mîna ca împreună să luptăm pentru acest frumos ideal al viitorului, pentru acest măreț ideal care se desfășoară înaintea ochilor noștri sufletești. Nu sînt adevă-

rate premisele noastre teoretice, atunci se înțelege că n-avem dreptate în cererile noastre și, prin urmare, dovediți-ne că aceste premise sînt false, convingeți-ne că idealul vostru este cel mai salutar, acela către care merge omenirea, convingeți-ne și vom trece la dv. și nu veți avea în partidul vostru membri mai devotați, mai dezinteresați, mai activi. Convingeți-ne ori lăsați-vă să fiți convinși. „Și acest procedeu științific”, practic și esențialmente onest, nu l-ați înțeles, domnilor de la *Liberalul*, nu l-ați înțeles pînă într-atîta că tocmai din pricina lui ne-ați numit fanfaroni, aventurieri, negustori de marfă falsă.

Noi sîntem însă convinși că nu din răutate, ci dintr-o profundă ignoranță (de care nu dv., ci organizațiunea societății e vinovată) ați zis-o.

Noi vă vom explica în articolul viitor, dv. și tuturor confrăților noștri, *cum* trebuie să ne combată, fiindcă nu numai că nu fugim de discuții, dar chiar le provocăm. „Din discuție se naște lumina”, și noi voim răspîndirea luminii.

N. I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 160 ȘI 163, DIN 23 ȘI 26—27 AUGUST 1885.

CAUZELE SĂRĂCIEI ȚĂRANULUI™

Organul marilor proprietari *Cultivatorul*, speriat de concluzia pe care o trăgeau ziarele din descrierea sărăciei țaranului, concluzie pe care a primit-o chiar și dinșul, pentru a-și repara greșeala înaintea marilor proprietari, scrie în trei numere consecutive trei articole de fond, sub același titlu : *Sărăcia țaranului*.

În aceste articole, *Cultivatorul* polemizează cu ideologia în general și cu *Românul*, *Drepturile omului* (fără a le numi) în special, asupra cauzelor sărăciei țaranului. Lipsa celor mai fundamentale noțiuni de logică, cum vom dovedi imediat, face pe *Cultivatorul* să abordeze o mulțime de chestiuni importante, îl face ca să zboare, cu ușurința unui fluture, de la o chestiune la alta și d-a face un mișmaș* din toate chestiunile. În asemenea condițiuni e aproape imposibil d-a polemiza, chestiunile fiind grămădite fără logică. Vom veni noi însă în ajutorul *Cultivatorului* pentru a-i pune în sistemă argumentele sale. Pentru ca însă cititorul să înțeleagă despre ce e vorba, vom expune subiectul polemicii.

[amestecătură].

Românul, într-un şir de articole, a susţinut teza că nu beţia, lenea, imoralitatea sînt cauzele sărăciei ţăranului, ci mai curînd contrariu[1], adică : sărăcia e cauza beţiei * (pe cît ea există) şi otrăvirii populaţiei cu rachiu şi vitriol, iar de altă parte sărăcia, fiind cauza beţiei, este, la rîndul ei, efectul întocmirii sociale de astăzi.

Aceasta a fost teza susţinută de *Românul* şi *Drepturile omului*.

Cultivatorul însă nu este mulţumit cu aceste deducţiuni şi el scrie în nr. 23 : „Nu înţelegem cum organele care au pretenţiuni de seriozitate să vină să afirme că nici beţia, nici lenea, nici imoralitatea nu sînt cauza decăderii ţăranului la starea de proletariat”. *Cultivatorul* este dar de părere că beţia, lenea şi imoralitatea sînt cauzele acestei decăderi, acestei sărăcii. Lăsînd la o parte pentru moment lenea şi imoralitatea, despre care vom vorbi în altă parte, să vedem cum îşi susţine *Cultivatorul* teza sa că „beţia este una din cauzele sărăciei”.

Pentru a susţine această teză, *Cultivatorul* ne roagă să observăm pe ţăran cînd vinde produsele, cum mîtorcîndu-se acasă se opreşte la fiecare circiumă, cum în sate mai la fiecare zece familii este o circiumă, cum alegerile se fac numai prin rachiu, şi încă prin rachiu vitriolizat etc... etc... Adică, pentru a dovedi că beţia este cauza sărăciei, *Cultivatorul* crede destul de a dovedi că beţia, otrăvirea cu rachiu vitriolizat există în realitate, şi în marea sa naivitate organul marilor proprietari crede că a dovedi că există beţia este acelaşi lucru cu a dovedi că beţia e cauza sărăciei. Dar de unde asta, domnilor ?

La toate dovezile dv. că beţia există, potrivitii pot să vă răspundă : „D-lor logicieni, dv. cam exageraţi întinderea şi mărirea beţiei poporului, dar chiar de-ar fi aşa, chiar de-ar exista în aşa grad beţia, aceasta n-ar dovedi deloc că beţia este cauza şi nu efectul sărăciei, cum susţinem noi”.

Nu ştim dacă redactorii *Cultivatorului* au înţeles acumă că a dovedi coexistenţa a doi factori sociologici

* Chestiunea lenei şi imoralităţii o lăsăm pentru un alt articol ; aicea vom vorbi numai de beţie.

nu e acelaşi lucru cu a dovedi că unul e cauza şi altul efectul, dar ceea ce sîntem siguri este că dumnealor se găsesc acum în mare încurcătură şi văd singuri că au cam scrîntit-o ; de aceea noi le vom da încă un exemplu care le va dovedi şi mai bine că în adevăr au scrîntit-o.

Să presupunem că la noi în ţară sau în străinătate am găsit un sat A, unde ţăranii stau foarte bine economicşte şi unde nu există deloc beţie. „Iată — va striga victorios organul marilor proprietari —, iată dar un sat unde nu e beţie şi unde oamenii sînt bogaţi, prin urmare beţia este cauza sărăciei”.

Deloc, le vor răspunde potrivitii lor, satul A este bogat, în el nu este sărăcie şi de aceea nu e şi beţie, prin urmare sărăcia e cauza beţiei.

Beţia e cauza sărăciei ! ar striga unii ; sărăcia e cauza beţiei ! vor striga alţii, fără nici un folos.

Aţi înţeles oare acumă că a arăta coexistenţa a doi factori sociologici nu însemnează deloc a dovedi că unul e cauza altuia ?

Astfel oare au făcut *Românul* şi *Drepturile omului* ? S-au mulţumit oare numai a vă arăta că există sărăcia pentru a trage concluziunea că sărăcia este cauza beţiei ?

În mai multe rînduri — pe cît e posibil într-un ziar zilnic — şi *Românul* şi *Drepturile omului* au arătat, bazaţi pe ştiinţa modernă, că alcoolul este necesar organismului a cărui hrană este insuficientă ori defectuoasă. Lucrul acesta ni-l arată neîndoielnic fiziologia modernă. Alcoolul dar, după fiziologia modernă, este o *necesitate organică* pentru ţăranul nostru, care mănîncă aşa de prost, aşa de insuficient, încît singur *Cultivatorul* se miră cum se mai ţine pe picere ; alcoolul dar este necesar ţăranului nostru, a cărui hrană este defectuoasă. De altă parte, psihologia modernă ne spune că cu cît omul se simte mai nefericit, cu atît, în alergarea după fericire, el va întrebuiţa alcoolicele, fie pentru a pierde conştiinţa nefericirii, fie că prin excitare îşi va crea o lume fictivă unde se va simţi mai fericit, amăgindu-se pe sine. Sînt dar necesare alcoolicele şi chiar alcoolicele vitriolizate nefericitului nostru popor. Sărac lipit pămîntului, în veci

batjocorit, bătut la primărie, torturat în armată, supt de o mulțime de lipitori și de stat, robit prin datorii proprietarului, fără speranță d-a se plăti; nevasta goală, copiii desculți și flămânzi, fetele pîngărite de ciocoi or de militari... ei bine, cu două trei pahare de rachiu cu vitriol, pentru o vreme cel puțin, se pierde conștiința acestei uriașe, nemărginite și seculare nefericiri. Două-trei pahare de rachiu vitriolizat, și cine știe dacă nu i se pare că birul nu-l mai ruinează, că perceptorul nu-i mai vinde cenușa din vatră, că nu mai e robit ciocoiului, dar că are pămînt cît poate să lucreze, că boii îi sînt grași, fiii, în loc d-a se azvîrli sub' roatele vagoanelor, neputînd suferi tortura armatei, lucrează alături cu tatăl lor, copiii sătui și încălțați merg la școală, fiica-i frumoasă și nevinovată, cîntînd întinde masa îmbelșugată... și cine mai știe ce gînduri *nebune* trec prin capul omului beat. Iată dar ce vă spun ideologii, potrivnicii voștri.

Bazați pe fiziologia și psihologia modernă, ei vă spun că sărăcia necesarmente trebuie să provoace beția și că nici un mijloc nu există pentru a o stîrpi cît timp va exista sărăcia înfiorătoare a țaranului.

Sărăcia însă nu ne-a căzut din cer și ea, fiind cauza beției, este, la rîndul ei, efectul mizerabilei întocmiri sociale de astăzi. întocmirea socială de astăzi este cauza principală a sărăciei și, prin urmare, și cauza principală a beției.

Iată ce vă spurt ideologii adversari ai dv. și lucrul acesta vi-l vor răspunde chiar dacă în adevăr ați dovedit că beția există într-un așa mare grad cum ziceți că bîntuie țărănimea.

Aceste dovezi științifice, logice vă fac ca să ne numiți pe noi ideologi, oameni nepractici, fără seriozitate etc... dar voi, care cu naivitate credeți că ați dovedit cum că beția e cauza sărăciei din momentul ce ați dovedit că beția există alături cu sărăcia, voi care ați arătat prin urmare că n-aveți cea mai mică noțiune de logică, voi vă numiți practici, oameni serioși. Dar de cînd cea mai crasă ignoranță și lipsa de logică au devenit oare semne de practicitate și seriozitate ? Și dacă, în adevăr, în țara noastră crasa ignoranță și lipsa de logică sînt semnul cel

mai bun al practicității și seriozității, atuncea în adevăr sînteți oameni practici și foarte serioși

Noi nu vă invidiem însă deloc și preferăm să rămînem ideologi.

iv.7.

P.S. In articolul viitor vom vorbi despre alte chestiuni ridicate de *Cultivatorul*.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 178, DIN 14 SEPTEMBRIE 1885.

În articolul trecut¹⁰¹ am arătat metoda logică de a dovedi pe care o întrebuițează *Cultivatorul* spre a arăta că beția e cauza sărăciei țaranului. *Cultivatorul* constată sărăcia alături de beția și, neavînd noțiuni de logică, crede că a constata că alături de beția se găsește beția este echivalent cu a constata că beția e cauza sărăciei; neavînd noțiuni de logică, *Cultivatorul* crede că a constata coexistența a doi factori sociologici este egal cu a dovedi că unul e cauza celuilalt. Afară de beție, cauzele sărăciei țaranului sînt, după *Cultivatorul*, și lenea și imoralitatea. Se înțelege că dovezile sînt de aceeași calitate logică.

Țăranul, zice *Cultivatorul*, e imoral și leneș, țăranul e sărac, prin urmare imoralitatea și lenea sînt cauzele sărăciei. Bineînțeles că aicea am putea răspunde aceea ce am răspuns în chestiunea beției, adică: chiar dacă există imoralitatea și lenea alături de sărăcie, asta nu ne dovedește că imoralitatea și lenea sînt cauzele sărăciei, ci mai curînd contrariul, că adică sărăcia e cauza lenei și a imoralității. Am putea să dăm dovezi bazate pe de o parte pe fiziologie și psihologie și pe de alta

exemple istorice, pentru a dovedi că sărăcia a fost și trebuie să fie un factor demoralizator; am putea să trimitem pe *Cultivatorul* la John Stuart Mill, unde *Cultivatorul* ar putea să se convingă cît de mare îmboldire pentru muncă este buna stare economică; am putea, în fine, să întrebuițăm aceleași dovezi ca în articolul trecut pentru a dovedi că nu imoralitatea și lenea sînt cauzele sărăciei, ci efectele ei.

Este însă o mare deosebire între chestiunea beției, pe care am tratat-o în articolul trecut, și chestiunea imoralității și a lenei, pe care o tratăm aicea. În articolul trecut am admis că beția, deși nu în așa grad precum o descrie organul marilor proprietari, există în adevăr, aicea însă, mai ales în chestiunea lenei, noi protestăm din toate forțele noastre și spunem confrăților noștri de la *Cultivatorul* că aserțiunea cum că poporul nostru e leneș este o infamă calomnie.

Drepturile omului au susținut, și credem cu drept cuvînt, că nu poate să fie o privesc mai deosebite ca aceea cînd oamenii care bat trotuarele, care nu fac absolut nimic, care trăiesc pe spinarea poporului, care înoată în lux numai din cauză că au moștenit averi, adică că și părinții lor, din neam în neam, au trăit pe spinarea poporului și n-au făcut nimic, nu poate să fie o privesc mai deosebite, am zis, decît aceea cînd acești trîntori încep să acuze pe poporul muncitor că e leneș. Poporul e leneș! Apoi cine ține pe spetele sale și cu munca sa acest stat, această armată, această birocrație, aceste drumuri de fier, poștele, telegraful, această boierime, oare se desfată în străinătate, și negustorimea, care se desfată în țară, cine ține cu munca sa toate acestea, dacă nu poporul muncitor?

În cîteva zecimi de ani, bugetul s-a încercat; afară de ciocoi vechi s-au născut ciocoi noi; clasele parazitice s-au înmulțit, ca și poftele lor, ca și cheltuielile lor; avem o *civilizație* care ne costă scump... și productivitatea muncii este aceeași. Chiar *Cultivatorul* se plînge că pămînturile noastre sînt lucrate cat acum cincizeci de ani, că nu se introduc mașini etc... De unde dar luăm noi toate aceste bogății dacă nu producem mai mult? Lucrul e evident, și aici ni se arată cauzele adevărate ale sărăciei țaranului, oă putem să cheltuim așa de mult numai din cauză că s-a mărit intensitatea muncii țara-

nului, *că țăranii muncesc mai mult* și mai greu și consumă mai puțin ; iată adevărata cauză a sărăciei țăranului, a degenerării lui, a beției și a tuturor relelor care îl bîntuie, și iată de asemenea explicația de unde își iau pararele statul și clasele parazite pentru cheltuielile lor exorbitante.

Să presupunem că acum cîteva zecimi de ani clasele producătoare ale României au produs pentru o mie de milioane de franci, că statul și clasele parazite au luat în formă de biruri, rentă, profit etc... 300 000 000 [de] franci, atunci pentru muncitori au rămas 700 000 000 de fr[anci]. Să presupunem acum că statul și clasele parazite au mărit cheltuielile lor de 3 ori mai mult și iau din producția totală 700 000 000 de franci ; prin urmare e evident că dacă nu s-a mărit nici productivitatea muncii prin introducerea mașinilor, a îmbunătățirilor etc., nici fertilitatea pămîntului nu s-a mărit; e evident că poporului îi va rămîne, în loc de 700 000 000 milioane, numai 100 000 000 de franci și, chiar muncind mai mult și mai greu, el tot va consuma mult mai puțin decît înainte. Muncind, spre exemplu, de două ori mai mult, el tot va căpăta numai 200 000 000 de fr[anci], în loc de 700 000 000.

Iată dar adevărata cauză a sărăciei, a degenerării, a beției și a tuturor relelor ce bîntuie poporul nostru muncitor. Prin urmare ne mirăm pentru ce *Cultivatorul* s-a căznit să siluiască logica, să falsifice evidența pentru a dovedi aceea ce nu poate fi dovedit, cînd adevăratele cauze sînt atît de evidente și sar singure în ochi ? Răspunsul îl găsim în profunđa, în foarte profunđa frază a marelui Hobbes : „Dacă axiomele matematice ar atinge interesele oamenilor, ele ar fi fost pînă acum combătute”.

Poporul e leneș ! Ce infamie ! Dar *Cultivatorul* însuși a constatat că muncitorii noștri mănîncă așa de prost că te miri cum se mai țin pe picioare.

Cultivatorul, vorbind de hrana țăranului (parcă ar vorbi de hrana dobitoacelor de muncă), găsește că pentru a munci țăranului îi sînt îndestulători 30 [de] bani pe zi. Țăranii dar, care mănîncă atît de prost, „că te miri cum se țin pe picioare”, acești țărani mănîncă numai vreo doi gologani pe zi. Nu-i așa, domnilor proprietari ? Și țăranul e leneș.

Ce ar zice marii proprietari dacă ar fi avut boi, ori cai, care mănîncă așa de puțin și prost, „că te miri cum se țin pe picioare”, ar munci așa de mult cum muncesc țăranii, adică de la 4 dimineața pînă la 8 seara ? Desigur că marii proprietari i-ar considera ca pe a opta minune, ar striga în toate părțile că sînt cei mai buni cai, cei mai muncitori, cei mai producători din toată lumea. De ce dar țăranii, care mănîncă „așa de puțin și prost că te miri cum se ține pe picioare” și muncesc așa de mult că țin toată civilizația noastră pe spate, cu stat, cu armată, cu clasele parazite, de ce țăranii sînt bețivi, leneși, imorali ? De oe atîta simpatie (și afinitate totodată) pentru cai, boi, măgari și atîta severitate pentru oameni ?

Pentru că, cititorule, cailor și măgarii nu vor face nici o revendicațiune socială ; pentru că cailor și boii nu vor zice : destul, sîntem sătui de a munci pentru alții, de a ține o droaie de paraziți pe spate, de a munci veșnic și de a suferi pentru ca alții să se răsfețe în lux ; pentru că cailor și boii nu se răzvrătesc.

Ei bine, de aceea au marii noștri proprietari o mai mare simpatie pentru dobitoace decît pentru oameni.

Deci mare dreptate a avut genialul Hobbes cînd a zis : „Dacă axiomele matematice ar lovi în interesele oamenilor, ele demult ar fi combătute”.

N. B. Intr-altă parte vom vorbi de chestiunea moralității; în articolul viitor însă vom trata o altă chestiune ridicată de organul marilor proprietari — chestiunea proletariatului¹⁰².

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 184, DIN 22 SEPTEMBRIE 1885.

AVEM NOI OARE PROLETARIAT?

Avem noi oare proletariat? Iată o frază care permite vitejilor apărători ai actualei stări de lucruri de a face fel de fel de boscării în greaua lor sarcină pentru a dovedi ceea ce nu poate fi dovedit. Jucându-se cu această frază, ei îți dovedesc că România n-are proletariat, că, prin urmare, n-are mizerie ca în Orient, că, prin urmare, n-are nevoie de socialism etc. etc. etc,

Chestiunea dacă avem proletariat și ce înseamnă proletariatul este o chestiune prea complexă pentru ca s-o putem trata aici. Acest lucru îl vom face altădată. Acum voim numai a da pe față una din multele boscării pe care le fac apărătorii organizațiunii sociale de astăzi jucându-se cu această frază.

„Ce este proletariatul?” — se întreabă acești viteji apărători ai bogaților și tot ei răspund* :

„Cu acest nume se desighează în Europa clasa aceea de muncitori care se aglomerează în orașe căutându-și hrana, mai cu seamă în atelierele industriale compuse

Vezi în *Cultivatorul* nr. 23, articolul de fond *Sărăcia țăranelui*.

din oameni fără casă, fără masă, fără căpătii, fără adăpost. Această masă — zice *Cultivatorul* — prea puțin remunerată pentru ca să-și asigure economii, când nu se găsește de lucru se pune în greve, face manifestațiuni d-acelea pentru care trebuie să intervină puterea publică.” „Acolo — ne spune *Cultivatorul* — este în adevăr mizeria, care cu atît se arată mai simțitoare cu cît invențiunile mecanice înlocuiesc munca brațelor, care astfel rămîn neocupate. Acolo — spune *Cultivatorul* — în adevăr situația este acută etc. etc.” Acolo, dar în Europa, *Cultivatorul* admite dar o mizerie mai mare, acolo *Cultivatorul* este dispus a admite chiar că mizeria e cu atît mai mare cu cît invențiunile mecanice înlocuiesc munca brațelor, care astfel rămîn neocupate; dar aceasta e o idee subversivă oare în Occident ar atrage *Cultivatorului* denumirea de distrugător al bazelor sociale; „acolo” în fine, în Occident, *Cultivatorul* admite toate mizeriile pentru că este proletariat; dar la noi nu este proletariat și, prin urmare, nu este nici mizeria cea grozavă din Occident, căci se știe că la noi nimeni nu moare de foame. Ei bine, aicea tocmai se ascunde boscăria, pentru că se admit toate nenorocirile de acolo din Occident.

Acești logicieni întrebuințează un astfel de silogism: în Occident există proletariatul; proletariatul presupune mizeria; la noi nu e proletariat; prin urmare nu e mizerie.

Dar de unde acest „prin urmare”, d-lor logicieni? Chiar admițînd că cuvîntul proletariat s-ar aplica numai sărăcimii care lucrează în industrie; chiar admițînd că noi n-avem proletariat, de unde totuși acest „prin urmare”?

Neozeelandezii din Australia desigur că n-au un proletariat în sensul european, nu cumva ei trăiesc în belșug? Se înțelege, nu noi vom nega marea mizerie a proletariului din Occident și marile suferințe ale proletarilor, căci, avînd în vedere puterea de productivitate a popoarelor muncitoare occidentale, trebuie să recunoaștem că este mare mizeria în oare trăiesc ele.

Poporul muncitor englez produce, spre exemplu, 30 miliarde de franci și din aceste 30 miliarde nu primește decît 10 miliarde. Aici se mai adaugă nesiguranța pentru ziua de mîine, crizele, care sînt un flagel sensibil pentru muncitorii proletari. Mizeria este însă, ca toate

în lume, un lucru relativ, și dacă e vorba de comparație, apoi este cu mult mai mare mizeria țaranului român decît mizeria proletarului din Occident.

E mare mizeria proletarului din Occident ! Dar arătați proletarului francez or englez mămăliga cu care se hrănește țaranul nostru, arătați-i hrana despre care *Cultivatorul* spunea că nu înțelege cum se mai țin țaranii pe picioare, spuneți-i că 30 de centime pe zi ar fi, după *Cultivatorul*, o hrană îndestulătoare și că țaranul e departe de a consuma și atîta, și veți vedea ce va zice proletarul auzind de această hrană ciinească. Arătați proletarului englez ori francez locuința țaranului nostru, acea locuință despre care d-rul Istrati, Hasdeu, Aurelian și alții zic că seamănă mai mult cu vizuina unui troglodit și veți vedea cu ce groază se va da înapoi dinaintea acestei vizuini proletarul Occidentului.

Karl Marx împărțește proletariatul în mai multe categorii, începînd de la cei bine plătiți și care au mai totdeauna de lucru și sfîrșind cu clasa de jos a proletariatului, care a căzut în mizeria cea mai cumplită, care nu mai are speranță d-a se ridica și despre care clasă Marx zice că este *Venfer du pauperisme*. Această clasă de jos, deși mai puțin numeroasă, este însă o spaimă pentru clasa proletariatului întreg, fiindcă fiecare crede că poate ajunge acolo. Traiul acestui *enfer du pauperisme*, hrana și locuința acestei spaime a proletariatului, pot în adevăr să fie comparate cu hrana și locuința celei mai mari părți a țărănimii noastre, mai ales în Moldova. Iată adevărul adevărat.

Citind *Desculții Londrei*, noi ne îngrozim și uităm că, după mărturisirea învățătorilor satești, copiii țăranilor iarna nu pot merge la școală pentru că sînt desculți. Ne îngrozim citind despre unele strade ale Londrei, unde locuințele săracilor sînt atît de mizerabile, și uităm vizuinele noastre de troglodiți, cu deosebire numai că în Anglitera sînt numai unele strade în Londra, pe cînd la noi aceste vizuini sînt împrăstiate prin toată țara și în ele trăiesc o mare parte a populației noastre rurale. Și sînt scribi și sînt oameni care plîng soarta proletarilor, bucurîndu-se că la noi e mai bine. Lacrimi de crocodil !

Inchipuiți-vă, cititorilor, că un supus al șahului din Persia, al aceluia șah care fără vorbă multă taie capul supușilor ai căror ochi nu-i plac, inchipuiți-vă că un

supus al acestui șah, citind despre ilegalitățile unui guvern constituțional al Europei, spre exemplu despre o dizolvare ilegală a unei întruniri, ar începe să deplîngă pe europeni și, comparîndu-i ou Persia, ar zice : „Vezi, la noi nu e așa ; la noi nu sînt întruniri publice și nu se dizolvă ilegalmente etc.”.

Cam aceeași impresie ne produc toți aceia care descriu cu culori negre starea mizerabilă a muncitorilor din Occident și neagă mizeria de la noi, care admit o chestiune socială *acolo* și o neagă *aici*.

N. I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL 1, NR. 192, DIN 2 OCTOMBRIE 1885.

Să ne ierte cititorii dacă ne ocupăm așa de mult de ceea ce zice *Cultivatorul*. Cauza este că chestiunile pe care le ridică *Cultivatorul* în polemica sa contra socialiștilor sînt de mare însemnătate, sînt chestiuni vitale pentru țara noastră.

În nr. 25, *Cultivatorul* ridică una din cele mai însemnate chestiuni ale vieții sociale de azi, chestiunea armoniei intereselor marii și micii proprietăți rurale și, prin urmare, a marilor și micilor proprietari.

Cultivatorul nu neagă că țăranul urăște pe boier, el singur zice că țăranul n-are alt epitet pentru boier decît *ciocoi* și pentru arendaș *hoțul de arendaș*, dar această ură *Cultivatorul* o atribuie nu antagonismului intereselor dintre țărani și boieri, ci propagandei malițioase, legii tocmelilor agricole etc. etc. etc.

Trebuie să recunoaștem că chestiunea d-astă dată e pusă bine de *Cultivatorul*.

În adevăr, dacă e dovedit că interesele marii și micii proprietăți, adică interesele boierilor și țăranilor, sînt identice, atuncea ura dintre ei nu poate să fie decît din cauza unor factori străini, pe care *Cultivatorul* îi si

arată : propaganda malițioasă, legea tocmelilor agricole etc. etc. Ceea ce e dar dovedit este această teză. Interesele marii și micii proprietăți sînt identice sau cel puțin nu sînt antagoniste. Dar cum dovedește această teză organul marilor proprietari ? *Cultivatorul* aduce un singur argument; acest argument, cititorule, nu e altul decît „*inima generoasă a proprietarilor*”. Organul nostru *, zice *Cultivatorul*, nu o dată a declarat că proprietarii (mari) vād ou durere sărăcia țăranilor, deoarece interesul lor este să-i vadă prosperînd și mergînd pe calea culturii, și oricînd se vor propune măsuri pentru ameliorarea soartei lor, acestea vor veni, fiți siguri, tot de la proprietari, *fiindcă în inimile acestora vibrează sentimente adevărat nobile și generoase*. Dar, fiindcă noi nu sîntem deloc oonvinși sau siguri despre aceasta, ar trebui ca *Cultivatorul* să ne aducă ceva dovezi mai convingătoare, ceea ce nu face deloc, inimile nobile și generoase nu sînt deloc o dovadă destul de tare.

Mai întîi de toate vom spune că noi niciodată n-am negat că între proprietari pot să fie oameni cu inima generoasă, cum pot să fie între proprietari cameni cu inima rea și în general am făcut abstracție de inimă și niciodată n-am acuzat pe cutare or cutare individ. Am zis că nu cutare or cutare individ, dar organizațiunea socială în totalitatea ei, și mai ales organizațiunea economică sînt de vină pentru toate mizeriile societății de astăzi. Proprietarul mare, odată ce este proprietar, trebuie să exploateze pe lucrători, fie inima lui cît de generoasă. Dacă el va fi atît de generos încît va da pămîntul celor care-l muncesc, atunci nu va mai fi proprietar mare. Am văzut arendași care deplîngeau foarte sincer mizeria în care zace țăranul, oare conveneau că arendașii ruinează pe țărani cu condițiile draconice care le impun, dar declarau în același timp că sînt nevoiți s-o facă pentru că altminterea s-ar fi ruinat ei, și dacă inima lor generoasă i-ar fi împins la ruină, ei ar fi fost șterși din rîndul exploatatorilor și în locul lor ar fi venit alții.

Nu dar cutare or cutare individ, ci sistemul întreg, organizațiunea socială constrînge pe om să fie or ciocan, or nicovală; organizația e de vină. Și afară d-a-

* Vezi *Cultivatorul* nr. 25.

ceasta nu e oare absurd a justifica o stare de lucruri prin aceea că între proprietari sînt inimi generoase? Dar mai întîi de toate cea mai mare parte din proprietari nu cultivă singuri moșiile ce au, mai toți au vîtafii lor sau dau moșia în arendă, și noi n-am auzit niciodată ca în condițiunile cu care se arendează moșia să intre și generozitatea arendașului. Cine dă mai mult, acela ia moșia și cu cît mai multă arendă plătește cineva, cu atît mai mult trebuie să scoată de la țărani, cu atît mai mult trebuie să exploateze.

Afară de aceasta nu e oare absurd a face să depindă soarta celei mai mari părți a națiunii — soarta țărăni-mii — de inimile generoase ale proprietarilor? Dar proprietarii generoși pot să moară, ne va garanta oare *Cultivatorul* că și moștenitorii lor vor fi generoși?

A fost o vreme cînd temelia societății era sclavajul, contra căruia credem că e și *Cultivatorul*, nu cumva ue poate justifica sclavajul prin aceea că printre stăpînii sclavilor au fost și stăpîni cu inimi generoase, lucru, dealtminterea, de netăgăduit. Și, fiindcă e vorba de robie, rugăm pe confrății noștri să-și aducă aminte de celebrul roman aboliționist* al îui Beecher-Stowe: *Casa moșului Tom*¹⁰⁰. Robul, moș Tom, un om cît se poate de bun, este sclavul unui stăpîn ou inimă admirabilă, care îi datorește lui Tom și viața fiicei sale. Stăpînul se poartă frățește cu robul său. Dar stăpînul se ruinează, robul e vîndut ou toba, și viața lui la noii stăpîni devine un șir întreg, un șir grozav de suferințe înfiorătoare.

Acest roman a fost pentru americani o dovadă strașnică că nici bunătatea stăpînului nu poate să îndulcească robia în general, nici răutatea stăpînului nu e cauza tuturor relelor efecte ale rojpiei, ci, din contra, robia, ca o instituțiune socială, este cauza tuturor relelor, ea trebuie să fie desființată, și robia a fost desființată, și cu ea au și dispărut toate efectele otrăvitoare care se introduceau în viața socială a Americii.

Noi n-avem un roman din viața populară care să ne fi arătat, cu același talent, că cît timp va exista inegalitatea economică înfiorătoare de astăzi, cît timp vor fi boieri și țărani, ciocoi exploataatori și muncitori exploa-

tați, atît timp chiar cele mai generoase inimi boierești nu vor face să dispară sărăcia înfiorătoare, boalele, beția, pelagra și toate relele și suferințele grozave ale populației noastre rurale.

Dar, dacă n-avem o lucrare literară d-aceiași calibru ca romanul lui Beecher-Stowe, avem un roman talentos, din care putem să facem aceleași deducții. Acest roman e cu atît mai prețios cu cît nici măcar *Cultivatorul* nu va bănu pe autorul acestui roman de idei subversive. E vorba de *Brazi și putregai*, romanul prim-redactorului *Voinței naționale*, d-l N. Xenopol. în acest roman vedem că boierul Alecu Negradi este un om bun, care nu permite a nedreptăți pe țaran și chiar în moșiile căruia, dacă se fac nedreptăți, apoi se datoresc vîtafilor. Dar iată că trebile boierului încep să meargă rău, boierul e în pericol d-a se ruina și, pentru a îmbunătăți trebile sale, hotărăște să fie *sever* cu țaranii, se mută la țară și, în unire cu administrația, duce groaza, jaful, moartea chiar în vetrele țărănești. Fiul său, un băiat d-asemenea bun, cu *inima generoasă*, în timp ce tată-său ruinează și jefuiește țaranii, el corupe și violează fetele poporului. Citească redactorii *Cultivatorului* aceste pagini, din care reiese adevărul adevărat al vieții reale, și poate că atunci vor înțelege cît de naiv și copilăresc este a întemeia identitatea intereselor mării și micii proprietăți pe inimile generoase ale boierilor. Cît despre noi, în articolul viitor vom dovedi că două ori două fac patru, că interesele mării și micii proprietăți nu numai că nu sînt identice, dar sînt diametralmente opuse. Se înțelege că nu ne vom întemeia pe generozitatea inimii, ci vom dovedi teza noastră bazați pe analiza caracterului intim economic al mării și micii proprietăți.

N. I.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 193, DIN 3 OCTOMBRIE 1885.

* Aboliționistii se cheamă acea partidă politică în America care cerea desființarea robiei negrilor.

ADNOTĂRI

1 — În ediția de față s-a folosit textul publicat în „Emanciparea”, an. I, nr. 3, 1883, p. 46—55. Studiul a fost republicat, sub formă de broșură, în același an, 1883, la București, în Tip. modernă „Grigore Luis”. A fost reeditat în lucrarea: I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), vol. V, Editura Alcala, București, 1927, p. 50—89; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900). partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 233—247. — 13.

2 — în realitate este vorba de contribuția elementului roman alături de elementul autohton dacic la formarea poporului român. — 13.

3 — Este vorba de legea tocmelilor agricole, votată de Parlament în 1882, care revizua unele prevederi ale legii din 1872, conform căreia moșierul și arendașul puteau exercita o constrângere extraeconomică asupra țăranilor „tocmiți”. Cea mai importantă modificare consta în înlocuirea aducerii țăranilor tocmiți cu doroșanșii, în cazul când ar fi refuzat să iasă la muncă, cu dreptul moșierului sau marelui arendaș de a angaja în locul lor muncitori, care urmau să fie plătiți din avutul tocmitului. Se prevedeau, totodată, despăgubiri din avutul tocmitului, în cazul în care moșierul sau arendașul declara că a

suferit pagube de pe urma neprezentării țăranului tocmit la lucru. De asemenea în noua lege se prevedea reducerea termenului învoielilor de la 5 la 2 ani și jumătate. Nici această lege și nici modificările ulterioare aduse acesteia (1893), ca urmare a răscoalelor țărănești din 1888, nu au schimbat însă situația țăranilor, care rămânea tot foarte grea. — 14.

4 — Se referă la lucrările lui Caius Iulius Cezar, *De Bella Gallico*; Cornelius Tacit, *Despre originea și țara germanilor*; Jakob • Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, 2 Aufl., Gottingen, 1854. — 17.

5 — Vezi Aristotel, *Politica* și Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*. — 17.

•6 — Vezi Georg Ludwig von Maurer, *Einleitung zur Geschichte der Mark-, Boi-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der Offentlichen Gewalt*, Munchen, 1854. — 18.

7 — Intre lucrările lui Henry Maine, era cunoscută *Ancient Law, its connection with the early history of society, and its relation to modern ideas*, London, 1866. — 18.

•8 — Vezi Th. Mommsen, *Romische Forschungen*, Berlin, 1864. — 21.

9 — Liciniu (Caius Licinius Stolon), în calitate de consul și tribun al plebei, a impus împreună cu L. Sextius Lateranus, în 367 î.e.n., „Leges Licinae Sextiae”, potrivit cărora plebeilor li se acorda dreptul de a ocupa magistratura de consul și se interziceau posesiunile mai mari de 500 iugăre de pământ. Vezi și: Apian, *Istoria romană*. — 23.

10 — Reformele inițiate de Solon la anul 594 î.e.n. constau în anularea datoriilor care grevau asupra loturilor de pământ ale țăranilor din Attica. A fost desființată robia de pe urma datoriilor, iar atenienii vinduți ca sclavi au fost răscumpărați și aduși înapoi în patrie. O reformă importantă înfăptuită de Solon a fost cea censitară sau timocratică, potrivit căreia cetățenii atenieni erau împărțiți în patru categorii, după situația lor patrimonială. Pe plan politic a fost organizat un nou organ al statului numit „Sfatul celor patru sute”, care se ocupa de treburile curente legate de conducerea statului în intervalul dintre adunările populare. — 23.

11 — Frații Tiberius și Caius Gracchus au înfăptuit o serie de reforme menite a stăvili pauperizarea și ruinarea țăranimii ro-

mane, în condițiile dezvoltării rapide a sclavajului. Ales tribun în anul 135 î.e.n., Tiberius a propus, de pildă, un proiect de lege prin care se interzicea ca din pământurile comunității să se țină în folosință suprafețe mai mari de 1 000 de jugăre. Surplusul suprafețelor din pământurile statului urmau să fie date cetățenilor săraci. — 24.

12 — Vezi August von Haxthausen, *Studieri ixber die innem Zustände, das Volksleben und iusbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands*, Th. 1—2, Hannover, 1847 ; Th. 3, Berlin, 1852. — 25.

13 — Este vorba de Codul Țării Românești sau legiuirea lui Ioan Caragea, domn al Țării Românești (1812—1818), întocmit de Nestor Craioveanu, Atanasie Hristopol, stolnicii Constantin și Ion Bălăceanu și publicat în limbile greacă (1818) și română (1819) ; reprezintă o îmbinare a dreptului bizantin și obiceiului pământului, cu elemente de drept burghez (codul Napoleon). Legiuire a orînduirii feudale în descompunere, codul a fost mereu adaptat, prin modificări și prin interpretări largite, la relațiile noi, capitaliste, pînă în 1865. — 26.

14 — Vezi A. Thiers, *De la propriețe*, Paris, 1848. — 28.

15 — Concepțiile economice ale lui John Stuart Mill sînt apropiate de cele ale școlii economice politice burgheze clasice. Spre deosebire de Smith și Ricardo, Mill a abandonat însă teoria valorii bazate pe muncă, reducînd valoarea la cheltuielile de producție. Principala sa lucrare este intitulată *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy*, în 2 vols., London, 1848. — 29.

16 — Se referă la așa-zisa școală economică burgheză a dreptului social, în cadrul căreia un loc de seamă l-a avut Adolph Heinrich Wagner. Influențată de ideile lui Rodbertus, reprezentanții ei au studiat și interpretat fenomenele economice și sociale în strînsă legătură cu dreptul social. — 34.

17 — în ediția de față am folosit textul din „Revista socială” (Iași) an. I, nr. 1—6, aprilie — septembrie 1884. Studiul a fost publicat la Iași și sub formă de broșură, în 1885. Reeditat, în : I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), vol. V, Editura Alcalay, București, 1927, p. 90—292 ; Fragmente s-au publicat în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 288—298. — 40.

18 — Gherea are în vedere concepțiile economice ale lui Frederic Bastiat, economist francez. El promova ideea armoniei de interese între clasele societății burgheze. Una din principalele sale scrieri este intitulată *Armoniile economice*. Baza armoniilor economice era, după Bastiat, schimbul, căruia îi dădea accepția vulgară a unor schimburi reciproce de servicii. Valoarea era, potrivit vederilor sale, un raport între două servicii, care se schimbă între ele. Situîndu-se pe poziții apologetice față de burghezie, el căuta să prezinte venitul întreprinzătorului drept „răsplată” pentru serviciile prestate de capitalist, iar dobînda, recompensa pentru cumpătarea acestuia. K. Marx l-a calificat pe Bastiat ca „reprezentantul cel mai plat și deci cel mai reușit al apologeticii vulgar-economice” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 21). Referindu-se la teoria serviciilor, Marx remarcă : „Este lesne de înțeles ce «servicii» trebuie să aducă categoria -«serviciu»- („service”) unor economiști ca J. B. Say și F. Bastiat, a căror înțelepciune de moraliști face peste tot abstracție de modul specific determinat al formei relațiilor economice” (*Ibidem*, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 25). — 42.

19 — Textele folosite de către C. Dobrogeanu-Gherea în studiile sale din operele lui K. Marx și F. Engels reflectă pe de o parte o cunoaștere aprofundată a marxismului, iar pe de alta, o traducere foarte apropiată de textul original. Redăm în continuare pentru comparație textul apărut în ultima ediție a *Operele* lui K. Marx și F. Engels. „Metoda mea dialectică este — în ceea ce privește baza ei — nu numai diferită de cea a lui Hegel, ci este exact opusul ei. Pentru Hegel, procesul gîndirii, pe care, sub denumirea de idee, el îl transformă chiar într-un subiect de-sine-stătător, este demiurgul realului, care nu constituie decît forma de manifestare exterioară a acestuia. La mine, dimpotrivă, idealul nu este nimic altceva decît materialul transpus și tradus în capul omului” (K. Marx, *Capitalul*, în : K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 27). — 46.

20 — Între valoare și valoare de schimb trebuie făcută distincția următoare : valoarea este munca socială întruchipată în marfă și materializată în ea, valoarea de schimb este forma de manifestare a valorii, care reprezintă raportul de schimb între două mărfuri. — 47.

21 — *Capitalul* lui Marx începe cu următoarele cuvinte : „Avuția societăților în care domnește modul de producție capitalist apare ca o «uriasă îngrămădire de mărfuri», iar fiecare marfă în parte — ca formă elementară a acestei avuții. Studiul nostru începe, de aceea, cu analiza mărfii” (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 49). — 49.

22 — Pasajul din *Capitalul* la care se referă Gherea, pentru a dovedi lipsa de temeinicie a analizei lui Missir, este următorul : „Acest element comun nu poate fi o proprietate geometrică, fizică, chimică sau o altă proprietate naturală a mărfurilor. Proprietățile lor corporale sînt luate în considerație numai în măsura în care ele fac ca mărfurile să fie utile, adică să fie valori de întrebuințare. Pe de altă parte însă, ceea ce evident caracterizează raportul de schimb al mărfurilor este tocmai faptul că se face abstracție de valorile lor de întrebuințare. În cadrul acestui proiect de schimb, o valoare de întrebuințare prețuiește exact atît cît oricare alta, cu condiția ca ea să existe în proporția cuvenită” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 51—52). — 50.

23 — În ultima ediție a *Opereilor* lui K. Marx și F. Engels, citatul are următoarea versiune : „Forța productivă a muncii este determinată de împrejurări diferite, între altele de nivelul mijlociu de îndeminare a muncitorilor, de gradul de dezvoltare a științei și de gradul ei de aplicabilitate tehnologică, de combinarea socială a procesului de producție, de volumul și de eficacitatea mijloacelor de producție, precum și de condițiile naturale. De pildă, aceeași cantitate de muncă își găsește expresia în 8 busheli de grâu dacă anul este favorabil, și numai 4 busheli dacă anul este nefavorabil. Aceeași cantitate de muncă produce mai mult metal în minele bogate decît în cele sărace ș.a.m.d.” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 54). — 56.

24 — În ultima ediție a *Opereilor* lui K. Marx și F. Engels citatul din lucrarea lui K. Marx *Contribuții la critica economiei politice*, apare astfel : „Prima analiză în care valoarea de schimb este redusă în mod conștient, aproape trivial de clar, la timpul de muncă aparține unui om din Lumea Nouă... Acest om este *Benjamin Franklin*, care... a formulat legea fundamentală a economiei politice moderne. El declară că trebuie căutată o altă măsură a valorilor decît metalele nobile. Această măsură este munca” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 13, Editura politică, București, 1962, p. 44—45). — 60.

25 — Gherea tratează de fapt renta diferențială I și II. — 67.

26 — Este vorba de lucrarea economistului român Ion Strat, *Tratat complet de economie politică*, publicată în 1870. — 82.

27 — O apreciere critică asupra teoriei lui Bastiat a apărut în lucrarea lui F. Lassalle : *Herr Bastiat — Schulze von Delitzsch, der dkonomitche Julian, oder Kapital und Arbeit*, Berlin, 1964—, lucrare la care Marx s-a referit în mod expres, în prefața la prima ediție germană, din 1867, a *Capitalului*. El scria : „În ceea ce privește analiza substanței valorii și a mărimii valorii m-am străduit să fac o expunere cît mai clară și mai accesibilă. Acest lucru mi s-a părut cu atît mai necesar, cu cît chiar secțiunea din lucrarea lui F. Lassalle, îndreptată împotriva lui Schulze-Delitzsch, lucrare în care autorul afirmă că redă «chintesența spirituală» a studiului meu în această problemă, cuprinde erori esențiale” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 11). — 83.

28 — Citatul extras din articolul lui K. Marx, *Muncă salariată și capital* (publicat în „Noua gazetă renană” din 5—8 și 11 aprilie 1849) este următorul : „Ce este un sclav negru ? Un om de rasă neagră. Această explicație nu valorează mai mult ca cealaltă. Un negru este un negru. Abia în condițiile unei anumite relații el devine sclav. O mașină de filat bumbac este o mașină pentru filatul bumbacului. Numai în condițiile unor anumite relații ea devine *capital*” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 6, Editura politică, București, 1959, p. 454). — 102.

29 — Formularea „alergarea după plusvaloare”, în cazul concret, nu corespunde, dat fiind că în Principatele române relațiile economice descrise de Marx dintre boieri și țărani dependenți erau feudale iar categoria plusvalorii este proprie formelor capitaliste de producție. De fapt este vorba de goana după supramuncă și plusvaloare. — 113.

30 — Este vorba de Regulamentul organic, votat de Adunările obștești ale Țării Românești și Moldovei în 1831 și 1832 și calificat de K. Marx drept „o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 250). Regulamentul menținea în esență organizarea de stat feudală (pe care încerca să o modernizeze), constituind o aspră legislație agrară. El a favorizat însă dezvoltarea relațiilor capitaliste și, prin dispozițiile aproape identice pentru Moldova și Țara Româ-

nească, a înlesnit, într-o oarecare măsură, unificarea instituțiilor din Principatele române, — 114.

31 — În ultima traducere a Operelor lui K. Marx și F. Engels acest text are următorul conținut: „În Principatele dunărene claca se împletea cu renta în natură și cu celelalte atribute ale iobăgiei; ea alcătuia însă tributul principal plătit clasei stăpînitoare. Oriunde găsim asemenea situație, rareori munca de clacă a rezultat din starea de iobăgie; dimpotrivă, de cele mai multe ori starea de iobăgie a rezultat din munca de clacă. La fel s-a întîmplat în Provinciile române. Modul lor de producție inițial era bazat pe proprietatea în obște, dar nu pe proprietatea în obște în forma ei slavă sau cea hindusă. O parte din pămînturi era gospodărită independent de către membrii, obștii ca proprietate privată liberă, altă parte — ager publicus — era cultivată de ei în comun. Produsele acestei, munci în comun serveau parte ca fond de rezervă pentru anii cu recoltă proastă sau pentru alte eventualități, parte ca fond public pentru acoperirea cheltuielilor de război și bisericești, precum și a altor cheltuieli ale obștii. Cu timpul, demnitarii militari și capii bisericii au uzurpat, b dată cu proprietatea în obște, și servitutele legate de ea. Munca țăranilor liberi pe pămîntul obștii s-a transformat în muncă de clacă în folosul celor care furaseră acest pămînt. Totodată se dezvoltă relații de iobăgie, dar numai de fapt, nu de drept, pînă ce Rusia, eliberatoarea lumii, sub pretextul desființării iobăgiei, le-a dat putere de lege. Codicele muncii de clacă proclamat în 1831 de către generalul rus Kiseleff a fost, bineînțeles, dictat de boierii înșiși. Astfel dintr-o singură lovitură Rusia a cucerit și pe magnații Principatelor dunărene și aplauzele cretinilor liberali din întreaga Europă.

În conformitate cu «Reglement organique», cum e intitulat acel codice al muncii de clacă, fiecare țăran valah datorează așa-zisului proprietar funciar, în afară de o mulțime de prestații în natură specificate în amănunt, următoarele, 1. douăsprezece zile de muncă în general; 2. o Zi de muncă la cîmp și 3. o zi la căratul lemnului. În total 14 zile pe an. Cu o profundă cunoaștere a economiei politice, Ziua de muncă nu este luată însă în înțelesul ei obișnuit, ci ca zi de muncă necesară pentru obținerea unui produs mediu zilnic, fixat, cu multă viclenie, la asemenea proporții, încît chiar unui ciclop nui-ar ajunge 24 de ore. În cuvinte lapidare, de o ironie specific rusească, însuși «Reglement» declară deci că prin 12 zile de muncă trebuie să se înțeleagă produsul unei munci manuale de 36 de zile, prin o zi

de muncă la cîmp trei zile, iar prin o zi la căratul lemnului de asemenea de trei pe atît. În total: 42 de zile de clacă. Mai trebuie adăugată și așa-zisa iobăgie, prestare de servicii, care i se cuvin moșierului pentru nevoile extraordinare ale producției. În raport cu mărimea populației sale, fiecare sat trebuie să pună la dispoziție, în fiecare an, un anumit număr de oameni pentru iobăgie. Această muncă de clacă suplimentară poate fi evaluată la 14 zile pentru fiecare țăran valah. Astfel munca de clacă prescrisă se ridică la 56 de zile de muncă anual. Din cauza climei nefavorabile însă, anul agricol numără în Valahia numai 210 zile, din care se scad 40 de duminici și sărbători și în medie 30 de zile cu vreme neprielnică, în total 70 de zile. Rămîn 140 de zile de muncă. Raportul dintre muncă de clacă și munca necesară, , care 66 2/3%, exprimă o rată a plusvalorii mult mai

mică decît aceea care reglementează munca muncitorului agricol sau industrial englez. Aceasta nu reprezintă însă decît munca de clacă stipulată prin lege. într-un spirit însă și mai «liberal» decît legislația engleză cu privire la reglementarea muncii în fabrici, «Reglement organique» a știut să faciliteze eludarea propriilor sale dispoziții. După ce din 12 zile a făcut 54[56], munca zilnică nominală pentru fiecare din 54[56] de zile de clacă a fost iarăși astfel fixată, încît rămîne inevitabil un supliment de muncă pentru zilele următoare. Într-o zi, de pildă, trebuie plivită o porțiune de pămînt, care cere pentru această operație, mai ales la lanurile de porumb, un timp de două ori mai lung. Pentru anumite munci agricole, o zi de muncă stabilită prin lege poate fi astfel interpretată, încît ea să înceapă în luna mai și să se termine în luna octombrie. Pentru Moldova prevederile sînt și mai aspre. «Cele douăsprezece zile de clacă stabilite prin Reglement organique — exclama un boier îmbătat de victorie — însumează 365 de zile pe an!» (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 248—250). — 115.

32 — „Dacă «Reglement organique» al Principatelor dunărene constituia o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf, Factory-Act-urile engleze reprezintă expresii negative ale aceleiași goane" (K. Marx, *Capitalul*, în *Op. cit.*, p. 250). — 115.

33 — „Aceeasi rapacitate oarbă care într-un caz a secătuit pămîntul a subminat în celălalt caz pînă la rădăcină forța vitală a națiunii" (K. Marx, *Capitalul*, în *Op. cit.*, p. 250). — 116.

- 34 — Vezi *Capitalul*, în Op. cit., p. 255. — 116.
- 35 — Vezi *Capitalul*, în Op. cit., p. 255—256. — 117.
- 36 — Vezi *Capitalul*, în Op. cit., p. 257. — 117.
- 37 — Vezi *Capitalul*, în Op. cit., p. 258. — 118.
- 38 — Vezi *Capitalul*, în Op. cit., p. 266. — 118.
- 39 — Vezi *Letters on the factory act, as it affects the cotton manufacture...*, London, 1837. — 123.
- 40 — Este vorba de unul din curentele socialismului mic-burghez și anarhist, bazat pe concepțiile lui Pierre Joseph Proudhon, răspîndit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea mai ales în Franța. Caracteristic acestui curent era, pe de o parte, protestul împotriva exploatării și a apăsării marelui capital și a statului burghez, pe de altă parte, tendința de a păstra atributele micii proprietăți și teama mic-burgheză în fața prefacerii revoluționare a societății. De aceea, proudhoniștii vedeau realizarea „drep-tății sociale” prin realizarea unor reforme, de natură să înlă-ture „excesele” și abuzurile generate de marele capital și, în același timp, să păstreze și să întărească mica proprietate. Postulatele teoretice ale lui Proudhon constituiau un amestec eclectic al diferitelor sisteme ale filozofiei idealiste germane și franceze. Forța motrice a istoriei o alcătuiau, după Proudhon, ideile abstracte ale dreptății și libertății. O profundă analiză cri-tică a concepțiilor filozofice și economice proudhoniste a fost realizată de K. Marx în celebra lucrare *Mizeria filozofiei. Răs-puns la „Filozofia mizeriei” a d-lui Proudhon*, apărută în 1847. — 126.
- 41 — Vezi adnotarea nr. 27. — 128.
- 42 — Se referă la teoria neștiințifică asupra populației a lui Tho-mas Robert Malthus. Potrivit acestei teorii populația crește în progresie geometrică în timp ce mijloacele de subzistență cresc în progresie aritmetică. Se încearcă în acest fel să se demon-streze că sărăcia și mizeria maselor muncitoare în societatea burgheză s-ar datora nu exploatării capitaliste, ci acțiunii Unor legi „naturale”, „veșnice”, care ar face ca populația să crească într-o proporție mai mare decît mijloacele de subzistență. — 128.
- 43 — *An Essay on Trade and Commerce, containing Observa-tions on Taxation etc.*, London, 1770. — 134.
- 44 — Vezi K. Marx, *Capitalul*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 286—287. — 134.

45 — În ultima ediție a *Opereilor* lui K. Marx și F. Engels, cita-tul apare astfel: „Producînd acumularea capitalului, populația muncitorească produce deci în proporții mereu crescînde mij-loacele pentru propria ei transformare în suprapopulație rela-tivă. Aceasta este o lege a populației caracteristică modului de producție capitalist, așa cum de fapt orice mod de produc-ție istoricește deosebit are legi specifice ale populației, legi care au un caracter istoric. O lege a populației abstractă nu există decît pentru plante și animale, dar numai atîta timp cît istoricește nu intervine omul” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 640—641). — 142.

46 — „Ea (Legea generală a acumulării capitaliste. — *n.n.*) de-termină o acumulare de mizerie corespunzătoare acumulării de capital. Acumularea de bogăție la un pol este deci, în același timp, acumulare de mizerie, de muncă istovitoare, de sclavie, de ignoranță, de abrutizare și de degradare morală la celălalt pol, adică la clasa care produce propriul ei produs sub formă de capital” (*Op. cit.*, p. 655). — 143.

47 — „Fenomenul simplu și nicidecum nou al eliberării mun-citorului de mijloacele de subzistență cu ajutorul mașinii înseamnă deci în limbajul economiștilor că mașina eliberează mijloace de subzistență pentru muncitori sau le transformă în capital care să-l folosească pe muncitor. Evident, totul depinde de modul în care ne exprimăm. Nominibus mollire licet mala” (*Op. cit.*, p. 448). — 145.

48 — Vezi și *Op. cit.*, p. 452. — 146.

49 — Vezi și *Op. cit.*, p. 452. — 147.

50 — Vezi și *Op. cit.*, p. 452. — 147.

51 — În ultima ediție a *Opereilor* lui K. Marx și F. Engels acest text are următorul conținut: „Nu încapă nici o îndoială că mașina în sine nu poartă nici o răspundere pentru «eliberarea» muncitorilor de mijloacele de subzistență. Ea ieftinește, și spo-rește produsul în ramura pe care pune stăpînire și pentru mo-ment lasă neschimbată cantitatea de mijloace de subzistență produsă în alte ramuri industriale. După introducerea mașinilor, societatea posedă deci pentru muncitorii înlăturați tot atîtea mijloace de subzistență sau mai multe ca înainte, abstracție făcînd cu totul de. partea enormă din produsul anual irosită de cei care nu muncesc. Și aceasta estepointe [culmea] apo-logeticii economiștilor! Contradicțiile și antagonismele inse-

parabile de folosirea capitalistă a mașinilor hu există, deoarece nil decurg din mașinile înseși, ci din folosirea lor capitalistă ! Așadar, întrucît mașina, privită în sine, reduce timpul de muncă, în timp ce folosirea ei capitalistă prelungește ziua de muncă, întrucît în sine ușurează munca, iar folosirea ei capitalistă sporește intensitatea muncii, întrucît, în sine, ea constituie o victorie a omului asupra forțelor naturii, iar folosirea ei capitalistă subjugă pe om forțelor naturii, întrucît, în sine sporește avuția producătorului, în timp ce folosirea ei capitalistă îl pauperizează etc., economistul burghez declară pur și simplu că, privind mașina în sine, toate aceste contradicții evidente se dovedesc a fi doar o simplă aparență a realității de toate zilele, iar în sine, deci și în teorie, ele nici nu există... Economistul burghez nu tăgăduiește eituși de puțin apariția unor inconveniente vremelnice; dar fiecare medalie are reversul ei ! Pentru el, altă folosire a mașinii decît cea capitalistă e cu neputință, în concepția lui, exploatarea muncitorului prin intermediul mașinii este identică cu exploatarea mașinii de către muncitor. Cel care dezvăluie deci cum stau în realitate lucrurile cu folosirea capitalistă a mașinilor, acela nu vrea în general să fie folosit, acela este un adversar al progresului social ! Exact raționamentul celebrului ucigaș Bill Sikes : «Domnilor jurați, este adevărat că acestui voiajor comercial i-a fost tăiată beregata. Nu este însă vina mea, ci a cuțitului. Vom renunța oare din cauza acestor inconveniente vremelnice la folosirea cuțitului ? Gîndiți-vă ! Ce s-ar întimpla cu agricultura și cu meșteșugurile dacă n-ar exista cuțitul ? Oare nu este el izbăvitor în chirurgie, nu este el un instrument al științei în mîna anatomistului ? Și nu este el un slujitor docil la orice ospăț ? Suprimați cuțitul și ne veți arunca în cea mai cumplită barbarie-» (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 450—451). — 148.

52 — în întocmirea acestui studiu, C. Dobrogeanu-Gherea a încorporat materialul prelucrat după biografia ale vremii despre Lassalle. A fost republicat în „Munca” (anul I, nr. 21, 22, 23 și 24 din 15, 22 și 29 iulie, 5 august 1890) și ca postfață la lucrarea apărută în perioada interbelică în Editura „Adevărul”, *Tragedia lui Lassalle. Viața Elenei Racoviță*, de Marcelle Fauchier' Delavingne, cu mențiunea „Studiul acesta a fost publicat pentru prima dată în «Revista Socială» din Iași în anul 1884. Conține fapte, considerații și observații prețioase ce pot fi considerate de actualitate și astăzi încă” (p. 139); de asemenea a

fost reeditat ca parte introductivă (p. 5—31) la broșura : Ferdinand Lassalle, *Despre constituție*, apărută în Biblioteca socialistă, Editura P.S.D., 1946. (Vezi Damian Hurezeanu, *Constantin Dobrogeanu-Gherea, Studiu social-istoric*, Editura politică, București, 1973, p. 120—121). — 165.

53 — La începutul anului 1846, F. Lassalle a preluat, în calitate de avocat, procesul de divorț al contesei Sophie von Hatzfeldt, pe care, dealtfel îl va câștiga în 1856. Considerînd că procesul are o mare însemnătate pe plan social, Lassalle nu a manifestat scrupule în alegerea mijloacelor pentru asigurarea succesului. În acest sens, se pare că „episodul casetei” nu i-a fost cu totul străin. Se știe că doi prieteni ai contesei Hatzfeldt au susstras baroanei de Mayendorf, amanta contelui Hatzfeldt, o casetă în care se presupunea că se află documente importante pentru susținerea acțiunii intentate de contesă. Furtul a fost descoperit, unul dintre făptași a fugit peste graniță, celălalt a fost arestat și condamnat. Mai tîrziu a compărut în fața tribunalului și Lassalle, sub învinuirea de instigare la furt, fiind însă achitat. După ce instanța din iulie 1851 a dat hotărîrea de divorț, s-a obținut, în cele din urmă, separarea de bunuri pentru Sophie von Hatzfeldt. Exagerînd importanța acestui proces în apărarea unui membru al unei vechi familii aristocratice, asimilîndu-l luptei pentru cauza asupriților, Lassalle i-a consacrat mult timp și multe forțe, în detrimentul unei activități politice active. — 167.

54 — Este vorba de „Neue Rheinische Zeitung” („Noua gazetă renană”), avînd subtitlu „organ al democrației”, cotidian care a apărut la Koln, sub conducerea lui K. Marx, de la 1 iunie 1848 pînă la 19 mai 1849. — 167.

55 — Intre redactorii „Noii gazete renane” s-au numărat atît Ferdinand Wolff (Wolff cel Roșu), cît și Wilhelm Wolff (Lupus). — 167.

56 — În cadrul adunării populare de la Neuess (lîngă Diisseldorf) din 22 noiembrie 1848, Lassalle a rostit o cuvîntare prin care a îndemnat ca, în caz de nevoie, să se dea ajutor armat Adunării naționale prusiene, ceea ce i-a adus arestarea în aceeași zi. Procesul său a fost tîrăgănat în fel și chip de autoritățile judiciare din Renania. Prin decizia din 22 februarie 1848 a Camerei de punere sub acuzare din Diisseldorf este trimis în judecata Curții cu juri, pe-motivul că ar fi rostit discursuri incendiare; printr-o altă hotărîre a aceleiași Camere este înain-

tat și Tribunalului corecțional al poliției, sub acuzarea că „ar fi incitat la înarmare împotriva puterii de stat”. În „Noua gazetă renană” s-a publicat o serie de articole în care erau relevate samavolniciile și acțiunile nelegale ale autorităților judiciare. De asemenea, K. Marx și F. Engels au făcut parte din delegația care a înmînat, la 3 martie 1849, procurorului general un protest împotriva trăgănării procesului. Acesta are loc, în cele din urmă, în zilele de 3 și 4 mai 1849, jurații achitându-l pe Lassalle. (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 6, Editura politică, București, 1959, p. 295—300, 495—497, 507—512, 517—522). — 167.

57 — *Fram von Sickingen. Eine historische Tragodie* a fost scrisă, de fapt, în anii 1858—1859. În corespondența purtată cu Lassalle pe marginea acestei opere, întemeietorii marxismului au pus în evidență înțelegerea idealistă a fenomenelor istorice de către acesta. Marx și Engels, analizînd epoca Reformei, au acordat o însemnătate primordială nu personalităților politice de tipul lui Sickingen, răzvrătit în calitate de „cavaler și reprezentant al unei clase pe cale de dispariție”, ci lui Th. Miinzer și mișcării țărănești care a izbucnit la scurt timp după răscoala din 1522—1523 condusă de Sickingen. De aici imputarea făcută lui Lassalle de a fi pus „opозиția lui Luther și a cavalerilor” mai presus de cea a lui „Miinzer și a plebei”. (Vezi K. Marx, F. Engels, *Despre artă*, vol. I, Editura politică, București, 1966, p. 15—52). — 168.

58 — *Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln von Ephesos*, Bd. 1—2, Berlin, 1858. O apreciere mai largă a lucrării o face Marx în scrisoarea adresată lui Lassalle la 31 mai 1858: „reconstituirea sistemului (lui Heraclit. — n.n.) din relieve disparate este făcută cu măiestrie; nu mai puțin mi-a plăcut și polemica plină de spirit. Obiecțiile mele se referă mai ales la probleme de formă... Apoi aș fi dorit să găsesc chiar în carte indicii ale poziției tale critice față de dialectica hegeliană. Chiar dacă această dialectică reprezintă ultimul cuvînt al întregii filozofii, este, pe de altă parte, extrem de important să fie eliberată de învelișul mistic pe care ea îl are la Hegel. În sfîrșit, în citeva detalii nu sînt de acord cu tine, de pildă, în înțelegerea filozofiei naturii lui Democrit”. (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 29, Editura politică, București, 1968, p. 501—502). — 168.

59 — *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung, das positiven Rechts und der Rechtsphilosophie*. In 2 Theilen, Leip-

1*

I

v

%

?

f

V*

I

I

I

*

j

1

,

,

!

!

I

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

i

zig, 1861. O serie de observații critice asupra lucrării, mai ales asupra părții a doua, face F. Engels în *Originea familiei, a proprietății private și a statului*. (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, ediția a III-a, vol. II, Editura politică, București, 1967, p. 302—303). — 168.

60 — *Der italienische Krieg und Aufgabe Preussens. Eine Stimme aus der Demokratie* a apărut anonim la Berlin, la începutul lunii mai 1859. În această broșură, Lassalle a susținut poziția prusiano-bonapartistă de neutralitate a statelor germane în războiul din Italia din 1859 dintre Franța, regatul Sardiniei, pe de o parte, și Austria, pe de altă parte, justificînd, în fond, politica «eliberatoare» a lui Napoleon al III-lea și luptînd pentru înfrîngerea Austriei, de care urma să profite Prusia pentru a realiza „de sus” unirea Germaniei. Într-o scrisoare din 18 mai 1859 adresată lui Engels, Marx califica broșura ca „o enorm blunder” (o greșeală grosolană) (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 29, Editura politică, București, 1968, p. 387). — 170.

61 — Conferința intitulată „Ueber Verfassungswesen” („Despre esența constituțiilor”) — apreciată ca foarte inteligentă de Marx — a fost ținută de Lassalle, de fapt, la 16 aprilie 1862, în fața adunării districtuale cetățenești de la Berlin. (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 30, Editura politică, București, 1973, p. 47—48). — 170.

62 — La 10 februarie 1863, Comitetul central din Leipzig pentru convocarea congresului muncitoresc german s-a adresat lui Lassalle, solicitîndu-l să-și expună punctul de vedere asupra problemelor mișcării muncitorești. Ca urmare, el trimite un „Răspuns deschis” comitetului (*Offnes Antwortschreiben an das Central-Comite zur Berufung einer Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig*, Zurich, 1863), propunînd ca acesta să devină „manifestul oficial al mișcării”. — 171.

63 — În „Răspunsul deschis”, Lassalle a formulat „legea de aramă a salariului” (preluată de la Malthus și Ricardo), criticată cu virulență de clasicii marxismului pentru caracterul ei pseudoștiințific și oportunist. În scrisoarea către A» Bebel din 18 martie 1875, F. Engels arăta că această lege este „întemeiată pe o concepție economică cu totul perimată, anume aceea că muncitorul primește în medie numai *minimum* de salariu, și acesta din cauză că, potrivit teoriei populației a lui Malthus, există întotdeauna un surplus de muncitori (acesta era argumentul lui Lassalle). Or, K. Marx a dovedit în mod fundamen-

tat în *Capitalul* că legile care reglementează salariul sînt foarte complicate, că, în funcție de împrejurări, precumpănește cînd una; cînd alta, că, prin urmare, ele nu sînt nicidecum de aramă, ci, dimpotrivă foarte elastice și că, în general, această problemă nu poate fi rezolvată în cîteva cuvinte, cum și-a închipuit Lassalle (K. Marx, F. Engels, Opere, voi. 19, Editura politică, București, 1964, p. 5). — 173.

64 — în concepția lui Lassalle, o revendicare esențială a muncitorimii trebuia să o constituie „ajutorul statului” pentru „asociații de producție” ale lucrătorilor, creindu-se în felul acesta iluzia că proletariatul ar putea obține eliberarea nu prin luptă de clasă, ci cu ajutorul statului burgheziei. Relevînd consecințele negative ale unei astfel de poziții, apărute de lassalleeni, K. Marx scria în *Critica programului de la Gotha!* „După «legea de aramă a salariului» a lui Lassalle, iată și calea mîntuirii arătată de acest profet... «Organizarea socialistă a muncii colective» ia ființă nu din procesul revoluționar de transfor-

* mare a societății, ci din «ajutorul statului», ajutor acordat de stat asociațiilor de producție pe care tot el, nu muncitorul, «le creează». E vrednică de imaginația lui Lassalle ideea că cu creditele statului se pot construi tot atît de ușor o societate nouă cum se construiește o cale ferată nouă!” (K. Marx, F. Engels, Opere, voi. 19, Editura politică, București, 1964, p. 27). Din prezentarea pe care o face în continuare acestei soluții, reiese că C. Dobrogeanu-Gherea și-a dat seama de slăbiciunea argumentelor lui Lassalle; de aceea consideră că și acesta a pus-o în evidență numai în scopuri propagandistice, practice. — 174.

65 — „Allgemeinen Deutschen Arbeiter-Vereins” („Uniunea generală a muncitorilor germani”) — organizație politică a muncitorilor germani, întemeiată la 23 mai 1863, la congresul asociațiilor muncitorești de la Leipzig; s-a aflat, chiar de la înființarea sa, sub influența concepțiilor lui F. Lassalle și ale adepților săi. — 178.

66 — *Zur Arbeiterfrage*. Lassalles Rede bei der am 16 April 1863 in Leipzig gehaltenen Arbeiterversammlung nebst Briefen der Herren Professor Wuttke und dr. Lothar Bucher, Berlin 1863; *Arbeiterlesebuch*. Rede Lassalles's zu Frankfurt am Main am 17. und 19 mai 1863, nach dem stenographischen Bericht, Berlin 1864. — 179.

67— Este vorba de broșurile : *Der Lassallesche Criminalprozess*, Zurich, 1863; *Das CriminalUrtheil wieder miah mit kritischen*

Randnoten zum Zweck der Appellationsrechtfertigung [Leipzig], 1863. — 179.

68 — Discursul, publicat și sub formă de broșură — *Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag. Drei Symptome des öffentlichen Geistes*, Diisseldorf, 1863 — conține aprecieri negative făcute de Lassalle cu privire la conținutul presei în societatea burgheză. — 179.

69 — *Der Hochverrats — Prozess* wieder Ferdinand Lassalle vor dem Staatsgerichtshof zu Berlin am 12. März nach dem stenographischen Bericht, Berlin, 1864. — 183.

70 — Vezi adnotarea nr. 27. — 183.

71 — Discursurile rostite de Lassalle în zilele de 9 și 22 mai 1864 la Rondsorf au fost reunite în broșura *Die agitation des Allgemeinen Deutschen Arbeiter Vereins und das versprechen des königs von Preussen*, Berlin, 1864. — 184.

72 — Vezi adnotările nr. 18 și 27. — 198.

73 -r- Vezi adnotarea nr. 40. — 199.

74 — Este vorba de revista politică și socială săptămînală „Drepturile omului”, apărută la București în 1884, care era condusă de Constantin A. Filitis. — 200.

75 — Este vorba de revolta din august 1883 a țăranilor din comuna, Bordeni, județul Prahova, împotriva moșierului Scorțeanu, care, prin violență și proporții, a avut un puternic ecou în epocă. în august 1883, cînd Tribunalul județului Prahova, care judeca de mult timp procesul de hotărnicie dintre Scorțeanu și masa de moșneni pe seama cărora, prin spolieri și abuzuri, acesta devenise din moșnean mare moșier, conflictul a atins gradul cel mai înalt. În timp ce președintele tribunalului, însoțit de avocații proprietarului, s-a deplasat, la 22 august 1883, în comuna Bordeni pentru noi amănunte necesare întocmirii sentinței, țăranii, în număr de 300, adunați la primărie, au năvălit cu ciomegele asupra proprietarului, ucigîndu-l. În cursul aceleiași zile, prefectul a sosit în comună în fruntea unei unități de 300 de călărași. Opuînd rezistență trupelor de represiune, în timpul ciocnirilor au căzut din rîndurile țăranilor numeroși răniți. Au fost operate peste 200 de arestări, iar cei judecați au fost condamnați la cîte 10 ani închisoare. Țăranii de la Bordeni au fost victimele terorii autorităților locale, care a stîrnit un viu protest în opinia publică progresistă. Sub pre-

siunea campaniei de presă declanșate în urma evenimentului, guvernării au arestat formal pe comandantul trupelor de represiiune, grațindu-l la mai puțin de doi ani. Evenimentele petrecute la Bordeni aveau să devină un simbol al samavolnicilor săvârșite de autorități față de țărani. Demascînd practica torturilor folosite de autorități în lumea satelor, C. A. Filitis s-a făcut ecoul poziției acuzatoare a socialiștilor români și a oamenilor cu vederi progresiste în paginile a două broșuri: *Torturile de la Bordeni* (București, 1883) și *Bătăi și torturi comise de autorități în România* (București, 1884). — 202.

76 — Vezi adnotarea nr. 61. — 203.

77 — Vezi *Potrivnicii socialiștilor în România. Un răspuns domnului Ștefănescu*, p. 190—205 din prezentul volum. — 206.

78 — Se referă la primele trei părți ale studiului *Karl Marx și economiștii noștri*, p. 40—97 din prezentul volum. — 211.

79 — Vezi adnotarea nr. 18. — 221.

80 — În ediția de față am folosit textul broșurii *Robia și socialismul*, Iași, 1886, extras din „Revista socială”, an. I, nr. 7, 8—9, 12 noiembrie-decembrie 1884, septembrie 1885, septembrie 1886. p. 249—259, 299—311, 471—487; an. II, nr. 1, noiembrie 1886, p. 24—40, unde studiul a fost publicat inițial. Reeditat în „Biblioteca proletariatului”, nr. 5—6, București, 1919; se traduce în limba bulgară ce către Boris Ștefanov și apare în „Biblioteca proletară”, Bazargic, 1920. Ediția a III-a apare în „Biblioteca socialistă”, Editura P.S.D. București, 1945. Fragmente apar și în ziarul „Munca” an. I, nr. 30 din 16 aprilie 1890; în ziarul „Social-democrația” an. I, nr. 6 din 1 mai 1918; în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 380—386; în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Documente, Editura politică, București, 1974, p. 173, 355—356. — 224.

81 — Se referă la liberalismul burghez ca doctrină economică care cerea asigurarea liberei concurențe și neintervenția statului în economie. Susținînd existența unei ordini naturale care s-ar menține prin acțiunea spontană a legilor, considera că se poate realiza o armonie în viața economică prin dezvoltarea ei de la sine, fără intervenția statului, ceea ce s-a exprimat prin deviza „laissez faire, laissez passer”. Avînd un rol progresist în epoca de ascensiune a burgheziei, cînd a contribuit la eliberarea indus-

triei de sub cătușele restricțiilor feudale, s-a transformat ulterior, după apariția marxismului, într-o teorie menită să abată masele de la lupta împotriva burgheziei, făcînd apologia orinduirii burgheze. — 225.

82 — C. Dobrogeanu Gherea face aluzie la faptul că H. Spencer era adversar al socialismului. — 233.

83 — C. Dobrogeanu-Gherea are probabil în vedere școala istorică burgheză, unul dintre curențele economiei politice vulgare care a apărut în deceniul al V-lea al secolului al XIX-lea și care a exercitat o puternică influență asupra dezvoltării gândirii economice burgheze dintr-o serie de alte țări. Negînd existența legilor obiective ale dezvoltării economice a societății, reprezentanții acestei școli admit rolul hotărîtor al „factorilor extraeconomici” și în special al statului burghez în dezvoltarea economiei capitaliste. — 236.

84 — Este vorba de teoria selecției naturale expusă de Ch. Darwin în lucrarea „Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență” (1859). — 267.

85 — În conformitate cu tezele teoretice ale întemeietorilor socialismului științific, Gherea împărtășește ideea potrivit căreia în socialism produsele nu mai îmbracă forma de mărfuri, nemaiexistînd producători autonomi, izolați, care să realizeze munca socială cheltuită prin schimbul pe piață. Practica construirii societății socialiste arată însă că producția și schimbul de mărfuri se mențin și în socialism. Factorul principal care concură la existența producției și a schimbului de mărfuri în socialism îl constituie existența unor forme de proprietate diferită și anume: proprietatea de stat și cea cooperatistă. Pe lîngă aceste două forme de proprietate există și proprietatea personală a țăranilor cooperatori asupra gospodăriei lor auxiliare. — 275.

86 — O biografie a revoluționarei ruse Sofia Perovskaia a fost publicată în „Revista socială”, anul I, nr. 4 și 6, iulie și septembrie 1884, p. 142—149, 201—205. — 286.

87 — *Anabaptism* — doctrina unei secte politico-religioase cu centrul la Munster, care preconiza botezarea la vîrsta adultă. A constituit, la începutul secolului al XVI-lea, ramura plebeiană a Reformei. — 296.

88 — Vezi adnotarea nr. 27. — 297.

89 — Părțile I și a II-a ale ciclului de articole „Ce vor socialiștii ?” au fost reproduse în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 412—417 ; fragmente sînt publicate și în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Documente, Editura politică, București, 1974, p. 340. — 337.

90 — Vezi adnotarea nr. 27. — 343.

91 — Ciclul a fost întrerupt aici. Problemele esențiale vor fi reluate, pe larg, în *Ce vor socialiștii români ?* — 349.

92 — Articol reprodus în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 417—420. — 350.

93 — Vezi adnotarea nr. 87. — 354.

94 — Articolul reprezintă o luare de atitudine, de condamnare a consecințelor negative ale convenției comerciale încheiate de România cu Austro-Ungaria în 1875. încheiată din rațiuni de ordin politic în primul rînd — pentru asigurarea sprijinului Austro-Ungariei în lupta pentru recunoașterea independenței țării — și deși a asigurat grînelor din România piața imperiului, în schimb a lăsat liberă intrarea produselor industriale austro-ungare în România, ceea ce a dus la creșterea puternică a influenței economice a Austro-Ungariei. — 356.

95 — Vezi adnotarea nr. 26. — 361.

96 — Articolul „Socialismul științific și mijloacele violente” a fost reprodus în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 420—424. — 378.

97 — Se referă la teroarea dezlănțuită de ordinul călugărilor iezuiți „Compania lui Iisus”, întemeiată de Ignățiu de Loyola și confirmat de papă în 1534. — 380.

98 — Vezi adnotarea nr. 86. — 383.

99 — Articolul se înscrie pe linia eforturilor socialiștilor români de a descifra în spirit marxist sensurile dezvoltării sociale și, mai ales, de a aborda dificila problemă agrară. Deși naționalizarea pămîntului, mai precis trecerea pămîntului în proprietatea comună a celor ce muncesc, nu era o revendicare care să răspundă specificului evoluției societății românești din acea perioadă istorică, importante sînt prevederile programatice con-

stînd în preconizarea- unor forme colective de lucru a pămîntului. — 393.

100 — Articolul *Cauzele sărăciei țăranului* a fost preprodus în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 426—428. — 395.

101 — Vezi articolul *Cauzele sărăciei țăranului*, p. 395—399 din volumul de față. — 400.

102 — Această problemă Gherea o va trata în articolul *Avem noi proletariat ?* Vezi volumul de față, p. 404. — 403.

103 — Este vorba de romanul scriitoarei Harriet Beecher-Stowe, *Coliba unchiului Tom* (1852). — 410.

INDICE NUME

A

<i>Abdul Aziz</i> — sultan. — 384.	<i>Becker, Johann Philipp.</i> — 188.
<i>Abelard, Pierre.</i> — 165.	<i>Becker-Stowe, Harriet.</i> — 410, 411.
<i>Alexandru al II-lea</i> — țar al Rusiei. — 25, 380, 383, 384.	<i>Beethoven, Ludwig van.</i> — 339, 364.
<i>Alexandru al III-lea</i> — țar al Rusiei. — 380.	<i>Bethlen, Gergely, conte.</i> — 188.
<i>Alfonso al XII-lea</i> — rege al Spaniei. — 380.	<i>Bibicescu, Joan G.</i> — 315.
<i>Apsden, G.</i> — 117.	<i>Billroth, Christian Theodor.</i> — 188.
<i>Aristotel.</i> — 17, 21, 90, 218.	<i>Bismarck, Otto von.</i> — 20, 39, 170, 171, 177, 178, 180, 220, 351, 370.
<i>Aurelian, Petre S.</i> — 406.	<i>Blanc, Jean-Joseph-Louis.</i> — 36, 221.

B

<i>Bakunin, Mihail Aleksandr-nvici.</i> — 189.	<i>Elanqui, Jerome-Adolphe.</i> — 212.
<i>Barton, John.</i> — 129.	<i>Block, Maurice.</i> — 75, 170, 193, 198, 212, 214, 215, 218, 221, 222.
<i>Bastiat, Frederic.</i> — 42, 63, 73, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 93, 94, 99, 173, 183, 190, 194, 195, 197, 198, 199, 214, 215, 217, 233, 297, 299, 303, 343.	<i>Bockk, August.</i> — 22, 166, 189.
<i>Baudrillart, Henri.</i> — 42, 63, 78, 79, 81, 193, 194, 195, 196, 198, 205, 214, 215, 221, 222.	<i>Boisguilbert, Pierre Le Pesant sieur de.</i> — 60.
<i>Bauer, Bruno.</i> — 167.	<i>Borgia, Cezar.</i> — 383.
	<i>Borgia, Lucreția.</i> — 383.
	<i>Boris Godunov, Feodorovici.</i> — țar al Rusiei. — 28.
	<i>Bosak, F.</i> — 188.

<i>Bossuet, Jacques Benigue.</i> — 198.	<i>Cimpineanu, Ion.</i> — 341.'
<i>Braughthon</i> — magistrat. — 116.	<i>Claus, Karl.</i> — 86.
<i>Brazza, Pierre Savorgnan de.</i> — 367.	<i>Clemencean, George.</i> — 351.
<i>Brătianu, Ion C.</i> — 13, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 39, 231, 291, 324, 325, 327, 338, 341, 351, 354, 366, 374.	<i>Cloșca</i> — 380.
<i>Brentano-Lujo, Ludwig Joseph.</i> — 219.	<i>Cobbett, William.</i> — 163, 252.
<i>Bright, John.</i> — 210.	<i>Condillac, Etienne-Bonnot de.</i> — 61, 62, 65, 66.
<i>Brissot de Warville, Jacques Pierre.</i> — 213.	<i>Cojbuc, George.</i> — 9.
<i>Broom, lord.</i> — 72.	<i>Courcelle-Seneuil, Jean-Gustave.</i> — 127.
<i>Bucher, Lothar.</i> — 171.	<i>Crassus, Marcus Licinus.</i> — 23, 24.
	<i>Cromwell, Thomas.</i> — 384.

C

<i>Campanella, Tommaso.</i> — 217, 301.	
<i>Cantacuzino, Gh. Gr.</i> — 30, 334.	
<i>Caragea, Constantin.</i> — 26.	
<i>Carey, Henry Charles.</i> — 77,	
<i>Carol I</i> — rege al României. — 13, 352.	
<i>Carol I Stuart</i> — rege al Angliei. — 384.	
<i>Carp, Petre P.</i> — 341.	
<i>Catargiu, Barbu.</i> — 384.	
<i>Catargiu, Lascăr.</i> — 338, 341, 351, 352.	
<i>Cernișevski, Nikolai Gavrilovici.</i> — 196, 207, 221.	
<i>Cezar (Caius Iulius Caesar).</i> — 17, 380.	
<i>Chateaubriand, Francois Rene.</i> — 198.	

D

<i>Dante, Aligheri.</i> — 339, 361, 363.	
<i>Danton, Georges Jacques.</i> — 76, 380.	
<i>Darwin, Charles Robert.</i> — 75, 88, 90, 232, 264, 267, 362, 363.	
<i>Deville, Gabriel.</i> — 127.	
<i>Diodor din Sicilia.</i> — 17.	
<i>Disraeli, Benjamin, conte de Beaconsfield.</i> — 384.	
<i>Dobrngeanu-Gherea, Constantin.</i> — 5—12 ; <i>Caius Gracchu</i> — 39, <i>N.I.</i> — 289, 292, 294, 321, 322, 331, 336, 349, 359, 364, 368, 372, 376, 377, 386, 394, 399, 403, 407, 411 ; <i>iV</i> — 306 ; <i>Spartacus</i> — 355, 385.	
<i>Donniges, Franz Alexander Friedrich Wilhelm von.</i> — 185, 186, 187.	
<i>Donniges, Helene von.</i> — 185 — 188.	
<i>Donniges, Margareta von.</i> — 186.	

Drigalsky. — 167.
Ducombe, Elie. — 188.
Duffy, W. — 11, 117.
Duhring, Eugen Karl, — 220.
Dunoyer, Barthelefný .Charles
Pierre Joseph. — 63, 95, 96,
 99, 102, 197, 198, 199, 210.

E

Ecaierina de Medicis. — 380
 — 384.
Eduard al II-lea — rege al
 Angliei. — 163.
Eduard al IV-lea — rege al
 Angliei. — 163.
Engel, Ernst. — 219.
Engels, Friedrich. — 167, 264,
 298, 344.
Errera, Alberto. — 220.
Evloghiev. — 334.

F

Falstaff — 83, 198.
Faucher, Julius. — 178.
Fazy, James. — 188.
Filitis, Constantin, A. — 202,
 203, 205.
Fortescue, sir John. — 163.
Fourier, Francois Mari Char-
les. — 217, 301, 302, 342,
 374.
Franck; A. — 212, 214.
Franklin, Benjamin. — 60.
Freiligrath, Ferdinand. — 167.

G

Galilei, Galileo. — 52.
Gallifet, Gaston Auguste. —
 380.

Gambetta, Leon. — 214.
Gamier, Germain, conte de.
 — 34, 81, 215, 222.
Garrida y Tortosa, Fernando.
 — 189.
George, Henry. — 63, 81, 151,
 152, 156, 220, 295, 297> 298,
 300.
Gneist, Rudolf von — 219.
Godwin, AUsten. — 206, 207.
Goethe, Johann Wolfgang. —
 339, 361, 362, 364.
Golescu, Ștefan. — 374,
Grachus, Caius. — 24. •
Grachus, Tiberius. — 24.
Grande, Grigore H. — 354.
Grimm, Jakob. — 17.
Guisse .— familie nobiliară
 franceză. — 380.

H

Haeckel, Ernst. — 226, 232.
Hasdeu, Bogdan Petriceicu. —
 406.
Hatzfeldt, Sophie von. — 166,
 188, 189. •
Haxthausen, August von. —
 25.
Hegel, Georg Wilhelm Frie-
drich. — 46.
Heine, Heinrich. — 166.
Held, Adolf. — 198, 219.
Heliade Rădulescu, Ion. — 336,
 385.
Henric al III-lea — rege al
 Franței. — 384.
Henric al IV-lea — rege al
 Franței. — 384.
Henric al V-lea — rege al
 Angliei. — 163. •
Henric al VI-lea — rege al
 Angliei. — 163. •

Heraclit din Efes. — 166.
Herzen, Alexandr ' Ivanovici. —
 188.
Heumann — profesor. — 219.
Hildebrand, Bruno. — 219".
Hobles, Thomas. — 357, 402,
 403.
Holtzendorf — profesor. —
 219.
Horia. — 380.
Hugo, Victor. — 200, 201, 336,
 351, 355, 385.
Humboldt, Alexander von. —
 166.
Hyndman, H.M. •— 163, 236.
 /
Jonescu, D.P. — 332.
Ionescu, Nicolae. — 351.
Istrati, Constantin — doctor.
 — 406.

J

Jeliabov, A.I. — 383.

K

Kaiserlingk, baron. — 186.
Kettler, Wilhelm Emanuel von.
 — 187.
Kiseleff, Pavel Dimitrievici. —
 113, 114.
Klapka, Gyrgy. — 188.
Knapp — profesor. — 219.'
Knies, Karl. — 219.
Kogălniceanu, Mihail. — 14.
Konrad — profesor. — 219.
Kropotkin, Piotr Alekseevici:
 — 351.
Kuchler. — 383.

L

Lafargue, Paul. — 246.
Lahovari, Alexandru. — 341.
Lampertico, Fedele. — 220.
Lassalle, Ferdinand. — 75,83,
 84, 128, 156, 165—189, 198,
 203, "214, 215, 221, 297, 344,
 368.
Lavelaye, Emile de. — 17,18,
 21, 22, 23, 25, 26, 28, 61, 62,
 66, 75, 88, 89, 90, 91, 165,
 166, 170, 171, 176, 183, 193,
 198, 212, 213, 214, 218, 219,
 220, 258, 297, 299, 303.
Layola, Ignatiu — 380.
Lățescu, Boldur G. — 195.
Leach, J. — 117.
Leroy-Beaulieu, Paul, — 298,
 303, 323, 327.
Le Trosne, Guillaume-Francois.
 — 62.
Liciniu, Flavius l^aZertMS. —
 23, 24.
Lightboume, J. — 117.
Lincoln, Abraham. — 32.
Locke, John. — 59, 60.
Lowe. — 256.
Ludovic al XVI-led — rege
 al Franței. — 384:
Luther, Martin. — 171.
LUzzatti, Luigi: — 220,

M

Macaulay, Thomas Balington.
 — 134.
Mac Culloch, John Ramsay. —
 144.
Maine, sir Henry James Sum-
mer. — 18, 19, 20.
Maiorescu, Titu — 341.

Malon, Benoît. — 213.
Malthus, Thomas Robert. — 128, 129, 173, 191, 195, 196, 197, 207, 208, 209, 211, 217.
Marat, Jean Paul. — 76.
Marcovici, Al. S. — doctor — 391.
Marx, Karl. — 7, 40, 41, 43, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 60, 71, 75, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 97, 101, 103, 107, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 125, 126, 127, 134, 137, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 156, 162, 165, 167, 173, 191, 193, 194, 196, 198, 214, 215, 221, 228, 231, 234, 257, 258, 273, 297, 298, 299, 303, 310, 344, 351, 406.
Mavrocordat, Constantin. — 352.
Maurer, Georg Ludwig von. . — 18, 22.
Mayerbeer. — 339.
Mercier de la Riviere, Paul Pierre. — 61, 62.
Messedaglia — profesor. — 220.
Meyendorf, baroneasă. — 167.
Michel, Louise. — 351.
Midhart — Paşa. — 384.
Milan al JV-lea — rege al Serbiei. — 380.
Mill, James. — 144.
Mill, John Stuart. — 29, 34, 39, 81, 90, 93, 96, 98, 102, 128, 140, 142, 144, 173, 193, 194, 195, 197, 207, 304, 333, 401.
Missir, Petre. — 41, 42, 43, 46, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 63, 67, 75, 86, 87, 90, 91, 192, 193, 197, 216.
Molinari, Gustave de. — 127.
Mommsen, Theodor. — 21, 22.
Montanari — profesor. — 220.
Morus, Thomas. — 217, 301, 374.
Mulhall. — 256.
Miintzer, Thomas. — 18, 286.
Murray, John. — 63, 117.

N
Napoleon al III-lea — împărat al Franței. — 134, 384.
Nasse — profesor. — 219.
Nazzani — profesor. — 220.
Nădejde, Ioan. — 221.
Nero (Tiberius Claudius Drusus Germanicus). — 380.
Neuchatz. — 334.
Newton, Isaac. — 75, 90, 362.

O
Ovidiu (Publius Ovidius Naso). — 145.
Owen, Robert. — 217, 273, 342, 374.

P
Pann, George. — 351, 355.
Pearsons, Charles — doctor. — 117.
Perovskaia, Sofia. — 286, 383.
Petty, sir William. — 59, 96, 193.
Pino, G. — 189.
Platon. — 217, 218, 301.
Pliniw cel Bătrîn. — 24.
Polychroniade, Ioan N. — 332, 333, 334, 335, 336, 351, 353, 354, 355, 385.

Protopopescu, P. — 341.
Proudhon, Pierre Joseph. — 126, 193, 198, 199, 212; 213, 214, 297.
Rousseau, Jean-Jacques. — 351.
Rubens, Peter Paul. — 209.
Ruge, Arnold. — 167.
Rustow, Friedrich Wilhelm. — 187, 188.

Q

Quesnay, Francois. — 61, 62. S

R

Racoviță, lancu. — 185, 186, 187, 188.
Rafael, Sanzio. — 339, 361, 362, 363, 364.
Regnault, Elias. — 115.
Reinsdorf. — 383.
Reusche, Friedrich. — 188.
Ricardo, David. — 47, 49, 50, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 99, 100, 102, 128, 129, 140, 142, 143, 155, 156, 173, 194, 195, 207, 208, 257, 299.
Rimniceanu — doctor. — 297.
Robespierre, Maximilien de. — 380.
Rodbertus-Jagetzow, Johann Karl. — 74, 155, 156, 160, 165, 197, 198.
Rogers, James Edwin Thorold. — 159, 160, 163, 252.
Roscher, Wilhelm Geyrg Friedrich. — 59.
Rosetti, C.A. — 32, 35, 351, 355, 366, 367, 374.
Rosetti, Mircea C. — 13.
Rosslar. — 219.
Rotschild — bancher. — 95.

Saint-Simon, Claude Henri de Rouvroy, conte de. — 301, 342, 374.
Salisbury, Robert Arthur Talbot. — 79.
Say, Jean-Baptiste. — 63, 93, 173, 197, 198, 339.
Schäffle, Albert. — 220, 221, 298, 300, 327, 328.
Scheel — profesor — 198, 220.
Schiaterella — profesor. — 220.
Schmoller, Gustav. — 219.
Schonberg — profesor. — 219.
Schulze-Delitzsch, Franz Hermann. — 83, 128, 172, 174, 178, 183, 294, 297.
Scipio, Publius Cornelius. — 177.
Scorțeanu, Al. — 202.
Senior, Nassau William. — 34, 123, 124, 144, 192.
Shakespeare, William. — 339, 361.
Sieber, Nicolai IvanovicL — 59, 220, 221.
Sikes, Bill. — 148.
Sismondi, Jean Charles. — 22 K
Sketchley, I. — 256.
Smith, Adam. — 61, 62, '93, 96, 102, 131, 173, 197, 299* 338, 339.
Socrate. — 199.
Solon. — 23.

Spencer, Herbert. — 39, 81, 88, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, ' 264, 267, 268, 269, 281, 282, 284, 285.
Spielhagen, Friedrich. — 180.
Stanley, Henry Morton. — 367.
Steuart (Stewart), sir James. — 61, 96.
Stolojan, Anastase. — 195, 341.
Strat, Ion D. — 63, 79, 80, 82, 84, 87, 90, 95, 361, 362. .
Strinsky, T. — 188.

Ștefănescu. — 42, 54, 63, 79, 96, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223.
Șutzu, Alexandru A. — doctor. — 292.

Tacit (Publius Cornelius Tacitus). — 17.
Tanielo — profesor. — 220.
Thelius — profesor. — 188.
Thiers, Louis-Adolphe. — 28, 299, 380.
Țorrens — economist. — 144.
Tracy, D. — 299.
Traian (Marcus Ulpius Traianus). — 13.
Trogus, Pompeius. — 22.

Turgheniev, Ivan Sergheevici. — 351.

Valpu, Montagu — preot. — 116.
Varnhagen von Ense, Karl August. — 166.
Vergiliu (Publius Vergilius Maro). — 22.
Vernescu, George D. — 30, 341.
Vidări — profesor, — 220.
Viollet-Le-Duc, Eugene Emmanuel. — 21.

W
Wagner, Adolphe. — 198, 219, 220.
Walace, Alfred Russel. — 81, ' 220.
West, sir Edward. — 96, 195.
Wirth, Max. — 178.
Wolff, Ferdinand (Wolff eel Rogu). — 167.
Wolff, Wilhelm (Lupus). — 167.
Wood, Wilhelm. — 117.

X
Xenopol, Alexandru D. — 314, 315, 316, 317, 319.
Xenopol, Nicolae. — 41.1.

Zamperini, G. — 189.

INDICI DE ORGANIZAȚII, CONGRESE, INSTITUȚII

Academia Republicii Socialiste România. — 6.
Allgemeiner Deutscher Arbeitervereins (Uniunea generală a muncitorilor germani). — 178, 179, 184.
Atheneu (sală). — 13, 14, 231, 327.
Banca Națională a României. — 314.
Capitoliu (Roma). — 55.
Comuna din Paris. — 380.
Congresul general al muncitorilor social-democrați de la Eisenach (1869). — 219.
Creditul funciar. — 318.
„Franzelari” (sală). — 290, 295, 373, 390.
Internaționala I. — 329.
Liga agrară (Anglia). — 21, 39.
Parlament — 13. *Cameră* — 13, 194, 307, 316, 351, 352, 384.
Senat — 194. 391.
Partidul conservator. — 352.
Partidul național-liberal. — 13.

Partida socialistă. — 212.
Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România. — 9.
Reichstag (parlament). — 39, 170.
Universitatea din Basel. — 219.
Universitatea din Berlin. — 219, 220.
Universitatea din Bonn. — 219.
Universitatea din Boston. — 220.
Universitatea din Halle. — 219.
Universitatea din Jena — 219.
Universitatea din Kiev. — 220.
Universitatea din Padua. — 220.
Universitatea din Pavia. — 220.
Universitatea din Roma. — 220.
Universitatea din Strasbourg. — 219.
Universitatea din Tubingen. — 219.
Universitatea din Viena. — 220.

INDICE DE ZIARE SI REVISTE

- Alegătorul liber* (București, 23 ianuarie 1875—14 iulie 1876) — organ liberal bisăptăminal. — 352.
- Contemporanul* (Iași) — revistă științifică și literară. — 9.
- Contemporary Review.* — 226, 238.
- Convorbiri literare* (Iași, din 1885 la București) — revistă de cultură. — 41, 43.
- Cultivatorul* (București) — organ al Cercului agricol. — 395, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 411.
- Curierul* (București). — 354.
- The Daily Telegraph* (Londra) — cotidian. — 116.
- Deșteptarea comerțului și industriei române* (București) — săptăminal, redactor Ioan N. Polychroniade. — 332, 333, 335, 338, 353, 354, 364, 367, 370, 385.
- Drepturile omului* (București, 1884) — condusă de Constantin A. Filitis, revistă po-
- litică și socială săptăminală. — 200, 202, 205.
- Drepturile omului* (București) — ziar politic-social, editat de Cercul socialist din București. — 289, 294, 306, 307, 308, 322, 331, 333, 336, 337, 349, 355, 356, 359, 360, 364, 365, 368, 371, 372, 377, 385, 386, 388, 394, 395, 396, 397, 399, 401, 403, 407, 411.
- Emanciparea* (București) — revistă a Cercului socialist din București (15 aprilie — 15 august 1883). — 11, 203.
- Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* (Jena). — 220.
- Journal des Economistes* — revue mensuelle d'économie politique, et des questions agricoles, manufacturières et commerciales (Paris). — 88, 221.
- Liberalul* (Iași) — cotidian. — 354, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 374, 376, 377, 386, 387, 389, 390, 393, 394.
- Literatură și știință* (București) — publicație semestrială sub direcția lui C. Dobrogeanu-Gherea. — 9.
- Lupta* (București) — ziar radical. — 295, 315, 355.
- Morning Star* (Londra) — cotidian. — 118.
- Neue Rheinische Zeitung* — organ al democrației (Koln, iunie 1848—19 mai 1849), sub conducerea lui K. Marx. — 102, 167.
- Noua revistă politică, literară, științifică și economică* (Iași) — săptăminal. — 354, 364.
- Opinca* (București) — bisăptăminal, și-a încetat apariția la 24 martie 1885. — 370.
- Poporul* (București) — director și redactor N. Bassarabescu (apariție de 3 ori pe săptămână). — 354, 370.
- Resboiul* (București) — cotidian, redactor Gr. H. Grindea. — 354.
- Revista socială* (Iași) — redactor I. Nădejde. — 11, 152, 162, 164, 189, 197, 199, 205, 207, 208, 210, 211, 212, 215, 223, 228, 231, 263, 285, 296, 299, 371.
- Revista teologică* (Iași) — săptăminal, condus de C. Erbiceanu și Dragomir Demetrescu. — 367.
- România* (București) — cotidian al Partidului liberal-conservator. — 295—301, 303 — 305, 327, 333, 352, 354.
- România liberă* (București) — cotidian. — 290.
- Românul* (București) — ziar liberal-radical. — 83, 113, 396, 397.
- The Standard* (Londra). — 118.
- Steluța* (Roman) — revistă științifică, literară și economică, bimensuală (1 mai—12 septembrie 1885). — 364.
- Telegraful* (București) — cotidian. — 41, 79, 96, 190, 206, 207, 210, 211, 216, 219, 315, 324—330, 352.
- The Times* (Londra) — cotidian. — 118.
- Timpul* (București) — cotidian al Partidului conservator. — 354.
- The Truth* — revistă. — 236.
- Voința națională* (București) — cotidian al Partidului liberal. — 354, 411.
- Ziua* (București). — 354.

INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE

B

Africa. — 135, 136, 384.
Alpi. — 186.
Amazon. — 135.
America. — 20, 27, 33, 43 (*Lu-
mea nouă* : 60), 146, 151, 152,
155, 169, 180, 220, 241, 259,
264, 314, 318, 319, 341, 348,
410.
Andorre (Vale). — 27.
Anglia (Englitera). — 15, 16,
21, 29, 31, 32, 33, 37 (*Albion* :
39), 123, 124, 146, 147, 150,
151, 155, 163, 220, 226, 229,
231, 256, 257, 272, 274, 271,
292, 326, 340, 341, 375, 380—
384, 406.
Vrabia. — 57.
Arab-Tabia. — 367.
Ardennes. — 25.
Asiria. — 339, 361.
Atlantic. — 152.
Australia. — 135, 136, 169, 259,
405.
Austria. — 17, 134, 136, 170,
220, 340, 352, 383.
Austro-Ungaria. — 356, 359.

Babilonia — 339, 361.
Basarabia — 367, 369.
Basel (Băle) — 219.
Bavaria — 17, 187.
Belgia — 100, 292, 383.
Berlin — 42, 166, 168, 180,
184, 185, 219, 220.
Biel — 188.
Birmingham — 21, 145.
Bonn — 219.
Bordeni — 202.
Boston — 60, 220.
Brandenburg — 17.
Brazilia — 86, 87.
Bremen — 182.
Breslau — 164, 166, 187.
Bruxelles — 42, 145.
București — 5, 14, 41, 109,
110, 203, 294, 306, 331, 332,
336, 349, 355, 359, 364, 368,
372, 377, 385, 394, 399, 403,
407, 411.

C

California — 159.
Carolina — 116.
Carouge — 188.

Carpăți (munți) — 380.
Cartagiha — 177.
China — 305.
Craiova — 14.
Creta — 296.

D

Duisburg — 184.
Dunărea — 13, 367.
Diisseldorf — 167, 178, 184.

Glogau — 188.
Grecia — 21, 22, 224, 287, 341,
361.

H

Halle — 219.
Hamburg — 83, 176.
Heidelberg — 219.
Holstein — 25.

Iași — 41, 189, 199, 205, 223,
285, 354, 360, 364.
India — 218, 239, 241, 293, 348.
Irlanda — 31, 145.
Italia — 21, 24, 170, 189, 220,
383.

K

Kiev — 220.
Koln — 178, 184.

Frankfurt pe Main — 178,
179.
Franța — 25, 31, 37, 60, 71,
151, 170, 213, 214", 340, 381,
383, 384.

Leipzig — 166, 178, 184, 219.
Liege — 209.
Lipscani (stradă în București)
— 111.
Londra — 78, 79, 81, 109, 116,
231, 406.

M

Galați — 109, 110.
Geneva — 186, 187, 188.
Germania — 17, 18, 20, 81, 165,
171, 176, 177, 179, 187, 189,
214, 221, 272, 313, 340, 383.

Madrid — 187.
Mairn — 187.
Manchester — 100.
Moldova — 352, 406.

N

New York — 173, 214.
Niederwald — 383.
Nottingham — 116.
Novgorod — 25.

O

Occident (Apus) — 41, 74, 290, 295, 371, 372, 405, 406, 407.
Orient — 135.
Oxford — 123.

Padua — 220.
Panahaia (insulă) — 17.
Paris — 42, 46, 78, 166, 287.
Pavia — 220.
Persia — 406, 407.
Pitești — 26.
Plevna — 14,
Polonia — 188.
Principatele dunărene — 115.
Prusia — 184, 197.
Pskov — 25.

R

Righi-Koltbad — 186.
Rin — 179, 180.
Roma — 16, 21, 23, 24, 220, 239, 287, 341, 345, 361.
Roman — 364.
România — 5—8, 10—13, 15, 16, 26, 33, 45, 113, 136, 190, 198, 264, 338, 350, 352, 356, 357, 366, 388, 402, 404. *Belgia Orientului* : 291, 292;
Ronsdorf — 184, 185.
Rostock — 219.

Rusia — 5, 16, 24, 25, 26, 114, 136, 189, 220, 249, 315, 351, 381, 382, 383, 392.

Saint Gothard (munte) — 252.
Scoția — 21, 31.
Serbia — 380.
Siberia — 159, 221.
Sicilia — 17.
Slaveanka — 5.
Solingen — 178, 180, 184.
Spania — 380.
Sparta — 296.
Statele Unite ale Americii — 27, 32, 147.
Strasbourg — 219.

Tamisa — 109, 233.
Tubingen — 219.
Turcia — 392.

U

Ungaria — 188.
Ungureni (moșie) — 352.

Versailles — 380.
Viena — 42, 217, 220, 320, 325, 326.
Virginia — 116.

W

Wermelskirchen 184.

Zurich — 134.

CUPRINS

Prefață	5
Un răspuns d-lui prim-ministru I. C Brătianu la discursurile sale de la Craiova și sala Ateneului în privința proprietății	13
Karl Marx și economiștii noștri	40
Ferdinand Lassalle	165
Potrivnicii socialiștilor în România. Un răspuns domnului Ștefănescu	190
„Drepturile omului”.	200
Dl. Ștefănescu ori un fenomen rar în polemică.	
Al doilea răspuns d-lui Ștefănescu	206
Robia și socialismul	224
Sintem noi utopiști	286
Logica potrivnicilor noștri	290
Criza monetară	293
Știința ziarului „România”.	295
Despre agiu	307
Idealul lor și idealul nostru	323
Luminează-te și vei fi	332
Ce vor socialiștii ?	337

